

УНИВЕСИТЕТ МИРАС

Кыргызский государственный университет им. И.Арабаева

Томский Государственный Педагогический Университет

ОУ «Таджикский педагогический институт в городе Пенджикент»

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2023»
атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции
«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2023»

II ТОМ

ШЫМКЕНТ – 2023

«МИРАС» УНИВЕРСИТЕТИ

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2023»
атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции
«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2023»

II ТОМ

ШЫМКЕНТ – 2023

УДК 378(075.8)
ББК 74.58
М29

Редакция алқасы (*редакционная коллегия*): М.Б.Мырзалиев, А.Б-П. Даниярова, И.Ю. Хан, Т.С. Митрошенко, А.В. Роговой, Г.П. Коптаева, Д.Б. Ешенкулова, М.Т. Сулейменова, Ж.А. Жуматаева, Д.С. Абдуллина, М.А.Усербаева, Ж. Манатқызы

Наука высших школ 2023: Материалы международной научно-практической конференции. - Шымкент: типография «Әлем», 2023. – Т. 2. – 421с.

Жоғары мектептердің ғылымы 2023: атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. - Шымкент: «Әлем» баспаханасы, 2023. - Т.2. - 421б.

ISBN 978-601-7675-71-4
ISBN 978-601-7675-70-7

«Жоғары мектептердің ғылымы 2023» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдарында бизнес және басқару, туризм және қонақжайлылықты басқару, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер, қоғамдық (әлеуметтік) ғылымдары, педагогика және психология, филология, дизайн және көркем еңбек, дене шынықтыру және спорт, химия және биология бағыттарының дамуы бойынша ғылыми еңбектер жарияланды.

В материалах международной научно-практической конференции «Наука высших школ 2023» опубликованы научные труды по развитию следующих направлений: бизнес и управление, туризм и управление гостеприимством, информационные и телекоммуникационные системы, общественные (социальные) науки, педагогика и психология, филология, дизайн и художественный труд, физическая культура и спорт; химия и биология.

УДК 378(075.8)
ББК 74.58

ISBN 978-601-7675-71-4
ISBN 978-601-7675-70-7

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ

ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

УДК 378

ОСОБЕННОСТИ И ФАКТОРЫ УСПЕШНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ

Абдрахманов А.В.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: қазақстандық білім беру жүйесі жетістікке бағдарланған мамандарға сұранысты арттыра отырып, жаңғыртуды жалғастыруда. Студенттерді таңдалған мамандыққа дайындау үшін тиімді жұмыс істеу үшін олардың психологиялық аспектілерін дамыту қажет. Студенттердің кәсіби қалыптасу процесінде Өзін-өзі сәтті жүзеге асыруына ықпал ететін психологиялық ерекшеліктерді зерттеу зерттеудің мақсаты болып табылады. Зерттеу нысаны кәсіби қалыптасу жағдайындағы студенттер болып табылады. Зерттеу студенттердің өзін-өзі табысты жүзеге асыруы мен олардың кәсіби дамуы арасындағы байланысты анықтауға бағытталған. Гипотезалар студенттердің кәсіби қалыптасу жағдайында өзін-өзі сәтті жүзеге асыруын қалыптастыруға студенттердің өзін-өзі сәтті жүзеге асыруының негізгі психологиялық сипаттамаларын және оған оң әсер ететін психологиялық жағдайларды ескеретін кешенді психологиялық бағдарламаны құру арқылы қол жеткізуге болатындығын көрсетеді процесс. Зерттеудің міндеттеріне проблеманы теориялық талдау, студенттердің өзін-өзі сәтті жүзеге асыруының негізгі психологиялық сипаттамаларын анықтау, диагностикалық бағдарлама мен кешенді психологиялық бағдарламаны әзірлеу және кешенді психологиялық бағдарламаның тиімділігін анықтау үшін эмпирикалық зерттеулер жүргізу кіреді.

Summary: kazakhstan's education system continues to modernize, increasing the demand for success-oriented specialists. To prepare students for their chosen profession, it is necessary to develop their psychological aspects for effective work. The study of psychological characteristics that contribute to the successful self-realization of students in the process of their professional development is the purpose of the study. The object of the study is students in the conditions of professional formation. The research is aimed at identifying the relationship between successful self-realization of students and their professional development. Hypotheses suggest that the formation of successful self-realization of students in the conditions of professional formation can be achieved through the creation of a comprehensive psychological program that will take into account the key psychological characteristics of successful self-realization of students and psychological conditions that positively affect this process. The research objectives include theoretical analysis of the problem, identification of key psychological characteristics of successful self-realization of students, development of a diagnostic program and a comprehensive psychological program, as well as conducting empirical studies to identify the effectiveness of a comprehensive psychological program.

Изучение самореализации основано на психологии личности и включает в себя изучение интегрированных характеристик и субъективных качеств. Важно отметить, что уровни самореализации варьируются в зависимости от

степени доминирования источников активности и смысловых и ценностных форм. Активность в первом случае определяется потенциалами, тогда как во втором случае она определяется потребностями в конкретной сфере. Гуманистические психологи провели значительное количество исследований в области самореализации личности, что расширило понимание науки о потенциале и возможностях человека, а также сформировало основные положения относительно данного явления. Успешная самореализация - это процесс и результат самореализации, самоактуализации и поиска смысла в жизни. Это включает в себя определение ценностных ориентаций на разных этапах жизненного пути индивида [1].

Проанализировав психологические факторы, способствующие успешной самореализации студентов в процессе их профессионального становления, можно сделать несколько практических и теоретических выводов. Изучение самореализации основано на психологии личности и включает в себя изучение интегральных характеристик и субъективных качеств. Кроме того, уровни самореализации дифференцируются в зависимости от степени доминирования источников активности и смысловых и ценностных форм. В первом случае активность определяется потенциалами, в то время как потребности сферы определяют активность во втором. Успешная самореализация включает в себя процесс и результат самосознания, поиск смысла жизни и определение ценностей на протяжении всей жизни человека. Ученые утверждают, что успешная самореализация студентов зависит от ряда психологических факторов, таких как: наличие возможности реализовать свой потенциал, удовлетворение личных потребностей, формирование собственной позиции, поиск жизненного смысла и придание важности каждому периоду времени [2].

Важным фактором развития студента в процессе обучения является его личностное и профессиональное становление. В процессе учебной деятельности студенты в юношеском возрасте проявляют характерные черты субъекта обучения, что создает определенное сообщество людей. Однако, необходимо учитывать, что современные технологические новшества, культурные и социальные факторы также оказывают существенное влияние на их развитие [3]. Изучение понятия "профессиональное становление" продемонстрировало его значимость в психологических аспектах социальных установок и ценностных ориентаций студентов, которые со временем претерпевают изменения и развитие. Профессиональное становление - это динамичный и всеобъемлющий процесс, который начинается с формирования профессиональных намерений и завершается полной реализацией себя в профессиональной деятельности. Этот процесс включает в себя формирование жизненных идей и требует перестройки системы представлений студентов, особенно об успешной самореализации. Несколько психологических характеристик могут быть определены в качестве детерминант профессионального развития студентов на этапе высшего образования, включая способность к самоуправлению, высокий уровень субъективного контроля, самооффективность и развитые коммуникативные и организационные навыки,

которые увеличивают личностные ресурсы и способствуют сознательной самореализации как в личной жизни, так и в профессии.

Следовательно, профессиональное развитие можно рассматривать как целенаправленный процесс, в котором человек постепенно формирует свои личностные качества в профессиональной сфере, выявляя свои слабости на каждом этапе и постепенно преодолевая их [4].

Исследования показали, что для успешной самореализации студентов в процессе их профессионального становления необходимы определенные психологические условия. Эти условия включают способность актуализировать личные ресурсы, владение уверенными стратегиями поведения, сознательное отношение и уверенность в себе, а также готовность взять под контроль собственную жизнь.

По результатам экспериментального исследования было установлено, что психологические характеристики, способствующие успешной самореализации, оказывают существенное влияние на профессиональное развитие студентов. С целью улучшения профессионального развития студентов с низким уровнем успеваемости был проведен формирующий эксперимент, который включал реализацию комплексной психологической программы, направленной на содействие успешной самореализации на этапе профессиональной подготовки и становления.

Список использованной литературы:

1. Аюпова, А. Х. Особенности самореализации российской молодежи: социокультурный анализ / А.Х. Аюпова // Вестник Кемеровского государственного университета. - 2014. - Вып. 2. - С. 119-124.
2. Брушлинский, А. В. Психология субъекта: некоторые итоги и перспективы / А.В. Брушлинский // Известия Российской академии образования. - М.: Магистр, 1999. - С. 30-41.
3. Чепурная, Ю. В. Психологическая модель эффективного профессионального становления будущих руководителей в образовательных организациях: канд. психол. наук / Ю.В. Чепурная. - М., 2016. - 194 с.
4. Эльконин, Д. Б. Психическое развитие в детских возрастах / Д.Б. Эльконин. - М. - Воронеж, 1995. - 381 с.

УДК 378

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ФОРМ ОБУЧЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Адамбаева Ж.С.

Алматинский экономический колледж, г. Алматы, Казахстан

Резюме: В статье представлен обзор интерактивных форм обучения и образовательных технологий. Рассматриваются возможности и практическое значение использования данных форм в системе ТИПО. Центральное место в статье отведено анализу базовой модели занятия и ее составляющих стадий.

Ключевая идея системы образования- это формирование системы навыков, которые помогут студентам реализовать их в конкретных жизненных ситуациях. Согласно международным исследованиям сейчас актуально формирование функциональной грамотности. Мы не должны научить на всю жизнь, мы должны научить учиться всю жизнь.

Тенденции в мировом обществе, а также кризисные ситуации, например, пандемия, показала актуальность так называемых гибких навыков Soft skills. Сейчас важно, чтобы студенты могли гибко реагировать на те изменения, которые происходят не только в системе образования, но и в целом: в глобальном мире, в экономике, а также в других сферах деятельности. Поэтому сейчас остро необходимо владеть навыками критического мышления, поиска, анализа, обработки информации, коммуникации и сотрудничества.

Как научить этому студентов? К сожалению, традиционные методы и подходы, которые использовались в системе образования, не способны были обучить студентов гибким навыкам. Именно поэтому, работая со студентами, мы всегда находились в поиске альтернативных методов обучения. Все это способствует выполнению миссии колледжа, подготовке профессиональных, конкурентноспособных специалистов.

Социальная технология образования изобретена не сегодня: люди пользовались технологиями, которые давно осваивались интуитивно или эмпирически. Почему же сегодня общество не удовлетворяют прежние технологии? Во второй половине 20 века общество вступило в качественно новое состояние: кардинальные изменения произошли в науке, в управленческих и информационных структурах. На этой основе трансформации требовались и в образовании: освоении человеческих ресурсов и интеллектуальной собственности. Выход из создавшейся ситуации-поиск таких технологий, которые могли бы высвободить высшие творческие возможности человека на всех уровнях.

Большой позитив я вижу в умении критически мыслить. А что это значит? Критическое мышление, в первую очередь – это умение подвергать сомнению, оценивать и развивать свои идеи, которые затем можно применить на практике.

Дэвид Клустер определяет критическое мышление (КМ) так:

1. КМ – это самостоятельное, индивидуальное мышление.
2. В КМ информация является отправным, а не конечным пунктом.
3. КМ начинается с постановки вопросов и уяснения проблем, которые нужно решать.
4. КМ стремится к убедительной аргументации, когда мыслящий человек находит собственное решение проблемы и подкрепляет его обоснованными доводами.
5. КМ- мышление социальное.[1]

И тогда возникает важный вопрос: как это теоретическое изложение проблемы применить в каждодневной практике? Думаю, что ответ кроется в философии Проекта «Развитие критического мышления через чтение и

письмо», а способы и средства, которыми должна быть разрешена данная задача, присутствуют в стратегиях Проекта.

За психолого-педагогическую основу данного проекта взяты идеи Л.С. Выготского (о необходимости эффективного формирования и учета при работе с учащимися зоны их ближайшего развития), Ж.Пиаже (о создании «ситуаций» для развития интеллекта), Д. Дьюи (об обучении «путем делания»). Авторами технологии «Развитие критического мышления через чтение и письмо» являются опытные педагоги штата Северная Айова США, члены консорциума «За демократическое образование» Чарльз Темпл, Куртис Мередит, Джени Стил.

Отличительные особенности проекта:

- Универсальный характер, позволяющий эффективно работать в данном проекте любому учителю-предметнику, преподавателю высшей школы и последипломного образования
- Педагогическая технологичность и практик ориентированность
- Возможность одновременного решения усвоения информации и развития рефлексивных и коммуникативных способностей.[2]

Базовая модель занятия состоит из трех стадий **побуждение-осмысление-размышление**, которая позволяет студентам самим определять цели обучения, осуществлять активный поиск информации и размышлять о том, что они узнали.

Процесс обучения – это процесс увязывания нового с уже известным. Нужно понимать, что новые знания будут усваиваться прочно только на тех знаниях, которые уже имеются. Поэтому очень важно на этапе **побуждения** актуализировать те знания, которые уже имеет студент по данной теме, а также необходимо учитывать то, что студент- это уже личность, которая обладает определенным опытом, знаниями, навыками. И задача преподавателя- связать это с новыми знаниями, для более глубокого усвоения результатов его обучения. На данном этапе я активно использую метод «Мозговой штурм».

Как только мы сможем вовлечь студентов в обсуждение новой темы, мы переходим к следующему этапу развития критического мышления- этап **осмысления**. Здесь речь идет о новой информации. На данном этапе преподавателю важно поддерживать у студентов активность и интерес, которые создали на этапе побуждения. На этом этапе рекомендуется как можно больше использовать методы самостоятельного обучения. Я в своей практике использую кейс «видео-анализ», т.е предлагаю видеоролики, снятые на базе предприятий, которые далее студенты описывают, характеризуют, оценивают процессы хозяйственной деятельности. Например, по теме «Учет денежных средств в кассе» мной было отснято помещение кассы, студентам было предложено описать и проанализировать соблюдение требований, предъявляемых к кассе, на примере ТОО.

Стадия **размышления** - это и есть рефлексия. Рефлексия дает возможность не только закрепить полученные знания, но и сформировать

необходимые навыки. При проведении рефлексии я часто использую анкету, листки- самооценки.

Стратегическим ориентиром реформирования педагогического образования стала идея воспитания будущего учителя с инновационным, творческим типом мышления. Обучение в педагогическом образовательном учреждении должно обеспечивать как профессиональное, так и личностное развития специалиста и быть ориентированным на формирование его творческой индивидуальности.

КМ формирует, как мне кажется, способность личности, которая наиболее востребована в третьем тысячелетии, учиться всю жизнь, способность к саморазвитию. Наивысшей продуктивностью обладают те формы учебной деятельности, в которых усвоение знаний предполагает организацию совместного решения задач.

На своих занятиях я стремлюсь к созданию продуктивных учебных ситуаций, основанных на принципе единства познавательной деятельности и общения, когда преподавательские и студенческие позиции по отношению к предмету усвоения равноправны. Взаимодействие в данном случае ведется на субъект-субъектном уровне, а структурирование материала через систему творческих задач позволяет использовать формы совместной деятельности: «студент-студент», «студент- минигруппа», «студент-группа», «студент-преподаватель». Причем во главу угла нужно ставить вопрос о том, что личный опыт студента - это все. И в основу учебного процесса должна быть поставлена личная деятельность студента в коллективной деятельности. Преподаватель призван направлять и регулировать этот процесс.

Позиция студента не ограничивается пониманием и воспроизведением информации: он получает возможность создавать новые смыслы и цели. Он не поглощает знание, а порождает его.

Наиболее благоприятные возможности использования технологии предоставляются на практических занятиях. На практических занятиях по специальным дисциплинам таким как «Основы экономики», «Основы бухгалтерского учета» происходит работа по отработке конкретных навыков и умений в режиме диалога. Активно используются такие стратегии как Чтение с пометами, Пестрый котел, эссе, работа с различными источниками информации, постановка задач, требующих поиска и анализа различных решений, анализ проделанной работы. Все это позволяет развивать такие важные для студентов профессиональные навыки, как быстрота и гибкость мышления, критический подход к проблемам. Полученные знания дадут возможность студентам адаптироваться к педагогическим инновациям и быстро реагировать на современные и перспективные процессы социального и экономического развития.

Участие студентов в проекте позволяет решить вопросы качественной их подготовки к профессиональной практике, к инновационной деятельности, что, несомненно, отразится и на качестве в трудовой деятельности. Такие стратегии как «Кластер», «Мозговая атака», «Ассоциации» помогают выносить студентам

свои идеи по теме обсуждения, способствуют высказываться, связывать понятия, которые приводят к зарождению новых, нестандартных мыслей. Работа в парах, группах, где все функционально связаны друг с другом общим познавательным интересом, обеспечивает творческую активность всех студентов. Использование стратегий «ЖИГСО», «Направленное чтение», «Продвинутая лекция», «Дневник двойной записи» позволяет поднять теоретический уровень обучаемых путем привлечения их опыта.

Участие студентов в проекте не просто увеличивает численность его единомышленников, но и позволяет решить вопросы качественной их подготовки к педагогической практике, к инновационной деятельности, что, несомненно отразится и на качестве обучения в школе. Обучая их по программе спецкурса, мы способствуем формированию будущего учителя с инновационным типом мышления.

На мой взгляд, участие студентов в проекте очень значимо и может стать хорошей основой для вузовской подготовки студентов к особому виду деятельности - к инновационной. Инновации всегда были показателем уровня развития любого государства и его образовательной системы.

Список использованных источников:

1. Клустер Д. Что такое критическое мышление. // Перемена, 2011, с.36-40.
2. Темпл Ч., Стил Дж. и др. Развитие критического мышления через чтение и письмо. // Пособие 7

УДК 37.013.31

БАЗОВЫЕ НАВЫКИ XXI-ВЕКА И ИХ ФОРМИРОВАНИЕ

Акбарова Н.М., Эсенаманова А.К.
Кыргызский государственный университет им. И.Арабаева, г.Бишкек,
Кыргызская Республика

Түйүн: Бұл мақалада цифрландыру дәуірінде қазіргі әлемде адамды дамыту мен жетілдірудің негізгі дағдылары қарастырылған.

Summary: This article discusses the basic skills for human development and improvement in the modern world in the era of digitalization.

Навыки 21 века - это набор компетенций, которые необходимо приобрести, чтобы добиться успеха в информационную эпоху. В индустриальную эпоху ключевыми навыками, определявшими успех человека, были чтение, письмо и арифметика. Однако сегодняшняя среда требует совершенно иного набора навыков.

В 21 веке акцент сместился на другие навыки, такие как умение взаимодействовать с другими людьми и работать в команде, лидерство, творческое и критическое мышление, способность адаптироваться к изменениям и добиваться результатов. Нам необходимо сформировать навыки,

которые позволят людям уверенно чувствовать себя в современном обществе и отвечать на вызовы 21 века. Каковы же эти вызовы?

Во-первых, вызов неопределенности. Мир вокруг нас быстро меняется, и трудно предсказать, что может произойти в ближайшем будущем. Во-вторых, вызов сложности. Нам больше не нужны примитивные, адаптивные решения, основанные на стереотипах; в-третьих, вызов разнообразия. Мы хотим разнообразия в подходах, поведении и результатах нашей деятельности, а также в продуктах, которые мы производим. Еще один вызов нашего времени заключается в том, что каждый из нас все чаще берет на себя личную ответственность за то, что происходит вокруг нас. Даже взрослым трудно жить и работать в условиях растущих требований, и нам нужно прилагать больше усилий, чтобы наши дети могли вести независимую жизнь.

Финансовая грамотность - один из важнейших навыков 21 века, поскольку уровень финансовой культуры нации определяет уровень ее жизни. Необходимо вооружить детей этим навыком, научив их принимать эффективные финансовые решения, структурировать свои доходы и расходы, планировать и правильно инвестировать накопленные средства [1].

Социальный и эмоциональный интеллект сегодня рассматривается мировым образовательным сообществом как ключевой навык 21 века, требующий умения распознавать эмоции и понимать намерения, мотивы и желания других людей и самого себя для эффективного решения практических задач. Людям необходимо научиться ставить и достигать жизненные цели, управлять своими мыслями, чувствами и поведением, а также взаимоотношениями с другими людьми.

Набор знаний и навыков, необходимых для безопасного и эффективного использования цифровых технологий и интернет-ресурсов.

Когнитивные навыки - это умственные процессы в организме человека, направленные на получение и обработку информации, решение проблем и генерирование новых идей. Развитие всех видов мыслительных процессов, включая восприятие, внимание, память, формирование понятий, решение проблем, воображение и логику, имеет решающее значение для успеваемости ребенка. Хорошо развитые когнитивные навыки позволяют детям быстро и эффективно учить язык, понимать психические состояния других людей, концентрироваться, воспринимать и читать информацию и делать правильные выводы [2].

Изучение иностранного языка в современном обществе является одним из важнейших элементов современного успеха. Знание хотя бы одного иностранного языка может расширить ваш кругозор и дать вам представление о культуре и обычаях других стран. Знание нескольких иностранных языков необходимо, если вы хотите идти в ногу со временем [3]. В качестве примера можно привести китайский язык, на котором говорят более 1,2 миллиарда человек, английский язык, язык международного общения, и испанский язык, на котором говорят в 24 странах.

Показателем навыка является отсутствие необходимости заранее думать о том, как выполнить то или иное поведение, когда начинаешь движение или выделяешь из него отдельные части движения. Навыки позволяют выполнять движение быстро и точно, позволяя человеку сосредоточиться на развитии и приобретении новых знаний, навыков и компетенций.

Их формирование начинается в раннем детстве. Единственный эффективный способ подготовить детей к реальной жизни - создать эту реальную жизнь уже в школе. Понимание и участие играют важную роль. Каждый ребенок нуждается в саморазвитии. У каждого ребенка есть индивидуальные потребности и способности.

Проблема в наших школах - это угроза плохой успеваемости, которая все еще распространена. Любой, кто хоть немного знаком с психологией, знает, что нельзя превратить неуспевающего ученика в отличника с помощью страха. Что вы можете сделать, так это помочь ему поверить в себя и поддержать его". Он сказал: "Я могу ошибаться, вы можете ошибаться, но, работая вместе, мы можем постепенно приблизиться к истине".

Уроки решения проблем можно использовать для развития творческих способностей и познавательных процессов детей, а игры и интерактивные методы обучения - для развития творческих способностей и навыков работы в команде. Навыки развиваются через повторение и повторение. Нет предела совершенству - всегда есть место для роста. В идеале, пройдя все школьные предметы, вы сможете понять потребности себя и общества и выбрать наиболее успешное будущее.

Учеба в университете - это совершенно новая жизнь для вчерашних школьников. Она требует нового уровня ответственности, самоорганизации, поиска и использования информации, взаимодействия со сверстниками и преподавателями, работы в команде. Здравый смысл подсказывает, что навыки гибкости на этом этапе жизни должны приобретаться без особых усилий, просто в процессе решения новых для ученика задач. Однако исследования и эксперименты показывают, что они не приобретаются автоматически в процессе обучения в университете или школе.

На первый взгляд, барьеры на пути к универсальным компетенциям в университетах чисто экономические. Университетам, как правило, некому, нечем и незачем заниматься. В большинстве вузов нет условий для ее реализации. Нагрузка на преподавателей, как правило, высока, и они не имеют соответствующей квалификации.

Но есть и более глубокие причины пренебрежения навыками будущего. Все говорят, что мы формируем универсальные компетенции, но никто не может это продемонстрировать. Именно здесь на первый план выходит вопрос оценки. Необходимо триединство компетенций, формирования и оценки. И этим триединством должны заниматься психологи, психометрики, социологи, философы и те, кто знает рынок труда и говорит о его требованиях". [4].

Одним из лучших, наиболее полезных и эффективных способов развития навыков (и развития в целом) является самообразование. Чтение книг, статей,

научных работ, блогов, руководств и т.д. может способствовать получению новых знаний и усвоению успешных моделей поведения. Постоянное совершенствование навыков. Это означает работу над собой, всегда и везде. Работайте над развитием и совершенствованием своих личных и профессиональных навыков как на работе, так и в свободное время. Не бойтесь своего брата.

Список использованной литературы:

1. Core skills for critical thinking skills and habits of mind. Delphi Report, 1988.
2. Lucas B., Spencer E. Teaching Creative Thinking: Developing learners who generate ideas and can think critically. Crown House Publishing, 2017. 216 p. 3. Креативность для каждого: внедрение развития навыков XXI века в практику российских школ / Н. А. Авдеенко и др. // Вопросы образования. 2018. № 4 С. 282–304.
3. Гоноболин Ф. Н. “Психология” Изд-во “Просвещение”, М., 1973 г.
4. School and teaching practices for twenty-first century challenges: lessons from the Asia-Pacific region, regional synthesis report, UNESCO, 2016

ОӘЖ 378.013

ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ӨЗІНДІК ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аманкулова У.К., Нуридинова Г.А., Байболат Б.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются особенности организации самостоятельной деятельности студентов ВУЗа, раскрываются смысл, содержание, принципы данной деятельности.

Summary: This article discusses the features of the organization of independent activity of university students, reveals the essence, content, principles of this activity.

Қазіргі адамның маңызды қасиеттерінің ішінде белсенді ойлау белсенділігі, сыни ойлау, жаңаны іздеу, білімді өз бетінше игеруге деген ұмтылыс пен қабілет ерекшеленеді. Осылайша, білім беру саласына тұлғаның белсенділігінің, жауапкершілігінің дамуына ықпал ететін, оның өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған функция жүктеледі. Демек, оқудағы жетістік студенттердің өзіндік іс-әрекетінде көрінетін ішкі белсенділіктің рөлін арттырмай мүмкін емес.

Студенттерінің өзіндік іс-әрекетінің табиғатын және оны оңтайлы ұйымдастыру жолдарын анықтау бүгінгі таңда педагогика ғылымының өзекті мәселелерінің бірі болып табылады.

Студенттердің өзіндік іс-әрекеті құбылысының күрделілігі, жан-жақтылығы, біздің ойымызша, қазіргі уақытта оның әр түрлі анықтамаларының болуының объективті негізі болып табылады.

3. Комарова студенттердің өзіндік іс-әрекетін оқу жұмысының барлық компоненттерінде (аудиториялық және аудиториядан тыс) студенттердің өздері жүзеге асырылатын іс-әрекет ретінде қарастырады, сондықтан бұл басқарылатын іс-әрекет [1]. Бұл студенттердің оқу мотивтерін негіздеу, оқу іс-

әрекетін ұйымдастыру және ұтымды жүзеге асыру және оны түзету қабілетімен байланысты іс-әрекеті.

Т. Ю. Гречухина өзіндік іс-әрекетті студенттердің сабақтарда немесе аудиториядан тыс уақытта оқытушының тікелей басшылығынсыз жеке, топтық және танымдық іс-әрекетінің әртүрлі түрлері ретінде қарастырады [2].

А. Ю. Кожиспиров сөздің кең мағынасында студенттердің өзіндік жұмысы деп студенттердің мұғалімнің басқаруымен және басқаруысыз оқу аудиториясында да, одан тыс жерлерде және ол болмаған кезде де студенттердің өзіндік іс-әрекеті жиынтығы ретінде түсіндіреді. Бұл ретте студенттердің өзіндік жұмыстағы белсенділік елеулі және тұрақты уәждеме болған жағдайда ғана мүмкін болады [3].

М.Е Нурғалиева студенттердің өзіндік жұмысын, оқу тапсырмаларын орындау барысында студенттердің оқытушы басшылығымен жеке, топтық, фронтальды түде орындалатын оқу жұмысының түрі ретінде айқындайды [4].

П.И. Пидкасистый студенттердің өзіндік жұмысын, оқытушының жетекшілігімен студенттердің білімді, дағдылар мен икемдерді игеру, шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі мен мінез-құлық жүйесін дамыту мақсатында студенттердің орындайтын оқу өндірістік немесе зерттеу тапсырмаларының түрлерінің ол әртүрлілігі деп түсінеді [5].

Өздік жұмысты ұйымдастыруды студенттердің өзіндік жұмысын басқарудың кейбір құрамдас бөлігі ретінде қарастыра отырып, П.И. Пидкасистый студенттердің өзіндік жұмысын басқарудың келесі қағидаларын тұжырымдайды:

- 1) оқытылатын пәннің оқу материалын оқу бірліктеріне бөлу;
- 2) студенттердің бақыланатын іс-әрекетін білдіретін терминдердің көмегімен оқу бірліктерінің дидактикалық мақсаттарын айқындау;
- 3) әдістемелік нұсқаулықтардың көмегімен студенттердің өзіндік жұмысын басқару;
- 4) өзін-өзі бақылау түрінде әрекет ететін және оқытушы тарапынан бақылауды да қамтитын жүйелі кері байланыс;
- 5) әрбір оқу бірлігінің танымдық міндеттеріне қайта аударылған тиісті дидактикалық мақсаттарды толық игеру.

Г. Н. Диниц «Өзіндік жұмыс студенттерді кәсіби даярлау құралы ретінде» зерттеуінде жоғары мектептегі өзіндік жұмыстың келесі негізгі белгілерін анықтайды:

- мақсаттылық, яғни саналы түрде қойылған мақсатқа жетуге бағытталған белсенділік;
- ойлану, яғни мақсат қойылғаннан кейін адам әрекет етуі үшін жағдайды талдайды және мақсатқа жетудің жолдары мен құралдарын, болашақ әрекеттердің реттілігін таңдайды;
- нәтижені саналы түрде жоспарлау және болжау, логикалық схеманың болуы;
- іс-әрекеттердің құрылымы, нақты жиынтығы және оларды жүзеге асырудың реттілігі;

- нәтижелік, яғни іс-әрекеттің тиімділігі оның нәтижесінде көрінуі[6].

С. И. Архангельский «өзіндік жұмыс» ұғымын қажетті ақпаратты дербес іздеу, білім алу, осы білімді оқу, ғылыми және кәсіби мәселелерді шешу үшін пайдалану ретінде түсіндіреді [7].

Басқа авторлар (Р.А. Низамов, И.И. Ильясов, В.Я. Ляудис және т. б.) өздік жұмысты студенттердің сабақта немесе аудиториядан тыс уақытта тікелей басшылықсыз, бірақ оқытушының бақылауымен жеке және топтық танымдық іс-әрекетінің әртүрлі түрлері ретінде қарастырады.

Кей бір ғалымдар өзіндік жұмысты жоғары мектепте ұйымдастыру тұлғаның жеке қасиеттер ретінде, белсенділік пен тәуелсіздікке тәрбиелеу пайдалы ақпаратты ұтымды алу дағдыларын дамыту шаралары жүйесі ретінде қарастырады.

Сондай-ақ, өзіндік жұмысты бірқатар авторлар мұғалім болмаған кезде болатын оқу іс-әрекетін басқаруды қамтамасыз ететін педагогикалық жағдайларды ұйымдастыру жүйесі ретінде түсінеді.

Осылайша, өзіндік жұмыс-бұл оқытушының әдістемелік басшылығымен тапсырма бойынша орындалатын, бірақ оның тікелей қатысуынсыз студенттердің жоспарланған жұмысы.

Жоғарыда келтірілген анықтамалардан көрініп тұрғандай, өзіндік жұмыс бір жағынан белсенділікті, тәуелсіздікті, танымдық қызығушылықты, өзін - өзі тәрбиелеуді, одан әрі біліктілікті арттыруға ынталандыратын іс-әрекет түрі ретінде, ал екінші жағынан студенттердің өзіндік іс-әрекетін басқаруды қамтамасыз ететін іс-шаралар немесе педагогикалық жағдайлар жүйесі ретінде қарастырылады.

Өзіндік жұмыс үлкен дидактикалық әлеуетке ие, өйткені оның барысында оқу материалын игеру ғана емес, сонымен бірге оны кеңейту, әртүрлі ақпарат түрлерімен жұмыс істеу қабілетін қалыптастыру, аналитикалық қабілеттерін, бақылау дағдыларын дамыту және оқу уақытын жоспарлау процестері жүзеге асады.

Көріп отырғанымыздай, ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде өзіндік жұмыс және өзіндік іс-әрекет ұғымы синоним ретінде қолданылады, олар студенттердің өз бетінше белсенді іс-әрекеттену жолында өте маңызды, бұл әрекеттер көп жағдайда мұғалім тарапынан міндетті түрде студенттердің іс-әрекетінің ынталандыратын белсенді іс-әрекетін талап етеді. Белсенді оқыту әдісі бола отырып, өзіндік жұмыс жеке тұлғаның іс-әрекетінің мотивтерін тудырады, олардың негізгілері: білімдерін кеңейту, жаңаны білу, қандай да бір шеберлікті игеру қажеттілігі; тапсырманы бөгде адамның көмегінсіз орындауға дербестік танытуға ұмтылу; өз білімі мен мүмкіндіктерін тексеру қажеттілігі.

«Өзіндік жұмыс» термині: оқытушының тапсырмасы бойынша көрсетілген мерзімдерде, бірақ оның қатысуынсыз орындалатын жұмыс; жеке тұлғаның мақсатты, ішкі ынталандырылатын және түзетілетін іс-әрекеті; жаңа міндеттерді шешу үшін тәжірибе мен білімді қолдануға бағытталған білім алушының іс-әрекеті ретінде түсіндіріледі.

Осылайша, оқытушы бақылайтын білім беру процесінің міндетті элементі ретінде өзіндік жұмыс, студенттерге дербестіктің қалыптасу деңгейіне және студенттердің жеке мүмкіндіктеріне байланысты өзін-өзі тәрбиелеу техникасын үйрететіні анық. Оқу процесінің мақсатына жетудің нәтижесі студенттердің дербестігін дамыту, оқу процесінде де, оқу орнын бітіргеннен кейін де қажетті ақпаратты ала білу болып табылады. Оқытушы студенттің өзіндік іс-әрекетін жоспарлайтын, бағалайтын және бақылайтын кеңесші мәртебесіне ие болады. Бұл ретте педагогикалық қолдау ерекше рөл атқарады және студенттің шығармашылық әлеуетін іске асыру жолында туындайтын қиындықтарды анықтауға және жоюға бағытталған педагогикалық үдеріс субъектілерінің ынтымақтастығы ретінде қарастырылады.

Сонымен, өзіндік жұмыс бұл оқу іс-әрекетінің барлық құрылымдық компоненттеріндегі студенттердің дербестігі мен белсенділігінің белгілі бір деңгейі талап ететін оқу іс — әрекетінің түрі, яғни проблеманы қою, өзін-өзі бақылау және түзету, қарапайым жұмыс түрлерін орындаудан ізденушілік сипаттағы күрделіге ауыса отырып және студенттердің танымдық қабілеттерін, олардың бағдарлануын қалыптастыру құралы ретінде үздіксіз өзін-өзі тәрбиелеуі үрдісі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Комарова З. И. Азбука самостоятельной работы студента-лингвиста. Екатеринбург, 2003.
2. Гречухина Т. Ю. Воспитательные аспекты самостоятельной работы студентов // Самостоятельная работа в современном образовательном учреждении: теория и практика : сборник научных трудов по итогам Международной конференции, 17-20 марта 2010 г. : в 3-х ч. Ч. 1 / Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 2010.
3. Каджиспарова С. М., Каджиспаров А. Ю. Словарь по педагогике. М., 2005.
4. Нургалиева М.Е. С. Торайғыров атындағы ПМУ студенттерінің өздік жұмысын ұйымдастыру диагностикасы // «XIX Сәтбаев оқулары» атты жас ғалымдар, студенттер және оқушылардың халықар. ғыл. конф. матер. – Павлодар, 2019. – Т. 14. – Б. 362-367.
5. Пидкасистый П. И., Беляев В. И., Межериков В. А. Юзефовичус Т. А. Педагогика. СПб., 2010.
6. Диниц, Г.Н. Самостоятельная работа как средство профессиональной подготовки студентов: дис. ... канд. пед. наук / Г.Н. Диниц. М., 2003. – 176с.
7. Архангельский, С.И. Учебный процесс в высшей школе и его закономерные основы и методы / С.И. Архангельский. – М.: Высшая школа, 1980. – 368 с.

ОӘЖ 159.9

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ КҮЙЗЕЛІСІНІҢ ПСИХОФИЗИОЛОГИЯЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАРКЕРЛЕРІ

Атаева Ж.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье проанализированы психофизиологические и психологические маркеры эмоционального стресса будущих педагогов-психологов, показаны закономерности психофизиологических и психологических проявлений эмоционального неблагополучия.

Summary: The article analyzes the psychophysiological and psychological markers of emotional stress of future educational psychologists, shows the patterns of psychophysiological and psychological manifestations of emotional distress.

Болашақ педагог-психологтардың эмоционалды күйзелуі және кәсіби деформациясы білім беру жүйесінің өзекті мәселесі болып табылады. Болашақ педагогтар мен психологтардың психофизиологиялық және психологиялық ерекшеліктерінің білім беру ортасының талаптарына сәйкестігі оның қауіпсіздігінің негізі ретінде де, кәсіби қызметке қатысушылардың денсаулығын сақтаудың шарты ретінде де қарастырылады. Болашақ педагог-психологтарды оқыту барысында олардың типологиялық ерекшеліктерінің белгілі бір саладағы кәсіби іс-әрекетіне сәйкестігін анықтап қана қоймай, оларда эмоционалды күйзеліс белгілерінің дамуын болдырмау қажет. Эмоционалды күйзеліс психотравматикалық әсерлерге жауап ретінде эмоцияларды толық немесе ішінара алып тастау түріндегі психологиялық қорғаныс механизмі ретінде қарастырылады, ол энергия ресурстарын мөлшерлеуге және үнемді жұмсауға мүмкіндік береді, бірақ сонымен бірге адамның кәсіби қызметін орындауына және денсаулық жағдайына теріс әсер етеді [1].

Педагогикалық ЖОО да педагогикалық-психологиялық мамандықтарда оқитын студенттердің психологиялық қорғаныс механизмі ретінде эмоционалды күйзеліс олардың кәсіби дамуына кедергі келтіретін фактор болып табылады. Болашақ мұғалімдер мен психологтардың бойында эмоционалды күйзелістің дамуы олардың университетте оқу кезінде басталады. Педагогикалық-психологиялық мамандықтардың студенттері арасында біз анықтаған эмоционалды күйзеліс белгілері олардың негізгі жеке мәселелерін көрсетеді: өзіне-өзі қанағаттанбау, жанашырлықтың төмендеуі және жағымсыз эмоциялар көрінісінің күшеюі. Біз болашақ мұғалімдердің эмоционалды күйзелісінің даму тізбегін қадағаладық:

- өзіне қанағаттанбау;
- кәсіби міндеттерін төмендетуге ұмтылу;
- эмпатикалық әлеуеттің төмендеуі.

Әрбір үшінші болашақ педагог және психолог бүгінде психологиялық көмекке, қолдауға мұқтаж.

Бүгінгі таңда мұғалімдерді дайындауда негізгі орындарды гуманитарлық технологиялар алады, олар білім беру саласында түсіну және өзара әрекеттесу технологиялары болып табылады. Өзін-өзі түсіну, өзімен тату өмір сүру мүмкіндігі - онсыз басқаны түсіну мүмкін емес, жанжалдардың алдын алу және айналаңызда да, сіздің ішіңізде болып жатқан өзгерістерге барабар жауап беру қабілеті. Осыған байланысты болашақ педагог-психологтарды эмоционалды күйзелісінің психофизиологиялық және психологиялық маркерлерін білу болашақ педагогтар мен психологтардың кәсіби деформациясының алдын алу мәселелерін шешуге мүмкіндік беріп қана қоймай, сонымен қатар жаңа типті психологтардың қалыптасуына ықпал етеді. Университетте оқу барысында кәсіби денсаулығын сақтай отырып, интеграциялық мәселелерді, кәсіби міндеттерді шеше алатын, сол арқылы білім беру ортасының қауіпсіздігін қамтамасыз ететін ол оқытушылар.

Болашақ мұғалімдер мен психологтардың ЖОО-да оқу барысында олардың кәсіби ұзақ өмір сүруіне және өзін-өзі дамытуға ықпал ететін кәсіби құзыреттіліктерін дамыту маңызды [2].

Студенттердің психофизиологиялық және әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерін зерттеу мақсатында жүргізілген бірқатар эксперименттік зерттеулердің нәтижесінде біз психологиялық-педагогикалық мамандық студенттері арасында эмоционалды күйзелістің психофизиологиялық және психологиялық маркерлерін анықтадық. Болашақ педагог-психологтардың психофизиологиялық және психологиялық ерекшеліктерінің зерттелетін сипаттамалары мен эмоционалды күйзелісінің көрсеткіштері арасындағы статистикалық маңызды байланыстарды талдадық.

Динамикалық тұрақсыздықпен ерекшеленетін болашақ мұғалімдер мен психологтарда эмоционалды күйзелістің қалыптасуының алғышарттары болып табылатын «шиеленістің» бірінші кезеңінде «өзіне-өзі қанағаттанбау» симптомы болды. Жағымсыз әсерлерден қорғану әрекеті жасалған екінші кезеңде («қарсылық») бұл динамикалық тұрақсыз студенттер эмоцияларды сақтау саласының кеңеюімен сипатталды. Ал үшінші кезеңде «психосоматикалық және психовегетативті бұзылулар» симптомы динамикалық тұрақсыз студентке тән ерекшелік болды (үшінші кезеңде «шаршау», энергия тонусы мен психикалық ресурстар төмендейді, жүйке жүйесі әлсірейді). Психофизиологиялық маркер ретінде динамикалық тұрақсыздық эмоционалды күйзелістің барлық үш фазасында әртүрлі белгілер түрінде көрінеді деп айтуға болады [3].

Эмоционалды күйзелістің психологиялық маркерлерін анықтау үшін біз студенттердің психологиялық ерекшеліктерін бағалауға мүмкіндік беретін психологиялық әдістер блогын қолдандық. Педагогикалық-психологиялық мамандықтар студенттерінің эмоционалды күйзелісінің психологиялық белгілерінің бірі өнімсіз жүйке-психикалық шиеленіс деңгейінің жоғарылауы болып табылады. Нейропсихикалық шиеленіс жүйке-психикалық ресурстардың шамадан тыс артық жұмсалуда, тиімділігі бірдей төмен деңгейде көрінеді. Сонымен бірге болашақ педагогтар мен психологтардың күштері өздерінің психикалық тұтастығын сақтауға, ішкі тұлғалық проблемалармен күресуге және шаршауды ерікті түрде жеңуге жұмсалады. Студенттердің ішкі дүниесіне осындай назар аудару кезінде сыртқы іс-әрекеттердің, соның ішінде кәсіби әрекеттердің табыстылығы төмендейді. Бұл жағдайда педагогтар мен психологтар үшін кәсіби іс-әрекеттер шамадан тыс толқуларды жою құралы бола алады. Сонымен қатар болашақ мұғалімдер мен психологтар арасында көпшіліктің төмендеуімен өнімсіз жүйке-психикалық шиеленіс пен жеке қобалжу күшейеді. Сондай-ақ, қыздарда қарым-қатынастың болмауына байланысты алаңдаушылық пен депрессияның артуы олардың ғасырлар бойы қалыптасқан мінез-құлқының жыныстық ерекшеліктерімен және олар үшін қарым-қатынастың ерекше маңыздылығымен байланысты болуы мүмкін.

Эмоционалды күйзеліс симптомдарының қалыптасуында эмоционалды тұрақсыздық (невротикалық) және жеке мазасыздық маңызды рөл атқарады, олардың жинақталуы студенттерде университетте оқу кезінде ғана емес, адамның

жүйке жүйесінің бүкіл өмірлік тәжірибесінің көрінісі болып табылады. Эмоционалды тұрақсыздық және жеке алаңдаушылық эмоционалды күйзелістің барлық үш фазасының симптомдарының дамуына айтарлықтай үлес қосады. Эмоциялық күйзелістің («стресс») бірінші кезеңінде невротикалық және жеке қобалжу көрсеткіштері «психотравматикалық жағдайларды бастан кешіру», «мазасыздық пен депрессия» белгілерімен байланысты; екінші фазада («қарсылық») – «адекватты емес селективті эмоционалды жауап», «эмоциялар үнемдеу сферасының кеңеюі» белгілерімен және үшінші кезеңде («шаршау») — «жеке алшақтық», «психосоматикалық және психовегетативті бұзылулар». Сонымен, эмоционалды тұрақсыздық пен жеке қобалжу болашақ мұғалімдер мен психологтардың эмоционалды күйзелісінің қалыптасуындағы негізгі психологиялық маркерлер болып табылады [4].

Жанжалға жауап берудің «ымыраға келу» және «жалтару» сияқты өз мүдделеріне қол сұғуы бар, эмоционалды күйзелісінің бірқатар белгілерінің дамуына ықпал етеді. Жанжалды жағдайларды шешуде ымыраға келу адамның өзіне деген қанағаттанбауының дамуына ықпал етеді, ал жалтаруды қолдану тұлғааралық қарым-қатынастардағы адекватты емес реакцияларды («эмоционалды және моральдық дезориентация» симптомы), эмоциялар моральдық сезімдерді жеткілікті түрде ынталандырмаған кезде және психосоматикалық және психовегетативті бұзылыстардың пайда болуын күшейтеді. Жанжалды жағдайларды шешудің сындарлы жолдарын үйрену күйзеліс белгілерінің дамуын болдырмауға көмектеседі.

Эмоционалды күйзелістің психофизиологиялық және психологиялық көріністерінің келесі заңдылықтарын бөлуге болады:

- эмоционалды күйзелістің барлық үш фазадағы әртүрлі симптомдар түріндегі психофизиологиялық көрінісі болашақ мұғалімдер мен психологтардың динамикалық тұрақсыздығы болып табылады. Өзіне қанағаттанбаған, тұлғааралық қарым-қатынасқа қаныққан, психосоматикалық және психовегетативті бұзылыстары бар, педагогикалық және психологиялық мамандықтардағы студент қыздар динамикалық тұрақсыздыққа бейім;

- өнімсіз жүйке-психикалық шиеленіс деңгейінің жоғарылауы эмоционалды күйзелістің психологиялық және психофизиологиялық көрінісі болып табылады;

- қыздарда қарым-қатынастың болмауы алаңдаушылық пен депрессия көріністерінің жоғарылауын тудырады, тұлға құрылымындағы алаңдаушылық пен нейропсихикалық шиеленісті бекітеді.

Педагогикалық-психологиялық мамандықтардың студенттерін дайындағанда көпшілдік және жүйке-психикалық жағдайды өзін-өзі түзету сияқты құзыреттіліктерді қалыптастыруға назар аудару қажет. Осыған байланысты эмоционалды шаршаудың алдын алу тиімді өзара әрекеттесу қабілетін дамытуға бағытталған психологиялық қарым-қатынас тренингі ретінде қызмет ете алады;

- эмоционалды күйзелісті қалыптастырудағы негізгі психологиялық маркерлер эмоционалды тұрақсыздық пен жеке мазасыздану болып табылады;

- адамның жеке мүдделері бұзылған жанжалға жауап беру тәсілдері эмоционалды күйзеліс белгілерінің дамуына ықпал етеді. Жанжалды жағдайларды шешудің конструктивті жолдарын үйретуге бағытталған психологиялық тренинг күйзеліс белгілерінің дамуын болдырмауға көмектеседі.

Педагогикалық-психологиялық мамандықтардың студенттерін оқытуда шешуді қажет ететін міндеттерді атап өтейік.

1. Студенттерге университетте оқу барысында психологиялық қолдау көрсетудің негізгі міндеттерінің бірі болашақ мұғалімдер мен психологтардың эмоционалды сферасындағы ауытқулардың психологиялық алдын алу және түзету болып табылады.

2. Студенттерге педагогикалық-психологиялық мамандықтарды оқытқанда маңызды құзыреттер ретінде тиімді қарым-қатынас пен жүйке-психикалық жағдайды өзін-өзі түзетумен байланыстыларды бөліп көрсету қажет.

3. Эмоционалды күйіп кетудің алдын алу үшін болашақ педагогтар мен психологтардың конфликтивті жағдайларды шешудің конструктивті тәсілдеріне практикалық дайындығын күшейту маңызды. Проблеманың даму перспективаларын бағалай отырып, психологиялық-педагогикалық мамандықтарды оқытын студенттердің эмоционалды күйзелісінің психофизиологиялық және психологиялық көріністерін зерттеу бұл көріністердің гендерлік ерекшеліктерін нақтылауға мүмкіндік беретінін атап өткен жөн. Сонымен қатар, педагогикалық мамандықтарды игеретін студенттердегі эмоционалды күйзелістің психофизиологиялық және психологиялық көріністерін психологиялық мамандықтарды игеретін студенттермен салыстырмалы талдау қажет.

Сонымен, динамикалық тұрақсыздық психофизиологиялық, ал нейропсихикалық шиеленіс болашақ мұғалімдер мен психологтардың эмоционалды күйзелісінің психологиялық және психофизиологиялық белгісі болып табылады. Педагогикалық-психологиялық мамандықтарды игеретін студенттердің эмоционалды күйзелуінің психологиялық маркерлері тұлғалық қобалжу, эмоционалды тұрақсыздық және төмен көпшілдік болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Усманова М. Н., Бафаев, М. М., Остонов, Ш. Ш. Симптомы эмоционального выгорания современного педагога [Текст] / М.Н. Усманова, М.М. Бафаев, Ш.Ш. Остонов // Наука. Мысль: электронный периодический журнал. – 2014. - №10. – 23-32.

2. М. Грабе Синдром выгорания - болезнь нашего времени /М. Грабе. - СПб.: Речь, 2008. - 96 с.

3. Т. В. Форманюк Синдром эмоционального сгорания как показатель профессиональной дезадаптации учителя / Т.В. Форманюк // Вопросы психологии. - М.: Школа-Пресс, 2013. - № 6. - С. 57-63.

4. Н. А. Сипайлова Профилактика профессионального выгорания воспитателя ДОУ / Н.А. Сипайлова// Коррекционная работа в ДОУ. Советы специалиста. – 2015. – №4. – С. 16–23.

БОЛАШАҚ ТУРИЗМ МАМАНДАРЫНЫҢ КӘСІБИ-ШЕТ ТІЛІНДЕ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ахмеджанова Д.Ж., Бейсенова Г.К., Ешмуратова Г.Ж
Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ, Алматы, Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены вопросы профессионально иноязычной подготовки будущих специалистов туризма и гостеприимства; на примере темы «Маркетинг и брендинг дестинаций» представлен этап проведения занятия ориентированное на формирование профессионально-иноязычно коммуникативной компетенций.

Summary: The article deals with the issues of professional foreign-language training of future tourism and hospitality specialists; on the example of the topic Marketing and branding of destinations, the stages of the lesson focused on the formation of professional foreign-language communicative competencies are presented.

Халықаралық туризм нарығының жаһандануы және туризм саласындағы іскерлік белсенділіктің интернационализациясы, туризмді әлеуметтік ұтқырлық пен мәдениетаралық коммуникацияның маңызды түріне айналдыру жағдайында туристік индустрия мамандарын кәсіби даярлауға қойылатын талаптар артып келеді, олар өздерінің кәсіби қызметі саласында теориялық білімі мен практикалық дағдыларына ие болып қана қоймай, сонымен қатар басқа елдер мен мәдениеттердің өкілдерімен өзара әрекеттесу қабілетіне ие болуы керек. Шетел тілдерін меңгеру бүгінде туризм саласы қызметкерлерінің кәсіби құзыреттілігіне қойылатын міндетті талап, бәсекелестік артықшылық және мамандардың жеке және мәнсаптық өсуінің алғышарттарының бірі болып табылады.

Сонымен қатар, еңбек нарығында бәсекеге қабілетті туризм және қонақжайлылық саласы үшін мамандар даярлау мәселесі қазіргі заманғы жоғары мектеп дидактикасындағы өзекті болып отыр. Ал, туризм салыстырмалы түрде соңғы екі онжылдықта дами бастады және мамандандырылған шетел тілін білетін жоғары білікті мамандарға мұқтаж деп санаймыз.

Бүкіл әлемде туризмнің жаһандық дамуымен, Қазақстанның әлемдік туристік кеңістікке интеграциялануымен және туризм және қонақжайлылық саласының мамандары үшін білім берудің жаңартылған мазмұнымен тілдік даярлықтың жоғары деңгейі, атап айтқанда, сауатты келіссөздер, іскерлік кездесулер, туристік қызметтердің қазіргі заманғы нарығында еркін бағдарлану, қызмет көрсету және туристік қызметке толыққанды қатысу үшін кәсіби лексиканы дамыту сияқты жаңа талаптар қойылуда.

Туризм индустриясы мамандарының кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру арқылы Т. С. Калиновская «Кәсіби міндеттерді шешу үшін қажетті туризм индустриясы маманының білімін, іскерлігін және кәсіби-жеке қасиеттерін игерумен сипатталатын құзыреттілікке бағытталған оқыту технологиялары арқылы арнайы ұйымдастырылған педагогикалық процесс» деп көрсетеді [1].

Төменде туризм саласындағы маманның кәсіби құзыреттері келтірілген:

- туристік ресурстарды талдау және туристердің қажеттіліктерін ескере отырып, туристік өнімді әзірлеу; туризм кәсіпорындарында құжаттамалық қамтамасыз ету рәсімдерін логикалық түрде құра білу; ішкі және келу туризмін дамытудың тиімді стратегияларын таңдау;

- дестинациялардың туристік әлеуетін талдау және бағалау; елдің тарихи-мәдени мұрасын ескере отырып, туристік өнімді әзірлеу;

- кәсіби тақырыптарда ауызша да, жазбаша да шетел тілінде тиімді қарым-қатынас жасау қабілеті; өзінің кәсіби қызметіндегі әлеуметтік, кәсіби және коммуникативтік мәселелерді талдау;

- жарнамалық және ақпараттық материалдарды дайындау;

- туристік индустрия өкілдерінің, сондай-ақ шетелдегі серіктестердің өзара қарым-қатынасын қамтамасыз ету.

Мысалы, дестинациялық маркетинг саласындағы кәсіби құзыреттілік шеңберінде дестинациялық маркетингті басқаруға қатысты негізгі ұғымдар мен құралдар туралы білім беріледі.

Кәсіби тіл-тарихи және ұлттық ерекшеліктердің, айрықша белгілер мен мәдениеттердің өзара әрекеттесуінің нәтижесі. Кәсіби тілдің басты ерекшеліктерінің бірі-мамандыққа сәйкес келетін лексикалық бірліктер жүйесін дамыту және қолдану. Кәсіби тілдің ерекшелігі - оның лексикалық құрылымы, ал кәсіби тілде де белгілі бір грамматикалық құрылым бар.

Кәсіби тіл - мамандардың тиімді кәсіби қарым-қатынасына қол жеткізуге бағытталған. Кәсіби тілді ғалымдар көбінесе терминология өзегі болып табылатын терминологиялық жүйе ретінде қарастырады [2].

Тілдік құзыреттілік терминін Н. Хомский шамамен ХХ ғасырдың ортасында енгізген. Қазіргі уақытта зерттеушілердің көпшілігі тілдік құзыреттілік - бұл тіл қызметінің белгілі бір заңдарының жүйесі, сондай-ақ осы заңдарды қолдану дағдылары мен біліктіліктері, олардың игеру мақсаты сөйлеу (ауызша, жазбаша) және ойлау әрекеттерін сәтті жүзеге асыру болып табылады.

Демек, тілдік құзыреттілік осы күрделі жүйені меңгерудің нәтижесі болып табылады. Ал білім берудегі құзіреттілік тұрғысынан алғанда, тілдік құзіреттілік – бұл, ең алдымен, жеке тұлғаның өзінің өмірлік, кәсіби және басқа да міндеттеріне жету үшін тілдік білімін, іскерлігі мен дағдысын қолдануға дайындығы мен қабілеті [3].

Болашақ мамандарды қызмет көрсету саласы үшін тілдік даярлау - кәсіби шетел тілі (КШТ) практикалық сабақтарында жүзеге асырылады. Практикалық сабақтар білімді бекітудің және тәлімгерлердің шығармашылық қабілеттерін тиімді көрсетудің бір түрі болып табылады. Практикалық әдістер мен тәсілдер студенттердің осы саладағы кәсіби лексикалық құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді.

Кәсіби қызметтің жекелеген түрлеріне қатысты нақтыланған практикалық сабақтардың міндеттері дағдылар мен іскерліктерді дамытуға, кәсіби қызметтің ұтымды модельдерін құруға ықпал етеді.

Шетел тілінің кәсіби-бағдарланған сөздік қорын сөйлеу әрекетінің әртүрлі формаларында пайдалану тәлімгерлердің білімін белсендендіру қажеттілігін тудырады, кәсіби іс-әрекетке ену процесін жеңілдетеді және өндірістік процестердің күрделі модельдерінде таңдалған мамандықты игеруге мүмкіндік береді.

Сонымен, *Marketing and branding of tourist destinations* тақырыбының мысалында кәсіби шет тілдік коммуникативтік құзыреттілікті дамыту үшін сабақтың кезеңдерін ұсынамыз.

Күтілетін нәтижелер:

- берілген тақырып бойынша кәсіби терминологияны қолдану;
- берілген тақырып бойынша аутенттік бейне материалдарды түсіну және қаралған материалды сыни тұрғыдан түсіну;
- негізгі идеяларды бөліп көрсете отырып, академиялық дереккөздерден алынған ақпаратты қорытындылау;
- оқылған мазмұнын жеткізу және қабылдау, сыни тұрғыдан бағалау және практикалық жағдаятта (жобада) тиімді қолдану;
- өз жобасын әзірлеуде дестинация маркетингінің стратегияларын қолдану;
- туристік дестинациялардың маркетингтік науқанын әзірлеу кезінде шығармашылық дағдыларды көрсету;
- жобаны жоспарлау және жүзеге асыру кезеңдерінде дереккөздерді бағалау, талдау және синтездеу әдістерін қолдана отырып, жоба есебін жасау.

Сабақ келесі кезеңдерден тұрады:

1. Кіріспе бөлім. Тақырыпқа кіріспе мақсатында түрлі туристік дестинациялар мен туристік брендтердің промо-роликтерінен құрастырылған 7 минуттық бейнені көрсету. (*Әр түрлі туристік бағыттардың қысқа жарнамаларын қарап шығыңыз және сұрақтарды талқылаңыз: осы бейнелердің барлығын не біріктіреді деп ойлайсыз? Бұл бағыттардың туристік бренді қандай? Әр түрлі елдерде немесе бағыттарда сәтті / тиімді маркетингтің мысалдарын келтіріңіз. Бұл елдердің күшті жақтары қандай?*).

Кіріспе сұрақтарды талқылау үшін миға шабуыл технологиясы және Mind-Map әдісі қолданылады (*Destination marketing* ұғымын Сіз немен байланыстыра аласыз? Шағын топтарда *Destination marketing* негізгі терминімен ассоциограмма құрастырыңыз).

2. Негізгі бөлім.

2.1 Кіші топтарда <https://www.revfine.com/country-marketing/> сайтынан алынған *14 Country Marketing Strategies to Attract More Tourists* мәтінін (Туристерді тартуға арналған 14 елдің маркетингтік стратегиясы) Jigsaw әдісі арқылы оқу. Кіші топтардың әрқайсысы белгілі бір уақыт ішінде мақаланың өз бөлігін оқиды. Кіші топтар оқылған ақпаратты басқа топ мүшелерімен бөліседі.

2.2 Алынған ақпарат бойынша талқылау және қорытындылау.

2.3 Туристер үшін ықтимал тартымды Қазақстанның күшті жақтарын *Миға шабуыл* әдісімен анықтау.

2.4 Мақалада көрсетілген маркетингтік стратегияларды қолдана отырып, елдің маркетингтік науқанының немесе дестинацияның жобалық жоспарын жасау үшін ҚР-ның мықты жақтарының бірін таңдау (маркетингтік науқанның мақсатын тұжырымдаңыз, жарнамалық мәтін жасаңыз, тарату арналарын анықтаңыз: интернет, теледидар, радио және т.б.).

3. Үй тапсырмасы: Қазақстанның туристік брендинің ілгерілету үшін маркетингтік науқан жобасын әзірлеу.

Осылайша, практикалық сабақ аясында, түрлі әдістерді пайдалана отырып болашақ туризм мамандарының кәсібіне бағытталған шет тілдік коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруға болады. Зерттеу барысында, қазіргі таңда кәсіби шетел тілін меңгерген жоғары білікті мамандарды даярлау өзекті екені байқалды. Кәсіби шетел тілін меңгеру болашақ туризм мамандарының шетелдік серіктестермен қарым-қатынас процесін жеңілдетері анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Калиновская Татьяна Сергеевна. Теоретические основы формирования профессиональной компетентности специалистов индустрии туризма в учреждении среднего профессионального образования. Вестник Южно-Уральского государственного гуманитарно-педагогического университета, № 6, 2012, 23-30 бб.

2. Малюга Е. Н. Основные характеристики профессионального языка // Вестник СамГУ. - 2011. -№ 1/2.

3. Жданова Е.Ю. Языковая компетентность как основа самостоятельной научно-исследовательской работы студентов. Вектор науки Тольяттинского государственного университета. 2015;1(2):161-165.

4. <https://www.revfine.com/country-marketing/>

УДК 371.8.07

ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОСОЗНАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ УЧЕНИЧЕСКОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

Бабичева А. С.

Научный руководитель: канд. ист. наук., доцент Н. А. Ефремова-Шершукова
Томский государственный педагогический университет, г. Томск, Россия

Түйін: Мақалада оқушылардың құқықтық санасын қалыптастыру процесінде оқушылардың өзін-өзі басқаруының рөлі қарастырылады. Мектептегі өзін-өзі басқаруды ұйымдастыруға әсер ететін жасөспірімдердің жас ерекшелігі сипатталған. «Мектептегі өзін-өзі басқару» мен «оқушының өзін-өзі басқаруы» арасындағы айырмашылық нақтыланды.

Summary: The article deals with the role of student self-government in the process of forming the legal consciousness of schoolchildren. The age specifics of adolescents influencing the organization of self-government at school are described. The distinction between «school self-government» and «student self-government» is clarified.

Изменения в культурной и социальной ситуации в стране определили социальный заказ на воспитание личности, уважающей закон и готовой

адаптироваться к нынешней действительности. На сегодняшний день развитие правового самосознания у подрастающего поколения является приоритетной задачей государственной политики. Среди подростков в последнее время распространен правой нигилизм, который в дальнейшем приводит к дестабилизации уже устоявшегося политического строя государства и неподготовленности индивида к закреплению в социуме. Подросткам необходимо понимание того, что неправомерное и незаконное поведение может привести к негативным последствиям и повлечь за собой юридическую ответственность. Целевые установки по формированию правосознания школьников отражены в Федеральном законе Российской Федерации «Об образовании в Российской Федерации» № 273-ФЗ, ориентирующем современную школу на формирование личности, отличающейся индивидуальным правосознанием, умением отстаивать свои права, знанием базовых норм права и умением использовать возможности правовой системы государства [1].

Исходя из этого, важным является поиск эффективных методов и средств воздействия направленных на процесс формирования правосознания человека на разных возрастных этапах его развития. В первую очередь в подростковом возрасте, так как подростки обладают абсолютно всеми необходимыми качественными предпосылками для осуществления педагогического воздействия.

На протяжении долгих лет процесс развития правосознания отдельных групп общества и его специфика не изучался. А.С.Макаренко был одним из первых ученых XX века, кто обратился к вопросу становления правосознания подростков. Им была разработана теория «слияния обычного права и обыденной педагогики», где он обосновал «необходимость воспитания специальной природы человека путем правового воздействия» [2].

Е.А. Гавриш отмечает, что правосознание школьников, являясь одной из форм общественного сознания и составным элементом правовой культуры, представляет собой совокупность взглядов, убеждений, настроений, эмоций, понимания ее роли в развитии общества [3].

На рубеже XX-XXI веков Россия характеризуется периодом глобальных изменений. Вследствие этого активно изучаются вопросы правовой культуры, являющейся одной из основных структурных элементов общества. Низкий уровень знаний гражданами своих конституционных прав, неумение или нежелание отстаивать их перед государством всё еще остаются одной из отличительных черт жизни российского общества. Такая ситуация вызывает безразличие и безответственность среди населения, повышает уровень нарушения прав граждан со стороны уполномоченных лиц. Наличие правовой культуры как общества, так и отдельной личности служит гарантом эффективности проводимых политических реформ. Уровень правовой культуры Российского общества XXI века зависит от того, насколько она сформирована у сегодняшних школьников и их родителей. Правовые изменения в России происходят намного быстрее, чем развитие и становление

личности подростка в определенном историческом периоде. В связи с этим существует необходимость подготовки выпускника школы к будущей самореализации и самоопределению в изменяющихся социально-правовых условиях.

Одной из ключевых задач, стоящей перед школой сегодня, является формирование общечеловеческих ценностей обучающихся, социальной ответственности и правового сознания.

Формирование правосознания школьников предполагает под собой целенаправленную воспитательную деятельность, в ходе которой происходит усвоение подростками правовых ценностей и знаний. Значимой целью развития правового сознания является достижение правовой компетентности подростков как способности и возможности в соответствии с имеющимся уровнем правовой образованности применять полученные знания для решения правовых конфликтных ситуаций в самостоятельной жизни. Основными формами правового просвещения обучающихся являются лекции по правовой тематике, экскурсии, в ходе которых теоретические положения иллюстрируются наглядным материалом, правовые беседы, использование кино и телевидения, вечера встреч, тематические вечера, а также вечера вопросов и ответов, диспуты, целью которых являются морально-правовые проблемы, обсуждение книг и статей, которое позволит не только восполнить запас правовых знаний, но и сформировать отношение к ним, наглядная агитация в виде тематических стендов, папок с вырезками из газетных и журнальных статей, специальной литературы, а также видео и аудиозаписей.

Действенным методом формирования правового сознания в общеобразовательной организации является ученическое самоуправление. Самоуправление как средство формирования правового сознания предполагает вовлечение обучающихся в управление школой, создание органов управления, наделенных некоторыми правами и обязанностями. Ученическое самоуправление, являясь формой организации жизнедеятельности обучающихся, обеспечивает развитие самостоятельности и активности школьников в решении управленческих задач школы, формирование социальной зрелости личности, ее общественной инициативы.

При рассмотрении самоуправления как фактора формирования правосознания школьников следует обратить внимание, что различают школьное самоуправление и ученическое самоуправление. Школьное самоуправление является более обширным понятием и представляет собой целенаправленное взаимодействие всех субъектов государственного и общественного управления (педагогического коллектива, школьников, родителей) на основе строящихся взаимосвязей, обеспечивающее деятельностно-практическим способом ее единство и организованность [4]. Ученическое самоуправление, в свою очередь, является самостоятельной частью школьного самоуправления. Как отмечает Л.А. Радченко, оно существует и развивается при непосредственном участии самих школьников, обслуживает и защищает их интересы [5]. Ученическое самоуправление

реализуется, прежде всего, на уровне классного коллектива. Именно на таком уровне в массовом порядке происходит овладение обучающимися необходимыми для самоуправления компетенциями, приобретается опыт самоуправления, начинается и развивается феномен самоуправления и, как следствие, обеспечивается значительное развитие всей системы самоуправления школьников. Исходя из этого, можно говорить о основополагающем значении ученического самоуправления в классном коллективе.

Существует возрастная специфика самоуправления школьников. В подростковом возрасте особое влияние на организацию самоуправления оказывает чувство взрослости как осознание себя взрослым человеком, индивидом, обладающим такими же правами и обязанностями, как и любой более взрослый человек. Наряду с этим появляются новые методы общественного взаимодействия подростка и взрослого, возникающие посредством создания целостности взрослого и подростка, расширения области их совместной деятельности. В связи с этим возникает вопрос о роли взрослых в самоуправлении подростков. Содействие старших в самоуправлении подростков позволяет формировать необходимые для этого компетенции, накопить опыт самоуправления. В то же время под педагогическим руководством происходит развитие самоуправления подростков через усложнение задач самоуправления, расширение видов деятельности, осуществляемых с помощью самоуправления, привлечение к самоуправлению новых членов коллектива, а также постепенной передачи полномочий и ответственности классному коллективу. Несмотря на это, только совокупность ученического самоуправления и педагогического руководства гарантирует полноценную жизнедеятельность коллектива и мешает появлению негативных явлений. Педагогический коллектив должен признавать школьников субъектами управления образовательной организации. Только при таком подходе можно определить должную степень участия взрослых в самоуправлении школьников. А их совместная деятельность будет выступать неким этапом в развитии самоуправления школьников.

Таким образом, основной смысл ученического самоуправления заключается в том, что посредством него школьники получают возможность оказывать влияние на школьную жизнь. Это происходит через участие в управлении процессами, происходящими в школе, а также участие в принятии решений, которыми в последующем руководствуется администрация учебного заведения. В ходе ученического самоуправления проявляется совместная деятельность всех участников образовательного процесса.

Ученическое самоуправление является формой применения такого социального инструмента в становлении личности как «игра», которая представляет собой деятельность, направленную на развитие в ребёнке таких качеств, как стратегическое мышление, коммуникация, ответственность за других. В ходе общения с педагогами и учениками участник самоуправления учится находить компромиссы и делать свою жизнь и жизнь окружающих

лучше. Это является своего рода игрой во взрослую жизнь под присмотром педагогов, что способствует формированию личности и её подготовки к дальнейшей жизни.

При таком подходе школа становится институтом социализации, где происходит коммуникативно обусловленная социальная практика сотрудничества, в частности, развитие представлений о правах и обязанностях субъектов образования в школе, развитие правовой компетентности. Но следует упомянуть, что школа должна давать не только возможность к самореализации индивида через институт самоуправления, но и давать психологическое подкрепление для развития данного института. А именно придавать стимул обучающимся, например, в виде поощрений за добросовестное и разнообразное участие в жизни школ, в виде награждения обучающихся за их деятельность, написания положительных рекомендательных характеристик в последующие образовательные организации с обозначением проделанной работы обучающимся в сфере самоуправления.

Таким образом, процесс ученического самоуправления является одним из способов формирования правосознания обучающихся, а также обеспечения их нравственной устойчивости к влиянию неблагоприятных факторов и противоречий общественных отношений.

Список использованной литературы:

1. Федеральный закон «Об образовании в Российской Федерации» от 29.12.2012 № 273-ФЗ (ред. от 17.02. 2023) // Российская газета. 2012.
2. Макаренко А.С. Лекции о воспитании детей / Собр. соч.: в 7 т. М., 1957. Т. 4. С. 361-367.
3. Гавриш, Е. М. Правосознание как элемент правовой культуры школьников // Педагогическое образование в России. 2012. № 2. С. 1.
4. Кочетова А.А. Расширение пространства социализации школьников за счет обогащения структуры ученического самоуправления // Специфика педагогического образования в регионах России. 2015. № 1. С. 89.
5. Радченко Л.А. Ученическое самоуправление как условие развития правосознания школьников // Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса. 2015. №4 (33). С. 355-358.

ОЭЖ 159.9:37.015.32

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРДЫ ДАМУ ТУДЫҢ ЖАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Баймбетова М.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются возрастные особенности развития коммуникативных навыков у младших школьников.

Summary: This article discusses the age-related features of the development of communication skills in younger schoolchildren.

Бүкіл адам өмірі қоғаммен өзара әрекеттесуді және қарым-қатынас арқылы әртүрлі адамдармен қарым-қатынас орнатуды қамтиды. Қарым-қатынастың өзі кез-келген адамда және оның психикалық күйінде өте маңызды рөл атқарады, оны оның айналасындағы адамдарға деген мінез-құлқынан бағалауға болады. Зерттеушілер Л. С. Выготский, В. Н. Мияшев, В. Стерн, К. Бюлер қарым-қатынас пен психологиялық процестер арасындағы тығыз байланысты атап өтті. Олар қарым-қатынасты адами қатынастардың даму механизмі, осы қатынастардың өмір сүру формасы және адамның рухани әлемінің маңызды аспектілерінің болу тәсілі ретінде анықтайды. В.Панферов «кез-келген қызмет байланыссыз мүмкін емес» деп атап өтті. Ол сондай-ақ қарым-қатынас адамның өзара әрекеттесуіндегі әрекет процесінің қарқынды дамуы үшін қажетті шарт екенін атап өтті [1].

Әлеуметтанулық интерпретация сөздігі бұл ұғымды келесідей анықтайды: «қарым -қатынас-бұл адамның басқалармен қарым-қатынас жасау қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жеке адамдардың немесе әлеуметтік топтардың өзара әрекеттесуі, соның ішінде іс-әрекеттермен, дағдылармен, тәжірибелермен және ақпараттармен тікелей алмасу». «Байланыс» ұғымымен қатар «кері байланыс» ұғымы да қолданылады. «Байланыс» және «кері байланыс» деген екі ұғымның арасындағы айырмашылықты ғылыми басылымдардан көруге болады. Ең алдымен, бұл қарым-қатынастың ерекше түрі, бұл адамдар арасындағы ақпаратты беру және бұл таным мен жұмыс процесінде адамдар арасындағы өзара әрекеттесу, негізінен тіл арқылы.

Әлеуметтанудың энциклопедиялық сөздігі «қарым-қатынас» ұғымын символдарды беру арқылы тұлғааралық қарым-қатынас әрекеті ретінде түсіндіреді, оның мақсаты өзара түсіністік. Қазіргі уақытта қарым-қатынас тек ақпарат алмасу ретінде ғана емес, сонымен қатар қарым-қатынас пен әлеуметтік өзара әрекеттесудің семантикалық аспектісі, сондай-ақ тұлғааралық қатынастарды орнату ретінде қарастырылады. Қарым-қатынас процесінде әркім біртіндеп қарым-қатынас дағдыларын игерді. «Қарым-қатынас дағдылары «ұғымын анықтаудың көптеген жолдары мен құралдары бар. Бұл тұжырымдаманың нақты түсіндірмесі әлі жоқ. К. К. Платонов бұл ұғымға келесі анықтама берді: ес-түссіз адам жасаған әрекет, яғни ол автоматты түрде аяқталады, өйткені адам бұл әрекетті бұрын бірнеше рет жасаған [2].

Сонымен қатар, «дағды» негізгі сананың толықтығымен және болмауымен сипатталатын автоматты деңгейге жететін әрекет ретінде қарастырылады. Қайталау кезінде автоматтандыруға жеткізілетін әрекет. Дағды әрқашан әрекет ретінде қарастырылмайды. Көптеген зерттеушілер бұл анықтамаға басқаша қарайды. Мысалы, зерттеуші И.О. Петров белгілі бір дағды автоматтандырылған әрекет емес екенін айтты. Әрекет-бұл негізінен процесс, ал шеберлік-бұл процестің сипаттамасы мен сапасы [3].

Коммуникативті қабілеттер туралы айтатын болсақ, біз сөйлеу әрекетіндегі Автоматты коммуникативті компоненттерге сілтеме жасаймыз, олар ересектерге үлгі болу, құрдастарымен, мұғалімдермен және ата-аналармен қарым-қатынас жасау арқылы қалыптасады. «Қарым-қатынас қабілеттері»

терминін оқушылардың коммуникативті мінез-құлқы, қарым-қатынас процесінде осы мінез-құлықты дұрыс қолдана білу және қарым-қатынас мақсаттарына сәйкес өз мінез-құлқын орнату деп те түсінуге болады.

Психологияда «коммуникативті қабілет» - бұл адамның қарым-қатынас процесінде бағдарлануының сипаттамасы, оның коммуникатордың негізгі басым факторларын түсінудің жеткіліктілігін көрсетеді. Қарым -қатынас дағдылары-бұл адамның басқалармен қарым-қатынас жасау, алған ақпаратын толық түсіндіру және дұрыс қарым-қатынас жасау қабілеті. Қарым-қатынас дағдыларының құрылымында бірнеше компоненттер бар, оларды бөліп көрсетуге болады.

1. Таным-реттеу: жас студенттерге қарым-қатынас тәжірибесін алуға, жеке қасиеттерін қалыптастыруға, тұлғааралық қатынастарды құруға және қоғамдағы мінез-құлық үлгілері мен қарым-қатынас ережелерін түсінуге көмектеседі.

2.Эмоция-мотивация: жеке тұлғаның мағыналы кеңістігін, адамның психологиялық белсенділігін бар қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағыттайтын қарым-қатынас жүйесін ашады.

3.Іс-әрекет, практика: адамның білімі мен көзқарасын өзектендіруді қамтамасыз етеді, балаларға білімді қайта құруға, оны жағдайға сәйкес қолдануға және тұлғааралық қарым-қатынастың жаңа ортасына көшіруге мүмкіндік береді.

К.Б. Зайцева коммуникативті қабілеттерді бірнеше позициядан қарастырайық:

1.Интерактивті алмасу ретінде (сұхбаттасушының позициясын анықтауға және оны белгіленген тапсырмаларды орындау үшін алуға бағытталған алмасу әрекеті).

2.Бірлескен алмасу ретінде (тиімді жұмыс істеу және жақсы нәтижеге жету үшін байланыс нүктелерін табу).

3.Байланыс-сөйлеу қызметі (басқаларға ақпарат жеткізу құралы ретінде)

Тұлғааралық дағдылар, мысалы:

- Бір мәселе бойынша әртүрлі көзқарастарды қарастыру және әңгімелесушімен өзара әрекеттесу кезінде әңгімелесушінің позициясын басшылыққа алу; -коммуникативтік міндеттерді орындау және бірыңғай сөйлеуді меңгеру үшін ауызша құралдарды пайдалану.

- Әртүрлі пікірлер қабылдауға қабілетті және әңгімелесушілермен ынтымақтастықта өздерінің әртүрлі ұстанымдарының артықшылықтарын пайдалануға тырысады

- Кез-келген мәселе бойынша өз көзқарастары мен ұстанымдарына ие болу; - келіспеушіліктер туындаған жағдайда мәселенің жалпы шешіміне қол жеткізу және бір-бірімен келісу қабілетін дамыту.

- Сұрақтарды дұрыс қойыңыз.

- Өз мінез-құлқын реттеу үшін тілді қолданыңыз.

Коммуникативті қабілет орта мектеп оқушыларының лингвистикалық және вербалды емес ұғымдарды, құбылыстар мен заңдылықтарды талдау,

оларды салыстыру және жалпылау, негізгі және қосалқы сипаттамаларды анықтау қабілеті ретінде қарастырылады; объектілерді, құбылыстар мен оқиғаларды білдіру және сипаттау үшін тілдік өрнектерді қолдану, мәселелерді қалай шешуге болатындығы туралы болжамдар жасау және оларды растайтын дәлелдерді таңдау. немесе өзіңіздің және басқалардың пікірлері мен ұстанымдарын жоққа шығарып, өзіңіздің және басқалардың тәжірибесі мен жетістіктерін пайдаланыңыз.

Бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынас дағдыларының деңгейі төмен, олар сынып қауымдастығында тұлғааралық қарым-қатынас орнату үшін коммуникация әдістерін пайдалана алмайды және олардың тілдік жүйені пайдалану қабілеті өте төмен. Қарым-қатынас қабілетінің орташа деңгейі тілдік жүйені қолданудың алдын-ала қабілетін және коммуникативті құралдарды ішінара меңгеруді көрсетеді.

Тұлғааралық қарым-қатынас дағдыларының жоғары дамуы бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік әдістерді қолдануға және коммуникативтік жағдайларда әлеуметтік, мәдени және диалектикалық ақпаратты шығармашылықпен пайдалануға күшті қабілеті бар екенін көрсетеді.

Қарым-қатынас дағдыларына келетін болсақ, Э.И. Аюпова коммуникацияның үш функциясын анықтады.

1. Таным-ақпаратты беру мен алудың, қарым-қатынас пен серіктестерді түсінудің вербалды емес және тілдік құралдарын қолданудың эмоционалды және интеллектуалды мазмұны.

2. Эмоция-бірлескен іс-әрекеттің әртүрлі формаларын ұйымдастырыңыз.

3. Жүйелілік-қарым-қатынас мүшелерін басқарыңыз. Қарым-қатынас процесі қарым-қатынас дағдыларын меңгеруде маңызды рөл атқарады. Қарым-қатынас процесінде адам әртүрлі даулы жағдайларда шығу жолын таба алады, айналасындағы адамдармен байланыс орнатады, олардың мінез-құлқын дұрыс түсіндіреді, әртүрлі эмоциялардың көріністеріне сабырлы түрде жауап береді, сынды қабылдайды, белгілі бір нәрселерге қарсылығын дұрыс білдіруді үйренеді, наразылық және басқа бас тарту сезімдері, диалогты бастау және жүргізу, сондай-ақ қолдау әңгімелесушінің қарым-қатынасқа деген қызығушылығы.

Р. Подласий атап өткендей, бастауыш сынып оқушыларының жеке басы әдетте ересектермен және құрдастарымен жаңа қарым-қатынастардың, жаңа әрекеттер мен алмасулардың, сондай-ақ бүкіл ұжымдық жүйеге интеграцияның әсерінен дамиды. Дәл осы жаста балаларда әлеуметтік эмоциялар элементтері мен әлеуметтік мінез-құлық дағдылары дамиды (ұжымшылдық, өз мінез-құлқына жауапкершілік, серіктестік, өзара көмек және т.б.).

Өмірдің бір бөлігі ретінде бастауыш мектеп жасы өтпелі кезеңге немесе «жеті жылдық дағдарыс» деп аталатын дағдарыс кезеңіне айналады. Осы «дағдарыстың» сипаттамаларын ажыратуға болады.

- Бала өз тәжірибесін түсінеді, бұл өзіне деген жаңа көзқарасқа ықпал етеді.

- Өз сезімдерін логикалық жалпылау болды.

- Өзінің жеделдігін жоғалтты; оқуға түсуден туындаған әлеуметтік дамудың өзгеруі бастауыш сынып оқушыларының дамуын едәуір шектейтін негізгі факторлар болып табылады. Бастауыш сынып оқушысы мектепке барғанда, ол айналасындағы адамдардың қоғамы бағалайтын топта жұмыс істеу проблемасына тап болады. Бала бастауыш мектепке түскенде, ол жаңа әлеуметтік шеңберге ие болып қана қоймай, сонымен қатар оқу іс-әрекетіне байланысты жаңа міндеттерге ие болады. Баланы қоршап тұрған ересектер оны жеке тұлға ретінде қарастырады, ол үйренуге және оның мінез-құлқы үшін белгілі бір жауапкершілікті алуға міндетті.

Қоғам студентке бұрын кездеспеген талаптарды қоя бастады. Осы талаптарға жауап беретін мінез-құлық үлгілері мен стратегиялары әзірленді. Эмоционалды сала өзгерді, бірақ жекелеген оқиғалар мен оларға әсер ететін жағдайларға күшті реакциялар әлі де бар. Бастауыш мектеп жасындағы балалар қоршаған ортаға өте сезімтал және күшті эмоционалды реакцияға ие. Ең бастысы, олар қабылдаған заттар эмоционалды реакциялар мен тиісті көзқарастарды тудырады.

Екінші жағынан, мектепке бару жаңа эмоционалды тәжірибе тудырады, өйткені мектепке дейінгі мекеменің еркіндігі тәуелділікпен және өмірдің жаңа ережелеріне бағынумен ауыстырылады. Мектептің бірінші жылында бастауыш сынып оқушыларының бейімделуі негізінен мұғалімдердің көмегіне байланысты. Бұл адамдар арасындағы дұрыс қарым-қатынас пен қарым-қатынастың үлгісін, сондай-ақ өзара сыйластықтың үлгісін беретін мұғалім. Мұғалімнің көмегімен бала сыныптастарымен қарым-қатынас орната алады, олардың ерекшеліктері мен кемшіліктерін түсінеді, сондай-ақ жақсы және жаман қасиеттерді байқай алады.

Бастауыш мектеп жасында балалар сын мен қатал сөздерге өте сезімтал. Сондықтан мұғалімдерге қателіктерді дұрыс түсіндіре білу немесе көрсете білу өте маңызды, әсіресе сыныптастарының алдында, өйткені бұл пікірлер оқушының сыныптағы жалпы қабылдауына әсер етеді. Болашақта бұл балаға қатты әсер етуі мүмкін. Дәл осы жаста бала басқа адамдар арасындағы қарым-қатынастың мағынасын, олардың мінез-құлқының мотивациясын және жанжалды жағдайды түсіне бастайды, яғни, ол жеке тұлғаны қалыптастырудың саналы кезеңіне өтті [4].

Бастауыш сынып оқушылары құрдастарына үлкен қызығушылық таныта бастады, жалпы тапсырмаларға, топтық іс-шараларға, түрлі жарыстар мен олимпиадаларға қатысып, мұғалімдердің көмегінсіз бір-бірінің әртүрлі ерекшеліктерін байқап, бір-бірімен қалай байланысу керектігін анықтады. Бірте-бірте балалар тікелей эмоционалды қатынастарға негізделген жеке қарым-қатынас жүйесін дамытты. Осылайша, бастауыш мектеп жасы қарым-қатынас орнату үшін пайдалы.

Дәл осы жаста ересектермен және құрдастарымен білім беру және сыныптан тыс жұмыстар арқылы қарым-қатынас бастауыш сынып оқушылары мен олардың айналасындағы адамдардың интерактивті сипатын қалыптастыруға көмектеседі.

Қарым-қатынас саналы және жан-жақты болды. Балалар достар табуды үйренді және әртүрлі интерактивті дағдыларға ие болды. Осыған байланысты оқу және когнитивтік процестерді сәтті жүзеге асыруға ықпал ететін коммуникативтік дағдылардың қалыптасуы мен болмауын, сондай-ақ оқушылардың өз мінез-құлқын басқару және коммуникативтік мәселелерді шешу үшін ең ақылға қонымды әрекет әдістерін пайдалану қабілетін қадағалау қажет. Сонымен қатар, осы тақырып бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау коммуникативті қабілеттердің бар екенін көрсетеді - бұл адамның басқалармен қарым-қатынас жасау, алынған ақпаратты толық түсіндіру және оны тиісті түрде жеткізу қабілеті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Агафонова, И.Н. Развитие у первоклассников коммуникативных умений / Агафонова И.Н.// Управление начальной школой. 2013.- №9 - С.31-35.
2. Асмолов, А.Г. Федеральный государственный образовательный стандарт начального общего образования – М.: Просвещение, 2014. – 20 с.
3. Ахметова, М.Н. Универсальные учебные действия в системе совершенствования и реализации творческого опыта школьников / М.Н. Ахметова – 2013. – С. 166-171.
4. Балканский, Д.И. Формирование и развитие коммуникативных способностей личности в групповой изобразительной деятельности [Текст] / Д.И. Балканский // Начальная школа. - 2013. - №4, С. 24-27.

УДК 37.091.321

ЛЕКЦИЯ С ЗАРАНЕЕ ЗАПЛАНИРОВАННЫМИ ОШИБКАМИ КАК ОСНОВА ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ НА НАЧАЛЬНЫХ КУРСАХ

Балтабаева А.М.

Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека, г. Ташкент,
Узбекистан

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблематике филологического образования в современной высшей школе, выбору вида лекции для студентов на начальных курсах в условиях предъявления новых требований к подготовке высококвалифицированных кадров. Лекция с заранее запланированными ошибками является наиболее эффективным видом подачи нового материала для современных студентов, так как данный тип лекции предполагает развитие поискового навыка у студентов, развитие логического мышления и работы в малых группах, который актуализирует процесс социализации молодежи в общество.

Лекция в условиях современных тенденций образования является основной формой подачи большого количества систематизированного учебного материала как основы для самообразования студентов. Как известно, существует несколько типов лекционного материала в высшей школе: информативная лекция, лекция-беседа, проблемная лекция, лекция-дискуссия, лекция – консультация, лекция-конференция, лекция-визуализация, лекция с заранее запланированным ошибками, лекция бинарная [1, с. 33-37.].

Прежде всего, современная система высшей школы Узбекистана предполагает кредитно-модульную систему обучения, основным признаком которой является увеличение доли самообразования студентов на занятиях. Вследствие этого, преподавателям лекторам необходимо совершенствовать методику преподавания учебного курса, а именно внедрять активную роль студентов не только на практических, но и на лекционных занятиях.

Таким образом, в целях наиболее эффективного освоения учебного материала по дисциплинам курса «История русской литературы 11-18 вв.» для студентов направления образования «Филология и обучение языкам (русский язык)» нам видится целесообразным использование лекции с заранее запланированными ошибками.

Согласно исследованиям В.В. Хохлова и А.Б. Андрейкина, данный тип лекции предполагает мотивирование студентов к непрерывному мониторингу материала (поиск ошибки: содержательной, методологической, методической орфографической). Проверка сделанных преподавателем ошибок проводится в финале лекционного занятия посредством устной беседы со студентами. Разбор ошибок должен составлять 10-15 минут, на котором лектор дает правильные ответы на вопросы. [1, с.36.]. К достоинствам данного подхода подачи лекционного материала можно отнести: повышение интереса и внимания с обеих сторон – лектора и студентов; повышенный эмоциональный фон на лекционном занятии, что стимулирует познавательный, поисковой процесса среди студентов; повышение желания думать, анализировать полученную информацию среди студентов; повышение конкурентоспособности среди студентов. Так, согласно особенностям лекции с заранее запланированными ошибками, реализуется основные требования Национальной программы образования Республики Узбекистан к воспитанию квалифицированных кадров, а именно развитие критического мышления, выявление творческих способностей среди студенческой молодежи, развитие коммуникативных навыков, логического мышления.

Однако, как и у каждого методического подхода в данном типе лекции выделяют и недостатки: неверное запоминание материала, наличие базового уровня владения материалом; затруднение в одновременном запоминании, фиксации ошибок и мышления [1, с.36.]. Недостатки, выявленные при использовании данного лекционного метода, несколько не умаляют ее эффективности при изучении на начальных этапах нового учебного материала.

В связи с особенностями лекции с заранее запланированными ошибками, а именно тщательной подготовки как от лектора, так и от студента, преподавателю необходимо за две недели объявить студентами о проведении лекции такого типа, дать список дополнительной учебной литературы для самостоятельного изучения. Согласно исследованию М.В.Онищенко, преподавателю необходимо выполнять следующие требования: непрозрачность ошибки, их нужно будет как-то «замаскировать»; ошибками могут быть наиболее типичные случаи и не должны упоминать малозначимые детали; их количество необходимо предварительно оговорить и не ошибок должно быть

много [2, с.400]. Так, лектор при преподавании темы: «XVIII век – век формирования «новой» период русской литературы» в группе 113 по направлению образования «Филология и обучения языкам (русский язык)», используя тип лекции с заранее запланированными ошибками, может предложить деление аудитории на малые группы для развития конкурентной среды и охвата большего количества участников поиска ошибок. Далее лектором может быть предложена для заполнения следующая таблица:

Ошибка	Верный вариант

При изучении данной темы лектор может допустить ошибки на первом этапе лекции, например, в тезисе об обновлении героя новой русской литературы в 18 веке: *«Разработка новой концепции человека, формирование нового типа героя становится для литературы переходного периода, в частности для литературы Петровского времени, становится значительным достижением. Личность не воспринимается как источник греховности, как это было в домостроевские времена. Человек становится активно действующей личностью, значимой сам по себе, в большей мере за заслуги перед государством, в случае, когда не богатая родословная, а только лишь индивидуальные личные качества дают возможность личности достигнуть наивысших ступеней социальной лестницы»* можно допустить ошибку о возможности получения высоких социальных ступеней благодаря служению государству и религиозное подвижничество. Так, предполагаемая ошибка может выглядеть так: *«Разработка новой концепции человека, формирование нового типа героя становится для литературы переходного периода, в частности для литературы Петровского времени, становится значительным достижением. Личность не воспринимается как источник греховности, как это было в домостроевские времена. Человек становится активно действующей личностью, значимой сам по себе, в большей мере за заслуги перед государством, в случае, когда не богатая родословная, а только лишь индивидуальные личные качества человека и его религиозное подвижничество дают возможность личности достигнуть наивысших ступеней социальной лестницы»*. Студенты, обладая базовыми знаниями по истории древнерусской литературы, способны распознать ошибку, так как именно на последнем этапе развития древнерусской литературы происходит процесс обмирщения, освобождения личности от религиозного и церковного догмата.

Другая предполагаемая ошибка в лекции на данную тему может быть запланирована на этапе объяснения появления нового жанра петровского времени: *«Данные произведения являются результатом литературы петровской эпохи. В них фигурирует типичный герой, молодой человек, незнатного происхождения (чаще всего — обедневший мелкий дворянин); он меняет свое социальное положение посредством личных достижений, уму, образованию, а не своему происхождению; типичность формальной*

организации произведений реализуется за счет сочетания художественных традиций русской и переводной литературы». Ошибку возможно сделать в формальной характеристике жанра – сочетание традиций русской и переводной литературы. Вместо данного тезиса возможно использование: «Данные произведения являются результатом литературы петровской эпохи. В них фигурирует типичный герой, молодой человек, незнатного происхождения (чаще всего — обедневший мелкий дворянин); он меняет свое социальное положение посредством личных достижений, уму, образованию, а не своему происхождению; типичность формальной организации произведений реализуется за счет сочетания художественных традиций русской и восточной литературы». Студенты, знакомые с типологическим влиянием европейской литературы на русскую литературу в начальный период своего формирования, способны распознать данную ошибку.

Таким образом, лекция с заранее запланированными ошибками – это интерактивный метод обучения, при котором в равной степени в процесс обучения вовлекаются студенты разного психотипа, и, вследствие чего, данный тип может быть успешно использован при обучении студентов в высшей школе.

Список использованной литературы:

1. Хохлов В.В., Андрейкин А.Б. Виды современных лекций и их характеристика//Смоленский медицинский альманах. – Смоленск, №4, 2020.
2. Нечепуренко Е.В., Карлова Э.К., Шарипов К.О. Использование лекций с заранее запланированными ошибками при обучении студентов младших курсов //Вестник КазНМУ. – Казахстан, №3-2017.

ОӘЖ 377.13.15

ЖОО ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІН-ӨЗІ РАСТАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бекжігіт А.Н., Нуридинова Г.А.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье анализируется понятие самоутверждения студентов с точки зрения психолого-педагогического аспекта. Также рассмотрены особенности самоутверждения студентов в учебном процессе вуза.

Summary: The article analyzes the concept of self-affirmation of students from the point of view of the psychological and pedagogical aspect. The features of self-affirmation of students in the educational process of the university are also considered.

Студенттің жеке басының психологиялық дамуы - қарама-қайшылықтардың пайда болуы мен шешілуінің, сырттан ішкі бағытқа көшудің, өзін-өзі басқарудың, өзімен белсенді жұмыс істеудің диалектикалық процесі.

В. А. Слостенин «білім беру мазмұнын жаңартуда білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуды, қызығушылықтары мен

бейімділіктерін ескере отырып, оларды оқытуды дараландыруды көздейтін білім беру мазмұнының жеке бағдары негізгі мәнге ие» деп атап өтті [1].

Студенттің оқу іс-әрекетін дамыту бастаманың, жауапкершіліктің дамуын ынталандырады, сонымен бірге жағымсыз құбылыстардың пайда болуына ықпал етеді: артықшылықты көрсету, табыстың құнсыздануы, өршілдік, бір жағынан сәтсіздіктен қорқу, үйренген дәрменсіздік, екінші жағынан сәйкестік.

Адамның саналы өзін-өзі бекітуге деген көзқарасымен анықталған ассертивті мінез-құлықты зерттеуге деген қызығушылықтың артуы студенттің өзін-өзі растау мәселесін зерттеуге жүгінуді өте өзекті етеді.

Студенттердің оқу іс-әрекетіндегі өзін-өзі растау стратегияларын зерделеу белгілі бір стратегияның фактісін анықтауды ғана емес, сонымен бірге олардың пайда болу себептерін түсіндіруді, студентке, оның қызметіне және әлеуметтік ортасына оң немесе теріс әсер ету дәрежесін анықтауды, оның өзектілігінің сипатын анықтауды, жеке тұлғаның өзін-өзі растау нұсқаларын және олардың оқу іс-әрекетіндегі тұрақтылығын анықтауды қамтиды.

Студенттердің өзін-өзі растауы - бұл олардың қажеттілігі және мамандықта өзінің даралығын көрсетуге, айналасындағыларды тануға және өз рөлінде және өз пікірінде өзін дәлелдеуге деген ұмтылысты жүзеге асыру.

Өзін-өзі растау қажеттілігі қанағаттандырудың жеке тәсілдерімен сипатталады, олар адамның моральдық-ерікті даму деңгейіндегі айырмашылықтарға, оның әлемге деген көзқарасының өмірлік басымдықтарына байланысты, олар сапалы әр түрлі өмірлік стратегиялардың артықшылығын анықтайды.

Е. П. Никитин және Н. Е. Харламенкова «өзін-өзі растау үш стратегия арқылы жүзеге асырылады: үстемдік, өзін-өзі басу, әртүрлі қажеттіліктер мен құндылықтардың күшіне енуімен байланысты сындарлы өзін-өзі растау» [2].

Авторлардың пікірінше, «доминантты стратегия үстемдік қажеттілігіне, басқалардан жеке басымдылық сезіміне негізделген; өзін – өзі басу стратегиясы – шиеленіс жағдайынан аулақ болу қажеттілігі; сындарлы өзін-өзі растау - жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыру қажеттілігі және оның жеке басының әлеуметтік маңыздылығын сезіну» [2].

Өзін-өзі растау жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуының бір түрі болып табылады және оған деген қажеттілік көптеген студенттерде туындайды. Алайда, оқу іс-әрекетінде өзін-өзі бекіту қажеттілігі барлық білім алушыларда жүзеге асырыла бермейді. Өзін-өзі бекіту стратегиялары мен әдістерін таңдауға байланысты белгілі бір деформациялар жиі кездеседі. Бұл деформациялар өзін-өзі бекіту процесінің стихиялық және ойластырылмаған сипатқа ие болуына ықпал етуі мүмкін. Кейде өзін-өзі растау деструктивті болуы мүмкін, өйткені студент өзін-өзі жоққа шығаруға, басқа адамның «мен» құндылығын төмендетуге ұмтылады. Сондықтан өзін-өзі растаудың сындарлы моделін дамытуға ықпал ететін арнайы психологиялық-педагогикалық жағдайлар қажет.

Студенттің өзін-өзі сәтті анықтауының қажетті шарты - ол үшін университетте оқу іс-әрекетінің жаңа әдістерін игеру, ішкі ыңғайсыздық сезімін жояды және қоршаған ортамен жанжал мүмкіндігін болдырмайды. Оқу іс-

әрекетін жеке категория ретінде, шығармашылық процесс және шығармашылық қызметтің нәтижесі ретінде түсіндіруге болады, онда рефлексия кәсіби жетістіктер мен сәтсіздіктерді, жеке жетістіктерді түсінудің негізгі механизмі болып табылады. Егер қиындықтар туындаса және рефлексиялық позицияға түссе, студент өз әрекеттерін қалпына келтіреді және олардың мүмкін болатын өзгерістерін қарастырады.

Студенттердің оқу іс-әрекетінде өзін-өзі растаудың белгілі бір стратегиясының көрінісі көбінесе өзін-өзі бекітудің басым саласы ретінде оқу іс-әрекетіне бағытталған тұлғаның кәсіби бағытына, өзіндік жұмысты ұйымдастырудың әртүрлі формаларын игеруге және өзін-өзі бағалау мен өзін-өзі бақылау дағдылары мен іскерліктерін қалыптастыруға байланысты.

Студенттердің өзін-өзі растау мәселесі 2000 жылдардың басынан бастап ең өзекті және өзін-өзі танумен және жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруымен байланысты болды. «Өзін-өзі растау» ұғымының ең көп тараған анықтамасы- бұл процесті адамның өзінің жоғары өзін-өзі бағалауын сақтауға және оны басқа адамдардың мәлімдемелерінде, сондай-ақ осы ұмтылыстан туындаған мінез-құлықта растауға деген ұмтылысы ретінде түсіну [3].

Әдебиеттерді талдау негізінде біз болашақ мұғалімдердің кәсіби өзін-өзі растауының негізгі құрылымдық компоненттерін анықтадық. Оларға мотивациялық, когнитивті, ерікті және рефлексивті компоненттер жатады.

1. Мотивациялық компонент мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетінің белгілі бір компоненті не үшін орындалатынын білдіреді. Студент оның кез-келген әрекеті балалардың мінез-құлқы мен психикасына үлкен әсер ететінін түсінуі керек. Бұл компоненттің болуы студенттің өзін-өзі растауының бірінші кезеңі болып табылады. Бұл компоненттің қалыптасуы білім беру ұйымына түскенге дейін басталуы мүмкін және болашақ қызметте педагогикалық мамандықты таңдауға әсер етуі мүмкін. Өзін-өзі растаудағы мотивациялық компоненттің маңыздылығына Л.С. Выготский, П.П. Блонский, Н. В. Кузьмина, В. Г. Октябрь, Е.К. Осипова және т. б. назар аударды.

2. Студенттердің білімін қамтитын когнитивті компонент - студенттің болашақ кәсіби қызметтің мәні мен құндылығын, өзін-өзі растаудың мүмкін стратегияларын, оның әртүрлі жағдайларда көріну ерекшеліктерін, болашақ маман ретінде өзінің бірегейлігін түсінуді қамтиды. Когнитивті компонент сонымен қатар жаңа білімнің пайда болуын ғана емес, сонымен қатар оларды түбегейлі жаңа жағдайларда шешу мүмкіндігін талап ететін проблемалық жағдайлардың болуын қамтиды. Бұл мәселе Е.А. Климов, Л.М. Митина және т.б. еңбектерінде талданған.

3. Студенттің алдында тұрған міндеттердің күрделілігіне қарамастан, туындайтын кәсіби қиындықтарды жеңу қабілеті мен тілегімен байланысты ерікті компонент. Бұл туындаған қиындықтарды жеңуге көмектесетін ерік. Мұғалімнің стресске төзімділігі мен эмпатиясы осы компонентпен байланысты.

4. Рефлексивті компонент өзін-өзі реттеумен, өзін-өзі бақылаумен, үнемі интроспекциямен, мүмкін болатын қателіктер туралы хабардар болумен, оларды түзету жолдарын таңдаумен, өз жетістіктерін барабар бағалаумен, болашақтың болашағын анықтаумен байланысты.

Студенттің өзін-өзі растауының сәттілігі оның өз іс-әрекетін барабар өзін-өзі бағалау қабілетіне байланысты, бұл субъектінің (яғни студент-мұғалімнің) оның әртүрлі элементтерін - әрекет тәсілдерін, проблемаларын, оларды шешу жолдарын түсінуін білдіреді. Рефлексиялық дағдылардың жеткіліксіз дамуы өзін-өзі растаудың сындарлы сипатын қамтамасыз ете алмайды, бұл кәсіби қызметте жүзеге асырылатын мұғалімнің мінез-құлқының көрінеу дұрыс емес стратегияларын таңдауға әкеледі.

Қорытындылай келе, студенттің өзін-өзі растайтыны, тәжірибе мен білім алып, оның алдында тұрған кәсіби міндеттердің күрделілік деңгейін жоғарылататыны анықталды, бұл оның маман ретінде қалыптасуын көрсетеді.

Алайда, студенттің өзін-өзі растау процесінің тиімділігі педагогикалық дайындық процесінде белгілі бір психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасауды қажет ететіндігін ескеру қажет. Оларға мыналар жатады:

- 1) педагогикалық іс-тәжірибеден өту кезеңділігі;
- 2) студенттің алдында тұрған кәсіби міндеттердің біртіндеп күрделенуі;
- 3) оқыту процесінде педагогикалық қызметтің әртүрлі түрлерін кезектестіру;
- 4) кәсіби міндеттерді қою кезінде студенттің жеке ерекшеліктерін есепке алу.

Бұл шарттарды орындау кәсіптік оқытудың негізгі мақсатын жүзеге асыруға ықпал етеді – студент белгілі бір ортада еркін бағдарлауға және әрекет етуге үйренеді; өзін болашақ маман ретінде көрсетуге, оның қажетті күзiреттiлiктердi дамытудың кiлтi болып табылатын педагогикалық қызметтің әртүрлі түрлері арқылы студенттермен, жұмыстағы әріптестерімен, студенттердің ата-аналарымен қарым-қатынас жасаудың кәсіби қасиеттерін қалыптастыру және дамыту үшін перспективалар жасалады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Никитин Е.П., Харнашенкова Н.Е. Феномен человеческого самоутверждения. - С.Пб.: «Аистеня», 2000. - 224 с.
2. Харламенкова, Н. Е. Самоутверждение подростка (Харламенкова Н. Е.2-е изд., исп.доп.-М.:Изд-во Ин-т психологии РАН, 2007,-384 с.-
3. Белов С. Профессионально-личностное саморазвитие педагога // Народное образование. 2003. № 4. - С. 28-34.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ ПОСРЕДСТВОМ КОММУНИКАТИВНО-ДЕЛОВЫХ ИГР НА УРОКАХ В СТАРШИХ КЛАССАХ

Воробьева В.-Н.

ФГБОУ ВО «Томский государственный педагогический университет», г. Томск, Россия

Түйін: Қазіргі уақытта азаматтық тәрбиеде баланы құқықтық салада әлеуметтендіру басым мақсат болып табылады. Патриотизм сезімі, отанға деген құрмет, өз құқықтарын заңды тәсілдермен және құралдармен қорғай білу – жалпы білім беретін мекемелердің тәрбие жүйесі қалайтын негіз.

Бұл зерттеуде орта мектеп оқушыларының білім беру процесінде құқықтық әлеуметтенуді қалыптастыру әдістерінің бірі қарастырылды. Мақалада ойын әдістері арқылы білім беру процесінде құқықтық тәрбие мен оқытудың маңыздылығы көрсетілген.

Summary: Currently, in civic education, the priority goal is the socialization of the child in the legal sphere. A sense of patriotism, respect for the Motherland, the ability to defend their rights by legal means and means is the foundation laid by the educational system of educational institutions.

In this study, one of the methods of formation of legal socialization in the educational process of high school students is considered. The article emphasizes the importance of legal education and training in the educational process through game techniques.

Вопрос о правовом воспитании несовершеннолетних был и остается актуальным с момента возникновения и развития человеческого социума. Каждый человек имеет право на социализацию, и данное право означает включение индивида в социальное общество, освоение им всеми необходимыми знаниями, овладение навыками правового характера (защита своих интересов законными способами, отстаивание личных интересов и убеждений, умение противостоять, а также в старших классах возникает необходимость сформировать ответственное отношение учащихся к правам, обязанностям и законам. Значимость формирования и развития правового сознания невозможно переоценить, поскольку результат данного процесса будет проявляться в активной гражданской позиции подрастающего поколения, что абсолютно имеет важность в развитии государства.

Ученые в области права подчеркивают, что правильно сформированное правовое сознание детей в дальнейшем проявляется в качественной жизни уже взрослого населения, которое осознает себя полноправным гражданским, социальным, избирательным обществом, складывающееся из тех, кто защищает свои права законными способами и не только знает, но и исполняет свои обязанности.

При изучении проблем и способов формирования правового воспитания личности, было важным определить процесс формирования правовой социализации у учеников в старших классах, поскольку именно этот возраст оптимальный для формирования правового сознания. Старший школьный возраст характеризуется тем, что:

1. происходит становление мировоззрения;
2. формируются ценностные ориентации, идеалы;

3. складывается система отношений к людям;
4. накапливается опыт поведения в различных сферах жизнедеятельности;
5. происходит формирование гражданственности;
6. растет сознательное отношение к труду и учебе;
7. развивается интерес к проблемам социальной действительности [1].

Формирование правового сознания стоит разделять на два процесса: воспитание и обучение. По мнению Бурмакина П. Н., правовое воспитание – целенаправленный процесс воздействия на сознание людей с целью формирования высокого уровня правовой культуры, в его задачи входит формирование знаний о праве; внутреннего уважения к праву; умения применять правовое знание на практике; привычка действовать в соответствии с правовыми предписаниями [2]. Обучение – целенаправленный процесс, формирование достаточно полных и систематизированных знаний о праве, правовой деятельности.

Стоит акцентировать внимание на том, что процесс обучения никак не может проходить без процесса воспитания и наоборот. Это можно объяснить тем, что правовое образование будет являться «фундаментом», который закладывается в правовую социализацию, а закреплять теоретические знания на практике и применять их в жизни можно посредством правового воспитания.

Таким образом, основываясь на вышеуказанных определениях правового воспитания и правового обучения, можно сделать вывод о том, что цель данных процессов заключается в формировании социально-целостного гражданина как личность правовую и социально активную, способную с наибольшим и положительным эффектом участвовать в создании правового государства, т.е. гражданина со сформированной правовой социализацией личности.

В современных условиях развития нашего общества, правовые знания, которые получают старшеклассники нужны ученикам не сами по себе, а как основа поведения в различных жизненных ситуациях, имеющих юридическую силу. Например, при совершении правовых сделок, при разрешении правовых конфликтов и т.д.

Для формирования правового сознания у учеников старших классов предлагается совмещение приобретенных ими теоретических правовых, политических, исторических знаний на уроках, вместе с практическим закреплением полученных знаний в форме написания эссе, решения ситуационных правовых задач, участия в викторинах, деловых играх, диспутах, юридических консультациях, встречах с представителями правоохранительных органов. Практическое закрепление теории имеет особое значение и играет неосценимую роль не только в закреплении материала урока, но и в создании связи школьниками полученных навыков, в ходе практического применения знаний, с событиями реальной жизни.

Вопрос о формировании правового сознания в своей работе рассматривает Шевченко Н.И. Автор подчеркивает, что в процессе формирования правовой культуры обучающемуся важно осознавать

«необходимость личного участия в развитии различных правовых норм посредством собственной активности в социальной практике» [1]. Можно сделать вывод о том, что использование практического закрепления теоретических знаний, полученных на уроках в старших классах – качественный процесс для формирования правового воспитания личности. Следовательно, можно рассматривать возможность закрепления теоретических знаний учащихся, на уроках в старших классах посредством игр или с использованием игровых методик.

Опыт использования игр в правовом образовании не является нововведением, поскольку при изучении литературы было выявлено и проанализировано множество работ, связанных с теорией и методикой, разработкой и апробацией игровых технологий на уроках обществознания и права. С. Л. Рубинштейн отмечает, что игра «является выражением определенного отношения личности к окружающей действительности» [3], отечественный исследователь игры Д. Б. Эльконин в своей работе «Психология игры» определяет, что игра - это такая деятельность, которая воссоздает социальные отношения между людьми вне условий непосредственной утилитарной деятельности [4].

Певцова Е. А. предлагает разделить правовые учебные игры на следующие виды: дидактические, сюжетно-ролевые, имитационные, иллюстративные, деловые. В основу классификации было положено понимание того, на что направлена деятельность ребенка, что является предметом и движущей силой игры, насколько жестко определены ее правила и ожидаемый результат [5].

Изучив характеристики по представленным видам, было принято решение о создании коммуникативно-деловой игры, функционал которой сочетает в себе функции коммуникативных, имитационных и деловых игр.

Можно предположить, что оптимальным решением вопроса о формировании правового сознания личности учеников, на уроках в старших классах (или во внеклассной/внешкольной деятельности учащихся) посредством игровых методик, будет являться создание коммуникативно-деловой игры по основному теоретическому материалу правовых дисциплин. Данный вид игры может содержать в себе не только воспроизведение и решение правовых общественных ситуаций, в рамках которых учащимся будет необходимо дать правовую оценку, но и предполагая разные варианты развития событий и участвуя в командных/групповых диспутах, методом мозгового штурма, давать рекомендации субъектам правовых ситуаций/отношений, используя как стандартные, так и нестандартные подходы в решении проблемы.

Стоит подчеркнуть важность создания игры на основе содержательных линий, которыми должны являться базовые знания для 10-11-ых классов. Примерное содержание коммуникативно-деловых игр: роль и функции человека в обществе; роль права в регулировании общественных отношений; законотворческие процессы в стране и субъекты законотворческого процесса;

гражданство, права и обязанности граждан (в том числе и иностранных); вопросы семейного, имущественного и неимущественного права, способы их защиты; основы трудового права и социального обеспечения; основы гражданского, уголовного, административного судопроизводства; особенности конституционного судопроизводства; международная защита прав человека и т.д.

Основным этапом при разработке сценария коммуникативно-деловых игр будет являться учет потребностей учащихся в освоении изученной ими материала и дальнейшего обсуждения, работы с полученной информацией в группах. Игра может содержать в себе свод правил, ситуационные задачи с определенными ролями (субъекты, органы правопорядка, определенные инстанции) для работы в парах/группах или же командах.

Для работы в парах – это задачи, ориентированные на работу двух учеников, один из которых – правонарушитель, другой – представитель, служитель закона. Учащиеся используют изученную ими терминологию, базовые правовые знания, умения пользоваться нормативно-правовой литературой. На решение данных задач педагог может выделять время от 3 до 5 минут на уроке, в зависимости от сложности представленной задачи (ситуации).

Задачи для групп/команд – задачи, которые требуют от 3 до 6 учеников. Важной деятельностью является решение ситуаций с использованием терминологии, базовых правовых знаний, нормативно-правовой литературы. При этом участники игрового процесса должны распределить роли в группе («правонарушитель», «свидетель», «инспектор/полицейский», «правозащитник/адвокат» и т.д.), и учитывая работу каждого из игровых «субъектов», разрешить ситуацию, с предложением вариативных нестандартных решений. Данный вид коллективной работы позволит учащимся развить навык коммуникации, навык распределения работы в группах. Также, «примерка» на себя определенных ролей, поможет учащимся пережить определенные правовые ситуации и выработать негативное отношение к участию или совершению противоправных деяний; выработать положительное отношение к органам, осуществляющим правопорядок посредством ознакомления с их профессиональной деятельностью, что в свою очередь может расположить старшеклассников к выбору их профессиональной деятельности в будущем.

Важной составляющей так же при создании игры является разработка свода правильных ответов, для самостоятельной игровой деятельности учеников, например, вне школы, тем самым учащиеся будут проводить свободное от учебы время с пользой.

В заключении, возвращаясь к вопросу о формировании и развитии правового сознания личности старшеклассников, можно сказать, что оптимальным решением данного вопроса будет являться разработка коммуникативно-деловой игры, отвечающей основным условиям правового обучения старшеклассников.

Использование данного вида игры в правовом обучении, у обучающихся в старших классах предпочтительно, поскольку игра будет задействовать не только теоретический материал о правах, но и практическое применение, которое позволит закрепить полученные знания в ходе урока и, в дальнейшем, игры.

Список использованной литературы:

1. Шевченко Н.И. Правовая социализация старшеклассников/ Проблема и способы ее решения: Вестник МГОУ. Серия: Педагогика – 2015. – 142 с.
2. Бурмакин П. Н. Влияние системы правового воспитания на процесс формирования правовой социализации личности. – 2016. – 151-153 с.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии - СПб: Издательство «Питер», 2000 - 712 с.
4. Эльконин Д. Б. Психология игры. М., 2005. - С. 288.
5. Певцова Е.А.. Теория и методика обучения праву: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС. – 2003. – 400 с.

ӘОЖ 371.1

**АРТ-ТЕРАПИЯ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫН
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҮЗЕТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ**

Елганова М.Т., Утеева Г.Т., Мауленбердиева Г.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается влияние арттерапии на психологическую коррекцию девиантного поведения подростков. Также определены особенности работы с основными видами арт-терапии.

Summary: The article examines the influence of art therapy on the psychological correction of deviant behavior of adolescents. The features of working with the main types of art therapy are also determined.

Қазіргі заманның өзекті мәселелерінің бірі-жасөспірімдерде девиантты мінез-құлықтың көрінісі. Көптеген әлеуметтік салаларға әсер ететін деструктивті процестер жастар арасындағы қылмыс динамикасының өсуіне әкелді. Әлеуметтік процестердің динамикалық сипаты, дағдарыстық көріністерге әкелетін жастардың ішкі және сыртқы проблемалары, қарама-қайшылықтар мен сәйкессіздіктердің артуы-мұның бәрі зерттеушілердің девиантты мінез-құлықты зерттеуге теориялық және практикалық қызығушылығын анықтайды.

Девиантты мінез-құлық-бұл белгілі бір қоғамдағы қабылданған, әлеуметтік тұрғыдан қолайлы мінез-құлықтан ауытқатын әлеуметтік мінез-құлық [1]. Девиантты мінез-құлық-бұл белгілі бір қоғамдастықтағы әлеуметтік мінез-құлықтың құқықтық немесе моральдық нормаларына қайшы келетін әрекеттерді жасау. Девиантты мінез-құлықтың негізгі түрлеріне, ең алдымен, қылмыс, алкогольизм және нашақорлық, сондай-ақ суицид, жезөкшелік жатады. Девиантты мінез-құлыққа бейім жасөспірімдер эмоционалды-ерікті

саладағы бұзылулармен, мектептегі дезадаптациямен, жасөспірімдік дағдарыспен, мінездің екпінімен сипатталады.

Н.Е. Кузьминаның пікірінше, жасөспірімдердегі ауытқулардың алдын алу және алдын алуда арт-терапия әдістерін қолдану тиімді әдістердің бірі болып табылады.

Мәселенің өзектілігіне байланысты зерттеудің мақсаты: девиантты мінез-құлыққа бейім жасөспірімдермен жұмыс жасауда арт-терапияны қолдану мүмкіндіктерін зерттеу. Өз зерттеулерінде Е.В. Змановская девиантты мінез-құлықты қарастыра отырып, біз айқын жағымсыз ассоциацияларды тудыратын сөздерді қолдануға мәжбүр боламыз деп айтып өтті. Э.Эриксон өз еңбектерінде жасөспірім кезіндегі ауытқудың көрінісі дамудың ерте кезеңімен тікелей байланысты екенін атап өтті, егер оның бастамасы мен тәуелсіздікке деген ұмтылысы төмендесе, бала анасынан қажетті күтімді ала алмайды [2].

Ал К.А. Межмлунян, жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқы тек сыртқы, мінез-құлық жағында ғана емес, сонымен қатар ішкі моральдық-моральдық идеялардың деформациясында да көрінеді деп түсіндірді.

Девиантты мінез-құлық деп белгілі бір қоғамда қалыптасқан әлеуметтік-психологиялық, моральдық-этикалық немесе әлеуметтік-мәдени нормаларды бұзатын жеке адамның жеке әрекеті немесе іс-әрекет жүйесі түсініледі. Баланың өміріндегі жасөспірім кезеңі ең қиын. Қабылданған нормалардан ауытқудың алғышарттары мен себептерін, девиантты мінез-құлықты, сондай-ақ оның пайда болуына, алдын-алуға және бақылауға ықпал ететін жағдайлар мен себептерді зерттей отырып, бірқатар авторлардың көзқарастарына назар аудару қажет.

Н.В. Калининаның пікірінше, жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқының себептері қоғамның әлеуметтік-экономикалық, саяси және экологиялық тұрақсыздығы, жалған мәдениеттің рөлін күшейту, жастардың құндылық бағдарларының мазмұнындағы өзгерістер болып табылады, қолайсыз отбасылық-тұрмыстық қатынастар, бақылаудың болмауы ата-аналардың баласының мінез-құлқы мен бос уақыты, ересектердің шамадан тыс жұмыспен қамтылуы, ажырасулар [3].

Э.М. Эхаеваның айтуынша, ең ауыр зардаптар құқықтық және моральдық сана, жеке қажеттіліктердің үстемдігі, жеке қасиеттер, сезімталдық және теңгерімсіздік саласындағы кемшіліктер болып табылады. Девиантты мінез-құлыққа білім берудегі кемшіліктер мен олқылықтар да қатты әсер етеді.

С.А. Беличеваның пікірінше, девиантты мінез-құлық қолайсыз әлеуметтік дамудың, әртүрлі жас кезеңдерінде пайда болатын әлеуметтенудің бұзылуының нәтижесі болып табылады деп түсіндірді. Н.В. Калининаның пікірінше, жиі сабаққа келмеу девиантты мінез-құлықтың пайда болуының маңызды алғышарты болып табылады. Әрі қарайғы сәтсіздіктер оқуға деген ынтаның толық жоғалуына әкелуі мүмкін.

Н.В. Калинина ауытқудың келесі алғышарттарын бөліп көрсетеді, мысалы: баланың отбасындағы қиындықтар; отбасылық үйлесімсіздік, ата-ананың тәрбиеге қабілетсіздігі, негізсіз жазалар, отбасылық

қатынастардағы жаман сөздер, ата-аналардың маскүнемдігі немесе дисфункционалды отбасылық орта; баланың өзіндегі қиындықтар: ауру, оқудағы мүгедектік, жалғыздық; жасөспірімнің кейбір интеллектуалды, эмоционалды ерекшеліктері [4].

И.А. Дорфман бастапқы ауытқу өзін-өзі жүзеге асыруға деген ұмтылыстан туындаған және "нормативтік" мінез-құлық шеңберінде орынсыз жүзеге асырылатын нормативті емес мінез-құлық екенін атап өтті.

Екіншілік ауытқу - бұл қоғам жасөспірімде девиантты сәйкестікті қалыптастыратын бұрын орын алған мінез-құлықты атап өткен "жапсырманы" растау болып табылады.

Осылайша, психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдай отырып, біз жасөспірімдердің девиантты мінез-құлығының басым себептері: эмоционалды-ерікті саладағы бұзушылық, мектептегі бейімделу, жасөспірімдік дағдарыс, жасөспірімнің мінезіне баса назар аудару, әлеуметтік-педагогикалық себептер деген қорытындыға келдік. Жасөспірімдердегі девиантты мінез-құлық келесідей көрінеді: шындықтан кетуге ұмтылу; өзін-өзі бағалаудың бұзылуы; агрессияның көрінісі; қарым-қатынас қабілетінің төмендеуі; төмен (немесе жоқ) эмоционалды байланыс; немқұрайлылық, пассивтілік немесе қозғыштық; тәкаппарлық немесе керісінше, кемшіліктер кешені; басқа, кінәсіз адамдарды кінәлауға деген ұмтылыс; мазасыздықтың жоғарылауы, невроздар; дөрекілік; импульсивтілік; жеке және әлеуметтік мәселелерді шешуге құлықсыздық; стереотиптілік; жыныстық мінез-құлықтың бұзылуы; сыртқы көрінетін әлеуметтікпен тұрақты эмоционалды байланыстардан жасырын қорқыныш және басқалар.

Отандық психологтардың көзқарастарын қорытындылай келе, арттерапия жасөспірімдердің девиантты мінез-құлығының алдын алудың тиімді әдістерінің бірі деген қорытындылуға [5]. Өзін-өзі тану қабілетін дамыту арқылы тұлғаның үйлесімді дамуы-арттерапияның басты мақсаты. Бұл әсіресе балалармен жұмыс істеу кезінде байқалады және жасөспірім өзінің эмоционалды күйін сөзбен жеткізе алмайтын жағдайларда оны зерттеу, дамыту және үйлестіру үшін таптырмас құралға айналдырады.

А.И. Копытин арттерапияны психотерапиялық қатынастар шеңберінде клиенттің шығармашылық қызметіне психологиялық әсер етудің, әртүрлі эмоционалды бұзылуларды, "тәуекел тобындағы" адамдардың психикалық бұзылыстарын емдеуге, психологиялық түзетуге, психологиялық алдын алуға, оңалтуға арналған бірқатар әдістері ретінде анықтайды.

Арттерапия, И.В. Иванованың пікірінше, көптеген жағдайларда өзін осы стильде және оның жағдайына, жеке басының ерекшеліктеріне және қажеттіліктеріне сәйкес келетін формаларда көрсете отырып, "жетекші" арттерапевтикалық процесс болып шығады. Арттерапия әдістері, Ю.Е. Мореваның көзқарасы бойынша, өзін-өзі зерттеу арқылы әртүрлі жағымсыз күйлермен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Арттерапия жасөспірімдердің өмірінің ішкі және сыртқы мәселелерін кейінірек талқылауға көмектесетін шығармашылық өнімдерін жасауға бірегей мүмкіндік береді [6].

Н.Е.Кузьминаның пікірінше, арттерапияның негізгі міндеті жасөспірімдердегі шығармашылық мүмкіндіктерді анықтау болып табылады. Шығармашылық қызмет арқылы мінез-құлық, психикалық, эмоционалдық салалардағы кемшіліктерді түзетуге болады.

Е.Ю.Токарева атап өткендей, "адамның, психологтың және клиенттің бейсаналық және саналы күйлері арасындағы байланысты ұйымдастыру-арт-терапияның негізгі міндеттерінің бірі".

Баланың негізгі іс-әрекетінің жас дамуы және даму дәрежесі. С.А.Челышеваның пікірінше, девиантты мінез-құлыққа бейім жасөспірімдермен жұмыс істеу кезінде арттерапияның әртүрлі әдістерінің ішінде изотерапия, қуыршақ терапиясы және ертегі терапиясы ең тиімді болып табылады. Изотерапия - бұл бейнелеу өнері құралдарының терапевтік әсері: сурет салу, мүсіндеу, сәндік - қолданбалы өнер және басқалар, эмоционалды айыру, жанжалды тұлғааралық қатынастар, жалғыздық сезімі, жоғары мазасыздық, қорқыныш, төмен, бұрмаланған өзін-өзі бағалау және басқа да жеке бұзылулар болған кезде қолданылады.

Ертегі терапиясы - оқудың терапиялық әсері, психикалық жағдайды қалыпқа келтіру немесе оңтайландыру үшін арнайы таңдалған әдебиеттерді оқу арқылы түзету әсері бар. Қуыршақ терапиясы жасөспірімдердің әртүрлі бейімделмеген көріністерін түзетуде қолданылады: қорқыныш, коммуникативті саланы дамытудағы қиындықтар, жасөспірімнің жеке басының дамуының эмоционалды, когнитивті және мотивациялық-қажеттілік салаларында оң өзгерістерге қол жеткізу.

Арт-терапияның әлеуметтік жұмыс әдісі ретінде қалыптасуы ХХ ғасырдың басынан басталады. Арт-терапия (ағылш. art-өнер; терапия-терапия, емдеу) - бұл өнер мен шығармашылыққа негізделген психотерапия және психологиялық түзету түрі. Бұл терминді алғаш рет суретші Адриан Хил 1938 жылы енгізген. Арт-терапия өзінің дамуының басында З.Фрейд пен К.Г.Юнгтің психоаналитикалық көзқарастарын көрсетті, оған сәйкес клиенттің көркемдік қызметінің соңғы өнімі оның бейсаналық психикалық процестерін білдіреді. Арт-терапияның негізгі мақсаты-өзін-өзі көрсету және өзін-өзі тану қабілетін дамыту арқылы тұлғаның дамуын үйлестіру. Арт-терапияның негізгі міндеттері: агрессия мен басқа да жағымсыз сезімдердің әлеуметтік қолайлы шығуын қамтамасыз ету, өзін-өзі бақылауды дамыту, сезімдер мен сезімдерге назар аудару, шығармашылық қабілеттерін дамыту және өзін-өзі бағалауды арттыру. Арт-терапияның кәметке толмағандармен Әлеуметтік жұмыстың басқа технологияларына қарағанда қандай да бір артықшылығы туралы сенімді түрде айтуға болады:

- іс жүзінде кез-келген жасөспірім арт-терапевтік жұмысқа қатыса алады, бұл оған ешқандай бейнелеу қабілеті мен көркемдік шеберлікті қажет етпейді;

- арт-терапия негізінен вербалды емес қарым-қатынас құралы болып табылады;

- бейнелеу шығармашылығының өнімдері жасөспірімнің көңіл-күйі мен ойларының объективті дәлелі болып табылады, бұл оларды жағдайды бағалау, тиісті зерттеулер жүргізу үшін пайдалануға мүмкіндік береді;

- арт-терапия еркін білдіру құралы болып табылады, жасөспірімнің ішкі әлеміне деген сенім, төзімділік және көңіл-күй атмосферасын болжайды;

- арт-терапевтік жұмыс көп жағдайда жасөспірімде жағымды эмоциялар тудырады, апатия мен бастамашылықты жеңуге, белсенді өмірлік ұстанымды қалыптастыруға көмектеседі.

Осылайша, арт-терапия әлеуметтік жұмыс әдісі ретінде эмоционалды даму қиындықтары, эмоционалды тұрақсыздық, көңіл-күйдің төмендеуі, эмоционалды реакциялардың импульсивтілігі, стресс, депрессия жағдайында, басқа адамдардың эмоционалды бас тартуы, жалғыздық сезімі бар жасөспірімдерге ұсынылады. Жалпы, арт-терапевтік технологияның арқасында жасөспірімнің жеке өсуі байқалады, іс-әрекеттің жаңа формаларында тәжірибе жинақталады, шығармашылық қабілеттер дамиды, сезімдерді, эмоциялар мен мінез-құлықты өзін-өзі реттеу, құрдастарымен қарым-қатынасты жақсарту, көңіл-күйдің көтерілуі және өзін-өзі бағалау жоғарылайды.

Жасөспірімдерге, әсіресе эмоционалды және мінез-құлық бұзылыстарының болуына байланысты топқа қатыса алмайтындарға қатысты болса да, жеке дуалды арт-терапия жұмыстың қолайлы немесе жалғыз қолайлы түрі ретінде танылады, топтық арт-терапия көптеген жағдайларда жеке арт-терапияға қарағанда белгілі бір артықшылықтарға ие, бұл жеке арт-терапияға баса назар аударады. Бірқатар арт-терапевтік жарияланымдар Б.Книлл және С.Туана жеке арт-терапия көптеген жасөспірімдер үшін жарамсыз болуы мүмкін екенін көрсетеді, өйткені олардың ересектер мен әлеуметтік билікке деген теріс көзқарасы бар. Топтық арт-терапия жасөспірімдерге өз ойлары мен тәжірибелерін қоршаған ортаға қаншалықты сенуге болатындығын бақылауға мүмкіндік береді және осыған байланысты оларды жеке арт-терапиядан гөрі психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, жеке психотерапия мен арт-терапиядан айырмашылығы, арт-терапевтік топта жұмыс істеу жасөспірімдерге үлкен тәуелсіздік сезімін береді және осылайша олардың тәуелсіздік пен жеке кеңістігін қорғау қажеттілігін қанағаттандырады.

Топтық арт-терапия жасөспірімдерге отбасынан алшақтау және психологиялық өзін-өзі анықтау кезеңінде өзара эмоционалды қолдау мүмкіндігін ұсынады. Зорлық-зомбылықтың құрбаны болған жасөспірімдермен жұмыс істеу кезінде топтық арт-терапия әлеуметтік оқшаулану мен стигматизация сезімін жеңуге қызмет етеді. Психотерапевт пен котерапевттің қатысуымен құрдастарымен топтық өзара іс-қимыл белгілі бір дәрежеде дисфункционалды отбасылардан шыққан жасөспірімдерде және салауатты отбасылық қатынастардың зорлық-зомбылық тәжірибесін қалыптастыруға ықпал етеді.

Арт-терапевтік топта вербалды емес қарым-қатынас жасау мүмкіндігі жасөспірімдер үшін үлкен маңызға ие. Кейде ауызша қарым-қатынас, әсіресе арт-терапевттің жетекші рөлімен, қорғаныстың жоғарылауына және

психологиялық маңызды материалды жасыруға әкелуі мүмкін. Алайда, бұл топтық арт-терапияны жүргізу кезінде талқылауға мүлдем бармау керек дегенді білдірмейді. Тек талқылаулар мен интерпретациялар қатысушылардың психологиялық дайындығын және олардың бір-біріне және жүргізушіге деген сенім дәрежесін ескеретін түрде қолданылуы керек. Жасөспірімдер тобын басқарған кезде арт-терапевт жанама сұрақтар мен интерпретацияларды қолданса жақсы. Соңғысы, мысалы, негізінен метафора тілін және үшінші тұлғаларға сілтемелерді қолдануды тоқтата алады. Топ мүшелерінің мінез-құлқы мен бейнелеу өнімін біржақты түсіндіруден аулақ болған жөн, өйткені бұл "таңбалауға" әкелуі мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Изд.: Питер, 2010.
2. Болтунова Г.М. Взаимодействие нового и традиционного при подготовке будущих педагогов к разрешению конфликтов. Сибирский педагогический журнал, №9. 2007.
3. Бородкин Ф.М., Коряк Н. М. Внимание: конфликт! Изд.: Наука, М., 2008.
4. Боронска Т. Оборотень и ринг. Изучение бессознательных процессов с помощью метафор // Практикум по арт-терапии / Под ред. А.И. Копытина. СПб.: Питер, 2010.
5. Азарова Л.А., Сятковский, В.А. Психология девиантного поведения - Минск: ГИУСТ БГУ, 2009.
6. Бруно Марк Терапия творческим самовыражением. – Академический проект, Москва, 2012, – 487 с.

ОӘЖ 378.1

**БІЛІМ АЛУШЫНЫҢ ҚИЫН ӨМІРЛІК ЖАҒДАЙЛАРДЫ ЖЕҢУ
СТРАТЕГИЯЛАРЫН ТАҢДАУҒА ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІ ҚОЛДАУЫ**

Ермахан Т.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан Республикасы

Түйін: В статье рассматриваются адаптация к учебной деятельности иностранных студентов в условиях вузовского образования.

Summary: The article deals with the adaptation to the educational activities of foreign students in the conditions of university education.

Адамның жұмыс істеп тұрған адамындағы қиын өмірлік жағдайларды анықтау үшін психологиялық қорғаныс тетігі қалыптасады. Сақтау механизмдері бар:

1. «Бас тарту» - бұл саналы түрде төзімсіз ойлар, қалаулар, тілектер, фактілер мен іс-әрекеттерден бас тартудың қорғаныс механизмі. Шынайы, өйткені ол, мысалы, ол енді тәжірибесіз болғандықтан, ол емес, айналысады. Бұл қорғаныс өзінің конструктивті нұсқасындағы өзін-өзі-күніп, жағымды эмоционалды көңіл-күйдің және ең жақсысына деген үмітке ұқсайды, ал деструктивті - бар проблемаларды елемеуге және оларды шешуден бас тартуға

әкелуі мүмкін. Процесс ретінде, сырттан бағытталған «бас тарту» көбінесе «адамдар жиналуға» қарсы, инстинктивті, инстинктивті талаптар мен себептермен психологиялық қорғаныс ретінде қарсы. Техника изистероидты жеке тұлғалардың арасында өсіп-жетпейтіндердің өсуінің, бас тартудың механизмінің әсерін, оның көмегімен әлеуметтік ортаға қажетсіз, ішкі қолайсыз ерекшеліктер, басқа да белгілер немесе жағымсыз сезімдер, сондай-ақ әлеуметтік ортаға жағымсыз сезімдер пайда болды. Психологиялық қорғау механизмі ретінде бас тарту кез-келген түрдегі қақтығыстармен жүзеге асырылады және шындықты қабылдаудың сыртқы мүлшпен бұрмалануымен сипатталады.

2. «Депрессия» - санадан тыс себептерден, қалаулардан, қалаулармен және ойлардан бейсаналыққа толы, ал босатылған ойлар жойылмайды, ал баспалдақтар әлсіреген кезде, бұл мазасыздық сезімі мен басқа қорғаныш сезімін тудырады Механизмдер. Бұл дұрыс емес мінез-құлықтың немесе аурудың белгілерін ұмытып кету, және орташа ауырлығы бар, қоршаған ортаның теріс сигналдары тақырыбына әсер етуде.

3. «Регрессия» - дамудың ерте деңгейіне, балаларға немесе ішкі жанжалдарға байланысты проблемаларға жауап берудің ерте деңгейіне қайта оралу. Бұл филогенетикалық тұрғыдан қорғаудың ең күшті тәсілі. Сонымен бірге, бұл жеке өсудің кедергісі болады. Бұл қорғаудың осы әдісімен тығыз байланысты, алкоголь және басқа психоактивті заттардың көмегімен «ұмытып кету» деген тілек бар.

4. «Өтемақы» - нақты немесе қиялдағы кемшіліктерді толықтыру механизмі. Оның құрамына бір аймақтағы сәтсіздіктерді бір бағытта алмастыруға деген ұмтылыс кіреді, ең қиыны (гиперкогкнерация), қиял жасау, маңызды адамдармен сәйкестендіру.

5. «Проекция» - өздерінің бейсаналық ерекшеліктерінің, себептер мен себептердің басқа адамдарға жатқызылуы. Бұл сонымен қатар, бұл адамның психикалық жағдайына сәйкес келетін жерлер арасында іздеуде де көрсетілген; Бұл кейде соғыс ардагерлерінің төтенше жағдайларда табуға деген ұмтылысын түсіндіреді.

6. «Ауыстыру» (ауыстыру) - бұл бейсаналық механизм болып табылады, оның ішінде қол жетімділігі жоқ немесе қолайсыз мақсат, эмоция немесе кез-келген объект, оның ішінде оны алмастырғышпен алмастырады. Қорғаудың осы әдісінің сындарлығы оның қолданылу дәрежесіне байланысты - мысалы, адамның «ашуды бағалауды» бақылау мүмкіндігі.

7. «Зауыталандыру» - бұл олардың себептері мен себептерін табу, олардың себептері мен себептерін табу. Сонымен бірге, шынайы себептер ес-түссіз қалуы мүмкін. Осылайша, өзін-өзі-тиеем расталды және кінә тәжірибесі жойылды.

8. «Реактивті білім беру - бұл мінез-құлық белгілері немесе көзқарастары, сондықтан қолайсыз тәжірибелер туралы түсінікке сәйкес, бейсаналық жағдайдағы жасырын түрде не барына қарама-қарсы [1].

Зерттеулерде авторлар әдетте психологиялық еңсеруді диагностикалау және зерттеудің өзіндік әдістерін әзірлейді, бұл, әдетте, көптендірілген сауалнамалар, ашық және жартылай семелі сұхбаттар немесе сараптамалық бағалау.

Психологиялық өңдеудің негізі болып табылатын жеке тұлғаның «теория» құндылығы, күресудің белгілі бір стратегиялары пайда болады.

Зерттеулерге сәйкес, өмірдің 4 ауданы анықталды, онда адамдар көбінесе психологиялық қиындықтарды, наразылықтарды қанағаттандырады

- 1) өзіңіз, сіздің өміріңіз тұтастай алғанда;
- 2) байланыс, жалпы тұлғааралық байланыстар;
- 3) ерлі-зайыптылармен қарым-қатынас;
- 4) балалармен қарым-қатынас.

Адамдардың өміріндегі травматикалық оқиғалар күтпеген жағдай болып табылады, ал адам алдымен сенсорлық деңгейде - бұл психологиядағы жеке тұлғаның ерекше белсенділігімен, «танымдық бағалау» деп санайды. . Бұл жағдайдың ерекшеліктерін тану, оның жағымсыз және жағымды жақтарын анықтау, не болып жатқанның мағынасы мен маңыздылығын анықтау процесі. Мәннің пайда болуымен сапалы белгілі эмоциялар туындайды. Танымдық бағалау нысаны сонымен қатар адамның қабілеттері мен мүмкіндіктері, оның функционалды және энергетикалық қоры. Жарақаттану оқиғасымен бірлесе отырып, бірлесіп таңдау стратегиясын дұрыс таңдау танымдық бағалау механизмінің даму деңгейіне, әр түрлі көзқарастардан және қайта бағалау әдістеріне жүгіну бойынша танымдық бағалау механизміне байланысты. Танымдық бағалаудың жетістігі адамның айналасындағы әлемді басқару қабілетіне, жағымсыз сезімдерді реттеуге және жағымсыз сезімдерді реттеуге және оның барлық адамдардың барлық адамдардың көмегіне деген сенімділігіне әсер ету қабілетіне деген сенімділікке байланысты. Танымдық бағалаудың негізгі нәтижесі - адамның қорытындысы - ол жағдайды басқарады ма, әлде ол оны өзгерте алмайды. Егер пән өзі басқаратын жағдайды қарастырған жағдайда, ол стрессті тез және сәтті жеңуге көмектесетін сындарлы, түрлендіретін стратегияларды қолданады. Ол кейбір жағдайларда ғана көмектесетін стратегияны қолдана алады, мысалы, айтарлықтай маңызды емес немесе аздап стресс бар. Сондай-ақ, стресстік күйді жоятын стратегияны қолданады, керісінше, оны нығайтуға ықпал етеді.

«Сөйлеу» ұғымы ағылшын тілінен «(еңсеру) туралы түсінік: неміс тілдерінде психологияда: «Bewältigung» (еңсеруі) және «Belastungsverarbeitung» (жүктеме өңдеу) ұғымдары қолданылады бірдей мағынасы. Орыс психологиясында ол бейімделгіш, күрес немесе психологиялық жеңімпаз болып аударылған.

Термин қазіргі заманғы психологиядағы екі еселенген трендтің «қиылысында» сәтті болды, бұл оның кең таралуын түсіндіреді.

Біріншіден, бұл зұлымдыққа оның әрекет етуші жағдайға аударылғаны. Бұл адам мінез-құлқының логикасын және оның актінің нәтижесі үшін жауапкершілік шараларын айқындайтын жағдай. Тұлғаның қиын жағдайлары,

күнделікті өмірдегі, тәрбиелік және кәсіби қызметтің типтік жағдайлары үшін ерекше жағдайларда ерекшеленеді.

Екіншіден, бұл жалпы және тұрақты емес, белгілі бір жағдайда белгілі бір адамға жеке және өзгермелі емес, идеографиялық көзқарас пен психологияның позицияларын күшейту. Идеографиялық көзқарас - бұл академиялық позитивистік психология мен практикалық психологтарды жақтаушыларды талқылаудың теориялық ымыралас ымырасы, ал практикалық психологтар адам танымының гуманитарлық әдіснамасын ұстанады.

«Кіру» ұғымы тақырыптың мүмкіндіктерінен үзілмейді, бұл таңдауда және оның мінез-құлқында және оның мінез-құлқында еркін. Сондықтан, жеке психологиялық ең алдын-алу стратегияларын бөлу салыстырмалы талдау және жеке-жеке зерттеулер үшін бай мүмкіндіктер береді, өйткені өмірлік жағдайлар жиынтығы және өмірлік жағдайлар жиынтығы және оларды бүкіл адам өмірінде айтарлықтай өзгерту жолдарының репертуары үшін бай мүмкіндіктер береді [2].

Адамның өмірлік жолына сәйкес, жеке мақсаттар мен оларға қол жеткізудің маңызды мақсаттары мен оларға қол жеткізу жолдарын біріктіретін және жеке ерекшеліктер, көзқарастар және күнделікті әрекеттердің бірлігі, содан кейін жағдайға сәйкес, содан кейін өмір бірлігі ретінде анықталуы мүмкін. Шамасы, сіз өмір салтының жағдайын өзгерте аласыз.

Кіру дегеніміз - өз логикасына, адам өміріндегі және оның психологиялық мүмкіндіктеріне сәйкес жағдаймен өзара әрекеттесудің жеке тәсілі. Сөйлемнің психологиялық мақсаты - оны мүмкіндігінше жақсы бейімдеу, оны игеруге, әлсіретуге немесе жұмсартуға, олардан аулақ болуға немесе жұмсартуға, олардан аулақ болуға немесе үйренуге тырысыңыз, осылайша жағдайдың стресстік әсерін қайтаруға тырысыңыз. Сондықтан, көшудің басты міндеті - адамның әл-ауқатын, физикалық және психикалық денсаулықты сақтау және әлеуметтік қатынастармен қанағаттандыру.

«Кәсіптік мінез-құлық» түсінігі әр түрлі жағдайларда адамның мінез-құлқын сипаттау үшін қолданылады. Бастапқыда ол Р. Елазар мен С.Серкманнның психологиясында қолданылған және адамзатқа стресстің әсерін әлсірететін адаммен танымдық және мінез-құлық күш-жігерінің қосындысы ретінде анықталды.

Сөздің кең мағынасында, күресу пәннің сыртқы немесе ішкі сипаттамалары бар барлық өзара әрекеттесудің барлық түрлерін қамтиды - проблеманы шешу немесе жұмсарту, проблемалық жағдайдың талаптарын орындау немесе жұмсарту әрекеттері. Қосымша шарттар - сыртқы, сонымен қатар, тапсырманы өзі сипаттайтын, және тақырыптың психологиялық сипаттамасы болып табылатын ішкі, оның ішкі сипаттамасы - оны қарапайым бейімделуден ерекшелендіру.

Уақыт өте келе, бірақ төтенше жағдайлар проблемаларынан «сынған» ұғымы және өмірлік сәттерді (өмірлік оқиғалар), содан кейін созылмалы стресс және күнделікті шындық жағдайында адамдардың мінез-құлқын сипаттау үшін сәтті қолданыла бастады. Егер Дж.Уайнял сияқты көптеген психотерапевтер,

мысалы, Дж. Рейн сумен, бақытты, бақытты, ұзақ мерзімді өмірдегі оқиғалар деп санайды, сондықтан бұл тұжырымдаманың қолданылу аясын едәуір байытып, кеңейтеді [3].

Қиын өмірлік жағдайды ескере отырып, әлеуметтік жағдайдың бір түрі ретінде, біз оның пайда болуының ерекшелігін анықтау және оны жеңу, шешудің ерекшеліктерін анықтау, маңызды өмірлік мақсаттарды жүзеге асыруда кедергілерге байланысты болуды ескере отырып, оны жеңу маңызды деп санаймыз таныс құралдардың көмегімен. Б.Ф. Ломовтың айтуынша, «Психологиялық құбылыс» - бұл оқиғалар жүйесі, өйткені ол өзгермеген, бірақ бұл тақырыптың мінез-құлқының әсерінен үнемі өзгеріп отырады, бірақ, демек, «жағдай» болуы керек «қасиеттер мен сипаттамалар» арқылы түсіндірілген «осы жағдайда әрекет ететін адам» [4].

Студенттік жастағы қиын өмірлік жағдайларды жеңудің нақты ерекшеліктерін анықтау, біз кәсіби қалыптасу мен дамуды кезеңмен сипатталатын процесс және маңызды сипаттамалардың динамикалық өзгергіштігі ретінде қарастыру қажет деп санаймыз. Кәсіби қалыптасудың процедуралық сипаттамалары әртүрлі зерттеулерде сипатталған.

Спицынның айтуынша, кәсіби қалыптасу белгілі бір қоғамдық және жеке проблемалар кешенінің шешімі ретінде жүзеге асырылады, оған мамандық пен қызығушылықтарды іздеу және таңдау, кәсіби мансапты жоспарлау және жүзеге асыру, мақсаттарға жетудің оңтайлы тәсілдерін іздеу кіреді кәсіби қызмет пен өмірлік, қайта даярлау немесе олардың біліктілігін арттыру немесе олардың біліктілігін арттыру және әлдеқайда көп [5].

Қиын өмірлік жағдайларды жеңу стратегиясы үлкен жеке өзгергіште ерекшеленеді. Олардың таңдауы эмоционалды танымдық тәжірибеге байланысты.

Мәселені талдау нәтижесінде мінез-құлық стратегиясының үш негізгі деңгейі анықталды: қорғаныс мінез-құлық деңгейі, көліктің деңгейі, көшпелі мінез-құлық деңгейі және өмірлік стратегия деңгейі, жеке тұлғаның және субъективті қасиеттердің ең қиын интеграцияланған тәрбие деңгейі адам.

Студенттерді университеттегі білім беру жағдайына бейімдеу мәселелері оқу процесінде туындайтын проблемалық жағдайларды, соның ішінде студенттер арасында өндірістік тұруға болатын проблемаларды шешу және шешудің тетіктерін қалыптастырумен тығыз байланысты.

Біліктілікті арттырудың әртүрлі кезеңдерінде студенттердің субъективті анықталған қиындықтарының ерекшеліктері анықталды. Бейімделу сатысында - ауызша емтихан және өзін-өзі ұйымдастырып, құрдастарымен қарым-қатынас, жалғыздық және тәуелсіз өмір проблемалары. Интенсификация кезеңінде таңдалған мамандыққа құндылық қатынасын қалыптастыру мәселелері айқындау қиын. Сәйкестендіру кезеңінде өзін-өзі ұйымдастырумен байланысты түрлі жағдайлармен қақтығыстар, болашақ кәсіби қызметтің қажетті функционалдығын жүзеге асыру қоры қорғалады [6].

Адамның қиын өмірлік жағдайларын жеңу стратегиясын таңдау жасы мен жеке ерекшеліктеріне, жетекші қызметке, қоршаған адамдармен қарым-

қатынастың, мақсаттарға жетудегі және олардың мүмкіндіктеріне байланысты болуы мүмкін деп дәлелденеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Василюк Ф.Е. Психология переживаний. Анализ преодоления Критических ситуаций. - М.: Издательство Московского университета, 2014.
2. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2013. – 720 с.
3. Реан, А. А. Психология изучения личности: Учеб. Пособие/ А. А. Реан. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2014. – 288 с.
4. Осухова, Н. Г. Психологическая помощь в трудных и экстремальных ситуациях: Учебное пособие / Н. Г. Осухова. – М.: Академия, 2013. – 288 с.
5. Нарциссова, С. Ю. Психология и педагогика развития / С. Ю. Нарциссова. – М.: Академия МНЭПУ, 2017. – 170 с.
6. Муздыбаев, К. Стратегии совладания с жизненными трудностями: теоретический анализ / К. Муздыбаев // Журнал социологии и социальной антропологии, 2018. – Т. 1., вып. 2. – С. 102–112.

ӘӨЖ:542.8:544.14:539.19

**ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ВИРТУАЛДЫ ФИЗИКАЛЫҚ
ЭКСПЕРИМЕНТТЕРДІ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ**

Жолтаева А. И.

1 курс магистранты

Ғылыми жетекшісі: физика-математика ғылымдарының кандидаты, доцент Рамазанова С. А.
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті. Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Сегодня возрастает значение использования виртуальных экспериментов в процессе обучения физике. Мультимедийные средства, электронные учебники, виртуальные лабораторные занятия, различные интернет-ресурсы, образовательные платформы широко используются на уроках физики в средней школе. В данной статье рассматриваются виды ресурсов, организующих виртуальный эксперимент в школьном курсе физики, значение виртуальных экспериментов в изучении предмета, эффективные методы, преимущества и недостатки проведения виртуального эксперимента.

Summary: Today, the importance of using virtual experiments in the process of teaching physics is increasing. Multimedia tools, electronic textbooks, virtual laboratory classes, various Internet resources, educational platforms are widely used in physics lessons in high school. This article discusses the types of resources organizing a virtual experiment in a school physics course, the importance of virtual experiments in the study of the subject, effective methods, advantages and disadvantages of conducting a virtual experiment.

Бүгінде еліміздің орта мектептерінде физика сабақтарында виртуалды физикалық эксперименттерді қолдану аясы кеңейіп келеді. Бұл әдістемелер мұғалімдердің оқушылардың ой-пікірлерін жинауға және физикалық теорияларды жеңілдірек түсінуіне көмектеседі. Сондай-ақ виртуалды эксперименттерді орындау арқылы оқушылар физикалық феномендерді оқу және түсіну мүмкіндігін жетілдіре алады және физикалық шамалар мәндерін

өзгерте отырып, олардың арасындағы тәуелділікті оңай игеруге мүмкіндік жасайды.

Виртуалды эксперименттерді орта мектепте оқыту процесінде қолдану арқылы оқушыларға теориялық білімін тәжірибелендіруге және оқушылардың ой-пікірлерін жинауға, теориялық материалды түсіну және жоғары білім деңгейлеріне дейін игеруіне көмектеседі. Мектептердің техникалық жабдықталуы жақсы мүмкіндіктерге жетуіне бағытталған болса да, Қазақстанда мектептердің жоғары деңгейде технологиялық әдістемелерді қолдануы аз. Бұл әдістемелердің оқушылардың білімін жеткізу және олардың құндылығын арттыруға әсері мол.

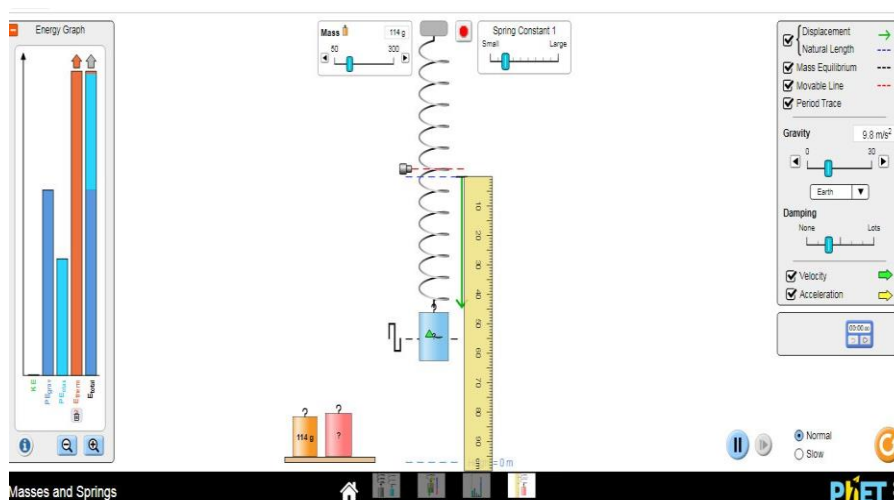
XXI ғасырда білім алушыларды суреттермен қызықтыру, ескі фильмдерді көру немесе тез ескірген әдебиеттерді оқу мүмкін емес. Сондықтан VR және AR қолдауы бар құрылғылар бүгінде білім беруде танымал бола түсуде. Білім берудегі AR және VR форматтары әртүрлі болуы мүмкін, бірақ олардың бетпестік оқытудан артықшылығы айқын. Тәжірибе мен суреттерді виртуалды және толықтырылған шындық арқылы беру, ең алдымен, білім беру үдерісін жақсартуға мүмкіндік береді [1]. Мақалада авторлар мектеп оқушыларын құрастырылған ойын тапсырмалармен қызықтырып, олардың білім алуындағы тәжірибесін жетілдіруге мүмкіндік беретін, онлайн-платформалар мен виртуалды жүйелер қатарындағы ресурстармен таныстыруға тырысады. Мақалада оқушыларға қолдау үшін онлайн-ресурстарды пайдалану туралы мәліметтер берілген. Автор оқушыларға жеке деректермен жұмыс істеуге болатын виртуалды жүйелерді ұсынады және олардың білім деңгейіне сай материалдармен қамтамасыз етуге көмектесетін сайттар туралы мәліметтерді береді.

Физикалық тәжірибелерді жасау, эксперимент жүргізу арқылы жаңалықтарға қол жеткізу үшін студенттердің бойында цифрлық технологиялар негізінде ақпараттық құзіреттілікті қалыптастыру қазіргі заманның өзекті мәселесі болып табылады [2]. Қазіргі білім жүйесінде қолданылып жүрген жаңа бағыттардың бірі – виртуалды және толықтырылған шындық технологиялары. «Виртуалды шындық» терминін 1980 жылдардың ортасында компьютерлік техника маманы және кәсіпкер Дж.Ланиер енгізді. Виртуалды шындық – адаммен өзара әрекеттесетін үш өлшемді компьютерлік орта: адам ол ортаға шлем, көзілдірік және т.б құрылғылардың көмегімен еніп, виртуалды әлемнің бөлігі болып табылады және виртуалды объектілер мен заттарды басқарады [3].

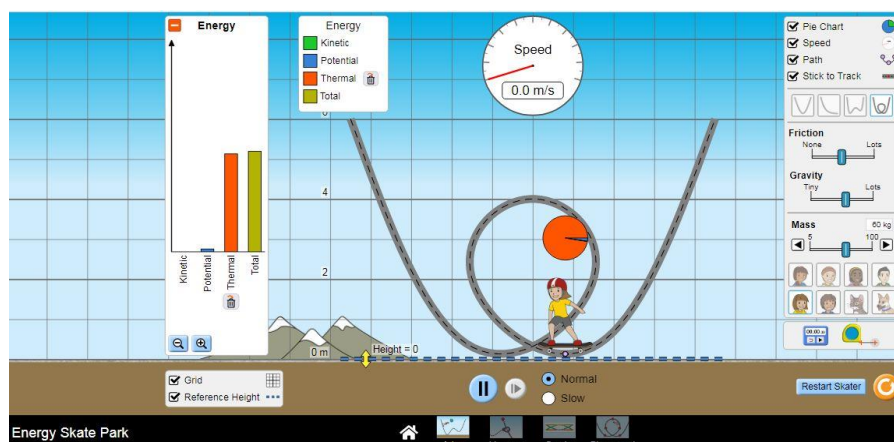
Орта мектептің физика курсына виртуалды физикалық эксперименттердің кешенін жасау үшін көптеген онлайн ресурстар қолжетімді. Мысалы, PhET Interactive Simulations, Physion, Open Source Physics, Interactive Physics және Yenka, VirtualLab, Virtual Amrita Laboratories - бұлар онлайн ресурстардың түрлері ретінде физикалық модельдер мен виртуалды эксперименттерді қамтиды. Бұл ресурстарды пайдалану арқылы, оқушылар терезелерді қолданып, жылдамдық, масса, үдеу және тағы басқа да физикалық шамалардың өлшемдерін анықтауға болады. Орта мектеп физика курсының

Механика бөлімі бойынша виртуалды эксперименттерді әзірлеу және жүргізу үшін бірқатар онлайн ресурстардың мүмкіндіктерін қарастырайық.

PhET Interactive Simulations. Бұл ресурста Механика бөліміне байланысты виртуалды эксперименттерді қамтып, оларды өзгерту және көрсету мүмкіндігі бар. Мұнда стандартты сенсорлық қимылдарды, басқару элементтерін, яғни тінтуір және пернетақтаны қолдана отырып, оқушылар симмулятордың кез-келген аймағын қажет болғанша үлкейте алады. PhET Interactive Simulations бірнеше тілде қолжетімді және оқушыларға көптеген тақырыптар бойынша виртуалды эксперименттерді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Мысалы: ұшу қашықтығының лақтыру бұрышына тәуелділігін зерттеу, механикалық қозғалысты сипаттау, теңәсерлі күшті есептеу, серпімді деформацияны зерделеу (сурет 2), үйкеліс түрлерін, жердің жасанды серіктерінің қозғалысын, Бүкіләлемдік тартылыс заңын, механикалық энергияның сақталу және айналу заңын (сурет 2) т.с.с. физикалық құбылыстар мен заңдарды көрнекі түрде түсіндіруде осы симмуляторлар көп септігін тигізеді.

Сурет 1. Серпімділік күшінің серіппенің ұзаруына тәуелділігін зерттеу (9-сынып)

Сурет 2. Механикалық энергияның сақталу және айналу заңы (7-сынып)

Open Source Physics, The Concord Consortium. Бұл ресурста Механика бөліміне байланысты виртуалды эксперименттерді қамтып, оларды өзгерту және және көрсету мүмкіндігі, сондай ақ симуляторлар жинағы, және түрлі тақырыптар бойынша материалдар бар. Олардың басты мақсаты оқушылардың білімді игеруге және қажетті құбылыстар мен заңдылықтар жайлы түсінігін арттыруға септігін тигізу болып табылады.

VirtualLab - бұл физика саласында виртуалды эксперименттер жүргізуге арналған онлайн платформа. Бұл платформаның көмегімен пайдаланушылар компьютерлік модельдер мен модельдеулерді қолдана отырып, әртүрлі физикалық процестер мен эксперименттерді сипаттай алады. Бұл оқушылар, студенттер мен зерттеушілерге физикалық заңдылықтар мен құбылыстарды жақсы түсінуге көмектесетін қауіпсіз және бақыланатын ортада эксперименттер жүргізуге мүмкіндік туғызады. Виртуалды зертхананы білім беру және ғылыми зерттеулер үшін де пайдалануға да болады.

Virtual Amrita Laboratories - Әр түрлі пәндер бойынша материалдары бар ресурс. Зертханалық материалдарға теория, эксперименттің сипаттамасы, өзін-өзі бағалау тесті, анимация, тапсырма және дереккөздер кіреді [4]. Virtual Amrita Laboratories - бұл Amrita Vishwa Vidyapeetham университетінің бекітілген виртуалды лабораторияларының жиынтығы. Бұл платформа оқушылардың және мұғалімдердің биология, химия, физика және технологиялық жасақтамалар бойынша онлайн тәжірибелерді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Виртуалды физикалық эксперименттерді қолданудың бірқатар артықшылықтары бар:

- Эксперименттерді және теориялық модельдерді қосу: Виртуалды эксперименттерді қолдану арқылы, физикалық эксперименттерді және теориялық модельдерді қосу мүмкіндігі болады. Бұл, теорияның дұрыс қосымшасы болып табылады және қабылданатын нәтижелерге жол ашады.
- Әдіс-тәсілдерді пайдалану: Мысалы графикалық диаграммаларды пайдалану, деректерді өңдеу, өнімдерді жобалау және т.б. жұмыстарды орындауға болады.

Кемшіліктері: эксперименттік көрсеткіштердегі айырмашылық (теорияға сәйкес келмеу, табиғи эксперименттен айырмашылығы), оқушылардың зерттеумен әрекеттесуінің шектелуі.

Виртуалды физикалық эксперимент оқыту процесін жан-жақты, қызықты, әрі таңғажайып етіп көрсете алуы мүмкін, алайда ол шынайы экспериментті толығымен алмастыра алады деген сөз емес. Виртуалды физикалық эксперименттерді қолданудың артықшылықтары мен кемшіліктеріне сараптама жасай отырып, қазіргі ақпараттық технологиялар дәстүрлі экспериментті оқу процесінен ығыстыру емес, оны толықтыруды қамтамасыз етуі тиіс екеніне баса назар аударғым келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1.Абильдинова Г.М., Мухтарқызы К. «Білім берудегі виртуалды шындық», Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, DOI: 10.24412/2520-2480-2020-3284-65-66
2. Қарабасова , Г. 2020. «Совершенствование демонстрационных экспериментов курса физики на основе применения цифровых технологий». «Физико-математические науки». 72, 4 (дек. 2020), 131–136. DOI:https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7901.20
- 3.Шындалиев, Н. и Калкабаева, З. 2020. Применение технологий виртуальной и дополненной реальности в своевременной системе образования. «Физико-математические науки». 72, 4 (дек. 2020), 289–293. DOI:https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7901.45
4. <https://melimde.com/dostupnie-resursi-dlya-onlajn-laboratornih.html>
- 5.«2022-2023 оқу жылында Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы». Әдістемелік нұсқау хат. – Нұр-Сұлтан: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2022. – 320 б.

ОӘЖ 37.06

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ ЖАЛПЫЛАНҒАН ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ ЖӘНЕ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Зейнулла Қ.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан Республикасы

Түйін: В статье рассматриваются педагогические условия формирования обобщенных организационно-коммуникативных навыков будущего учителя.

Summary: The article discusses the pedagogical conditions for the formation of generalized organizational and communicative skills of a future teacher.

Қазіргі уақытта қоғам педагогтың практикалық іс-әрекетіне байыпты талаптарды қойып отыр, ол педагогикалық процеске қатысушылардың өзара тиімді әрекетін ұйымдастыруға ықпал ететін әртүрлі кәсіби міндеттерді шешуді көздейді. Демек, болашақ мұғалім жоғары оқу орнында оқыту барысында кәсіби іс-әрекетінің ерекшеліктерін мүмкіндігінше зерттеп, зерттелетін құбылыстар мен процестерді өз бетінше талдай білуі, оқу процесіне қатысушылардың арасындағы қарым-қатынасты орнатуы, білім беру процесіне қатысушылардың өзара қарым-қатынасын білуі керек. педагогикалық әрекеттердің логикасы мен реттілігін, жағдаяттарды талдау дағдыларын меңгеру.

«Жағдай» түсінігі «педагогикалық тәжірибенің белгілі бір кезеңін, кезеңін немесе оқиғасын сипаттайтын және тиісті бағалауды, бұйрықтарды, іс-әрекеттерді талап ететін өзара байланысты факторлар мен құбылыстардың жиынтығы» [1] деп түсіндіріледі. Кез келген жағдай міндет қойылғанда ғана педагогикалық сипатқа ие болады. Егер мұғалім жағдайды дұрыс түсінсе, онда ол өзіне стратегиялық (мектеп оқушыларының бойында жауапкершілік сезімін, отансүйгіштікке тәрбиелеу), тактикалық (білімді есепке алу және бақылау

құралдарын әзірлеу, сабақта танымдық әрекетті белсендіру) міндеттерін қалыптастырады және жағдаяттық (сабаққа кешігіп келген немесе сабаққа алаңдаған оқушыға реакциясы) сипаты. Педагогикалық жағдаят мұғалімнен шығармашылық көзқарас пен рефлексияны талап етеді.

Оқу-тәрбие процесінде педагогикалық жағдаят көмекші сипаттағы коммуникативтілікпен байланысты. Дегенмен, бұл педагогикалық жағдайды шешудегі маңызды сәт, өйткені мұғалім оны анықтап, талдап, дұрыс шешімді таңдап қана қоймай, қарым-қатынас құралдарын пайдалана отырып, оның қатысушыларына әсер етуі керек.

Коммуникативті жағдаят - бұл қарым-қатынас дамитын нақты объективті және субъективті факторлардың, жағдайлардың, жағдайлардың, қатынастардың жиынтығы. О.В.Генисаретскийдің пікірінше, жағдай категориясына қатысты үш ұғымды ажырату қажет:

1) коммуникативті жағдаят – процесс барысында түрленетін объект. 2) қарым-қатынас «жазылған» және оған қатысты маңызды болып табылатын басқа қызметтің жағдайы.

3) мәдениет, сана сияқты элементтерді қамтитын қарым-қатынас ортасы [2].

Тәрбие процесінде коммуникативті жағдаят педагогикалық контекстке ие және әртүрлі факторларға: мақсатқа, міндеттерге, пәнге, орынға, уақытқа, субъектілерге байланысты. Мұғалімнің іс-әрекетінде типтік коммуникативтік жағдаяттар ажыратылады, мысалы, ата-аналар жиналысында сөйлеу, сыныппен танысу, үйде балаларды аралау, конференцияда немесе педагогикалық кеңесте сөйлеу. Сахналық коммуникативті жағдаяттар нақты педагогикалық мәселелерді шешу үшін арнайы құрылады (ата-аналармен бала тәрбиесі мен тәрбиесіне қатысты маңызды тақырыптарды талқылау, студентпен консультация немесе жеке әңгіме өткізу). Стихиялық коммуникативті жағдайларда мұғалім кездейсоқ кездеседі (мысалы, туындаған дау-дамайда өз ұстанымыңызды білдіру, көпшіліктің сынына жауап беру, студент қойған сұраққа жауап беру және т.б. қажет жағдайда). қарым-қатынастың педагогикалық мүмкіндіктерін пайдалана отырып, импровизация жасай білуі керек.

Қақтығыстар мен күйзеліс жағдайлары мұғалімнен өзінің эмоционалдық жағдайын бақылауды, оларға жауап беру жолдарын таңдауды, сонымен қатар вербалды және вербалды емес құралдарды дұрыс қолдана білуді талап етеді. Түрлі сөйлеу жағдаяттарын қамтитын коммуникативті жағдаят үнемі өзгеріп отырады, ол түсінбеушіліктен түсінуге дейін, келісімнен конфликтке дейін дами алады, мақсатты жақындату немесе алшақтау т.б.

Әрбір нақты жағдайда мұғалім өзара әрекеттесу тиімді болуы үшін нақты сөйлеу стратегиясын таңдауы керек. Нормативтік-типтік (сәлемдесу, сөз сөйлеу, қоштасу), импровизациялық және конфликтивті сөйлеу жағдайлары бар.

Кәсіби қызметте мұғалім қарым-қатынастың әртүрлі түрлеріне қатысады:

- тұлғааралық қарым-қатынас коммуникативті диадтарда (мұғалім-оқушы, мұғалім-ата-ана(лар), ата-ана-бала, мұғалім-әріптес және т.б.) жүреді;
- оқу, зерттеу топтарында, әдістемелік бірлестіктерде, кеңестерде топтық, топ ішілік, топаралық байланыс жүзеге асырылады;

- корпоративішілік қарым-қатынас мұғалімді білім беру мекемесін дамытудың ұйымдастырушылық процестеріне қосады. Сонымен қатар, оқытушы сыртқы корпоративтік коммуникация шараларына қатысады (жарнамалық науқандар, кешкі кездесулер, конкурстар және т.б.);

- желілік коммуникация мұғалімнің қашықтықтан өтетін конференциялар мен семинарларға қатысуын, білім беру жобаларын құруды көздейді [3].

Коммуникациялық байланыс дербес (тұлғаішілік, тұлғааралық); әлеуметтік (топшілік, топаралық, ұжымдық және т.б.); жария (ауқымды аудиториямен жұмыс, БАҚ-та сөз сөйлеу) және желілік (Әлеуметтік және жергілікті желілер) деңгейлерде жүзеге асырылуы мүмкін. Мазмұнды түрде педагогикалық коммуникацияның әр деңгейі монокультуралық немесе полимәдени сипатта болуы мүмкін. Коммуникативті іс-әрекетте мұғалім өзара әрекеттесуі керек қатысушылардың сипаттамаларын (жасын, мәртебесін, Әлеуметтік және өмірлік тәжірибесін), сондай-ақ нақты жағдайдың ерекшеліктерін ескеруі керек.

Педагогтің коммуникативтік құзыреттілігінің көрсеткіштері мыналар болып табылады:

- күрделі коммуникативтік дағдылар мен дағдыларды жетілдіру; барабар дағдыларды қалыптастыру

- жаңа әлеуметтік құрылымдардағы дағдыларды меңгеру; қарым-қатынастағы нормаларды, ережелер мен шектеулерді білу, меңгеру

- әдет-ғұрыптарды, әдет-ғұрыптарды, қарым-қатынас саласындағы этикетті білу: әдептілікті сақтау, тәрбиелеу: коммуникативті құралдардағы бағдар.

В. А. Болотов, В. В. Сериков мұғалімнің коммуникативті құзыреттілігінің көрсеткіштерін анықтайды:

- ауызша және вербалды емес өрнек мәдениеті;

- экспрессия-сезімдерді, тәжірибелерді, экспрессивтілікті білдіру;

- тең серіктестік диалог мәдениеті;

- жанжалды құзыреттілік;

- тұлғааралық қатынастардың дамуының психологиялық заңдылықтарын және олардың технологиясын білу

- мақсатты қалыптастыру;

- педагогикалық мақсатқа сай қарым-қатынас жүйесіне шығармашылық көзқарас;

- қақтығыстар мен қайшылықтарды сындарлы шешу;

- қарым-қатынас психологиясын білу [3].

Болашақ мұғалімнің кәсіби дайындығындағы коммуникативті тәсіл педагогикалық қарым-қатынастың ерекшеліктерін ескеруді қамтиды, бұл, ең алдымен, коммуникативті жағдайды қарым-қатынас бірлігі ретінде, оның

жұмыс істеу формасы ретінде, материалды игерудің барлық кезеңдеріндегі маңызды негіз ретінде вариативті модельдеуді талап етеді. Дайындық барысында студенттер белгілі бір жағдайды шешу үшін қандай мінез-құлық үлгілерін, формалары мен әдістерін қолдану керектігін анықтауға, жеке іс-әрекет стилін қалыптастыруға, қалыптасқан жағдайдан дұрыс шығуды қамтамасыз етуге көмектесетін кәсіби мәдениет дағдыларын дамытуға үйренуі керек. Күрделі коммуникативті жағдайларды анықтау, түсіну және түсіну педагогикалық жағдайға жедел және сауатты жауап беруге, оны сындарлы шешуге ықпал етеді [4].

Болашақ мұғалімдерді даярлаудың тиімділігін арттыру педагогикалық процестерді өз бетінше талдауға, құбылыстар, педагогикалық әсер мен реакция арасындағы байланыстарды орнатуға, педагогикалық әрекеттердің логикасы мен дәйектілігін білуге, бұрын зерттелгендерді жаңа біліммен салыстыруға және оларды кәсіби мәселелерді шешуге қолдануға мүмкіндік беретін жағдайлар жасауды қамтиды.

Болашақ мұғалім өзгермелі ойлауды білуі үшін оның әлеуметтік тәжірибесіне, қабілеттеріне, нақты жағдайларына сүйене отырып, білімді тиімді игеру және практикалық қолдану процесін ұйымдастыру қажет, осылайша ол педагогикалық мәселелерді шешуде шығармашылық даралық пен тәуелсіздік көрсете алады. Шығармашылық ретінде педагогикалық іс-әрекеттің өзіне тән ерекшеліктері бар: мәні бойынша өзгермелі [5].

Оқытуды ұйымдастыру мультимедиялық ресурстарды, ақпаратты сақтау, өңдеу, жүйелеу, беру, педагогикалық тапсырмалардың деректер қорын құру, практикалық және танымдық іс-әрекет нәтижелерін көрсету үшін компьютерлік технологияларды белсенді пайдалану арқылы жүзеге асырылады.

Кәсіби міндеттерді шешу барысында болашақ мұғалімнің коммуникативтік құзыреттілігін дамыту педагогикалық іс-әрекеттің мәні туралы білімді меңгеру және жүйелеу, тұлғааралық, топтық және ұжымдық өзара әрекеттесу тәсілдерін меңгеру, монологты ұйымдастыру мен басқару есебінен жүзеге асады. және диалогтық сөйлеу формалары, дәлелдеу негіздерін, вербалды және вербалды емес қарым-қатынас құралдарының ерекшеліктерін меңгеру, қарым-қатынас кедергілерін жеңу және қарым-қатынаста өзіне деген сенімділік пен өз ойын жеткізе білу қабілетіне ие болу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Болотов, В. А., Сериков, В. В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2013. – № 10.
2. Введение в педагогическую культуру: учеб. пособие / под ред. Е. В. Бондаревской. – Ростов н/Д., 2014.
3. Елканов, С. Б. Профессиональное самовоспитание учителя / С. Б. Елканов. – М., 2013.
4. Колесникова, И. А. Коммуникативная деятельность педагога: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / И. А. Колесникова; под ред. В. А. Сластенина. – М., 2017.
5. Панфилова, А. П. Тренинг педагогического общения: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. П. Панфилова. – 2-е изд., испр. – М., 2018.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ САПАСЫНЫҢ МОНИТОРИНГІ

Илиясова Г.

И.Арабаев атындағы Қырғыз мемлекеттік университеті, Бішкек қ., Қырғыз
Республикасы

Резюме: Мониторинг рассматривается как систематический контроль, оценка и прогноз состояния системы образования, ее организации на основе соответствия качества образования в ДОУ государственной организации образования «дошкольное образование и уход за детьми».

Summary: Monitoring the quality of education in a preschool educational organization is considered as a systematic observation, assessment and forecast of the state of the educational system, its organization based on compliance with the State Educational “Preschool Education and Child Care”.

Педагогикалық мониторингтің анықтамасын білім беру сапасынан қарастыру керек, бұл білім берудің сипаттамасы – білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруға ықпал ететін және қоғамның мүдделеріне жауап беретін қасиеттер жиынтығы. Мектепке дейінгі білім беру ұйымындағы білім беру сапасының мониторингі бүкіл білім беру жүйесінің сапасы туралы тұтас түсінік қалыптастыруға бағытталған [1]. Бұл ретте білім беру сапасы БББҰ-дағы білім беру жүйесінің тиімділігінің жалпыланған шарасы түрінде қарастырылады, ол тұтынушылардың сұраныстары мен күтулеріне және нормативтік құжаттардың (заңдардың) талаптарына жауап беретін қызметтер кешенін ұсыну қабілетінде көрінеді [2].

Білім беру сапасының мониторингінің ақпараттық базасын талдау кезінде оның ақпаратты жинау және бағалау кезеңдерінде болатын өзіндік ерекшеліктері анықталды. Олар барлық қол жетімді ақпаратты зерттемейді, тек мектепке дейінгі мекеме ұсынатын білім сапасының толық бейнесін жасауға көмектеседі.

Білім беру сапасын мониторингтеудің ақпараттық базасын талдау оның ақпаратты жинау және бағалау кезеңінде өзіндік ерекшеліктері бар екенін көрсетеді. Алу және жүйелеу үшін қол жетімді барлық ақпарат зерттелмейді, тек мектепке дейінгі білім беру ұйымы ұсынатын білім сапасының тұтас көрінісін жасауға мүмкіндік беретін ақпарат зерттеледі.

Ақпарат жинаудың келесі кезеңдерін бөліп көрсетуге болады [3]:

1. Жасырын резервтерді, әрбір педагог пен ұжымның жеке басының әлеуетті мүмкіндіктерін анықтау;

2. Таңдалған бағдарламалар мен технологияларды іске асыру шарттарын анықтау;

3. Балалардың, ұжымның, педагогтардың мүдделерін, қабілеттерін және даму деңгейін анықтау;

4. Мұғалімдерге зерттеу қызметінің элементтерін, олардың педагогикалық тәжірибесін жалпылаудың әртүрлі формаларын игеруге көмектесу;

5. Тұлғаның шығармашылық дамуына және мұғалімдердің кәсіби өзін-өзі диагностикалауды игеруіне ықпал ету.

Тәрбиенің тиімділігі келесі алгоритмнің орындалуымен анықталады [4]:

- * оқытудың мақсаттары мен міндеттерін анықтау;
- * нәтижені анықтау үшін критерийлерді сәйкестендіру;
- * оқыту әдістемесін таңдау;
- * диагностикалық құралдар жинағын дайындаңыз;
- * субъектілерді зерттеу;
- * зерттеу нәтижелерін өңдеу және оларды түсіндіру;
- * талдау, нәтижелерді бағалау және оларды талқылау.

Педагогика ғылымында мектепке дейінгі білім беру ұйымы қызметінің тиімділігін диагностикалау өте жаңа сала болып саналады, бірақ көптеген диагностикалық әдістер бар.

Диагностика негізінде әдістемелік жұмыс.

Мектепке дейінгі білім беру ұйымын басқаруды оңтайландыру үшін мұғалімдермен әдістемелік жұмыстың тиімділігін арттыру қажет. Жұмыстың бұл түрі диагностикаға негізделген кезде педагогикалық процесті оңтайландыруға болады, өйткені мұндай негіз балалардың да, ата-аналардың да қажеттіліктерін, әр тәрбиешінің және бүкіл ұжымның мүмкіндіктерін егжей-тегжейлі зерттеуді қамтиды және бұл педагогикалық шеберлікті, кәсіби біліктілікті арттыратын, шығармашылықты ынталандыратын әдістемелік жұмыстың формалары, әдістері мен әдістемелерінің ең тиімді кешенін анықтауға мүмкіндік береді.

Білім беру сапасының төмен деңгейінің бірнеше себептері болуы мүмкін: тәрбиешілерді даярлаудағы кемшіліктер, ата-аналармен өзара іс-қимылдың болмауы, ескірген білім беру бағдарламасы, Балалармен жұмыс әдістемесі мен технологиясы немесе жүйесіз инновациялар жиынтығы және т. б. әдістемелік жұмыстың негізгі бағыты осы себептерді анықтау, тәрбиешілерге кеңес беру және нақты ұсыныстар беру, мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының білім беру [5].

Тәрбиешінің педагогикалық қызметін зерттей отырып, оның балалардың әр түрлі іс-әрекеттерін (еңбек, ойын, көркемдік және театрлық) ұйымдастыру және жүргізу қабілеттерін, сөйлеуді дамыту қабілеттерін, мектеп жасына дейінгі балалармен қарым-қатынас жасау қасиеттері мен дағдыларын бағалау қажет [6].

Тәрбиешілердің біліктілігін арттыруға ғылыми-теориялық білім туралы ақпарат ықпал етеді. Мұғалім мұғалімнің диагностикасы практикалық қызметті жүзеге асырудың теориялық негізі екенін түсінуі керек [7]. Мектеп жасына дейінгі балалардың даму диагностикасын әдіскер түзетуі керек, ал мұғалімде

педагогикалық процестің диагностикасы туралы түсінік болуы керек. Тәрбиешілердің шығармашылығы мен еркіндігі көтермеленіп, түзетілуі керек.

Қазіргі тәрбиешілер дамудың психологиялық және педагогикалық диагностикасы, ата-аналардың педагогикалық мәдениетін зерттеу, олардың кәсіби және психологиялық қызметін өзін-өзі диагностикалау әдістерін; мектеп жасына дейінгі балалардың жағдайын бағалау дағдыларын игеруі керек.

Тәжірибе көрсеткендей, мектепке дейінгі білім беру ұйымы қызметінің жай-күйі туралы нақты деректерді алу және негізделген шешімдер қабылдау жүйесі педагогикалық мониторинг арқылы қамтамасыз етілуі мүмкін, бұл білім беру жүйесі немесе оның жекелеген элементтері туралы ақпаратты жинау, өңдеу, сақтау және тарату жүйесі болып табылады, бұл объектінің кез келген уақытта жай-күйін бағалауға және оның дамуын болжауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, берілген мақсаттарға қол жеткізуге, сыни жағдайлардың алдын алуға бағытталған басқарушылық шешімдер қабылдау үшін қажетті ақпараттық негізді қамтамасыз етеді.

Қорытындылай келе, мектепке дейінгі білім беру ұйымындағы педагогикалық мониторингтің сауатты ұйымдастырылған жүйесі балалардың мектепке дейінгі білім берудің білім беру салаларын игеру қызметін тиімді ұйымдастыруға көмектеседі деп айта аламыз.

Балалардың жеке дамуын ынталандыруға және педагогтардың шығармашылық өсуіне ықпал етеді, сондай-ақ Мектепке дейінгі білім беру ұйымының ресурстарын тиімді бөледі, бұл өз кезегінде аудан мен қаладағы мектепке дейінгі білім беру ұйымының мәртебесін арттыруға әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Алямовская, В. Г. Психолого-педагогический мониторинг в дошкольном учреждении компенсирующего вида [Текст] / В. Г. Алямовская. – М.: Восхождение, 2017. – 210 с.
2. Богославец, Л. Г. Управление качеством дошкольного образования: Методическое пособие [Текст] / Л. Г. Богославец. – М.: ТЦ Сфера. – 2016. – 186 с.
3. Зайцев, В. Мониторинг как способ управления качеством образования [Текст] / В. Зайцев // Народное образование. – 2016. – № 9. – С. 83–92.
4. Поташник, М. М. Управление качеством образования [Текст] / М. М. Поташник. – М.: Педагогическое общество России, 2016. – 290 с.
5. Сафонова, О. А. Мониторинг качества образования в дошкольном учреждении (теоретический аспект) [Текст] / О. А. Сафонова // Управление ДОУ. – 2016. – № 6. – С. 8-11.
6. Третьяков, П. И. Дошкольное образовательное учреждение: управление по результатам. [Текст] / П. И. Третьяков, К. Ю. Белая. – М.: Новая школа, 2017. – 310 с.
7. Тропникова, Н. П. Особенности осуществления мониторинга личностно-ориентированного образовательного процесса [Текст] / Н. П. Тропникова. – Челябинск: ИИУМЦ «Образование», 2014. – 171 с.

МЕТОДЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ В ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Илиясова Г.

Кыргызский государственный университет им. И. Арабаева, г. Бишкек,
Кыргызская Республика

Түйүн: Педагогикалык мониторингтің әртүрлі әдістері мен әдістерінің кешенін қолдану балалардың жетістіктерінің динамикасын бағалауға және қажет болған жағдайда білім беру процесіне түзетулер енгізуге мүмкіндік береді.

Summary: The use of complex methods and methods of pedagogical monitoring made it possible to assess the dynamics of children's achievements, and, if necessary, to achieve adjustments in the educational process.

Техника спонтанного целенаправленного наблюдения чаще всего используется без фиксации результатов. Его цель не планируется заранее, но оно постоянно используется как оружие в арсенале педагога. В ходе образовательного процесса педагоги постоянно наблюдают за степенью активности детей в различных видах деятельности. Суть спонтанного, целенаправленного наблюдения заключается в том, что внимание педагога привлекается и концентрируется на внезапно возникающих "острых ситуациях". Например, конфликты между учениками, проявление агрессии или неправильное развитие ролевой игры, например, "обезьянка" лезет на дерево [1]. Важно не игнорировать "серьезные ситуации", наблюдаемые во взаимодействии дошкольников, а предотвращать их, находить и анализировать их причины, выбирать решения и создавать условия, препятствующие возникновению подобных ситуаций, чтобы остановить накопление негативного опыта общения. Педагогам сложнее сосредоточиться на позитивном взаимодействии между детьми. Например, на проявлении сочувствия, помощи, спонтанности, активности и независимости.

Однако спонтанное, целенаправленное наблюдение должно фокусироваться и на этих уникальных позитивных ситуациях. Эти ситуации особенно благоприятны и требуют прямой и косвенной положительной оценки со стороны педагога, внимания со стороны дошкольника и общего эмоционального одобрения.

Метод структурного наблюдения - это процесс, фиксирующий показатели, которые были определены в прошлом. В отличие от предыдущих, он несколько более формален, но экономичен по времени и дает надежные результаты. Его часто используют для определения стойкости сформированных навыков культуры, гигиены, труда, игры, самостоятельности и культуры питания. Учителя разрабатывают форму протокола, в котором определяют объект наблюдения (отдельные формы поведения, составляющие навык) и устанавливают шкалу оценки (знаки плюс/минус или балльная оценка, например, 0-5) [2,3].

Разработке метода структурированного наблюдения предшествует детальный анализ изучаемого явления и определение конкретных рудиментарных действий, составляющих навык. Педагоги наблюдают за процессом шесть раз в день и записывают результаты в один и тот же "журнал дня". Педагог наблюдает одновременно за несколькими детьми на разных этапах [4]. Он фиксирует поведение в процессе в соответствующей графе протокола, обычно в среднем около трех раз в день, что позволяет ему проанализировать все элементы навыка каждого ребенка. Эти данные затем собираются в дневном протоколе. Продолжительность исследования навыков обычно составляет три-четыре дня. Протокол дает четкое представление об индивидуальных различиях в формировании навыков у детей, а также отслеживает степень овладения детьми компонентами отдельных навыков; наблюдения за три дня можно обобщить и проанализировать, чтобы выявить общие тенденции в развитии навыков в данной возрастной группе. результаты трехдневных наблюдений могут быть обобщены и проанализированы для выявления общих тенденций в развитии навыков в данной возрастной группе.

Можно планировать и проводить воспитательную работу с отдельными детьми или группой в целом; повторить подобные наблюдения через 1,5-2 месяца, чтобы проследить прогресс в овладении детьми навыками и оценить эффективность работы в целом.

Методика срезового наблюдения (или одномоментного среза) - это процесс фиксации выбранных параметров через регулярные короткие промежутки времени. Одномоментное срезовое наблюдение в процессе игровой деятельности позволяет выявить структуру игровых групп, их состав, стабильность и динамику игровых групп, выделить детей, играющих в одиночку, определить игровые предпочтения детей.

Подготовка к одномоментному срезу состоит из определения цели, места проведения, длины временного интервала и способа записи на графике, а также подготовки бланка протокола. Наблюдения за одномоментным срезом проводятся во время свободной игры в группе или на территории детского сада. Для получения достоверных результатов необходимо продолжать наблюдение в течение трех дней, создавая те же условия.

Важным условием проведения наблюдений по данной методике является наличие в группе, где проводится эксперимент, не менее трех четвертей постоянных групп. Воспитатель фиксирует количество микрогрупп, их численный и половой состав, а также детей, не входящих в игровые подгруппы в каждый момент времени. Записывается время начала каждого среза, через 10 минут делается следующий срез и записываются результаты. Все пространство, в котором находятся дети, обследуется слева направо.

По результатам одномоментных срезов учителя могут определить детей, которые "изолированы" от сообщества детей, детей, которые по каким-либо причинам предпочитают проводить время в одиночестве, и детей, которые играют отдельно от других групп. Другой пример использования методики

одномоментного среза - наблюдение за темами самостоятельных игр и занятий детей [5].

Диагностика показывает приоритетные темы игр детей, их игровые предпочтения и позволяет педагогу создать педагогические условия для улучшения игровой деятельности детей и показателей развития, как группы детей, так и каждого ребенка в отдельности. Например, разнообразить предметно-развивающую среду, если детям не хватает средств в игровом процессе, расширить игровые навыки и интересы детей через совместную игру учителя и ученика. Следующий метод педагогической диагностики (мониторинга) - беседа.

Беседа - это метод сбора первичных данных в ходе личного общения. Предварительная работа имеет решающее значение для подготовки к беседе. Беседа должна иметь четко сформированные цели и заранее подготовленную систему вопросов, сформулированных ясно, кратко и точно.

Существует ряд требований к формулировке вопросов. Например, "Любите ли вы мороженое? Например, "Любишь ли ты мороженое?". Вопросы должны соответствовать возрасту, касаться знакомых ребенку тем и быть сформулированы простым, понятным языком. Задавая вопросы ребенку, избегайте неудобных тем, чтобы не задеть его хрупкую психику. Беседа должна длиться 10-15 минут.

Чтобы максимально эффективно использовать время интервью, ответы детей должны быть информативными. Для этого исследователю необходимо правильно сформулировать вопросы. Подходящие вопросы: "Как ты...", "В какие игры ты играешь", "Почему твоя любимая детская сказка..." и т.д. Использование в разговоре игровых ситуаций, которые стимулируют интерес ребенка к теме, поможет ему чувствовать себя более комфортно. Помимо игрушек, в беседе можно использовать картинки, фотографии, книги, поделки и т.д. Использование наглядных материалов особенно важно в беседах с детьми младшего дошкольного возраста" [6].

Изучение артефактов деятельности. Активно помогая дошкольникам осваивать различные виды деятельности, педагоги могут анализировать артефакты детской деятельности - рассказы, рисунки, аппликации, поделки, рукоделие и т.д., чтобы глубже понять каждого ребенка. Например, анализ детских рисунков может дать учителям информацию о представлениях детей об окружающем мире, их эмоциональных характеристиках, уровне воображения, мышления, чувств и развития личности [7]. При изучении детских рисунков анализируется тематика, содержание изображений, передача формы, структуры, пропорций объектов, цветовая палитра, используемая в работе, и различные материалы. Помимо этих критериев, анализируется и сам процесс деятельности, включая самостоятельность выбора темы, работоспособность, старательность и аккуратность.

Эта техника позволяет выявить отношение детей к окружающим их людям, например, к матери, отцу и сверстникам. Дети с негативным

отношением недолюбливают своих сверстников, используют темные, серые тона и быстро рисуют.

Тесты. В психологии тесты - это стандартизированные методы психологической диагностики, которые позволяют получить сопоставимые количественные и качественные данные. Стандартизация означает, что изображается одна и та же картина, начиная с ситуаций и инструкций, которым подвергается тестируемый, и заканчивая способом подсчета и интерпретации баллов. Сопоставимость означает, что при правильном применении теста баллы, полученные с его помощью, можно сравнивать между собой, независимо от того, когда, где, как и кем проводился тест.

В зависимости от характеристик используемого задания различают практические, метафорические и вербальные (устные) тесты.

К практическим тестовым заданиям относятся задания и упражнения, которые кандидаты должны выполнять визуально и реалистично, то есть те, которые предполагают фактическое манипулирование реальными материальными объектами или их заменителями.

Вообразительные задания включают упражнения с изображениями, фотографиями, рисунками, диаграммами и представлениями. Они требуют активного использования воображения и мысленного преобразования образов.

Языковые тесты включают задания на работу с текстом. Например, они включают определение понятий, рассуждения, сравнение количества и содержания различных слов и различные логические операции с понятиями".

Результаты педагогической диагностики не предназначены для широкого распространения или публичного обсуждения. Они могут быть использованы только для анализа, прогнозирования и предварительных исследований узким кругом педагогов, работающих с детьми.

Список использованной литературы:

1. Алямовская, В. Г. Психолого-педагогический мониторинг в дошкольном учреждении компенсирующего вида [Текст] / В. Г. Алямовская. – М.: Восхождение, 2017. – 210 с.
2. Бордовский, Г. Л. Управление качеством образовательного процесса [Текст] / В. А. Богословский, А. А. Нестеров, С. Ю. Трапицын. – СПб.: Издво РГПУ им. А. И. Герцена, 2015. – 359 с.
3. Виноградова, Н. А. Управление качеством образовательного процесса в ДОУ: методическое пособие [Текст] / Н. А. Виноградова, Н. В. Микляева. – 2 – е изд. – М.: Айрис-пресс, 2017. – 277 с.
4. Засорина, Л. Н. Педагогическая диагностика как мониторинг качества образования [Текст] / Л. Н. Засорина, Е. Н. Плюснина // Начальная школа. – 2015. – № 1. – С. 70-74.
5. Зайцев, В. Мониторинг как способ управления качеством образования [Текст] / В. Зайцев // Народное образование. – 2016. – № 9. – С. 83– 92.
6. Кальней, В. А. Технология мониторинга качества обучения в системе «учитель-ученик» [Текст] / В. А. Кальней, С. Е. Шишов. – М.: Педагогическое общество России, 2016. – 195 с.
7. Фалюшина, Л. И. Управление качеством образовательного процесса в дошкольном образовательном учреждении [Текст] / Л. И. Фалюшина. – М.: АРКТИ, 2015. – 149 с.

БӘСЕКЕЛЕСТІК ОРТА - МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА МОТИВАЦИЯ ЖӘНЕ ЫНТАЛАНДЫРУ РЕТІНДЕ

Иманова К.А., Туякова Н.Н., Заманова М.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Данная статья посвящена конкуренции среди подростков, как мотивации, самосовершенствования и метода обучения.

В статье описывается конкуренция и зачем она нужна, ее виды и возможности применения. Особое внимание уделяется выведению видов конкуренции, их раскрытие, а так же влияние данной мотивации на психологическую сторону ученика.

Summary: This article is devoted to competition among teenagers as motivation, self-improvement and teaching method. The article describes the competition and why it is needed, its types and possibilities of application. Particular attention is paid to the derivation of types of competition, their disclosure, as well as the influence of this motivation on the psychological side of the student.

Қазіргі әлемде балалар көбінесе бір-бірімен бәсекелесуге мәжбүр болады, бұл әртүрлі әлеуметтік және психологиялық факторлардан, сондай-ақ тәрбиеден туындайды. Бәсекелестік-бұл қарсыластық, бәсекеге қаблеттілік, қарқынды күрес. Бәсекелестіктің себептері: қызғаныш, бәсекелестік рух, ең жақсы болуға деген ұмтылыс. Өзара әрекеттесудің бұл түрі мектеп оқушылары арасында өте жиі кездеседі.

Оң және теріс жақтары бар. Балалар әртүрлі. Тәрбие мен оқытудың тәсілдері де, әдістері де белгілі бір білім алушы үшін жиі жеңіске жете бермейді. Білім беру процесінде мотивация, жаңа нәрсені үйренуге, біліміңізді көрсетуге деген ұмтылыс маңызды рөл атқарады. Өз кезегінде мотивация оң болады, яғни оларды өмірде қолдану үшін білім алу қажеттілігі, өз қабілеттерін жүзеге асыруға деген ұмтылыс, басқалардың мойындауына ие болу, жеңімпаз болуға деген ұмтылыс. Сондай-ақ, теріс мотивация бар, яғни оқушы ата-аналар ұрыспауы, мұғалімдер жабыспауы үшін жақсы оқу керек деп санайды. Мұндай оқушылар туралы айтатын болсақ, олар білімге қызығушылық танытпайтынын, олардың не үшін және неге қажет екенін түсінбейтінін, кейбіреулері мектепке сабырлы түрде баратындығын, сонымен қатар оқуды қызықтырмайтындар бар екенін атап өткен жөн, сондықтан олар сыныптастары мен мұғалімдерді оқу үдерісінен алшақтатып, назар аударады. Теріс мотивация бүкіл сынып ұжымының проблемасы деп айтқымыз келеді [1].

Мұндай балалардың өз мүмкіндіктеріне сенгеннен кейін мінез-құлқын жиі өзгерте бастайтыны таңқаларлық. "Асан, Бибарысқа қара. Сіз ол сияқты болуыңыз керек". Мұндай салыстыру ешкімге ұнамайды және мұғалім бұған қол жеткізе алмайды. Баланы сыныптастарынан жаман емес екеніне сендіру керек. Мұғалім үшін бұл жерде өз бетімен жұмыс істеу, жетілдіру және бір орында тұрмау қажет екендігіне назар аудару маңызды, бос жүруден ештеңе өзгермейді.

Сонымен, кейбір оқушылар үшін бәсекелестік оқуды ынталандырады, мұндай балалар үшін қарсыластан жақсы болу маңызды, олар үшін оқу-бұл білім емес, өзін-өзі сүйетін ойын. Бұл саналы немесе бейсаналық болуы мүмкін. Тесттер, емтихандар, баяндамалар, хабарламалар, олимпиадалар – бұл сынып немесе мектеп тобы шеңберінде де, муниципалды және аймақтық кезеңдерде де жарыс болып келеді [2].

Біз оқу процесінде бәсекелестіктің бірнеше түрін атап өттім.

1. Оң бәсекелестік. Бұл жағдайда бәсекелестік жақсы мағынада әрекет етеді. Бұл балалар жеңілістерді қалай қабылдау керектігін біледі, өйткені біреуінің жеңісі екіншісін бәсекелеске ұмтылу үшін жаңа білім алуға итермелейді. Мұндай оқушылар босаңсып қалмас үшін және жоғары деңгейдегі білім алу үшін үнемі бәсекелестік жағдайында болуы керек.

2. Апатиялық бәсекелестік. Мұндай балалар бәрібір кім жақсы, кім нашар, оларды сынып ұжымындағы позиция қанағаттандырады, өздері үшін қарсыластар іздемейді және ағынмен жүреді. Олар кез-келген лайықты бағаларды қабылдайды, яғни олар өздерін және мүмкіндіктерін объективті түрде бағалайды.

3. Теріс бәсекелестік. Жасөспірім кезінде сезімдер күшейеді. Мұнда оқушы мақсатына жетпесе, моральдық тұрғыдан көмектесетін мұғалімнің болуы маңызды. Өйтпесе, білім алушы жеккөрушілікке айналатын бәсекелеске қызғанышпен қарайды, ал бұл өз кезегінде күтпеген реакцияны тудырады (ашуланшақтық, көз жасы, агрессия) [3].

Бәсекелестік пайдалы болуы мүмкін, өйткені бұл бәсекелестік рухы. Жарыста жеңіске жету керек. Бірақ жеңіс 1 орын және қандай да бір мәртебе емес, білім екенін түсіну маңызды. Жасөспірімдерге жеңілістерді қабылдау қиынға соғады, өйткені бала кезінен бізге күш-жігер әрқашан оң нәтижеге әкелетінін айтады, сондықтан қалаған нәрсені алмай, бала өзін емес, айналасындағыларды ренжітеді. Тек жасына қарай объективтілік туралы хабардар болады [4].

Педагог-тәлімгермен бірлесіп, жоғары сынып оқушыларының танымдық мотивтерін зерттеу жүргізілді, соның негізінде біз жоғарыда келтірілген бәсекелестік түрлерін шығардық. Балалар әр түрлі жауап береді, бірақ мәні шамамен бірдей. Олардың барлығын үш бөлімшенің біріне жатқызуға болады. Біреу оған қарсылас керек деп "айқайлайды", ал біреу оны іс-әрекетімен көрсетеді, және бәсекелестікке мән бермейтіндер олардың жартысынан көп болады. Өкінішке орай, қазіргі уақытта немқұрайлы балалар тым көп. Оларды бір нәрсеге қызықтыру қиын, бірақ бұл басқа мәселе [5].

Неліктен бәсекелестікті оқыту әдісі ретінде пайдалану керек? Себебі қазіргі әлемде бәрі бәсекелестікке, жарысқа негізделген. Бәсекеге қабілеттілік - белгілі бір объектінің немесе субъектінің белгілі бір жағдайларда бәсекелестерден асып түсу қабілеті, субъектінің бәсекелестікке төтеп беру қабілетін көрсететін қасиеті.

Бәсекелестік мектепте, колледждерде, жоғары оқу орындарында кездеседі. Тіпті жұмыста, әріптестер жоғары лауазымға ие болу үшін бір-

бірімен бәсекелестікте болады. Балаларды жеңілістер мен жеңістерге үйрету керек, жоғалту үлкен жолдың бір бөлігі ғана екенін түсіндіру керек[6].

Қорытындылай келе, біз бәсекелестікті даму үдерісі ретінде көретінімдізді айтқымыз келеді, бастысы оқушылардың психологиялық құрамдас бөлігін зерттеу арқылы, қолдану.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология / В.А. Ясвин, С.Д. Дерябо. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. – 480 с.
2. Слостелин В. А. Педагогика / В. А. Слостелин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов. – Москва : Академия, 2007. – 576 с.
3. Лукашевич, В. В Психология и педагогика / В. В Лукашевич,, Е. Н. Пронина,. – Москва : Юрайт, 2019. – 296 с.
4. Ковалевская А.П. Феномен неуспеваемости в учебно-воспитательном процессе / А.П. Ковалевская. – Педагогика и психология: теория и практика.. – Москва : Юрайт, 2017. – 49 с.
5. Мокроносов А. Г. Конкуренция и конкурентоспособность / А. Г. Мокроносов. – Екатеринбург : Урал ун-та, 2014. – 194 с.
6. Мокроносов А.Г. Конкуренция и конкурентоспособность : учебно-методическое пособие / А.Г. Мокроносов, И.Н. Маврина. – Екатеринбург : Издательство Уральского университета, 2014. – 198 с.

UDC 159.9

THE SPECIFICITY OF THE ADAPTATION PROCESS IN THE PERSPECTIVE OF A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PHENOMENON

Issabaeva A.S.

«Miras» University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бейімделу - бұл қолайлы ағыммен жеке тұлғаны бейімделу жағдайына әкелетін әлеуметтік-психологиялық процесс. Бейімделу процесі - бұл іс-әрекеттің, мінез-құлықтың және ақпараттық-психологиялық, жеке бейімделу стратегияларының әртүрлі комбинацияларының өзара әрекеттесуі, олардың жиынтығы бейімделудің кешенді стратегиясының мазмұнын құрайтын мақсаттар мен міндеттерді жүзеге асыруға бағытталған. Бейімделу процесінің маңызды міндеті - табиғи және әлеуметтік орта процестерімен жеке тұлғаның потенциалын бейімдеу арқылы адамның өмір сүру проблемасы.

Резюме: Адаптация – это социально-психологический процесс, который при благоприятном течении приводит личность к состоянию адаптированности. Адаптационный процесс – это взаимодействие различных комбинаций деятельностных, поведенческих и информационно-психологических, частных адаптивных стратегий, вся совокупность которых направлена на реализацию целей и задач, составляющих содержание комплексной стратегии адаптации. Важнейшая задача адаптационного процесса – это проблема выживания человека, через приспособление потенциаль индивида с процессами природной и социальной среды.

According to G.D. Volkova and N.B. The Okon process of adaptation can be denoted by the term adaptation, the state of the body as a result of the successful

implementation of this process is adaptability, and the differences in the state of the body before and after the adaptation process is completed is the adaptive effect, it should be noted that adaptation should be distinguished as a process and adaptability as adaptation result [1].

Traditionally, adaptation is seen as a process and as a result. When considering adaptation as a process, its temporal characteristics, stages of adaptation are distinguished, their length is considered. Within the framework of this direction, the main elements of the adaptation process are identified, connected in a single logical and temporal sequence.

As a result of adaptation, the social qualities of communication, behavior and objective activity are formed, which are accepted in society, thanks to which a person realizes his aspirations, needs, interests and can self-determine.

The adaptation process is the interaction of various combinations of activity, behavioral and information-psychological, private adaptive strategies, the entire set of which is aimed at realizing the goals and objectives that make up the content of a comprehensive adaptation strategy. The most important task of the adaptation process is the problem of human survival, through the adaptation of the potential of the individual with the processes of the natural and social environment. There are four types of human adaptation: biological, physiological, psychological, social.

The criterion for the integrity of self-governing adaptive systems is the degree of their autonomy. Self-managed adaptive macrosystems are distinguished by high autonomy and the versatility of the device associated with the latter. For social systems, the optimal balance of autonomy and non-autonomy is most preferable, since "the absolute autonomy of the system in relation to the environment is disastrous for the system, just as the absolute absence of autonomy is disastrous" [2].

M.V. Romm in his works analytically distinguished the following subspecies of systems in the process of adaptation:

- 1) An adaptive system is a system that has, based on the use of an information feedback mechanism, the potential for purposeful transformation of its structure in accordance with the need;

- 2) An adapted system is one that has already made adaptation and is currently in a state of temporary relative adaptation;

- 3) An adaptive system is a microsystem with the help of which the adaptation of a macrosystem is realized [3].

H.E. Dubchenko, A.V. Mytil argue that "adaptation as a relation is a property of the system, not an element. Therefore, instead of elementocentric, a holistic systemic approach is needed ... "[4].

It should be added: such a systematic approach to social systems requires taking into account their features, which implies, at a minimum, a qualitative analysis of the mutual influence, interdependence of structural elements and the system. The specificity of social systems is due to the fact that in a number of cases it is their constituent elements (people, groups and other social communities) that play a decisive role in the adaptation process, choosing and using active or reactive strategies of social adaptation.

The universality of the adaptive mechanism of a person as a subject and object of adaptation is ensured by the activity of individual and public information mechanisms of direct and feedback: "any functional (adaptive) system, with the effective use of negative feedback, becomes self-improving, develops evolutionarily and does not need to be restructured" [5].

The most important characteristic of the adaptation process is not how close the actual adaptation result came to the ideally possible one, but whether the course of a particular adaptation process, the complex set of strategies or algorithms used by an individual (system) in a specific adaptation situation is optimal, and how effective the adaptation management is. through information feedback. The effectiveness of feedback is understood as the degree of its inertia, since adaptive systems with low inertia are more likely to adapt in a timely manner, adequate to the situation.

With this understanding of the adaptive process, it turns out that "...optimality is a form of adaptation of self-governing systems of various kinds to disturbances or any destabilizing factors" [6].

As a result of the accumulation of various information by the adaptive system, conditions are created for the emergence of memory, which leads to a sharp complication of the functional organization of the system, further streamlining of system structures, strengthening their reliability and survivability. From the point of view of the informational approach, it was the formation in the process of human evolution of the ability to reflect environmental conditions and convert the results of this reflection into information that, being fixed by memory mechanisms, participates in the processes of regulation, adaptation management made possible such an effective universalization of adaptive processes at the level of the individual and societies.

The adaptive potential of the personality is considered as one of the most important social qualities of the personality, which ensures its subjective functioning in various critical situations (stress, crises, conflicts) of social life.

The adaptive potential that does not correspond to the social norms of the effective functioning of the personality most clearly manifests the defect in the socialization of the developing personality during the critical periods of the adolescent's life, inducing the emergence of psychological acculturation stress, blocking the constructive forms of the personality's social activity.

The discrepancy between the current level of the adaptive potential of the individual and the social normative (i.e., necessary for full-fledged social functioning) is considered by M.V. Romm as a defect in the socialization of a developing personality [3].

Psychological and pedagogical study of the defect of socialization of the developing personality in the interactive system of education makes it possible to determine the development of the adaptive potential of the personality.

The adaptive potential is considered as one of the levels of the constructive effectiveness of the socialization of the individual. In relation to the constructive goal of the psychological, pedagogical and psychological practice of socialization - the development of the individual as a subject, the development of the psychocultural

potentials of the individual, ensuring its adaptive potential, is one of the primary tasks of socialization.

The adaptive potential of the self-consciousness of a developing personality plays the role of a stabilizing factor in the system of social functioning of the personality, ensuring the purposefulness and social stability of the personality in the conditions of resolving problem situations, crises, and conflicts of one's life activity.

Thus, the effectiveness of the process of socialization of the student's personality is determined at the procedural level as the unity of the solution of three mutually conditioned and interrelated tasks:

The adaptive potential of a personality is an integral concept that characterizes a specific subjective factor of a personality and reveals the qualitative level of psychosocial development.

The method of integrating the adaptive potentials of the individual is a complex characteristic of the social capacity of the individual, which is defined by the term "adaptability" [7].

The social capacity of the individual, from the position of social pedagogy, is an indicator of the quality of the social development of the individual, which determines its ability to independently determine the range of its social rights and obligations.

The category "adaptive potential of the individual" allows us to consider the entire spectrum of the social effectiveness of the individual from the standpoint of not only its existing existence, but also the conditions of formation, as well as social development prospects. Speaking in the unity of spatial and temporal characteristics, the adaptive potential simultaneously concentrates in itself three levels of connections and relationships:

Reflecting the past: adaptive potential is a stable set of available properties accumulated by a person in the process of his formation and determining the ability of a person to optimal social functioning and development.

Representing the present: adaptive potential determines the nature of the actualization of available abilities, their practical use in the practice of psychological and pedagogical functioning and determines the level of realized human capabilities.

Future-oriented: in the process of implementing adaptive potentials, not only the real possibilities of the individual are realized, moving from potential to actual, but new ones are also developed [8].

The level of adaptive potential, which characterizes the stable, formed in the course of socialization, current state of the individual as a subject, as well as the type of its functioning, which characterizes the dynamic parameters of the subject, is due to the close conjugation of all three of the listed connections and relationships.

In adaptive processes, the psychological and pedagogical reorientation of the personality is of great importance, which should be understood as the development of such assessments and understanding of the situation that correspond to the value orientations and accepted patterns of behavior of the new group.

Adaptation processes are carried out with age development. L. I. Bozhovich notes that mental characteristics and qualities arise by adapting the child to the

requirements of the environment. But, having arisen in this way, they then acquire an independent significance and, in the order of reverse influence, begin to determine the subsequent development.

Thus, in the course of the adaptation process, not only the adaptation of the individual to new social conditions takes place, but also the realization of her needs, interests and aspirations; it enters a new social environment, becomes its full member, asserts itself and develops its individuality.

References:

1. Волков Г.Д., Оконская Н.Б. Адаптация и её уровни. – М., 2006.
2. Василькова Ю.В., Василькова Т.А. Социальная педагогика: курс лекций. - М., 2012.
3. Ромм М.В. Адаптация личности в социуме. – Новосибирск, 2002. С.59
4. Дубченко О.Н. Мытиль А.В. Социальная идентификация и адаптация личности //Социс. – М., 2005. – №12.
5. Коновалова Н.Л. Предупреждение нарушений в развитии личности при психологическом сопровождении школьников. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2010.
6. Психологический словарь / Общ. Ред. А. В. Петровского., М. Г. Ярошевского. - М., 2009.
7. Словарь практического психолога. / Под общ. Ред. С. Ю. Головина. – Минск: Харвест., 2007.
8. Волков Б.С. Психология подростка. – М., 2012. С.175.

УДК 378

COGNITIVE STYLES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Каракулова Л.Ж.

Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан

Түйін: Зерттеу шет тілдерін оқытудағы когнитивті стильдерге бағытталған. Адамның шет тілдерін үйрену кезінде ескерілетін лингвопсихология мен психикалық ерекшеліктерге назар аударылады.

Резюме: В статье анализируются когнитивные стили, которые непосредственно связаны с выражением индивидуальных особенностей характера и их связью со всеми человеческими свойствами. Когнитивные стили рассматриваются как способ, с помощью которого индивид овладевает картиной мира, включая язык. И, поскольку язык является неотъемлемой и важной частью познания и средством формирования языковой картины мира, то процесс изучения иностранного языка должен основываться на особенностях когнитивной сферы личности учащихся.

In the educational process, it becomes evident that attention needs to be paid to the formation of pupils' ability to participate effectively in intercultural communication.

In the modern world, the issue of acquisition a second language from an early age has become more and more important. There is a widespread belief that bilingualism affects the development of memory, the ability to understand and analyze the phenomena of language. Any human activity is directly related to the mental processes of an individual, which is why close attention is paid to

linguopsychology and mental characteristics when human overcomeing of foreign languages [1].

The main objective of second language teaching at the boundary value is the formation of communicable skill, with a few elements differentiated: grammatical competence, pragmatics competence, socio-historical competence, strategical competence, discursory and community competence.

According to the today's second language education, on the basis of a character - directed attitude to study (L.S. Vygotsky, S.L. Rubinstein, B.G. Ananyev, I.A. Zimnaya), implying that all methodological views of the schoolteacher "ought to be reflected through the lens of individuality the pupils and their requirements, motives, capacities, exertion, mentality and other personal cerebral features" [2]. In that event, the learners' individuality is regarded as a subject of instructional act that individually defines the type of this action and of communicating [3]. Today, it is especially crucial to differentiate and personalize the studying procedure. In accord with G. V. Elizarova, in the procedure of studying a second language "should have such an effect on the character, as a result of which it turns into a mature being intellectually and emotionally aware, capable of handling situations unpredictable communication. culture by identifying or establishing special implements for the study, processing, and practicable applying of facts" [4].

In this respect, issues related to accounting for students' cognitive types in learning develop into appropriate. A lot of psychologists and teachers abroad and in the country (G. Witkin, B. Lou Leaver, V.S. Merlin, M.N. Berulava, G.A. Berulava, V.A. Kolga, I.M. Paley, M.A. Kholodnaya and other B. Lou Leaver) consider attitude attention to stylistic perception happens to be the most successful language learning standard nowadays, because there is no universal teaching method [5]. The study of cognitive type directly represents the individual specificity of the nature of the relationship between all the attributes of a human [6]. The founders of one of the most well-known multi-component systems of the personal, J. Royce and A. Powell, define the individual as the construct of psychological features, defined by six interacting systems. - sensations, movements, perceptions, emotions, also a system of forms and a method of worth [7]. The auditory and motoring methods are in charge of the processes of data and outturn of information, as well as encryption and decryption of information. Cognitive systems are concerned with the analysis and processing of information. The emotional system activates data processing. Therefore, cognitive and affective systems are primarily responsible for information developing [8]. The style system is closely linked to the range of values because it hinges on the generality and transforming of information obtained from the intellectual and affectual complex. Moreover, the form method is in charge of the selection of methods of information processing [9]. The significance method spread information, as well but not to opt a course of action, but with a view to emphasize aims and determine chances and ways of getting achievement them. It is necessary to remark that form and value method together with intellectual it means cognitive and affectional methods, are involved in information transforming. However, these methods supply a higher degree of generalization simultaneously [10]. Sometimes

they assimilate information at the overall level of an integrative individuality. Individualism is built on differentiation in the areas of will, intelligence, motivating, in characteristics of the neural system, temper and so on. Progress in science, the structure of personality suggested by B.G. Ananyev is very commonly, in which the attributes of the personality, the cult of the individuality and the attributes of the active subject are distinguished. Consequently, home science takes into account personality in connection to the individual's cognitive functioning style [11].

In accordance with researchers, the operating style of self-study. (i.e. how to process, acquire, organize, store and use information) is shaped by the individual psychological characteristics of the student's personality. For example: temperament, the symmetric or asymmetrical function of the cerebral hemispheres, and thus are characteristic of information perception [12].

As Kholodnaya points out, teaching communication in a different language involves intellectual methods related to facilitation to the point systematically update the existing stylistic features of intellect manner, as well as to extend the composition of stylistic behavior by overcoming various types at alternative stages of conceptual manner way. As with the interplay of different cognitive styles in the study of any educational topic, overcome of concepts and problem solving [13]. From all of this, it can be seen that cognitive styles are, on the one hand, directly connected with information comprehension. Knowledge of languages, proficiency and competencies, on the other hand, they form the field of interpersonal relations and control the communication activities of the communicators [14]. Therefore, one of the primary objectives in the learning process is to make situation for growth. Students perfect the overall system of stylistic features of intellectual behavior associated with the effectiveness and efficiency of educational activities [15]. Furthermore, the implications of cognitive styles in coherent foreign language teaching. It helps to personalize this process, to enable each student to develop optimally and to meet their cognitive needs. Expand the list of cognitive styles and expand the interactive database. Various stylistic features will allow students to discover the best ways to solve practical and communicative tasks when researching a given language teaching topic.

The results of the study, based on the authors' experiences with international students, reveal a set of basic cognitive styles with well-defined characteristics. Familiarity with this system will allow teachers to improve the effectiveness of the learning process. Describe the most effective ways to introduce and present new material in the classroom [16]. Cognitive styles allow students from different cultures to be classified based on how they want to perceive information. (perception or visual perception) Their preferred mode of information processing, followed by decision making (thoughts or feelings).

Conclusion

Cognitive style is considered as a way for a person to overcome a picture of the world, including language. Intellectual form is believed as the means by which a person can overcome the world view in particular wording, speaking. And, because

language is a crucial and integral part of knowledge and a means to shape a language-related global image. The process of studying a second language ought to be built on the characteristics of the intellectual domain of the cult of individuality.

References:

1. Abulkhanova K. A. Ideological meaning and scientific significance of the category of the subject. Russian mentality: questions of psychological theory and practice. – M.1997. – p.191.
2. Ananyev B.G. Man as a subject of cognition. – St. Petersburg: Peter, 2001. – p.288.
3. Artemov V.A. Psychology of teaching foreign languages. – M.: Enlightenment, 1969. – p.279.
4. Belyanin V.P. Psycholinguistics: Textbook – M.: MPSI, 2003. – p.232.
5. Belyaev B.V. Essays on the psychology of teaching foreign languages. Ed. 2nd – M.: Enlightenment, 1965. – p.228.
6. Vereshchagin E.M. Psycholinguistics and methodological characteristics. – M.:Publishing House of Liters, 2016. –p.260.
7. Elizarova G.V. Culture and teaching foreign languages. – St. Petersburg: KARO, 2005. – p.352.
8. Zimnaya I.A. Psychology of teaching foreign languages at school / Library of a teacher of foreign languages. – M., 1991. – p.222.
9. Zimnaya I. A. Pedagogical psychology, 2nd edition, – M: Logos, 2000. – p.384.
10. Kochetkov V. V. Psychology of intercultural differences. – M.: PER SE, 2002. –p.416.
11. Leontiev A.A. Fundamentals of psycholinguistics: Textbook – M.,1997.– p.287.
12. Leontiev A.A. Language and speech activity in general and pedagogical psychology. M.: Publishing House of the Foreign Psychological and Social Institute, 2001. – p.444.
13. Marei A.A., Marei M.A. Interference and transference in teaching foreign languages. // Foreign languages, 2014. – pp.86-101.
14. Merlin B.C. An essay on the integral study of individuality. – M., 1986.
15. Rogova G.V., I.N. Vereshchagina. Methods of teaching English at the initial stage of general education institutions, 2nd edition, - M.:Enlightenment, 1998. – p.235.
16. Skotnikova I.G. Cognitive styles and strategies for solving cognitive tasks // The style of a person. Publishing house "Sense". – M., 1998. – pp.64-78.

УДК 159

СОЦИАЛЬНО-ЛИЧНОСТНАЯ ГОТОВНОСТЬ К ШКОЛЕ КАК ОСНОВА УСПЕШНОГО ОБУЧЕНИЯ

Кенесбай Н.Е., магистр педагогических наук
Манап А.Ж., студент 2 курса специальности Педагогики дошкольного воспитания и
обучения
ЮКГПУ, Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақала мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы балалардың мектепке әлеуметтік және жеке дайындығы мәселесіне арналған. Балаларды мектепке дайындаудың маңыздылығы әр баланың даму деңгейін нақты анықтамайынша, мектепте жоғары білім деңгейіне жету мүмкін невазможностігімен түсіндіріледі. Сондай-ақ, мақаланың педагогикалық тақырыбы бойынша дайындық сипаттамасы мен әдістемелік ұсыныстар берілген..

Summary. This article is devoted to the problem of social and personal readiness for school of preschool and primary school age children. The importance of preparing children for school is explained by the fact that without a specific definition of the level of development of each child, it is

impossible to achieve a high level of education at school. It also provides a description of readiness and methodological recommendations on the pedagogical topic of the article.

Большое количество установлено ситуации, если дошкольник в дошкольном году восхищал находящимся вокруг собственной осведомленностью, глубиной собственных познаний, а также многообразием заинтересованностей, а далее в школе показывал неособенные итоги. С целью определенных отца с матерью, а также в настоящее время считается изобретением, то что умственной подготовки никак не довольно с целью этого, для того чтобы приток в среднее учебное заведение, а также приспособление ребенка к регулярной тренировочной работы шли благополучно. Умственное формирование следует чаду, однако еще наиболее значимой опорой с целью него будет индивидуальная стремление к школе.

Первостепенную роль в индивидуальной готовности к школе большая часть специалистов по психологии считают присутствие у детей учебной мотивации. В отсутствии данного элемента у первоклассника, никак не удастся правильно принимать обучение в школе каждую каждый день, а также в любом занятии преподносит ему педагог, а далее еще осуществлять школьные задания.

Учебная мотивация возникает даже с младшего дошкольного возраста в виде простого познавательного интереса. Их интересует все, к примеру: как действует магнит, почему летает бумажный змей, какой из предметов удержится на поверхности воды.

Личностная готовность включает в себя:

- формирование у ребенка готовности к принятию новой социальной позиции — ученика (подход детей к тренировочной работы, новейшему общественному обществу (педагога, ровесники), к школе в полном) ;
- наличие учебной мотивации - готовым к школьному обучению является ребенок, которого школа привлекает не внешней стороной (атрибуты школьной жизни – сумки, учебники, тетради), а возможностью получать новые знания, что предполагает развитие познавательных заинтересованностей. Учебная мотивация складывается у «будущего школьника» при наличии выраженной познавательной потребности и умения доводить начатое дело до конца;
- определенный уровень развития эмоциональной сферы ребенка. К началу школьного обучения у ребенка должна быть достигнута сравнительно хорошая эмоциональная устойчивость, на фоне которой и возможно развитие и протекание учебной деятельности.

При исследовании социализации личности рассматривается первичная и вторичная социализации и сама индивидуализация.

Важнейшим аспектом социально-личностного развития человека также считается накопление социального опыта, приводит к социализации личности. Для накопления социального опыта существуют две институты социализации личности:

первичный институт – семья, дошкольные учреждения и школа

вторичный институт –преподаватели, сверстники.

Индивидуализация –это процесс самосознания личности, в котором исследуется его внутренние особенности, представление о себе как личности. В индивидуализации ребенка важна хорошая самооценка, а это возникает тогда, когда его любят и уважают. Роль взрослых людей при этом колоссальная – они создают условия для развития личности детей, а результаты зависят от их действий. А родители в каждой семье воспитывают своих детей по-разному.

Но психологи, исследуя социализацию личности – приходят к одному тому же выводу, что детей нельзя ругать, применять различные виды наказаний-это приводит к несформированности личности ребенка, незнание своих интересов и нужд, становятся агрессивными и т.д.

Поэтому нужно действовать иначе и когда дети вытворяют озорства, нужно сначала объяснять почему нельзя так делать. Следует также гиперактивным детям давать различные задания –чтобы энергия вкладывалась в какую-нибудь деятельность, а не на озорство. Для развития личности ребенка нельзя также сильно контролировать и чертить рамку, чем он должен заниматься и давать больше свободы. Свобода и есть ключ к становлению личности ребенка, когда дети сильно зависят от решений родителей он никогда не становится полноценной личностью, дети не могут себя защищать при необходимости, принимать незначительные решения в своей жизни. Многие родители за детей принимают много решений, к примеру – самое незначительное это на какую секцию он будет ходить. Ребенку может быть неинтересна та секция, которую выбрали родители, но он ходит только по желанию родителей. При прохождении длительного времени ребенок возможно и не достигнет определенного результата, которую ожидают от него родители. Если так будет продолжаться со стороны родителей, он запутается между настоящим хочу и ожиданиями родителей; он будет считать, что его право голоса отсутствует. Родителям нужно понимать, что люди совсем разные, и не совершать ошибку – принимать за них решения каким он должен быть. Это и нарушает индивидуализацию детей, ребенок и за этого может накопить большое количество комплексов и замыкаться в себе.

При рассмотрении социально-личностной готовности детей к школе выявляем именно проблему воспитания в семье и в ДОУ. Проблема воспитания в семье и в ДОУ очень многогранна, так родители и воспитатели разные, в связи с этим возникает разные проблемы. Если одни родители и воспитатели проявляют строгость и четкость в воспитании, а другие полностью проявляют безразличность. Родители зачастую спешат отправить своих детей в школу, не осознавая, соответствует ли школьное обучение тому уровню психического и социального развития, на котором находится ребенок. Также без внимания дети становятся замкнутыми и у них отсутствует коммуникабельность. Нужно всегда помнить, что люди — это существа социальные. Без коммуникации он не сможет достичь удивительных результатов в жизни и на работе.

А в дошкольном возрасте это будет сказываться на низком уровне успеваемости и проблемы с речью. Сейчас такой, век- когда у детей постоянно

на руках телефоны или планшеты и они находятся в виртуальном мире. Родители в это время работают, не находят времени на своих детей и не общаются с ними отдают телефон – дети радостно сидят и смотрят мультики.

При результате таких вещей, у логопедов полно клиентов родителей, которые приходят с проблемами развития речи. 3 Основные советы для родителей:

1. Читать побольше книг, связанные с воспитанием и развитием личности ребенка.

2. Понимать, что сотовые телефоны и планшеты – не развивают речь у ребенка. Речь -это средство коммуникации. Когда ребенок смотрит телефон у него нет обратной связи с ним и нету никакой информации для восприятия вещей в этом мире. Ему нужно все показывать, объяснять, играть и уделяя время –общаться с ним.

Проблемы с речью -это нелегкая задача для родителей, учителей. Дети имеющие с этим проблемы будут иметь и проблему низкой успеваемости в школе.

3. Воспитание и развитие личности ребенка происходит не, само собой. Этим должны заниматься родители и педагоги. Еще один аргумент для этого – дети, постоянно смотря сотовые гаджеты и телевизоры становятся агрессивными и ленивыми.

Список использованных литератур:

1. [ООО «Альпина Паблицер», 2017 . Аутентичность :Как быть собой .Стивен Джозеф]
2. [© ООО Издательство «Питер», 2017 . Воспитание без воспитания. Как вырастить ребенка счастливым человеком Леонид Сурженко]
3. [Дошкольная педагогика, Козлова С.А., Куликова Т.А., 2010.]

УДК 373.2

РЕЧЬ ПЕДАГОГА КАК ОСНОВНОЙ ИСТОЧНИК РАЗВИТИЯ РЕЧИ ДЕТЕЙ

Кенесбай Н.Е., магистр педагогических наук,
Тойматова Д.Г.

студент 4 курса специальности Педагогика дошкольного воспитания и обучения
ЮКГПУ, Шымкент, Казахстан

Түйін: Тіл – адамдар арасындағы қарым-қатынастың негізгі құралы. Басылым да балабақшада баланың дәріс кезіндегі тәрбиешімен қарым-қатынас жасауына және экскурсияларға ерекше сілтеме жасайды. Сондықтан балабақшада сөйлеуді дамыту мүмкіндігі толығымен тәрбиешінің сөйлеу сапасына байланысты. Тәрбиешінің сөзі балаларға үлгі, балалар ана тілін тірбиешіден үйренеді. Мақалада тәрбиешіге қойылатын талаптар, яғни оқыту мен тәрбиелеу, балаларға дұрыс білім беру үшін тәрбиешінің сөзі қандай деңгейде болуы керек тұралы жазылған.

Summary: Language is the main means of communication between people. The publication talks about the fact that in kindergarten the child cooperates with the teacher in classes and excursions. Therefore, the ability to develop speech in kindergarten completely depends on the

quality of the teacher's speech. The teacher's speech is a model for children, children learn their native language from the teacher. The article considers the requirements to the educator, that is, at what level the teacher should speak, to teach and educate, to give children the right knowledge.

В типовой учебный план дошкольного воспитания и обучения «Общение» включено в основную область образования [1]. Речевой язык является одним из признаков, входящих в функцию психики и отличающих человечество от животных. Устная речь является основой развития всех способностей ребенка: общения, узнавания, познания, овладения, познавательно-учебной и игровой деятельности. В установлении этой связи важное значение имеет действие воспитателя дошкольной организации в решении актуальной проблемы развития речевого языка ребенка. Основной задачей развития речевого языка дошкольников является знание развития и особенностей речевого языка в нормальных условиях и коммуникативных способностей в соответствии с каждым возрастным периодом. Ранний возрастной период является важным этапом в развитии всех психических процессов ребенка, особенно в развитии речи. Развитие речевого языка ребенка реализуется в результате установления близких отношений со взрослыми. Следует отметить, что речевой язык ребенка не является явлением, возникающим сразу после рождения. Он развивается вместе с процессом физического и умственного развития ребенка и является показателем общего развития. Всегда нужно разговаривать с ребенком. Недостаток общения и общения делает ребенка утомленным и беспокойным. Ребенок злится и выражает свое настроение криком и плачем. Виды игр и занятий, используемых для развития речи ребенка в раннем возрасте:

- детские стишки, считалки, онлайн ролевые игры, игра в говорение путем имитации звука. Во время выполнения этих игр и произведений разговорная речь взрослых отличается тем, что ребенок получает слова на основе движений, повторений их и слышит слова.

- В процессе ролевых игр у ребенка развивается эмоциональная связь со взрослыми. Во время игры ребенок начинает играть самостоятельно.

- В играх на повторение звука путем подражания звуку развивается фонематический слух ребенка, подготавливающий его к четкому произнесению определенного звука.

- Игра с ролевыми онлайн-игрушками и игрушками с известными персонажами влияет на создание диалогов ребенка и расширение словарного запаса.

- Чтение литературных произведений и рассказывание сказок, рассказов, стихов, песен, исторических событий.

- Просмотр и обсуждение структуры иллюстративных (содержательных) картин детской литературы.

- Проведение игровых уроков с материалом и картинками по содержанию.

- Во время просмотра картинок со взрослыми дети знакомятся с содержанием картинки и именами героев и многократно их запоминают.

Все эти игры и упражнения развивают речевой язык ребенка. Говоря о направленности педагогов (воспитателей) на развитие речевого языка, нельзя не упомянуть о следующем принципе в обучении ребенка родному языку: «Увидеть – услышать – повторить!» [2].

Компонент профессионального мастерства. Часть педагогического общения

1. Отношение-концепция

- внешний вид внутренней души человека;
- внешний вид, их повседневная жизнь;
- активность в создании образа в жизни.

К разным условиям жизни, между людьми в соответствии с социальными потребностями отношения можно выделить индивидуальное взаимоотношение учителя и ученика.

2. Учитель и ученик — две разные сущности. Главная проблема состоит в том, чтобы объединить эти разные духовные миры. Учитель обязан

не только видеть объект воздействия, но исследовать и рассматривать как результат оказанного влияния. Есть много учителей, которые в случае его успешно организованной деятельности несомненно полагают, что это окажет успешное влияние на ученика. Однако послушание ребенка, согласие, эмоции, действия обязательно следует принимать во внимание. Обратная связь для учителя очень важно понять и принять.

3. Результат образования и профессионального мастерства – самый важный результат. Для этого нужно:

- очень компактное и лаконичное словообразование;
- умелое использование времени;
- наличие плана, состояния, законности дела;
- учитель должен владеть знаниями, умениями и профессиональными навыками;
- наличие юридического образования;
- приобретение культуры речи;
- строгое соблюдение гражданских и моральных правил;

4. В педагогическом взаимодействии с детьми не бывает мелких деталей. Попробуйте выполнить следующее упражнение в своей группе: встаньте в пары и друг к другу. Говорите о вещах (фильмах, книгах, вещах и т. д.). А теперь там один из сидящих выходит к зрителям и пусть повторит то, что сказал. И вы сразу почувствуете изменения.

Процесс, называемый коммуникацией, представляет собой очень широкое и всеобъемлющее понятие. Это сознательное и бессознательное вербальное общение, получение и передача информации, само наблюдается везде и всегда. Отношения многогранны; его многочисленные формы и типы педагогического отношения - это особый тип человеческих отношений. Общие свойства этих форм взаимодействия и образовательного процесса характеристики тоже соответствующие.

В детском саду ребенок взаимодействует с воспитателем на занятиях, экскурсиях и так далее. Поэтому возможность развития речи в детском саду полностью зависит от качества речи воспитателя. Речь педагога является образцом для детей, дети учатся родной речи у воспитателя [3]. Е.И. Пассов: «Значение словесного партнерства подтверждается еще и тем, что только в его условиях можно эффективно осуществлять воспитательное воздействие на учащихся». Беседа воспитателя с детьми – это активная деятельность, которая длится несколько лет. В этом длительном партиципаторном действии воспитатель является не просто обычным собеседником, участвующим в акте беседы с детьми, но и учителем правильного, литературного языка. Дети учатся говорить литературным языком, наблюдая за тем, как говорит учитель. То есть язык учителя является образцом для детей. Поэтому Е. И. Тихеева говорила, что язык учителя должен быть «абсолютно грамотным». Поэтому воспитатель обязан совершенствовать свою разговорную речь: это его моральный и общественный долг. Для воспитателя детского сада владение образцовой, культурной разговорной речью является показателем профессиональной подготовки. Дети хорошо запоминают манеру речи учителя. Поэтому воспитатель должен владеть литературным языком в соответствии с правилами орфографии, грамматики, лексики и стилистики. Только тогда педагог считается культурно говорившим на литературном языке. К разговорному языку учителя предъявляется несколько требований:

1. Речь преподавателя должна быть художественно-литературным языком, с чистотой слов;
2. Культурная речь и этика обращают на себя особое внимание. Речь учителя должна быть формальной и совершенно вежливой и цивилизованной;
3. По мере взросления ребенка структура общения должна быть простой, предложения короткими и точными;
4. Содержание предложения должно основываться на их опыте, должно соответствовать их интересам и особенностям развития;
5. Особое внимание привлекает простота и точность предложения;
6. Необходимо скорректировать ритм предложения;
7. Необходимо настроить громкость голоса. Громко или тихо по мере необходимости во время предложения;
8. Предложение должно быть выразительным и впечатляющим;
9. Учителя должны овладеть методологическими навыками;
10. Детская речь не может развиваться, если предложение находится на недостаточном уровне [4].

Основным человеком, формирующим речь детей дошкольного возраста, является воспитатель. Воспитатель – это человек, который на протяжении нескольких лет разговаривает с детьми, устанавливает языковые связи. Дети практикуют язык учителя и учатся у него. Поэтому очень опасно и вредно иметь недостаток в языке воспитателя. Если есть недостаток в языке воспитателя, должны быть приняты соответствующие меры.

На детей большее влияние оказывает культура речи педагога. Как показывает опыт, каким бы образованным ни был воспитатель, если у него низкая культура речи, самообслуживания, поведения, такие воспитатели не будут пользоваться уважением у детей. Вот почему педагоги культурны, четко говорят на своем языке, правильно используют фразы и заботятся о себе.

Воспитатель является членом трудового коллектива, его деловые и индивидуальные качества отражаются в этом коллективе. Слаженный коллектив, объединенный единством целей и задач дошкольного учреждения, способствует развитию творческой инициативы, повышению эффективности воспитательного процесса, способствует повышению нравственного облика и педагогического мастерства каждого работника. Чувство профессионального долга, понимание своего почетного долга и ответственности, творческий подход, умение ставить цели и настойчивость, умение критически оценивать свою работу - вот черты, присущие настоящему педагогу. Воспитатель – это человек высокой культуры, обладающий высокими нравственными качествами, такими как вежливость, принципиальность, товарищество, честность и искренность.

Список литературы:

1. Государственный общеобязательный стандарт дошкольного воспитания и обучения / adilet.zan.kz, 2018.
2. Омарова Н.Т. Культура речи учителя // BILIMGER, 2018.
3. М. Абдихаликов, Б. Кунтуарова, Л. Парфенова. Основы лексики. – Астана: Фолиант, 2018.
4. Тамаева Б. Прагматический показатель речевого этикета в общении // Улагат, № 6. – 2016.

ОӘЖ 376.01

ТҰЛҒАНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘЛ-АУҚАТЫНЫҢ ОҚУ ЖӘНЕ КӘСІПТІК ҚЫЗМЕТТЕГІ РӨЛІ

Куанышбаева Г.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается понятие психологического благополучия, субъективные и объективные подходы к его изучению, подчеркивается его значение в профессиональной деятельности. Доказано, что психологическое благополучие студентов является составной частью процесса формирования личностной мотивации и важным результатом образовательного процесса.

Summary: The article discusses the concept of psychological well-being, subjective and objective approaches to its study, emphasizes its importance in professional activities. It is proved that the psychological well-being of students is an integral part of the process of formation of personal motivation and an important result of the educational process.

Қазіргі уақытта жоғары білім беру жүйесін табысты түрлендірудің жетекші шарты оның сапасы болып табылады. Қоғамдық санада тереңдей түскен жоғары білім сапасының құнсыздануы мамандарды кәсіби даярлаудың

нәтижелілігінде объективті ғана емес, сонымен қатар субъективті жеке факторларды ескере отырып, оқу-тәрбие процесін жетілдіру мәселесінің өзектілігін көрсетеді.

Мамандық таңдау, кәсіптік білім беру және оқыту, сонымен қатар кәсіби қызметті өнімді орындау барысында тұлғаның дамуы ретінде кәсіби даму керек. Жеке тұлғаның кәсіби дамуы – бұл мамандық таңдаудан басталып, тұлғаның мамандық бойынша өзін-өзі толық жүзеге асыруымен аяқталатын ұзақ процесс. Ал кәсіби шеберлік қызмет барысында қалыптасады да, ал маманды дайындаудың ең маңызды кезеңі –ЖОО да кәсіби дайындық кезеңі. Университет түлектерінде өз мамандығы бойынша жұмыс істеуге психологиялық дайындықты қалыптастыратын бастапқы кәсіби деңгей болуы керек.

Амандық-саулық, гүлдену – күнделікті сөйлеуімізде жиі кездесетін сөздер, мысалы: «аман-есен жетумен», «сау ұшуға тілектеспіз», «материалдық амандық», «берекелі отбасы», «істің сәтті нәтижесі», «баланың психологиялық саулығына күтім жасау. Біз «әл-ауқат» ұғымының мазмұнын қалай түсінеміз? Тіпті Аристотель де үш түрлі әл-ауқатты бөліп көрсеткен: тәндік (денсаулық, күш-қуат, т.б.), сыртқы (байлық, абырой, атақ, т.б.), ақыл-ой (ойдың өткірлігі, адамгершілік ізгілік, т.б.). Осы жерден оларды ажыратады:

1) қол жеткізу ләззат, сезімдік ләззат беретін материалдық, сыртқы игіліктер;

2) рухани-адамгершілік игіліктер: шындық пен сұлулықты білу, парызды орындау, рух еркіндігі.

Аристотель «жоғары игілік» терминін енгізді. Ең жоғары игілік – барлық саналы тіршілік иелері өмірде ұмтылуы тиіс ең жоғары мақсат, олар өз болмысының толықтығын, ең жоғарғы бақытын іздейді. Кейбір философтар ең жоғары игілікті құмарлықтар мен рух еркіндігінен толықтай бас тартудан көрді; басқалары – жақынына деген белсенді сүйіспеншілікте (альтруизм), енді бірі-тұлғаның үйлесімді дамуында және т.б. деп білді.

Адамның әл-ауқаты көптеген факторларға байланысты күрделі көп өлшемді құбылыс. «Әл-ауқат» құбылысы философияда, медицинада, физиологияда, педагогикада, әлеуметтануда, психологияда, акмеологияда және басқа ғылымдарда белсенді түрде талқылануда. Сондықтан «әл-ауқат» ұғымы үнемі жаңа мағыналармен және сипаттармен байып отырады [1].

Е.А. Осин, С.С. Кузнецова психологиялық салауаттылықты кеңірек ұғым ретінде қарастырады. Олардың пікірінше, психологиялық салауаттылық – бұл «белгілі бір өмір салты, нәтижесінің бірі бақыт тәжірибесі болып табылатын процесс». Авторлар психологиялық әл-ауқаттың көрсеткіштерін анықтады, олар келесі көрсеткіштер болып табылады: адамның бақыт тәжірибесі; өмірге қанағаттану дәрежесі; әсер ету тепе-теңдігі.

Психологиялық әл-ауқат адамның бақыт пен қанағаттану тәжірибесінің қалаған және іске асырылған деңгейін көрсететін интегралды көрсеткіш. Зерттеу барысында алынған мәліметтерге сүйене отырып, белгілі бір психологиялық әл-ауқат деңгейі бар адамдарға тән сипаттарды анықталады.

Психологиялық әл-ауқаты жоғары адамдар өзіне деген оң көзқарасқа, басқа адамдармен және қоғамдық институттармен сындарлы қарым-қатынасқа бейімділікке ие.

Психологиялық әл-ауқатының орташа деңгейі бар адамдар әлемге және оның заңдарына қатысты өзіне деген оң көзқараспен және сеніммен ерекшеленеді. Олардың айналадағы шындыққа оң көзқарасы және туындайтын проблемаларды конструктивті түсіну және оларды қоғамда қабылданған нормаларға сәйкес шешуге ұмтылу. Психологиялық әл-ауқаты төмен адамдар үшін шындықты теріс қабылдау жиі кездеседі. Олар айналасындағыларды олардың әл-ауқатына қауіп төндіретін қауіп ретінде қабылдайды, оларда қорқыныш сезімін тудырады. Мұндай адамдардың басқа адамдармен қарым-қатынас жасау қажеттілігі жоқ немесе азаяды [2].

П.А. Кисляков әл-ауқат мәселесін қарастыра отырып, бұл концепцияға екі құрамдас бөлікті қосады: психологиялық саулық және әлеуметтік салауаттылық. Психологиялық салауаттылық дербестік, тұлғааралық қарым-қатынастағы құзыреттілік, жеке өсу қабілеті, мағыналы өмір тәжірибесі, сенімділік пен қауіпсіздік сезімі, позитивті өмір салты, эмоционалды жайлылық, әлеуметтік ортаға бейімделу сияқты сипаттамалармен сипатталады.

Жасөспірімдердің психологиялық саулығының бір шарты – өзіне деген сенімділік. Л.Ю. Наговецтің пікірінше, өзіне деген сенімділік қоғамдағы табысты қызмет үшін негіз жасайды, әлеуметтік құзыреттіліктің жоғары деңгейін қамтамасыз етеді және сайып келгенде, өмірге қанағаттану дәрежесіне әсер етеді.

Кәсіби дайындық мәселесі қазіргі кездегі жоғары оқу орындарының назарында. Іздестіру орталық дағдыны - өзін-өзі дамытуға мүмкіндік беретін оқу процесін ұйымдастыру жолдарын ғана емес, сонымен қатар тиімді кәсіби қызмет ету үшін, әсіресе көмекші кәсіптер саласында қажетті интегративті тұлғалық қалыптасуларды іздеуді жалғастыруда. Осындай тұлғалық формациялардың бірі жеке тұлғаның психологиялық салауаттылығымен ұсынылуы мүмкін. Осылайша, мемлекеттік білім беру стандартында көрсетілген маман психологтың тұлғасына қойылатын құзыреттер мен талаптар психологиялық салауаттылық параметрлерімен жақсы сәйкес келеді - өзін-өзі қабылдау, жеке өсу, басқалармен жағымды қарым-қатынас, қоршаған ортаны басқару, автономия, өзіне және қоғамға деген көзқарасының көрінісі ретінде қабылдайды. Сонымен, психологиялық салауаттылықты психологиялық көмек саласындағы кәсіби қызметке тұлғаның дайындығының критерийі ретінде қарастыруға болады. Жеке тұлғаның психологиялық салауаттылығының алты факторлық тұжырымдамасына сүйене отырып, университетте оқу үдерісінде оқу үлгерімімен қатар студенттердің жеке құзыреттіліктерінің дамуын қадағалауға мүмкіндік береді [3].

Бұл ретте біз Л.В. Лежнина практикалық психологтардың кәсіби іс-әрекетке дайын болмауының негізгі себептерінің бірі бұл мамандардың университеттік білім берудегі дәстүрлі парадигмасының заманауи талаптарға сәйкес келмеуі екенін айтты. Университет тәжірибесінде болашақ психологтың

өнімді кәсіби және тұлғалық дамуының жүйесі әлі де жоқ, оны оқытудың репродуктивті әдістері басым, бұл студенттің біліммен «толтырылуын» қамтамасыз етеді. Бұл тәжірибеге бағытталған дайындықтың және дербес кәсіби қызметтің жеткіліксіздігіне әкеледі. Нәтижесінде психологтың кәсіби дамуы, оның таңдаған қызметінің субъектісі ретінде қалыптасуы университетті бітіргеннен кейін «сынау және қателесу» арқылы жүзеге асады.

«Мамандық – білім – тұлға» мәселесінің аспектілерін қарастыра отырып, тұлғалық-бағдарлы білім беру оқушы тұлғасының жүйе құраушы факторы ретінде әдістемелік тануға негізделуі керектігін де атап көрсетуге болады. Оқуға жеке көзқарастағы ең бастысы - оның өзін-өзі анықтауына, өзін-өзі жүзеге асыруына және жеке өзін-өзі жүзеге асыруына жағдай жасау арқылы оқушының өзіне, әлемге деген жеке көзқарасын, белсенділігін дамыту.

Осының барлығы қазіргі жағдайда күрделі кәсіби мәселелерді шешуге қабілетті психологтар үшін қоғамның әлеуметтік тапсырысы мен болашақ психологтың тиімді кәсіпқойлануының жеткілікті зерттелмеген тұлғалық тетіктері арасында қайшылықтың бар екенін растайды. ЖОО-да оқу процесінде студенттердің тұлғалық өзгерістер процесі, сонымен қатар кәсіби даму процесінде орын алатын әлеуметтік-психологиялық құбылыстарды жаңарту арқылы психологиялық әл-ауқат деңгейін оңтайландыру мүмкіндігі ерекше қызығушылық тудырады [4].

Психология студенттерінің арасында мамандық таңдаудың ортақ мотиві – өзінің жеке мәселелерін шешу екені белгілі. Адамның өзіне, өмірінің мән-жайына теріс баға беруде, жақын, сенімді қарым-қатынас орнату және оны сақтай алмау, өз өмірінде кез келген нәрсені өзгерту мүмкіндігіне сенімнің жоқтығынан көрінетін жеке қиындықтар кедергі болатыны анық. Болашақ маманның кәсіби дамуына және оның практикалық кәсіби қызметінің тиімділігіне күмән келтіреді.

Осылайша, психологиялық әл-ауқаттың объективті мәні оң көзқараста, болмыстың мәнділігінде, жеке тұтастықта, өзімен және басқалармен үйлесімді қарым-қатынаста болу мүмкіндігі.

Оқу іс-әрекетінде және өз әл-ауқатын сезінуде көп нәрсе оқушылардың оқу жағдайларын қалай қабылдайтынына және түсіндіретініне байланысты. Сонымен, М.Селигман былай деп жазады: пессимист оқушы өзінің өмірінің барлық саласына қатысты жаман нәрселерді тұрақты нәрсе ретінде қабылдайды, ал жақсы нәрселерді уақытша және белгілі деп санайды. Емтиханда өз білімін шыңдаған оптимист студент өзінің жетістігін алдағы студенттік өмірінің болашақ бағыттарына кеңейтеді. Оптимисттердің, М.Селигман атап өткендей, бірқатар артықшылықтар бар: олар әлдеқайда ынталы, жігерлі, ешқашан депрессияға түспейді, нәтижесінде олардың барлық істері сенім ұялатады. Олар өздерінің жақсы көңіл-күйімен, өмірдегі қуанышымен басқалардың назарын аударады [5].

Шетелдік зерттеулер көрсеткендей, психологиялық өз әл-ауқат көрсеткіштері жоғары студенттердің шешім қабылдау қабілеті салыстырмалы түрде жоғары, әлеуметтік мінез-құлық (басқа адамдармен қарым-қатынас)

тиімдірек және оқу үлгерімі жоғары.

Үнемі өсіп келе жатқан дәлелдер психологиялық әл-ауқат пен жұмыс өнімділігі арасындағы байланысты көрсетеді. Егер қызметкер жұмысына қанағаттанса, ол жақсы жұмыс істейді және бұл жұмысты басқасына ауыстыру ықтималдығы аз. Басқаша айтқанда, жұмысқа қанағаттану - қызметкердің өз жұмысына, оның мазмұны мен шарттарына оң көзқарасы - кәсіби қызметтің өнімділігі мен сапасын арттырады, сонымен қатар қызметкердің өзі жұмыс істейтін кәсіпорыннан кету қажеттілігінің ықтималдығын төмендетеді, яғни, кадрлардың тұрақтамауын азайтуға көмектеседі.

Осылайша, психологиялық әл-ауқатты кәсіби қызметке дайындықтың және оның табыстылығының маңызды көрсеткіші, сондай-ақ табысты білім беру қызметінің факторы және болашақ кәсіби өнімділік пен мамандардың қанағаттануының болжаушысы ретінде анықтауға болады.

Маман психолог тұлғасының интегративті сапасы және кәсіби іс-әрекетке жеке дайындық критерийі ретінде адамның әл-ауқаты мәселесінің дамымауы одан әрі зерттеуді қажет етеді. Біз үшін жоғары оқу орнында оқу процесінде кәсіби даму сатысында психолог тұлғасының психологиялық жай-күйін зерттеу өте маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Батулин Н.А. Теоретическая модель личностного благополучия [Текст] / Н.А. Батулин, С.А. Башкатов, Н.В. Гафарова // Вестник ЮУрГУ. Серия «Психология». –2013. –№ 4. –Т.6. –С. 4-14
2. Бонивелл, И. Ключи к благополучию: Что может позитивная психология [Текст] / Пер. с англ. М. Бабичевой. – М.: Время, 2017. –192 с.
3. Джидарьян, И.А. Психология счастья и оптимизма [Текст] / И.А. Джидарьян. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2013. – 268 с.
4. Козьмина, Л.Б. Оптимизация психологического благополучия личности студентов-психологов в период обучения в вузе [Текст] / Л.Б. Козьмина // Историческая и социально-образовательная мысль. ИСОМ. – 2013. –№ 5 (11). – С. 216-219.
5. Селигман, М. Новая позитивная психология: Научный взгляд на счастье и смысл жизни [Текст] / М. Селигман / Перев. с англ. — М.: Издательство «София», 2016. —368 с.

ОӘЖ 372.878:82-2

ОҚУШЫЛАРДЫҢ СЫНЫПТАН ТЫС МУЗЫКАЛЫҚ ДРАМАТУРГИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДА ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Кужагулова Г.Е., Мүтәлі Ө.И., Қасымова Г.А.
Ж.Ташенев атындағы университет, Шымкент қаласы, Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается формирование познавательных интересов учащихся к произведениям музыкальной драматургии во внеурочное время.

Summary: This article discusses the formation of students' cognitive interests in the works of musical drama during extracurricular time.

Қазіргі жағдайда музыка саласының жүйелі дамуы арқасында мектеп оқушыларының музыка саласына бағыттылығы негізінен бұқаралық ақпарат құралдарының әсерінен және құрбыларымен қарым-қатынаста қалыптасады. Музыка шындықты рухани игерту формасы бола отырып, дүниені көркемдік танудың ерекше міндетін атқарады, сондықтан ол жалпы музыкалық білім беру жүйесінде маңызды орын алады. Адамның ішкі дүниесінің жылдан-жылға өзгертіні сияқты, музыкалық интонациялар, тақырыптар, әуендер де бір шығарманың ішінде өзгеріп, дамып отырады. Мектептегі сыныптан тыс оқу үйірмесіндегі оқушылар драмасы олардың адамгершілік және эстетикалық тәрбиесінде ерекше рөл атқара алады. Драматургияның оқушылардың адамгершілік дамуына қалай әсер ететінін түсіну үшін драматургия дегеніміз не және оның басқа әдеби жанрлардан ерекшелігі неде деген сұрақты қарастыруымыз керек. Музыкалық драматургияның заңдылықтары тұтас шығарма мен олардың даму логикасында, музыкалық образдарды бейнелеу ерекшеліктерінде болып табылады. Драма әдебиетпен және театрмен шектесетін әдебиет түрі. Драматургияның әдебиеттің басқа жанрларынан ерекшелігі оның театрға арналып жасалуы, яғни ол көрерменге сахнада не болып жатқанын көруге және естуге мүмкіндік береді, бұл сезімге ерекше эмоционалды әсер етеді. Бұл мысалда біздің заманымызда өзектілігі бар моральдық хабар бар. Пьесаның мазмұны адамның адамгершілік қасиеттері туралы ойға жетелейді, мысалы: өзара көмек сезімі, жолдастық қарым-қатынастардағы өмірлік мінез-құлық нормасына айналуы тиіс. Оқушылардың драматургияға қатысты білімдерінің көптігін және драмалық шығармалардың адамгершілік сезімдерін қалыптастырудағы рөлін көрсететін шығармаларды сабақтан тыс уақытта пайдаланудың маңызы зор.

Қазіргі кезде бастауыш сынып оқушыларына тиімді және сапалы білім беруді қалыптастырудың ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайлары драмалық шығармаларды оқуды қажет етеді, оның әсері оқушылардың жан-жақты дамуына және олардың негізгі қабілеттерінің жетілдірілуіне оң әсер етеді. Бұл жұмыстарды зерделеудің өзіндік ерекше ерекшеліктері бар, олар бастауыш мектептегі оқу-тәрбие процесін толық түсіну үшін білуі керек белгілі бір белгілермен сипатталады. Негізінде драмалық шығарма – бұл сахналық қойылымға арналған диалог түрінде құрылған әдеби шығарма. Сахнамен байланыс драмалық шығарманы пьеса ретінде көрсетуге мүмкіндік береді. Осындай қасиет ретінде әдеби драма бастауыш мектеп бағдарламасында жиі кездеседі. Бастауыш мектепте драмалық шығармаларды оқытудың негізгі мақсаты – драманың өзіндік көркемдік табиғатын әдеби және театрлық тұрғыда түсіну болып табылады. Мұндай түсінік бастауыш сынып оқушыларын ойлы оқырман, зейінді көрермен ретінде тәрбиелеудің құралы болмақ.

Дейл Х.Шунк «Оқыту теориясы: Білім беру көкжиегі» еңбегінде «Мотивация мен ерік екі бөлек дүние ме, әлде ерік мотивацияның бір бөлігі ме?» деген мәселеге қатысты таластар әлі де жүріп жатыр. Қалай болғанда да, шешім шығарғанға дейінгі және кейінгі процестерді бөліп қарастырған жөн сияқты. Әрекеттерді зерттеуге бағытталған кейбір мотивациялық нәтижелердің

оқытуда аса пайдасы жоқ. Әрекеттерді таңдау негізі нәтиже болғанымен, мектеп оқушылары тапсырманы орындауды таңдай бермейді. Сондай-ақ оқушылар тарапынан шешім шығаруға дейінгі әрекеттер де байқалмайды. Керісінше, шешім шығарудан кейінгі әрекеттер кезінде адам өзін еркінрек ұстайды. Бұл әсіресе, тапсырмаларды орындап, көңілдің басқа нәрсеге бөлінуін реттеуге қатысты көптеген тәсілдер бар жағдайда ғана байқалады. Таңдау оқуды өз бетінше басқарудың ажырамас бөлігі (Zimmerman, 1994, 1998, 2000) болғанымен, оқушылар тапсырманы таңдап алмағанның өзінде, оларда басқа көптеген таңдау мүмкіндігі бар» - деген тұжырымдарынан сыныптан тыс жүргізілетін музыкалық драматургиялық жұмыстарда оқушыларға сахнада ойнауға мүмкіндік берудің өзі де олардың өзіне деген сенімін арттыруға түрткі болатынын аңғарамыз [1].

Қазіргі балалардың көпшілігі театрда немесе бұқаралық ақпарат құралдарынан көрген драма туралы түсінікке ие. Бірақ мұндай бейнелеу толық емес, драманың ерекшелігін ескермейді. Бастауыш сынып оқушылары пьесаларды алғаш рет көргенде, материалды меңгеру барысында мұндай шығарманың үзіліссіз мәтінде жазылмайтынын, белгілі бір түрде ойнауды қажет ететін рөлдерге бөлінгенін түсіне бастайды. Сонымен, балалар драмалық шығармалардың басты ерекшелігін түсінеді: бұл шығармалар негізінен сахнада қоюға арналған, бұл өнердің екі түрімен шектесетін әдебиет түрі: әдебиет пен театр. Жалпы, пьесамен оқу барысында кейіпкерлер мен олардың өзара қарым-қатынасы талданып, дүниетанымы мен түрлі маңызды тақырыптарға көзқарастары ашылып, іс-әрекеттері мен себептері ұғынылады. Осы мәселелерді талдай отырып, балалар адам өмірінің мәніне, адамдар арасындағы қарым-қатынасқа терең бойлауға үйренеді. Мұндай жұмыс оқушыларда адам өміріне қажетті сезімталдық пен нәзіктік қасиеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Барбара Маккиннон, Эндрю Фиала «Этика: Теориясы мен мәселелері» атты еңбегінде жалпы сахна мен көріністердің адамның рухани дамуына қандай жағымды әсер ететіндігін «Бұл керемет!», «Бұл тамаша пьеса болды!» Бұл тұжырымдардың бәрі оң баға болып саналады. Олар бізге көрініс туралы мардымды мағлұмат бермейді, бірақ, осыны айтушының оларды жақсы деп меңзегенін көрсетеді. Бұл – бағалаушы тұжырымдар» - пікірлерінен ерекше байқауға болады [2].

Драмалық шығармаларды оқу бастауыш сынып оқушыларының интеллектісі мен қиялын дамытады. Өйткені, мұндай оқу оқушының көп бағытты күш-жігерін талап етеді: басылған таңбаларды білу және декодтау; нақты суреттерді, әрекеттерді, орындарды елестету; кейіпкерлердің қалай қозғалатыны, олардың әңгімелері, айналадағы заттар мен адамдарға қатысты кейіпкерлердің кеңістікте қалай орналасуы туралы идеялар. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, мұғалім драмалық шығармалармен жұмыс жасамас бұрын, оқушылармен шығармаға арналған иллюстрацияларды егжей-тегжейлі қарастырып, балалармен әңгімелесіп, пьесадағы негізгі ойларды, кейіпкерлердің позицияларын, ұсынылған көріністердің мақсатты мазмұнын

талқылағаны жөн. Драмалық шығармалардың ерекшелігі - қысқа сахналық уақыт ішінде барынша маңызды материалды көрсету қажеттілігінің нәтижесінде туындайтын бай әрекеттер, шиеленіс, оқиғалардың белгілі бір «конденсациялануы». Драмадағы тартыстар арқылы оның идеялық-көркемдік мазмұны ашылады. Сюжетті, композицияны, іс-әрекеттің дамуын, драмалық тартысты қарастыра отырып, оқушылар драманың мазмұнын ашады. Уақыт өте келе оқушылар оқиға желісін немесе оқиғалар тізбегін түсініп қана қоймай, сонымен қатар олар салынған принциптерді де көруі керек. Бұл туралы оқушылар бастауыш мектептің соңына қарай толығырақ талқылайды. Бастауыш сынып оқушыларының актерлік қабілеті ересектерге қарағанда аз. Мұғалім мұны әсіресе рөлдік ойын немесе драматизация болған кезде ескеруі керек. Драмалық шығарманы сапалы түсіну үшін мұғалім белгілі бір көріністердегі іс-әрекетке, сөйлеу мәнеріне, эмоцияны көрсетуге барынша көп мысалдар келтіруі керек. Бұл оқушыларға мұғалімнің үлгісінен үйренуге және рөлдік оқу процесіне көбірек қатысу стратегияларын қабылдауға мүмкіндік береді. Оқушыларды драмалық шығармада не болып жатқанын елестетуге ынталандыру маңызды. Оны талдаған кезде балаларды асықпай, жұмыста болып жатқан жағдай туралы әр баланың пікірін тыңдауға тырысу керек. Сахна театрдың шағын қойылым орны екендігін оқушылар жақсы біледі. Театрға жиі бару арқылы оқушы актердің сахнадағы кейіпкерді сомдау келбетімен танысады. Сол арқылы сыныптан тыс жұмыстардағы драматургия кезінде сол актердің сахнадағы бейнесін көз алдына елестете отырып, өзі де ынталанып, берілген рөлді бар мүмкіндігінше ойнап шығуға тырысады. Сахна мен драма кез келген баланы еліктірмей қоймайды.

Б.Ю. Боров «Эстетика» еңбегінде «Театр өнерінің туындысы – спектакль. Спектакль шынайы өмірден рампа, порталмен бөлініп, солармен тұйықталады. Спектакль – таңбалардың күрделі жүйесі. Спектакльдің көпкодтылығы бір мезетте оның көптеген кодын білетіндіктен, қойылымның барлық мағынасын қабылдауға қабілетті, білгір көрермендерге де, кодтардың шамалы бөліктерін игергендіктен, сахнадағы әрекетті өзінше түсінуге қабілетті қалың көрерменге де арнап мүмкіндік береді» - деп, спектакль арқылы тек оқушылардың ғана емес, ересек адамдардың танымдық қызығушылықтарын қалыптастыруға болатындығын айтады [3].

Кристофер Балм «Театртану» атты кітабында «Драмалық формалардың қарапайым стилистикалық элементтерінің ешқайсысын көрсетпейтін перформансқа қатысты мәтіндерді бейімдеу үшін «театр мәтіні» термині ойлап табылды. Ол театртануда перформанстың мәтіндік негізін белгілеу үшін жиі қолданылады. Жоғарыда келтірілген мысалдар көрсеткендей, бұл терминологиялық ілгерілеу теориялық және тәжірибелік себептер бойынша да аса қажет болып шықты. «Драма» терминін әлі де түсіріліп жатқан тарихи және жалпы белгілі формалармен шектей аламыз, қазір театрдың синонимі деуге мүлде келмейді» - деген сөздерінен драманың театрдан өзгеше өз алдына құндылық мәні бар екендігін байқаймыз [4].

Сонымен, бағдарламалар мен әдістемелік құралдарда оқушыларға арналған драмалық шығармалардың тізбесі беріліп, педагогтар музыканы көркем әдебиетпен таныстыру жұмыстарына енгізіп, сыныптан тыс жұмыстарда шағын пьесалар қойса, онда мұндай жұмыстар тек әртараптандырып қана қоймай, олардың танымдық қызығушылықтарын арттыруға үлкен септігін тигізеді деген қорытынды жасауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дейл Х.Шунк. Оқыту теориясы: Білім беру көкжиегі. «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры. – Алматы, 2019. 484 бет.
2. Барбара Маккиннон, Эндрю Фиала.Этика: Теориясы мен мәселелері. «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры. – Алматы, 2020. 21 бет.
3. Кристофер Балм. Театртану. «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры. – Алматы, 2020. 137 бет.
- 4.Борев Б.Ю. Эстетика. «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры. – Алматы, 2020.

ОӘЖ 372.878

**ҚАЗІРГІ ҚОҒАМ ДАМУЫ ЖАҒДАЙЫНДА ОҚУШЫЛАРҒА МУЗЫКАЛЫҚ
БІЛІМ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Кужагулова Г.Е., Тұрғанбек Е.Б., Ульман Е.А.
Ж.Ташенев атындағы университет, Шымкент қаласы, Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются особенности музыкального образования учащихся в условиях развития современного общества.

Summary: This article discusses the features of musical education of students in the context of the development of modern society.

Қазіргі уақытта адамның әлемдегі орны мен рөлін түсіну процестері белсенді түрде жүріп жатыр. Соның нәтижесінде адамның өзі, оның өмірі, даралығы, танымдық және рухани қажеттіліктері басты құндылық ретінде танылады. Осыған орай, мектеп оқушылардың бойында адамгершілік, шығармашылық, бай рухани дүниені дамыту, өзін-өзі белсендендіру, өзін-өзі жетілдіру қажеттілігі және осы процеске қабілеттілік сияқты бірінші кезектегі міндеттерді алға қойып отыр. Сондықтан да соңғы кездері ғалымдар өнер арқылы баланың тұлғасын дамытудың жолдарын іздестіруге қызығушылық танытып, осы қасиеттердің қалыптасуына тиімді жағдай туғызуда. Мектептегі музыкалық білім берудің қызықты және перспективалы бағдарламалары жасалуда.

Музыкалық білім беру жүйесіндегі жоғары сапа көрсеткіші қазіргі таңда басты мәселелердің бірі болып отыр. Бүгінгі оқушының музыканы танып-білудегі іс-әрекеті мен қызметін дұрыс және жүйелі ұйымдастыру – заман талабы. Жүйелі білім оқушының өз бетінше білім алу бейімділігін дамытып, шығармашылық негізде музыкалық қабілетін мүмкіндігінше жетілдіруге икемдейді. Сондықтан қазіргі оқушының заманауи білім алушы ретінде білімін өз бетінше толықтыруы мен жаңартуы, музыкаға қажетті материалдарды өз

шұғылданымпаздылығымен іздестіруі, шығармашыл тұлға болып қалыптасу жолында өзіндік қабілеттеріне талап қоя білуі маңызды екендігін естен шығармауымыз керек.

Большан Филип өзінің «Әлем музыкасының тарихы» еңбегінде «Музыка аяқастынан пайда болып, содан кейін ғана мәдениет, субмәдениет, идиолектер музыкасына бөлінді ме? Алуан түрлі шығу тегінің балама мүмкіндіктеріне жеткілікті деңгейде назар аударылмаған. Дегенмен музыка ілкі замандағы алғашқы қауымдық құрылыста жұптасу қабілетін білдіретін тамылжыған әуен ретінде; айрықша ұйымдаса қоймаған адамдар тобына өздерін біртұтас сезінуге көмектесетін топтық вокализация ретінде; сырттан жау тобына қуатты үндескен дыбыстар шығару арқылы қорқыту ретінде; үрейлі құдайларына бағыштап ән айту ретінде пайда болған идея мені қызықтырғанын мойындауым керек. Әрине, мұның бәрі бір қоғамда біртіндеп пайда болуы мүмкін, ондағы жұрт мұны мүлдем бір нәрсе деп есептемеген болар, әрі бұның бәрі алыс келешекте, бір жерде «музыка» ретінде зерделенетінін тіптен сезбеген шығар» - деп зерделейді.

Большан Филиптің осы тұжырымдарын негізге ала отырып, оқушы санасына музыка туралы ұғымды сіңдіріп қана қоймай, оның пайда болу тарихы мен адамның рухани дамуындағы ерекшеліктерін де негізге алу керек. Әр музыкалық шығарманың шығу тарихы бар екендігін оқушының сезіне білуі маңызды[1].

Ата - бабаларымыз ұлан байтақ елін, байлыққа толы жерін ғасырлар бойы қорғап, халқының бостандығы мен тәуелсіздігі үшін ел қамын ойлаған батырларын, халқының сөзін сөйлеп, ел қамын жеген білімпаз шешендері мен билерін әнге қосып, мақтап өткен. Шежіреге толы Отанымызды қорғау, шешен де өткір тілімізді, әніміз бен дәстүрімізді сақтау, оны зерттеп, білу - азаматтық парыз. Әр ұлттың өзіне тән ғасырлар бойы қалыптасып, ұрпақтан ұрпаққа жалғасын тауып келген ұлттық мінез - құлық ерекшеліктің болғаны. Сондықтан барлық халықтың мақсаты өзінің ұрпағына тәрбие беруде күнделікті айналысатын шаруашылығын, шұғылданатын кәсібін ұлттық мінез-құлық арнада ұйымдастырып және рухани - адамгершілік тәрбиесімен қатар музыкамен де ұштастыра білген.

Ән – халық мұрасы екендігін қазіргі ұрпақ пен келер ұрпақ әрдайым жадында ұстағаны абзал. Қазіргі ұрпақ әнді тек ән салу мен көңіл көтеру ғана емес, әннің ерекше қасиеттерінің бар екендігін ескере отырып, өнер ретінде тани білуі тиіс. Ән өзінен өзі пайда болмайды. Ол адамның көңіл-күйі мен тебіренісінен, толғанысы мен қуанышынан, көркем ой-санасынан пайда болады. Қоғам өзгерген сайын әннің де мазмұны өзгеріп отырады. Дегенмен де халықтың жүрегінен терең орын алған әндер әлі күнге дейін бояуы мен мәнін жоғалтқан жоқ.

Қазіргі мектептерде оқушыларға музыкалық білім беру мазмұнының жұтаңданып бара жатқандығын мойындауымыз керек. Көп оқушылардың санасында «музыка» деген ұғым шынында да тек өлең айтумен ғана шектеліп қалып жатыр. Өйткені, қазіргі балалар әндерін шығаратын композиторлар санының аздығы да мектептегі музыка бағдарламасының әлсіздігінің айғағы

болып отыр. Бұл мәселенің нәтижелі жүзеге асуы үшін оқушылардың қазіргі әндер арқылы рухани дамуын арттыра білу іскерлігі мен дағдыларын қалыптастыру мәселесі маңызды болып табылады. Сонымен қатар, оқушылардың қазіргі әндер арқылы рухани дамуы әртүрлі дидактикалық әдістерді пайдаланудың өзіндік бай тарихына, терең мазмұнына және сан қилы ерекшеліктеріне байланысты.

Оқушыларға рухани, эстетикалық, эмоционалдық, интеллектуалдық тұрғыда әсер етіп, олардың тұлғалық және сапалық қасиеттерін дамытуда қазіргі әндердің танымдық сипатын ашуда белсенді әдістерді қолданудың заман талабы екені белгілі. Баланың рухани дүниесіндегі, адамгершілік бейнесіндегі көптеген аса маңызды қасиеттер бастауыш мектепте қалыптасады. Бала тұрақты білім негіздерін дәл осы кезде қабылдайды. Оның мінез-құлқындағы, еркіндегі, адамгершілік бейнесіндегі ерекшеліктер дәл осы шақта қалыптасып, дами түседі. Сол себептен де шығармашыл да шебер музыка мұғалімі оқушыларды тек музыкалық шығармамен таныстырып қана қоймай, әр әннің сипатын аша отырып, оның өзіндік тарихына, терең мазмұнына, ерекшелігіне мән беретін болса, ол шығарма оқушыларға эмоционалдық, интеллектуалдық тұрғыда әсер етеді.

Қазіргі уақытта музыкалық білім берудің мазмұны қайта құрылды, оқытудың әдістемесі өзгерді. Мұның өзі жан-жақты және үйлесімді дамыған оқушыларды қалыптастыруға бағытталған тәрбие үдерісін едәуір жетілдіруді керек етеді. Музыкалық білім беру, музыканы оқыту әдістемесінің тәсілдерін пайдалану, оқушының рухани мәдениетін, өмірлік тәжірибесін, адамгершілік қасиетін келер ұрпаққа табысты жеткізуде музыка мұғалімінің маңызы аса зор. Музыка мұғалімі оқушылардың дамуын бағыттайтын және олардың қалыптасу ерекшеліктерін анықтайтын ықпалдық күштер жүйесін құрайды.

Музыка арқылы оқушылардың шығармашылығын қоғамдық белсенділікті оқуға және ақыл-ой еңбегінің мәдениетіне деген саналы көзқарасты, еңбекке, қоғамдық пайдалы жұмысқа және халық дәулетіне, еңбек адамдарына асқан құрметпен қарай білуді қалыптастыру қажеттілігі туындайды. Мұғалім сабақ кезінде музыкамен таныстырып қана қоймайды, оқушыларды білімге, өмірге, адамдарға жақсы қарым-қатынасқа тәрбиелейді. Мұғалім оқушыларды музыканы игеруде қуана білумен қатар оны үйренуге және әр музыканың сырына үңіле білуге және оны зерттей білуге тәрбиелеуге тиіс. Мұндай мұғалімнің сабағынан оқушылар жаңалық ала отырып, адамзат ақыл-ойының күші алдындағы таңдану мен мақтаныш сезімін бастан кешіргендей әсер алады. Оқушылар музыканы қабылдай отырып, оның мазмұны мен мәтіні арқылы ақылды және білуге құштар келеді, қателесуден қорықпайды, өзінің пікірлерімен ойларын құлшына айтады.

Б.Ю. Боровтің «Музыка сезімдік күйініш-сүйініштерде танылған және сезіммен боялған ойда қамтылып, адам сөзінің жалпыланған екпіні бар, ерекше түрдегі үндер арқылы берілетін шынайылық. Музыка – адам сөзімен байланысты вербальді емес қарам-қатынас мүмкіндігін бекітетін әрі дамытатын өнер. Музыка өзінің тілін адам адам сөзінің екпінін жалпылау және өңдеу

арқылы жасап шығарады. Музыка – заттық әлем бейнесі ғана емес, адам сезімдері мен ойларының бейнеленуі» – деп, музыканың өнер ретінде маңыздылығына ерекше мән беруі, музыкаға салғырт қарамай, әр музыкалық шығарманың әлеміне ене білу керектігінің маңызын аша түседі [2].

Оқушының музыкаға деген ынтасы мен сүйіспеншілігін қалыптастыру арқылы оның эстетикалық талғамы мен музыкалық сезімдерін дамыту үшін мектептегі музыка сабағында қолданылатын әдіс-тәсілдер жаңа мектеп талаптарына сай болуы тиіс. Әр музыка сабағы оқушы ерекше әсер алатындай жағдайда өткізілсе, оқушы тек мәдени дамып қана қоймай, рухани жағынан жанданып, кемелденеді.

Ол дегеніміз – музыка оқушыдағы эмоциялық сфераларды аша отырып, оқушы әлеміндегі алуан құбылыстар мен болмыстағы шындықты бейнелейді. Мысалы, оқушылар музыка сабағында Абайдың «Желсіз түнде жарық ай» әнін тыңдайтын болса, қазіргі жаһанданудағы бәсекелестікке сәйкес, оқушылардың дүниетанымын кеңейту мақсатында И.С.Бахтың «Ай сәулесі» сонатасын салыстырмалы түрде тыңдатып, екі музыкалық шығарманың аталуы мен мазмұнындағы ерекшеліктері туралы сұрақтар қоятын болсақ, оқушылардың ой ұшқырлығы арта түсетіні сөзсіз. Екі музыкалық шығарманың ұқсастығындағы ерекшелік ай тақырыбына байланысты болып отыр. Әрине, мектеп бағдарламасына И.С.Бахтың «Ай сәулесі» сонатасын тыңдату енгізілмеген деген қарама-қайшы ұғымдар мен сұрақтар да болуы мүмкін. Дегенмен де оқушының музыкаға деген қызығушылығын арттыру мақсатында бағдарламадағы жоспарланған сабақ тақырыбына сай қосымша материалды пайдаланудың ешқандай артықтығы болмайды. Керісінше, оқушыда Абай шығармасына деген сүйіспеншілікпен қатар Бахтың «Ай сәулесі» сонатасын тыңдауға деген қызығушылық пайда болады.

Оқушылар Абайдың «Желсіз түнде жарық ай» әнін тыңдай отырып, ауыл көрінісінің желсіз түнде бейнеленген табиғи көрінісімен қатар музыканың терең ойы мен қарапайымдылығымен танысатын болса, Бахтың «Ай сәулесі» сонатасында шығарманың сұлулығы және терең сезімін, шеберлігін және дамуын сезінеді. Сондықтан музыка сабағын қызықты өткізу үшін мұғалім тек мектеп көлеміндегі бағдарламамен шектеліп қана қоймай, үнемі ізденіс үстінде болуы міндетті. Жақсы өткізілген сабақ оқушылардың бойында білуге деген құштарлық, рахат сезімін тудырады. Шығармашыл мұғалімдердің өзінің ішкі жан-дүниесінде, көңіл-күйінде, оқушылармен қарым-қатынасында үйлесімділік байқалып тұрады. Олар әр сабақты бір шығармашылықты шыңдау орталығына айналдырып жібереді. Мұғалім бір сабақтың үстінде бірнеше рөлді атқарып тұрады. Атап айтқанда, шебер мұғалім әрі әнші, әрі сценарист, әрі актер, әрі режиссер, психолог бола білуі керек.

Шығармашыл мұғалім әр оқушының ынта-ықыласын, көңіл-күйін, зейінін өзіне аудартып, тіпті олардың іс-әрекеттерін басқара отырып шығармашылыққа тәрбиелей алады. Музыка мұғалімінің тәжірибесінде шығармашылық ізденіс, өте тиімді нәтиже беретін жаңашылдық, бір қайталанбас ерекшелік қамтылған

болса, онда оны жаһандық бәсекеге қабілетті, жаңашал педагог деп қабылдауымызға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.Большман Филип. Әлем музыкасының тарихы. I бөлім. «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры. – Алматы, 2020. 32 бет.

2.Борев Б.Ю. Эстетика. «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры. – Алматы, 2020.

ОӘЖ 378.1

**ЖОО БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ШЕТЕЛДІК СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ ІС-
ӘРЕКЕТІНЕ БЕЙІМДЕУ**

Қалдарова А.О.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан Республикасы

Түйін: В статье рассматриваются адаптация к учебной деятельности иностранных студентов в условиях вузовского образования.

Summary: The article deals with the adaptation to the educational activities of foreign students in the conditions of university education.

Шетелдік студенттердің университеттік білім беру жағдайында бейімделу мәселесіне жүгіну ҚР шетелдік студенттердің алмасу бағдарламалары бойынша және жоғары білім алу үшін келу тенденциясымен байланысты. Алайда, ҚР жоғары оқу орындарындағы шетелдік студенттер санының өсу тенденциясы осы студенттерді әлеуметтік-мәдени және тілдік академиялық ортаға бейімдеудің жүйелі міндетімен қатар жүреді. Шетелдік студенттер үшін жоғары білім беру шекараларын кеңейту ұзақ уақыт бойы практикалық қолдану, қабылдаушы қауымдастықтардың тәжірибелерін енгізу шарттары мен нормаларын дамыту, шетелде бейінді кәсіптік жоғары білім алу үшін жағдайлар жасау мәселесі болып табылады.

Тарихи тұрғыда білім беру көші-қонын дамыту әлі де өзекті мәселе болып қала береді. Бұған шетелдік студенттердің ҚР жоғары білімге деген қызығушылығының артуына түрткі болған мемлекеттік саясаттың құқықтық және заңнамалық бастамалары себеп болғаны сөзсіз. Екінші жағынан, бұл қызығушылық ҚР жоғары білімнің имиджін және оның қолжетімділігін арттыру, оқытудың жаңа нысандарын енгізу және шетелдік студенттерге арналған орындарды квоталау саясатын дамыту арқылы туындады. Халықаралық байланыстардың өсуі, ҚР шетелдік азаматтар үшін Жоғары білімнің болуы, мамандардың еуропалық еңбек нарығында бәсекеге түсу мүмкіндігі және тілдік байланыстардың өсуі шетелдік студенттерді мәдениетаралық ортаға қосуға мүмкіндік беретін жаңа психологиялық-педагогикалық және әдістемелік шешімдерді әзірлеу қажеттілігін өзектендіреді.

Шетелдік студенттердің оқу іс-әрекетіне бейімделу дайындығын университеттік білім беру контекстінде қалыптастыру шетелдік студенттердің

білім беру ортасына интеграциялану мәселелерін шешу шеңберіндегі орталық міндеттердің біріне айналады [1].

Шетелдік студенттер әртүрлі мәдениеттердің өкілдері бола отырып, психологиялық тұрғыдан отандастардан мүлдем өзгеше болуы мүмкін және мұны педагогтар мен психологтар, шетелдік студенттер университетте Оқу процесінде өзара әрекеттесетін оқу-көмекші персонал білуі керек, сондықтан шетелдік студенттердің мінез-құлқы олар оғаш және түсініксіз болып көрінбейді, ал басқа мәдениеттің құндылықтары мен нормалары шок тудырмайды. Бұл айырмашылықтарды мойындауға ғана емес, қабылдауға, басқа этникалық мәдениеттердің өкілдерімен байланысты теріс пікірлер мен теріс стереотиптерден арылуға мүмкіндік береді.

Біріншіден, бұл жеке тұлғаның жаңа макро және микроортаға "енуінің" бастапқы кезеңі. Шетелдік студенттердің көпшілігінде ҚР саяси, экономикалық және әлеуметтік жүйелері туралы; халықтың нормалары, әдет-ғұрыптары, дәстүрлері мен мәдениеті туралы; елдегі жоғары білім беру жүйесі туралы ақпараттандыру деңгейі төмен. Студенттердің көпшілігі үшін интернационалдандыру, әртүрлі әлеуметтік, этникалық, ұлттық нормалар мен мәдениеттердің тасымалдаушыларымен қарым-қатынас жасау қажеттілігі бірінші рет туындайды.

Екіншіден, бұл жаңа макро және микроәлеуметтік жағдайларда тұлғаны әлеуметтендіру және бейімдеу кезеңі. Шетелдік студенттер-тәрбиеленген ортаның әсерінен қалыптасқан әлеуметтендірілген жетілген тұлғалар. Олар белгілі бір өмірлік ұстанымға, мақсатты көзқарастарға, құндылықтар жүйесіне және құндылық бағдарларына ие. Сонымен қатар, әр студенттің өзіндік ерекшеліктері бар: этникалық, ұлттық психологиялық, психофизиологиялық, жеке және т. б.

Үшіншіден, бұл жеткіліксіз психикалық және физикалық белсенділік кезеңі. Жаңа макро және микроортаға енгізілген шетелдік студент табиғи ыңғайсыздықты сезінеді, өйткені жеке тұлғаның психофизиологиялық процестерін қайта құру, өзгерту бар. Бейімделудің бастапқы кезеңінде шетелдік студент "шок" күйінде болады (стресс жағдайында), бұл бірқатар жағдайларға байланысты, мысалы:

- барлық деңгейлердегі ақпараттық қанықтылық (оқу процесінде және одан тыс);
- эмоционалды шамадан тыс жүктеме (жаңа байланыстар, коммуникациялар, тілдік кедергі және т. б.);
- тұрмыстық деңгейде бейімделу (бюджетті бөлудегі дербестік, өзін-өзі қамтамасыз ету және өзіне-өзі қызмет көрсету, т. б.) [2].

Шет елдегі өмір жағдайларына бейімделу біздің еліміздегі жоғары кәсіби білім беру жүйесінің даму механизміне және соның нәтижесінде жоғары кәсіби педагогикалық кадрлардың сақталуына және жетілдірілуіне ықпал етеді. Университеттегі білім беру кеңістігіне оң бейімделу жалпы адамның бейімделгіш мінез-құлқына ықпал етеді. Шетелдік студенттің кез келген басқа бейімделу үдерісіне деген ынтасы, мысалы, келген елдегі мәдениет пен салт-

дәстүрді, әдет-ғұрыпты үйренуге, қалыптасқан іргетасқа қарай артады. Шетелдік студенттердің жаңа әлеуметтік-мәдени ортада өздерін қалай сезінетінін және өмір сүру және оқу жағдайларын жақсарту, сондай-ақ бейімделу процесін жеңілдету үшін қандай шаралар қабылдауға болатынын түсіну қажет. Қазіргі отандық әдебиетте сәтті бейімделудің кем дегенде үш факторын табуға болатын сияқты: әлеуметтік-мәдени, әлеуметтік-коммуникативтік, әлеуметтік-күнделікті [3]. Бұл пәннің бейімделуімен байланысты мәселелердің кең ауқымын көрсетеді.

Шетелдік студенттерді жаңа тілде, әлеуметтік-мәдени және білім беру кеңістігінде қалыптастыру мәселелеріне мыналар жатады:

- психофизикалық (жеке тұлғаның қайта құрылуына, оның климаттың өзгеруіне және психоэмоционалды күйзелістерге байланысты жаңа білім беру процесіне «кіруіне» себеп болады);

- оқу-танымдық (тілдік қиындықтармен, «тілдік кедергімен», білім беру жүйесіндегі ерекшеліктерді жеңумен байланысты; жаңа университеттің және оқу үдерісін ұйымдастырудың әдеттен тыс, күрделірек талаптарымен қақтығыс);

- әлеуметтік-мәдени (университеттің жаңа әлеуметтік-мәдени ортасының дамуымен байланысты; конфессияаралық аудитория, топ ішінде ауызша қарым-қатынас процесінде тілдік мәселелерді шешудегі коммуникациялық кедергіні жеңу).

Оқыту процесіне тікелей байланысты қиындықтарды (оқу-танымдық) оқушыға байланысты және мұғалімге тәуелді екі фактор түрінде де көрсетуге болады. Жалпы, бұл субъект-субъект қатынастарының бинарлық процесі. Мұғалім өз пәні бойынша сауатты және белгілі бір тұлғалық қасиеттерге ие болуы керек. Өз кезегінде студенттер үшін олардың жеке білім алу қабілеті, орыс тілін жетік меңгеру деңгейі, ұлттық менталитет ерекшелігі маңызды.

Шетелдік студенттердің ҚР жоғары оқу орындарында табысты білім алуының басты шарттарының бірі орыс тілін тез әрі тиімді меңгеру деп есептейміз. «Шетел тілімен бетпе-бет келген оқушы ана тілінен мағыналық құрылымдық, басқа артикуляциялық құрылым мен сөйлеу әуенінен өзгеше таңба жүйесімен, басқа концепциялық саламен кездеседі» [2]. Тіл неғұрлым жақсы меңгерілсе, соғұрлым бейімделу тиімдірек, қарым-қатынас процесі жеңілдей түседі. «Студенттердің – шетелдіктердің бейімделуі – адекватты мінез-құлық, адами дағдыларды қамтамасыз ететін педагогикалық жүйенің барлық құрамдас бөліктеріне тұрақты қарым-қатынас жүйесін қалыптастыру» [2]. Шетелдік студенттің коммуникативті процесіндегі оң динамика ғана тілдік дағдыларды дамытуға ғана емес, сонымен қатар студенттік қоғамның күнделікті, әлеуметтік-мәдени және басқа да өмірін білуге көмектеседі.

Студенттер мен мұғалімдер арасындағы диалог сәтті жүзеге асырылуы мүмкін мәдени коннотацияларды түсінудің маңызы зор. Керісінше, басқа мәдениеттің кейбір фактілерін білмеу сабақта жұмыс істеуді қиындатуы мүмкін. Қытайлық студенттердің мұғалімдерге деген көзқарасы туралы мәселе де біршама ерекшеленеді, өйткені Қытайда мұғалім әрқашан дұрыс деп

саналады, олар онымен ешқашан дауласпайды [3]. Әдеттегі жайлылықтың болмауы оқушылардың оқуға көңіл бөлуіне кедергі келтіреді, сонымен қатар болу елінің менталитеті мен мінез-құлық нормаларын жеткіліксіз білу көбінесе шетелдік студенттер мен жергілікті тұрғындардың түсініспеушілігіне әкеледі.

Сондай – ақ, қабылдаушы Тараптың маңызды міндеті бар екенін есте ұстаған жөн, атап айтқанда-өмірдің жаңа жағдайларына бейімделудің күрделі процесінен өтуі қажет шетелдік студенттердің өмірі мен оқуын оңтайландыру. Шетелдік студенттің зерттеу объектісі ретінде ерекшелігі-ол шет елге келген кезде қабылдаушы қоғамдастықтың мүшесі ретінде сәтті жұмыс істеуі үшін жаңа мәдени үлгілерді игеруге мәжбүр. Ескі үлгілер мен мінез-құлық үлгілері әрқашан жаңа ортада қолданыла бермейді, сондықтан кедергілерді жеңу және жаңа әлеуметтік-мәдени ортаға ену үшін уақыт пен белгілі бір күш қажет. "Тұлғаның бейімделуі, әлеуметтік-педагогикалық процесс ретінде, қоршаған ортаның травматикалық әсерін жоюға және тұлғаны өзгерген әлеуметтік ортаға қосуға бағытталған" [4]. Зерттеуші И. В. Ширяеваның пікірінше, "шетелдік студенттердің бейімделуі-бұл педагогикалық жүйенің мақсаттарына қол жеткізуге ықпал ететін адекватты мінез-құлықты қамтамасыз ететін педагогикалық жүйенің барлық компоненттеріне тұрақты қарым-қатынас жүйесін қалыптастыру".

Ерекше этникалық және психологиялық ерекшеліктердің болуына байланысты шетелдік студенттер жаңа іс-әрекеттер мен мінез-құлық формаларын игеріп, әртүрлі әлеуметтік, психологиялық, діни кедергілерді еңсеруі керек, яғни.әлеуметтік-мәдени бейімделуден өту. Студент жаңа бағдарларды іздеуге, өзіне жат нормалар мен құндылықтармен, сондай-ақ мінез-құлық үлгілерімен танысуға тура келетін ерекше әлеуметтік-мәдени ортаға енеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Погукаева А.В., Коберник Л.Н., Омелянчук Е.Л. Адаптация иностранных студентов в российском ВУЗЕ // Современные проблемы науки и образования. – 2016. – № 3.
2. Дрожжина Д.С. Изучение адаптации иностранных студентов: дискуссия о методологии // Эмпирические исследования // Universitas. 2013. Т. 1. № 3. С. 33–47.
3. Москвич Ю.Н. Новая роль университетов в развитии регионов и новых отраслей // Вестник КГПУ им. В.П. Астафьева. 2013. № 1 (23). С. 20–23.

ОӘЖ 376.01

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН БІЛІМ АЛУШЫНЫҢ ОТБАСЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ

Қамбарбекқызы Ф.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье уточняется содержание понятия психолого-педагогического сопровождения, а также приводятся основные направления сопровождения семьи обучающихся с особыми образовательными потребностями.

Summary: The article specifies the content of the concept of psychological and pedagogical support, and also provides the main directions of support for the family of a child with special educational needs, in the conditions of inclusive education.

Қазіргі педагогика мен психологиядағы «қолдау» ұғымының барлығы гуманистік көзқарас тұрғысынан қарастырылады. Оны қолдану шешім қабылдауда субъектінің қамтамасыз ету, қолдау, қорғау, көмек көрсету және тәуелсіздік процестерін біріктіру қажеттілігінен туындайды. С.И. Ожеговтың орыс тілінің сөздігінде «қолдау» былай түсіндіреді: «біреумен бірге жүру, жақын жерде болу, бір жерге жетелеу немесе біреудің соңынан еру».

«Қолдау» термині (М.Р. Битьянова, И.А. Кибак, Н.Л. Коновалова) және «сүйемелдеу» (А. Г. Асмолов, А. А. Бодалев, Т. Г. Гордон, О. С. Газман, синонимдер ретінде психологтың қызмет жүйесін, психологиялық көмектің ерекше түрі ретінде қолданылады. Психологияда «қолдау» адамға әлеуметтік-психологиялық көмек көрсетудің жүйелі кешенді технологиясы (Г.Л.Бардые, М.Р. Битьянова, Е.И. Казакова) ретінде қарастырылады.

Білім берудегі қолдау технологиясы – бұл бірқатар мамандардың көп салалы ғылыми-практикалық қызметі. Гуманистік және тұлғалық-бағдарлы, инклюзивті білім беру идеяларын тәжірибеде жүзеге асыра отырып, қолдау көрсету технологиясы ерекше білімді қажет ететін балалардың жан-жақты дамуына жағдай жасауға мүмкіндік беретін білім беру жүйесінің қажетті құрамдас бөлігіне айналады [1].

М.Р. Битьянова мектептегі педагог-психологтың ілеспе іс-әрекетінің өзара байланысты үш құрамдас бөлігін ажыратады:

- мектептегі оқу процесінде баланың психологиялық-педагогикалық жағдайын және оның даму динамикасын жүйелі бақылау;
- оқушылардың жеке тұлғасын дамыту және олардың табысты оқуы үшін әлеуметтік-психологиялық жағдай жасау;
- ерекше білімді қажет ететін балаларға арнайы әлеуметтік-психологиялық жағдай жасау.

Инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білімді қажет ететін баланың отбасын қолдау білім беру ұйымына қосу жағдайында ерекше білімді қажет ететін баланың отбасын сүйемелдеуді жүзеге асырудың маңызды аспектісі психологтар мен педагогикалық ұжымның ата-аналармен тығыз ынтымақтастығы болып табылады. Ерекше білімді қажет ететін баланың отбасын психологиялық қолдау – бұл, әсіресе, мүмкіндігі шектеулі баланы тәрбиелеу мен дамытуға байланысты дағдарыстар кезеңдерінде оның қызмет етуінің тиімділігін қамтамасыз ететін, отбасының түзету-дамыту ресурстарын өзектілендіруші қызмет. Осының барлығы баланың жасына сәйкес түзеткіш-дамытушы кеңістікті құруға, ата-ананың оған қатысты сындарлы қатынасы мен ұстанымдарына негізделген баланың қажеттіліктеріне барабар тәрбие стратегияларын қалыптастыруға және жүзеге асыруға мүмкіндік береді [2].

Психологиялық-педагогикалық қолдаудың екі бағыты бар:

- заманауи, балада және оның отбасында туындаған бар қиындықтарды шешуге бағытталған;

- перспективалы, ерекше білімді қажет ететін балаларды тәрбиелеу мен дамытуда, жанұя ішілік және әлеуметтік қатынастарда ауытқулардың алдын алуға бағытталған.

Екі бағыт білім беру үдерісіне барлық қатысушылардың бірлескен күш-жігерімен жүзеге асырылады.

Қолдауда келесілерді жүзеге асыру қажет:

- баланың (психикалық, тұлғалық, әлеуметтік) және ата-анасының дамуын диагностикалау;
- отбасыларға, ата-аналарға және балаларға арналған түзету-дамыту бағытында жеке және топтық сабақтардың бағдарламаларын жүзеге асыру;
- білім беру ортасын оның оқу мен даму мүмкіндіктері мен баланың даму деңгейіне қоятын талаптары тұрғысынан талдау.

Қазіргі уақытта ерекше балалары бар отбасыларға көмек көрсету жүйесінде негізгі болып табылатын негізгі түзету стратегияларын жүзеге асыру мүмкін болды. Н.А. Строгова бұл стратегияларды келесі бағыттардың жиынтығы ретінде анықтайды:

1. Баланың әлеуметтенуіне және өмір сүру сапасына әсер ететін психикалық дамуының тежелуінің немесе басқа да кемістіктердің анықталуы фактісінің фрустрациялық әсерін барынша әлсіретуді қамтитын отбасын психологиялық қолдау; эмоционалды стрессті жою; әлеуметтік тапшылықты жою.

2. Отбасына кеңес беру және ақпараттық қолдау көрсету. Атап айтқанда, отбасының функционалдық ресурсын барынша бейімделу деңгейінде қалпына келтіруге және сақтауға бағытталған медициналық-генетикалық, психологиялық-педагогикалық, отбасылық кеңес беру. Қазіргі уақытта ең аз дамыған аспект ретінде кәсіптік кеңес беруге (баланың функционалдық нормасын анықтау) ерекше назар аудару керек.

3. Ата-аналардың баламен қарым-қатынас жасаудың практикалық дағдылары мен тәсілдерін үйрету, бұл кемістіктен туындаған ата-аналардың балаға табиғи психикалық реакцияларының бұрмалануына байланысты өте маңызды.

Мүмкіндігі шектеулі баланы дамытудың және тәрбиелеудің әртүрлі кезеңдерінде отбасымен бірге жүрудің негізгі бұзылыстарын түзетуден басқа міндеттері әртүрлі.

Психофизикалық даму нормасы бар және ерекше білімді қажет ететін балаларды тәрбиелеп отырған отбасылар үшін мына тақырыптар қарастырылуы керек деп ойлаймыз:

1. Мектепке дейінгі білім беру мекемесіне бару кезінде: мектепке дейінгі білім беру мекемесіне бейімделу (қаприз және ашуланшақтық, бағынбау, агрессия, қыңырлық, психосоматикалық реакциялар), білім беру бағдарламасын меңгерудегі проблемалар, құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынас.

2. Мектепке дейінгі білім беруден мектептегі білім беруге көшу кезеңінде ол: мектепке дайындық, мектепке бейімделу (жиі сырқаттану, өтірік айту, қарым-қатынаста қиындықтар, агрессивтілік, пассивтілік және т.б.), танымдық және

тәрбиелік мотивация, тәуелсіздік және өзін-өзі ұйымдастыру мектептегі үлгерім сияқты тақырыптарды өзекті етеді.

3. Орта және жоғары мектепте: негізгі мектепке көшуді сүйемелдеу, жаңа оқу жағдайларына бейімделу, тұлғалық және құндылық-семантикалық өзін-өзі анықтау, өзін-өзі дамыту міндеттері, жеке мәселелер мен әлеуметтену мәселелерін шешуге көмектесу, қалыптастыру, өмірлік дағдылар, невроздың алдын алу, ата-аналармен және құрдастарымен сындарлы қарым-қатынас орнатуға көмектесу; кәсіби өзін-өзі анықтауда бейіндік бағдарлау, экзистенциалды мәселелерді шешуде қолдау көрсету (өзін-өзі тану, өмірдің мәнін іздеу, жеке тұлғаға қол жеткізу), уақыттық перспективаны дамыту, мақсат қоя білу, психоәлеуметтік құзыреттілігі, девиантты мінез-құлықтың, нашақорлықтың алдын алу [3].

Отбасын психологиялық қолдауда келесі мақсаттар назарда: ата-ана құзыреттілігі мен адекватты өзін-өзі бағалауды, түзету-дамытушы ортаны, мүмкіндігі шектеулі баланың ерекшеліктеріне шынайы көзқарасты қалыптастыру; қажетті әлеуметтік байланыстарды орнатуға, әлеуметтік бейімделуге, ресурстарды жанартуға және отбасының онтайлы жұмыс істеуіне, жанұя ішілік қарым-қатынас пен қарым-қатынасты үйлестіруге, тиімді жанұя ішілік қарым-қатынасқа (эмоционалды қолдау, белсенді тыңдау, өмірде өз ойлары мен сезімдерін білдіру қабілеті) үйрету, бірінші тұлға, дағдарыстық жағдайлардан шығу, стресс және т.б.);

Сондай-ақ, ерекше жағдайлар (ата-ананың ажырасуы, жақын адамның қайтыс болуы, зорлық-зомбылық және т.б.) ерекше білімді қажет ететін балалары бар отбасылар үшін өзекті тақырыптар болуы мүмкін. Ерекше білімді қажет ететін балаларға психологиялық қолдау көрсету психикалық функцияларды – есте сақтау, ойлау, қиялдау, зейінді дамытудан тұрады; нейропсихикалық стрессті жою; өзін-өзі бағалауды түзету; пассивтілікті жеңу; дербестікті, жауапкершілікті және белсенді өмірлік ұстанымды қалыптастыру; коммуникативті дағдыларды қалыптастыру.

Балаларға психологиялық қолдау көрсету әдістері: ойын, әңгімелесу, жеке және отбасылық психологиялық кеңестер, психологиялық-психотерапевтік көмек, тренингтер, арнайы жаттығулар, рөлдік ойындар, ерекше білімді қажет ететін балаларға психологиялық тренингтер. Ерекше білімді қажет ететін баланың психофизикалық денсаулығы да оның көңіл-күйіне байланысты. Сондықтан мектепке дейінгі білім беру мекемесіндегі және мектептегі мұндай балалар мүмкіндігі шектеулі жандарға толерантты көзқарасты қалыптастыруға бағытталған мектепке дейінгі білім беру мекемесінде, мектепте, қалада өткізілетін мәдени іс-шараларға белсене қатысуы қажет.

Инклюзивті білім беру ерекше білімді қажет ететін балаларға қарапайым балалармен қарым-қатынас жасауда әлеуметтік тәжірибе жинақтауға мүмкіндік береді, олар өз кезегінде толеранттылықты, қолдау көрсетуді, ерекше білімді қажет ететін балалардың қажеттіліктерін қабылдауды және түсінуді қалыптастырады, бұл екі топтағы балалардың қиындықтарды жеңудің бірлескен тәжірибесі жеке және әлеуметтік дамуына әсер етеді [4].

Ата-аналарды сүйемелдеу әдістері: жеке және отбасылық кеңестер, отбасылық психотерапия, лекциялар, ата-аналар мен отбасыларға арналған тренингтер, ата-аналар жиналысы, ата-аналар оқулары, семинарлар, ата-аналар кештері, пікірталас, дөңгелек үстелдер, ақпараттық бюллетеньдер, буклеттер, жадынамалар шығару, пікірталас, ойын, бірлескен іс-әрекет, жағдаяттарды талқылау және рөлдік ойын, оқу эксперименттері, балалар мен ата-аналардың іс-әрекетін талдау, коммуникативті қарым-қатынас түрлерін талдау, жағдаяттарды талдау, бейне және аудио материалды талдау, ата-аналар кино клубы, өзін-өзі - көмек топтары, отбасына бару және т.б.

Инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білімді қажет ететін балалары бар отбасыларға психологиялық қолдау көрсетуді жүзеге асыру үшін білім беру ұйымдарында мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту мүмкіндігі туралы білім беру үдерісіне қатысушылардың идеяларын, сенімдерін және кәсіби коммуникативтік құзыреттіліктерін трансформациялау қажет; балалар ұжымының әркелкілігін табиғи шындық ретінде қабылдауды, сүйемелдеушілердің мүдделерінің басымдылығын, қолдаудың үздіксіздігін, көп салалы қолдауды ескеруді үйрену қажет; өзара әрекеттесу мен оқытудың жаңа формаларын енгізу.

Сонымен, психологиялық-педагогикалық қолдау бағыты, пәні және объектісі бойынша бір-бірінен ерекшеленетін түрлері мен формаларының шексіз алуан түрлілігіне ие: ата-ананы қолдау; баланы сүйемелдеу (дарынды, гиперактивті, оқуда қиындықтары бар, қиын жағдайда және т.б.); тәрбиелік іс-әрекет процесінде мұғалімге қолдау көрсету; ата-ана мен бала қарым-қатынасын сүйемелдеу және т.б.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Елисеева И.Г., Ерсарина А.К., «Жалпы білім беретін мектепте ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау. Әдістемелік ұсынымдар», - Алматы, 2019 ж.
2. Оспанбаева М.П. Инклюзивті білім беру мазмұны және әдістемесі: оқу құралы / М.П. Оспанбаева. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 232 бет
3. Крушная Н.А. Психологическое сопровождение семьи ребенка с особыми возможностями здоровья в условиях инклюзивного образования, Челябинск, 2016
4. Яничева, Т.Г. Психологическое сопровождение деятельности школы. Подход. Опыт. Находки / Т.Г. Яничева // Журн. практ. психолога. – 2013. – № 3. – С. 101–119.

ОӘЖ 159.9

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ИНТЕЛЛЕКТИСІН ДАМУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Мақсатқызы Г.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан Республикасы

Түйін: В статье рассматриваются педагогические основы развития эмоционального интеллекта будущих педагогов-психологов.

Summary: The article discusses the development of creative abilities of future teachers in the information and educational process.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде білім беру жүйесіне, мамандарды даярлау сапасына және олардың кәсіби маңызды сипаттамаларының қалыптасу деңгейіне қойылатын талаптар жоғарылап келеді, бұл көбінесе кәсіптік даярлаудың университеттік сатысында белгіленеді.

Эмоциялар адамның дүниеге біртұтас қатынасын білдіреді және олар орталық тұлғалық формациялармен, өзіндік санамен және жеке тұлғамен тығыз байланысты. Е.П. Ильин эмоцияларды «рефлекторлық психовегетативті реакция; байланысты жағдайға, оның нәтижесіне (оқиғасына) субъективті біржақты көзқарастың (тәжірибе түрінде) көрінісімен және «осы жағдайда» орынды мінез-құлықты ұйымдастыруға ықпал етумен [1].

Егер бұрын эмоциялар адамның когнитивті процестерімен ғана жүреді деп есептелсе, қазіргі психология эмоционалдық реакциялар көбінесе ұтымды реакциялардан бұрын болатынын дәлелдеді. Эмоционалдылық адамның зияткерлік қабілеттерінен маңыздырақ табысқа жетуінің негізгі факторы ретінде танылады.

Эмоциялық компонент мотивация құрылымында тек ақпараттық емес, сонымен қатар ерекше қызмет атқарады. Мотивацияның бір бөлігі ретінде пайда болатын эмоция мінез-құлық бағыты мен оны жүзеге асыру жолдарын анықтауда маңызды рөл атқарады (Л.С.Выготский, К.Е. Изард, А.Н.Леонтьев, А.Ленглет). Тікелей тәжірибе түріндегі эмоция объективті құбылыстарды емес, оларға деген субъективті қатынасты көрсетеді.

Эмоциялардың көрінуі әрқашан қаламайды, өйткені олардың артық болуымен олар белсенділікті бұзуы мүмкін немесе олардың сыртқы көрінісі адамды ыңғайсыз жағдайға түсіруі мүмкін, мысалы, басқа адамға деген сезімін сатқындықпен. Екінші жағынан, эмоционалдық көтерілу, жақсы көңіл-күй адамның кез келген әрекетін, қарым-қатынасын жүзеге асыруына ықпал етеді. Өз эмоцияларын бақыламай, адам мансабында және жеке өмірінде табысқа жете алмайды, өйткені жалпы мәселелерді сәтті шешу эмоцияларды түсінуге және басқаруға байланысты. Эмоционалды жағдайлардың көпшілігінде парасаттылықпен бағалануы керек жағдайлар бар [2].

Эмоцияларды бақылау және басқару психологтардың ерекше маңызды қабілеті болып табылады, өйткені психологтың жұмысы көптеген адамдармен тұрақты қарым-қатынасты қамтиды. Психолог үшін өзінің эмоцияларының табиғатын түсініп, түсіндіре білу өте маңызды, сонымен қатар жұмыста ең жақсы нәтижеге жету үшін басқа адамдардың эмоцияларын дұрыс түсіну және оларды басқаруға тырысу маңызды.

Сезімдердің адам өміріндегі рөлі мен ерекше маңызын түсіну психология ғылымында «эмоционалдық қабілет», «эмоционалдық құзыреттілік» (Р. Бак), «эмоционалды интеллект» (Г. Гарднер, П. Саловей) сияқты ұғымдардың пайда болуына әкелді.

Эмоциялық интеллект Дж.Мейер, П.Саловей және Д.Карузонның анықтамасы бойынша адамның өзінің және басқалардың эмоцияларын сезінуге және түсінуге ықпал ететін психикалық қабілеттер тобы [2].

Адамның кәсіби жетістігі біліммен, дағдымен, эрудициямен және жалпы ойлау қабілетімен байланысты екені сөзсіз. Дегенмен, көп жағдайда жалпы интеллекттің жоғары деңгейі жеткіліксіз. «Субъект-субъект» қарым-қатынасы саласында айналысатын жас маманның кәсіби іс-әрекетінің тиімділігі көбінесе өзінің эмоциясын түсіну және басқа адамдардың эмоциясын тану қабілетімен анықталады.

Эмоциялық интеллект эмоционалдық өзін-өзі реттеудің негізінде жатқан және өзінің және басқалардың эмоциялары мен эмоционалдық күйлерін түсіну және реттеу, сондай-ақ қоршаған ортаның талаптарымен тиімді күресу үшін эмоционалдық және интеллектуалдық қабілеттердің жиынтығын қамтитын психологиялық білім ретінде түсініледі.

Д.В. Лусинаның екі компонентті теориясы бойынша. [3], эмоционалдық интеллект өзінің және басқалардың эмоцияларын түсіну қабілетінен және өзінің және басқалардың эмоцияларын басқару қабілетінен тұрады.

Зерттеу нәтижелері эмоционалдық интеллект студенттердің танымдық белсенділігіне әсер ететінін көрсетті. Студенттердің эмоционалдық интеллектінің дамуының жоғары деңгейі олардың оқу іс-әрекетіндегі жетістіктерінен көрінетін өздерінің эмоционалдық күйлерінің ішкі реттелуін қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар, С.П. Деревянко және М.А. Манойлова өз еңбектерінде арнайы ұйымдастырылған оқыту арқылы оқушылардың эмоционалдық интеллектінің компоненттерін дамытудың тиімділігін белгіледі.

Алайда академиялық интеллектті дамытуға бағытталған қазіргі жоғары білім беру жүйесінде болашақ мамандардың эмоционалдық саласын дамытуға тиісті көңіл бөлінбейді [4].

Студенттердің жеке тұлғасының бәсекеге қабілеттілігі мәселесі бүгінгі таңда кем емес өзекті болып табылады. Ол Д.А.ның еңбектерінде қамтылды. Коноплянский, Д.С. Котикова, Ю.В. Соловьева және т.б.

Е.В. Токарева тұлғаның бәсекеге қабілеттілігі белгісіздік жағдайлары мен өзгермелі жағдайында тұлғаның үздіксіз сындарлы түрленуіне ықпал ететін күрделі қабілет деп есептейді.

Психология студенттерінің эмоционалды интеллектінің даму процесі бес кезеңдерден тұрады:

1. Өз сезімдері мен эмоцияларын білу және түсіну; рефлексия.
2. Мақсатыңызға жету үшін эмоцияларыңызды, сезімдеріңізді, эмоционалдық күйлеріңізді басқару; өзін-өзі бақылау.
3. Басқа адамдардың эмоциясын анықтау және тану, қарым-қатынас серіктестерінің сезімін түсіну.
4. Коммуникациялық серіктестер мәртебесін басқару; өзін-өзі таныстыру тактикасын таңдау.
5. Оқушылардың шығармашылық әлеуетін өзектендіру.

Қазіргі уақытта эмоционалдық интеллект (ЭИ) адамның эмоцияларды тану, басқа адамдардың және өздерінің ниеттерін, мотивациялары мен тілектерін түсіну қабілеті, сондай-ақ өз эмоцияларын және басқа адамдардың

эмоцияларын шешу үшін басқара білу қабілеті ретінде қарастырылады. практикалық есептер [5]. ЭИ салыстырмалы түрде тұрақты қабілет болғанымен, жаттығу арқылы эмоционалдық құзыреттілікті арттыруға әбден болады. Атап айтқанда, Д.Големан мидың нейрондық жолдары адам өмірінің ортасына дейін дами беретіндіктен, ЭИ дамуы мүмкін деп санайды [6].

Студенттердің жетекші іс-әрекеті кәсіби құзіреттілікті меңгеру болғандықтан, бұл жаста ОЖ-ны дамыту негізінен кәсіби даму және өзін-өзі дамыту арқылы жүзеге асады. Эмоционалды интеллект – өзінің құрылымына когнитивті, мінез-құлық және эмоционалдық компоненттерді қамтитын, адамның өзінің және басқалардың эмоцияларын білуді, түсінуді және реттеуді қамтамасыз ететін күрделі интегративті формация. Осының бәрі бірігіп тұлға аралық қарым-қатынастың табысты болуына және оқушылардың тұлғалық дамуына әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Чепайкина А.С., Домрачева С.А. развитие эмоционального интеллекта будущих педагогов-психологов как фактор повышения их конкурентоспособности // Современные наукоемкие технологии. – 2013. – № 7-2. – С. 159-161;
2. Волкодав Т. В. Профессионально-личностная готовность педагогов и образовательных менеджеров к работе с гетерогенными группами и организациями // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015. – Т. 37. – С. 101–105. – URL: <http://e-koncept.ru/2015/95643.htm>
3. Волкодав Т. В. Актуализация творческого потенциала студента в условиях реализации инклюзивного образования // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2016. – № 51. – С. 29-32.
4. Гребенникова В.М., Щербина А.И. Стратегия включения инклюзивной образовательной среды с учётом «Индекса инклюзии»//Успехи современной науки и образования. 2016. № 1. С. 69-72.
5. Семеновских Т. В., Маслякова В. А. Влияние эмоционального интеллекта на выбор тактики самопрезентации студентами направления подготовки «Психология» // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2014. – Т. 20. – С. 3486–3490. – URL: <http://e-koncept.ru/2014/54961.htm>
6. Симонова Л.Б. Развитие эмоционального интеллекта будущего педагога / Психология образования в XXI веке: теория и практика. Портал психологических изданий PsyJournals.ru http://psyjournals.ru/education21/issue/54867_full.shtm

ОӘЖ 159.922.7

СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНДА ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мақсұтова И.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье подчеркивается необходимость формирования семейных ценностей молодежи. Детально рассмотрев особенности этико-психологической направленности личности, рассматривается содержание подготовки к семейной жизни. Показаны структурные компоненты готовности молодежи к семейной жизни.

Summary: The article emphasizes the need for the formation of family values of young people. Having considered in detail the features of the ethical and psychological orientation of the individual, the content of preparation for family life is considered. The structural components of youth's readiness for family life are shown.

Бүгінгі таңда қазіргі студент жастардың отбасы құндылықтары туралы түсініктерінің белгісіздігі мен тұрақсыздығын айту керек. Осыған байланысты студент жастардың бойында ана мен әке болу құндылықтарын қалыптастыру өзекті міндеттердің бірі болып табылады, ол жеке тұлғаның отбасын құруға, өз түрін жалғастыру мақсатында некеге тұруға, балаларды тууға және бірге тәрбиелеуге, салауатты отбасылық өмір салтын ұстануға бағытталғандығын айқындайды.

Мәселенің маңыздылығы туу деңгейін арттыру, халықтың репродуктивті денсаулығын нығайту, отбасы институтын нығайту, отбасылық қатынастардың рухани-адамгершілік дәстүрлерін жаңғырту және сақтау, әкелер мен аналардың девиантты мінез-құлқының жоғарылау деңгейінен, неке-отбасылық қатынастардың деградациясынан туындаған әлеуметтік қауіпті жағдайдағы балалардың мүдделерін қорғау қажеттілігімен байланысты.

Отбасылық құндылықтардың ерекшелігін түсіну үшін отбасы категориясының мәні мен мазмұнын әлеуметтік құбылыс ретінде ашу қажет.

Отбасы - бұл әлеуметтік институт, әлеуметтік құрылым және шағын топ сияқты әртүрлі әлеуметтік құрылымдардың қасиеттерін біріктіретін көп қырлы әлеуметтік құбылыс, сондықтан отбасы әртүрлі деңгейлерде қарастырылады: макро және микро деңгей. Әлеуметтік жүйенің элементі ретінде отбасы осы жүйеде оның орнын анықтайтын бірқатар әлеуметтік маңызды функцияларды орындайды. Мұндай функцияларға репродуктивті, әлеуметтену, экзистенциалды және экономикалық функциялар жатады. Осыған байланысты, «отбасылық құндылықтар – бұл объектілердің адам өмірі саласына, адамның мүдделеріне, қажеттіліктеріне, әлеуметтік қатынастарына қатысуына байланысты ерлі-зайыптылық-ата-ана-туыстық байланыстарымен байланысты адамдар қауымдастығының біртұтас бірлескен қызметіне байланысты объектілердің маңыздылығының оң және теріс көрсеткіштері» [1].

Студент жастарды некеге дайындау, отбасына деген оң көзқарасты қалыптастыру мәселесі В.Т. Лисовский, В. А. Сысенко Ю.А. Гаспарян, А. Г. Харчев, М.С. Мацковскийдің еңбектерінде қарастырылған.

Отбасылық құндылықтарды қалыптастырудағы білім мен тәрбиенің рөлі Б.Р. Псавконың, И.С. Конның, П.Я. Старожицкийдің, А.Б. Добровичтің, О. М. Стельникованың еңбектерінде ашылды.

Отбасы құндылықтарының мәселелері М.Ю. Арутюнян, С.И. Голод, О. М. Здравомыслова, Б.С. Павловтың еңбектерінде талқыланады.

Қазіргі зерттеулерде көбінесе неке, балалар (репродуктивті қатынастар), ерлі-зайыптылардың адалдығы, ерлі-зайыптыларға қойылатын талаптар сияқты құндылықтарға деген көзқарас анықталады.

Студент жастардың құндылық бағдарларының өзгеруі, оның ішінде қоғамдық трансформация жағдайында неке-отбасылық қатынастар саласында,

Г.Л. Сафаров, А.А. Клечин, Н.Е. Чистякова, А. В. Петровтың еңбектерінде қарастырылған.

Студент жастардың құндылық бағдарларын зерттеу отбасы жастар үшін басты құндылық болып қала беретінін көрсетеді. Жастар ата-аналарының отбасында әлеуметтену процесінде қолдау іздейді, ал болашақ отбасын гуманистік және моральдық принциптер негізінде құруға дайын, бірақ сонымен бірге психологиялық білім мен дағдылардың жетіспеушілігін сезінеді [2].

Отбасылық өмірге дайындық кәсіби қызметке дайындық сияқты маңызды, өйткені отбасылық мәселелер мансаптық мәселелерден кем емес. Тиісті деңгейде тиісті түрде дайындалған адам оларға рұқсат бере алады. Әлеуметтанушылардың, психологтардың, мұғалімдердің көптеген зерттеулері тұрақты отбасын белгілі бір дәрежеде жастардың некеге дайын болуымен құруға болатындығын көрсетеді. Жеке тұлғаның некеге және отбасылық өмірге дайындығының мазмұны - бұл жалпы теориялық және арнайы білімдер жиынтығы, болашақ отбасы адамының гуманистік бағыты болған кезде әрекет ететін дағдылар жиынтығы [3].

Э. Эриксонның пікірінше, адамның отбасылық өмірге дайындығы екі адамды өзіне жоғалтып алудан қорықпай біріктіру мақсатында ерекше жақын сезімдерге дайын екенін түсінген сәттен бастап көрінеді. Дәл осы ойды Б. С. Круглов былай қарастырады: ол отбасын құруға психологиялық дайындықты отбасының әлеуметтік мәртебесіне көшу және онымен байланысты жаңа міндеттерді орындау, сондай-ақ неке-отбасы қатынастарын реттейтін құқықтық нормалар жүйесі тұрғысынан өз әрекеттерінің маңыздылығын түсіну туралы айтады. Ол жастарды отбасылық өмірге дайындау жүйесі мәдениетті және тұлғааралық қарым-қатынас дағдыларын қалыптастырумен қатар, олардың мүдделері мен іс-әрекеттерін басқа адамның мүдделерімен және іс-әрекеттерімен салыстыру қабілетімен қатар азаматтық-құқықтық сананы тәрбиелеуді де қамтуы керек екенін атап өтті.

Отбасы мен неке мәселелерін зерттеушілердің пікірінше, И.В. Гребенников пен В.И. Барский, неке мен отбасының беріктігі үйлесімділігінің негізгі алғышарты - некеге тұрушылардың этикалық-психологиялық дайындығы [4].

Зерттеушілер некеге этикалық және психологиялық дайындықты және адамның адамгершілік бағытын, оның психологиялық көзқарасын болашақ ерлі-зайыптыларға қажетті қасиеттер кешенін анықтайтын жетекші компоненттер деп санайды. Олар некеге этикалық-психологиялық дайындықты қалыптастыру онсыз мүмкін емес екенін атап өтті:

- некеге тұрғандардың болашақ отбасының оңтайлы және нақты моделін, тұрғын үй және экономикалық мүмкіндіктерін және т. б.;

- өз отбасын құруға және балаларды тәрбиелеуге деген ұмтылыстар, отбасылық ұжымда өмір сүрудің күрделілігін түсіну, жеңілдіктерге ұмтылу және т.б.;

- болашақта балалардың салауатты туылуын, олардың қалыпты дамуы мен тәрбиесін қамтамасыз ету үшін қажетті білім;

– отбасының материалдық қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ететін практикалық дағдылар мен іскерліктер.

И.С. Кона мен Э. Ш. Камалдинова көзқарасын атап өту керек, олардың айтуынша некеге және отбасылық өмірге дайын болу елестетілген әлемде емес, нақты өмірде өмір сүру және әрекет ету қабілетімен, сондай-ақ жеке тәуелсіздікпен, өзін-өзі бағалаудың дамыған сезімімен және әлеуметтік жауапкершілікпен байланысты [5].

Зерттеушілер жастардың отбасылық өмірге дайындығының құрылымдық компоненттерін ажыратады: әлеуметтік-адамгершілік, мотивациялық, психологиялық және педагогикалық.

Мухина В.С. бойынша студенттік жас «адам өміріндегі өте маңызды кезең. Жасөспірім кезінен бастап, жас жігіт бұл кезеңді нағыз ересек адаммен аяқтайды, ол өзі үшін тағдырды, өмір жолын өзі анықтайды». Оқу кезеңінде университетте олардың кәсіби қалыптасуы ғана емес, сонымен қатар жеке өзін-өзі анықтау да аяқталады. Студент жастарды отбасылық өмірге дайындау, шын мәнінде, ұлдар мен қыздарды ерлі-зайыптылар, әкелер мен аналар ретінде қалыптастырудың ұзақ жолындағы соңғы кезең болып табылады. Жоғары мектепте адамның жетілу кезеңі, оның таңдаған өмірлік және кәсіби жолын түсінуі басталады. Сондықтан жоғары білім беру мекемелері кәсіптік қызметтің белгілі бір саласында мамандар даярлауға ғана емес, сонымен бірге онда оқитын студент жастардың бақытты отбасылық өмірге және жас ұрпақты тәрбиелеуге дайындығын қалыптастыруға әлеуметтік тапсырысты орындауға арналған.

Жоғары оқу орындарының студенттерін отбасы мен отбасылық өмірді құруға дайындау – жастарды тәрбиелеу, оқыту және дамытудың арнайы ұйымдастырылған және кешенді процесі. Ол осы процестің жүйе құраушы факторы болып табылатын басты мақсатқа қол жеткізуге – ұлдар мен қыздардың неке қатынастарына дайындығын қалыптастыруға жан-жақты ықпал етуге бағытталған.

Студенттерді саналы ата-анаға дайындау әлеуметтік және рухани-адамгершілік жетілуден және жеке тұлғаның жетілуінен бұрын басталады; жауапты ата-ананың мазмұны ата-ана бағдарламасымен және ата-ана отбасы мен ата-ана үйінің нақты қалыптасқан моделімен анықталады. Саналы ата-ана болуға дайындықтың айқындаушы негізі студенттердің отбасылық рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру бойынша отбасы мен ЖОО-ның кешенді өзара іс-қимылы болып табылады.

Қорытындылай келе, бұл мәселені одан әрі зерттеуіміз студент жастардың отбасылық құндылықтарын қалыптастыру мақсатында қоғам институттарының өзара әрекеттесу ерекшеліктерімен байланысты екенін атап өткен жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Отбасылық құндылықтар және қоғамдық жаңғыру [Мәтін] / А.А. Айтенова // Әл-Фараби қазақ және әлем философиясы, мәдениеті мен өркениетінде = Аль-Фараби в казахской и мировой философии, культуре, цивилизации: философия ғыл. док., профессор

Алтаев Жақыпбек Алтайұлының 70-жылдық мерейтойына арналған халықаралық ғыл.-тәжірибелік конф. материалдары (20 сәуір 2018 ж.). – Алматы, 2018. – 354-355 б.

2. Отбасылық құндылықтарды дәріштеу - өмір талабы [Мәтін] / А.А.Жумадуллаева, С. Досжан, С.Б. Сарсенбаева // Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы = Вестн. КазНПУ им. Абая. Сер. пед. науки. – 2013. - № 4. - 149-152 б.

3. Отбасылық құндылықтардың өзгеруінің кейбір мәселелері: социологиялық талдау [Мәтін] / С.Ж. Иманбаева // Білім әлеуметтануы: 2-ші халықаралық симпозиум материалдары (16-17 мамыр 2013 ж.). – Алматы, 2013. – 184-188 б.

4. Петров А.В. Ценностные предпочтения молодежи: диагностика и тенденции изменений / А.В. Петров // Социол. исслед. – 2013. – № 2. – С. 83-90.

5. Кишук А.О., Рашикулина Е.Н. Социальная защита детства в современной России: сущность, основные принципы // Система ценностей современного общества. – 2015. – № 43. – С. 117-120.

УДК 378.1

ОРГАНИЗАЦИЯ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ОСОБЕННОСТЕЙ УСПЕШНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ

Манабаева С.Е., Ешенкулова Д.Б., Сикимбаева А.Б.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада кәсіби қалыптасу жағдайында студенттердің өзін-өзі табысты жүзеге асыру ерекшеліктерін зерттеу әдістемелері айқындалған. Зерттеу барысында студенттердің кәсіби қалыптасу жағдайында өзін-өзі басқару қабілеті, субъективті бақылаудың жоғары деңгейі, тұлғаның өзіндік тиімділігі, дамыған коммуникативті және ұйымдастырушылық қабілеттерін қамтитын жоғары мектепте оқу кезеңінде студенттердің кәсіби қалыптасу ерекшелігі негізделді. Сондай-ақ мақалада эксперименттік тұрғыда студенттердің кәсіби қалыптасу жағдайында өзін-өзі табысты жүзеге асыру ерекшеліктері зерттелінді.

Summary: The article defines the methods of studying the features of successful self-realization of students in the conditions of professional formation. In the course of the study, the specifics of the professional formation of students during their studies at Higher School were substantiated, including the ability to self-government in the conditions of professional formation of students, a high level of subjective control, self-efficacy of the individual, developed communicative and organizational abilities. The features of successful self-realization of students in the conditions of professional formation are experimentally studied.

Актуальность проблемы профессиональной самореализации будущих педагогов обусловлена кардинальным обновлением социально-экономической и политической сфер жизни РК общества и глобальными изменениями в мировом сообществе. Как зафиксировано в Законе «Об образовании», целью образования является создание условий для самоопределения и самореализации личности. Сложившаяся в настоящее время в практике системы высшего профессионального образования ситуация позволяет не в полной мере реализовать задачи, обозначенные в нормативных документах. Поэтому развитие личности, её творческой индивидуальности, раскрытие и реализация сущностных сил человека становится одной из существенных линий развития

системы образования.

На основе теоретического анализа литературы по вопросу исследования мы обнаружили, что вопрос успешной самореализации студентов и детерминации их профессионального становления недостаточно разработан, что помогло нам сформировать следующую экспериментальную цель: выявить и изучить психологические особенности успешной самореализации студентов в условиях профессионального становления.

Основным методом исследования стало экспериментальное обучение с целью определения эффективности комплексной психологической программы для успешной самореализации студентов в процессе профессионального становления.

В ходе теоретического анализа литературы по данному вопросу удалось выделить следующие параметры успешной самореализации студентов: сформированность жизненных ориентаций, выраженность Я-концепции и самооценки, уровень осознанности жизненных целей и предпочтение того или иного стиля саморегуляции личностного поведения. Компонентами профессионального становления являются самоэффективность, уровень субъективного личностного контроля, коммуникативные и организационные навыки, особенности самоменеджмента.

Для самореализации использовались тест самооценки С.Р. Пантелеева, опросник самооценки Г.Н. Казанцевой, тест жизненных ориентаций (ЖО) Д.А. Леонтьева, методика «Осознание жизненных целей» и опросник стиля саморегуляции поведения В.И. Мороновой; для изучения профессионального становления - адаптация В.Г. Ромеком «Шкалы общей самоэффективности» Р. Шварцера и М. Ерусалема; Е.Ф. Бажин, Е.А. Голынкин, А.М. Эткин «Исследование уровня субъективного контроля личности» (УСК); опросник «Коммуникативная и организаторская компетентность» В. Сияевского и В.А. Федоришина; методика «Компетентность самоуправления» (КСК) Н.М. Пейсахова [1].

В рамках первоначального этапа исследования на выборке испытуемых (173 человека) была проведена первичная психологическая диагностика по методике, описанной выше.

На основании полученных результатов психологической диагностики вся испытуемая выборка была разделена на подвыборки людей с высоким (62 респондента) и низким (111 респондентов) уровнем профессионального развития. Для удобства ниже отдельно описаны выявленные личностные характеристики респондентов в каждой подвыборке.

Подвыборка респондентов с низким уровнем профессионального развития.

Согласно адаптации В.Г. Ромеком шкалы общей самоэффективности Р. Шварцера и М. Ерусалема, в студенческой выборке был выявлен низкий уровень (13 балл, 34,5%) выраженности данного показателя. Самоэффективность оказывает значительное влияние на деятельность человека. Она формирует расширение поведенческого репертуара, развитие

мыслительных процессов, особенно выбор правильных решений, способности и качества человека, учебную деятельность и ее успешность. Самоэффективность способствует формированию мотивационной направленности на выход из различных жизненных ситуаций [2]. Высокая самоэффективность указывает на способность решать сложные проблемы, высокие стремления и даже высокую степень самоактуализации. Поскольку оптимистический и антиоптимистический взгляды на жизнь формируются в зависимости от уровня самоэффективности, также примечательно, что испытуемые в данном исследовании были более склонны к пессимистическим сценариям и менее сложным заданиям.

На основании результатов, полученных с помощью методики Е.Ф. Бажина, Е.А. Голынкиной и А.М. Эткинда «Исследование уровня субъективного контроля личности» (УСК), можно утверждать, что общая интернализация испытуемых находится на низком уровне (рисунок 1). Респонденты не связывают собственные действия с жизненными событиями, не считают себя ответственными за их возникновение и предполагают, что они происходят случайно или являются результатом влияния других людей. В целом, студенты представляют собой экстернализирующий тип локализации контроля.

Рисунок 1 - Профиль уровня субъективного контроля в подвыборке испытуемых с низким уровнем профессионального становления

Данные на рисунке 1 показывают, что студенты склонны винить в своих успехах и неудачах внешнюю среду и других людей в областях «Достижения», «Неудачи», «Производственные отношения» и «Здоровье и болезни». Только в семье и межличностных отношениях испытуемые принимали ответственность и приписывали себе причину значимых ситуаций в семье и межличностных

отношениях.

Опросник «Коммуникативные и организаторские способности» В.В. Синявского и В.А. Федрышина смогли диагностировать эти тенденции у студентов. Согласно полученным результатам, коммуникативные ($K=0,42$) и организаторские ($K=0,54$) навыки респондентов находятся на среднем уровне [3]. Хотя студенты хотят увеличить количество социальных взаимодействий, сохранить собственный взгляд на жизнь и планировать свое время, их потенциал в этих направлениях сильно ограничен. Поэтому необходимо развивать и совершенствовать коммуникативные и организационные навыки студентов.

По результатам теста «Компетентность самоуправления» (КСУ) Н.М. Пейсахова, одна группа студентов имеет низкий уровень развития.

Следующие этапы самоуправления у испытуемых также менее развиты: «Анализ противоречий» (2 балла), «Постановка целей» (2 балла), «Самоконтроль» (2 балла) и «Модификация» (1 балл), уметь строить субъективную модель ситуации на основе прогнозирования полученных результатов и отслеживать поведение, общение и выполнение намеченного плана с возможностью модификации этого поведения, а также всей системы управления средний балл. Ниже среднего балла оценены «Прогнозирование» (3 балла) и «Планирование» (3 балла) (умственная деятельность субъекта самоуправления, результатом которой является прогноз модели). Респонденты с уровнем выше среднего разработали критерии оценки качества (4 балла) и принятия решений (5 баллов): от планирования к действию, от возможности к реальности, выбор показателей для оценки успешности того или иного плана.

В подвыборке испытуемых с высоким уровнем профессионального развития все показатели исследуемого явления были развиты на высоком уровне (рисунок 2):

- Самоэффективность (81 испытуемый, 79,3%) (по шкале общей самоэффективности Р. Шварцера и М. Ерусалема, адаптированной В.Г. Ромеком).

- Внутренний локус субъективного контроля (по методике Е.Ф. Бажина, Е.А. Голынкиной и А.М. Эткинда, по методике «Исследование уровня субъективного контроля личности»).

- Коммуникативная компетентность ($K=0,76$) и организационная компетентность ($K=0,81$) (по опроснику «Коммуникативная и организационная способность» В.В. Сихина, Синявского и В.А. Федрышина).

- Самоменеджмент (по методике «Компетентность самоуправления» (тест КСУ) Н.М. Пейсахова).

Рисунок 2 - Профиль уровня субъективного контроля в подвыборке испытуемых с высоким уровнем профессионального становления

Таким образом, подгруппа студентов с низким уровнем профессионального развития может быть описана как самовлюбленные, зацикленные на собственном «Я», консервативные, отрицающие необходимость дальнейшего развития, уверенные в том, что вызывают сочувствие у других, самодовольные, защищающиеся по отношению к себе и в целом недооценивающие себя.

Заключительный этап психологической диагностики проводился с помощью опросника «Стиль саморегуляции» В.И. Моросановой.

Распределение значений всех методологических параметров в подвыборках испытуемых показывает явное превышение баллов в подвыборке ВС над баллами в подвыборке НС. Статистический анализ выявил значительные различия в оценках между подвыборками по всем шкалам ($p < 0,01$).

Шкала планирования представляет собой конкретные способы построения и достижения целей и сознательного построения личного плана работы. Студенты из подвыборки профессионального развития (ВС), набравшие высокие баллы по этому параметру, оказались способны планировать свою деятельность и значительно отличались от студентов с низкими баллами из другой подвыборки (НС).

Шкала программирования исследует степень развития осознанного программирования своей деятельности; студенты из подвыборки ВС получили высокие баллы по этой шкале, что означает их способность детально рассматривать проблемы и грамотно строить их решения; студенты из подвыборки НС получили низкие баллы по этой шкале, поэтому они не умеют действовать последовательно и предпочитают импульсивное поведение. В

результате они имеют низкий уровень самостоятельности и неадекватны для принятия мер по решению поставленных задач.

Шкала оценки результатов показывает контроль респондента над эффективностью предпринятых действий. У высокоспециализированных студентов хорошо развита мера этого показателя, и поэтому у них есть соответствующий метод оценки с использованием субъективных параметров, которые действительно для контроля успешности; респонденты из подвыборки НС набирают низкие баллы по этой шкале. Это означает, что они не осознают своих ошибок и что параметры субъективной оценки довольно рассеяны, что снижает качество их работы.

Шкала гибкости исследует степень регулятивной гибкости респондентов (изменение регулирования в связи с изменениями во внутренней или внешней среде); студенты подвыборки ВС имеют высокий балл по этой шкале и достаточно пластичны в процессе саморегулирования. Это позволяет им перестраивать свои рабочие планы и менять свое поведение; у студентов из подвыборки НС поведенческая гибкость развита в меньшей степени. Им не хватает уверенности в собственных силах, и они испытывают трудности с изменением окружающей среды и социальных ситуаций.

Шкала независимости характеризует уровень автономной регуляции поведения. Обнаружена статистически значимая разница между показателями студентов с низким и высоким уровнем профессионального развития: подвыборка ВС характеризуется высокой степенью самостоятельности в активной деятельности. Эти студенты способны самостоятельно планировать, ставить цели и задачи и предпринимать ряд действий для их достижения. Студентам с низким уровнем профессионального становления не хватает самостоятельности, и они прислушиваются к мнению других. Эти респонденты часто находятся под чужим влиянием, что негативно сказывается на результатах их работы.

После обработки и анализа результатов, полученных в ходе психологической диагностики испытуемых, был проведен корреляционный анализ с использованием коэффициента корреляции Пирсона для определения статистической связи между показателями профессионального развития студентов и показателями самореализации.

Была обнаружена прямо пропорциональная связь между «межличностными отношениями» и «отраженной Я-концепцией» (0,6), «самоэффективностью» и «уверенностью в себе» (0,5) и «самопринятием» и «межличностными отношениями в семье» (0,6). Выделяют три основные области: «программирование поведения и деятельности» и «организационные навыки» (0,4); «отношение к жизни» и «навыки самоменеджмента» (0,5); «локус контроля - жизнь» и «коммуникативные навыки» (0,6); «самоменеджмент» и «самоэффективность» (0,6).

Эти факты подтверждают, что самореализация студентов влияет на уровень их профессионального развития.

В целом, результаты, полученные при проведении подтверждающих

экспериментов между подвыборками с низким и высоким уровнем профессионального развития, показывают, что существует ряд статистически значимых различий в параметрах успешной самореализации личности.

Значимые различия были обнаружены между ВС и НС по следующим показателям: самоменеджмент, жизненные цели, открытость, локус контроля - Я, самолюбие, гибкость, самооценка, самоуважение, внутренний конфликт, восприятие жизненных целей, планирование, программа действий и деятельности, независимое поведение, контроль и оценка деятельности.

Анализируя полученные результаты, можно сказать, что студенты с высоким уровнем компетентности имеют высокий уровень развития самоактуализации. Они могут свободно ставить перед собой жизненные цели и планировать их реализацию шаг за шагом, в отличие от менее специализированных студентов. В результате эти студенты обладают достаточными психическими данными для успешной личностной и профессиональной самореализации, что положительно влияет на эффективность образовательного процесса в высших учебных заведениях.

Подвыборка с низким уровнем профессионального развития внутренне конфликтна, интровертирована и бессознательна, что влияет на проявление их потенциала. Низкий уровень самоактуализации оказывает негативное влияние на ресурсы, профессиональное развитие, навыки и компетенции студентов. Они не способны сформировать взвешенный взгляд на жизнь, важные цели и способы их достижения. Предположительно, низкая осведомленность о собственных способностях, ориентация на внешний мир, конформность, низкая самооценка и отношение к себе сопровождаются неудачами в обучении и, следовательно, отражаются на профессиональном развитии личности.

Гипотеза о том, что формирование успешной самореализации способствует профессиональному развитию студентов, легла в основу разработки и реализации комплексной психологической программы на формирующих этапах нашего исследования.

Список использованной литературы:

1. Кошелева А. О. Самоактуализация личности в условиях высшего профессионального образования // Образование и общество. – 2011.- №2. – С. 26-29.
2. Хребина С.В., Дмитрович Е.В. Развитие смысловой сферы личности как условие успешной профессиональной подготовки студента: монография. - Пятигорск: ПГЛУ, 2013.
3. Чеснокова И.И. Проблемы самосознания в психологии. - М.: Наука, 2011. - 144 с.

УДК 37.015.31

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ЧЕРЕЗ ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Мауленбердиева Г.Б., Хамракулов Т., Сманова Б.І.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Түйін: Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларын оқыту процесінде ойын

технологияларын қолдануды оқыту әдістемесі қарастырылады.

Summary: This article discusses the methods of teaching the use of gaming technologies in the process of teaching primary school students.

Различные предметы в начальной школе в значительной степени способствуют развитию знаний и познавательных способностей ученика. Процесс трансформации учебного процесса, призывающий к новаторству, приводит к заинтересованности учителей, творческому поиску, качеству, систематичности и планированности уроков.

Организация текущего образовательного процесса не ограничивается только обучением, а является нашей главной целью научить всестороннему развитию ученика, научить уму и способу мышления, анализировать, сравнивать, наблюдать и делать выводы. контент обновляется и мы используем передовые технологии на занятиях. Одним из видов такой технологии является технология «Обучение через игру». Роль игр в обучении и воспитании детей рассматривалась в педагогике и раньше, и сейчас. Игра — это и обучение, и работа для детей. Игра – это способ познания окружающего мира. Игра не только учит детей преодолевать возникающие в жизни трудности, но и развивает организаторские способности.

Независимо от возраста человека, то есть от детства до старости, человеком движет потребность в игре. И мышление маленького ребенка развивается через игру. В процессе игры формируются нравственные качества, отношение к жизни и интерес. Через игру можно также эффективно вовлекать в занятия учащихся, которые плохо учатся.

Эффективно используемая игра помогает учащимся с большим энтузиазмом слушать материал, объясняемый учителем, и твердо усваивать его. Потому что младшие школьники больше интересуются играми, чем уроками. После интересного вида игры они быстро расслабятся и выполнят задание усердно и качественно. Каждая игра имеет не только образовательную цель для ребенка, но и образовательно-познавательную цель. Если да, то лучше сосредоточить внимание на том, в какие моменты и с какой целью мы используем игры для ребенка. Игры, используемые в классе и вне его, можно сгруппировать следующим образом. Виды игр: народные, дидактические, грамматические, логические. «Аксуйек», «Кокпар», «Ханталапай», «Перетягивание каната», «Тысяча пословиц», «Миг освежения», «Словообразование», «Загадочная задача», «Кубики с буквами».

Методические требования к игре:

- Цель игры - заранее подготовить необходимые визуальные материалы и материалы и разместить их в оптимальном месте.
- Перед началом игры подробно объясните учащимся порядок действий.
- Обеспечение участия всех учащихся класса в игре.
- Помогать им думать и принимать решения во время игры.
- Выбор типов игры по программе.
- Изменение игры в соответствии с возрастом ребенка.
- Переход от простой игры к сложной игре.

- Результаты игры должны быть объявлены.

Игра в национальную игру повышает любовь ребенка к традициям и обычаям, формирует нравственные ценности.

Дидактические игры имеют определенную цель и решают определенную задачу. Посредством грамматических игр на уроках учащиеся понимают разные ситуации и обдумывают пути их решения. Ребенок с энтузиазмом относится к хорошей игре, старается ее освоить, приобретает разнообразные навыки и знания, совершенствует свои навыки. Используя соответствующие виды игр на каждом занятии и делая его интересным, можно повысить у обучаемых и интерес к предмету. Освежающий момент — это тип игры, используемый, когда ребенку скучно и он устал на уроке. Необходимо обратить внимание на момент освежения на уроке не только для снятия утомления учащегося, но и на его воспитательное значение. Например: «Ушастый серый кролик», «Качающиеся деревья», «Горка», «Гигантская дедушкина лопата» и др. освежающие игры. Такие освежающие моменты учат ребенка быть добрым, дружелюбным, уважительным и трудолюбивым.

Активность обучающих игр.

«Так же, как работа и учеба, игра является одним из основных видов деятельности человека». Среди различных видов деятельности, которыми занимаются люди, игра является самой простой деятельностью. Потому что он знаком нам с детства. Самый простой и лучший способ понять истину. Это одно из самых интересных явлений в жизни человека [1].

Игра – это действие для удовольствия. Это основная форма деятельности дошкольников, а в свободное от учебы и работы время играют школьники и взрослые. А вот игровые элементы можно использовать как в учебе, так и в работе. Есть много теорий об игре. Ф., который сделал один из них впервые. Врубель. Он говорит, что ребенок хочет показать себя через игру. М. Лазарус разработал теорию отдыха после работы, Г. Спенсер освобождал лишнюю энергию в организме посредством игры, К. Крус является участником тренировочных игр по борьбе за жизнь, С.Л. Рубинштейн разработал теории игр, которые подготавливают к работе. Современные взгляды на игру определяют многие ее функции. Оно удовлетворяет потребности и интересы ребенка, облегчает его приспособление к жизни (Д. Б. Эльконин), помогает познать сущность. Через игру ребенок учится, воспитывается, учится уважать общество, учиться работать сообща, старается побеждать, а не проигрывать. Учащиеся адаптируют сказки, легенды, литературные произведения, истории из жизни к сцене и сами играют разные роли [2].

Известный российский ученый-педагог Л.В. Занькова, игровые элементы на уроке помогают увидеть исследование в процессе обучения, способствуют расширению знаний учащихся, повышению их творческой любознательности и сообразительности, повышению интереса и энтузиазма к обучению ловкости [3]. Можно подчеркнуть роль игр в физическом и духовном развитии детей. Шестилетний школьник – игривый ребенок. Игра учащихся, происходящих в школу, должна быть создана по содержанию, отличному от сюжетно-ролевых

игр этих детей дошкольного возраста. В этот период игра используется как основное средство работы, обучения и воспитания.

Понятно, что использование и трансформация различных методов в современном образовательном процессе повышает стремление наших студентов учиться и учиться. Независимо от того, какой метод использует учитель, цель одна - дать учащимся всестороннее и качественное образование. Как говорят наши мудрые поэты: «Если вы поставите перед собой великую цель, вы добьетесь величия», играя в любые игры на уроках, вы создадите действие, расширите свое мировоззрение и внесете вклад в свои знания во время игры.

В заключение можно сказать, что обучение через игры эффективно в организации преподавания и обучения без стресса для детских нервов. Больших результатов можно добиться, повышая педагогическое мастерство школьных учителей, являющихся главным лицом любой педагогической системы. Это зависит от мастерства и творчества каждого учителя.

Список использованной литературы:

1. С.Қарапаев.Шығармашылық тапсырмалар арқылы оқытуда ойын элементтерін пайдалану // Бастауыш мектеп. - 2010 - №1 қаңтар.
2. Адамтаева Г.А. Бастауыш сыныпта қолданылатын ойын түрлерінің маңызы // Бастауыш мектеп. - 2012 - №2 ақпан.
3. Байғаскина Жұлдыз. Танымдық ойындардың қызметі // Қазақстан мектебі. - 2010 - №9 қыркүйек

УДК 37.015.31

СИСТЕМНОЕ МЫШЛЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ ПЕДАГОГИКИ И ПСИХОЛОГИИ МЫШЛЕНИЯ

Мауленбердиева Г.Б.,
Университет «Мирас», г.Шымкент Казахстан
Садирмекова Н.К.,
КГУ «Центр развития образования», г.Туркестан

Түйін: Жүйелік ретінде ойлауды қарастыру ұсынылады, оның даму деңгейі адамның объективті шындық объектілері мен құбылыстары әлемін тануы кезінде олардың арасындағы қатынастарды орнатуға, олардың өзара әрекеттесуі мен даму процестерінің заңдылықтарын анықтауға, осы дамуды болжауға және туындаған мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік береді.

Summary: As a system it is suggested to examine thought, the level of development of which at cognition of the world of objects and phenomena objective reality a man allows to set intercommunications between them, to expose conformities to law of flowing of processes of their co-operation and development, forecast this development and effectively to work out arising up here problems.

Лишь относительно недавно, в середине прошлого века, термин «системное мышление» появился в нашей жизни и начал широко

использоваться. Системное мышление стало инструментом для управления все более сложными системами всех видов в современном мире и во всех областях человеческой деятельности. Быстро растущая специализация знаний создала фрагментарную картину мира, препятствуя темпам инновационного процесса и, следовательно, развитию экономики. Наука возникла как способ изучения сложных и развивающихся предметов из-за необходимости рассматривать связи между различными элементами системы и важности этих связей как причины кризисных ситуаций [1]. Эта способность видеть динамику развития системы, учитывая связи между всеми ее элементами, фактически привела к появлению концепции «системного мышления» применительно к управлению сложными системами.

Системное мышление - это способ мышления, который, познавая мир, позволяет устанавливать связи между явлениями и объектами, выявлять существующие закономерности, прогнозировать их развитие и решать новые проблемы. Термин «системное мышление» используется в практической психологии и чаще всего в педагогической практике. В данном случае под системным мышлением понимается мышление, рассматривающее объект мышления как систему с соответствующими характеристиками, связями и закономерностями.

Таким образом, системное мышление отражает способность применять системный подход в различных областях практической деятельности [2].

Необходимость обучения людей системному мышлению привела к разработке в последние годы ряда методик, направленных на его формирование. Поскольку педагогика определяет и методически и системно поддерживает среду, в которой формируется и развивается тот или иной способ мышления, то как логические системы и идеи о мышлении выражены в педагогической теории и практике, имеет большое значение для развития мышления учащихся. В процессе воспитания и обучения люди усваивают средства и способы мышления, созданные обществом в соответствующую историческую эпоху, и воплощают их в собственных формах деятельности. Чем полнее и глубже человек усваивает универсальные категории мышления, тем более продуктивной и логичной становится его мыслительная деятельность [3].

А.М. Матушкин разделял задачи педагогики и психологии в становлении и формировании познавательных элементов психики, отмечая, что педагогика изучает способы формирования интеллектуального поведения учащихся и создания условий для эффективного усвоения знаний и развития творческого мышления. А психология изучает мышление как процесс открытия неизвестных новых законов и способов действия в проблемных ситуациях [4]. Что же представляет собой феномен мышления? Уильям Джеймс определяет специфику мышления как психологического процесса следующим образом. «Будем считать, что способность открывать новые эмпирические данные характерна для мышления. Мышление предполагает анализ, замену целого его частями и связанными с ними свойствами и последствиями. Мышление характеризуется пронизательностью, способностью выделять существенные

признаки объекта, а также запасом знаний, позволяющим рассматривать объект с разных точек зрения... Правильно говорят, что досконально знать одну вещь - значит знать всю вселенную» [5].

Мышление сравнивает, различает и выявляет взаимосвязи между данными восприятия и наблюдения, опосредуя и раскрывая новые свойства вещей и явлений, непосредственно не данных органам чувств. Выявляя взаимосвязи и постигая реальность в контексте этих взаимосвязей, мышление помогает нам глубже понять ее природу [4].

Таким образом, рассматривая мышление как способ обнаружения связей между предметами и явлениями и распознавания новых свойств, можно считать, что мышление как особая теоретическая форма внутренней человеческой деятельности по решению проблем является по своей сути системным.

Поступающая в мозг информация о конкретных элементах отражаемой действительности, выраженная в понятиях, порождает, в зависимости от полноты поступающей информации, мысленную конструкцию (систему) образов, соответствующую возможной совокупности этой действительности в едином виде [1]. Таким образом, основными функциями мышления являются анализ причин явлений и процессов в природе и обществе, выявление порождающих их закономерностей и поиск новых идей в проблемных ситуациях при отсутствии ранее существовавших способов поведения. Однако понятие «системное мышление» не обсуждается в психологических словарях и встречается только в практической и общей научной психологии. Поэтому О. Коннор определяет его как «способ мышления, который фокусируется на отношениях между частями и их взаимодействии для формирования целенаправленного целого» [6].

В научных трудах по педагогике понятие «системное мышление» рассматривается более широко:

1. Системное мышление понимается как мышление в процессе, в котором субъект рассматривает объект мыслительной деятельности как систему и подчеркивает свойства, отношения и законы соответствующих систем [6].

2. Системное мышление как новое видение, ориентированное на интегративный синтез знаний, отражающих различные стороны, аспекты и стороны объекта, полноту и многомерность его существования, а также все положения системного подхода, направленного на всестороннее познание объекта (всесторонность, полнота, многомерность, взаимосвязанность, все приведенные соображения о важных системных и реляционных влияний) понимается как мышление, учитывающее [7].

3. Показателями системного мышления у школьников являются умение проводить системный анализ изучаемых природных объектов и явлений, анализировать предмет как систему связанных элементов, выделять общие принципы, на которых строится эта система, и строить новые системы элементов на основе выделенных принципов [8].

4. Системное мышление проявляется в следующих навыках и компетенциях:

- думать о явлениях, процессах и образовательных ситуациях как о системах;
- генерировать идеи и творчески применять ранее усвоенные знания с точки зрения системного анализа и синтеза;
- критически оценивать ситуации с точки зрения системного подхода для анализа явлений и процессов;
- объективно самооценивать эффективность системного мышления;
- самосовершенствование компонентов системного мышления.

Анализ показывает, что, не определяя само понятие «системное мышление», мы рассматриваем либо элементы понятия «системы», либо конкретные компетенции/навыки, которые формируются в результате обучения. Действительно, это отражает требования времени и является результатом саморефлексии педагогики и психологии образования, главная задача которых не «чему учить», а «как учить».

Как таковые, все эти навыки являются результатом мыслительных навыков, которые конструируют элементы, составляющие систему, и отношения между системой и внешней средой. Эти навыки, особенно с учетом того, что их сочетание не является естественным и имеет «культурное происхождение», определяют системное мышление как мышление, уровень развития человеческого восприятия мира предметов и явлений объективной реальности, устанавливающее взаимосвязи между ними и закономерности процессов их взаимодействия и развития и позволяет выявлять и прогнозировать это развитие и эффективно решать возникающие при этом проблемы.

Список использованной литературы:

1. Аверьянов, А.Н. Системное познание мира: Методологические проблемы. М.: 2000.
2. Альтшуллер, Г.С. Творчество как точная наука. М.: Советское радио, 2003
3. Берталанфи, Л. фон. Общая теория систем — обзор проблем и результатов // Системные исследования. Ежегодник. 1969. — М.: Наука, 1969. — С. 30–54.
4. Богданов, А.А. Тектология/А.А. Богданов//— М.: Экономика, 1989. Кн. 1.
5. Меерович, М.И. Основы культуры мышления /М.И. Меерович, Л.И. Шрагина. //Школьные технологии. Алматы. -1997.
6. Сычев, И.А. Педагогические условия формирования элементов системного мышления учащихся старших классов. Дис.анд. пед. наук: 13.00.01: Барнаул, 2009.
7. Давыдов, В.В. Виды обобщения в обучении: логико-психологические проблемы построения учебных предметов. М.: Педагогика, 2002.
8. Иваньшина, Е.В. Развитие системного мышления учащихся при изучении курса «Естествознание». Дис.канд. пед. наук: 13.00.02: СПб., 2005

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ОРТАЛЫҚТАРЫ МЕН МЕКТЕП ҮЙІРМЕСІНДЕ ОҚУШЫЛАРҒА МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Мейрбеков Б.Б., Құрманбай А.Е., Өсер А.С.
Ж.Ташенев атындағы университет, Шымкент қаласы, Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается об особенностях использования новой технологий в обеспечении музыкального образования учащихся в современных образовательных центрах и школах.

Summary: This article describes the features of the use of technology in providing musical education for students in modern educational centers and schools.

Қазіргі кезеңде еліміздің бұрынғы мәдени, рухани, тарихи байлығын таразыға салып, бағалап, өткенді ой елегінен өткізіп, болашақ жарқын қоғамға құнды іс-тәжірибелерді зерделеу кеңінен қолға алынуда. Оған түрткі болған бүгінгі таңдағы оқушылардың білімі мен тәрбиесінде көптеген кемшіліктердің кездесуі десек қателеспейміз. Жаңа жаһандық бетбұрыстар тұрғысынан алғанда оқыту мен тәрбие теориясында арнайы жаңа технологиялық зерттеулер бар, бірақ олар жеткілікті деңгейде деп айта алмаймыз. Жаңа технологиялық зерттеулердің барлығы соңғы жылдары жүргізілгенімен, музыкалық білім берудің мазмұны жаңа технологиялық тұрғыдан толық ашылмаған, яғни арнайы зерттеу технологиялары аз. Алынған жаңа технологиялық зерттеу нәтижелері бүгінде көптеген деректерді, талдаулар мен қорытындыларды жанаша таразылауды және кейбір практикалық тұстарын қайта қарастыруды талап етеді. Оқушыларға музыкалық білім беруді жанаша тұрғыда жүзеге асыруда жинақталған тәжірибені жаңа технологиялық жағынан талдап қорыту мен зерделеу, ғылыми-әдістемелік тұрғыдан айқындауды қамтамасыз етуде Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесінің негізі ретінде білім беру орталықтары мен мектеп үйірмесінде жаңа мазмұнда ұйымдастыру қажеттілігі туындайды.

XXI ғасырдағы білім берудің жаңа технологияларының енуінің даму мәселесі мен стратегиясы – үшінші мың жылдықта еліміздің дамуының негізгі құралы - саяси құрылыс, экономика, меншік формалары әскери күште емес, мемлекет пен адамзаттың негізгі даму қарқыны ғылым мен білімде жатыр. Бұл әлемдегі білім беру жүйесін түбегейлі қайта құруды, еліміздегі тәрбиелік-білім мекемесінің жанаша пайда болуын талап етеді. Үздіксіз білім беру жүйесінің негізі ретінде білім беру орталықтары мен мектеп үйірмесінде жаңа мазмұндағы технологияларды пайдалану оқушылардың шығармашылығын арттырып қана қоймай, оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің дамуына, эстетикалық тәрбие жүйесінің ерекшеліктерін анықтайтын шарттар мен факторларды қолдану ретін еркін қолдануға мүмкіндік береді.

Стив Бартлетт пен Диана Бертонның «Білім берудегі зерттеулер» атты кітабында «Тіптен білім беруге қатысты зерттеулер қолданыстағы білім беру үдерістері мен оларды талдау жүйелерін зерттеп, сипаттауы қажет болғандықтан, мұғалімдерді даярлауға қатысы жоқ бағдарламалармен

оқытудың өзі де осы кең тараған көзқарасқа байланысты біраз шектеулерге ұшырап отыр. Дегенмен білім беру саясаты мен үдерістерін сынап, қайта қарастыру мұғалімдерді бастапқы даярлау курстарында мүмкін болмағанымен, білім беру немесе педагогика мамандығы студенттері үшін әбден қолжетімді. Білім беру саласындағы зерттеулер мен әлеуметтік жағдайлар жиынтығы өзгерген, дамыған және төмендеген кезде білім беру құбылысы жайлы ақпарат беретін аналитикалық дискурстарды алға тартады» - деген тұжырымдарында қазіргі мұғалімдердің білім беру барысында жаңа технологияны қолдану барысында өз пәніне байланысты таңдай біліу еркіндігі туралы айтылған [1].

Педагогикалық парадигмадағы негізгі идеялардың бағыты оқушылардың тәрбие мен білім берудегі үздіксіздігін және сабақтастығын қамтамасыз ету міндетін шешу болып табылады. Бұл мәселені шешудегі жолдың бірі - өткен кезеңдердегі республикадағы музыкалық білім берудің тарихын тереңінен зерттеу. Қазақстанның аймақтарындағы мектептерде музыканың бай тарихи-мәдени және тарихи-педагогикалық өткендерін зерделеу білім беру жүйесін және тәрбие мәселелерін одан әрі жетілдіру бойынша жұмыстарға пайдаланылуы қажет.

Григг Рассель «Бастауыш мектеп мұғалімі: Шеберлікті шыңдау» атты еңбегінде «Билби (1999: 150) ақпараттық дағдыларды «ізде, түсін және қолдан» моделі арқылы дамытуды қолдайды. Іздеу қандай ақпарат қажет екенін анықтап алудан басталады, сондықтан балалар нақты сөздерді іздеу үшін әліпбиді қолдана алуы керек. Яғни балаларға кітапханадағы белгілерді, сөре жапсырмаларын, каталогтарды, тақырыптық индекстер мен сандық дереккөздерді пайдалану арқылы іздеген материалын қалай табуға болатынын үйрету керек» - деп бастауыш сынып оқушыларының білім алуудағы ізденісін сөзге тиек етіп, ақпараттық жаңа технологияларды пайдалану керектігін ескертеді [2].

Ақпараттық жаңа технологияларды пайдалану керектігін сөз еткенде тек педагогика мен психология көлеміндегі мәселелермен шектеліп қана қоймай, интеллектуалдылықты және эмоционалдылықты, өнегелілікті және эстетикалық, сондай-ақ ұшқыр идеяны, сезім мен күйгелектікті, жеке тұлғаның ішкі бекітілімін, бүтіндік жиынтығын сипаттайтын адамның психикасы мен мінез-құлқының сипаттамасын да қарастыруды жүктейді.

Музыка қоғамдық қатынастар сипатымен анықталады және жеке тұлғаның ішкі рухани дүниесіне қатысты ішкі рухани күш беретін құрал болып табылады. Музыка адамның қоғамдық ортадағы қарым-қатынас үдерісінде жалпы қабылданған мәдени ережелерді, адамгершілік нормаларды, эстетикалық әсерді қабылдау болып табылады. Музыка жеке тұлғаға қатысы бойынша ішкі күш болып табылып, қоғамдық өмір жағдайында оқушының мәдени ортаға бейімделуін қамтамасыз етеді, оның жалпы қабылданған эстетикалық әсерлер шеңберінде өзін-өзі ұстай білуіне ерекше әсер береді.

Оқушылардың музыкаға деген жақсы қарым-қатынасы негізінен, оның қажетсіну мен қызығушылық аясы өз кезегінде басқа адамдардың ортасында алатын орнымен, үлкендер тарапынан талап ету, күту және әрекет ету

жүйесімен анықталады. Музыканы тану кезінде үлкендер тарапынан ұдайы эмоционалды қарым-қатынастың қажеттілігінің болуы маңызды. Оқушыда музыкаға деген жаңа қажеттілік пен қызығушылықтың пайда болуы, жаңа іс-әрекеттерді игеруі арасындағы қарама-қайшылық психикалық дамудың қозғаушы күші болып табылады. Себебі, музыка арқылы оқушы сезіміне жай, қарапайым түрде әсер етілетін болса, онда оқушының музыкаға деген қызығушылығы да соғұрлым қарпайым болады. Сондықтан білім беру орталықтары мен мектеп үйірмесінде музыкалық білім беруде жаңа технологияны пайдаланып, оқушылардың қызығушылығын арттырудың жолдарын іздестіру өте тиімді. Музыкалық көркем бейне оқушыларды қоршаған ортада болып жатқан түрлі құбылыстардың шын бейнесін танып білудегі ой-өрісін байтып, дүниетанымын кеңейтеді.

Қазіргі білім беру орталықтары мен мектеп үйірмесінде музыкалық білім беру жүйесін жаңа бағытта жолға қоя отырып дамыту қоғамымыздағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістерге сай жас ұрпақты өмірге белсенді түрде араластыру мақсаты мен әлемдік өркениеттің жетістіктерімен сусындатуды көздейді. Білім беру орталықтары мен мектеп үйірмесіндегі музыка маманы тек педагогикалық шеберлікті, іс-тәжірибені меңгерген білікті ұстаз болып қана қоймай, сонымен қатар бірнеше музыкалық аспапты жоғары дәрежеде меңгеретін, әістемелік жағынан қаруланған, ізденімпаз да шығармашыл мамандық иегері олып табылады. Музыка сабағында оқушылар музыкалық шығармаларды аса қызықпай үйренсе, соншалықты эмоцияның болмайтындығы практикада дәлелденген. Сондықтан оқушыларға музыкалық білім беруде жаңа технологияны пайдаланудың аса қажетті екендігін музыка мұғалімінің әрдайым жадында ұстағаны дұрыс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Стив Бартлетт, Диана Бертон. Білім берудегі зерттеулер. «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры. – Алматы, 2020. 22 бет.
2. Григг Рассель. Бастауыш мектеп мұғалімі: Шеберлікті шыңдау. «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры. – Нұр-Сұлтан, 2020. 246 бет.

УДК 37.013

**ИГРЫ ПРИМЕНЯЕМЫЕ НА УРОКАХ КЫРГЫЗСКОГО ЯЗЫКА
В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ**

Мурзахмат кызы Каныкей
Кыргызский государственный университет им. И. Арабаева, г. Бишкек,
Кыргызская Республика

Түйін: Бұл мақалада ойынның балалар өміріндегі рөлі, олардың жеке басының қалыптасуына әсері туралы айтылады. Ойынның анықтамасы туралы белгілі ғалымдардың мысалдары келтірілген. Бұл бастауыш мектепте қырғыз тілі сабақтарында қолданылатын ойындар туралы. Сабақтарда дидактикалық ойындарды қолдану бойынша ұсыныстар

қарастырылады, сонымен қатар ойынның бірнеше нұсқалары және оларды өткізу ережелері ұсынылады.

Summary: This article talks about the role of the game in children's life, the impact on the formation of their personality. Examples of famous scientists about the definition of the game are given. We are talking about the games used in the classes in the Kyrgyz language in elementary school. Recommendations on the use of didactic games in the classroom are considered, several game options and rules for their implementation are also offered.

Игра - самое важное занятие в жизни детей и один из основных признаков сохранения здоровья ребенка. Из игры дети познают различные стороны жизни, получают эмоционально значимые переживания. Его основная функция - реальная реализация невысказанного. Это делается путем того, что дети участвуют в самостоятельных исследованиях и преодолевают трудности. Игра - это особый язык самовыражения.

Известный психолог русского народа А.П. Добряков рассказал, что с момента реабилитации психологически пострадавших детей после бесланского инцидента, который потряс весь мир, и до наших дней некоторые дети часто используют черный цвет на своих фотографиях, рисуя сгоревшие здания, вооруженных людей и спрашивая: «кем ты будешь, когда вырастешь?» он говорит: "Я собираюсь стать хорошим террористом» [1].

В настоящее время разнообразие игр увеличилось. Они: появление компьютерных видеоигр, множество интересных вещей в интернете. Это происходит также из-за необходимости перестроить современную детскую деятельность в соответствии с требованиями настоящего времени. Но детям нужно и нужно играть. Мостом к тому, чтобы дети научились взаимодействовать, ориентироваться в будущем, уметь общаться с людьми, является игра, только через игру они становятся адаптированными, коммуникабельными, взаимодействующими, помогающими друг другу взрослыми.

Преподавая многопредметные уроки ученикам начальной школы, мы не имеем права говорить им, чтобы они сократили игру или играли из дома, чтобы лишить их возможности играть. Игра - это эмоциональная еда для детей, питательные вещества, сила, способ справиться с опасностями и неудачами. Мы, учителя, должны обогатить эмоциональный багаж детей и дать им силы, энергию для дальнейшего усвоения разнообразных знаний. Правильно, что мы не только обучаем их, но и получаем возможность заниматься учебно-воспитательной деятельностью через игру.

Д. Ушинский стремился понять безграничные возможности человеческого творчества. Он отделил игру от обучения и считал ее неизбежной обязанностью школьника. Он обосновал идею народного воспитания и, учитывая влияние содержания детских игр на воспитание детей, предложил широкое применение народных игр в воспитательной работе. Он писал: «задача педагогики будущего состоит в том, чтобы сосредоточиться на очень богатых источниках народных игр и использовать их для создания очень мощного воспитательного средства». Игра - имеет для детей младшего

школьного возраста особое значение: игра – для них учеба, игра – для них труд, игра-важная для них форма воспитания. Игры направлены на развитие интеллекта, способствуя развитию восприятия, внимания, памяти, мышления, творческих способностей. В игре ребенок заново открывает для себя то, что давно известно взрослым. Необходимо использовать интерес школьников к игре с целью удовлетворения их потребностей в некоторых образовательных учреждениях. Когда игра включается в педагогический процесс, она становится средством обучения [2].

Управляя игрой, организуя жизнь детей в игре, педагог оказывает влияние на все стороны развития личности ребенка, его поведения.

От учителя требуется много усилий, неустанных усилий, чтобы подготовить методику игры и внедрить ее в учебный процесс. В период подготовки дидактических игр учитель как педагог сталкивается с внешними ограничениями, не связанными с его личностными качествами.

Это-нехватка материала для дидактических игр, ограничение времени на занятиях при проведении игр с детьми.

Среди учителей часто задают вопрос: «если мы будем играть с детьми во время урока, когда мы будем учить правилам?» часто возникает вопрос. Но это часто происходит потому, что они не понимают значения игры как средства обучения, а рассматривают дидактические игры как чрезмерный метод отношения к игре, а не как способ стимулировать сознание учащихся. Игровая деятельность-это сфера человеческой деятельности, в которой человек получает только удовольствие от вложенных в него физических и духовных сил.

Увлекательные игры являются важным средством воспитания умственных способностей, личности, морально-волевых качеств ребенка, то есть отражают в игре увиденное в повседневной жизни, услышанное в сказках, рассказах, развивают понятия мышления [3].

В настоящее время школы открывают для себя типы практических задач с новой философией образования, позволяющей учителям проявлять творческий подход к ученикам. Для этого возникает необходимость использования новых стратегий образовательного обучения, передовых технологий, инновационных активных методов и интерактивного обучения.

В школе успешно формируются языковые навыки, основанные на словесных играх с раздаточными материалами, логические головоломки, песни, пословицы, лото, ребусы, лабиринты, кроссворды, чайные слова, процесс интерпретации. В классе логические игры вызывают у участников большой интерес и энтузиазм. А во время отдыха такие загадки наверняка заинтересуют человека любого возраста.

Как будто природа создала детские игры для их всестороннего развития в подготовке к жизни. Следовательно, они генетически связаны со всеми видами человеческой деятельности, а также являются когнитивной формой детей в труде, общении, искусстве и спорте. Отсюда когнитивные, интеллектуальные, строительные, трудовые, коммуникативные, музыкальные, художественные, драматические, двигательные, спортивные и т. д.

Дидактические игры также различаются по содержанию обучения, познавательной специфике детей, организации и отношению к детям, роли учителя. Названные функции являются общими для всех игр, но иногда одна из них очевидна, а в других случаях - другие.

Несмотря на то, что в различных научных работах, методических пособиях приводится множество видов игр, нет работ, которые бы их точно классифицировали. Некоторые приложения предлагают следующие виды деятельности по играм, в которые играют на уроках языка, и условно классифицируют дидактические игры следующим образом: учебные, комбинаторные, аналитические, ассоциативные, контекстные, языковые и творческие задания.

Иногда типы игр зависят от используемых в них материалов [4]:

- * связанные с дидактическими игрушками,
- * связанные с печатными материалами,
- словарные игры,
- * псевдосюжетные игры.

Разделение игр на такие группы обусловлено их направленностью на обучение, познавательную деятельность детей.

В зависимости от групповой деятельности учащихся дидактические игры можно условно разделить на следующие типы:

- путешествие-игра,
- * квест – игра,
- прогноз-игра,
- * головоломка – игра,
- дискуссия-игра (диалог – игра).

Подводя итог, можно сказать, что обучение учащихся на уроках кыргызского языка в начальных классах посредством игр является одним из источников достижения успешного результата, основной целью которого является образование. Нет сомнений в том, что ключом к достижению поставленных целей будет то, что каждый преподаватель сможет эффективно использовать типы игр на уроке.

Список использованной литературы:

1. Башталгыч класстардын программалары.- Бишкек,2018. 2.Байгазиев С.
2. Окутуунун интерактивдүү методдору. – Бишкек. 2004. 110-б.
3. Бекбоев И. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теория жана практикалык маселелери. – Бишкек, Педагогика: 2003.
4. Рысбаев С. Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун теориялык жана практикалык маселелери. – Бишкек: 2004.

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МЕН ДАМУДЫҢ ФОРМАЛАРЫ, ӘДІСТЕРІ МЕН ҚҰРАЛДАРЫ

Мырзали Н. Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются формы, методы и средства формирования и развития познавательных способностей обучающихся. Развитие познавательных способностей помогает повышению сознательного отношения к обучению, улучшению познавательных процессов, способности ими управлять, сознательно их регулировать. Через познавательный интерес обучающихся осуществляется влияние на успешность обучения и на личность обучающегося в целом.

Summary: The article discusses the forms, methods and means of forming and developing the cognitive abilities of students. The development of cognitive abilities helps to increase the conscious attitude to learning, improve cognitive processes, the ability to manage them, and consciously regulate them. Through the cognitive interest of students, the impact on the success of training and on the personality of the student as a whole is carried out.

Ян Амос Коменский білім алушының еңбегін рухани қанағат пен рухани қуанышқа айналдыруға шақырды. Міне, бұл жерде қызығушылық пайда болады. Қазіргі уақытта білім алушының танымдық қызығушылығын қалыптастыру және дамыту мәселесі ерекше өзекті болып табылады және жаңа стандарттардың негізгі талабын шешуге ықпал етеді. Сондай-ақ оқудағы психологиялық күйзелістен арылуға, демек, оқушылардың денсаулығының қауіпсіздігіне ықпал ететін және оқудағы артта қалудың алдын алуға көмектесетін танымдық қабілеттілікті айтуға болады.

Танымдық қабілеттілікті дамытудың факторларын, әдістері мен құралдарын талдай келе, танымдық белсенділік факторлар кешенімен анықталады деген қорытындыға келуге болады:

- әрекеттің мотивтері мен мақсаттары,
- пәнге деген қызығушылық, - зерттелетін пәнге назар аудару,
- күшті -ерікті күш-жігер,
- жағымды эмоциялар,
- шығармашылық дербестік,
- танымдық әрекет әдістерін меңгеру,
- жұмыстың оңтайлы режимі мен ырғағы.

Танымдық қабілеттілікті ынталандыратын бірнеше әдістер бар:

- Вербалды әдістер (жарқын, бейнелі әңгіме, тартымды лекция, әңгімелесу);
- Жағымды бағалау, ауызша бекіту (келісім, мақұлдау, мадақтау);
- Ақпаратты берудің визуалды және практикалық әдістері;
- Проблемалық іздеу әдістері;
- Индуктивті және дедуктивті пайымдау әдістері;
- Өздік жұмыс әдістері (немесе мұғалімнің жетекшілігімен жұмыс)
- Жаңа нәрсені үйренуге зейінді белсендіру әдістері («қызықты бастама»,

«эмоционалды сюжет»);

Оқу тәжірибесінде қолданылатын оқушылардың танымдық қызығушылығын дамыту әдістері сан алуан.

Оқыту әдістері – бұл оқушылардың оқу іс-әрекетінде өзін-өзі табысты жүзеге асыруын қамтамасыз ететін әлеуметтік тәжірибенің белгілі бір бөлігін оқушыларға тиімді беру жолдары мен құралдарының сындарлы бірлігі.

Оқу үрдісінде оқушылардың танымдық қабілеттілікті деңгейлеріне сәйкес пассивті және белсенді оқыту ажыратылады. Пассивті оқытуда оқушы оқу іс-әрекетінің объектісі ретінде әрекет етеді: ол мұғалім берген немесе басқа білім көзінен алған материалды меңгеріп, қайта шығаруы керек. Әдетте, бұл дәріс-монологты, демонстрацияны қолданғанда болады. Сонымен бірге оқушылар негізінен бір-бірімен араласпайды және ешқандай ізденіс, проблемалық тапсырмаларды орындамайды. Белсенді оқу барысында оқушы көбірек дәрежеде оқу әрекетінің субъектісіне айналады, мұғаліммен диалогқа түседі, белсенді шығармашылық, ізденіс, проблемалық тапсырмаларды орындай отырып, танымдық процеске қатысады. Жұптық немесе топтық тапсырмаларды орындау кезінде оқушылар бір-бірімен әрекеттеседі.

Я. Лернер және М.Н. Скаткин оқыту әдістерінің оқушылардың танымдық іс-әрекетінің сипатына сәйкес жіктелуін ұсынды: түсіндірмелі-иллюстрациялық әдіс, проблемалық-ізденіс әдісі және зерттеу әдісі.

Түсіндіру және иллюстрациялық әдіс. Бұл әдісті жүзеге асыруда мұғалім мен оқушының өзара әрекетін білдіретін ақпараттық-рецептивтік деп те атайды. Әдістің мәні - мұғалім дайын ақпаратты әртүрлі тәсілдермен жеткізеді, ал оқушылар бұл ақпаратты қабылдайды, түсінеді және жадында бекітеді. Мұғалім білімді ауызекі сөз (әңгіме, лекция, түсіндіру), баспа сөз (оқулық, қосымша құралдар), көрнекі құралдар (суреттер, диаграммалар, бейнематериалдар), іс-әрекет техникасын практикалық түрде көрсету (есепті шешу әдісін көрсету, жоспарды құру әдістері, аннотациялар және т.б.). Оқушылар тыңдайды, көреді, есте сақтайды.

Кейбір зерттеушілер белсенділік көздерін табиғи ортадан, қоршаған ортадан іздейді. Адамның өзі өмір сүріп жатқан дүниенің заңдылықтары мен құбылыстарына тұрақты назарын аудармай, оның танымдық әрекеті белсенді бола алмайтыны анық. Оқушының танымдық әрекеті әдетте қандай да бір объектімен немесе тапсырмамен байланысты. Оның әрқашанда, ең алдымен, адам үшін үлкен маңызы мен мүддесі бар заттар мен құбылыстарға бағыты болады. Адамның қандай да бір затқа немесе құбылысқа деген қызығушылық дәрежесіне қарай іс-әрекетке деген әртүрлі қатынас, демек, дербестік пен танымдық белсенділік деңгейі қалыптасады. Бұл табиғи процесс. Мақсатты танымдық әрекетті жүзеге асыруда оқушы қоршаған дүние объектілеріне өзінің қатынасын көрсетіп қана қоймай, танымдық қызығушылығын оятады [1].

Танымдық қызығушылықтың пайда болуына адам дамуының жалпы деңгейі, оның өмірлік тәжірибесі, білімі, бейімділігі әсер етеді, бірақ оқу материалын беру тәсілінің маңызы зор. Білім алушылардың білімді меңгеру үдерісіндегі анықтаушы факторды оқушылардың білімге деген қызығушылығын атауға болады. Қызықты жаттығулар күшпен жұмыс істеу қабілетін жоққа

шығармайды, керісінше, бұған ықпал етеді. Бұл бұрыннан бар қызығушылықтарды анықтау, білімге деген қызығушылықты дамыту және тәрбиелеу мұғалімнің ең маңызды міндеттерінің бірі болуы керек дегенді білдіреді.

Қазіргі оқу үрдісінің тиімділігінің алғы шарты оқушының іс-әрекетін дамыту және оны бүкіл оқу үдерісінде сақтау болып табылады. Бұл күрделі міндет, оның шешімі оқытудың формалары мен әдістерін таңдауға байланысты. Оқытудың белсенді әдістері ойлау қабілетін, танымдық қызығушылығын дамытады. Оқыту әдісін таңдау оқу материалының мазмұнын талдауға және оқушылардың шығармашылық ойлауы, олардың танымдық қабілеттері, өмірлік тәжірибесі, шындыққа бейімделе алатын жағдайда белсенді әдістерді қолдануға негізделуі керек. Қазіргі оқу үрдісінің тиімділігінің алғы шарты оқушының іс-әрекетін дамыту және оны бүкіл оқу үдерісінде сақтау болып табылады. Бұл күрделі міндет, оның шешімі оқытудың формалары мен әдістерін таңдауға байланысты.

Оқытудың белсенді әдістері ойлау қабілетін, танымдық қызығушылығын дамытады. Оқыту әдісін таңдау оқу материалының мазмұнын талдауға және оқушылардың шығармашылық ойлауы, олардың танымдық қабілеттері, өмірлік тәжірибесі, шындыққа бейімделе алатын жағдайда белсенді әдістерді қолдануға негізделуі керек. барынша тиімді түрде көрсетеді [2].

Оқытудың проблемалық-ізденіс әдістері әр сабақта және оның барлық кезеңдерінде жүзеге асырылады. Мұндай әдістерге тән қасиет – студенттердің сұрақ (мәселе) қоюы, оның жауабын өз бетінше іздеп, «жаңалық ашуы», теориялық қорытынды жасауы. Проблемалық-ізденіс әдістері белсенді ақыл-ой әрекетінің, шығармашылық ізденістің, жеке тәжірибе мен жинақталған білімді талдаудың, жеке қорытындылар мен шешімдерді жалпылау қабілетінің қажеттілігін талап етеді. Оқушылардың танымдық іс-әрекеті сұрақтар мен тапсырмалар тізбегі арқылы оқушыларды қорытындыға жетелейтін мұғалімнің жетекшілігімен жүзеге асатыны анық. Проблемалық-ізденіс әдістерін қолдану мұғалімнен оқу материалын жақсы білуді, кең эрудицияны талап етеді. Мұғалім сабақ барысында оқушылармен байланыс орнатады және сақтайды, ынтымақтастық атмосферасын қалыптастырады, проблемалық сұрақтарға бірлесіп жауап береді.

Оқытудың проблемалық - ізденіс әдістері әр сабақта және оның барлық кезеңдерінде жүзеге асырылады. Мұндай әдістерге тән қасиет – студенттердің сұрақ (мәселе) қоюы, оның жауабын өз бетінше іздеп, «жаңалық ашуы», теориялық қорытынды жасауы. Проблемалық-ізденіс әдістері белсенді ақыл-ой әрекетінің, шығармашылық ізденістің, жеке тәжірибе мен жинақталған білімді талдаудың, жеке қорытындылар мен шешімдерді жалпылау қабілетінің қажеттілігін талап етеді. Оқушылардың танымдық іс-әрекеті сұрақтар мен тапсырмалар тізбегі арқылы оқушыларды қорытындыға жетелейтін мұғалімнің жетекшілігімен жүзеге асатыны анық. Проблемалық-ізденіс әдістерін қолдану мұғалімнен оқу материалын жақсы білуді, кең эрудицияны талап етеді. Мұғалім сабақ барысында оқушылармен байланыс орнатады және сақтайды,

ынтымақтастық атмосферасын қалыптастырады, проблемалық сұрақтарға бірлесіп жауап береді.

Сабақта және сабақтан тыс уақытта оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетіне ерекше көңіл бөлінеді. Білім алушылар оқу-әдістемелік зерттеулерді өз бетінше жүзеге асырады, содан кейін оның нәтижелерін сабақта баяндайды және оқу материалының теориялық негіздерін дәлелдейді немесе бекітеді. Оқу зерттеуінің нәтижелері зерттелетін тақырыпты аударуда иллюстрациялық материал ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Қазіргі оқытудың интерактивті әдістерінің бірі – жоба әдісі. Ол оқу процесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Жоба әдісін тәжірибеде қолдану бірге оқу оңай әрі қызықты ғана емес, сонымен бірге әлдеқайда тиімді екенін көрсетеді [3].

Жобалық әдіс бірте-бірте күрделене түсетін практикалық тапсырмаларды – жобаларды өз бетінше жоспарлау және орындау барысында студент білім мен дағдыны меңгеретін оқыту жүйесі ретінде қарастырылады.

Жобалық әдіс дегеніміз – мәселені егжей-тегжейлі зерделеу арқылы дидактикалық мақсатқа жету жолы, ол қандай да бір түрде жобаланған нақты практикалық нәтижемен немесе өніммен аяқталуы керек. Мұғалім ең алдымен өзінің стереотиптік ойлауын жойып, стандартты сабақтан алшақтауы керек. Жаңашылдық, назар аударарлық элемент енгізу, оқушылардың белсенділігін арттыру, оларды ойлауға, ізденуге, әрекетке баулу қажет.

Дәстүрлі емес сабақ – дәстүрлі емес құрылымы бар сабақтың импровизациясы. Мұндай сабақ оқытудың әртүрлі формаларының әдістері мен әдістерінен тұрады. Оның негізінде мұғалім мен оқушылардың бірлескен іс-әрекеті, бірлескен ізденіс жатыр. Нәтижесінде стандартты емес жұмыс түрлерін тестілеу оқушылардың сабақтағы танымдық іс-әрекетін белсендіруге әсер етіп, оқудың тиімділігін арттырады. Дәстүрлі емес сабақтар алуан түрлі, мыналарды ажыратуға болады: сабақ – ойын, сабақ – саяхат, сабақ – сайыс, сабақ – спектакль, топтық жұмыс формалары бар сабақтар, сабақ – қиял, сабақ – ертегі және т.б. Бүкіл сабақтың дәстүрлі емес болуы міндетті емес, оған оқуды жақсартуға бағытталған жеке элементтерді араластыруға болады. Бұл компьютерлік технологиялар мен жоба әдістемесін қолданатын сабақтар, тестілеудің стандартты емес нысандары және т.б.

Мұндай сабақтарға барлық білім алушы қатысады, мұғалім мен білім алушы арасында белсенді әрекеттестік орын алады, бұл кезде оқушылар объект емес, оқу субъектісі позициясын ұстана бастайды. Студенттер жаңа материалды қызығушылықпен оқиды немесе дәстүрлі емес, қызықты түрде бұрын үйренгендерін қайталай алады.

Жоғарыда айтылғандардан шығатыны, танымдық қызығушылықты қалыптастыру құралы ретінде түсіндірмелі, иллюстрациялық, проблемалық-ізденіс әдістерін және зерттеушілік әрекеттерді қолдану оқушылардың білімді меңгеруінде, олардың дағдыларын дамытуда, сондай-ақ білім алуда ең жақсы нәтижелерге қол жеткізуге жағдай жасайды [4].

Көрсетілген әдістерді қолдана отырып сабақтарды өткізудің тиімділігін арттыру келесі жағдайларда мүмкін болады:

- біріншіден, белгілі бір мазмұнға қатысты әрбір әдістің тиімділігін талдау және бағалау қажет;

- екіншіден, жеке әдісті емес, олардың кешенін, дидактикалық принциптер мен сәйкес оқыту технологиясы негізінде құрылған педагогикалық шаралар жүйесін қолдану маңызды [5].

Танымдық қабілеттілікті дамытудың педагогикалық құралдары сан алуан.

Оқыту құралдары білімді меңгеру, дағды қалыптастыру көздері болып табылады. Кең мағынада оқыту дегеніміз білім беру мақсатына жетуге ықпал ететін барлық нәрсені білдіреді, яғни әдістерінің, формаларының, мазмұнының, сондай-ақ арнайы оқыту құралдарының бүкіл жиынтығы. Оқыту құралдары әлем туралы тікелей және жанама білімді жеңілдетуге арналған. Олар әдістер сияқты оқыту, тәрбиелеу және дамыту функцияларын орындайды, сонымен қатар оқушылардың оқу-танымдық әрекетін ынталандыру, басқару және бақылау құралы ретінде қызмет етеді.

Қазіргі педагогикада «оқу құралдары» түсінігі «технология» сияқты құралдарды толықтырады. Педагогикалық технология – оқу-тәрбие процесінің тиімділігін арттыру мақсатын қоятын, оқытудың жоспарланған нәтижелеріне қол жеткізуге кепілдік беретін педагогиканың бағыты.

Зерттелетін жас тобының танымдық қабілеттілігін дамыту процесі білім алушылардың жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, белгілі бір жұмыс әдістері мен құралдарын қолдануды талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Педагогика. - Алматы., Дарын-2022
2. Мажибаева Г.П., Маметжанова Н.Х., Рсалина Л.Ә. Білім берудегі цифрлық технологиялар. - Алматы., Дарын-2022
3. Щукина, Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся [Текст]/Г.И. Щукина.- М.: Просвещение, 2014.- С.334.
4. Тихомирова, Л.Ф. Развитие познавательных способностей детей: популярное пособие для родителей и педагогов [Текст]/Л.Ф. Тихомирова. - Ярославль: Академия развития, 2013.
5. Вдовина Н. С. Активизация учебно-познавательной деятельности учащихся профессиональных образовательных организаций на основе оптимального сочетания средств обучения: Автореф... дис. канд. пед. наук — Барнаул: АГУ, 2015.

ӘОЖ 378.371

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ СТУДЕНТОВ В ЭТНИЧЕСКИХ ГРУППАХ

Нигматулина М.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан Республикасы

Мақалада этникалық топтардағы студенттердің құндылық бағдарларын дамытудың психологиялық-педагогикалық шарттары қарастырылған.

The article examines the psychological and pedagogical conditions for the development of students' value orientations in ethnic groups

Актуальной проблемой современной науки является сложность изучения ценностно-мотивационной сферы человека в связи с отсутствием общего представления о природе и функциях ценностных ориентаций. В последнее время возникла необходимость изучения факторов, влияющих на формирование ценностно-мотивационной сферы личности, детерминантами которых являются культурно-психологические особенности личности.

Одной из актуальных и сложных проблем современной науки является изучение ценностно-мотивационной сферы человека. Сложность заключается в отсутствии единого понимания сущности и функций мотивации и ценностных ориентаций. Это, в свою очередь, зависит от междисциплинарного положения ценностно-мотивационного поля. Ценностные ориентации изучаются разными науками и разными подходами, принципиально отличными друг от друга [1].

Если мы рассмотрим отношение к распределению ролей между мужчинами и женщинами в прошлом и в настоящем, то увидим, что отношение к мужчинам и женщинам изменилось. Изменились их социальные роли, профессиональные предпочтения и права в обществе [2].

Формирование способов организации внутреннего мира индивида происходит в процессе инкультурации, поэтому культурные характеристики могут влиять на специфику этих способов. Человек транслирует этнические смыслы, присваивает свойства этнокультурного мира, в соответствии с которыми строит систему способов организации и взаимодействия со своим внутренним миром. Таким образом, рефлексивные процессы человека в различных сферах жизни будут культурно специфичны. Рефлексия происходит на основе определенного морального фундамента, усвоенных ценностей, норм и правил. Именно ценности культуры в первую очередь представляют этнокультурный мир. В данном случае этнокультурная специфика профессионального мышления обусловлена ценностным фактором. Стало очевидным, что ценности культуры, как универсальные способы деятельности, содержат в себе возможности решения проблем профессионализации. Культура - это неисчерпаемый запас надежных методов и моделей поведения. Но для того чтобы овладеть ими, необходимы особые условия: кризис, проблема, активизация.

Это касается в первую очередь студентов, которые представляют будущий интеллектуальный и человеческий потенциал нашей страны. Необходимо создание специальных педагогических условий, способствующих формированию ценностных ориентаций и культуры поведения современных учащихся [3].

Именно в вузе студент проводит большую часть своего времени, приобретает необходимые знания и умения, и в то же время приобретает личностные качества, корректирует имеющийся опыт и формирует новые ценностные ориентации. Люди с «процессуальной ориентацией» меньше думают о достижении результата, часто опаздывают с выполнением работы, их

процессуальная ориентация снижает их эффективность; их больше мотивирует интерес к работе, и для достижения результатов требуется много ежедневной работы, негативное отношение, которое они не могут преодолеть.

Люди, ориентированные на результат, — одни из самых уверенных в себе людей. Они способны добиваться результатов в своей работе, несмотря на суету, помехи и неудачи.

Всеобщего уважения заслуживают люди, которые руководствуются «альтруистическими ценностями», зачастую в ущерб себе. Это люди, о которых нужно заботиться. Альтруизм – ценнейшая социальная мотивация, его наличие отличает зрелого человека. Если альтруизм до крайности вреден, даже если он кажется неразумным, он приносит счастье. Слишком явно «самоориентированные» люди встречаются очень редко. Определенная доля «разумного эгоизма» не может навредить человеку. Наоборот, его отсутствие более вредно и чаще встречается у людей «интеллектуальных профессий». Люди с «рабочей ориентацией» используют выходные, отпуска и т. д. люди, которые неутомимы и тратят все свое время на что-то. Работа приносит им больше радости и удовольствия, чем любая другая деятельность. Свобода является главной ценностью для «свободолюбивых» людей [4].

«Силовая ориентация» более свойственна представителям сильного пола. Чаще всего это производственники, но и среди них есть исключения. «Денежная ориентация» обычно возникает в двух ситуациях: когда деньги есть и когда их нет. В нашей выборке, состоящей в основном из студентов, эта направленность менее выражена, чем в других.

Однозначного определения ценностных ориентаций нет ни в философской, ни в психолого-педагогической литературе. А ведь направленность – необходимая составляющая любой сферы жизни: работы, образования, искусства, общения.

Педагогика основывается на общенаучных принципах, включающих различные явления окружающего мира и весь исторический опыт самопознания человека и используемых во всех науках.

В ходе развития общества появились различные парадигмы (модели, модели) воспитания и обучения, имеющие научно-педагогическое и общекультурное значение. С этой точки зрения «образованный человек» — это не «образованный человек» (то есть человек, которому через образование дан определенный объем знаний, умений и навыков).

Ориентации учащихся, окончивших гимназию, ПТУ или училище, имеют варианты, связанные с организацией образовательного процесса с учетом национально-регионального компонента. Акцент на ценности зрелости и коммуникабельности характерен для студентов, совмещающих учебу и работу в вузе.

С повышением уровня развития этнического самосознания в русской культуре все большее значение приобретали ценности успеха и социальной власти, ценности принадлежности к группе в бурятской культуре [5].

Представители этнического меньшинства с низким уровнем этнического самосознания не демонстрируют приверженности традиционным ценностям [6].

В гендерно-дифференцированных ценностных ориентациях студентов существуют различия, обусловленные общепринятыми нормами в представленных этнических группах. В русской культуре женщины не уступают мужчинам в независимости, в то время как в бурятской культуре к мужчинам традиционно особое отношение, как к продолжателям рода, по сравнению с женщинами, статус которых ниже.

Список использованных литературы:

1. Асмолов А. Г. Психология личности: Принципы общепсихологического анализа. Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. М: Смысль, 2012.
2. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2013. – 720 с.
3. Реан, А. А. Психология изучения личности: Учеб. Пособие/ А. А. Реан. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2014. – 288 с.
4. Лебедева, Н. М. Этнопсихология: учебник и практикум для академического бакалавриата / Н. М. Лебедева. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. — 491 с.
5. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология: Учебник. 5-е издание, исправленное и дополненное Москва : Издательство Юрайт, 2020.
6. Платонов Ю.П. П375 Этнопсихология : учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / Ю. П. Платонов. — 2-е изд., стер. — М.: Издательский центр «Ака демия», 2014. — 240 с. — (Сер. Бакалавриат).

ОӘЖ 37.017.4

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ МЕДИАБІЛІМ МАЗМҰНЫН ДАЙЫНДАУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Пересеп А.Т.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье автор показывает эффективные методы проведения занятий по медиаобразованию и результаты, которые это дает. Учень, что должны быть внесены изменения, направленные на профессиональную подготовку будущих специалистов. Доказывает эффективность зарубежных методов и собственных методов.

Summary: In the article, the author shows effective methods of conducting media education classes and the results that this gives. They say that changes should be made aimed at the professional training of future specialists. Proves the effectiveness of foreign methods and own methods.

Бүгінде медиакеңістіктен тысқары жұмыс жасайтын студенттерді елестету қиын. Себебі, студенттердің күнделікті сабақ барысы медиа саласымен тығыз байланысты. Студенттің медиабілім саласында ақпаратты жетік білуі мен құзыреттілігін қалыптастыру жоғары оқу орындарының басты міндеті. Болашақ маман иесі медиа жайында теориялық білімін жетілдіріп, медиамәтіндерді талдауды меңгергенде ғана мықты маман бола алады. Жоғары оқу орнына

арналған медиабілім мазмұнында медианың барлық саласы, оның технологиясы, медиамәтінді талдаудың әдіс-тәсілдері, қорытынды тұжырымдары, жаңашылдығы қамтылғаны жөн [1].

Жоғары білім беруде мен ұсынатын медиабілім мазмұнын дайындаудың педагогикалық-психологиялық шарттары мынадай:

1. Медиабілім мазмұны қашықтықтан оқытуға мүмкіндік беретіндей деңгейде болуы қажет;

2. Заманауи техникалық құралдармен қамтамасыз етілген арнайы кабинеттер болуы керек;

3. Жоғары оқу орнында студентке жеке жұмыс істеуге мүмкіндік беретін техникалар болуы тиіс;

4. Әрбір мамандыққа арналған практикалық сабақтардың тапсырмалары бір жүйеге түсуі қажет (тапсырма А,В,С деңгейлерімен беріледі);

5. Медиабілім беруге арналған оқу-құралдар, кітаптар, әдістеме ктаптарының саны мен сапасының жоғарылауы.

Медиабілімдік сабақтарды өткізудің әдістемесі әдеби-аналитикалық, бейнелік-имитациялық, театрланған-рөлдік және шығармашылық тапсырмаларды орындауға негізделеді. Студенттер медиабілім теориясының элементтерін құрайтын ойындық және шығармашылық тапсырмалардың кешенін орындау арқылы медиақұзыреттіліктің негізгі міндеттері шешіледі. Мұндай сабақтардың нәтижесінде студенттер жаңа білімді игеріп, жаңа деңгейге өсіп, медиамәтіндерді қолдану, талдаудың жаңа мүмкіндіктерімен танысады.Сабақты тиімді өткізудің әдіс-тәсілдеріне миға шабуыл, жағдаяттық тапсырмалар, пікірталас, шығармашылық тапсырмалар мен ойындық тапсырмалар жатады.

Оқу-тәрбие жұмыстарында ойындық тапсырмалардың маңызы зор. Л.С.Выготский, В.С.Сухомлинский оны өз зерттеулерінде дәлелдер көрсеткен.Ғылыми-зерттеу жұмыстарында анықталғандай, ойын арқылы сабақты түсіндіру студенттердің зейінін, есте сақтауын, ойлауын, ілгерілеуін дамытады.Оқытушы бұл әдіс арқылы топқа бөліп, студенттердің ұйымшылдығын, бір ауыздан шешім шығаруларын, жаңа қырларын тануды, топ болып ұйымдасып бірге жұмыс жасауды, оларды біріктіруді мақсат етеді. Студенттер үшін импровизация, театрланған-рөлдік ойындар ойнату кеңінен таралған. Яғни, олар аз ғана уақыт ішінде берілген тапсырмадан, тығырықтан шығудың жолын бірге іздейді. Бұл тапсырмалар тек ұйымшылдықты емес, сыни ойлауды және өз ойларын тезірек жинақтап, қорыта алуларын дамытады [2].

Театрланған-рөлдік тапсырмалар да өмірден алынған болуы мүмкін. Кейіпкерлер мен жағдаятты анықтап алып, эпизод бойынша рөлдерін ойнап шығады. Мысалы, оларға күнделікті таныс жағдайлар болуы мүмкін. Оқытушы мен студент, кітапханашы мен студент, ата-ана мен бала дегендей бөлініп, өз рөлдерін алып шығулары қажет.

Пікірталас әдісі студенттердің тақырып аясында нақтылы білімдері мен түсініктері болуын қажет етеді.Тек сол кезде ғана пікірталас қыза

түспек. Дискуссия студенттердің өздеріне деген сенімділіктерін арттырады, фактпен сөйлеуді үйретеді, өз пікірін дәлелдей түсуді машықтандырады.

Медиабілім беруде шығармашылық тапсырмалардың да алатын орны зор. Байқауларға қатысу, олимпиадаларды бақ сынасу немесе концерттік бағдарламаларды біріге отырып ұйымдастыру. Мұндай шығармашылық тапсырмаларға студенттердің бәрі де ат салысады. Бірі концертті жүргізуші болса, екіншісі ұйымдастырушы, тағы бірі әнші-биші болуы мүмкін. Ал осы жандардың барлығын байланыстырып тұрған – бір мақсат. Өздері ұйымдастырып отырған концерттерінің жоғары деңгейде өтуі.

Медиабілімдік сабақтарда кеңінен қолданылатын әдіс «Айырмашылығы неде?» деп аталды. Бұл әдіс бойынша студенттерге екі түрлі бағдарлама немесе бағдарлама мәтіні беріледі. Екеуінің арасындағы айырмашылықты анықтаулары қажет. Және ең бастысы өз жауаптарын дәлелдеп отырулары қажет.

«Алдын-ала берілген атаулар» деген де жұмыс формасы медиа мен медиабілімнің жаңа терминдерін игеруде тиімді болады. Оқытушы сабақ басында жаңа тақырып бойынша 4-5 терминді айтады. Ал студенттер олардың мағынасы, мазмұны және өзара қатынасы мен баланысы туралы ойланады. Бұл жұмысты олар жеке, жұппен немесе топ ішінде ауызша, жазбаша түрде орындайды. Бірақ бұл тапсырманы жазбаша түрде орындау тиімдірек болып табылады. Соңында оқытушы бірнеше студенттің ойы мен пікірін тыңдайды.

Бұл тапсырманы күрделендіруге де болады. Ол үшін берілген терминдер қатарына сабаққа қатысы жоқ бейтарап терминді де қосуға болады (медиабілім, журналист, халық). Бірақ студент осы 3 сөзді бір-бірімен байланыстырып айтуы қажет.

Фильм көріп, кітап оқыған кезде де студенттерге бір үзіндісін алып, талқылауға беруге болады. Қызықты цитаталарды іріктеп, оларды өмірмен байланыстыруға, өздерінше түсінік қалыптастыруларына болады. Мұнда студенттің жеке көзқарасын да тыңдау маңызды. Ал соңында барлығы өз пікірлерін оқып, аудиториямен жұмыс жасайды, мұнда бұл пікірмен келіспейтіндер өз пікірлерін білдіріп, ал келісетіндер толықтырулар енгізе алады.

Шетелдік ғалымдардың еңбектерінде «Талдау» деген әдіс көбірек қолданылады. Бұл тәсіл арқылы студенттер мадиакпараттарды сынап, олардың сапасын көтере алады. Алдымен медиамәтіндегі маңызды эпизодтарды теріп алады. Кейін өздеріне қатты әсер еткен тұстарын жазады, неліктен нақты осы үзіндіні келтіріп отқанын дәлелдеп, қорытындылайды. Бұл әдісті жұп болып орындаған тиімдірек болады. Өйткені, студенттер түсінбеген тұстарын бір-бірлерінен сұрап, сұрақ қою арқылы талдап жұмыстанады [2].

Британдық медиапедагогтар медиабілімді 8 түрлі базалық әдістеме ретінде қарастырады:

1. Әсерлендіретін кадрлер. Оқытушы видеофильмді кез келген жерінен тоқтатып, студенттерге түстер мен кадрдегі ракурстарды, кейіпкер мен сюжетті талдауды тапсырады.

2. Дыбыс пен сурет. Оқытушы студенттерге медиамәтіндегі тек дыбыстарды ғана естіртеді. Осыдан кейін ұсынылған үзіндіден студенттер видеоның жалпы мазмұнын, жанрын, стилін табуы керек. Бұл әдіс студенттерге фильмдер мен телебағдарламаларға дыбыс берудің техникасы мен ерекшеліктерін түсіндіреді.

3. Орын және кадр. Студенттерге қолданылған әрбір кадр өзінше ақпарат беретінін, кадрдың монтаждық ритмі болатындығын түсіндіруге бағытталған.

4. «Басы және соңы» әдістемесі бойынша студенттерге медиамәтіндегі бастапқы және соңғы титрлар мен кадрлер көрсетіледі. Осы бойынша олар жанрын, жалпы мазмұнын табулары, және оның авторы кім болуы мүмкін екендігін болжайды.

5. Аудиторияны қатыстыру. Студенттер медиабілімге қатысты суреттер, жарнама, рецензия, саундтрек т.б. іріктей отырып, белгілі бір тақырыпқа арналған топтық презентация немесе коллаж дайындайды. Бұл әдіс студенттердің медиа мәтінді құрудың біліктілігін дамытуға бағытталады.

6. Ақпаратты тасымалдау. Студенттер медиамәтіндерді бір түрден екінші түрге ауыстырады. Мысалы, фильмді мәтінге, мәтінде өлеңге деген сияқты.

7. Медиамәтіндерді салыстыру. Студенттерге медиамәтін үзіндісін салыстыру және біріктіру тапсырылады. Мысалы, олар екі түрлі сюжеттегі әдеби мәтін мен бене материалдарды салыстырып, ұқсастығы мен айырмашылығын талдай алады.

8. Имитация. Мәтінді өзкөзқарастары тұрғысынан сыни тұрғыдан бағалап, әртүрлі телеарналар мен интернет бағдарламаларға сатуға, өткізуге тырысады [3].

Студенттердің медиа білімін дамыту үшін әрбір сабақ нақты педагогикалық мақсат пен міндеттерді көздеуі қажет. Сабақтың мазмұны студенттердің қызығушылығы мен мүмкіндіктеріне сәйкес құрылып, олардың практикалық тапсырмаларын өмірмен, іскерлікпен, шығармашылық дағдысының дамуымен байланыстырған жөн. Бұл студенттердің тақырыпты игеріп, оның тәжірибе жүзінде қолдана алуына және пәнге деген қызығушылығын арттыруға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сейітқазы П.Б., Абдиркенова А.К. Медиабілім мазмұнын құраушы негізгі теориялар мен тұғырлар. 2018. 144-153 б

2. Бейнбриж Ж., Гок Н., Тайнан Л. Медиа және журналистика: теория мен практикаға жаңа көзқарас. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019. – 592 бет.

3. Тұрғынбаева Б.А., Таженова Г.С. Студенттердің медиақұзіреттілігін қалыптастыру – заман талабы. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. «Педагогика және психология» ғылыми-әдістемелік журнал, 2 (27), 2016.-100 – 104 б.

СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ОТБАСЫЛЫҚ ТӘРБИЕ ТҮРЛЕРІНІҢ ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ

Сайдирасулова Г.У.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан Республикасы

Түйін: В статье рассматривается изучение влияния семейных форм воспитания на формирование самооценки студентов.

Summary: The article deals with the study of the influence of family forms of education on the formation of self-esteem of students.

Ата-ана тәрбиесі стилі студенттердің өзін-өзі бағалауының қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді, атап айтқанда, авторитарлық тәрбие стиліндегі отбасыларда балалардың өзін-өзі бағалауы көбінесе төмен, ал демократиялық ата-аналық стилі бар отбасыларда - өзін-өзі бағалау мен құрметтеу жоғары.

Отбасы – баланы, кейінірек жасөспірімді әлеуметтендірудің негізгі институты, онда ол адамдармен қарым-қатынас жасаудың әлеуметтік тәжірибесінің алғашқы тәжірибесін алады, сонымен қатар өзін қоршаған адамдармен мінез-құлық және қарым-қатынас дағдылары мен әдеттерін игереді.

Кез келген отбасында белгілі бір тәрбие жүйесі қалыптасады, кейде ол арқылы жүзеге аспайды. Әңгіме тәрбиенің мақсаттарын түсіну, оның міндеттерін тұжырымдау, сонымен қатар балаға нені қолдануға болатынын және нені қолдануға болмайтынын ескере отырып, тәрбиенің белгілі бір әдістері мен әдістерін мақсатты түрде қолдану мүмкіндігі туралы болып отыр.

Отбасындағы тәрбие және отбасындағы қарым-қатынас мәселесімен мына ғалымдар айналысты: К.Д.Ушинский, В.А.Сухомлинский, А.В.Запорожец, А.С.Макаренко, Г.М.Андреева, [1], Я.Л. Коломенский, А.А. Реан, Е.А. Аркин, А.Н.Леонтьев, С.Холл, И.В.Фокина [2].

Сонымен, мысалы, психикалық дамудың негізгі тенденциясын қарастыра отырып, Л.И. Божович адамның бүкіл онтогенетикалық дамуының мәні баланың бірте-бірте тұлғаға айналуында екенін атап өтті. Алғашында адамзат жинақтаған әлеуметтік тәжірибені ғана игерген болмыстан ол осы тәжірибені, сондай-ақ адам психикасының жаңа байлығын қамтитын материалдық және рухани құндылықтарды жасаушыға айналады [3].

Баланың дамуындағы отбасы тәрбиесінің маңызын асыра бағалау мүмкін емес: отбасы адамның жеке, интеллектуалдық, әлеуметтік және рухани дамуының бірінші және маңызды факторы болып табылады.

Америкалық психолог Д.М. Болдуин [4] критерийлерге негізделген: ата-ана бақылауы, ата-ана талаптары, бағалау әдістері, эмоционалдық қолдау, ата-ана тәрбиесінің екі стилін анықтады:

1) демократиялық стиль, ол келесі параметрлермен анықталады: ата-аналар арасындағы ауызша қарым-қатынастың жоғары деңгейі. және балалар; балаларды отбасы мәселелерін талқылауға тарту; ата-ананың көмекке

дайындығы және баланың дербес іс-әрекетінің табысты болуына сенімі; ата-ананың балаға объективті көзқарасын қалауы;

2) балалардың мінез-құлқына елеулі шектеулер қояды, шектеулердің мағынасын балаға нақты және түсінікті түсіндіруді, ата-аналар мен балалар арасында тәртіптік шаралар туралы келіспеушіліктердің болмауын, ата-аналар балаларға қатаң талап қоя алатынын қамтитын бақылау стилі; дәйекті және тұрақты, және балалар бұл талаптарды әділ деп қабылдайды.

Д. Баумринд [5] бақылаулар барысында бақылау әдісі мен эмоционалды байлығы және осы стильдерге сәйкес келетін балалардың ерекшеліктері бойынша әр түрлі ата-ана қарым-қатынасының үш стилін анықтай алды.

1. Беделді ата-аналар – ата-ана бақылауының жоғары деңгейі, балалардың дербестігін ынталандыру, балалармен жылы қарым-қатынас, ата-аналардың шешімдері балаларға ерікті және әділетсіз болып көрінбейді, сондықтан балалар олармен оңай келіседі. Нәтижесінде бастамашыл, көпшіл, мейірімді балалар қоғамға бейімделген, өзіне сенімді, өзін-өзі бақылауға қабілетті, өзін-өзі бағалауы жоғары.

2. Авторитарлық ата-аналар – бақылаудың жоғары деңгейі: ата-аналар өз талаптарының қатаң орындалуын күтеді, балалармен қарым-қатынасы салқын және бөлек. Ата-аналар балаларымен аз қарым-қатынас жасайды, қатаң талаптар мен ережелерді қояды, оларды талқылауға жол бермейді, балаларды өз пікірін айтуға ынталандырмайды. Балалар тұйық, қорқақ және тұнық, қарапайым және ашушаң, жанжалға бейім.

3. Рұқсат етуші (немесе либералды) ата-аналар – бақылаудың төмен деңгейі және жылы қарым-қатынас: ата-аналар балалармен қарым-қатынасқа ашық болғанымен, баланың мінез-құлқын реттемейді немесе мүлдем реттемейді, бірақ қарым-қатынастың басым бағыты баладан ата-анаға дейін.

Д. Баумринд бойынша [5] сәйкес, ата-аналар «сөзсіз сүйіспеншілікті» көрсету арқылы алшақтап кеткені сонша, олар тікелей ата-аналық функцияларды орындауды, атап айтқанда, балаларына тыйым салуды тоқтатады. Балалар бағынбаушылық пен агрессивтілікке бейім, өздерін орынсыз және импульсивті ұстайды, өздеріне талапсыз, кейбір жағдайларда балалар белсенді, шешуші және шығармашылық адамдарға айналады.

Д. Баумриндтің әріптестері Е. Маккоби мен Д.Мартин бұл типологияны отбасында бала тәрбиелеудің тағы бір төртінші стилімен толықтырды.

4. Ата-аналардың немқұрайлылығы – бақылаудың төмен деңгейі мен салқын қарым-қатынас: ата-аналар балаларға ешқандай шектеу қоймайды, балаларға немқұрайлы, қарым-қатынасқа жабық. Мұндай отбасылардағы балалар ашушаң және тұйық болып өсуі мүмкін, егер немқұрайлылық дұшпандықпен біріктірілсе, балада деструктивті импульстар және девиантты мінез-құлыққа бейімділік байқалады.

А.И. Захаров отбасылық қатынастардың келесі критерийлерін анықтайды:

1. Балаларға қатысты ата-аналардың эмоционалдық байланысының қарқындылығы: осы параметр бойынша отбасы тәрбиесінің келесі стильдері ажыратылады – гипер-қамқорлық, гипо-қамқорлық, қабылдау, қабылдамау.

2. Бақылау параметрі отбасылық тәрбиенің рұқсат етуші, рұқсат етуші, ситуациялық және шектеуші сияқты стильдерін бөліп көрсетуге мүмкіндік береді.

3. Кез келген жастағы балаға ата-ананың қатынасында аса маңызды болып табылатын тәрбиелік ықпал етудегі жүйелілік критерийі.

4. Эмоционалды қанықтылық көрсеткіші отбасындағы эмоционалды атмосфераның тұрақтылығы мен сипаты туралы түсінік береді; осы көрсеткіш бойынша отбасы тәрбиесі аффективті тұрақты немесе тұрақсыз болуы мүмкін.

5. Ата-ана мен бала қарым-қатынасындағы мазасыздану сипаттамасы отбасы тәрбиесіндегі атмосфераның ерекшеліктерін көрсетеді, ата-ананың балаға деген қобалжуын, бала мазасыздануының даму факторларын, жанұяның күйзеліс факторларына төзімділігін және т.б.

Отбасылық психотерапевт Е.Г. Эйдемиллер бұзылған ата-аналық стильдерді сипаттайды. Бұл стильдердің арасындағы айырмашылықтар ата-ананың бала өміріне эмоционалды түрде араласуынан, бақылау мен қамқорлық дәрежесінен, ата-ананың баланың қажеттіліктерін түсінуінен көрінеді. Олардың кейбіреулері мыналар:

1. Гипопротекция: қамқоршылық пен мінез-құлықты бақылаудың болмауы, кейде толық қараусыз қалуға дейін жетеді; Көбінесе баланың физикалық және рухани әл-ауқатына, оның істеріне, қызығушылықтарына, уайымдарына көңіл бөлу мен қамқорлықтың болмауы ретінде көрінеді. Жасырын гипопротекция бақылаудың болуымен байқалады, бірақ жылулық пен қамқорлықтың болмауы, кірмеу.

2. Доминант гиперпротекция: балаға жоғары көңіл бөлу және қамқорлық, ұсақ бақылау, шектеулер мен тыйымдардың көптігі, тәуелсіздіктің жоқтығын, бастамасыздықты, шешімсіздікті және белгісіздікті күшейтеді.

3. Индульгентті гиперпротекция: баланың кез келген қалауын қанағаттандыру, шамадан тыс қамқорлық пен табыну, бұл ақыр соңында жеткіншектің тым жоғары ұмтылысына әкеледі, көшбасшылық пен артықшылыққа деген шектен тыс ұмтылыс, табандылық пен өзін-өзі сенімділіктің болмауымен үйлеседі.

4. Эмоционалды қабылдамау: баланың қажеттіліктерін елемеу, мүмкін оны қорлау.

5. Моральдық жауапкершілікті арттыру: ымырасыз адалдық талаптары, баланың жасына және нақты мүмкіндіктеріне сәйкес келмейтін борыш сезімі, әдептілік, баланы жақындарының амандығына жауапты ету, өмірде үлкен жетістіктер күту, Мұның бәрі баланың қажеттіліктерін, өз мүдделерін елемеу, оның ерекшеліктеріне жеткіліксіз назар аударумен біріктіріледі.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, психологтар әртүрлі отбасылардағы тәрбиенің ерекшеліктерін зерттей келе, балалардың жеке қасиеттерінің қалыптасуы көбінесе олардың отбасындағы өзара әрекет ету стиліне, белгілі бір кезеңге дейінгі қатынас оған деген қатынастың көрінісі. үлкендерге, әсіресе ата-анаға, нәтижесінде баланың өзін-өзі тәрбиелеуіне байланысты деген қорытындыға келгенін атап өтеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Карбанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования: Учебное пособие. — М.: Гардарики, 2015. — 320 с.
2. Ильенко Е.П. Особенности самоотношения подростков из семей с разными стилями воспитания // Психология, социология и педагогика. —2013. —№ 2. —С.12-17
3. Бороздина Л.В. Сущность самооценки и ее соотношение с Я-концепцией // Вестник московского университета. —2011. —№1. —С.54-65
4. Койшибаева И.А. Стиль семейного воспитания как фактор развития Я- концепции подростка в городской семье / И.А. Койшибаева: автореферат диссертации на соискание степени кандидата психологических наук. —М., 2013. —19 с.
5. Кузьмишина Т.Л., Амелина Е. С., Пермякова А. А., Хохлова Е. А. Стили семейного воспитания: отечественная и зарубежная классификация // Современная зарубежная психология. —2014. №1. —С. 16-26.

ОӘЖ 378.147:004

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сапаралы А. Ғ., Нуридинова Г.А.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан,

Резюме: В данной статье рассматривается проблема формирования информационной культуры будущих педагогов, раскрывается смысл понятия «информационная культура», её функции, направления педагогической деятельности по формированию информационной культуры педагога.

Summary: This article examines the problem of the formation of the information culture of future teachers, reveals the meaning of the concept of "information culture", its functions, directions of pedagogical activity for the formation of the information culture of the teacher.

Қазіргі қоғамда үздіксіз білім беру идеясын жүзеге асыру ақпарат көлемін ұлғайтатын ақпараттық кеңістіктің қарқынды кеңеюі мен оны адамның игеруінің шектеулі мүмкіндіктері арасындағы қайшылықты жеңуге бағытталған. Осыған байланысты білім беру мекемесінің маңызды міндеті студенттердің әртүрлі ақпарат көздерінен қажетті ақпаратты алу, оқу және өзін-өзі тәрбиелеу процесінде туындайтын осы бағыттағы қажеттіліктерді тиімді қанағаттандыру қабілетін қалыптастыру болып табылады. Белгіленген мақсатқа ақпаратты іздеуді, сыни бағалауды, оны өңдеуді және практикалық мақсаттарда пайдалану сияқты қажетті білім, дағдылар жүйесін қалыптастырусыз қол жеткізу мүмкін емес. Қазіргі уақытта бұл білім мен дағдылардың барлық спектрін «ақпараттық мәдениет» ұғымымен байланыстырады.

Педагогикалық әдебиеттерде ақпараттық мәдениет ұғымының әртүрлі түсіндірмелері бар:

Г.А. Бордовский және В. А. Извозчиков өз зерттеулерінде «ақпараттық мәдениет» ұғымына дүниетанымдық және аксиологиялық элементтерді енгізуді қарастырады. Ақпараттық мәдениет-бұл адамның айналасындағы әлемдегі

ақпараттық процестер туралы, ақпарат көздері туралы білімінің болуы, қазіргі тұлға үшін ақпараттық ортада шарлау қаншалықты маңызды екенін түсіну [1].

И.Г. Хангельдиева ақпараттық мәдениетті жалпыадамзаттық рухани құндылықтар басым болып табылатын ақпаратты алу, беру саласындағы адам өмірінің сапалық сипаттамасы ретінде қарастырады [2].

Е.А. Медведева ақпараттық мәдениетті адамға ақпараттық кеңістікте еркін жүруге, оның қалыптасуына қатысуға және ақпараттық өзара әрекеттесуге ықпал етуге мүмкіндік беретін білім деңгейі ретінде қарастырады [3].

Көптеген түсіндірулердің болуы ақпараттық мәдениет көптеген компоненттерден тұратын құбылыс екенін көрсетеді.

К.Т. Мулдабекова ақпараттық мәдениетті, ең алдымен, өскелең ұрпақта қалыптасуы қажет жалпыадамзаттық рухани құндылықтар басым болып табылатын ақпаратты алу, беру, сақтау және пайдалану саласындағы адам өмірінің сапалық сипаттамасы деп аңықтайды [4].

Н. Б. Зиновьева өз еңбектерінде ақпараттық мәдениет туралы ғалымдардың барлық ойларын жүйелеуге тырысты. Ол адамды ақпаратты қабылдайтын және түрлендіретін субъект ретінде қарастырады. Нысан ақпараттық кеңістік шеңберіндегі «адам-қоғам» жүйесі болып табылады. Пәні - үлкен ақпарат ағынын түсіну және өңдеу процесінде адамның қабілеттерін жетілдіру, ашу [5].

Ақпараттық мәдениеттің жүйелік-құрылымдық құрылымы бар, онда жүйелік-қалыптастырушы ядроны ажыратуға болады. Бұл қоғамның табиғаты мен даму деңгейіне байланысты адамдардың ақпараттық іс-әрекеті. Бұл іс-әрекет адамдардың қажеттіліктеріне сәйкес өзін екі жақты процесс ретінде көрсетеді: бір жағынан, бұл жинақталған және өндірілген ақпаратты пайдалану, екінші жағынан, оны құру және әртүрлі материалдық тасымалдаушыларға бекіту.

Адамның ақпараттық мәдениетінің көрсеткіштері ретінде оның ақпаратқа деген қажеттілігін тұжырымдау, ақпараттық ресурстардың барлық жиынтығында қажетті ақпаратты тиімді іздеу, ақпаратты өңдеу және жаңасын құру, ақпаратты таңдау және бағалау, сонымен қатар ақпараттық коммуникация қабілеті және компьютерлік сауаттылық қарастыруға болады.

Көріп отырғанымыздай, ақпараттық мәдениет — бұл жалпы адамзаттық рухани құндылықтар басым болатын ақпаратты алу, беру, сақтау және пайдалану саласындағы, ең алдымен, адам өмірінің сапалық сипаттамасы.

Қазіргі адамның ақпараттық мәдениетін қалыптастыру оның күнделікті іс-әрекетінде тұрмыстық білім мен дағдыларды, бұқаралық коммуникация құралдарының ақпаратын игерудің әсерінен жүзеге асырылатындығын ескеру қажет.

Ақпараттық мәдениеттің мазмұнына кіреді:

- әр түрлі ақпарат көздерінен қажетті деректерді іздеу қабілеті;
- өз іс-әрекетінде компьютерлік технологияларды қолдану қабілеті;

- өз іс-әрекетінде ақпараттық процестерді бөлектеу және басқару қабілеті; ақпаратты алдамалық өңдеу негіздерін меңгеру;
- әртүрлі ақпаратпен жұмыс істеудің практикалық әдістерін меңгеру.

Мектептегі оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыру-бұл оқу-тәрбие жүйесінің барлық қатысушыларының өзара әрекеттесу процесі.

Ақпараттық мәдениетті қалыптастыру бойынша педагогикалық іс-әрекеттің келесі негізгі бағыттарын ажыратуға болады:

- деректерді ұсынудың, өңдеудің жаңа әдістері мен тәсілдерін қолдану;
- өзінің педагогикалық іс-әрекетінде әдістемелік материалдар мен көрнекі құралдардың кең спектрін қолдану;
- компьютерлік оқыту және бақылау бағдарламаларын әзірлеу және пайдалану;
- кәсіби өсу және өзін-өзі тәрбиелеу үшін компьютерлік желілердің ақпараттық ресурстарын пайдалану.

Қазіргі педагог өмір мен іс-әрекеттің түрлі салаларындағы ақпараттық технологиялардың негіздерін зерделеу, оқу-тәрбие жұмысының ақпараттық кеңістігін құру және белсенді пайдалану негізінде оқу-тәрбие процесінің тиімділігін арттыру, ақпаратқа ғылыми, сыни көзқарасқа негізделген оқушылардың дүниетанымын қалыптастыру қажет.

Осыған байланысты ақпараттық мәдениетті қалыптастыру мәселесі бүгінде жоғары мектептің маңызды мәселелерінің бірі болып көрінеді, өйткені тұлғаның ақпараттық мәдениеті адамның жалпы мәдениетінің маңызды компоненттерінің бірі болып табылады, онсыз ақпараттық қоғамда өзара әрекеттесу мүмкін емес. Болашақ педагог өзінің кәсіби қызметінің бастапқы кезеңінде ақпараттық ортамен тиімді өзара әрекеттесудің қалыптасқан дағдыларын қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бордовский Г.А., Извозчиков В.А., Исаев Ю.В., Морозов В.В. Информатика в понятиях и терминах / Под ред. В.А. Извозчикова. - М.: Норма, 2006.
2. Хангельдиева И. Г. О понятии информационная культура // Информационная культура личности: прошлое, настоящее, будущее. Краснодар, 1996. С. 2-7.
3. Медведева Е. А. Основы информационной культуры // Социс. 1994. № 11. С.11.
4. Мулдабекова К.Т. Ақпараттық технологиялар арқылы болашақ мамандардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру: филос.док. (PhD) дәрежесі...дис. Абай ат. Қазақ Ұлттық ун-ті. -Алматы, 2014. -159б.
5. Зиновьева Н. Б. Информационная культура личности: введение в курс: учеб. пособие для вузов культуры и искусства / под ред. И. И. Горловой; Краснодар. гос. акад. культуры. Краснодар, 1996. 490 с.

УРОВНИ РАЗВИТИЯ ПРОСТРАНСТВЕННОГО МЫШЛЕНИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Сейталиева Э.С., Касымалиева Г.О., Кудайбердиева Н.
Кыргызский государственный университет им. И.Арабаева,
г.Бишкек, Кыргызская Республика

Түйүн: Мақалада бастауыш сынып оқушыларының кеңістіктік ойлауын дамыту мәселелері қарастырылады. Оқу процесінде 1-4 сынып оқушыларында кеңістіктік көріністерді қандай әдістермен қалыптастыруға болады. Оқушыларда кеңістіктік бейнелеудің қалыптасуын анықтауға арналған бағалау критерийлері келтірілген. Сондай-ақ оқу іс-әрекетінде оқушылардың кеңістіктік ойлауының даму деңгейлері нақтыланды.

Summary: The article deals with the development of spatial thinking of younger students. What methods can be used to form spatial representations of students in grades 1-4 in the learning process? Listed assessment criteria for determining the formation of spatial representation in students. Also clarified the levels of development of spatial thinking in students in learning activities.

В психолого-педагогической литературе проведен ряд исследований, посвященных развитию пространственной ориентации у детей дошкольного возраста. Согласно этим исследованиям, рудиментарные формы пространственной ориентации формируются у детей в младенчестве, когда формируется система связей между зрительным, слуховым и двигательным анализаторами. Затем, к трем годам, формируются систематические механизмы пространственной ориентации. Основы раннего пространственного представления и рудиментарные знания о пространстве приобретаются и закрепляются в дошкольном возрасте. Нечто новое, имеющее огромное значение для всего процесса развития систематических механизмов восприятия пространства, связано с обучением ребенка в начальной школе.

Специфика восприятия и представления пространства детьми младшего школьного возраста была отмечена в работах многих ученых. Однако, несмотря на обширные исследования и значительный прогресс, до сих пор в психолого-педагогической литературе недостаточно изучены процессы формирования пространственных представлений, не разработаны обоснованные критерии выявления и оценки сформированности у учащихся, методы целенаправленного формирования пространственного мышления у школьников в процессе обучения. Кроме того, введение новой школьной программы существенно изменило содержание, роль и место пространственного мышления в учебном процессе. В связи с этим возникла необходимость нового освещения вопросов формирования пространственного мышления. Пространственное мышление формируется в процессе обучения у учащихся 1-4 классов, в основном, следующими способами:

1. наблюдать;
2. воспринимать и осмысливать информацию от учителей и учебников;

3. практическая деятельность (например, измерение, конструирование, рисование, моделирование, решение задач);

4. мысленное манипулирование пространственными представлениями.

На основе длительного теоретического и экспериментального исследования по определению сформированности пространственных представлений учащихся, их целостности, осмысленности, активности и научности, в качестве критериев оценки можно использовать следующие умения:

1. узнавание заданного объекта среди объектов реальной деятельности;

2. узнавать объекты по изображениям;

3. устанавливать отношения между словами, представлениями и образами и объектами реальной деятельности;

4. воспроизводить объект в воображении (представление в памяти);

5. воспроизводить представления по памяти (устно, в рисунках, моделях);

6. создавать что-то новое в воображении (образное представление);

7. воспроизводить представления в воображении (словесные, графические, модельные).

На основе этих умений определяется также уровень развития пространственного мышления учащихся в учебной деятельности:

I. Накопительный. Накопление и распознавание пространственных символов и отношений. Происходит накопление различных пространственных представлений, ученик способен распознавать различные пространственные объекты и их отдельные символы и отношения. Объект может быть назван, и его можно найти на рисунке среди объектов реальной деятельности. Однако различие между различными категориями пространственных символов неустойчиво, иногда отсутствует соответствие между изображениями и словами, и наоборот. Восприятие ученика несовершенно.

II. Воспроизводимость. Воспроизведение представлений по памяти. Ученики развивают способность воспроизводить (в виде представлений, устно, в рисунках и моделях) пространственные признаки и отношения, которые они знают. Значительно расширяется словарь пространственных терминов, накапливаются различные виды пространственных представлений и отношений. Учащиеся способны устанавливать связи между представлениями о пространстве, количестве и времени. Слова приобретают сигнальные значения и вызывают у учащихся соответствующие выражения.

III. Конструктивный. Самостоятельное построение пространственных образов. Учащиеся активно используют представления, интегрирующие уже сформированные количественные и временные отношения, в качестве основы для своей мыслительной деятельности. Ученики способны опираться на отдельные элементы пространственных представлений (форма, размер, расстояние и т.д.), чтобы описать пространственные признаки и отношения словами. На основе сформированных пространственных представлений учащиеся могут создавать новые представления и манипулировать ими, используя словесные описания, числовые данные и рисунки.

IV. Интеллектуальное. Мысленное манипулирование пространственными представлениями. Ученики обладают богатым запасом пространственных представлений, терминов, пространственных символов и отношений, которые можно легко различать. Эта стадия уже характеризуется способностью мысленно перемещать пространственные объекты (симметрия, движение, вращение), находить на рисунках положение фигуры после ее перемещения, вид движения и т.д. [1, с.81].

Уровни не имеют особого отношения к какому-либо конкретному классу, не рассматриваются изолированно, как временные отрезки, проходящие строго один за другим. Все уровни тесно связаны и переплетены между собой, и каждый предшествующий уровень можно рассматривать как основополагающий и подготовительный для последующих. Особое место в формировании пространственного мышления занимает чтение и составление фигур. При рисовании основной задачей является преобразование представлений об объекте в его плоскостное изображение, тогда как чтение решает противоположную задачу. На основе мысленного восприятия плоского образа выясняется представление объекта, его форма, размеры, положение, необходимая информация, отношения и взаимосвязи. Представление об объекте при чтении и построении иконы формируется не только в результате непосредственного узнавания и припоминания, но и в результате целой системы умственных действий, направленных на преобразование данных восприятия и мысленное воспроизведение образа. Чтение и сочинение не могут быть сведены к навыкам как таковым, а являются осмысленными навыками, в которых лишь некоторые действия являются автоматическими.

Школьная программа предполагает, что учащиеся 1-4 классов овладеют большинством пространственных и геометрических представлений, слов и терминов, символов, необходимых для усвоения школьного материала.

Знания о пространстве и пространственном распределении развиваются в ходе различных видов деятельности в младших классах, включая игры, наблюдения, трудовые процессы, рисование, конструирование и моделирование.

Особенно важную роль в формировании пространственного мышления играет математика, которая является основой человеческого мышления. На уроках математики учащиеся приобретают знания о пространстве с точки зрения: формы (прямоугольник, квадрат, круг, овал, треугольник, продолговатый, круглый, изогнутый, заостренный, кривой), размера (большой, маленький, большой, маленький, равный, большой, маленький, маленький, половина, половина), протяженности (длинный, короткий, широкий, узкий, высокий, левый, правый, горизонтальный, прямой, наклонный), положение в пространстве, пространственные отношения (средний, выше среднего, ниже среднего, правый, левый, боковой, ближе, дальше впереди, сзади, позади, перед).

По определению А.П. Савина, математика - это "наука о количественных отношениях и пространственных формах в реальном мире" [2, с.80].

Как видно из этого определения, одним из основных предметов математики является форма и пространство, что свидетельствует о большом потенциале математики и возможности использования математических знаний в формировании пространственного мышления. Все математические понятия основаны на абстрактной и умственной деятельности в процессе познания человеком закономерностей и процессов реальных явлений. Они рождаются на основе. Пространственное мышление, приобретенное на уроках математики, способствует успешному обучению по всем предметам. Проблеме формирования пространственного мышления посвящены исследования философов, психологов, физиологов, педагогов и методистов. Математика как наука изучает пространственные отношения и формы их обобщения. Математика способствует развитию мышления, памяти, внимания, творческого воображения и наблюдательности и является реальной предпосылкой для формирования и развития пространственного мышления у учащихся. Для курсов математики характерно сочетание высокого уровня абстракции и геометрической наглядности. Опыт учителей математики показывает, что лишь небольшая часть учеников способна решать геометрические задачи на абстрактном уровне.

Основными причинами такой ситуации являются недостаточное развитие пространственного мышления и небольшой опыт геометрической деятельности. По этой причине рассмотрение свойств фигур и формирование начальных геометрических понятий в основном направлено на приобретение практических умений и навыков, которые приводят к решению практических задач на вычисление (длины, площади и периметра). Таким образом, в начальной школе происходит лишь некоторое накопление фактического материала по геометрии, но нет соответствующего обобщения.

Список использованной литературы:

1. Гончарова М.А. Развитие у детей математических представлений, воображения и мышления / М.А. Гончарова. - М. "Антал" 1995, 136 с.
2. Савин А.П. Энциклопедический словарь юного математика. /А.П. Савин - М., "Педагогика" 1985 г, 450 с.

ОӘЖ 37.378

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ ВИРТУАЛДЫ АКАДЕМИЯЛЫҚ ҰТҚЫРЛЫҒЫ ПРОЦЕСС ЖӘНЕ ТҰЛҒАЛЫҚ САПА РЕТІНДЕ

Сикимбаева А.Б., Алимкулова У.К.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье обосновывается актуальность развития виртуальной академической мобильности будущих учителей в условиях информатизации образования и создания единого глобального образовательного пространства. Представлен теоретический анализ следующих понятий: мобильность, академическая мобильность, реальная (физическая) академическая

мобильность, виртуальная академическая мобильность из различных областей знаний - психологии, социологии, педагогики.

Summary: The article substantiates the relevance of the development of virtual academic mobility of future teachers in the context of informatization of education and the creation of a single global educational space. The theoretical analysis of the following concepts is presented: mobility, academic mobility, real (physical) academic mobility, virtual academic mobility from various fields of knowledge - psychology, sociology, pedagogy.

Жылдам өзгертін өмір сүру жағдайлары жағдайында «ұтқырлық» категориясы қазіргі қоғамның сипаттамаларының бірі болып табылады. Кез келген салада дерлік болашақ маманның кәсіби маңызды тұлғалық қасиеттері болуы талап етіледі: өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылыс, үздіксіз кәсіби білім алуға дайындық, ұжымда жұмыс істеу дағдылары, іскер серіктеске төзімділік, тиімді қарым-қатынас және жанжалдарды шешу дағдылары, шешім қабылдаудағы бастамашылық және тәуелсіздік, жаңа еңбек және тұрмыс жағдайларына тез бейімделу.

Еліміздің білім беру жүйесінің үнемі жаңаруы мұғалім мамандығының ұтқырлығын да анықтайды, ол жаңа кәсіби жағдайларға бейімделуі, әртүрлі стандарттармен жұмыс істеуі, ұсынылатын мектептегі оқу құралдары мен оқулықтардың тізімдерін өзгертуі, бағалау құралдарының жаңа қорларын әзірлеуі, өзін үнемі жетілдіріп отыруы керек және өз іс-әрекеттерінде заманауи педагогикалық әдістерді және технологияларды, соның ішінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданады, әртүрлі білім беру интернет-ресурстарын пайдаланады, сонымен қатар өз оқушыларына төзімділікпен қарайды, олармен тиімді қарым-қатынас жасайды және қайшылықтарды шеше алады.

Болашақ мұғалімді осындай іс-әрекетке дайындау университетте өтеді және студенттердің академиялық ұтқырлыққа дайындығын қалыптастыруды көздейді. Мұндай процесс студенттерге жеке оқу жолын құруда, серіктес университет ұсынатын әрі қарай кәсіби қызметіне қажетті курстарды таңдауда кең мүмкіндіктерді анықтайды. Қоғам мен білім беруді жалпы ақпараттандыру кезеңінде студенттерді ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың, әртүрлі университеттердің онлайн курстарының көмегімен жүзеге асырылатын академиялық ұтқырлыққа - виртуалды академиялық ұтқырлыққа дайындау қажеттілігі ерекше өзекті болып табылады. Зерттеу ұтқырлықтың бұл түрі болашақ мұғалімнің кәсіби өзін-өзі жетілдіруіне бағытталған процесс бола отырып, сонымен бірге белгілі бір құрылымдық құрамдас бөліктерге ие және білім беру жүйесінде қалыптасуы қажет студенттің маңызды тұлғалық университеттегі кәсіби дайындық барысының сапасы деген гипотезаны дәлелдейді.

Теориялық және әдістемелік тәсілдер «Виртуалды академиялық ұтқырлық» категориясын егжей-тегжейлі қарастыру үшін алдымен «ұтқырлық» деген жалпы ұғымға жүгіну қажет. Бұл категория әртүрлі ғылымдарда қарастырылады: психология, әлеуметтану, педагогика. Ұтқырлық (грек тілінен аударғанда *mobilis* – ұтқырлық) психологияда ұтқырлық, жылдам реакцияға дайын болу, іс-әрекетке

тез араласу деп түсіндіріледі. Анықтамадан ұтқырлық адамның белгілі бір қасиеті, қасиеті екендігі шығады [1].

Әлеуметтанудағы ғылыми зерттеулерде «ұтқырлық» термині 1920 жылдардан бастап жүйелі түрде қолданыла бастады. XX ғасырда ол П.А. Сорокин атты орыс әлеуметтанушысының есімімен байланысты. Қолдану әмбебаптығы мен кеңдігіне байланысты бұл термин әдетте белгілі бір жағдайда терминнің нені білдіретінін түсіндіретін білікті сөзбен бірге қолданылады; мысалы, «кәсіби ұтқырлық», «әлеуметтік ұтқырлық», «тік ұтқырлық», «академиялық ұтқырлық», «виртуалды ұтқырлық».

Зерттеушілер академиялық ұтқырлықты серіктес университеттердің студенттерге «өз бейімділігі мен ұмтылысына сәйкес» оқу модульдерін, пәндерін және оқу орындарын таңдау арқылы өз бетінше кәсіби білім беру даярлығын қалыптастыру және жетілдіру мүмкіндігін берумен байланысты процесс ретінде қарастырады.

«Студенттердің академиялық ұтқырлығы» ұғымын географиялық ұтқырлықпен байланыстыруға болады, ол адамның немесе адамдар тобының сол әлеуметтік статусты сақтай отырып, бір географиялық жерден екінші жерге көшу процесі ретінде түсініледі. Сонымен бірге академиялық ұтқырлық «өз еліндегі немесе шетелдегі басқа университетке көшумен байланысты студенттердің оқуын ұйымдастыру нысандарының бірі» ретінде қарастырылады. Студенттің басқа жерге кететін уақыты шектеулі және белгілі бір кезең – көбінесе семестр, ал ұтқырлық процесінің соңында студент өткен пәндерді қайта кредиттеу және оқуын аяқтау үшін базалық университетке оралады.

Екінші жағынан, ғалымдар студенттердің академиялық ұтқырлығын тек әлеуметтік процесс, тәрбиелік мақсаттағы қозғалыс ретінде ғана емес, сонымен қатар оқу процесінде қалыптасатын тұтас тұлғалық сапа ретінде қарастырған жөн екенін атап көрсетеді. Біз академиялық ұтқырлықтың виртуалды түрін анықтау кезінде де осы ережемен жұмыс істейтін боламыз. Академиялық ұтқырлық болашақ мұғалімнің жеке қасиеті ретінде «өзін және қоршаған ортаны бейімдеу, өзгерту қабілеті мен дайындығы».

Академиялық ұтқырлықтың жаңа, қарқынды дамып келе жатқан түрі – студенттердің виртуалды академиялық ұтқырлығы – Интернет арқылы білім беру бағдарламасының бөлігі ретінде серіктес университетте қашықтықтан білім беру процесін қарастырады. Бұл ретте виртуалды академиялық ұтқырлықты студенттің басқа ЖОО-ның оқу процесіне қатысуы, интернет-технологияларды пайдалана отырып, жеке курстарды немесе курстың бөліктерін онлайн курстар арқылы оқытуды қарастыруға болады. Студенттердің академиялық ұтқырлығын (оның нақты, физикалық түрін білдіреді) виртуалды академиялық ұтқырлықпен салыстыра отырып, соңғысын ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды қолдану арқылы «географиялық қозғалысты қажет етпейтін физикалық ұтқырлықтың барлық артықшылықтарына» қол жеткізу ретінде анықтауға болады. Біз виртуалды ұтқырлықтың артықшылықтарын тізімдейміз.

Біз виртуалды ұтқырлықтың артықшылықтарын тізімдейміз. Олар білім берудің қолжетімділігі мен ашықтығы; еліміздің және әлемнің жетекші

мамандарының курстарында оқу мүмкіндігі; оқу материалын ұсынудың (интерактивті, мультимедиялық) және оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастырудың неғұрлым ыңғайлы түрі; оқу процесін дараландыру; оқу орны мен уақытына шектеулер жоқ; бірнеше білім беру ұйымдарында бір мезгілде оқыту перспективасы; студенттің тар бағытталған кәсіби қызығушылықтарына сәйкес келетін қосымша курстарды таңдау және жеке оқу жолын құру; таңдалған университеттің бағдарламаларын алдын ала апробациялау мүмкіндігі [2].

Зерттеулердің теориялық талдауы болашақ мұғалімнің виртуалды академиялық ұтқырлығын, бір жағынан, оның кәсіби даярлығы процесінің маңызды бөлігі ретінде анықтауға болатындығын көрсетті, ал екінші жағынан, С.А. Тыртии, оның жеке қасиеті ретінде қарастырыңыз. Біздің зерттеуімізде бұл категорияны болашақ мұғалімнің басқа ЖОО-ның білім беру ресурстарын пайдалану арқылы өзін-өзі жетілдіруге дайындығы, онлайн курстар көмегімен сабақ беру кезінде әртүрлі оқу іс-әрекеттерін жүзеге асыру қабілеті ретінде анықтаймыз. Заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, виртуалды білім беру ортасында оқу процесінің басқа субъектілерімен өзара әрекеттесу, орта, сондай-ақ осындай ортада болашақ студенттерді өз бетінше тәрбиелеуге дайын болу.

ЖОО-да болашақ мұғалімдерді даярлау мәселелеріне арналған педагогика бойынша бар отандық ғылыми еңбектерде олардың виртуалды академиялық ұтқырлығы туралы зерттеулер жоқ. Академиялық ұтқырлық және оның виртуалды түрі бойынша шетелдік зерттеулерінің талдауы негізінде болашақ мұғалімнің виртуалды академиялық ұтқырлығының құрылымы құрылды. Бұл құрылым келесі компоненттермен ұсынылған.

Болашақ мұғалімнің виртуалды академиялық ұтқырлығының мотивациялық құрамдас бөлігі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып, басқа ЖОО-ның ресурстарына негізделген оқуға деген қызығушылықтың құндылық бағдарлары мен өлшемін көрсетеді; мұндай оқытудың нәтижелеріне қанағаттанушылық және еліміздің және әлемнің жетекші жоғары оқу орындарының оқытушыларынан білім мен тәжірибелік тәжірибені меңгеру; виртуалды желілік ортада педагогикалық іс-әрекетке мотивацияның даму деңгейі, өзін-өзі жетілдіру іс-шараларына қатысу. Құрылымның мотивациялық құрамдас бөлігі болашақ мұғалімдердің олардың жеке және кәсіби дамуын, еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін және кәсіби құзыреттілігін анықтайтын процесс ретінде виртуалды академиялық ұтқырлығының маңыздылығын сезінуін болжайды [3].

Бұл компонент біртұтас әлемдік білім беру кеңістігі жағдайында болашақ педагогикалық іс-әрекетте студенттің өзін-өзі жетілдіруге құндылық бағдарларын қамтиды; білім берудің белгілі бір саласында тереңірек және жан-жақты білім мен тәжірибе алу үшін тек туған жердің ғана емес, сонымен қатар басқа ЖОО-ның білім беру бағдарламасын меңгеруге ұмтылу; әлемнің басқа университеттерінің оқу процесіне қатысушыларға төзімділікпен қарау; ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың мүмкіндіктерін өз бетінше оқу, өзін-өзі дамыту және білім

беру процесінің басқа қатысушыларымен, сондай-ақ студенттермен болашақ кәсіби іс-әрекетінде өзара әрекеттесу үшін пайдалануға ұмтылу.

Когнитивтік компонент болашақ мұғалімнің виртуалды академиялық ұтқырлықтың мәні мен мазмұнын, оны жүзеге асыру үшін қажетті мұғалімнің тұлғасына қойылатын талаптарды, сондай-ақ виртуалды онлайн ортада тиімді кәсіби-педагогикалық қызмет үшін білім деңгейін көрсетеді. Бұл компонент «академиялық ұтқырлық», «виртуалды академиялық ұтқырлық» ұғымдары, олардың қазіргі білім берудегі маңызы, ұтқырлықтың түрлері мен нысандары, сондай-ақ қолданыстағы виртуалды академиялық ұтқырлық бағдарламалары, оларға қатысу әдістері мен шарттары, басқа университеттердің онлайн курстары арқылы оқу мүмкіндіктері туралы білімдерді қамтиды [4].

Виртуалды академиялық ұтқырлықтың белсенділік-коммуникативтік құрамдас бөлігі мыналардан тұрады: біріншіден, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып, қашықтықтан оқытумен байланысты студенттердің білім беру дағдылары, екіншіден, педагогикалық іс-әрекеттің функцияларын жүзеге асыру үшін болашақ мұғалімнің меңгеруі тиіс кәсіби дағдылары және оның тиімділігін қамтамасыз етеді.

Ол студенттердің өз бетімен жұмыс істеу дағдыларын қамтиды; оқу іс-әрекетін өзін-өзі ұйымдастыру және өз бетінше жоспарлау қабілеті; мұғаліммен нақты байланыссыз оқуға дайын болу; өз оқуында онлайн курстардың мүмкіндіктерін пайдалануға, оқу материалын ұсынудың цифрлық форматын қабылдауға дайын болу; болашақ кәсіби қызметте онлайн қызметтердің құралдарын пайдалану мүмкіндігі; онлайн ортада білім беру процесінің басқа қатысушыларымен, оның ішінде болашақ студенттермен өзара әрекеттесу, желілік қақтығыстарды жеңу мүмкіндігі; әртүрлі онлайн интернет қызметтерін пайдалануға және олардың негізінде болашақ студенттер үшін өздерінің онлайн курстарының фрагменттерін жасауға дайын болу.

Виртуалды академиялық ұтқырлықтың рефлексиялық компоненті болашақ мұғалімдердің өзін-өзі бағалауға дайындығымен, желілік ортада өзіндік оқу іс-әрекетінің рефлексиясымен байланысты; виртуалды ұтқырлыққа, басқа университеттің оқу процесіне қатысу нәтижелерін бағалау; білім беру процесінің басқа қатысушыларымен – басқа ЖОО студенттерімен және оқытушыларымен өзара әрекеттестіктің көрінісіне; педагогикалық тәжірибеде апробация және мектеп оқушыларына арналған онлайн курстың құрылған фрагментін бағалау, студенттермен онлайн қарым-қатынасты көрсету.

Виртуалды академиялық ұтқырлықтың рефлексивті компоненті студенттердің практикалық тапсырмаларды орындау барысында қалыптасты: курстастың өзін-өзі бағалауын анықтау үшін өзара онлайн сауалнамалар құрастыру, онлайн курсты қолдану арқылы оқу әрекеті туралы рефлексия; сондай-ақ зерттелген онлайн-қызметтердің негізінде мектеп оқушыларына арналған онлайн курстың фрагментін әзірлеу және оның тиімділігін өзіндік бағалаумен педагогикалық тәжірибеге енгізу, сондай-ақ студенттермен онлайн өзара әрекеттестіктің көрінісі.

Осылайша, болашақ мұғалімнің әлеуметтік процесс тұрғысынан виртуалды академиялық ұтқырлығы (ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы оның ресурстарын пайдалана отырып, басқа ЖОО-ның оқу процесіне қатысу мүмкіндігі) студенттердің өзіндік білім беру траекториясын қалыптастыру мүмкіндігі, бейімі мен кәсіби қызығушылықтарына сәйкес оқу модульдерін, әртүрлі университеттердің онлайн курстарын және олардың фрагменттерін таңдау болып табылады. Осындай процестің нәтижесінде болашақ мұғалімнің интегративті тұлғалық сапасы қалыптасады – оның оқу траекториясын өз бетінше құруға, қажетті курстарды талдауға және таңдауға, олар үшін оқуды жоспарлауға, оқудан өтуге және тиімді онлайн әрекеттестік құруға, пайдалануға дайындығы қалыптасады.

Мақалада келтірілген мәселелер осы саладағы әрі қарай зерттеу үшін маңызды. Олар болашақ мұғалімдерді даярлаудың басым мақсаттарының бірі виртуалды академиялық ұтқырлықты қалыптастыру болуы керектігін дәлелдейді. Виртуалды академиялық ұтқырлықтың сипатталған құрылымына сәйкес критерийлер мен көрсеткіштер әзірленетін болады, сондай-ақ оның қалыптасу деңгейін анықтаудың диагностикалық әдістері, оны қалыптастырудың әдістері мен нақты міндеттері толықтырылады және жүйеленеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Терехина П.В. Педагогические условия обеспечения академической мобильности студентов вузов гуманитарного профиля // Теория и практика общественного развития. 2014. № 20.
2. Проскура О.В., Герасимчук И.Ю. Понятие мобильности. Виды мобильности. Академическая мобильность // Вестник ЧелГУ. 2014. №13 (342). 5. Микова И.М. Академическая мобильность студентов в вузах России и США: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. М.: РГУ им. С.А. Есенина, 2013. 23 с.
3. Дмитриева Н.К. Академическая мобильность как личностное качество субъектов образовательного процесса // Непрерывное образование: XXI век. 2013.
4. Сахапов Р.Л., Абсалямова С.Г., Абсалямов Т.Б. Виртуальная мобильность как фактор повышения качества и доступности образования // Вестник ЧГПУ им. И.Я. Яковлева. 2016. № 3 (91).

ӘОЖ 075:57(8.31)

БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ

Сихынбаева Ж.С.

«Мирас» Университеті, Шымкент қаласы, Қазақстан

Резюме: В этой статье предлагается оценка лабораторных учебных заданий, подготовленных на основе инновационных подходов к обучению, направленных на повышение знаний, осведомленности и лабораторного опыта учителей естественных наук в области биотехнологии.

Summary: В этой статье предлагается оценка лабораторных учебных заданий, подготовленных на основе инновационных подходов к обучению, направленных на повышение

знаний, осведомленности и лабораторного опыта учителей естественных наук в области биотехнологии.

Соңғы жылдары ғылымның табиғатын ғана үйрететін ғылыми білім жеткіліксіз екендігі және ғылыми білім жаңа буын пәндерінен алынған жаңа жаңалықтарды ескере отырып қайта қарауға ашық болуы керек екендігі баса айтылды. Жаратылыстану ғылымдарының көптеген оқу бағдарламалары деректерді түсіндіру, мәселелерді шешу, эксперименттік дизайн, ғылыми жазу, ауызша қарым-қатынас, ынтымақтастық, университеттердегі жаратылыстану пәнінің мұғалімдерін даярлау бағдарламалары сияқты ғылыми процесс дағдыларын қамтығанымен, бұл дағдыларды бакалавриат студенттеріне берумен шектеледі.

Биотехнология ғылымның пәнаралық саласы болып табылады және бастауыштан жоғары білімге дейінгі жаратылыстану курстарында оқытылады. Алайда, биотехнология саласындағы білім беру саласындағы зерттеулер бірнеше кемшіліктер бар екенін көрсетеді. Бұл кемшіліктердің негізгі себебі- Биотехнология пәнінің оқу бағдарламаларына жеткіліксіз енгізілуі және мұғалімдердің биотехнологияға қатысты құзыреттерінің болмауы. Білімі мен дағдылары шектеулі мұғалімдер қоғамда ғылыми мәдениеттің таралуына ықпал ете алмайды деп саналады. Сонымен қатар, әдебиеттерге шолу жасау кезінде биотехнологияны жаратылыстану білімінде қолдану туралы, білім, туралы зерттеулер бар, бірақ инновациялық тәсілдері бар биотехнологиялық зертханалардың қызметіне қатысты зерттеулер шектеулі. Биотехнологияның көпсалалы пәнін бірыңғай тәсілмен оқыту оның оқуын шектейді[1]. Оқытудың бірнеше тәсілін біріктіре отырып жасалған іс-шаралар биотехнологиялық білім беруде туындайтын мәселелерді шешуде тиімді болады деп саналады. Сондықтан жаратылыстану пәні мұғалімдерін оқытудың инновациялық тәсілдері негізінде дайындалған биотехнология бойынша оқу тапсырмаларын әзірлеу зерттеудің негізгі мақсаты болып табылады.

Жаңа білім беру жүйесін қалыптастыру қазіргі заманғы білім беру жүйесінің білім беру процесін ұйымдастырудағы елеулі өзгерістерді болжайды, олар нарықтық ортада одан әрі білім беру, кәсіби даму және ұтқырлық үшін қажетті базалық білімі мен дағдылары бар белсенді тұлғаны қалыптастыруға арналған. Осыған байланысты білім беру технологияларының рөлі артып келеді.

Біз білетіндей, биология - тірі организмдердің қоршаған ортамен өзара әрекеттесуін зерттеу. Бір өлшемді кескін оқулығымен оқу кезінде дененің барлық бөліктерін және олардың функцияларын түсіну қиын. Мультимедиялық оқыту бағдарламалары - ақпаратпен жұмыс істеу үшін арнайы әдістерді, бағдарламалық қамтамасыз етуді және техникалық құралдарды (кино, аудио және бейне құралдары, компьютерлер, телекоммуникациялық желілер) пайдаланатын педагогикалық технологиялар. Осы технологияларды қолдану қазіргі оқушының ақпаратты қабылдауы мен ойлауының жаңа түрін қалыптастыруды анықтайды. Процесс оқу материалының символдық-

символдық трансформациясына, әсері барған сайын артып келе жатқан семиотикалық кеңістікті құруға негізделген.

Белгілі ғалым А. Е. Войскунский бұл технологиялар табиғи және мәдени жадқа қосылып қана қоймай, оны түбегейлі қайта құратын, қайта құрылымдайтын сыртқы жадты қамтамасыз ететіндігін атап өтті; адамның қабылдау қабілетін күшейтеді, ойлау әрекетін басқаша жоспарлау және жүзеге асыру мүмкіндігін ашады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар әмбебап оқу іс-әрекеттерін (УУД), ең алдымен когнитивті және коммуникативті қалыптастыру процесін оңтайландыруға мүмкіндік береді. Бұл технологиялар әртүрлі объектілердің маңызды аспектілерін визуалды түрде көрсетуді, зерттелетін процестер мен құбылыстардың динамикасын бақылауды талап ететін практикалық сипаттағы тапсырмаларды орындауда әсіресе тиімді.

зерттелетін процестер мен құбылыстардың динамикасын бақылау үшін объектілер. Мұндай айырмашылықтар оның түрін (танымдық, дәлелдеу, иллюстрациялық), ақпараттың сипаттамаларымен және онымен жұмыс істеу кезеңдерімен, оқушылардың жеке айырмашылықтарымен [5] анықтайтын оқу процесі мен визуализация міндеттерімен байланысты. Мультимедиялық анимациялық модельдер студенттің санасында биологиялық процестің толық бейнесін қалыптастыруға мүмкіндік береді, интерактивті модельдер процесті өз бетінше «жобалауға», қателіктерін түзетуге және өзін-өзі оқытуға мүмкіндік береді.

Тұтастай алғанда, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар сабақ барысында оқушылардың танымдық іс-әрекетін ұтымды ұйымдастыруға мүмкіндік береді; білім беру процесін даралау үшін компьютерлерді пайдалану; әр оқушыға өзінің оқу жолын ұсынатын ашық білім беру жүйесін құру; түбегейлі жаңа танымдық құралдарға жүгіну; құбылыстар мен процестерді [2] зерттеу микро-және макроэволюция күрделі техникалық және биологиялық жүйелер шеңберінде компьютерлік графика мен модельдеуді қолдану; іс жүзінде өте жоғары немесе төмен жылдамдықта болатын әртүрлі биологиялық процестерді білдіреді.

Қазіргі уақытта айтарлықтай қуатты компьютерлік технологиялардың пайда болуына байланысты бағдарламаланған оқыту идеялары биологиядағы оқу процесін оңтайландыру және тиімділігін арттыру мәселелерін шеше алады. Мультимедиялық оқыту принциптері негізінен бағдарламаланатын оқыту теориясынан алынған, сондықтан біз бұл мәселені толығырақ қарастырамыз.

Өз бетінше оқыту мен мультимедиялық бағдарламаларды қамтитын биологияны оқытудың инновациялық әдістерін қолдану оқушылардың дағдыларын, пән туралы білімдерін жақсартады. Сабақтар қызығушылықты сақтау және графиктер мен кестелерді түсіну, талдау, түсіндіру және мәселелерді шешу дағдыларын дамыту үшін әртүрлі. Бейнелер, слайд-шоулар және компьютерлік оқытудың екі пакеті кейбір апталық іс-шараларда қосымша талдау материалын ұсынады. Екі аптада бір рет өткізілетін оқу құралдары Мультимедиялық сабақтарға және оқушылардың [3] шағын топтарымен өзара әрекеттесуге арналған платформаны қамтамасыз етеді. Алайда, бұл пән

бойынша дәстүрлі практикалық сабақтар жоқ. Бұл жағдайда студенттер қазіргі уақытта жалпы биология курсына қабылдануы немесе сәтті аяқталуы керек, ол жыл бойына апта сайынғы практикалық сабақтарды қамтамасыз етеді.

Сабақтарды өткізу мерзімдері, Оқу құралдары және бағалау үшін ұсынылған материалдар сабаққа қатысуды, өзіндік жұмысты ұсынуды және оқу құралдарындағы кері байланысты біріктіру арқылы оқушыларды ынталандыруға көмектесетін етіп жасалған. Пәндік және оқу материалдарына, сондай-ақ Қызмет жөніндегі нұсқаулықтың мазмұнына негізделген қорытынды бағалау емтиханы оқушылардың 87% бағасын қамтамасыз етті. Бағалау нұсқауларын талқылау үшін оқытушылар арасындағы тұрақты кездесулер әділ бағалауды қамтамасыз етті.

Қорытынды емтихан жұмысына да, апта сайынғы сабақтарға да сұрақтар студенттерден пән туралы түсініктерін көрсетуді, бірнеше көздерден ақпаратқа қол жеткізуді және әртүрлі стильдегі жауаптарды (қысқаша жауап, жазбалар, эсселер, есептер, деректерді ұсыну) ұсынуды талап етті. Мұғалімдер тиімді оқыту үшін проекторлар мен ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана отырып, тірі сыныптар құруы керек.

Ол үшін жаратылыстану пәнінің мұғалімдері оқыту үшін Word, Excel, Power Point, Flash, Movie Maker сияқты әртүрлі бағдарламалық құралдарды және басқа веб-құралдарды пайдалануды үйренуі керек. Өз бетінше оқыту мен мультимедиялық бағдарламаларды қамтитын биологияны оқытудың инновациялық әдістерін қолдану бойынша эксперимент барысында біз келесі нәтижелерге қол жеткіземіз:

№	Топтар мен респонденттер саны	Сәйкес студенттердің деңгейлері мен саны			Оқу пайызы
		Жоғары	Орташа	Төмен	
1	Эксперимент (n1) 70 адам	33	19	18	87
2	Бақылау (n2) - 70 адам	18	19	33	75

Бұл нәтижелерде біз ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану студенттердің жасушалар, тіндер, химиялық элементтер, атомдар, молекулалық құрылымдар, метаболизм және энергия, фотосинтез және ақуыз биосинтезі сияқты процестерді бейнелеу, абстракциялау және есте сақтау қабілетін кеңейтетінін көреміз; қажет болған жағдайда студенттердің біліміндегі [4] олқылықтарды қайта зерттеуге және толтыруға мүмкіндік береді студенттердің мотивациясы мен шеберлік деңгейі; биологиялық процестерді анимация түрінде виртуалдандыру студенттерді визуалды ойлауға және оқу материалын толық меңгеруге дайындайды; биология сабақтарында анимацияны қолдану сабақтың барлық кезеңдерінде оқушылардың танымдық белсенділігінің жандануына әкеледі.

Бұл нәтижелерде біз ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану студенттердің жасушалар, тіндер, химиялық элементтер, атомдар, молекулалық құрылымдар, метаболизм және энергия, фотосинтез және ақуыз биосинтезі сияқты процестерді бейнелеу, абстракциялау және есте сақтау

қабілетін кеңейтетінін көреміз; қажет болған жағдайда студенттердің біліміндегі олқылықтарды қайта зерттеуге және толтыруға мүмкіндік береді студенттердің мотивациясы мен шеберлік деңгейі; биологиялық процестерді анимация түрінде виртуалдандыру студенттерді визуалды ойлауға және оқу материалын толық меңгеруге дайындайды; биология сабақтарында анимацияны қолдану [6] белсенділікке әкеледі сабақтың барлық кезеңдеріндегі оқушылардың танымдық іс-әрекеті

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Б. Р. Мандель. Білім берудегі инновациялық процестер және педагогикалық инновациялар.- Мәскеу; Берлин: Тікелей Медиа, 2017 .- 343
2. Линч, П.Дж. «Мультимедиялық оқыту», оқу бағдарламасы, 2017, №22, 2-5 ББ.
3. Мельбурн Университетінің жоғары білім беруді зерттеу орталығының теледидар және оптикалық дискілерді дамыту бөлімі дайындаған 2015 жылғы интерактивті мультимедиялық оқу бөлімі. Алматы, 2015.
4. Доддс А., Лоуренс Дж., Ладигес П. Ю. және Глидоу р. м. бірінші курста биологияны оқытудың мультимедиялық тәсілі. 2018.
5. Гафуров А. Т., Талипова Дж., Файзуллаев С.С., Асимов и. т., Ахмадалиева Б. «биологияны оқытудың жалпы әдістемесі» (оқулық) Т.: -2015.-152 Б.
6. Азимов и. және т.б. «биология бойынша әдістемелік құрал», «Ибн Сино» 2017 ж.

ОӘЖ 373

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫНА БАУЛУДА МҰҒАЛІМНІҢ РОЛІ

Сманова Б.І., Ризаева Л.А., Мықтыбекқызы Г.
«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В данной статье речь пойдет о роли учителя в обучении младших школьников исследовательской работе и задачах, которые ставятся перед учителем.

Summary: This article will focus on the role of the teacher in teaching younger students research work and the tasks that are set before the teacher.

Мұғалімнің міндеті - белсенді, білімді жан-жақты ойланатын, айналаға бей-жай қарамайтын тұлғаны тәрбиелеу. Ол үшін оқушылар білім алумен бірге ерікті негізде - бір немесе басқа бағытқа қызығушылық танытып, білім беру қызметінің қосымша нысандарымен айналысу қажет.

Осындай формалардың бірі-оқушылардың белгілі бір ғылым саласындағы білімдерін жетілдіру, оларды ғылыми таным әдістерімен таныстыру; оқушылардың қызығушылықтары мен қабілеттерін дамыту, іздестіру-зерттеу іс-әрекеті мен дағдыларын игеру, сондай-ақ жекелеген оқу пәндері арасындағы терең байланысты түсіну мақсатында құрылған зерттеу қызметі.

Оқушылардың зерттеу жұмыстары - сапалы жаңа білім алудың алғашқы қадамы.

Зерттеу қызметінің оқушы үшін артықшылықтары: өз жұмысын жоспарлау; нәтижелерді болжау; әртүрлі ақпарат көздерін пайдалану;

материалды өз бетінше таңдау және жинақтау; фактілерді талдау, салыстыру; пікірді дәлелдеу; өз бетінше шешім қабылдау; әлеуметтік байланыстар орнату (міндеттерді бөлу, бір-бірімен өзара әрекеттесу); өзін және бір-бірін барабар бағалау [1].

Мұғалімнің басты міндеті-дарынды балаларды анықтау емес, балаларға қарастырылып отырған мәселенің жаһандылығы мен өзектілігі туралы түсінік қалыптастыруға көмектесу, оларға зерттеулерге қатысуға және практикалық дағдыларды алуға мүмкіндік беру, сондай-ақ зерттеу жұмыстарын жүргізуге және жазуға үйрету.

Қазіргі мектептегі зерттеу жұмысы оқушы мен мұғалімнің өте тығыз қарым-қатынасын қамтиды. Осыған байланысты екі жағдай туындайды-оқушыны толығымен өзгеркіне қалдыру немесе оның тәуелсіздігін айтарлықтай шектеу. Бұл процестің педагогикалық құндылығы - оқушы зерттеу әрекеті оның жұмысы және өз идеяларын жүзеге асыру екенін сезінуі керек.

Егер бүгінде кіші мектеп жасындағы бала жұмыстың бір бөлігін өзі орындаса, ал қол жетпейтін қиын бөлігін мұғаліммен бірге орындаса, ертең ол мұндай жұмыстың барлық көлемін өз бетінше орындай алады.

Бүкіл зерттеу барысында мұғаліммен бірлескен іс-шаралар ғана оқушыға жаңа білім, білік пен дағдыларды игеруге, бұрыннан бар білімдерін жетілдіруге және әмбебап оқу әрекеттерін игеруге мүмкіндік береді.

Мұғалім ғылыми-зерттеу жұмыстарының жетекшісі болып, оқушыларға өз тәжірибесін беруі үшін ол бірнеше рөлдерді атқаруы керек:

1. оқушылардың ынтасын арттыратын энтузиаст;
2. байланысты салаларда білімі мен дағдылары бар маман;
3. ресурстарға қол жеткізуді ұйымдастыратын кеңесші, соның ішінде ақпараттық;
4. өз қызметін ғана емес, сонымен қатар балаларға жұмыс жоспарын құруға көмектесетін көшбасшы;
5. «сұрақ қоятын адам» кері байланысты шебер қолданады;
6. бүкіл зерттеу процесінің үйлестірушісі;
7. алынған нәтижелерді талдау мен рефлексияға оқушыларды қосатын жұмыс өнімінің сарапшысы [2].

Мектеп психологына мектепте маңызды рөл беріледі. Жаңа оқу жылының басында ол зерттеу жұмыстарымен айналысуға қабілетті оқушыларды анықтау мақсатында оқушылар арасында психологиялық-педагогикалық тестілеу өткізеді.

Оқушылардың диагностикасы (зерттеу және қоғамдық қызметке бейімділігін анықтау):

1. Адам білімінің қай саласы сізді қызықтырады?
2. Сізге ең қызықты мектеп пәні қандай?
3. Қандай пәндер бойынша қосымша әдебиеттерді оқу Сізге қызықты?
4. Өткен жылы қандай танымдық әдебиеттерді оқыдыңыз? Оларды атаңыз.

5. Сіз үйірмелерге, секцияларға қатыстыңыз ба, таңдау пәндеріне қатысасыз ба? Қандай және қайда?

6. Қазіргі заманның ғылыми мәселелерінің қайсысы сізге ең өзекті (маңызды) болып көрінеді?

7. Сіз қандай да бір мәселені зерттеуге қатысқыңыз келе ме?

8. Мектеп аясында достарыңызбен бірге қандай нақты әлеуметтік іс-шара өткізгіңіз келеді?

9. Мектеп мұғалімдерінің қайсысы сіз үшін жобаны ұйымдастырушы және өткізу кезінде сіздің кеңесшіңіз бола алады?

10. Сіз өзіңіздің жұмысыңызға ата-анаңыздың қатысуын қалайсызба? (Иә / Жоқ).

Мұғаліммен бірлесе отырып оқушылардың зерттеу қызметін ұйымдастыру бірнеше кезеңде жүзеге асырылады:

I кезең. Диагностика. Зерттеу жұмысына бейім оқушыларды анықтау. Осы кезеңде мұғалімнің рөлі басым болады. Мұғалім мен оқушылардың тығыз қарым-қатынас пайда болады.

II кезең. Тақырыпты, мақсаттарды анықтау, міндеттерді қою. Бұл кезеңде мұғалімнің рөлі басым болмайды, мұғалім кеңесші рөлін атқарады.

Эссе немесе зерттеу жұмысының тақырыбын таңдағанда, оқушылар өздерінің қалаулары мен қызығушылықтарын басшылыққа алады.

Дайындық кезеңінде мүмкіндігінше көп ақпарат жинақтау керек. Кез-келген жұмыстың сәттілігі, ең алдымен, оның мақсаты мен міндеттері қаншалықты айқын тұжырымдалғанына байланысты. Жұмыстың мақсаты нақты тұжырымдалған болуы керек. Сонымен қатар, мақсат нақты бір зерттеуге қол жетімді болуы керек.

Зерттеу міндеттерін тұжырымдау да өте күрделі және уақытты қажет ететін жұмыс. Зерттеуші жұмыстың не үшін жасалатынын, нені байқап, анықтау керектігін нақты тұжырымдауы керек. Тапсырмаларға қойылған сұрақтар нақты жауап беруі керек.

Кез-келген заңдылықтарды анықтау зерттеу тақырыбына қатысты фактілерді жинаудан басталады. Бұл фактілер бұрыннан жарияланған әдебиеттерден алынуы мүмкін. Заманауи және қол жетімді ақпарат алу үшін оқушы мектепте қол жетімді интернет желісін пайдалана алады.

III кезең. Жұмысты орындау. Осы кезеңде оқушыға барынша дербестік беріледі, мұғалім кеңесші болып табылады.

Жұмыстарды орындау кезінде оқушылардың әртүрлі ұйымдармен байланыстары қалыптасады: мұрағаттар, ғылыми кітапханалар.

IV кезең. Қорғау (қызметті талдау). Бұл кезеңде мұғалім мен оқушы тең құқылы серіктестер болып табылады.

Бұл кезеңде оқушылар мен мұғалім сәтсіздіктердің себептерін, таңдалған шешу жолдарын талдайды. Жұмыстың соңында оқушылар шығармашылық есептер ұсынады. Есептер әртүрлі болуы мүмкін: газет, мектеп журналы, көрме дизайны, эксперимент туралы шығармашылық есеп, эссе немесе зерттеу жұмысын қорғау.

Жұмыстың нәтижелері мектептің ғылыми-практикалық конференциясында және түрлі конкурстарда ұсынылады, бұл оқушылардың жобаларына үлкен мән береді және жас әріптестерінің жұмыстарымен танысуға мүмкіндік береді [3].

Оқушылардың жұмыстары рефераттық емес зерттеушілік сипатта болуы керек, өйткені тек өз зерттеулері — бұл оқушылардың әрі қарайғы іс-әрекеттеріне көмектесетін ең тиімді таным жолы. Бұл жұмыстар әртүрлі ғылымдар саласындағы білімге терең және нәтижелі көзқараспен ерекшеленеді. Мұғалім оқыту технологиясын жетілдіріп, оқушыға өздігінен бірдеңе ойлап табуға немесе ашуға мүмкіндік бергенде, оның шығармашылық белсенділігі дамитынын есте ұстауы керек.

Көбінесе шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін мұғалімдер проблеманы түпнұсқа, шығармашылық шешуді немесе өздерінің шығармашылық жұмыстарын жазуды қалай талап ететінін байқауға тура келеді. Дегенмен, көптеген оқушылар үшін шығармашылықты алдын ала оқытпай-ақ шығармашылық өнімді жасау өте қиын немесе мүлдем шындыққа жанаспайды.

Оқушылардан шығармашылық жұмыс талап етілсе, бірақ оған үйретілмесе, оқушылар көбінесе шынайы емес, имитациялық шығармашылыққа жүгінеді. Содан кейін оқушы дайындамаған, бірақ интернеттен жүктеген баяндамалар пайда болады

Оқушылармен оқу-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру кезінде мұғалім келесі талаптарды сақтауы қажет:

- оқушыға деген оң көзқарас, жеке адамға құрмет көрсету және әрқайсысында өзін – өзі бағалау сезімін сақтау-жеке тұлғаның басқаларға ұқсау құқығын тану;

- таңдау еркіндігіне құқық беру;

- оқушының жеке басын емес, оның іс-әрекетін бағалау;

- оқушылардың жеке психологиялық ерекшеліктерін ескеру.

Оқушылар әр зерттеуге қанша күш, білім мен дағдылар жұмсалатынын түсінуі керек, сондықтан әртүрлі деңгейдегі конференцияларда өз жұмыстарын лайықты түрде ұсынуға тырысады.

Педагог-зерттеушіге кеңестер:

- Әр оқушыны ерекше тұлға ретінде қабылдау, оқушыны құрметтеу, түсіну және оқушыға сену.

- Оқушыны өз дамуында, өзін-өзі тануда және өзін-өзі дамытуда сүйемелдеу.

- Әр оқушының айналасында болып жатқан оқиғаларға-сабақта, мектепте, қоғамда қызығушылық атмосферасын құру.

- Оқушыда кез-келген бастаманы қолдау, белсенділікті оң ынталандыру.

- Соңғы нәтижені ғана емес, ең алдымен әр оқушының іс-әрекет процесін жеке бағалау.

- Тұлғаға, оның ішкі әлеміне қатысты барлық нәрсені тынымсыз зерттеу; оның дүрбелең әлеміне үңілу, тыңдау, ойлану.

- Шығармашыл, білімді, білікті, өзін-өзі дамыта алатын мұғалім болу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Асанова Ж., Әбілқасымова А.Е., Оқушылардың танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру. // Монография. – Алматы 2016. Білім баспасы. Б.162
2. Қаңтарбай С.Е., Жүсіпова Ж.А. Ғылыми-педагогикалық зертеу әдістемесі: Оқулық. ЖШС РПБК «Дәуір» баспасы. Алматы. 2016. Б.245.
3. Сыдыкова З.Е., Қожагельдиева С. Балалардың шығармашылығын арттыру мүмкіндіктері. Қазақстанның ғылымы мен өмірі. Халықаралық ғылыми журнал . №12/3 (149) 2020 жыл. Б. 175-178

ОӘЖ 159.9

**БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН
АҚПАРАТТЫҚ-БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ДАМУ**

Түлегенова З.О.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан Республикасы

Түйін: В статье рассматриваются развитие творческих способностей будущих педагогов в информационно-образовательном процессе.

Summary: The article discusses the development of creative abilities of future teachers in the information and educational process.

Кәсіби дайындық кезінде болашақ мамандар ғылымның әртүрлі салаларында білімдерін кеңейтеді. Алайда, бұл білім барлық жағдайларға арналған рецепттер мен алгоритмдерді сатып алумен шектелмейді. Нақты жағдайларда мұғалімнің өзі нақты шешімдер қабылдайды. Мұғалімдерді даярлаудың маңызды міндеттерінің бірі - олардың шығармашылық әлеуетін дамыту. Шығармашылық педагогикалық қызметті сәтті жүзеге асырудың негізі болып табылады. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі туралы оның шығармашылық қабілеттерін дамытпай айту барлық мағынадан айырылады.

Менің әлеуметтік маңызды іс-әрекеттегі жетістікке қатысуымды түсіну әр адам үшін маңызды, Мен үшін оң тұжырымдама болуы керек. Мамандарды даярлау кезінде осымен жұмыс істеу керек. Теріс бағалардан қорықпай, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуды ынталандыратын жаттығуларға деген сенім атмосферасын құрмай, қарастырылып отырған мәселе бойынша өз ұстанымын білдіру мүмкін емес.

Бұл ретте білім беру ынтымақтастығы разл көмегімен жүзеге асырылады.техник. қатысушылардың қызметін ұйымдастыру және үйлестіру тәсілдері болып табылатын құралдар. Проблемалық мәселені талқылау, тұжырымдау, талқылау білім беру процесінде ынтымақтастықты жүзеге асырудың ең кең тараған тәсілі болып табылады (А.Н.Вербицкий, Н. Селман, М. Либерман Н.Б.) [1].

Әрбір әрекеттің белгілі бір мақсаты бар. Бұған жету қабілеті оған сенімділік сезімін ұялатады. Студенттер үшін - оқу материалын табысты

менгеру, мұғалім үшін - бұл кәсіби құзыреттілік сезімі. Бұл мен үшін, мұғалім мен оқушы үшін жағымды тұжырымдама үшін өте маңызды және ұзақ мерзімді салдары бар өзіндік маңыздылық, құзыреттілік сезімін тудыратын бірлескен іс-әрекеттегі өзара жетістік. Мұғалімдердің оң пікірлері оған сенімділік береді, өзін-өзі жүзеге асыруға көп ықпал етеді. шығармашылық. көптеген адамдарға қабілеттілік. оқушылардың қабілеттерін ашуға ықпал ету.

Педагогтардың жеке өсуіне және оның болашақ беделін қалыптастыруға ықпал ететін оқытудың негізгі параметрлері: шығармашылық және жеке құндылықтардың дайын жиынтығын ұсынудың болмауы; өткен студент кездесетін психологиялық кедергілерді өзектендіру және еңсеру, бұл Кәсіби құзыреттілік, әдіснамалық шеберлік және технологиялық әртүрлілік (педагогикалық компонент) сияқты атрибуттарды шығармашылықпен игеруге алғышарттар жасайды кәсіби бедел).; тұлғалық және өзіндік тұжырымдамалардың сипаттамаларын ақпараттық және егжей - тегжейлі диагностикалауға, тұлғааралық қарым - қатынас процесінде құндылықтар алмасуға және іскерлік ынтымақтастыққа ықпал етуге, дамытушылық диалог техникасын жетілдіруге мүмкіндік береді [1]. Белсенді эмоция.познаватты күшейту. іс-әрекеттер, рационалды-интеллектуалды философиялық-артты қалыптастыру. педагогикалық тәсілдер. қызметі. эмоционалды-сенсорлық саланы дамыту және педагогикалық мәдениетке интуитивті және бейнелі тәсілдерді белсенді ынталандыру; қызметті экстерииоризациялау (ішкі.тұлғаның мазмұны оның сыртқы түріне айналуы керек. белсенділігі), әлеуметтік даму - себептік қабілеттер. Батыс психологтарының Т.Лобарт және басқалардың пікірінше, яғни «креативтілік»- ол жаңа контекстке ие бола отырып, сонымен бірге ол орналасқан контекстке сәйкес өнімді жасап шығару қабілеті болып табылады [2].

Тұлғалық - белсенділік тәсілін студенттердің оқу іс-әрекетінің негізі ретінде қарастыруға болады. Жеке оқыту мүдделерді қанағаттандыруға және жеке тұлғаның даму деңгейін ескеруге мүмкіндік береді.білім алушылардың қабілеттері.Тренинг мазмұнының ерекшеліктері - тұтастық, проблемалық, өзектілік.

Болашақ педагогтарға шеберліктің негіздерін игерудегі жетістік көбінесе адамның бағытына, оның мүдделеріне, қажеттіліктеріне байланысты. Бұл болашақ маманның білім беру процесін қабылдауға және оған белсенді қатысуға дайындық деңгейін анықтайтын әлеует болып табылады.

Айта кету керек, егер қарастырылып отырған педагогикалық мәселелер абстрактілі түрде ұсынылуы керек болса, онда оқыту өте қиын. Педагогикалық университеттер мен колледждердің студенттері үшін теориялық курстан өту мүмкіндіктері бастапқыда әртүрлі. Бұл ретте студенттердің алдыңғы білім беру тәжірибесін алғанын ескеру қажет.

Адам ақпаратты өңдейді және сыртқы әлеммен тиімді қарым-қатынас жасау үшін қажетті жағдайларды болжайды. Ересектер ата-аналар мен балалардың қызметін бақылайды, олардың арасында делдал болады. «Ата - ана» жағдайы - бұл біздің сенімдеріміз, сенімдеріміз бен алалаушылықтарымыз,

құндылықтарымыз бен көзқарастарымыз, олардың көпшілігін біз өзіміз деп санаймыз, бірақ іс жүзінде олар біз үшін маңызды адамдардың ішіне кіру арқылы сырттан әкелінеді. Осылайша, ата-ана біздің ішкі комментаторымыз, редакторымыз және бағалаушымыз. Ересек адам негізінен ақпараттың логикалық бөлігін ойластырылған және сезімтал өңдейді, шешім қабылдайды және олардың шындығын тексереді. Ересектер, ата-аналардан айырмашылығы, ерекше, түсініксіз жағдайларда бейімделуге ықпал етеді. Таңдау еркіндігі қажет болатын ерекше жағдайларда да, қабылданған шешімнің салдарын түсіну қажет. Ересек жағдайдың функциясы-ата-аналарымыз бен балаларымыздың ақпаратын талдау және оны қоршаған ортаның шындығымен салыстыру.

Педагогикалық қызмет саласында мамандарды даярлау процесі жеке болуы керек екені анық. Бұл жеке психологиялық және интеллектуалдық айырмашылықтарға ғана емес, өмірлік тәжірибеге де байланысты. Болашақ мұғалімнің өзі туралы ақпаратты мүмкіндігінше кеңірек жеткізуі маңызды, бұл ойлау үшін маңызды сәт. Олардың сапалы жағдайы туралы мәліметтермен қаруланған студент алынған ақпаратты түсініп, білім беру процесінде өзінің жеке басының мағынасын таба алады. Монологиялық емес тренингтер, мастер-кластар, студиялар, дәрістердің әртүрлі модификациялары - бұл тұлғаға бағытталған оқытуды жүзеге асыру әдістері [3].

Тұлғаға бағытталған білім беру оқу процесінде шығармашылық ортаны құруды қамтиды. Студенттердің жеке басын олардың кәсіби беделін нығайтудың алғышарты ретінде қарастыруға болады. Шығармашылық - таланттың ерекше түрі. Кейбір зерттеушілер шынайы шығармашылықтың көрінісі тәрбиемен салыстырғанда мінез ерекшеліктерімен анықталады деп санайды. Американдық зерттеуші Торренстің айтуынша, нағыз шығармашылық адамдар 2-5% - дан аспайды. Алайда, шығармашылық қабілеттер интеллектуалды фонда дамиды деген ұстанымды барлығы дерлік мойындайды. Шығармашылық және интеллектуалдық қабілеттер өте ерте анықталады, бірақ соңында көп нәрсе жеке бағдармен анықталады, бұл білімге айтарлықтай әсер етеді.

Шығармашылықтың әртүрлі бағыттары бар. Канадалық психолог Г. Селье ғалымдардың қызметіндегі бағдарлаудың үш түрін сипаттайды: жасаушылар, идеялар генераторлары; энциклопедистер, жүйелеушілер; сыншы ғалымдар. Мүмкін, бұл бағыттарды оқу орындарында оқу процесін ұйымдастыруға негіз ретінде алуға болады. Әдетте, бір адамда қарастырылатын барлық бағыттардың толық көрсетілуін сирек байқауға болады.

Шығармашылық бағыттарды дамыту үшін білім беру сабақтарына жан-жақты сипат беру керек. Мамандарды даярлау тәжірибесінде, мысалы, мақалаларға, кітаптарға және идеяларды сыни талқылауға арналған сабақтарды өткізу нұсқалары кең қолданылмайды. Тағы бір маңызды шарт-шығармашылық адам, шын мәнінде, тәуелсіз, сәйкес келмейтін болуы керек. Мамандарды даярлау жүйесінде бұл тәуелсіз міндет. Демократиялық, пікірталас қарым-қатынас атмосферасы, пікірлес адамдарды даярлау және оқыту процесінде

интеграциялау мүмкіндігі оларға еркін, конформистік емес тұлғаны қалыптастыруға мүмкіндік береді [3].

Тұлғаның шығармашылық әлеуетін дамыту және іске асыру үшін білім беру процесін ұйымдастырудың келесі шарттары қажет:

- қарым - қатынастағы бағаланбаған климат;
- сыныптағы стресстерді жою;
- ашық оқыту жағдайларын жасау (болашақ проблемаларымен жұмысты ұйымдастыру, пайымдауды дамыту, сол мәселеге баламалы көзқарасы бар адамдармен қарым-қатынас жасау);
- сәйкестікті жою.

Шығармашылықты дамыту мәселесін шешу барлық оқушылардың шығармашылыққа деген қажеттілігі емес, оны әркімге көрсетуге және осы процесті мақсатты түрде ынталандыруға мүмкіндік беру болып табылады.

Осылайша, адамзаттың қабілеттері әрқашан жалпы және ерекше (ерекше және біртұтас) бірлікте көрінеді. Фактілер айқын, қалыптасқан арнайы қабілеттерсіз жалпы дарындылық, сондай-ақ жалпы дарындылыққа сәйкес келмейтін ерекше қабілеттер бар екенін көрсетеді. С.Рубинштейн өзінің әрбір талантын шығармашылыққа жұмсады.

Мұғалімдердің шығармашылық әлеуеті көбінесе олардың жеке басының деңгейіне байланысты-жаңа, ерекше нәрсе ойлап табу және стандартты емес шешімдер қабылдау қабілеті.

Педагогикалық іс-әрекет - бұл оқушының жеке іс-әрекетін дамытуға бағытталған және оның өзін-өзі дамытуы мен өзін-өзі жетілдіруінің негізі болып табылатын мұғалімнің білім беру қызметі [4].

Бұл қасиеттер, егер оқытушы Білім беру қызметіне ұтымды инновацияларды енгізетін және білім беру процесін сәтті жүргізетін тәжірибелі инноватор, жоғары дәрежелі педагогикалық қызметпен айналысатын шығармашылық тұлға, орындалған жұмысты саналы Орындаушы, алған білімін дұрыс қолдана алатын кәсіпкер болса, мұғалімнің кәсібилігін көрсетеді. оның педагогикалық тәжірибесінде алынған. Оқытушының біліктілігі, құзыреттілігі, өміршеңдігі - бұл кәсіби педагогикалық қызметтің белгісі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жолдасбеков А.А., Септемирова А.Ж.Болашақ кәсіптік оқыту педагогтарының креативті құзыреттілігін қалыптастыру. / «Педагогикалық Ғылымдар Академиясы» ҚБ, 2018
2. Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі. Алматы: ЖШС «Дайыр Баспа», 2014 ж.
3. Бұзаубақова К.Ж. Педагогикалық шеберлік. – Тараз: ИП «Бейсенбекова А.Ж.», 2018. - 325 б.
4. Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Педагогика. Оқулық. – Алматы: ОНОН. 2017, - 340 б.

ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ СЫНИ ОЙЛАУДЫ ДАМУ АДАМДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ АДАМДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ АДАМДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Утеева Г.Т., Ешенқұлова Ә.Б., Елғанова М.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается проблема применения методов развития критического мышления в процессе обучения.

Summary: This article discusses the problem of applying methods of developing critical thinking in the learning process.

Заманауи білім берудің даму талаптарына сәйкес жас маман қалыптасқан аналитикалық, сыни, шығармашылық, рефлексивті ойлау, жылдам және жиі ерекше шешімдер қабылдау қабілетіне ие болған жағдайда, оның еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігі артады. Ол үшін білім алушылардың зияткерлік дағдыларын қалыптастыратын, ақпаратпен өзара әрекеттесуге, таңдау, сыни тұрғыдан бағалау, түсіну және қолдануға мүмкіндік беретін жаңа педагогикалық технологияларды енгізу қажет.

Осы орайда білім алушылардың зияткерлік дағдыларын мақсатты түрде дамытудың тиімді әдістерінің бірі – «сыни ойлауды дамыту» технологиясын қолдану болып табылады. «Сыни ойлауды дамыту» технологиясы білім алушылар үшін:

- әр түрлі білім салаларында толастамайтын, үнемі жаңартылатын ақпарат ағынымен жұмыс істей білу сияқты білім беру нәтижелеріне қол жеткізуге;
- өз ойын білдіру, өз пікірін қалыптастыру және мәселелерді шешу;
- өз бетінше оқумен айналысу қабілеті (академиялық ұтқырлық);
- басқа адамдармен ынтымақтастық және сындарлы қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді [1].

Сыни тұрғыдан ойлау-бұл ақпарат алудан басталып, шешім қабылдаумен, өз ұстанымын қалыптастырумен аяқталатын күрделі ойлау процесі. Бұл логика мен тұлғаға бағытталған көзқарас тұрғысынан ақпаратты талдау, стандартты және стандартты емес жағдайларда тәуелсіз, негізделген шешімдер қабылдау мүмкіндігі. Сыни тұрғыдан ойлау негізінен адамдар білім алуға, жинақталған білімді қалпына келтіруге және жаңаларын жасауға ұмтылатын ойлау процесі [2].

Сыни ойлауды қалыптастыру технологиясының негізінде Д.Дьюи, Дж. Пиаже және Л. С. Выготскийдің кез-келген материалға аналитикалық және шығармашылық көзқарасты дамыту қажеттілігі туралы идеялары жатыр. Осы салада жұмыс істейтін ғалымдар «сыни ойлау» ұғымын әр түрлі анықтайды

Осы анықтамалардың кейбірін қарастырайық. С. Норрис «сыни тұрғыдан ойлау бұл сену және сенбеу туралы ұтымды шешім қабылдау процесі» дейді [3].

Мур мен Паркер сыни тұрғыдан ойлау «кез –келген пайымдауды қабылдау, қабылдамау немесе кейінге қалдыру туралы мұқият және ойластырылған шешім» деп санайды [4].

Осылайша, сыни тұрғыдан ойлау-бұл ақпараттың соңғы нүктесі емес, бастапқы нүктесі болып табылатын тәуелсіз ойлау деп қорытынды жасауға болады.

Сыни тұрғыдан ойлау сұрақтар қоюдан және мәселелерді білуден басталады, негізделген дәлелдерді қажет етеді және әлеуметтік болып табылады. Тиісінше, сыни тұрғыдан ойлайтын адам сұрақ қою қабілеті сияқты қасиеттермен сипатталады:

- мәлімдемелер мен дәлелдерге баға бере білу;
- аргументті немесе ақпаратты түсінбеуді ашық мойындай білу;
- қызығушылық сезімі;
- жаңа тиімді шешімдерді табуға қызығушылық;
- идеяларды талдауға арналған критерийлер жиынтығын нақты анықтай білу; сенімдерді, болжамдар мен пікірлерді қарастыруға, оларды фактілермен салыстыруға дайын болу;
- тыңдаушыларға жауап бере алатын мұқият тыңдаушы бола білу;
- сыни тұрғыдан ойлау –бұл өзін-өзі бағалаудың өмірлік процесі екенін түсіну;
- осы уақытқа дейін пайымдауды қабылдамау қабілеті, барлық фактілер жиналмайды және талданбайды;
- болжамдар мен сенімдерді растайтын дәлелдерді іздеу мүмкіндігі;
- жаңа фактілер анықталған кезде пікірді өзгерту, түзету мүмкіндігі;
- мәселелерді мұқият талдай білу;
- қате немесе маңызды емес ақпаратты қабылдамау мүмкіндігі.

Сыни ойлауды қалыптастыру процесінің 3 кезеңі бар.

1. *Қызығушылықты ояту кезеңі* – семантикалық кезең. Бұл кезеңде қолда бар білімді өзектендіру орын алады; жаңа ақпарат алуға қызығушылықты ояту; оқытудың өзіндік мақсаттарын қою, белгілі ақпарат тізімін жасау керек. Мұны әңгіме құрастыру арқылы жасауға болады-кілт сөздер бойынша болжам немесе зерттелген материалды кесте, кластер немесе кез-келген графикалық жүйе түрінде ұсыну. Бұл кезеңде миға шабуыл, проблемалық мәселелер, Шатастырылған логикалық тізбектер, дұрыс және дұрыс емес мәлімдемелер тиімді болады.

2. *Мағынаны тану кезеңі* – жаңа ақпаратты түсіну осы кезеңнің айрықша сипаттамалары жаңа ақпаратты алу және түсіну, қойылған мақсаттарды түзету болып табылады.

3. *Ой толғаныс (рефлексия) кезеңі*-кері байланыс жасау. Рефлексия, жаңа білімнің пайда болуы, оқытудың жаңа мақсаттарын қою сабақтың соңғы кезеңін сипаттайды. Бұл кезеңде кластерлер, кестелер толтырылады, ақпарат блоктары арасында себеп-салдарлық байланыстар орнатылады, түйінді сөздерге, дұрыс және бұрыс мәлімдемелерге оралу, қойылған сұрақтарға жауаптар, дөңгелек үстелдер, түрлі пікірталастар ұйымдастыру, шығармашылық жұмыстар жазу, өз бетінше зерттеулер жүргізіледі(1-сурет).

Сурет 1. Сыни ойлауды қалыптастыру кезеңдері

«Сыни ойлауды дамыту» технологиясы бірқатар әдістер түрлерін қарастырып өтейік.

«Білемін-Білгім келеді-Білдім» әдісі — танымдық процесте кері байланысты дамытуға бағытталған интерактивті әдістемелік әдіс. Ол туралы алғаш рет 1986 жылы Чикагодағы профессор Донна Огл еңбектерінде айтылды. Кейінірек бұл әдіс педагогикалық практикада белсенді қолданыла бастады. Аталған әдіс материалды графикалық ұйымдастыру және логикалық-семантикалық құрылымдау тәсілдерінің бірі. Сабақта қолдануға ыңғайлы, өйткені ол тақырыптың мазмұнына кешенді көзқарасты қамтамасыз етеді (1-кесте).

Кесте 1. «Білемін-Білгім келеді-Білдім» кестесі

«Білемін»	Білгім келеді	Білдім	Ақпарат көздері	Қандай мәселе ашылмады?

INCEPT әдісі - (INSERT– Interactive Noting System for Effective Reading and Thinking) тиімді оқу мен рефлексияға арналған интерактивті жазу жүйесі. Қабылдауды американдық ғалымдар Д. Воган және т. Эстес әзірледі, содан кейін сыни ойлау технологиясының негізін қалаушылардың бірі С.Тэмпл, С.Мэридит, Д.Стилл толықтырды. Бұл әдіс 3 кезеңнен тұрады (2- кесте).

Кесте 2. ИНСЕРТ кестесі

V	+	—	?
Бұрыннан таныс фактілердің, терминдердің және ұғымдардың тезистік жазбалары	Оқылғаннан белгілі болған жаңа нәрселер	Оқығаннан кейін пайда болған қайшылықтар	Түсіндіруді қажет ететін түсініксіз сөздер, фактілер

«Сыни ойлауды дамыту» технологиясы қабілеттер мен дағдылар кешенін игеруге бағытталған:

- қажетті ақпаратты алу;
- өз пікірін қалыптастыру;
- дәлелдер тізбегін қисынды түрде құру;
- маңыздысын екіншіден ажырату;
- қолда бар ақпаратты түсіндіру.

«Сыни ойлауды дамыту» технологиясы интерактивті сипатқа ие, сондықтан ол танымдық қызығушылықты арттырады, қиял мен қарым-қатынас дағдыларын дамытады. Сабақ барысында әртүрлі жұмыс түрлерін пайдалану білім алушылардың назарын аударуға мүмкіндік береді, шаршау мен шамадан тыс жүктемені азайтады. Сонымен қатар, бұл технология толеранттылықты, адамның жеке басын құрметтеуді, шыдамдылық пен ізгі ниетті дамытуға бағытталған, жаңа білімге, дағдыларға деген қажеттілікті ынталандырады.

Сыни ойлаудың ролін түсіну, бір жағынан, осы технологияның өзектілігі мен болашағы туралы, екінші жағынан, оны оқытудың барлық кезеңдерінде мақсатты түрде қалыптастыру және жетілдіру қажеттілігі туралы айтады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Гулая Т.М., Герасименко Т.Л. Опыт использования технологии «Развитие критического мышления» в процессе обучения профессионально-ориентированному деловому английскому языку // Педагогика и психология образования. 2014. №1.-С 55-62.

2. Развитие языковой компетенции у студентов неязыкового вуза с помощью смарт-технологий / Герасименко Т.Л., Грубин И.В., Гулая Т.М., Жидкова О.Н., Романова С.А. // Экономика, статистика и информатика. Вестник УМО. 2013. № 1. С. 3–6.

3. Дмитроченко Т. В. Рассмотрение категории «критическое мышление» в истории зарубежной философской и психолого-педагогической мысли //Новые педагогические исследования. – 2020. – С. 151-155.

4. Бекбаева Ж. С., Асаубаева А. К. Исследование критического мышления в аспекте диалогового обучения //Наука и мир. – 2015. – №. 5-2. – С. 45-50.

ОӘЖ 412:36

АБАЙ МЕН ШӘКӘРІМ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫС

Абралиева Б.Қ.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Аннотация: В статье рассматриваются взаимосвязи в творчестве Абая и Шакарима. В истории казахской литературы сложилось понятие традиций Абая и Шакарима, широкое распространение которого имеет большое значение в развитии современного литературного процесса.

Summary: The article examines the interrelationships in the works of Abai and Shakarim. In the history of Kazakh literature, the concept of the traditions of Abai and Shakarim has developed, the widespread dissemination of which is of great importance in the development of the modern literary process.

Біздің әдебиетімізде ерекше орын алатын-Абай мен Шәкәрімнің шығармашылығы мен олардың жазуындағы өзіндік ерекшеліктер мен құндылықтардың ерекше бір дәстүрін алға тарту. Абайдың да, Шәкәрімнің де жазуындағы өзіндік стильдер бар және оларды шығармаларын оқи отырып байқауымызға болады. Бірақ дегенмен екі дана, дарабоз тұлғалардың шығармашылығындағы өзара байланысты да атап өтпеуге болмас. Екі ақынның да шығармаларын оқи отырып, олардың суреттеу мақамындағы, жазу стильіндегі, бейнелерді, ол табиғат болсын, ол адам тұлғасы болсын, қоғамдық құбылыстар болсын, ол тіпті тарихи оқиға болсын екі шебердің де жырлау, айту, суреттеу жүйесі ұқсас болып келеді. Абай шығармасы арқылы қазақтың әдебиетіне жаңа бір леп беріліп және серпін тигізіп, ұйқыдан оятқандай сезінесің.

Абайдың кейбір шығармалары қысқа жазылса, астары өте тереңде жатқанын, үлкен бір мағынаны сипаттап аша отырып, қоғамдық мәселенің өзекті қырын өз еңбегіне арқау етуі оның өте мықты суретші екенінің дәлелі бола алары даусыз.

Шәкәрім де үлкен толғаныстар мен шешімі тереңде жатқан мәселелерді өз өлеңдеріне тиек етіп, зор поэтикалық мағынаға ұластырып, қосымша дем беріп, өз заманында болып жатқан қоғамдық-тарихи мәселелердің шешімін табуға тырысып, халыққа демеу болып, оларды сауаттандыруға тырысады. Абай мұрасы тақырыбы-мазмұны жағынан да, поэтикалық өнері мен шеберлігі жағынан да зор.

Қазіргі таңда әдебиетімізде өзіндік орын алған, биік шыңнан көріне алатын Абай дәстүрі мен Шәкәрім дәстүрі деген түсінік қалыптасты деуге болады. Дегенмен бұл туралы зерттеушілер түрлі пікірлер тудырады. Кейбірі Шәкәрімді Абай дәстүрін негізге ала отырып, өз шығармашылығын

қалыптастырған десе, енді бірі Шәкәрімнің өз стильдік ерекшелігі мен бояу құралдарының бар екендігін тілге тиек етеді.

Ал кейбірі болса олар өзара мәндес, мұндас және суреткерлік қырлары өзара байланысқа ие дарабоздар деген ұстанымдарды қолдаған. Біз ешкімнің де пікірін жоққа шығара алмаймыз. Себебі, әр ғылыми тұжырымдаманың өз орыны мен зерттеу шегі бар. М.Бердіғазиевтің пікірінше Абайдың дәстүрі арқылы қаншама қазақ ақын-жазушылары дүниеге келді, әлі де өз жалғасын тауып келе жатыр және де алда да жалғаса берері даусыз. Екі қайраткер де ақындық өнер мен шебер жырларды тудырудан танған емес.

Әдебиетіміздің тарихнамасында Абайдың қалыптастырған дәстүрі ұғымы қалыптасты, оның кең таралуы қазіргі әдеби ізденістердің алға жылжыуына басты орынға ие. Өйткені Абайдың негізге алған дәстүрлі ұстанымдары-ғылыми даму мен ізденістерге енген өте кең және өзекті мәселе.

Зерттеуші ғалым және Шәкәрім шығармашылығын зерттеу нысанына айналдырған тұлға Әбдіғазиевтің пікіріне сүйенетін болсақ, Абай жолға салған өзіндік сара жол барған сайын тамыры тереңде жатқан ағаш секілді болып бара жатыр. Әдебиеттің дамуында Абайдың, Шәкәрімнің әдеби мұраларын биік деігейде бағалаған және тұңғыш рет өз пікірін айтқапндар ретінде Алашымыздың беделді қаламгерлерін айтамыз. Жиырмасыншы ғасырдың бас жағында Ахмет Байтұрсынұлы Абайдың шығармашылығымен етене танысып, оған «Қазақтың бас ақыны» деп бағалаған.

Негізінен көптеген ғылыми зерттеулер, еңбектерді ашып қарайтын болсақ, Абай мен Шәкәрімнің аттары қатар аталады. Бұған себеп: екеуінің тағдырлас, мұндас шығарма жазып, бірдей өзекті мәселелерді сөз етуі. Соның ішінде қазақ қоғамында өте белең алған қоғамдық мәселелер, әлімжеттік, барымта, әйел басындағы ауыр тағдырлар, адамның рухани өз әлемі, адамның ішкі жан-толғаныстары мен тебіреністері, тарихи оқиғалар мен оларға өздерінің көзқарастарын өлеңдері арқылы білдіруі, қоғамдық жұмыстарға ат салысып, оны да өз шығармасына тиек етуі, діни-философиялық ой-толғаныстар мен шешімін таба алмай жатқан күрделі мәселелер, шығыстың классикасына деген құмарлық, батыстың мәдениеті мен салт-санасымен танысу, жаңа ілім-ғылым меңгеру, ағарту саласын дамытуға деген құлшыныс, қазақ халқын сауаттандыру, ізгілендіру, санасын ояту, өзін ғылым жолына арнау.

Жалпы деректерге сүйенетін болсақ Шәкәрім он алты, он жеті жасқа келген кезінде Абайдың қолдауымен, оның шығармашылығының әсер етуінен қалам тарта бастайды. Оны мына өлең жолдары арқылы дәлелдей аламыз:

«Мынау Абай бір ғалым жол шығарлық

...Кісі емес, ескерусіз бос қаларлық».

Бірақ Шәкәрім әлеуметтік, қоғамдық өзекті мәселелерге бет бұрып, шығармашылық жолды кідіртеді. Кейінірек ел арасын аралып жүріп, қазақ дадасының мол мұрасымен таныса отырып, аңшылық өнердің сырын меңгеріп, тарихи құндылықтармен бетпе-бет келіп, шежірені жазуды қолға алады. Осыдан бастап оның жазушылық шеберлігі ашыла бастайды да, жайлап әдебиетке бет бұра бастайды.

Абай да, Шәкәрім да батыстың, шығыстың әдебиетіне ден қойып, қазақ аударма саласының дамуына үлес қосады. Шәкәрім «Дубровский» атты тәржімасының алғашқы сөзі ретінде былай береді:

Айтылған сөз-жан ұмтылатын ауруға ем, жанға тым құмар,
Тауып айтқыш-ау мына тіл, сайрайтындар
Байрон, Пушкин, Лермонтов, Некрасов,
Қожа Хафиз, Навои Физули бар.

Бұл үзіндіден байқайтынымыз Абайдың да, Шәкәрімнің де Пушкин мен Толстойды бірдей пір тұтып, шығармашылығын ерекше бағалайтындықтарын, еңбектеріне қызығушылық танытқандарын көреміз.

Абайдың, Шәкәрімнің мұраларынан олардың текқана классикалық ақын ғана ретінде ғана емес, сонымен қатар өз шәкірттерінің шығармашылығына үлкен әсер еткен өзіне тән дәстүрлері бар поэтикалық, адамгершіліктік, тәрбие мектебін ашқан ағартушы бейнесінде де тани аламыз.

Шәкәрімнің шығармашылығындағы ұстанымды Абайдың өз шығармашылығымен байлынысты ұстанымдармен бірдей бағыттас ретінде сезінеміз. Олардың барша жұмыстарының идеяшылдығы ел қоғамын еңбексүйгіштікке, мәдениеттілікке, адамгершілікке, әділетті болуға, шынайы сүйіспеншілікті жырлауы, әлеуметтік теңсіздікті сынауы, оның ішінде әйелдер теңдігін дәріптеуші болуы, әйелдерді жоғары бағалауы, әлімжеттікті жоюға ұмтылуы, мазмұндас шығарма жазуы, сөзге шебер болуы осының басты дәлелдемесі.

Екі қаламгердің де еңбектері мол ізденіс пен дүниетанымы кең ой-толғаныстардан тұратын, болашақ ұрпақтың да ізденісіне арқау бола алатын, тілдік шебер сөз қолданыстардан құралған, ой-толқыныстардың асқан бай үлгісі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әбдіғазиев Б. Асыл арна. – Алматы: Қазақ университеті, 2012ж. – 128 б.
2. «Мұтылғанның» тағдыры (Құраст. - Ж.Әубәкір).– Семей. - Абайдың мемлекеттік қорық-мұражайы, 2011.- 267 б.
3. Шәкәрім шығармашылығының дәстүрлік және көркемдік негіздері. – Алматы: Кенже-пресс. 2000. – 214б.

ОӘЖ 371.32

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТІҢ БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРЫНДА ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Арысланова Б.К., Кадырова Э.П.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан,
№ 28 жалпы орта білім беретін мектебі, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена некоторым особенностям обучения иностранному языку в начальных классах средней школы. В ней рассмотрены различные подходы, в частности, разновидности игры как способ выполнения важных методических задач на уроках иностранного языка.

Summary: The article is devoted to some features of teaching a foreign language in the primary grades of secondary school. It considers different approaches and varieties of the game as a way to perform important methodological tasks in foreign language lessons.

Шетел тілін оқытудың бастапқы кезеңінде, 1-4 сыныптарда оқушылар әлі де болса мектеп жасына дейінгі кіші жастағыларға тән көптеген нәрселерді сақтайды, атап айтқанда: олар әлі де еріксіз зейінді көрсетеді, яғни мұндай зейіннің қалыптасуы мен сақталуында оқушылардың өздерінің ерікті ұмтылысының рөлі өте аз. Оқушылардың зейінін қалыптастыру және тиісті деңгейде ұстау үшін мұғалім жұмыстың тиісті мазмұны мен формаларын қамтамасыз етуі қажет [1].

Бірінші-төртінші сынып оқушыларының зейіні де әлсіз тұрақтылықпен сипатталады. Бұдан материалды баяндау қысқаша, түсінікті болуы керек және иллюстрациялардың жеткілікті санымен қоса берілуі керек деген қорытынды шығады. Сабақ барысында оқушылардың ақыл-ой әрекеті мен сезім мүшелерінің жұмысын өзгертуге мүмкіндік жасай отырып, жұмыс түрлерін бірнеше рет өзгерту, оның әдістерін әртараптандыру қажет; материалды игеру бойынша жұмыс формалары жанды, белсенді болуы керек. 1-4 сынып оқушылары үлкен оқушыларға қарағанда жаңа материалды баяу қабылдауымен ерекшеленеді. Ұйымдастыруды қажет ететін баяу ақыл-ой әрекеті де тән. Бұдан мұғалімнің сөзі баяу, анық болуы керек екені аңғарылады. Тест материалын, сондай-ақ грамматикалық ережелерді оқу процесінде оқушыларды сөйлеуге бағыттау қажет, өйткені бұл материалды түсінуге қосымша қолдау жасайды.

Оқытушының материалды ауызша баяндауы немесе оқулықтағы ережені баяндауы әрқашан оқушының санасында жеткілікті айқын ойларды тудырмайды. Бұл 1-4 сынып оқушыларының материалды таза ауызша баяндауға назар аудара алмауымен байланысты. Екінші сигналдық жүйе әлі де бірінші сигналдық жүйенің қолдауын қажет етеді. Осыдан келіп материалды қарапайым тілмен беру керек. Презентация осы құбылысты суреттейтін шет және қазақ (орыс) тілдеріндегі мысалдармен бірге болуы керек; материалды көрсетуді көрнекі құралдарды көрсетумен сүйемелдеу орынды болуы мүмкін жағдайларда [2].

Бастауыш сыныптардағы көрнекі құралдар мыналар болуы мүмкін:

- бояулармен жасалған жеке заттардың кескіндері;
- бірнеше объектілерді бейнелейтін қарапайым күрделі суреттер;
- іс - әрекетті бейнелейтін қарапайым күрделі суреттер;
- ағылшын және қазақ (орыс) фонемаларының айтылуы үшін еріндердің орналасуының суреттері;
- грамматикалық кестелер, мысалы, жеке зат есімдерді жекеше және көпше түрде көрсететін, көптік жалғауларын ерекшелеп, бір немесе бірнеше нысандардың суреттерімен сүйемелдеу [3].

Бастауыш сынып оқушылары жаңа материалды ескімен байланыстыру қабілетінің нашар дамығандығымен ерекшеленеді. Бұл оқушылардың білім қорының аздығынан және ескі және жаңа материалдың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын көру қабілетінің нашар дамығандығынан. Осыған сүйене

отырып, мұғалім оқушылардың мағынасы жағынан да, формасы жағынан да ортақ айырмашылықтың белгілерін таба білу қабілетін жан-жақты дамыту керектігін есте ұстауы керек. Бұл грамматика, фонетика және лексика саласындағы кез келген тілдік фактілерге қатысты. Мұндай жұмыс қауымдастықтар санын көбейтетіндіктен де пайдалы, бұл материалды түсінуге, меңгеруге және түсінуге көмектеседі.

Бірінші-төртінші сынып оқушылары сыртқы белсенділіктің басым болуымен сипатталады. Бұл мұғалім жұмысты бүкіл сынып қатысатындай етіп ұйымдастыра отырып, осы сыртқы әрекеттің көрінуіне мүмкіндік беруі керек дегенді білдіреді. Бұл жағдайда мұғалімге әрекеттің ойын түрі көмектесе алады. Кіші оқушының жас ерекшелігіне байланысты психологиялық ерекшеліктерін және ойынның дидактикалық мүмкіндіктерін ескере отырып, ойын жаттығуларын әр сабақта сөйлеуді қабылдау және қайта жаңғырту дағдыларын дамыту, грамматикалық құрылымдар мен сөздік қорларды, оқу мен жазуды үйрету [4].

Бұл оқу іс-әрекетінің негізгі құрамдас бөліктерін: мақсатты көру және оған сәйкес әрекет ету, өз іс-әрекетін бақылау және бағалау қабілетін қалыптастырудың негізін қалауға мүмкіндік беретін оқытудың ойын әдістерін пайдалану болып табылады. Бұл ретте ойын балалардың қуанышының көзі ғана емес, ол тәрбие мәселелерін шешудің негізгі жолы екенін есте ұстаған жөн. Ойын әдістерін кеңінен қолдану қажеттілігі пәннің ерекшелігімен де байланысты: барлық қарым-қатынас тапсырмаларын балалар өз ана тілінде шеше алатын жағдайда, жаңа ойын шет тіліне ауысудың «психологиялық негіздемесі» болып табылады.

Бастауыш мектеп жасындағы балалар ізденімпаз. Материалды қабылдау кезінде олар оның жарқын берілуіне, эмоционалды бояуына назар аударады. Дегенмен, олардың назары тұрақсыз: олар бірнеше минутқа ғана шоғырлануға қабілетті. Балалар мұғалімнің ұзақ (2-3 минуттан астам) монологтық түсіндірмелерін қабылдамайды, сондықтан кез келген түсініктемені әңгіме түрінде құрастырған жөн.

Бастауыш мектеп жасындағы балалар өте импульсивті, оларға өзін ұстау қиын, мінез-құлқын басқаруды білмейді. Бұл жастағы балалар тез шаршайды. Олардың шаршауының өсуін бақылау ұсынылады және өнімділіктің төмендеуі байқалған кезде (әдетте бұл 10 минуттан кейін пайда болады) ешбір жағдайда жұмысты жалғастыруға мәжбүрлеміз. Зейіннің төмендеуінің алғашқы белгілерінде балалармен ашық ойын өткізу ұсынылады (музыкамен ойнауға болады), жұмыс түрін өзгерту [5]. Жұмыстың бір түрінен екінші жұмыс түріне нақты ауысумен, не нәрсеге көңіл бөлу керектігі туралы нақты нұсқаулармен әртүрлі қызықты іс-әрекеттер ұйымдастыру арқылы балалардың ерікті зейіні бірте-бірте дамиды.

Мұғалімге күнде жиырма жұп көз қарайды. Және олардың барлығы әртүрлі. Және олар күн сайын әртүрлі. Тәрбиеленушілеріміздің қазіргі жағдайын суретке түсіру арқылы ғана біз оңтайлы әсер ету құралдарын азды-көпті дәл таңдай аламыз. Сондықтан ұсынылып отырған ойындардың көбі

тікелей сабақта туды, оларға оқушылардың өздері, олардың қызығушылықтары мен хоббиілері әлемі, сыныптың өмір сүргені, демек, мұғалім түрткі болды.

Ойынның тууы кітаптарда елеулі орын алады. Осыған сәйкес ойынды сипаттау формасы таңдалды: мұғалім мен оқушылар арасындағы әңгіме. Мұғалім мұндай сипаттаманы оқығаннан кейін, бұл әңгімені ешбір жағдайда көшірмеу керек, бірақ ойынның пайда болу принципін ұстанып, оның мәніне үңіліп, оны өзінше енгізуге тырысуы керек [6]. Ойынның қалай туатынын түсіну арқылы мұғалім өзінің жаңа ойындарын жасай алатынына сенімдіміз – бұл маңызды міндеттердің бірі деп ойлаймыз.

Осы немесе басқа ойынмен таныса отырып, мұғалім оның қозғалатын серіппесін жақсы түсінуі керек. Егер ол театрландырылғандыққа негізделген болса, костюм мен реквизиттің егжей-тегжейлері туралы қамқорлық жасау керек - олар ойынды толық және сенімді етеді. Егер бұл шағын ойын эскизі болса, онда бәрі мұғалімнің эмоционалдылығына байланысты. Көптеген ойындар бәсекеге негізделген. Мұндай ойындардың өзіне тән толқу рухы бар. Сондықтан нақты ұпай жинау және жеңімпаздарды анықтау ойластырылып, ерекше атап өтілуі керек. Жеңімпаздар кестесін жүргізіп, тоқсанның соңында нәтижелерді растап, ойынның үздіктерін анықтап, тіпті шағын сыйлықтарды берген жөн. Ойын барысында ұпай жинау көп уақытты қажет етпеу үшін чиптерді жасап, оларды ойын барысында тарату керек, бұл оның қарқынын бәсеңдетпейді. Бірқатар ойындарда жеңімпаз жою әдісімен анықталады, яғни тапсырманы орындай алмаған адам ойыннан шығарылады. Дегенмен, мұнда да көп нәрсе мұғалімнің шығармашылығына байланысты: мұғалім сыныптың жеке ерекшеліктеріне сәйкес келетін бағалау әдісін табуы мүмкін.

Мұғалімнің міндеті – баланың белсенді танымдық іс-әрекетке деген ұмтылысын жүзеге асыруға болатын максималды педагогикалық жағдаяттарды табу. Мұғалім балалардың бағдарламалық материалды тиімді және сапалы меңгеруіне мүмкіндік бере отырып, оқу процесін үнемі жетілдіріп отыруы керек. Сондықтан сабақта ойын элементтерін пайдалану және ойнау өте маңызды.

Ойын қарым-қатынасқа көмектеседі, жинақталған тәжірибені беруге, жаңа білімді меңгеруге, іс-әрекетті дұрыс бағалауға, адамның дағдыларын, қабылдауын, есте сақтауын, ойлауын, қиялын, эмоцияларын, ұжымшылдық, белсенділік сияқты қасиеттерді дамытуға ықпал етеді [7].

Егер сіз дұрыс тәсілдерді тапсаңыз, қиын және жалықтыратын қажеттіліктен үйрену бейтаныс тіл әлеміне қызықты саяхатқа айналуы мүмкін. Осы тәсілдердің бірі – баланың тіл әлеміне табиғи зорлық-зомбылықсыз ену мәселесін шеше алатын жаңа тілдік кеңістікте баланың психологиялық бейімделуінің ең күшті факторы ол ойын деп саналады.

Әр сабақта дерлік жаңа нәрсе туады. Көбінесе балалардың өздері ойынның тақырыбын, жағдайын ұсынады. Олар асыға күтетін «Let's play» деген сөз тіркесі. Олардың көңілді күлкісі, ағылшын тілінде сөйлеуге деген ұмтылысы қызығушылық пен ынтаның көрсеткіші болып табылады [8]. Ойындар мен ойын жағдаяттарын пайдалана отырып, ағылшын тілін оқыту

үдерісін бақылау оларды қолдану оқушылардың тілге деген қызығушылығын оятуға мүмкіндік беретінін, оны меңгеруге оң көзқарасты қалыптастыратынын, балалардың өз бетінше сөйлеуі мен ойлау белсенділігін ынталандыратынын көрсетеді.

Ойын балалардың бір-бірімен және мұғаліммен байланысуға деген ұмтылысын белсендіреді, сөйлеу серіктестігінде теңдік жағдайын жасайды, мұғалім мен оқушы арасындағы дәстүрлі кедергіні жояды. Сондай-ақ мұғалімнің оқушыларды баурап алуы, ойынға сіңіре білуі де маңызды. Ойындардың сабақтағы орны және оларға бөлінген уақыт бірқатар факторларға байланысты: оқушылардың дайындығына, оқытылатын материалға, сабақтың нақты мақсаттары мен шарттарына және т.б. Жеке және тыныш ойындарды кез келген уақытта өткізуге болады. Сабақ соңында ұжымдық сабақтарды өткізген жөн, өйткені оларда бәсекелестік айқынырақ, ұтқырлық қажет және ойын аяқталғаннан кейін талдау жүргізу. Оқушыларды мадақтау, олардың белсенділігін ынталандыру ойынның ауызша өтуіне, ұжымда тұлғааралық қарым-қатынасты дұрыс құруға қажет.

Қорытындылай келе, бастауыш сыныптарда шет тілі сабағын жоспарлағанда мұғалім оқушыларға жаңа сөздерді, сол немесе басқа грамматикалық құрылымды жаттап алуды ғана емес, сонымен қатар әрбір мұғалім әр баланың жеке қабілетін дамыту үшін барлық мүмкіндіктерді жасауға ұмтылады. Ал қойылған міндеттерді ойдағыдай шешу үшін оқушының психологиялық және физиологиялық ерекшеліктерін ескеруі керек.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Рогова Г.В. Оқу орындарында бастапқы кезеңде ағылшын тілін оқыту әдістемесі (педагогикалық жоғары оқу орындарының оқытушылары мен студенттеріне арналған оқу құралы) - М.: Білім, 2010. - 56 б.
2. Давыдов В.В. Кіші мектеп жасындағы психикалық даму // Жас және педагогикалық психология. - М.: Ағарту, 2009 ж. - 103 б.
3. Курбатова М.Ю. Ағылшын тілін бастапқы кезеңде оқытудың ойын әдістері // ИЯШ. – М.: 2015. - № 3. – 34 б.
4. Люблинская А.А. Кіші оқушының психологиясы туралы: Мұғалімге арналған нұсқаулық. - М., Ағарту, 2018. - 201 б.
5. Brumfit C. J., and Johnson K. The communicative approach to language teaching. Oxford: Oxford University Press. 2015. – P. -83.
6. Гладилина И.П. Бастауыш сыныптағы ағылшын тілі сабағындағы кейбір жұмыс әдістері / И.П.Гладилина // ИЯШ. М.: 2018. - № 3.-43 б.
7. Ганина Н.С. Білім берудің бастапқы сатысындағы ойын технологиялары//Мектеп альманахы №139. М.: 2013. -74 б.
8. Нурғалиева Р., Ильина Н. Методика преподавания английского языка: Учебное пособие. – Астана: Фолиант. - 2013. – 376 с.

ҚАЗАҚ МЕКТЕП ОҚУЛЫҚТАРЫНДАҒЫ ТІЛДІК БАҒДАРДЫҢ БЕРІЛУІНЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Арыстанбек А.Б.

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Резюме: Мақалада қазіргі қазақ мектеп оқулықтарында тілдік материалдарды ұсынуға қойылатын талаптар қарастырылады. Қазіргі уақытта тілдік материалдар оқулықтарда маңызды орын алады. Жалпы, оқулықтар оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, заманауи талаптарға жауап береді, қарапайымнан күрделіге ауысудың нақты, жеңіл, ақпараттық әдісін ұстану қажет. Тіл әлеуметтік құбылыс болғандықтан, ол дамып, өзгертін фактор болып табылады. Егер біз дамыған когнитивтік жүйесі, логикасы, шығармашылық ойлауы бар адамды қалыптастырғымыз келсе, Ю.Алтынсарин, А. Байтұрсынұлы, М. Жұмабаев жетекшілік ететін Ұлттық психиканы, ұлттық арнамысты, ұлттық мәдениетті ұстану, ондағы оқулық пен мәтіндерді қатесіз және дәйекті түрде салу қажет.

Summary: The article talks about the requirements for the presentation of language materials in modern Kazakh school textbooks. Language materials play an important role in textbooks nowadays. In general, textbooks should be designed according to modern requirements, taking into account the age characteristics of students, should be clear, easy, meaningful, and follow the method of transition from easy to difficult. Since language is a social phenomenon, it is a developing and changing factor. If we want to create a person with a developed cognitive system, logic, creative thinking ability, it is better to adhere to the national psyche, national honor, and national culture aimed at by Y. Altynsarin, A. Baitursynuly, and M. Zhumabaev, and make the textbook and the texts in it error-free and consistent.

Кез келген пәнді оқыту барысындағы басты сұраныс – оқытылатын пәнге арналған барлық әдістемелік принциптерге сай оқулықтың болуы.

Алдымен оқулық терминіне анықтама берсек, оқулық Беспалько айтқандай, «Білім алушылардың қолдануына арналған кез-келген оқу құралы», алайда Беспалько өзінің айтқан бұл тұжырымының көптеген пайымдаулардың нәтижесі деп қана есептейді. Ғалым оқулық түсінігін ауқымды деп есептеген. Беспальконың пайымдауынша: «Оқулықты білім алуға арналған белгілі бір нақты тәжірибенің жиынтығы ғана деп есептеу дұрыс емес, оқулық ол - оқыту үрдісі мен педагогикалық тәжірибенің жиынтығы» деп қарау керек [1, 15]. Оқулық екі тарап арасындағы оқыту мақсатына жету үшін пайдаланылатын қосымша дидактикалық материалдармен қамтылуы қажет. Соның бірі – тілдік бағдар.

Тілдік бағдар – қазақ тілі оқулықтарындағы дұрыс сөйлеуге және дұрыс жазуға баулитын грамматикалық ережелер жиынтығы. Тілдік бағдарды оқулықта беру орта мектепте тілді оқыту әдістемесінің маңызды бөлімдерінің бірі болып табылады. Әдістеме ғылымының жеке саласы ретінде тілдік бағдардың берілуінің өзіне тән арнайы пәні және өзіндік арнайы міндеттері бар.

Тілдік бағдарды орта мектептердің оқулықтарында беру мектеп бағдарламасында бекітілген мақсаттар мен міндеттерге тәуелді, сонымен қатар сол мақсаттар мен міндеттер оқушыларға білім мен тәрбие беру тұрғысынан

мектеп оқушыларына сөзжасамдық және грамматикалық жүйелерді іс жүзінде қолдануда толық білім мен қажетті дағдыларды меңгерудің озық жолдарын көрсетуге бағытталған.

Тілдік бағдарды оқулықтарда берудің өзінің бірнеше теориялық және практикалық міндеттері бар. Тілдік бағдардың оқулықтарда берілуінің маңызды теориялық мәселелеріне тоқталсақ:

1) қазіргі лингвистикалық теориялардың, әсіресе қазіргі грамматикалық концепциялардың грамматика әдістемесінің теориялық және практикалық дамуындағы рөлі мен маңызы;

2) Қазақ тілін оқытудың өзекті әдістемелік принциптері және олардың грамматика әдістемесіндегі (тілдік бағдар) рефракциясы;

3) тілдік бағдарды меңгерту, сонымен қатар, проблемалық оқыту негізінде оқушылардың ойлауы мен сөйлеуін дамыту;

4) Мектепте грамматиканы оқушының жас ерекшелігіне қарай оқыту.

Қазақ тілін оқытқанда оқулықтардағы тілдік бағдардың берілуі ерекше мәселе тудырады. Ең алдымен қазақ тілін оқытудағы тілдік бағдардың рөлін анықтау қажет. Сонымен қатар, бұл мәселе оқытудың әр деңгейі үшін маңызды.

Сыныпта оқулықтың көмегімен тілдік бағдар материалдарын баяндау және өңдеу сабаққа бөлінген оқу уақытының белгілі бір бөлігін алады, бұл мұғалімнен ерекше шығармашылық көзқарасты талап етеді.

Әртүрлі мектеп оқушыларының грамматикалық материалды меңгеруінің дәрежесі әртүрлі болғандықтан тілдік бағдарды оқыту үшін саралап оқыту өте маңызды. Грамматиканың тілді оқытудағы рөлі мен орны оқу мақсаттары мен жаттығулар жүйесін таңдауға байланысты.

Оқулықтардағы тілдік бағдарды берудің талаптарына келетін болсақ:

1. Оқулықтарда тілдік бағдардағы кейбір ғылыми терминдерді оқушының деңгейіне сай келетіндей етіп баламасын беру [2, 135]. Мысалы, жалпы бңлңм беретін мектептің 5-сыныбына арналған «Арман-ПВ» баспасынан шыққан қазақ тілі оқулығының 4- бөлімі «Жануарлар әлемі мен өсімдіктер дүниесі» деп аталады. Бұл бөлімдегі тілдік бағдар-лексика (сөз мағынасы): синоним, омоним, антоним, сөздің ауыспалы мағынасы, көп мағыналы сөздер. Синоним және антоним терминдерінің қазақша баламалары берілген (синоним-мәндес сөздер, антоним-қарсы мәндес сөздер).

2. Кез-келген оқулықта тілдік материалдарды берген уақытта тілдік бағдар мәтінің ғылымылығына мән берілуі керек. Себебі, білім алушы мектепте арнайы білім емес, жалпы білім алады. Сол үшін де, белгілі бір саланы ғылыми тілде тереңдете оқыту білім алушы үшін өте күрделі болады. Мысалы, М.Жолшаева, Ғ.Отарбаева, Г.Нұрманова авторлығымен жазылған «Мектеп» баспасында жарық көрген 6-сыныпқа арналған қазақ тілі оқулығында «екпін» тілдік бағдарының ережесі : «Сөйлеген кездегі бір сөздің, бір буынның немес, бір дыбыстың ерекше көтеріңкі дауыспен айтылуы» деп берілген [3, 36].

3. Оқулықтардағы тілдік бағдардың мысалдарында келетін әдеби сөздерге де мән берілуі қажет. Ол әдеби сөздер жалпы қолданыстан бұрынғы кезде шығып қалған сөздер болуы мүмкін. Немесе, ондай сөздер берілген уақытта да,

«есте сақта» бөліміне сол сөздердің баламасын беріп қою білім алушы үшін де пайдалы болады, әрі білім алушының сөздік қорын молайтуға көмек болады.

4. Тілдік бағдарды оқулықта беру барысында әдеби нормаға, әдеби тілге жат сөздерді қолданбау қажет.

5. Оқулықтарда әртүрлі көрнекі материалдардың болуы. Сызбалар, диаграммалар, кестелер, шартты белгілер оқу үрдісін белсендіруге ықпал етеді, мектеп оқушыларымен жұмыстың әдістері мен формаларын кеңейтуге, олардың зейінін белсендіруге, балалардың танымдық қызығушылықтарын дамытуға мүмкіндік береді [4, 54]. Мұндай материалдарды әдістемелік тұрғыдан дұрыс пайдалану жалпы оқу процесінің тиімділігін қамтамасыз етеді.

Мысалы: Ж.Дәулетбекова, А.Рауандина, М.Дусимбаева авторлығымен жарық көрген «Атамұра» баспасынан жарық көрген жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулығындағы 2-бөлім «Жаһандану мәселелері» деп аталады. Бөлімдегі тілдік бағдар стилистикаға арналған. Бөлімде көрнекі материал ретінде сызбанұсқа берілген:

Тілдік бағдар	
СТИЛЬ ТҮРЛЕРІ	
<p>Ауызекі сөйлеу тілі <i>Орны:</i> күнделікті қарым-қатынас. <i>Мақсаты:</i> тіл табысу. <i>Сипаты:</i> қарапайым. <i>Тілдік құралы:</i> одағай, оқшау сөз және т.б.</p>	<p>Көркем-әдеби стиль <i>Орны:</i> көркем шығарма, айтис, қойылым. <i>Мақсаты:</i> сезімге әсер ету. <i>Сипаты:</i> образды, көркем. <i>Тілдік құралы:</i> ауыспалы мағыналы сөздер, троптар, көріктеуіш құралдар.</p>
<p>Журналистикалық стиль <i>Орны:</i> газет-журнал, БАҚ құралдары. <i>Мақсаты:</i> қоғамдық пікір туғызу. <i>Сипаты:</i> нағасты, ұранды, экспрессивті. <i>Тілдік құралы:</i> тұрақты тіркестер, әдеби орамдар, экспрессивті сөздер.</p>	<p>Ресми стиль <i>Орны:</i> ісқағаздары, іскерлік қатынастар. <i>Мақсаты:</i> нақты мағлұмат беру. <i>Сипаты:</i> қысқа да нұсқа. <i>Тілдік құралы:</i> тура мағыналы сөз, қалыпты тіркестер.</p>
<p>Ғылыми стиль <i>Орны:</i> ғылыми еңбектер, конференциялар, симпозиум. <i>Мақсаты:</i> шындықты логикалық жолмен ашу. <i>Сипаты:</i> дәлелді, дәйекті. <i>Тілдік құралы:</i> терминдер, сөз орамдары.</p>	

1 сурет. «Атамұра» баспасындағы тілдік бағдардың берілуі.

Қорытындылай келе, қазақ тілін орта мектепте оқытудың басты мақсаты оқушыны дұрыс сөйлеу мен дұрыс жазуға үйрету. Сонымен қатар, білім алушыға ана тілінің қағидаттарын, жәнне осы қағидаттардың оның болашақта сауатты тұлға болып қалыптасуына көмек болатындығын түсіндіру. Ал, бұл мақсаттың жүзеге асуына көмегін тигізетін бірден-бір құрал – тілдік бағдар. Сол үшін де әрбір оқулық авторы оқулықтардағы тілдің бағдарды беру барысында белгілі бір талаптарға сүйенуі қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Беспалько В.П. Теория учебника: Дидактический аспект. М: Педагогика, 1988. – 160 с.
2. Заир-Бек Е. Основы педагогического проектирования: учебное пособие. – СПб.: Образование, 1995. – 235 с.
3. М.Жолшаева, Ғ.Отарбаева, Г.Нұрманова Қазақ тілі. Жалпы білім беретін мектептің 6-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Мектеп, 2018 – 184 б.
4. Ахметова М.К. Мәтін лингвистикасы: оқу-әдістемелік құрал. – Орал: «Ағартушы», 2008. – 148 б.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕЧЕВЫХ СТРАТЕГИЙ СТЕНДАП-АРТИСТАМИ

Вербоватая Ю.В.

«Донской государственный технический университет», г. Ростов-на-Дону, Россия

Түйін: Мақалада стенд-апшылар А.Щербиков пен С.Комиссаренконың мәтіндеріне негізделген прагмалингвистикалық көзқарас тұрғысынан сөйлеу стратегиялары қарастырылады. Прагмалингвистика, сөйлеу әрекеті және сөйлеу стратегиялары туралы түсініктер ашылады. Комедияның көрерменге сөйлеу әсерінің негізгі жолдары ашылды. Таңдалған материалға сандық және мазмұндық талдау жүргізілді.

Summary: The article deals with speech strategies from the standpoint of a pragmalinguistic approach based on the texts of stand-up comedians A. Shcherbakov and S. Komissarenko. The concepts of pragmalinguistics, speech activity and speech strategies are disclosed. The main ways of speech influence of comedians on the viewer are revealed. A quantitative and content analysis of the selected material was carried out.

В современном мире люди подвергаются влиянию СМИ, верят всему, что покажут по телевизору или прочитают в новостной ленте социальных сетей. Грамотно написанная речь политиков, журналистов и звезд современной эстрады с использованием тех или иных речевых стратегий оказывает большое влияние на мировоззрение и разум людей. Изучением речевой деятельности людей, речевых стратегий и способов воздействия на массы занимается функциональная прагмалингвистика. В данной статье мы решили рассмотреть способы речевого воздействия артистов, выступающих в жанре «стендап», а также речевые стратегии и приемы, на основе которых строятся их выступления.

Прагмалингвистика – одно из направлений в современной прагматике, которое ученые также трактуют как лингвистический раздел прагматики. Под прагматикой понимают «область знаний, касающуюся вопросов выбора языковых средств из наличного репертуара для наилучшего выражения мыслей, чувств; для наилучшего воздействия на слушающего или читающего» [1]. В функциональной прагмалингвистике речевая деятельность рассматривается как деятельность отправителя текста по мотивированному, целенаправленному выбору языковых единиц в конкретных условиях речевого акта для достижения оптимального воздействия на воспринимающую аудиторию [2].

Совокупность запланированных заранее и реализуемых в ходе речевого акта ходов определяется как речевая стратегия [3].

Профессор Амстердамского университета Т.А. Ван Дейк приводит следующую типологию речевых стратегий:

1. обобщение;
2. приведение примера;
3. усиление;
4. очевидные уступки;
5. повтор;
6. контраст;
7. смягчение;

8. сдвиг;
9. уклонение;
10. импликация, предположение, косвенный речевой акт [4].

Речь – основной инструмент комиков, выступающих в жанре «стендап». Речь нами понимается как «индивидуальный акт, который реализует языковую способность человека в зависимости от социальных условий» [5].

Стендап-комедия — одно из направлений комедийного искусства, в котором комик выступает перед живой аудиторией, обычно говоря напрямую зрителям [6]. Материал выступлений состоит из шуток и жизненных историй, а некоторые используют музыкальные инструменты, пантомиму и фокусы. На сегодняшний момент стендап активно развивается, пополняя ряды новыми молодыми комиками, каждый из которых обладает своими характерными особенностями подачи материала с целью воздействия на публику. Само по себе ораторское искусство берет свое начало в Древней Греции [7]. В Европе начала XVIII века стали появляться первые увеселительные заведения, где выступали певцы, танцоры и прочие артисты, которые подвергались предварительной цензуре. В XX веке малая форма комедии начала рассматриваться как отдельный жанр под названием «стендап». В послевоенное время происходит расцвет стендап-комедии: открытие стендап-клубов, транслирование их по телевидению, появление первых стендап-звезд [8]. В России стендап-комедия начала развиваться с середины 2000-х годов. На настоящий момент стендап продолжает активно развиваться, пополняя ряды новыми молодыми юмористами, каждый из которых обладает своими характерными чертами подачи материала и воздействия на зрителя.

Мы проанализировали речь двух известных русскоязычных стендап-комиков, Алексея Щербакова и Славы Комиссаренко, воспользовавшись методикой прагмалингвистического эксперимента, на предмет наличия различных тактик речевого воздействия на слушателя и оказания комического эффекта.

Одним из самых нашумевших выступлений Алексея Щербакова является монолог про школу, в котором юморист высмеивает проблему, с которой сталкиваются родители младших школьников, а именно домашние задания. Кроме того, комик вспоминает истории из жизни своего сына. В своем монологе Алексей Щербаков для воздействия на зрителя прибегает к использованию следующих речевых тактик кооперативной неконфликтной речевой стратегии:

1. Тактика усиления:

1. *«Вы – школа, вы, **вашу ж мать**, вы должны этим заниматься. Я отдал тупого, верните умного».*
2. *«У сына выпадают молочные зубы. Он кладет и кладет, кладет и кладет, один, второй, семь штук уже положил, **с-е-е-емь**».*
3. *«По факту, ваша основная задача – показывать моему ребенку, что делать дома. «Ну, вот этот пример разберете...дома». «Вот это*

предложение разберете.....дома». «И вот эээээтот стих, вот ээээтот вот стих, вот этот стих выучишь дома с отцом».

2. Тактика приведения примеров:

1. *Это то же самое, что я приеду в сервис, машину поднимут, «Ага, надо все менять, рычаги, пружины, езжай меняй! С отцом поменяешь – приедешь, покажешь!»*

3. Тактика повторения:

1. *«А с какого рожна, скажите, пожалуйста, вы задаете детям задание домой с родителями делать? Ну, мне надо это? Я дома сижу, лежу, сижу, лежу дома».*
2. *Чтоб вы понимали, я каждый день делаю уроки. Мне 30 лет, и я каждый день делаю уроки. Я их никогда в жизни не делал, а сейчас я сижу и делаю уроки. Каждый вечер я делаю уроки. Вы понимаете? У меня каждый вечер сын идет со школы и такой «Блин, еще уроки делать», и я такой еду домой «Блин, еще уроки делать». Мало того, я еще встаю каждый день в школу.*
3. *«У сына выпадают молочные зубы. Он кладет и кладет, кладет и кладет, один, второй, семь штук уже положил, с-е-е-ем».*
4. *«А фея, тут немного другая ситуация вообще. Во-первых, их очень много, очень много, и они все разные, вообще, и за каждым ребеночком своя фея закреплена. Каждый ребенок – своя фея, у каждого – своя, и все разные. И так получилось, что у тебя – жадная, короче».*
5. *Дома не учат, учат в школе, песня такая есть «Учат в школе», не дома. Нет такой песни «Учат дома».*
6. *«По факту, ваша основная задача – показывать моему ребенку, что делать дома. «Ну, вот этот пример разберете...дома». «Вот это предложение разберете.....дома». «И вот эээээтот стих, вот ээээтот вот стих, вот этот стих выучишь дома с отцом».*

4. Тактика обобщения:

1. *«По факту, ваша основная задача – показывать моему ребенку, что делать дома. «Ну, вот этот пример разберете...дома». «Вот это предложение разберете.....дома». «И вот эээээтот стих, вот ээээтот вот стих, вот этот стих выучишь дома с отцом».*
2. *«Вы – школа, вы, вашу ж мать, вы должны этим заниматься. Я отдал тупого, верните умного».*

Слава Комиссаренко, известный как просто Слава – стендап-комик из Беларуси, добившийся успеха на российской эстраде. Для его выступлений характерно минимальное употребление табуированной лексики, однако комик довольно часто прибегает к использованию сленгизмов. Проанализировав выступления Славы Комиссаренко, можно сделать вывод, что для воздействия на публику, комик использует следующие речевые тактики:

1. Тактика усиления:

- *«Пока я жил в Белоруссии я думал, что я очень быстро хожу, пока я не переехал в Москву. И понял, что я вообще **нифига** не двигаюсь. Просто ты стоишь в метро и тут – **фжух** - это бабка. **Уфигачила** вверх по эскалатору. И ты такой: «Что ты творишь вообще?»»*
- *«Вы видели в метро в час пик, что творится? Когда на тебя идет толпа людей, которые... **Приехали. В Москву. Добиваться. Своих. Целей.**»*
- *«Меня убивает, что в Москве на эскалаторе, который идет вверх, надо оставлять свободную левую сторону, потому что есть люди, которые **фигачат**, наверх, чтобы не ждать, и я такой: «**Твою мать**, он туда приедет! Просто подожди, он доедет туда».*

2. Тактика повторения:

- *«Видели этих людей? У которых в глазах - «**успех**», «**успех**», «**эффективность**», «**успех**»: «7 признаков высокоэффективных людей». «Я обладаю всеми семью». «Я в Саратов не вернусь». «Я здесь навеки».*

3. Тактика обобщения:

- *«Если тебя кинули в Москве - **все такие**: «Ты, че, **лох**, не знал, что ли, этого развода?»»*

Проанализировав выступления Славы Комиссаренко, можно сделать вывод, что для воздействия на публику, комик приводит большое количество примеров из жизни, а также следует таким речевым стратегиям, как обобщение («и все такие»), усиление за счет употребления обценной лексики, ударений на значимых словах и пауз.

Таким образом, мы пришли к выводу, что данные комики с целью воздействия на зрителя наиболее часто прибегают к использованию таких речевых стратегий в своем выступлении, как повтор, усиление, приведение примеров и обобщение (Таблица 2). Сленг, табуированная лексика, множество пауз, выделение слов интонацией также являются речевыми особенностями артистов жанра «стендап». Данные речевые стратегии оказывают положительное влияние на зрителя, вызывая смех, свист и крики одобрения, а также тому доказательством являются комментарии интернет-пользователей: «Правильно говорит», «Супер!», «Леха просто красава», «Супер! Все правда! В точку!», «Слава – молодец! Такая приятная подача материала. Уважаю!».

Список использованной литературы:

1. Беспаленко, Е. М. Прагмалингвистика как средство диагностирования личностных качеств человека / Е. М. Беспаленко. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2017. — № 46 (180). — С. 178-181. — URL: <https://moluch.ru/archive/180/46493/> (дата обращения: 20.06.2022).

2. Манжелевская Е. В. Влияние прагматических ожиданий отправителя на его речевое поведение (на материале текстов русских и английских писателей XIX века): дисс. ... к. филол. н. Ростов-на-Дону, 2008. 197 с.

3. Гога, Д. А. Речевые приёмы воздействия на массовое сознание в СМИ / Д. А. Гога. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2022. — № 3 (398). — С. 112-113. — URL: <https://moluch.ru/archive/398/87995/> (дата обращения: 20.06.2022).

4. Ван Дейк Т.А. Когнитивные и речевые стратегии выражения этнических предрасположений. [Электронный ресурс]. URL: psyberlink.flogiston.ru. (дата обращения: 18.06.2022).

5. Гончарук Д.Н. Передача прагматического аспекта юмористического выступления в процессе устного перевода стендап-шоу // Материалы межвузовского научно-образовательного форума молодых переводчиков БГУ. – Минск, 2017. – С. 23–27.

6. Манжелевская Е. В. Речевое поведение писателя как индикатор условий его личностной и творческой реализации // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2016. № 10 (64): в 3-х ч. Ч. 1. С. 115-118.

7. Муран, О. В. Прагмалингвистический аспект в преподавании курса «Стилистика русского языка» в иностранной аудитории / О. В. Муран. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2019. — № 21 (259). — С. 567-570. — URL: <https://moluch.ru/archive/259/59629/> (дата обращения: 20.06.2022).

8. Федорова Л. Л. Типология речевого воздействия и его место в структуре общения // Вопросы языкознания. 1991. № 6. С. 46-50.

ОӘЖ 080

ҚҰЖАТ ТІЛІ – РЕСМИ-ІСКЕРІ СТИЛЬДІҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ НЕГІЗІ

Ғиззат Ә.Т.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан

Резюме: Бұл мақаланың мақсаты – құжат тілін ресми-іскери стильдің функционалды негізі ретінде қарастыру. Мақалада осы тақырып бойынша теориялық зерттеулерге шолу, сондай-ақ ресми-іскери құжаттардың тілдік ерекшеліктерін талдау ұсынылған. Нәтижелер құжаттың тілі ақпаратты беруге, қарым-қатынасты реттеуге және коммуникацияға қатысушылар арасындағы әлеуметтік қатынастарды қалыптастыруға байланысты функцияларды орындайтынын көрсетеді. Сонымен қатар ресми іскерлік стильдің бірізділік, дәлдік, айқындық, ресмилік, кәсібилік және т. б. сияқты ерекше лингвистикалық ерекшеліктерін көрсетіледі.

Summary: The purpose of this article is to consider the language of the document as the functional basis of the official business style. The article presents an overview of theoretical research on this topic, as well as an analysis of the linguistic features of official business documents. The results show that the document language performs functions related to the transmission of information, the regulation of communication and the formation of social relations between communication participants. At the same time, such specific linguistic features of the official business style as consistency, accuracy, clarity, formality, professionalism, etc. are demonstrated.

«Құжат» сөзі латынның «documentum» сөзінен шыққан, «дәлел» деген мағынаны білдіреді. Қазақ тіл білімінде құжат тілінің тарихы ежелгі ескерткіштер тілімен, тарихи оқиғаларға қатысты деректермен тығыз байланысты. Ол күні бүгінге дейін толық зерттелмегенімен, бірқатар ғалымдар осыған қатысты өзіндік тұжырымдарын, зерттеулерін көпшілік қауымға ұсынып жүр. Олардың қатарында А. Байтұрсынұлы, Қ. Жұбанов, Ә. Қайдар, М. Томанов, Н. Сауранбаев, С. Аманжолов, І. Кеңесбаев, М. Балақаев, Р. Сыздық, Е. Жанпейісов, Б. Әбілқасымов, Н. Ерғазиева, А. Алдашева, З. Ахметжанова, Қ.

Кадашева, Э. Сүлейменова, М. Малбақов, С. Ережепова, Л. Дүйсембекова, Б. Әбілмәжінова т.б. ғалымдар есімі ерекше аталады.

Құжат тілі әр дәуірде мемлекетпен бірге жасап, дамып, бүгінгі қалыпқа жеткен. Тіл білімінде бес түрлі стильдің құрылымдық ерекшелігі мен сипатын ажыратамыз. Олардың әрқайсысының қалыптасу тарихы мен даму сатысы бар. Мемлекеттік маңызы бар, елдегі тәртіпті қамтамасыз етуге жұмсалатын ресми стиль екені белгілі. «Ресми-іскери стиль басқа жазба стильдерге қарағанда, ертерек қалыптасты. Оның басты себебі – ол мемлекет өмірінің негізгі санаттарында (сыртқы қарым-қатынас, жеке меншікті бекіту, сауда т.б.) қызмет етті. Келісім-шарт, заңдар, қарыз, мұрагерлік және тағы басқа жазбалар жаңа, ерекше «тілді» қалыптастырды. Ол даму, қалыптасу барысында бірқатар өзгерістерге ұшырағанымен, өзінің негізгі белгілерін сақтап қалды», – деп өз зерттеуінде М. Дуанбекова көрсеткендей, ресми стильдің қалыптасуы ерте басталған [1, 41]. Құжат тілі мен ресми-іскери стиль өте тығыз байланысты. Құжат тілі ресми-іскери стильдің функционалды негізі болып табылады. Ол – іскерлік және ресми процестерге қатысушылар арасындағы байланыс құралы. Ресми-іскери стиль – бұл хаттар, есептер, хаттамалар, шарттар, заңдар және т. б. сияқты ресми, іскерлік және әкімшілік құжаттарда қолданылатын стиль. М. Мәмбетова өз еңбегінде: «Әрбір функционалды стиль арнайы өзіне тән белгілері бар сөйлеу жанрлары нақты мәтін түрлерінде жүзеге асырылады. Қоғамдағы заңдық-құқықтық, дипломатиялық, әкімшілік-кеңселік салаларда қолданылатын, өзіндік тілдік-стильдік белгілерімен сараланатын, ресми қарым-қатынастарды реттеуге қатысатын функционалды стиль түрі – ресми стиль бар және оның тілде алатын орны мен қызметі орасан», – деп көрсетеді [2, 13]. Оның ерекшелігі – ойды білдірудің қатаңдығы, дәлдігі мен айқындылығы, сондай-ақ арнайы терминология мен ресми айналымдарды қолдануы. Сондықтан құжат тілі ресми-іскери стильді құруда шешуші рөл атқарады. Ол грамматикалық тұрғыдан дұрыс, қысқа, дәл болуы керек және мәтінді біржақты түсінуді қамтамасыз етуі керек. Көбінесе ресми құжаттарда құжат тілінің бөлігі болып табылатын арнайы формулалар, айналымдар мен үлгілер қолданылады. Ресми-іскери стиль ресми, бейтарап және айқын тілді қолданумен сипатталады, бұл құжат айналымында түсініспеушіліктер мен келіспеушіліктердің алдын алады.

Құжат тілінің ерекшеліктерін ресми стильдің сипатынан, оған тән құрылымдардан көреміз. Ресми стильге Г. Смағұлова еңбегінде «Іскери стиль – ресми іскери қатынастар салаларында жұмсалатын, қызмет ететін, яғни мемлекет органдары, ұйымдар арасындағы немесе олардың ішіндегі ұйымдар мен жеке тұлғалар арасындағы өндірістік, шаруашылық, заңдық әрекет үрдістерде туындайтын қатынастарда қызмет ететін тілдік құралдар жиынтығы» деген анықтама беріп [3, 6], «Ресми стильге жататын мемлекеттік құжаттар, жанр және мазмұны жағынан әр түрлі болып келгенімен, олардың барлығына ортақ жалпы сипаты болады:

- 1) белгілі бір қалыптасқан үлгіде баяндау тәсілімен жазылады;
- 2) лексика-фразеологиялық құрамы өзгеше болып келеді;

3) ойдың логикалық жүйелілігін сақтау мақсатымен сөйлем күрделі құралады», – деп көрсетеді [3, 8]. Құжатты біз лингвистикалық объект ретінде танытынымыз белгілі. Тілдік құралдарды қолдану құжатты лингвистикалық объект ретінде қарастырудың алғашқы және жалпы негізі болып табылады. Құжатты лингвистикалық объектілерге жатқызатын белгісі – оның құрамына мәтіннің негізгі мазмұндық компоненті күрделі лингвистикалық білім ретінде енуі, оны құру және өңдеу көптеген жолдармен құжаттық лингвистика сияқты оқу және зерттеу бағытын қалыптастыруға ықпал етті.

Тілдің лексикалық-фразеологиялық және синтаксистік бірліктерін қолдана отырып, құжаттық мәтінді құру құжаттық мәтіндерде қолданылатын сөздер мен фразеологиялық бірліктерді таңдау принциптері туралы сұрақ туғызады. Құжаттық мәтіндердің фразеологиялық және лексикалық құрамын зерттемей, құжаттық коммуникацияда қолдануға болатын бірліктерді таңдау, құжаттық құралдарды біріздендіру және құжаттық коммуникацияның барлық бағыттары үшін терминологиялық стандарттарды құру туралы айту мүмкін емес. Құжаттық мәтіндерге тән синтаксистік бірліктердің ерекшеліктерін зерттеу құжаттық мәтіндерді синтаксистік оңтайландыру үшін, қазіргі заманғы құжаттардың көптеген жанрлық топтарына сәйкес келетін синтаксистік шешімдерді жүзеге асыру үшін маңызды.

Құжаттық мәтіндерді қалыптастыру кезінде тілдік құралдарды нормалау сияқты әрекеттер жүйесі ең қатаң және дәйекті түрде жүзеге асырылады. Құжаттық мәтіндер құрамының реттелуі, стандарттарды, мысалдарды, типтік мәтіндерді ұстану қажеттілігі тілдік шектеулер қағидаттарын әзірлеуге ықпал етеді. Құжаттық мәтіннің негізгі ерекшеліктері әртүрлі аспектілерде анықталады. Алайда құжаттық лингвистика тұрғысынан біз құжаттық мәтіндердің құжаттық коммуникацияның құрамдас бөліктері ретінде келесі ерекшеліктерін бөліп көрсетеміз:

Анықтық пен айқындық. Құжат түсінікті және оқуға оңай болуы керек. Барынша күрделі құрылымдар мен терминдерден аулақ бола отырып, қарапайым, түсінікті сөздер мен сөз тіркестерін қолдану керек.

Дәлдік пен сенімділік. Құжат дәл болуы керек және тек сенімді ақпаратты қамтуы керек. Фактілерді тексеріп, тек ресми дереккөздерді пайдалану керек.

Ресмилік. Құжат ресми коммуникация талаптарына сәйкес ресімделуі тиіс. Ресми үндеуді, дұрыс грамматиканы және тыныс белгілерін қолдану керек.

Ұқыптылық пен дәйектілік. Құжат құрылымы мен ресімделуі ұқыпты және дәйекті болуы керек. Құжаттың барлық бөлімдері нөмірленгеніне және сәйкесінше ресімделгеніне көз жеткізу керек.

Мақсат пен аудиторияға сәйкестік. Құжат оның мақсаты мен аудиториясына сәйкес келуі керек. Мақсатты аудиторияға түсінікті және ыңғайлы тілді қолдану керек және мәселені шешуге пайдалы ақпарат беру керек.

Кәсібилік. Құжат кәсіби шеберлікті және ресми салаға деген құрметті көрсетуі керек. Автор мен ұйымның беделіне нұқсан келтіретін ұятсыз

сөздерден, әзілдерден және басқа да орынсыз элементтерден аулақ болу керек. Құжат тілінің негізгі принциптерінің бірі – ықшамдылық. Артық ақпарат пен түсінбеушілікке жол бермеу үшін ол қысқа және сыйымды болуы керек. Дегенмен құжат тиімді және өз функцияларын орындауы үшін мәтін жеткілікті деңгейде толық және сыйымды болуы керек екенін ескеру қажет. Тұтастай алғанда құжат тілі қарым-қатынас мақсаттарына жетудің негізгі факторы болып табылады. Тіл мен жазу стилін дұрыс таңдау құжаттың сапасы мен тиімділігін едәуір жақсартып алады. Құжат тілі туралы бірқатар мақалаларында Д. Әлкебаева: «Іс-қағаздарының тілдік құрылымдық ерекшеліктері басқа стильдерге қарағанда өзшеге болуы керек. Іс-қағаздарының құжат мәтінін құраушы сөз-терминдер – басқару жүйесі, ұйымдық-өкімдік құжаттар, ғылым, өндіріс, тұрмыс, әлеуметтік саяси аталымдарының барлығы оның мағыналық құрылымдық құрамын дұрыс анықтап көлемін шектеп қана қоймай, мәтіндегі мағыналық-стильдік ерекшелігін қазақ әдеби тіл нормасына сай іріктеуді қажет етеді [4, 166]; «Құжат тілінің басты ерекшеліктері әдеби тілдің негізгі бөлігін өзінің қажетіне жұмсайды, екіншіден нормаларын сақтау оны іріктеу сипатына ие болады; үшіншіден қазіргі қазақ тілінің негізгі сөздік құрамын түгелдей қарым-қатынасқа түсіріп қолдану аясын кеңейтеді» деген пікірлер келтіреді [5, 53].

Қорытындылай келе, құжат тілі ресми-іскери стильдің ажырамас функционалды негізі екендігін көреміз. Бұл тілдің құжаттардағы ақпаратты дәл және нақты жеткізуге мүмкіндік беретін өзіндік ерекшеліктері мен талаптары бар. Құжат тілі онымен жұмыс істейтін барлық адресаттар үшін түсінікті және қолжетімді болуы керек. Құжаттың тілі ресми құжаттың мақсаттарына жетуге көмектесетін құрал екенін ескеру маңызды, сондықтан оны дұрыс және тиімді қолдана білу қажет. Жалпы құжат тілі ресми-іскерлік қызметтің негізгі элементі болып табылады

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дуанбекова М. Ауызша іскери қатынас тілінің мәдениеті. Алматы, 2005. – 115 б.
2. Мәмбетова М. Қ. Құжаттық лингвистика: оқу-әдістемелік нұсқау. – Алматы: Қазақ университеті, 2011. – 38 б.
3. Смағұлова Г.Н., Күркебаев К.К. Іс қағаздарын жүргізу: оқу құралы. – Алматы: «Қазақ университеті», 2013. – 102 бет.
4. ҚазҰУ хабаршысы. Филология сериясы. №2(74). – Алматы: Қазақ университеті, 2004. – 235 б.
5. ҚазҰУ хабаршысы. Филология сериясы. №4(66). – Алматы: Қазақ университеті, 2003. – 217 б.

КАУЗАЛДЫҚ КАТЕГОРИЯСЫНЫҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ДЕТЕРМИНИЗММЕН БАЙЛАНЫСЫ

Әбдіқадырова Ж.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан

Резюме: Мақалада каузалдылық алдымен философиялық категория ретінде және детерминизммен байланысы негізінде қарастырылған. Каузал дегеніміз – себеп. Ол болмыстың қозғалыстағы себеп-салдарын, шартын, мақсатын, негіздері мен уәж мотивтерін қарастыратын категория. Бізді қоршаған ғаламның өзі себепке құрылған. Себепсіз ешқандай құбылыс, әрекет жүзеге аспайды. Бұл – заңдылық. Эволюция заңдылығына сәйкес кеңістік пен одан тыс бар дүние әуелі пайда болады, көбейеді, соңында жойылады. Демек, барлығының пайда болу идеясы бар. Ал тіл білімінде функционалды-коммуникативті, танымдық және коммуникативті-прагматикалық сипатта қарастырылады.

Summary: The article considers causality primarily as a philosophical category and on the basis of its connection with determinism. Causal is the reason. This is a category that considers the causes, conditions, goals, grounds and motives of being in motion. The universe is built on a reason. No phenomenon or action occurs without a reason. This is a pattern. According to the laws of evolution, space and the world existing beyond it first appear, reproduce, and eventually collapse. Hence, everyone has an idea of arising. And in linguistics, the functional-communicative, cognitive and communicative-pragmatic character is considered.

Тіл – коммуникативті іс-әрекетте жүзеге асатын танымдық процесс. Адам санасы кез-келген мәселеге толық көзқарас алу үшін үлкен көлемдегі ақпаратты талдайды. Осыған байланысты тілдік фактілерді қоршаған әлемнің құбылыстарын ойда талдау арқылы қарау керек. Құбылыстардың себептік тәуелділігі объективті заңдарға байланысты қажеттілікті білдіреді. Қандай да бір себептердің салдары болмайтын бірде-бір құбылыс жоқ, сондай-ақ қандай да бір салдардың себебі болмайтын бірде-бір құбылыс жоқ. Құбылыстарды олардың табиғи байланысы тұрғысынан қарастыру ғылыми танымның маңызды принциптерінің бірі ретінде қарастырылады. Себеп-салдарлық қатынастағы лингвистикалық бақылаулар тілдің маңызды заңдылықтарының мәнін ашып қана қоймайды, сонымен қатар сыртқы әлемді танудың осы саласында маңызды рөл атқарады және практикалық, жалпы теориялық қызығушылық тудырады. Себептілік – философия мен жаратылыстану ғылымдарының даму саласындағы өзекті мәселе. Ол ғылыми еңбектерде «каузал» деп те аталады.

Каузалдық – болмыстың қозғалыстағы себеп-салдарын, шартын, мақсатын, негіздері мен уәж мотивтерін қарастыратын категория. Бұл ең алдымен философиялық категория. Бізді қоршаған ғаламның өзі себепке құрылған. Себепсіз ешқандай құбылыс, әрекет жүзеге аспайды[1].

Каузал (лат. causa – себеп) – себеп, тиімділік, себеп пен әрекеттің табиғи байланысы. Принцип ретінде (себеп принципі немесе заң), себеп мынаны білдіреді: әр құбылыстың себебі бар немесе керісінше, себепсіз ештеңе пайда болмайды. Табиғат құбылыстары «себептік» деп аталады, ал олардың арасындағы байланыс себеп – салдар принципіне сәйкес келеді.

Себептік байланыс ұғымы бастапқыда күнделікті ойлау деңгейінде адамның күнделікті іс-әрекетінің көрінісі ретінде, ең алдымен адамның табиғатқа практикалық қатынасының құрылымы ретінде қалыптасты. Ол өзінің одан әрі дамуын философиялық жүйелерде табады, біртіндеп тұжырымдамалық сенімділік сипатына ие болады және әлемнің философиялық көрінісінің маңызды элементі ретінде бекітіледі. Оның мәні бір құбылыстан екінші құбылыстың пайда болуы туралы идеяда жатыр. Тілде бұл ұғым, ең алдымен, себеп-салдарлық тәуелділікпен біріктірілген қоршаған әлемнің құбылыстары мен оқиғаларының адамның санасында көрінуімен байланысты. Мұндай жағдайда объективті және логикалық себеп-салдар байланысын білдіру құралдары сәйкес келмеуі мүмкін. Бұл, ең алдымен, әртүрлі тілдердегі себептік байланысты білдіру ерекшелігіне байланысты[2].

Каузалды байланыстар әмбебап маңызға ие, жоғарыда атап өткендей кез-келген әрекет себептерге байланысты және белгілі бір салдар тудырмайтын құбылыстар жоқ. Себеп мәселесі таным теориясындағы негізгі мәселелердің бірі, демек, әртүрлі ғылымдар - философия, логика, психология, лингвистика саласындағы теориялық және практикалық білім парадигмаларында өзекті. Себептілік философия саласында «бірінші және екінші не?» сынды негізгі әдіснамалық сұрақ ретінде ұсынылды. Себептілікті анықтаудың логикалық дәстүрі әлемнің физикалық бейнесі туралы тиісті идеяларды қалыптастыратын әртүрлі бастауларға ие. Мәселен, әлемнің қазіргі физикалық бейнесінің дамуы себеп-салдарлық байланыстың классикалық интерпретациясына күмән келтіреді. Себеп-салдарлық байланыс белгілі бір фактілерде ғана емес, сонымен бірге бірге өмір сүру фактілерінде де көрінеді. Қазіргі деконструктивтік философияда тұтастық идеясы себеп-салдарлықты бөлу бізді тілге, себептердің ауытқуына немесе әсерлердің конъюгациясына сілтеме жасайды[3].

Себеп-салдарлық қатынастар объектілер мен құбылыстар арасындағы байланыстың маңызды түрі болып есептелініп, ежелгі дәуірден бастап әртүрлі ғылымдарда зерттеу нысаны ретінде қызмет етуде. Тіл білімі тілдің себептік маңызын ойды білдіру құралы ретінде таниды. Ал негізінде себептілік адам ойлауының негізінде жатыр. Философтардың, басқа ғылым өкілдері сияқты себептілік туралы көзқарастары негізінде себеп-салдарлық байланыстардың объективті болуы турасындағы сұраққа әлі күнге дейін нақты жауап алған жоқ. Материалистік ұстанымдарды ұстана отырып, біз себептіліктің болуын объективті және адамның санасына тәуелді емес деп санаймыз. Алайда, себеп-салдарлық байланыстар сана арқылы көрінсе, онда олар белгілі бір тілдік құрылымдар арқылы сөйлеуде көрініс табады.

Тіл мен сөйлеудегі себеп-салдарлық құрылымдарды зерттеу философиялық категория негізін ескере отырып жүргізілуі керек, себебі бұл тұжырымдаманың өзі философияның ішкі бөлігінде қалыптасып, дамыды. Сонымен қатар, философиялық тұжырымдама, әдетте, жеке ғылымдар шеңберінде жасалған нақты модельдерге негіз болады. Қазіргі философияда себептіліктің парадигматикалық моделі, әдетте, келесідей ұсынылады: бір құбылыс (себеп) басқа құбылысты (салдарды) тудырады немесе өзгертеді.

Осылайша, себеп - бұл нәтижеге қатысты белсенді бастама. Бұл белгілі бір өзара әрекеттесуді, туынды және пайда болатын құбылыстар арасындағы кері байланысты білдіреді. Себептік байланысты анықтаудың негізгі критерийлері қажеттілік пен жеткіліктілік болып саналады. Себеп – біржақты құбылыс, ал жағдайдың белгілі бір өзгеруіне себеп болатын факторлар жиынтығы. Каузалдық тіл білімінде философиялық категориямен тығыз байланысты, бірақ бірқатар ерекшеліктер білімнің екі саласы шеңберінде осы ұғымдардың сәйкестігі туралы айтуға мүмкіндік бермейді[4].

Философиялық танымда каузалдық детерминизм принципіне жақын. Оған сәйкес нақты, табиғи, әлеуметтік және психикалық құбылыстар белгілі бір себептердің нәтижесінде табиғи түрде пайда болады, дамиды және жоғалады. Детерминизмнің қазіргі түсінігі себеп-салдарлық байланыстар туралы идеялардың ұзақ тарихи дамуының нәтижесінде пайда болды.

Мәселе мынада, физика, философия және ғылым әдіснамасында детерминизм туралы айтқанда, бұл каузалдылықты білдіреді. Детерминизм – барлық құбылыстар мен процестердің жалпыға бірдей себеп-салдарлық шарттылығы туралы ілім. Бұл әлемнің кез-келген ғылыми бейнесінің негізгі принциптері мен тұжырымдамаларының бірі. Заттардың элементтермен пайда болуы және кейбір құбылыстардың басқаларға тәуелділігі туралы идеялар ежелде пайда болған. Олар жаратылыс туралы ежелгі мифтерден бастау алып, құдайлар, тағдыр туралы діни ілімдерде, анимизмде, тотемизмде, фетишизмде және сиқырда кездеседі.

Детерминация сөзі «Терминус» атты шекаралардың римдік Құдайының атауынан шыққан. Бұл ілімнің орталық және дәстүрлі принципі – себептілік. Әлем детерминизмде тікелей және қатаң әрекет ететін себептер тізбегі ретінде бейнеленген. Бүгінде детерминизмнің мазмұны айтарлықтай кеңейді. Ол делдалдық себептер, кездейсоқ және себептіліктің ықтималдық формалары туралы түсініктерді қамтиды. Сондай-ақ, детерминизм ілімі себептіліктен тыс байланыстар туралы идеяны да қамтиды[5].

Детерминизм ұғымы құбылыстар мен процестерді қарастырудың себеп-салдарлық аспектісіне қарағанда әлдеқайда кең. Бұл шындық құбылыстарының байланысы мен өзара тәуелділігі туралы ілім. Себеп-салдарлық детерминизм заттың, энергияның және ақпараттың себептен нәтижеге ауысу механизмдеріне негізделген. Детерминизмнің бұл түрі ғылымның философиясы мен әдіснамасы туралы әдебиеттерде жеткілікті түрде дамыған. Физика, биология және басқа ғылымдар осы тұжырымдамаға дәл осындай мазмұнды енгізеді. Классикалық, классикалық емес және постклассикалық ғылымдағы себеп-салдарлық детерминизмнің көрінісі туралы мәселе де жақсы зерттелген[6].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әлкебаева Д. А. Қазақ тілінің функционалды грамматикасы: оқулық. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 200 б.
2. Бессалов А. Ю. Специфика выражения каузальных отношений в современном английском и французском языках. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва 2012

3. Сташ А. В. Некоторые подходы к исследованию каузальности // Экологический вестник научных центров Черноморского Экономического Сотрудничества (ЧЭС). Приложение №3. 2006. Экология языка как прагматическая сущность. Краснодар: КубГУ, 2006. С. 179-182.

4. Амагов, А.М. Причинно-следственные связи на разных уровнях языка / А.М. Амагов. – М : МПГУ, 2003.-220 с.

5. Пивоваров, Д. В. Категории онтологии в 2 ч. Часть 1 : учебное пособие для вузов / Д. В. Пивоваров. — Москва : Издательство Юрайт, 2022. — 279 с.

6. Магомедов К. М. О некоторых некаузальных формах детерминизма (статья первая). Вестник Дагестанского государственного университета. 2013. Вып. 5

ӘОЖ 821.512.122

ЗЕЙНОЛЛА СӘНІК ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ КӨРКЕМДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Кидирбаева Г.Т.

Ж.Ташенов атындағы университеттің 2-курс магистранты

Аннотация: В статье будут проанализированы художественные аспекты произведений фольклориста, этнографа З.Саника. В процессе погружения в глубокие психологические пряди человеческой души перо стало объектом творческого мастерства. Теоретически проанализированы словосочетания в изображении героя в произведениях и его собственный стиль в мастерстве композиционной структуры.

Summary: The article will analyze the artistic aspects of the works of the folklorist, ethnographer Z.Sanik. In the process of immersing in the deep psychological yarns of the human soul, the pen became the object of creative skill. Theoretically, collocations in the image of the hero in works and his own style in the skill of the compositional structure are analyzed.

Зейнолла ағаның еңбектері аясында айтылмақ өз пайым-байламымыздың жайы. Осы тұста орыстың көрнекті жазушысы М.Шолоховтың «Халықпен бірге біте қайнасып, тіршілік етсең ғана адамдардың қайғысына ортақ болсаң ғана, солармен бірге қуансаң ғана жазған кітабың оқушыны толғандырады.» дейтін пікірімен әдіптеу арқылы Зейнолла ағаның бүгінгі «Басбай» кешегі «Сергелдең» кітабында өз тағдыры, өзінің сүйікті туған елі, оның тарихы, аңсары кереметтей табиғаты және аптал азаматтарымен біте қайнасқан қым-қуыт тұрмыс-тауқыметі, өмір белестерінің келісті бір көріністері арқау болып, оқиға желісіне айналады.

Ғажап көркем полотнолар, мейлінше сұлу әрі әсем картиналар жасалады. Кейіпкерлері мен өзі ірілі-ұсақ қалпымен, өнегелі салтымен, табиғаттың қырық құбылған ауа райына ұқсас мінез-реңкімен өмір көшіне ілескен тағдырлары баяндалады.

Суреткеріңізге тән талғампаздық,... жүйрік көңілінен талай-талай тағдырлар, қадау-қадау ой иірімдері, тарау-тарау өмір көші жосылып шығады. Жансарайыңызды адами ұстын-болмыспен, парасат–көзқараспен байытады. Адам жанының терең психологиялық иірімдеріне бойлатады. Көңіл көкжиегіңіздің іші-тысын желпіп, сергітіп алады. Жүрегіңіздің төріне адамгершіліктің, ізгіліктің нұрын ұялатады.

Асылы қаламгеріңіздің табиғатына біткен жайсаңдығын, бала көңіл, дала пейілін аңғарасыз. Халқын шексіз сүйетін үлкен жүрегінің лүпілін сезесіз. Тіпті өмірде көрген қиянаттарының өзіне әділдікпен жауап берген үлкен жүректі азаматтың бейнесі тұрады алдыңызда. Алып күш-қуаттың иесі дерсіз. Қаламгер жазып отырып қай тұста қандай көңіл-күйде болды, не нәрсе сүйіндірді, не нәрсе күйіндірді? Өмір толқынында нендей бұралаң күйді басынан өткерді?..

Ағынан жарылып ақтарылған пәк жүректің сыры жатыр мұнда. Елім деп соққан жүрегінің өз кеудесіне сыймай асау өзеннің толқынындай бұлқынған, буырқанған қаншама тебіреністі сәттері қаншама десеңізші!

Халқымыздың құрметіне бөленген, елдің мақтанышына айналған бірегей тұлғаларымыздың мүшелтойын өткізу, оны көпшіліктің айтулы мейрамына айналдыру – Отанымыздың тамаша дәстүрлерінің бірі екендігі баршамызға аян [1, 44 б].

Ендеше, барымызды бағалап, оны базарлай білмесек; әзиз есімін әспеттемесек; қымбат мұрасын, рухани қазынасын үкілеп ұқсатпасақ, қадір-қасиетін әуелі өзіміз танып, сосын өзгеге танытпасақ, оны ардақтап-қастерлемесек-біздің баршамыздың адамдық сый-ізетіміздің, құрметіміздің қайда қалғаны және әрқайсысымыздың перзенттік парызымыздың қане орындалғаны. Олай болса, әлгі қарызымыз бен парызымыздың өтеуіне, кәделі жолымыздың жөніне қай кезде де қамды болғанымыз абзал.

Сонымен жүрегіміздің лүпілдеп, мейлінше емініп-тебіренуіміздің өзіндік сыры жазушы, фольклортанушы, этнограф халқымыздың біртуар перзенті Зейнолла ағаның еңбектері аясында айтылмақ өз пайым-байламымыздың жайы. Осы тұста орыстың көрнекті жазушысы М.Шолоховтың «Халықпен бірге біте қайнасып, тіршілік етсең ғана адамдардың қайғысына ортақ болсаң ғана, солармен бірге қуансаң ғана жазған кітабың оқушыны толғандырады» дейтін пікірімен әдіптеу арқылы Зейнолла ағаның бүгінгі «Басбай» кешегі «Сергелдең» кітабында өз тағдыры, өзінің сүйікті туған елі, оның тарихы, аңсары кереметтей табиғаты және аптал азаматтарымен біте қайнасқан қым-қуыт тұрмыс-тауқыметі, өмір белестерінің келісті бір көріністері арқау болып, оқиға желісіне айналады.

Ғажап көркем полотнолар, мейлінше сұлу әрі әсем картиналар жасалады. Кейіпкерлері мен өзі ірілі-ұсақ қалпымен, өнегелі салтымен, табиғаттың қырық құбылған ауа райына ұқсас мінез-реңкімен өмір көшіне ілескен тағдырлары баяндалады.

Суреткеріңізге тән талғампаздық, жүйрік көңілінен талай-талай тағдырлар, қадау-қадау ой иірімдері, тарау-тарау өмір көші жосылып шығады. Жансарайыңызды адами ұстын-болмыспен, парасат –көзқараспен байытады. Адам жанының терең психологиялық иірімдеріне бойлатады. Көңіл көкжиегіңіздің іші-тысын желпіп, сергітіп алады. Жүрегіңіздің төріне адамгершіліктің, ізгіліктің нұрын ұялатады.

Асылы қаламгеріңіздің табиғатына біткен жайсаңдығын, бала көңіл, дала пейілін аңғарасыз. Халқын шексіз сүйетін үлкен жүрегінің лүпілін сезесіз.

Тіпті өмірде көрген қиянаттарының өзіне әділдікпен жауап берген үлкен жүректі азаматтың бейнесі тұрады алдыңызда. Алып күш-қуаттың иесі дерсіз. Қаламгер жазып отырып қай тұста қандай көңіл-күйде болды, не нәрсе сүйіндірді, не нәрсе күйіндірді? Өмір толқынында нендей бұралаң күйді басынан өткерді?.. Ағынан жарылып ақтарылған пәк жүректің сыры жатыр мұнда. Елім деп соққан жүрегінің өз кеудесіне сыймай асау өзеннің толқынындай бұлқынған, буырқанған қаншама тебіреністі сәттері қаншама десеңізші!

Елін сүйген азаматтың кең тынысы, тамыр соғысының бүлкілі, жүрегінің дүрсілі сезіледі. Тұла бойынды шымырлатып әкете баратын ғажап бір күйді бастан өткересіз.

«Басбай» шығармасының басты кейіпкері исі Алтайдың арғы бетіндегі қазақ жұртына ғана емес, кезінде күллі қытайға белгілі болған, сын сағатта еліне пана, қорған болған еліміздің қамқоршы перзенті Басбай Шолақұлы Бапиндей тұлғасының жомарттығы хаһында. Басбайдай арда қазақ азаматының биік тұлғасын, азаматтық болмысын шынайы суреттейді. Оның жүріп өткен жолы – бүгінгі ұрпаққа өнеге.

Ғасырлар қойнауынан қордаланған ауыз әдебиеті үлгілерінің ұлттық нақыштағы неше түрін аңыз-әңгімелер дейсіз бе, алуан тақырыптағы нақыл сөздері дейсіз бе? Мұнда да шығарманың құрылымынан бәрі-баршасын кезіктіреңіз айдан анық. Сондай-ақ, ондағы мақал-мәтелдердің, қанатты сөздердің, т.б. өскелең жас ұрпақтың, оның дүниетанымдық болмысының қалыптасуына зор ықпал етеді. Балғын балдырғандарымызды іштей түлетіп, рухани жағынан байыта түсері хаһ. Қазақы мінез-құлықты орнықтыратын дәстүрлі отбасы тәрбиесі, рухани құндылықтарды қалыптастырудың ұйтқысы.

Әсіресе, «Басбай» романындағы Абай мен Құнанбайға, Қабанбай батырға байланысты жалпы қазақ қауымына беймәлім аңыздардың шығарма идеясын тереңдете түсуде айрықша маңызға ие.

Романның алғашқы беттерін парақтаған сәтте балғын балалық балдырған шақтың бұлдыраған елесінен хабар береді. Алыста қалған әжеңмен өткізген сағынышты күндерің ертегідей елестейді. Әжеңнің құрыстанған денесін жазып, балбыратып қоя беретін буы бұрқыраған бұрыштаған аққұйрық шайы, ірімшігі, қаймақты шайы дейсіз бе? Бір сәт айналайын ақ әжеңнің жұқпа тұздықтаған сары майының дәмі аузыңа келеді.

Автор суреттеудерінде ұлттың бейнесін (портрет), бүтіндей болмыс-бітімін танытып, Б.Момышұлы тілімен айтқанда, «қақбаулары сылдыраған қыз-келіншектер..» көз алдыңызға елестеп өте шығады. Қыз шопысының сыңғыры сені әудем жерге шығарып салады...

Жазушы бойынан кездесетін қасиет ұлттық болмысымызбен біте қайнасқан күй өнерінің тылсым табиғатын жанымен түсіну, қыр-сырын жүрегімен ұғыну, тереңіне бойлау кез келген жан иесіне бұйырмайтын бақ.

Басбайдан бастап үш жүзге ұран болған Қабанбай батырдың шөбересі Сүлеймен болыс пен Қанағат би Бәдентай сынды шығарма кейіпкерлері арқылы жазушы ұл тағдырындағы қиын қыстау кезең еліміз үшін ең алдымен

адамзат бойындағы адамдық, рухани-адамгершілік сынды қасиеттер сынға түскен тар заман болғанын аңғартып өтеді. Бұл рухани-адамгершілік қасиеттер қазір де маңызын жоймақ емес.

Ал «Сергелдең» романында қазақ әдебиетіне мазмұны терең әпсанасын енгізіп, сүбелі үлесін қосыпты.

Роман оқиғасы сонау XIX ғасыр соңынан басталып XX ғасырға дейінгі кезеңді қамтыған. Бұл қытай қоластында өмір сүрген қазақтар үшін ұлы өзгерістерге толы дәуір болып саналған.

3.Сәнік басты ерекшелігінің бірі өз халқының тарихын тамыршыдай тап басып, дөп тауып, сонау есте жоқ ескі заманнан, яғни, орта ғасырдан бергі қарайғы дүбірлі оқиғаларға толы кезеңді қамтитын, ел есінде қалған тарихи тұлғаларға үн қосып, олардың көркем бейнесін халық жадында мәңгіге қайта жаңғыртып, ұлттық нақыштағы сөзбен сомдағанына шүбә келтіре алмасын анық.

Романның көтерген тақырыбының өзі тек қана қытай отаршылдарының қысымында өмір сүрген қазақ халқының тұрмыс-тіршілігі ғана емес, адамдар арасындағы ізгілікті қатынастарға, жеке адамның халық үшін күресе білетін жеке тұлғаға айналу үдерісін ту еткен деген ойға табан тірейміз.

Сол адамгершілікті ту етіп көтерген қарапайым қауым. Халық-қарапайымдылығымен ұлы. Бір адамның өмірі – мың адамға сабақ. Адам тағдырды емес, тағдыр пендесін таңдайтыны сияқты. Әрине, оған пендешіліктің де көлеңкесі түспей тұра алмайды.

Жастар өткенді білмей, бүгінді түсіне алмайды. Сондықтан да, бізге өткенді саралап, бүгінді бағдарлау басты мақсат болып отыр. Өмірде Басбайлар секілді халық өкілдері баршылық. Ал Әбдікәрім, Бәшкендер де баршылық.

Шындығында бір адамның тағдыры екінші бір адамға тағылым, үлгі-өнеге боларлығы анық. Осы тұрғыдан келгеніңізде көркем шығармалардағы әрбір қаһарманға лайық характерлер, замана желісіне тән сан мыңдаған образдар төңкерісшіл адуын болмысымызға лайық ірі немесе кішігірімді тұлғалар қай-қайсысымыздың да қалыптасып, дамуымызға игі әсер етпей қоймайды [2, 165 б].

М.Әуезовтің «әдебиетті оқымағанның мәдениеті жоқ, жаны сұлу емес тіпті» дегеніне иланасың. Алыптар тобының көрнекті өкілі Ғ.Мұстафин «Әдебиет-адамтану» деген. Демек, халқымыздың бірегей тұлғаларының телегей теңіз ой-тұртпелері, яғни көркем шығармалары адам жанын ізгілендіруге қолғанат, дос, өмір сүруінің ең басты құралы екендігі шүбәсіз шындық.

Сөзімізді қорытындылай келе, Зейнолла ағамыздың жүрек түкпірінен толғанған шығармаларының құбылнамасы адам жанының ішкі-тысқы нәзік иірімдерін тәрбиелеуге қызмет етері сөзсіз дегім келеді. Біздер үшін қашанда ізгіліктің жаршысы болып қала бермек.

Рухани қазынасы арқылы талай жас жүректерге себілген ізгілік нұры әлі талай жер жүзін қуанышқа кенелтер. Осылайша, Зейнолла ағамыз қалың оқырманның емініп, етжүрегі елжіреп, іздеп оқитын сүйіктісіне айналғаны әлдеқашан дегім келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Зейнолла Сәнік «Басбай» тарихи романы – Алматы Анарыс баспасы 2017 -356 б.
- 2 Зейнолла Сәнік «Естелік қолжазбалар» тарихи романы – Алматы Анарыс баспасы 2017 -432 б.

ӘОЖ 821.512.122

ЗЕЙНОЛЛА СӘНИКТИҢ «БАСБАЙ» РОМАНЫНДАҒЫ ҚҰБЫЛТУ МЕН АЙШЫҚТАУ ТҮРЛЕРІНІҢ ҚОЛДАНЫСЫ

Кидирбаева Г.Т.

Ж Ташенов атындағы университеттің 2-курс магистранты

Аннотация. В статье будут проанализированы художественные аспекты произведений фольклориста, этнографа З.Саника. В процессе погружения в глубокие психологические пряжи человеческой души перо стало объектом творческого мастерства. Теоретически проанализированы словосочетания в изображении героя в произведениях и его собственный стиль в мастерстве композиционной структуры.

Summary. The article will analyze the artistic aspects of the works of the folklorist, ethnographer Z.Sanik. In the process of immersing in the deep psychological yarns of the human soul, the pen became the object of creative skill. Theoretically, collocations in the image of the hero in works and his own style in the skill of the compositional structure are analyzed.

Мақала қаламгер З.Сәніктің «Басбай» романының I тарауы негізінде жазылды. Атап айтқанда автордың сөз қоладаныстарындағы өзіндік ерекшеліктеріне тоқталғанды жөн санадық. Романның өн бойында әдеби тілдегі құбылту мен айшықтаудың түрлерін қолдану молынан кездесіп, суреттеліп отырған жайға өзгеше өң, соны сипат береді. Бірқатарын қарастырып көрелік. Алдымен эпитеттер қолданысына назар аударалық. Эпитеттерінің дені күрделі. Мәселен, табиғатты суреттеуде көбіне эпитетті тиімді қолданады. Табиғат құбылыстарына жан, тіл бітіреді. Бұл, шын мәнісіндегі жазушы шеберлігінің бір көрінісі.

З.Сәніктің «Басбай» романында жаз мезгіліндегі Тасты өзені былайша суреттеледі: «*Барлық тауының теріскейі жағын ортадан тік жарып ағып жататын асау өзенді жұрт Тасты деп атайды. Тасты десе тасты дегендей биік-биік жалама жартастарға соғылып шығыстан батысқа қарай көсіліп жататын тентек өзен көктем мезгілінде буырқанып, арнасынан асып аспанға шапшыған асау толқын тудырса, жайшылықта да ақ көбік шашып арыстан жалданып жатады.*

Мұндағы «асау өзенді», «биік-биік жалама жартастарға», «тентек өзен», «асау толқын» эпитеттер. Осындағы «асау» эпитеті жалпы халықтық қолданыста кездеседі. Өзеннің тентек, асау немесе толқынның асау болуы да өзіне тән тұрақты белгі емес. Яғни тұрақсыз эпитеттер. Сондай-ақ, екінші құрмалас құрылымды сөйлемнің үшінші компонентіндегі «*ақ көбік шашып арыстан жалданып жатуы*» метафоралық (эпитет метафора) қолданысқа ие. Автор біртіндеп эпитеттерді үстемелей отырып, образдың экспрессиясын

мейлінше арттырған. Кейіптеу тәсіліне жүгінеді. Онысы аса нанымды шыққан. Өзенге жан бітіреді. Ол көктемде «тентек» мінез танытып адам кейпінде ашуға мініп буырқанса, жайшылықта арыстан кейпіне енеді. Екінші бір тұста: *«Құтидың кең жазығының Барлық жағы әжімді алқап, бұжыр-бұжыр қырқаларға ұласып жатады да, Тарбағатай жағы созылып барып Қожағұл байдың жеріне – Беделдің жазығына ұласады.*

Құрмаластың бірінші компонентіндегі *«әжімді алқап»* эпитеті табиғат құбылысының бір мәні іспетті. Әжім кәріліктің ұлттық ұғымымызда қалыптасқан аяныш сезімге бастайтын бұл бір күйі тұтастай бір өңірді алып жатыр. Құрмалас сөйлемнің екінші компонентіндегі *«бұжыр-бұжыр қырқаларға»* тіркесі де эпитет. Образға жұмсалған.

«Құлыстай мен Қоңыраба аңғарының арасын шығыстан батысқа созылған заңғар биік алып тау ортадан бөліп жатады... Ал, теріскей жағындағы кең етекте бұжыр-бұжыр адырлар, осы елдің көктеу-күзеулігі. Нар қамысты, атан шилі, жалпақ Құлыстай бойы да қыстаулыққа келіскен жер, табиғаттың дайын пішендігін қалың мал қыс бойы шетінен кертіп жеп, ырғынға батып жататын. Барлықтың басына тоқымдай бұлт ілінгенде Сауырдың жотасынан ақишқан ақша бұлттар көше бастайды.[1, 23 б.]

Бірінші сөйлемдегі *«заңғар биік алып тау»*, *«кең етекте бұжыр-бұжыр адырлар»* күрделі эпитеттер сөздің экспрессиясын күшейтуге жұмсаған. Екінші сөйлемдегі *«нар қамысты, атан шилі»* эпитеттері гипербола эпитеттер. Өйткені шидің қанша үлкен болса да, атандай болуы мүмкін емес, т.б. Соңғы сөйлемдегі *-дай* жұрнағының көмегімен жасалған *«тоқымдай»* теңеуі ұлттық ұғымға етене жақын болғандықтан, *«ақишқан ақша бұлттар»* эпитеті де өте сәтті қолданыс тапқан. Көз алдыңызға тіршілік заңына амалсыздан көндігіп, бақшиып көшіп бара жатқан ақша бұлттардың жанды кейпі елестейді. Бұл тұста эпитеттер сөздің әсерлігін арттыруға жұмсалған.

Екіншіден, осы тұста автордың сөз тіркестерінің түрлі комбинациясын құру шеберлігі де көз тоқтатады. Мұны жазушының өзіндік ерекшелігі деп қарастырғанымыз абзал. Оған төмендегі үзінділердің қайсысы болмасын дәлел бола алады. *«...Күзде салынған жал-жал маялардың етегі жиылып, құмырсаққа белденіп едәуір еңсеріліп қалса да, бірақ жаз шыққанша моитын емес. Шақылдаған сары аяз айналаны қаншалық бүрістіргенімен, мына пішен жағалаған малдың оны мизімейтін түрі бар, жүндері жылтырап, жұтынып тұр [1, 55 б].*

Алғашқы құрмаластың бірінші компонентіндегі *«жал-жал маялардың»*, тіркестері-эпитет, екінші компонентіндегі *«құмырсаққа белденіп»* тіркесі тұрақты литота. Екінші құрмалас сөйлемнің бірінші компонентіндегі *«шақылдаған сары аяз»* тұрақты эпитет. Күнделікті ауызекі сөйлеу тілімізде кездеседі. Ал екінші компонентіндегі *«жұтынып тұр»* тұрақты сөз тіркесі. Ендігі бір тұста: *«...Мал да адам да азып, күннен күнге құлдырай берді. Тарпаң табиғат кәрін төгіп Құлыстайдың әумесір желі күндіз-түні азынап тұрып алды. Күйегі ерте алынған қораның төлі шегінен қырылып, қыстан қымтырылып әрең шыққан мал әр жерде құлап, қарға-құзғынның жеміне айналды. Жер бетінің күзден*

қалған азынаулақ шөп-шалаңын ескеуілдеген аңызға жел үнмен кетті. Аласұрған мынау жел жаңа тебіндеп келе жатқан көкті де маңдытпады. Тек күнгей-күнгейдің ықтасын жерлерінен ғана бастарын қылтитып, сүрепеті қашып өбек қаққан, селдіреген әредік көктер сүркейлі далаға сығалай қарап, мұнан артық өсем әлде қандай пәлеге ұшырап қалам ба деп қорғалап қалғандай еді. Әр жерде селтиген құрай, селдіреген ши өбек қазады. Жылда жапырағы мен бүрі болса малға аздап талшық болатын сол бір дала көркі биыл жүдеп-жадап ызғарлы желдің аяусыз соққысына шыдамай ызыңдаған мұң шығарып, әлсіз үн қатады.

Мұндағы «тарпаң табиғат» метафорасымен тіркесіп келген «кәрін төгіп» тұрақты сөз тіркесі. Одан әрі «ескеуілдеген аңызға жел», «аласұрған мынау жел», «сүрепеті қашып өбек қаққан», «селдіреген әредік көктер», «сүркейлі далаға», «селтиген құрай», «селдіреген ши» «ызыңдаған мұң», тіркестері түгелімен эпитеттер қатарын құрайды, т.б.

Мұнда қатал табиғат құбылысының әрекеттік сұлбасы бой көтереді. Мәтіннің өн бойында эпитеттің қимыл-сындық болмысы эмоционалды суреттермен ұштастырылады. Мұның ішінде «сүрепеті қашып өбек қаққан», «селдіреген әредік көктер» үйірлі анықтауыш түріндегі эпитеттердің қуаты да мол.

Табиғатқа жан бітіріп, оған адамның қимыл әрекетін тели суреттейді.

«Сондағы оның аналық мейірі, ыстық құшағы, көл етіп ағызған көз жасы бұлардың есінен мәңгі шығатын емес. Сонау Барлықтың ұшар басынан ойдағы ауылға, будақтаған түтіндерге, жыпырлаған малға көз тастап, ананың алып тұлғасын елестетіп, аяқ жақтан, анау кезеңнен ақ шылауышын бұлғап шыға келер ме екен деп үміттеніп, әлсін-әлі жалтақтай береді.

Алғашқы сөйлемдегі «көл етіп ағызған көз жасы» әсірелеу. Себебі, адам қанша жыласа да көз жасы көл бола алмайды. Екінші сөйлемдегі «будақтаған түтіндерге», «жыпырлаған малға» тіркестері эпитеттер. Мұндағы көріктеу тәсілдері түгелдей образдауға жұмсалып тұр.

Табиғатты суреттеген тұстарда ғана емес, шығармаларының өн бойында жиі ұшырасады. Мысалы портрет тәсілін алайық.

«Мынау бір қараторы көрікті сымбат оған жарасқан үкілі құндыз бөрік, оқалы қызыл ламбық шапан, төгілген жібек белбеу, қисық жағалы, кестелі ақ торғын көйлек бір-біріне құп жарасқандай олардың көзін сүріндіріп, көңілдерін ұйытып барады.

Мұндағы «үкілі құндыз бөрік», «оқалы қызыл ламбық шапан», «төгілген жібек белбеу», «кестелі ақ торғын көйлек» күрделі эпитеттер. Ал «көзін сүріндіріп» тұрақты тіркесі жағымды эмоцияны білдіруге тиімді жұмсалған.

Енді бірде:

«Мынау Шәуешектің сірне мойын дін иелері мен қалталы байларының түселдің билігін айтып отырған Әсеттің алдына топ ете түскеніне Бөкенші Омар да, Қанағат та қатты қуанып кетті.

Бұл сөйлемдегі «сірне мойын» эпитеті жағымсыз эмоцияға жұмсалып тұр.

Қаламгер шығармалары тілінің поэтикасын танытатын тұстарының бірі-теңеулердің көрінісі. Теңеулердің қай түрін (күрделі, қарапайым) кездестіруге болады. Мысалы: *«Шүкеннің төбе басыға арнап тігілген он екі қанат ақ ордада жалғыз отыр. Ой дүниесі арпалысып, қазандай қайнап жатыр»*.

Мұндағы *«он екі қанат ақ ордада»* күрделі эпитет. Ал *«қазандай»* теңеуі адамның ішкі дүниесіндегі психологиялық құбылысын сипаттауға жұмсалған. *«Түйенің шудасындай желкілдеген қамыстар, үйдей-үйдей қопалы шилер, табақтай дөңгеленген ойдым-ойдым күреңселер көздің жауын алып, адамды ат үстінен қызықтырып, өзіне баурап алады»*.

Бұл қатардағы *«түйенің шудасындай»*, *«үйдей-үйдей»*, *«табақтай»* теңеулері *-дай*, *-дей*, *-тай* жұрнақтарының көмегімен жасалған қарапайым теңеулер. Алайда, ши қанша үлкен болса да үйдей немесе күреңсе өсімдігі табақтай үлкен болмайды. Сондықтан *гиперболалы теңеулер* қатарын құрайды. Ал *«көздің жауын алып»* тұрақты тіркесін де орынды қолданған.

«Қыранды шырғаға тартқан қызылдай» көрінген бұл саудаға бүкіл қазақ сахарасы құмығып қана қоймай, дақпырты сонау Ресей жеріне, онан Қазанға дейін жетіп сонан бергі *байтақ өңірдің көзін тұнытып*, көңілін аударып алды.

Құрмалас сөйлемнің бірінші компонентіндегі *«Қыранды шырғаға тартқан қызылдай»* эпитетті теңеуі ұлттық танымға негізделген. Мұндағы шырға қазақтың дәстүрлі құсбегілік өнерінде бүркітті аң аулауға баулудағы негізгі жабдық. Ал қызыл оның ең құнарлы жемі. Сонымен қатар, төртінші компонентіндегі *«байтақ өңірдің көзін тұнытып»* тіркестеріндегі *байтақ өңірдің көзі тұнбайды*, сол өңірде, елдерде тұратын адамдардың көзін тұндырады. Яғни, жалпыланған метонимия. Соңғы бөлігіндегі *«көзін тұнытып»* тұрақты сөз тіркесі. Тілімізде *«сұқтанды»*, *«дүниеге қызықты»* ұғымын білдіреді [2, -339 б.].

Автордың метафоралары да айтар ойын бейнелі жеткізуде айрықша маңызға ие. Мысалы:

«Әсет әнін әуелі өз жастық шағының шамшырағы есептелетін, өзі ерекше сүйіп, толқып отырып айтатын әні. Мақпалдан бастады. Осы үзіндідегі «шамшырағы» сөзі метафора. «Үлкен әйелі: мен Басбайдың отының басы, суының тұнығымын, сондықтан Басбай отбасының бар билігі менің қолымда болуы керек, деп өзі бір тауды жеке иемденгісі келсе; Мұндағы «отының басы», «суының тұнығымын» тіркестері метафора».

Ендігі кезекте қарастыратын автордың метонимиялары сөзді үнемдеумен қатар, ойды әрі айқын, әрі дәл жеткізу тәсілі ретінде қызмет атқарады. Мысалы:

«Екі баран аттының бірі – ашаң жүзді, селдір сақалды, ұзын бойлы, қаңсарлы адам Бәйтiш зәңгі еді, енді бірі – қою қара мұртты, дөңгелек жүзді, орта бойлы, көзі ойнақы Кәдірихан ақын болатын. Екеуінің мінген аты да тайпалып, жұтынып тұр. Бәйтiштің кигені тұлкі тымақ, қасқыр ішік. Сиырдың бүйрегіндей бұлтиып-бұлтиып келіп бірімен бірі тұтасып кететін мынау ұшы-қиыры жоқ кең быдырқай Барлық елінің қыстаулығы. [2, 78 б.]»

Сөйлемнің бірінші компонентіндегі «*түлкі тымақ*», «*қасқыр ішік*» затты оның жасалған материалдарымен алмастырып тұрған метонимиялар. Тымақ түлкінің, ішік қасқырдың өзінен емес, терісінен жасалады. Осы сөйлемдегі «*екі баран*» есім сөздерімен тіркескен «*аттының*» сөзі «*ат мінген екі адам*» ұғымын, екінші сөйлемдегі «*екеуінің*» сөзі де сан есімдерден жасалған кісі есімдерін алмастырып тұрған метонимиялар. Алғашқысы күрделі. Осы тұста, «*сиырдың бүйрегіндей*» теңеуімен тіркесіп бірге келетін «*ұшы-қиыры жоқ кең быдырқай*» күрделі эпитеті бірін-бір толықтырып, сөздің әсерлігін арттыруға ықпал етеді. Сондай-ақ, «*селдір сақалды*», «*көзі ойнақы*» эпитеттері де тиімді қолданылған, т.б.

«Тарыққан жанның талайын ажалдан арашалап, сол бір қиын-қыстау күндерде өзегі талып жығылғанды қолтығынан демеген, жоқ-жітікке жомарт шараның шетін тістетіп барып өлімнен құтқарған Қарақазан кейінгі күнде ауыздан-ауызға, ұрпақтан-ұрпаққа аңыз боп таралған.

Қорыта айтқанда, ұлттық дүниетанымы мол, өз ұлтының рухани құндылықтарының нәрін бойына жинаған З.Сәнік шығармаларында эпитет болсын, теңеу метафора, метонимия, синоним, шендестіруге негізделген антонимдік қатарларды, күрделі сөз оралымында түрлендіріп қолдану ерекшелігі байқалады. Яғни сөз тіркестерінің сан түрлі комбинацияларын құруда шеберлік танытады. Бұл оның басты ерекшелігінің бірі. Олар қандай да бір белгілі стильдік мақсатта қолданылады. Шығармаларында мәдени лексикамыздың ұлттық сипатын айқындайтын сөз тіркестеріне басымдық береді [3, 61 б].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. З. Сәнік. Басбай – Алматы: «Санат» баспасы – 2007. – 224 б
2. Сәнік. Т.І.:Сергелдең. – Алматы «Ан-Арыс» баспасы 2017. – 328 б.
3. І. Кеңесбаев. Фразеологиялық сөздік. Алматы: «Арыс» баспасы, –2007. –800 б.

УДК 378 (075 8):811.161.

АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ТЕМЕ «ОБОСОБЛЕННЫЕ ЧЛЕНЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ» В КАЗАХСТАНСКИХ УЧЕБНИКАХ

Д.М.Кистаубаева

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Д.М.Ахметова

Центрально-Азиатский Инновационный университет, г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада 7-сыныпта жүргізілетін орыс тіліндегі «Сөйлемнің оқшау мүшелері» тақырыбының қазақ оқулықтарында қарастырылуы талданады.

Summar: The article analyzes the consideration of the topic «Separate members of the sentence» in the Russian language in the 7th grade on the basis of Kazakh textbooks.

В странах Центрально-Азиатского региона русский язык остается языком межнационального общения, языком науки, информационных технологий,

медицины, средством популяризации русской и западной культуры. Русский язык в школе – это современный школьный предмет, преподавание которого направлено на предоставление учащимся основных сведений о современном русском литературном языке, его важнейших фонетических особенностях, словарном и грамматическом строе. Пунктуация и синтаксис в школе связаны, делается большой акцент на синтаксис как трудного раздела школьной программы по русскому языку. Исходя из этого, надо совершенствовать единую методическую систему и единый подход к работе с пунктуационными правилами. В нашей статье мы постарались показать пути решения этой проблемы на примере обособления членов предложения. Проанализируем, как авторы преломляют задачи изучения темы «Обособленные члены предложения» через упражнения, предложенные в учебнике.

В 4-ом классе закладывается основа для восприятия в 7 классе темы «Обособленные члены предложения» [1, 2, с. 1-15]. Рассмотрим, как в учебнике для 7 класса рассматривается и закрепляется тема «Обособленные члены предложения». В оглавлении учебника выделены только лексические темы, грамматические темы не вставлены [3, с.1-10]. На первом уроке по теме «Погода» 1 главы «Климат и изменения климата» первое знакомство с причастием проходит через упражнение 4В (стр. 9). Задание упражнения 4В: подчеркните в упражнении причастия, задайте к ним вопросы. Для чего они служат в предложении? Можно ли их заменить прилагательными? Рядом с упражнением стоит подсказка-указатель обратиться на стр. 296 учебника, где учащиеся могут ознакомиться с понятиями: Причастие, с его морфологическими и синтаксическими признаками. Действительные и страдательные причастия. Образование причастий. Суффиксы причастий. Причастный оборот. Данная тема дана в приложении как ознакомительная справка, хотя дети впервые знакомятся с очень сложной отглагольной формой. Затем это понятие закрепляется в упр. 5Б: «Опишите хорошую и плохую погоду в вашей местности. Для описания используйте прилагательные и причастия». В упр. 6 дается таблица со вписанными глаголами, от которых надо образовать действительные и страдательные причастия, используя правило, находящееся в конце учебника (стр. 296). Далее для закрепления данного грамматического правила даются упражнения 7, 8, 9, 10Г, 12В, 13, 15Б, 15В, 20 (стр.10-17 учебника) [3, с.10-17]. Упр. 19 (стр. 17) интересно тем, что необходимо, закрепляя тему, вспомнить учащимся определения изученных на уроке понятий. Дается задание: дописать предложения - Причастие- это... Причастный оборот – это... Действительные причастия обозначают ... В упр. 16Б обозначивается связь с синтаксисом. В задании необходимо списать текст (упр. 16А, стр. 16), заменяя выделенные глаголы причастиями; подчеркните в получившемся тексте обособленные определения; выразительно прочитайте оба текста: до и после добавления причастий; какой вариант, на ваш взгляд, лучше и почему... Интересное упражнение для понимания синтаксической роли причастия и для того, что определения, выраженные причастиями,

причастными оборотами придают образность тексту, предложению, делают речь разнообразнее, богаче. Однако, не знакомясь с разделом Синтаксис, главными и второстепенными членами предложения, семиклассникам трудно усвоить понятие определение. Всего дано по теме «Погода» 37 упражнений, в т.ч. 12 – по грамматическому правилу «Причастие».

На последующих уроках темы «Климат» 1 главы вырабатываются компетенции, как ставить знаки препинания при обособленных определениях, как составлять словесный портрет причастия. В упр. 26В дано задание: заменить слово *пожелтый* причастием и составить «словесный портрет причастия», т.е. произвести морфологический разбор причастия. Около упражнения стоит значок-указатель, который направляет учеников на стр. 297, чтобы ознакомиться с понятием «словесный портрет причастия». Однако, когда не рассматривается правило на основных страницах, то отношение учеников к данному правилу будет как ко второстепенному малозначащему материалу. Еще одно упражнение 38В дается для закрепления умения составления «словесного портрета причастия» *размокшая* (земля). По данной теме «Климат» из предложенных 49 упражнений, из которых 3 упражнения (упр. 26В, 38В, 39Б – стр.20-26) относятся к правилу о причастии, причастном обороте.

Для уроков по теме «Климат Казахстана» 1-ой главы разработаны 62 упражнения (стр. 30-43), из них 11 упр. закрепляют грамматическое правило «Обособленные определения», которое подробно раскрывается на стр.298, рассматриваются случаи обособления причастия, причастного оборота в позиции после определяемого слова, к которому они относятся. Учащиеся работают над сравнением определений, выраженных прилагательными и причастными оборотами (упр. 59А, стр. 36); учатся изменять место причастного оборота по отношению к определяемому слову (упр. 59Б, стр. 36); отрабатывают навыки произношения интонационно, расставляя паузы при произнесении предложений с обособленным определением (упр. 60А, стр. 36); рассматривают грамматические признаки причастий, глагольные признаки (вид, время), условия обособления определений (упр. 60Б, 60В, стр. 37), закрепляют грамматическое правило, составляя словесный портрет выделенных причастий (упр. 64Д, стр. 41; упр. 73В, стр. 43) и подтверждая верное высказывание о выражении обособленных определений прилагательными и причастными оборотами (упр. 75, стр. 43)[42].

На уроках по 6-ой теме «Обычаи и традиции русских» во 11-ой главе «Обычаи и традиции» учащиеся научатся характеризовать деепричастие, деепричастный оборот; ставить знаки препинания в предложениях, осложненных обстоятельствами; использовать в речи глаголы, деепричастия. Из 34 упражнений по данной теме 11 посвящены правилу «Деепричастие. Обособление обстоятельств, выраженных деепричастиями и деепричастными оборотами». Через упр. 142В (стр. 81) ученики выходят на грамматическое правило, раскрывающее понятие «деепричастие, деепричастный оборот» со ссылкой на стр. 301 (правило находится в приложении); знакомятся с

определением понятия, морфологическими и синтаксическими признаками деепричастия, с образованием деепричастий совершенного и несовершенного вида. На закрепление данного правила обучающимся предлагаются упражнения на определение слов, обозначающих основные и добавочные действия, определение синтаксической роли глаголов и деепричастий в упр. 143 (стр. 81); на образование деепричастий совершенного и несовершенного вида (упр. 144, стр. 81). В упр. 145Б (стр. 82) ученики знакомятся со словесным портретом деепричастия со ссылкой на стр. 302 (образец словесного портрета находится в приложении в конце учебника). Через упр. 153А (стр. 84) учащиеся выходят на грамматическое правило «Обособленные обстоятельства, знаки препинания при них» по указателю на стр. 302. Закреплению учащимися данного правила посвящены упражнения 153Б, 154, 155, 156, 157 (стр. 84-86) [3, с. 81-86, 302].

В главе 111 «Знания: мир и изучение иностранных языков» рассматриваются грамматические правила «Приложение. Обособленные приложения, знаки препинания при них». В 11 теме «Как изучать иностранные языки» определены для обучающихся задачи по грамматике, например: «Вы познакомьтесь с тем, что такое союзы, предлоги, обособленные приложения. Вы научитесь характеризовать приложения; ставить знаки препинания в предложениях с обособленными приложениями» и др. Для проведения уроков по 11-ой теме «Как изучать иностранные языки» разработано 52 упражнения, из них правилу «Приложение. Обособленные приложения, знаки препинания при них» посвящено 6 упражнений. Знакомство с правилом «Приложение» начинается в упражнении 232 (стр. 127), где рядом есть указатель на правило, находящееся на стр. 307 в конце учебника. Учащимися усваиваются случаи постановки дефиса между определяемым словом и приложением, позиции приложения до и после определяемого слова, возможности характеристики приложением предмета с разных сторон, возможность выражаться приложениям собственным именем существительных. Закрепляются учениками навыки постановки дефиса между определяемым словом и приложением в упр. 233 (стр. 128). Через упражнение 234Д (стр.129) учащиеся изучают знаки препинания при обособлении приложений, знакомясь с грамматическим правилом по указателю на стр. 307 учебника. Рассматриваются позиции распространенных и одиночных приложений после определяемого слова - собственного существительного, при отнесении к нарицательному существительному, к личному местоимению, при наличии добавочного обстоятельственного значения и др. Объяснению условий обособления приложений (устно и графически) посвящены упражнения 235А, 236, 237 (стр. 129-130); предложены ученикам следующие схемы обозначения на письме:

а) ... , / как = причина/, ... б) .../ как= в качестве/

В главе У11 «День Победы» учащиеся повторяют пройденные правила: «Вы повторите, как: ставить знаки препинания в предложениях с обособленными определениями, обстоятельствами; правильно использовать глагол, служебные части речи». В 25 теме «Великая Отечественная война» (стр. 254-259) повторение правила «Обособленные члены предложения» идет в

упражнениях 466А, 466Д, 474В. В упр. 466Д учащимся необходимо прокомментировать знаки препинания при подчеркнутых обособленных определениях, выделенных в тексте упр. 466А. Следующее задание по данному правилу дано в упр. 474В: найдите обособленные определения и обстоятельства, объясните знаки препинания при них в тексте стихотворения «Письмо с фронта» Эдуарда Асадова (упр. 474А, стр. 258 учебника). В теме 26 «Герои ВОВ» (стр. 260-267) 9 упражнений посвящены повторению материала (476А, 476В, 476Д, 477А, 477В, 481А, 481В, 481Г, 487В): составлению схемы обособленного определения, выделенного в песне «Журавли» Расула Гамзатова (упр. 476А); составлению словесного портрета причастия *пришедшие* из этого же упражнения; объяснению знаков препинания при обособленных определениях в тексте из упр. 477А; объяснению постановки знаков препинания обособленных обстоятельств и определений из текста, посвященного Маншук Маметовой (упр. 481А, 481В); рассмотрению позиции причастного оборота перед определяемым словом (481В), также определению значения обособленных обстоятельств (упр. 481Г).

В теме 27 «День Победы – это «радость со слезами на глазах» (стр. 268-275) на изучаемый материал выделены 4 упражнения. В упр. 502Г следует задание – найти обособленное определение, соответствующее схеме: X, / / . – из текста (упр. 502А). Указать глагольные признаки выделенных причастий в тексте упр. 503А, обратить внимание на правописание их суффиксов – дано в упр. 503Г. В главе 1Х «Если бы я правил миром...» учащимся предложено – «Вы повторите, как: ставить знаки препинания в предложениях с обособленными определениями и обстоятельствами, с вводными словами, с прямой речью; правильно употреблять глаголы разных наклонений». На уроках по теме «Стань правителем мира» данной 9 главы (стр. 278-287) учащимся предлагаются 3 упражнения на изучаемые правила. Учащиеся рассматривают возможность замены выделенной части сложного предложения причастным оборотом с объяснением постановки знаков препинания (упр. 520Г, стр. 282); понимание учащимися значений прилагательных, причастий и причастных оборотов (упр. 523В, стр. 284) [3, с.278-287].

В главе Х «Что я умею», подводящей итоги изучения русского языка в 7 классе даны всего 4 упражнения (стр. 294-295), из них только во 2-ом упражнении даются задания на наше изучаемое грамматическое правило: списать, расставить знаки препинания, вставить пропущенные буквы, раскрыть скобки; составить схемы обособленных и однородных членов предложения; составить словесный портрет причастия *прочитанную (книгу)*...

Обособленные члены выполняют важную стилистическую функцию в тексте, помогая передавать различную информацию и эмоционально-образные оттенки содержания. Если рассматривать сущностную характеристику обособленных членов предложения, то раскрываются возможности для формирования и совершенствования у обучаемых речевых умений при изучении их в национальной аудитории.

Список использованной литературы:

1. Сайт учебников РК: OKULYK.KZ
2. Русский язык: Учебник для учащихся 4 класса общеобразовательной школы с русским языком обучения. Часть 1./ Е.В.Богатырева, Р.А.Бучина, Н.В.Регель, О.И. Труханова, Е.Э. Штукина. - Алматы: Алматыкітап баспасы, 2019.
3. Сабитова З.К. Русский язык. Учебник для 7 кл. общеобразоват. шк. – Алматы: Мектеп, 2017. – 336 с.

УДК63.72:81

ФИТОТОПОНИМЫ КАЗАХСТАНА

Кожаметова С.Н.

Университет Мирас, г Шымкент., Казахстан

Түйін: Мақалада Қазақстандағы фитотопонимдері және оның ерекшеліктері қарастырылған

Summary: The article considers phytotoponyms in Kazakhstan and its features

Собственные имена привлекали внимание учёных с давних пор. Историю их возникновения, значение и смысл, связь с историей общества, с мировоззрением и верованиями людей, с окружающей природой, изучали и изучают представители самых разных научных дисциплин—истории, географии, литературоведения, этнографии, психологии. Но в первую очередь имена собственные становятся объектом пристального внимания лингвистов, языковедов.

1. Топонимы как вид имени собственного

Ономастика – раздел языкознания, изучающий любые собственные имена [Подольская, с. 96]. Топонимика-раздел ономастики, изучающий топонимы, закономерности их возникновения, развития, функционирования [Подольская, с.132].

Топоним – (географическое название, географическое имя)—разряд онимов. Собственное имя природного объекта на Земле, а также объекта, созданного человеком [Подольская, с.127].

Слово топоним состоит из двух частей: 1) топоним [топос-«место, местность» от гр. *topos*, *toros*] и 2) гр. [οτοπα - имя] название географического объекта.

Топонимы принято классифицировать по характеру объектов. Антропотопонимы (греч. *antropos* - человек) –это топонимы, данные по личным именам, фамилиям и прозвищам. Гидронимы (от греч. *hydor* «вода») – это названия, данные по признакам водных объектов. Фитотопонимы (гр. [*photon*] «растение»)–это названия, данные по типу растительности или видам растительности, агитопонимы (греч. *agios* - «священный») – это места, связанные с сакрализацией, имена святых. Оронимы –(от греч. –*oros* – «гора»)–наименования элементов рельефа земной поверхности. Зоотопонимы – это названия, данные по видам животных.

Материалом для работы послужили государственные каталоги географических названий республики Казахстан, составленные по состоянию на 2008 год. Из этих каталогов были извлечены фитотопонимы для сопоставления и выявления особенностей наименования природных объектов и населенных пунктов, присущих для Туркестанской области. Известные ученые-топонимисты В.Н.Попова, Е.А.Керимбаев посвятили свои работы исследованиям топонимов Казахстана в целом, и в частности топонимии нашего региона, на которые мы опирались в своей работе.

Подробнее остановимся на группе фитотопонимов, поскольку они занимают значительный пласт не только в системе Туркестанской области, но и Казахстана в целом.

Территория Казахстана характеризуется богатством типов растительности, насчитывающем в своем составе около 6000 видов. В топонимах, однако, отразились лишь те названия растительности, которые либо имели то или иное значение в хозяйственной и этнокультурной жизни казахов, либо являлись ориентиром на пути кочевков. На основе наблюдений над топонимией Туркестанской области было обнаружено большое количество фитотопонимов, т.е. топонимов, содержащих в своем составе названия растений-фитонимов (более двух тысяч топонимов, порядка 200 фитонимов (т.е. названий растений)). Такое изобилие отражения флоры в топонимах заставляет задуматься о доминирующих факторах при даче таких названий. Э.М. Мурзаев отмечал, что «тюркская топонимика (а, следовательно, и тесно связанная с нею казахская) зародилась в условиях кочевого хозяйства, поэтому она обладает большим богатством и разнообразием»[1].

По мысли В.П.Поповой, существует определенная закономерность в появлении фитотопонимов в той или иной местности. Как правило, многие географические названия соответствуют растительному покрову исследуемой территории. К тому же главной причиной того, что названия отдельных представителей флоры послужили основой для наименования многих географических объектов, была их информационная ценность. Так, обозначение Жусанды («полынный») информировало скотовода о том, что в данной местности следует выпасать осенью овец, которые в этом случае будут быстро прибавлять в весе [2]. Пастбищный скот в большом количестве считается большой наукой, поэтому у казахов выработалась богатая терминология, информирующая его о видах пастбищ, видах трав с точки зрения пригодности-непригодности для поедания скота, деревьев и кустарников, являющихся ориентирами на местности.

Следует отметить, что подавляющее большинство растений, занесенных в Красную Книгу Казахстана, растет на территории Туркестанской области, здесь сконцентрировано более половины состава Красной Книги, именно поэтому растительный покров Южно-Казахстанской области по богатству и оригинальности флористического состава занимает особое положение в республике.

Среди множества растений немало лекарственных, широко применяемых

как в народной, так и в традиционной медицине. Одно из них - цитварная полынь. В мире насчитывается около 400 видов полыни. 250 видов ее произрастает на территории СНГ, в Туркестанской области около 72 видов. Неудивительно, что многие из них отразились в топонимах нашего региона. В одном только Байдибекском районе представлены географические названия с *боролда* (монг) - полынь (полынь каратавская): хребет, река, речка, населенный пункт, развилка *Боралдай*, речка *Бала Боралдай*, урочище *Боралдайские ворота*. Полыни чаще обнаруживаются в степях, пустынях, полупустынях, т.е. там, где растения сталкиваются с нехваткой воды. Есть даже виды, произрастающие на солончаках (полынь Белая) и на песках (полынь Маршалла). В составе южно-казахстанских топонимов встречаются такие разновидности полыней, как *жусан*, (ур..*Жусанды* «полынный, в зарослях полыни», ур..*Жусандык* «урочище, изобилующее полынью», ар..*Жусандыарык* «полынный арык, по берегам которого растет полынь»), *ерменқара* (черная полынь): ур..*Ерменды* «в зарослях полыни», к..*Ерменкара* (колодец), где растет полынь обыкновенная (чернобыльник), *жоса* («охристая полынь»): нп..*Жосалы* («в зарослях охристой полыни»), нп..*Дәрмене* («дармина, цитварная полынь». Ур., нп..*Дәрменсай* «балка, где растет цитварная полынь».

Наиболее знаменита *полынь цитварная*, казахское название которого *дәрмене*. Она прославила поселение Шымкент на весь мир, и вследствие этого удостоилась чести быть изображенной на гербе города. В цветочных корзинках цитварной полыни содержится от 1,5-7% сантонина. Сантонин - порошок белого цвета, без запаха, с горьким вкусом, являлся в прежние времена одним из лучших глистогонных средств, изгоняющих из организма человека аскарид и глистов. Так как растение размножается в культуре только семенами, запасы цитварной полыни были исчерпаны. Между тем спрос на мировом рынке на это ценнейшее сырье продолжал расти. Поэтому многие предприимчивые люди стали искать по всему миру. Поиски увенчались успехом. Вскоре разнеслась сенсационная весть: цитварная полынь найдена в никому не известном местечке под названием Шымкент.

Впервые сантонин из дармины был получен в 1830 г., а через 8 лет в Германии было налажено его производство. Из 50 пудов дармины, которую привозили из России, вырабатывали около 1 пуда сантонина. Немецкие фирмы получали около миллиона чистой прибыли ежегодно.

В 1882 г. Купцы Савинков и Иванов построили небольшой сантонинный завод по производству цитварного семени и чистого сантонина. Это дало новый импульс небольшому уездному городу Шымкенту, т.к. выпускаемый сантонин был большого качества и с успехом продавался в Японии, Германии, Англии. В трудные для молодой страны Советов, послереволюционные годы, Шымкентский сантонинный завод приносил баснословную для нее прибыль, т.к. во всем мире сантонин вырабатывался только в Шымкенте и продавался за золото.

Четко прослеживается тенденция дать в фитотопонимах информацию о пастбищах, характеристику возможности практического использования данного

комплекса растений: рч. *Атжайлау* «пастбище для лошадей», рч. *Жайлаусай* «овраг (небольшая речка), пригодный для летнего пастбища», рч. *Қаржайлау*, букв. «снежное пастбище».

Из плодово-ягодных дикорастущих деревьев следует отметить название виноградников *жузім* (виноград), *шие* (вишни), *алычи*, яблоневые сады: алма, о произрастании которых имеются следующие свидетельства: «Алма...и виноград еще встречаются на хр. Каратау и в юго-западной части Чу, Илийских гор. Наибольшее распространение в горных районах ЮК имеют ...яблоневые леса» с. *Алмалы* «яблоневая» (Алгабасский р-н), рч. *Алмалысай* «яблоневый овраг», пер. *Алмалык* «изобилующий яблонями», рч., нп. ур. *Шиелі* «вишневое», нп *Алишалы* «алычевый» (слива согдийская) (Отрарский р-н).

В составе топонимов арча встречается довольно часто, причем отмечена ее такая разновидность как *караарша*: рч. *Қарааршасай* «сай, где растет горная арча», ур. *Шолақарша* «кучая (низкорослая, стелющаяся арча)»: пер. *Аршалы* (Толебийский р-н) и др. Наряду с древесными растениями на горных массивах Южного Казахстана произрастают кустарники и полукустарники: *итмұрын* (шиповник), *ырғай* (жимолость), *карағаш* (карагач), *пісте* (фисташка). Эти растения образовали немногочисленную группу фитотопонимов: нп *Пістелі* «фисташковый», горы *Пістелітау* «фисташковая гора», хр. *Пістелітағ* «фисташковый хребет», пер. *Ырғайлы* «изобилующий жимолостью», г. *Ырғайлытау* «гора, поросшая жимолостью», ур. *Итмұрын* «шиповник» (Толебийский р-н).

Таким образом, своеобразный характер растительности Южного Казахстана представлен в топонимах, характерных для каждой определенной местности. В состав топонимов входят как дикорастущие, так и культурные виды растений, однако доля последних минимальна.

«Именно опосредованным влиянием кочевого скотоводства объясняется детальная дифференциация в географической лексике видов пастбищ и элементов рельефа: наличие значительного процента названий в топонимии различных видов растительности, идущей на корм скоту, наличие большого количества в топонимии обозначений по цвету, величине, форме, что характеризует повышенную роль зрительного восприятия окружающего мира кочевниками, и т.д.» [4].

Таким образом, основополагающий мотив появления многих топонимов, предполагает, прежде всего, сообщение примет местности, ориентацию кочевника в растительном мире казахстанских просторов.

Список сокращений:

выс. - высота; г. - гора; к. - колодец; нп - населенный пункт; пер. - перевал; разв. - развилка; рч - речка; род. - родник; руч. - ручей; ур. - урочище; хр. - хребет.

Список использованной литературы:

1. Мурзаев Э.М. Очерки топонимики. «Мысль», М., 1974.
2. Попова В.Н. «Структурные модели и семантическая классификация названий озер Павлодарской области». Тезисы докладов научно-теоретической конференции

профессорско-преподавательского состава Чимкентского государственного педагогического института по итогам 1964 года.

3. Казахстан. Природные условия и естественные ресурсы. М., Наука, 1969.

4. Кайдаров А.Т., Керимбаев Е.А. Этнолингвистические аспекты казахской ономастики // ИАН Каз ССР: Сер. Филологическая, 1990.

УДК 81:572

ПРАГМАЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ В ИЗУЧЕНИИ ПРОМЕЖУТОЧНЫХ ЯВЛЕНИЙ В ЯЗЫКЕ КАК СИСТЕМЕ

Матвеева Г.Г., Мясищев Г.И.

Донской государственной технической университет
г. Ростов-на-Дону, РФ

Түйін: В настоящее время изучение проблем речевого общения находится в центре внимания лингвистики. Прагмалингвистика изучает речевую деятельность с позиций выявления взаимозависимостей между использованием языковых единиц и целеустановками говорящих. В этой связи заслуживает внимания вопрос транспозиции в аспекте выбора говорящим единицы речи из возможных вариантов.

Summary: Currently, the study of the problems of speech communication is in the focus of linguistics. Pragmalinguistics studies speech activity from the standpoint of identifying the interdependencies between the use of language units and the target settings of speakers. In this regard, the question of transposition in the aspect of the speaker's choice of a unit of speech from possible options deserves attention.

Явление лингвистической транспозиции достаточно хорошо изучено в лингвистике с позиций грамматики, лексикологии и других дисциплин. Знаковый характер таких переходов и изменчивость самих знаковых систем – свойство языка, и как любое языковое свойство тесно связано с мышлением говорящего. Вопросы выбора говорящим единиц языка решаются, в том числе с позиции транспозиции. Сущность выбора говорящим одного системного элемента из совокупности вариантов может быть раскрыта как смешанное, гибридное явление, когда акцентирование (собственно выбор) делается на неоднородности признаков выбранной единицы или как фиксация внимания на количественном составе определяющих его природу признаков.

Например, при выборе синонимов в речи говорящий руководствуется известными и интуитивно понятными ему парадигматическими признаками – семантическими: холод—мороз и стилистическими синонимами: мороз—стужа. Но при этом же в целях выделения значимости сказанного могут использоваться транспозитивные семантико-стилистические синонимы: жара—жарища — огнище. «Летом на Доне всегда жара. В июнь-месяц жарница — трава, как проволока становится, на корню сохнет. /.../ В августе огнище — страсть какая: выходишь из хаты — и падаешь» (Запись беседы с Тузлуковым Е.М. Ростовская область, Родионово-Несветайский район, Барило-Крепинское сельское поселение, хутор Маяки, 29.06.2002). В приведенной цитате говорящий в повествовании использует синонимический ряд в

последовательном семантико-стилистическом усилении, чтобы подчеркнуть свое восприятие температуры окружающего воздуха в разные временные периоды.

Семантическое значение по природе своей не сводимо к набору однотипных в гносеологическом отношении компонентов, а опирается на сиюминутное и интуитивное восприятие человеком объективной действительности и коммуникативной ситуации в конкретный отрезок времени. В речевом потоке семантические значения формируются за счет разного количества гетерогенных компонентов, что закономерно обуславливает нечеткость их упорядочивания и привязку к конкретике коммуникативного акта.

Это же явление можно проследить на примере антонимических рядов. В них крайние симметричные члены, выражающие контрарную противоположность, опосредствуются лексическими единицами, которые в разной пропорции вмещают в себя семантическую информацию антонимичных слов. Взаимопроницаемость семантической границы слов в лексической группировке молодой — (нестарый, немолодой, пожилой) — старый определяется тем, что полярность понятий (молодой ± старый) преодолевается семантикой промежуточных понятий (нестарый, немолодой, пожилой). Реальность антонимичной пары и ее фоновой группировки вызвана отражением в словаре объективной шкалы возраста человека.

«Санька Конь был не старый еще, так пожилой, но немного» (запись беседы с Кошель О.М. Ростовская область, Родионово-Несветайский район, Барило-Крепинское сельское поселение, хутор Маяки, 27.06.2002). Здесь выстраивается четкая антиномия «не старый, но пожилой» с акцентом «не совсем старый».

Промежуточные явления охватывают и ту часть прагматики языка словаря, которая базируется на внутрисловных отношениях. Видоизменения слова в плане выражения, не нарушающие его семантического тождества, приводят к образованию: 1) лексико-фонетических вариантов — фонематических (диал. ливень—лѐвень, сивер—север) и акцентологических (диал. кухта—кухтá); 2) лексико-морфологических вариантов — грамматических (диал. иней—инея) и словообразовательных (дождь—дождик, диал. йня—инея). В речевом потоке эта система осложняется разнообразными смешанными вариантами слова, совмещающими в себе различительные признаки «чистых» вариантов — например, акцентологических и словообразовательных (березник - березняк); грамматических и словообразовательных (черпак — чѐрпушка); фонематических и словообразовательных (ивдовѐц—вдовой) и др.

Обилие смешанных вариантов порождается многосторонностью слова, каждая из которых связана со специфическими закономерностями и тенденциями языка. Функционально обусловленной представляется систематика слов по мере их индивидуальности, где так же обнаруживаются

промежуточные типы значений: 1. кошка, яблоко — (ср. мебель, оружие; комфорт, репертуар) — 2. совокупность, множество.

В целом обзор различных транспозиции речевых единиц в личностном употреблении приводит к неизбежному заключению о том, что явление промежуточности — непреложная черта реализации лексико-семантической системы языка в коммуникации индивидов. На каждом этапе систематизации слов в речевом потоке на семантическом, формальном, функционально-семантическом отношении проявляются элементы транспозиции.

Отсутствие жесткого упорядочивания в реальном употреблении языка в социуме подтверждает объективность и правомерность утверждения А. М. Пешковского: «Факты... как нельзя лучше показывают, как опасно проводить в языке резкие грани и строить логически безупречные классификации».

Список использованной литературы:

1. Аветян Э. Г. Семиотика и лингвистика. Ереван: Ереванский государственный университет, 1989. 250 с.
2. Голев Н. Д. Мотивационные ассоциации русских лексем, их изучение и лексикографическое описание // Актуальные проблемы русистики. Томск: Издательство Томского университета, 2000. С. 149-157.
3. Матвеева Г. Г. Диагностирование личностных свойств автора по его речевому поведению. Ростов-на-Дону: ДЮИ, 1999. 82 с.
4. Пешковский А. М. Избранные труды. - М.: Просвещение, 1959. - С. 43, С. 166-167.
5. Потенция А. А. Из записок по русской грамматике. Т. 1—2. М: Академия наук СССР, 1958. 536 с.
6. Fodor J. Language of thought. Tomas Y. Crowell Company, Inc. New York, 1975. 320.

УДК 81:572

ДИНАМИЧЕСКИЙ ХАРАКТЕР ИЗМЕНЧИВОСТИ РЕЧЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ ПИСАТЕЛЯ В ПРАГМАТИКЕ ЯЗЫКА ЛИЧНОЙ ПЕРЕПИСКИ

Матвеева Г.Г., Семенова М.Ю., Шураева Ф.М., Мясичева М.А.
Донской государственный технический университет
г. Ростов-на-Дону, РФ

Түйін: Диагностика личностных, психологических, социальных качеств говорящего по его речи и представляет результаты прагмалингвистического исследования особенностей речевого поведения писателей по материалам их переписки. Анализируется вероятность оценки их поведения читателем и перлокутивный эффект воздействия на читателя текста писем известных писателей..

Summary: Diagnostics of the personal, psychological, and social qualities of the speaker according to his speech and presents the results of a pragmalinguistic study of the peculiarities of the speech behavior of writers based on the materials of their correspondence. The probability of the reader's assessment of their behavior and the perlocative effect of the impact on the reader of the text of letters of famous writers are analyzed. It is proved that language is a means of dynamic interaction of communicants and the functioning of language is closely related to the situational, social and psychological context of its use.

Прагматика текста рассматривается этими исследователями на материале деловой переписки. В работах этих ученых отмечается как бесспорный факт существование особой специфики эпистолярия, которая позволяет говорить о существовании эпистолярных речевых жанров. Отдельно речевой жанр личной переписки исследователями не рассматривался и требует дополнительного изучения в данной работе. Опираясь на концепцию речевого жанра мы можем говорить о шестичастной модели, а именно коммуникативной цели (общение с конкретным человеком или людьми), личности автора, личности Получателя сообщения, наличия процессно-событийного или эмоционально-описательного содержания, наличия коммуникативного опыта у адресата и адресанта, наличие общего коммуникативного будущего, которое наступит после реализации авторской иллюзии в качестве перлокутивного эффекта. Дополнительным критерием детерминации специфических признаков речевого жанра письма служит наличие лексико-грамматических, синтаксических и стиливых единиц [1-3].

При построении модели взаимодействия исследователь стремится к получению самых простых подобий изучаемого объекта, позволяющих инструментальными методами измерить заданные конечные параметры. Приступив к изучению перлокутивного эффекта воздействующей речи писателя на читателя писем, была измерена величина реакции на речь адресата со стороны воспринимающей аудитории в конкретных числовых величинах. Реакция была измерена по отзывам в анкетах читателей на основе опроса специально созданных групп добровольцев. Единицами измерения выступили малые предикативные единства – малые синтаксические группы МСГ. Оценивался эффект воздействия по прагмативистической скрытой речевой стратегии «Оценивание Получателем сообщения Отправителя».

Первым этапом построения модели будет определение неизвестных нам показателей индифферентности для оценки авторами эксперимента. Нам известны результаты оценки трех авторов, которые обладают самыми низкими, средними и большими показателями по планам скрытой речевой стратегии. Группа добровольцев повторяет по своим основным характеристикам реальных читателей, а значит, средняя величина процента индифферентности (41,07%) от 100% учтенных отзывов означает вероятную среднюю величину индифферентности для случайного читателя.

Данные показатели индифферентности являются расчетным средним процентом от всех возможных оценок, констатаций и индифферентности случайными читателями. Необходимо учитывать, что эти показатели находятся в непрерывной динамике – в прочтениях и оценках читателями конкретных текстов писем эти показатели растут и снижаются в зависимости от достигнутого автором письма эффекта. Статистическое моделирование позволяет определить границы таких колебаний с учетом неравномерности распределенности показателей для группы писателей в сравнении с контрольной группой. Это позволит выявить коэффициент неравномерности и прогнозировать границы вероятной индифферентности для каждого писателя.

Определение коэффициента неравномерности осуществляется по формуле

$$O_k = \frac{\max a_i - a_k}{a_i}$$

где O_k – коэффициент неравномерности распределения оценки, считаемый по модулю полученных результатов,

a_i – сумма показателей оценки по прочтению писем;

a_k – показатель контрольных оценки.

Отсюда прогнозируемый результат перлокутивного эффекта для изученной группы писателей составляет (таблица 1).

Таблица 1. Прогноз реакций среднего читателя на переписку писателей (данные получены авторами)

Название показателя	План прямого одобрения	План косвенного одобрения	План прямого неодобрения	План косвенного неодобрения	План заявления	План безразличия
1. М. Шолохов	1,9-4,01	1,01-8,9	1,875-3,125	1,5-8,5	0,1-68,9	1,9-0,01
2. Б. Пастернак	1,9-6,02	0,9-11,06	1-10	1,3-6,6	4,7-75,2	1,9-1,02
3. К. Чуковский	1,9-4,02	1,9-6,08		1,2-7,8	7,1-76,8	1,9-1,02
4. И. Бунин	1,9-7,02	1,8-6,1	1,62-3,37	1,3-2,6	7,5-78,4	1,9-1,02
5. А. Белый	1,9-3,01	1,08-1,9	1,12-6,85	1,8-7,1	5,2-64,71	1,9-0,01
6. В. Брюсов	1,9-8,01	1,03-10,9	1,37-7,62	1,6-5,3	7,4-68,6	1,9-0,01

Полученные данные можно интерпретировать как диапазон реакций, в которых оказываются вероятные оценки восприятия средним читателем речевого поведения писателей в письмах. И если для читателей Б. Пастернака характерна или позитивная оценка по плану «Неодобрение» (величина 0), или негативная (величина 10), то для остальных возможны граничные колебания в пределах 1-2%, что говорит о неоднозначности оценок со стороны читателей. Необходимо отметить также стремление показателей ряда писателей (Шолохова, Белого, Брюсова) к демонстрации абсолютного воздействия – исчезающе малый процент равнодушия к их письмам (0,01%).

Таким образом, возможно прогнозирование восприятия среднего читателя и его реакции на тексты личных писем.

Список использованной литературы:

- Новикова И.А., Новиков А. 6(2), (2015). doi: 10.5901 / MJ faster.2015.v6n2 fast2p109

2. Гойко - Д.А. Фигн Ланг. Авторское исследование., 19 (3) (2019), стр. 348-374, doi:10.1353/.2019.0001
3. Тамаркин М.А., Ифтаев А.Н., Муругова Е.В., Бутенко В.И. МАТЕС Web of Conf (2018), doi:10.1051/МАТЕСCONF / 201822601025
4. Курочеттеро А., Фастерпотти М., Ренгванвик Р., Тапио Э. Инт. Дж. Маллинг., 14 (3) (2017), стр. 219-232, doi:10.1080/14790718.2017.1321651
5. Жефирина Е., Гайбарян О., Мясищев Г. IOP: E. и Env. Autodocci. 2017, doi:10.1088/1755-1315/90/1/012077
6. Михеева Т.Б., Муругова Е.В. SPEEDHOME web of Conf (2019),doi.org/10.1051/shsconf/20197007003
7. Холл У.К., Левин Л.Л., Андерметон М.Л. 52 (2017), стр. 761-776, doi:10.1007/autodesk00127-017-1351-7
8. Хоффманн-Диллоуэй Э.Лэнг. Autoc., 40 (2011), стр. 285-306, doi:10.1017/Driving0047404511000194
9. Гайбарян О., Мяохирчев Г. ICTPPFM faster 2018. Стр. 14-18, doi:10.2991/ictppfm rapid-18.2018.4
10. Муругова Е.В. EP fasterb быстрее (2018). pp. 416-425. doi: 10.15405 / epochtrb ride.2018.04.02.59
11. Гиаллуироциги А., Дедиу Д. Скоростной катер Франк С, ФИИ.Э. Евро. Дж. Хум. Genet., 21 (2013), стр. 894-896, doi:10.1038/ejhg.2012.292
12. Speedtallabank J. Многоязычие, 38 (2018), doi: 10.1515/multi-2018-0002
13. Флор-Н., Рок-Дж.Харв. Education. Rev., 85 (2) (2015), стр. 149-171, doi:10.17763/0017-8055.85.2.149
14. Брейтуэйт Б. Язык. 95 (1) (2019), стр. e161-e187, doi:10.1353/lan.2019.0025
15. Хоган-Брун Г., О'Рурк Б. Пэлгрейв Макмиллан, Лондон (2019), стр. 451-480, doi:10.1057/978-1-137-54066-9

УДК 81:572

ОСОБЕННОСТИ ЭМФАТИЧЕСКОГО ПЕРИОДА В СЕМАНТИКЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ ЯЗЫКА ИСПАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ)

Мясищева М.А., Николенко О.В.
Донской государственный технический университет
г. Ростов-на-Дону, РФ

Түйін: Прагматика направлена на исследование языка с позиции изучения проблем описания функционирования языка в речи. В этом аспекте рассматривается функция эмфазы на материале испанского языка в произведениях испанской классической литературы. Дается определение связи между коммуникативной установкой и средствами ее реализации, что заостряет внимание читателя на выделенном участке высказывания, формирует динамическую уверенность в определенном эмоциональном настрое.

Summary: Pragmatics is aimed at the study of language from the perspective of studying the problems of describing the functioning of language in speech. In this aspect, the function of the emphase on the material of the Spanish language in the works of Spanish classical literature is considered. The definition of the relationship between the communicative attitude and the means of its implementation is given, which focuses the reader's attention on the selected part of the utterance, forms dynamic confidence in a certain emotional mood.

Эмфаза - изобразительно-выразительное средство, придающее высказыванию скрытый подтекст. Со временем она стала рассматриваться в разделах стилистики, когнитивной лингвистики, психолингвистики, экспрессивного синтаксиса, наполняясь новыми дефинитивными смыслами, сводящимися к тому, что эмфаза есть общелингвистическая категория, способная обозначать, но напрямую не выражать свойство языковых единиц, заключенное в них предметно-логическое содержание с повышенной выразительностью.

Язык испанской литературы использует эмфатические элементы для создания выразительных образов, языковой игры, намека на грани узнавания смыслов.

Легкость восприятия внешне громоздкого эмфатического периода определяется синтаксически выверенными средствами, что позволяет настроить сознание читателя на определенный поток мыслей, созвучный и солидаризированный с авторским сознанием.

Так, в романе Франсиско де Кеведо «История жизни пройдохи по имени дон Паблос, пример бродяг и зеркало мошенников» (*Historia de la vida del Buscón llamado don Pablos, ejemplo de vagamundos y espejode tacaños*), написанном в 1636 году, использует прием концентрации внимания читателя постоянным обращением к одной и той же лексеме, усиливающей и организующей длинный ряд слов:

«Él tenía un arcaz viejo y cerrado con su llave, la cual traía atada con un agujeta del paletoque, y en viniendo el bodigo de la iglesia, por su mano era luego allí lanzado y tornada a cerrar el arca, y en toda la casa no había ninguna cosa de comer, como suele estar en otras: algún tocino colgado al humero, algún queso puesto en alguna tabla o en el armario, algún canastillo con algunos pedazos de pan que de la mesa sobran, que me parece a mí que aunque de ello no me aprovechara, con la vista de ello me consolara».

Организирующими элементами предложения выступают слова: «сундук», «дом», «церковь», повторяемые и помещаемые в усиливающий контекст таким образом, что на уровне семантической организации предложения они оказываются в градуирующем ряду, где каждое слово усиливает значение другого, а все вместе они образуют единый образ закрытого пространства, помещения, внутри которого существует персонаж произведения.

Использование элементов синтаксиса устной речи, который проявляется в экспрессии образованных эмфатических конструкций, достигается эффект «трансляции» авторского потока мыслей в сознание читателя и управление его восприятия путем усиления фразы с помощью все большего напряжения: *no haber maldita la otra cosa = no haber nada; Que de carne, ¡tan blanco el ojo! ← tan blanco el ojo que me diera de carne; por malos de mis pecados ← por mis malos pecados; Cuantas blancas ofrecían tenía por cuenta ← tenía por cuenta tantas blancas cuantas ofrecían.*

Избирательное внимание к наложению эмфазы на конкретный подтип художественной фразы объясняется необходимостью создавать эмоциональное

напряжение, вуалировать мысль автора, фокусировать внимание своего адресата на информационном участке речи, важном для конкретной ситуации, путем расстановки субъективных акцентов.

Acababamos haciendo la caricatura de su propia vida, que por Zo ignorada y misteriosa — le deciamos, — no podia servirnos de edificante ejemplo (P. A. de Alarcon. El escandalo // Coleccion Austral. Buenos).

«Чаще всего период строится на базе как поэтического, так и прозаического сложноподчиненного предложения с однородными придаточными изъяснительными сравнения, условия, времени, образа действия, причины и др. при повторе союзных скреп» [Николенко 2014: 278]:

Todas las noches me acuesto y te busco en mi cama
Y tú nunca estás, pero sé que mañana
Ya nunca podrás olvidarte de mí.
Voy a ser tu pesadilla de noche y de día
Y tú me dirás: "Eres toda mi vida

Как видим, в данном отрывке структурно-композиционная организация микротекста формируется с целью обозначить психологическую значимость ключевого факта действительности и примером лирического героя помочь читателю прийти к мысли о тягостном и назойливом преследовании. Эмоциональный потенциал реализуется в исследуемом аспекте за счет использования экспрессии, <...> которая позволяет «сосуществовать» множеству значений» [Николенко 2018: 143].

Тесная связь между коммуникативной установкой и средствами ее реализации, поэтому заостряет внимание читателя на выделенном участке высказывания, формирует динамическую уверенность в определенном эмоциональном настрое, реализуемом нарочитыми повторами местоимений, прямыми и косвенными отсылками к личности лирического героя и его навязчивому состоянию.

Подводя итог можно сказать, что именно эмфатический период способен развивать в микротексте несколько тем, заострять внимание читателя на выделенном участке повествования, формировать определенный эмоциональный настрой, задавать коммуникативную установку, усиливая значение, заложенное в слове, тем самым подчеркивать опорные смысловые компоненты сообщения и интерпретацию его содержательных и художественных составляющих.

Список использованной литературы:

1. Захарчук О.Е., Ерещенко М.В., Николенко О.В. Репрезентация интегративного компонента на занятиях русского языка как иностранного в китайской аудитории (на примере межпредметных связей русского языка и музыки)// Мир науки. 2018. Т. 6. № 2.
2. Еремеев Я.Н. Директивные высказывания с точки зрения диалогического подхода. Теоретическая и прикладная лингвистика. -2000; Вып. 2.
3. Вежицкая А.С. Речевые акты. Новое в зарубежной лингвистике. 1985; Вып. 16.
4. Маслова А.Ю. Коммуникативно-семантическая категория побудительности и её реализация в славянских языках (на материале сербского и болгарского языков в

сопоставлении с русским). Автореферат диссертации ... доктора филологических наук. Москва, 2009.

5. Dijk T.A. van. Studies in the pragmatics of discourse / Dijk T.A. van. - The Hague etc.: Mouton, 1981. - XII, 331p.

6. Grice H.P. Logic and conversation / Grice H.P. // Cole P., Morgan J.L. (Ed). Speech Acts, Syntax and Semantics. - Vol. 12. - New York, 1975. - P. 41-58.

УДК 801.81 +801.7

ФУНКЦИОНАЛЬНОСТЬ КОНТЕКСТА

Первухина С.В.

Донской государственный технический университет, г. Ростов-на-Дону, Россия

Аннотация: Статья посвящена особенностям контекста в цифровой коммуникации. Вводятся понятия общего и разорванного контекстов. Представление о контексте в новых условиях современной техногенной коммуникации способствует пониманию причин сбоев коммуникации.

Текст остается одним из самых дискуссионных понятий в лингвистике, несмотря на огромное количество исследований в этой области. Современные условия коммуникации, проходящей в электронном и дистанционном формате, добавляют некоторые новые аспекты изучения данного понятия. Наш подход к рассмотрению понятия текста связан с определением связного с ним понятия – контекст – который становится более значимым в современной коммуникации.

Современная коммуникация приобретает новые черты в силу использования техногенного компонента – средств электронной связи. С одной стороны, эти средства делают коммуникацию более полной, поликодовой (с использованием фото- и видеокомпонентов), интерактивной и стремительной, позволяют вести диалог сразу с несколькими коммуникантами на разные темы. Но с другой стороны, эта коммуникация стирает опору на полноценный контекст диалога, что служит причиной коммуникативных сбоев и даже провалов.

Диалогическая речь (имеется в виду устная естественная речь) сохраняет понятность, невзирая на эллиптичность, благодаря контексту. То, что находится в зоне видимости / доступа коммуникантов, может вплестаться в диалог. Жестикуляция и мимика выполняют дейктическую функцию, способствуя пониманию. Такая ситуация характерна для общего контекста коммуникантов при непосредственном общении, в зоне *общего* контекста.

Цифровая коммуникация происходит опосредованно, как синхронно, так и асинхронно. Она имеет характер естественной устно-письменной речи. Это означает, что коммуникант может отсрочить время прочтения сообщения и ответ на него. При устно-письменной речи создается лишь видимость общего контекста, но он на самом деле является *разорванным*: коммуникация происходит в разных местах, и тогда возникают коммуникативные сбои топологического характера. Например, деловой разговор происходит в ситуации, когда лишь один коммуникант находится в деловом контексте – в

офисе или на рабочем месте, а другой коммуникант пребывает в другом контексте – например, бытовом. Если первый коммуникант имеет представление о таком несоответствии контекстов, он будет внимательнее к появлению таких сбоев, будет иметь возможность изменить коммуникацию так, чтобы добиться большего понимания.

Разорванный контекст может возникнуть при асинхронной коммуникации – т.е. ситуации, когда ответ на сообщение приходит через какое-то время. Контекст в такой ситуации может быть помехой для коммуникантов, особенно если они ведут параллельно несколько чатов. В этой ситуации внимание рассеивается, и могут возникнуть сбои, продиктованные человеческим фактором.

Тексты устно-письменной коммуникации имеют свои особенности в плане определения их границ. Так, границы электронного текста, как правило, определяются границами сообщения, которые видны графически. Однако, в некоторых случаях одно высказывание делится на несколько более коротких для того, чтобы быстро получить ответ собеседника, и ему не пришлось бы ждать, когда длинный отрывок сообщения будет набран. В таком случае можно говорить о *разорванном* тексте: коммуникативно несколько отдельно оформленных сообщений являются одним сообщением:

«Привет!»

«Скажи пжл»

«Ты когда приедешь»

«В Волгоград»

«С семьей приедешь?» [Картотека примеров]

В примере выше проиллюстрирована реплика из диалога, которая имеет графически раздельное оформление, но коммуникативно фигурирует как единое сообщение.

Существование раздельно оформленных текстов заставляет исследователей задуматься над вопросами способов пунктуации в устно-письменных текстах, композиции устно-письменного текста и контекста устно-письменного текста. Полагаем, что членение реплики на фрагменты происходит по смысловому принципу. Дальнейшее исследование способов членения реплики в устно-письменной коммуникации поможет пролить свет на вопросы просодии устно-письменной речи.

Контекст сообщения зависит от жанра этого сообщения, ситуации, длины сообщения. Сообщения в мессенджерах условно разделяются на речевые высказывания и тексты. Первые относятся к диалогической речи. Как правило, они небольшие по объему, посвящены одной мысли. Это модель устно-письменной речи, которая привязана к контексту, СМС-диалог обладает большой степенью интерактивности, практически равнозначной непосредственному общению, поскольку совершается в момент говорения. Контекст в данном случае выполняет интерпретативную и/или прагматическую функцию.

Под интерпретативной функцией понимается снятие многозначности фразы через контекст. При знании контекста, особенностей коммуниканта (адресата или адресанта), обнаруживается верное значение речевого высказывания, даже если оно не закончено.

Прагматическая функция определяет перлокутивный эффект сообщения. Например, законы страны имеют перлокутивную функцию (законодательную, законоустанавливающую и т.д.) только на территории этой страны. Перлокутивный эффект сообщения устно-письменной коммуникации сходен с устной коммуникацией.

Второй вид текстов – «длинные сообщения» – это более редкий вид сообщений в мессенджерах, которые представляют собой законченные тексты монологического характера, они менее привязаны к контексту, являются сообщениями вне контекста чата. Часто это изречения, которые могут представлять интерес для широкого круга людей. Их тематика и жанры могут быть чрезвычайно разнообразны: от бытовых ситуаций до исторических фактов или политических обзоров, от анекдотов до новостей научных сообществ.

Наблюдается закономерность, что чем короче сообщение, тем необходимее контекст для правильного его понимания. Чем длиннее сообщение, тем контекст менее важен, хотя даже в текстах масштабных жанров он выполняет герменевтическую функцию и определяет подтекст и перлокуцию.

Список использованной литературы:

1. Кубрякова Е.С. О тексте и критериях его определения // Текст. Структура и семантика. Т.1. – М, 2001. – С.72-81.

УДК 331.108

СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ АНГЛИЙСКИХ ФРАЗОВЫХ ГЛАГОЛОВ В ПЕРЕВОДЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Семенова М. Ю., Шиповская А. В.

Донской государственный технический университет, г. Ростов-на-Дону, Россия

Түйін: Ағылшын фразалық етістіктері қазіргі қоғамда маңызды рөл атқарады, өйткені олар қарым-қатынастың тірі тілін білдіреді. Ағылшын тілі фразалық етістік категориясы бар бірнеше тілдердің бірі болып табылады, сәйкесінше ауызекі сөйлеу стилін сипаттайды. Сондықтан фразалық етістіктердің жазбаша қолданысы көбіне көркем әдебиетке тән қасиет. Ағылшын тіліндегі фразалық етістіктер мен олардың орыс тіліне аудармалары арасындағы байланыс семантикалық өріс арқылы анықталады. Осылайша, жұмыс орыс тіліне аударылған ағылшын фразалық етістіктерінің семантикалық өрісін қарастыруды мақсат етеді.

Summary: English phrasal verbs play an important role in modern society, as they represent a living language of communication. English is one of the few languages in which there is a category of phrasal verbs, which, accordingly, characterizes the colloquial style. Therefore, the use of phrasal verbs in writing is often a characteristic feature of fiction. The relationship between English phrasal verbs

and their translations into Russian is determined by the semantic field. Thus, the paper aims at considering the semantic field of English phrasal verbs translated into Russian.

Теория семантического поля обозначает название системы лексических ветвей, основанное на парадигматических отношениях слов. Данная теория представляет парадигму ряда связанных или отдельных значений слов [1]. В основе данного подхода лежит представление о связи лексических единиц на уровне значения слов. Для установления семантических полей английских фразовых глаголов и их переводческих эквивалентов в русском языке в качестве эмпирического материала для практической части исследования был взят текст романа Эмили Сент-Джон Мандел «The Glass Hotel» и его опубликованный русскоязычный перевод Яны Барсовой [2].

Приведем несколько примеров проанализированной нами выборки общим объемом 120 единиц.

Пример № 1: “*I have to go back to work soon,*” *Dad said.* — «*Скоро мне придется выйти на работу*», — произнес папа.

Исходным глаголом *go back* является *go* — *идти, ехать*, переведенный с помощью глагола. Английский фразовый глагол *go back* определяется как 1) возвращаться (на прежнее место); 2) вернуться (к теме и т. п.); 3) брать начало; 4) вспоминать; 5) ухудшаться, вырождаться; 6) обмануть, подвести. Русский переводческий эквивалент *выйти* обозначает 1) уйти откуда-либо, оставить, покинуть какое-либо место, помещение, пределы чего-либо; 2) прийти куда-либо, идя, оказаться, появиться где-либо; 3) перестать находиться в каком-либо положении, состоянии, перестать быть каким-либо; 4) достичь какого-либо положения, состояния; стать кем-либо, каким-либо; 5) получиться (в результате чьих-либо усилий, чьей-либо работы); 6) быть опубликованным, изданным, выпущенным; 7) случиться, произойти; 8) произойти откуда-либо, из какой-либо среды и т. п.; 9) израсходоваться, истратиться, иссякнуть, окончиться; 10) разг. вступить в контакт с кем-либо, чем-либо, непосредственно обратиться к кому-либо, чему-либо; 11) нарушить (то, что обозначено существительным).

При рассмотрении данного примера мы можем отметить, что данные значения находятся в частичном семантическом поле.

Пример № 2: *But when had he ever been in a position to look out for anyone?* — *Но разве он был в состоянии хоть за кем-то присматривать?*

Исходным глаголом *look out* является *look*, который переводится как *смотреть, глядеть*. Переведен с помощью глагола. От фразового глагола *look out* можно образовать два деривата, выраженных именем существительным: *look-out, outlook*. Дериват *look-out* — 1) бдительность, настороженность (N); 2) наблюдение (N); 3) наблюдательный пост, пункт (тж. ~ station (N)); 4) наблюдатель (N); 5) мор. вперёдсмотрящий (N); 6) вид (на город, на море и т. п.) (N); перспектива (N); 7) виды на будущее, перспективы (N); 8) забота, дело (чьё-либо) (N); 9) смотровая щель, смотровой люк (бронемашины) (N). *Outlook* определяется как 1) вид, перспектива (N); 2) перспектива, виды на будущее (N); 3) точка зрения, взгляд, мировоззрение (N); 4) неослабное наблюдение,

бдительность (N); 5) наблюдательный пункт (тж. ~ post); 6) сторожевая башня (N); 7) наблюдатель (N).

Фразовый глагол *look out* имеет следующие семы: 1) выглядывать; 2) высматривать; 3) быть настороже; 4) подыскивать, присматривать, подбирать (подходящее). Переводческий эквивалент *присмотреть* определяется как 1) проследить, понаблюдать с целью ухода, надзора; 2) разг. подыскать, наметить с целью приобретения, использования [3].

Таким образом, все значения находятся в одном семантическом поле.

Рассмотрев все значения английских фразовых глаголов и их переводческих эквивалентов в русском языке, мы выяснили, что разное семантическое поле занимает 53%, полное совпадение семантического поля и частичное занимает 22%, а подчиненное — 3%. Наиболее часто используется разное семантическое поле из-за различного грамматического строя и разной картины мира носителей рассматриваемых языков.

Список использованной литературы:

1. Журавлев А.П. Полевый подход как элемент инструментария когнитивной лингвистики // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. Социальные, гуманитарные, медико-биологические науки. – 2019. – № 67.
2. St. John Mandel E. *The Glass Hotel*. – NY: HarperCollins, 2020.
3. Сент-Джон Мандел Э. *Стекланный отель*. – М.: Inspiria, 2020.

УДК 81.33 + 811.811.11:004.4

ТОКЕНИЗАЦИЯ: СУЩНОСТЬ ПРОЦЕССА И ВОЗМОЖНОЕ РЕШЕНИЕ ВОЗНИКАЮЩИХ ПРОБЛЕМ

Семенова М.Ю., Аленцов Е.А., Недоступ Е.А.

Донской государственный технический университет, г. Ростов-на-Дону, Россия

Түйін: мақалада токенизация табиғи тілді өңдеудің қажетті құралы ретінде қарастырылады. Олардың дәйекті байланысында токенизацияның әртүрлі түрлері көрсетілген, оларды қолданудың хронологиялық схемасы берілген, кейбір тілдердегі токенизация проблемалары және оларды шешудің мүмкін жолдары сипатталған. Мақалада компьютерлік лингвистика және мәтінді талдау мәселелері үшін теориялық маңызы бар.

Summary: this article considers tokenisation as a necessary tool for natural language processing. Various types of tokenisation are shown in their sequential relationship, a chronological scheme of their use is given, tokenisation problems in some languages and possible ways to solve them are described. The article has theoretical significance for computational linguistics and problems of text analysis.

В настоящее время практически не осталось областей знаний, в которых не была бы задействована обработка естественного языка (Natural Language Processing, NLP). Действительно, благодаря NLP стали доступными чат-боты, сервисные «электронные собеседники», фильтры электронной почты.

Обработка естественных языков происходит за счёт фрагментации и приведения к нормальной форме грамматических форм, используемых в письменной речи. Этот процесс фрагментации называется токенизацией.

В настоящем исследовании описываются типы токенизации и различные проблемы, возникающие при реализации её методов. Используются сравнительно-сопоставительный метод и метод моделирования, исследование проведено на материале открытых источников: технические характеристики сервисов для генерации текста и теоретические работы в соответствующей отрасли знаний.

Начало исследованиям в области токенизации положили исследования Ноама Хомского, который выделял несколько типов грамматики и разработал теорию, согласно которой языки, как естественные, так и искусственные, имеют разный вес и тип сложности грамматики. Однако Хомский не описывал процесс токенизации детально [1]. Из недавних исследований стоит отметить статью Сабрины Миелке и её научного коллектива, которые в своей работе уделяют много внимания как становлению методов токенизации, так и краткому описанию моделирования открытого лексикона [2].

Различают несколько типов токенизации:

1) токенизация по предложениям.

Здесь маркерами разделения являются знаки препинания, однако этот метод имеет следующий недостаток: такие знаки препинания, как точки, могут использоваться не только в конце предложения, но и как часть сокращения, из-за чего предложение может быть разделённым пополам. Кроме того, если орфография языка предполагает расстановку знаков пунктуации не только в начале, но и в конце предложения (например, восклицательные и вопросительные предложения в испанском тексте), то токенизатор (сервис-обработчик текста) может разделить такое предложение на отдельно стоящий знак, взятый в начале предложения, и выделить как вторую часть остальное предложение с замыкающим знаком препинания в конце.

Рассмотрим токенизацию по предложениям на основе небольшого англоязычного текста:

I have a cat. It is nice. The cat is black. Its name is Mary.

После обработки мы получим четыре отдельных предложения:

I have a cat.

It is nice.

The cat is black.

Its name is Mary.

2) токенизация по словам.

Этот метод хорошо показал себя при обработке текстов, написанных на языках с использованием алфавитной системы. Здесь маркером разделения выступает, как правило, пробел. Однако если слово состоит из двух компонентов, разделённых пробелом (например, «tax return» – «налоговая декларация»), то такой метод разделит слово пополам, что приведёт к

искажению смысла. Однако такая проблема решается надстройкой дополнительных библиотек в токенизаторе.

Токенизация по словам перестаёт функционировать при работе с языками, использующими так называемое «непрерывное письмо». Например, китайский язык разделяет пробелами предложения, но не слова в предложении; тайский язык, хотя и является алфавитным, не использует пробелы [3]. Это же касается и античных текстов – классические греческие и латинские сочинения написаны без пробелов. Решением такой проблемы может быть введение системы частеречных маркеров. В стандартных японских текстах пробелы употребляются только между предложениями, но здесь маркерами разделения могут выступать грамматические формы, выраженные азбукой хирагана (окуригана).

В рамках такой токенизации вышеуказанный пример будет выглядеть следующим образом:

[*I*, *have*, *'a*', *cat*, *'.*']
[*It*, *'is*', *nice*, *'.*']
[*The*, *cat*, *'is*', *black*, *'.*']
[*Its*, *'name*', *'is*', *Mary*, *'.*']

3) лемматизация и стемминг.

Эти методы имеют целью приведение слова к его стандартной грамматической форме. Стемминг не учитывает контекст и значение слова при его переходе из одной части речи в другую (для аналитических языков); он оставляет от слова только корень, без учёта морфем. Он не может распознать специфические грамматические формы. Например, степени сравнения английского прилагательного «good» – «better» – «the best» не имеют видимой морфологической взаимосвязи между собой, однако связаны строгой последовательностью: сравнительная и превосходная степень.

Лемматизация использует морфологический анализ и словарь, поэтому вышеуказанный пример с нестандартными степенями сравнения не является для неё слишком сложной задачей.

Например, фрагмент текста из примера после лемматизации будет выглядеть так:

[*the cat be black it name be Mary*]

4) отбрасывание «стоп-слов».

В рамках токенизации «стоп-словами» называются служебные слова, не несущие смысловой нагрузки: артикли, междометия, союзы, предлоги; однако этот список не универсален. Например, английские фразовые глаголы меняют значение в зависимости от используемого предлога, это же в некоторых случаях касается и испанских глаголов предложного управления.

Наш текст без стоп-слов выглядит так:

[*I*, *have*, *cat*, *it*, *nice*, *cat*, *black*, *its*, *name*, *Mary*, *'.*']

5) регулярные выражения.

Регулярные выражения не являются специфическим изобретением обработки естественных языков, а, скорее, специфическим приложением

технологии, широко используемой в языках программирования. Регулярное выражение — это строка, задающая шаблон поиска подстрок в тексте. Одному шаблону может соответствовать много разных строчек. Например, техническая документация языка Python предусматривает самые разнообразные случаи употребления регулярных выражений, позволяющие создавать самые разнообразные шаблоны для сортировки как служебных, так и номинальных слов [4].

б) метод «мешка слов».

Этот метод не учитывает контекст и грамматику предложений, а учитывает «вес» токена путём подсчёта его повторений в тексте. Текст после разделения на отдельные слова подвергается векторизации: слова конвертируются в наборы цифр (векторы), которые легко подсчитать. Чем чаще встречается вектор, тем большее значение он имеет для контекста.

7) N-граммы.

Введение N-грамм позволяет избавиться от последствий стемминга и мешка слов. N-граммы могут включать любое количество слов, учитывая, таким образом, и проблему фразовых глаголов, и сложные существительные. В сущности, этот метод является развитием метода «мешок идей», поскольку также использует векторизацию и подсчёт веса векторов (скоринг) [5].

Таким образом, токенизация является необходимым инструментом обработки любого естественного языка. В то же время особенности письменной формы любого языка накладывают определённые ограничения на способы токенизации, которые можно использовать при анализе конкретного текста. Следует учитывать особенности морфологии (фразовые глаголы), неалфавитной письменности (иероглифы), специфику пунктуации и орфографии.

Список использованной литературы:

1. Alexander Clark, Chris Fox, Shalom Lapin. The Handbook of Computational Linguistics and Natural Language Processing. Wiley-Blackwell, 2010.
2. Mielke, Sabrina & Alyafeai, Zaid & Salesky, Elizabeth & Raffel, Colin & Dey, Manan & Gallé, Matthias & Raja, Arun & Si, Chenglei & Lee, Wilson & Sagot, Benoît & Tan, Samson. (2021). Between words and characters: A Brief History of Open-Vocabulary Modeling and Tokenization in NLP.
3. Takahashi N., Isahara H., V. Sornlertlamvanich. Building a Thai part-of-speech tagged corpus (ORCHID). — The Journal of the Acoustical Society of Japan (E), 2000. — 20(3).
4. Техническая документация языка Python [Эл. ресурс.] – URL: <https://docs.python.org/3/library/re.html?highlight=regex>
5. Bird, S. Natural language processing with Python / S. Bird, E. Klein, and E. Loper. – Beijing; Cambridge; Mass: O'Reilly, 2009. Print. Garrette, D. An extensible toolkit for computational semantics / D. Garrette, E. Klein // Proceedings of the Eighth International Conference on Computational Semantics (IWCS-8 '09) / H. Bunt, V. Petukhova, S. Wubben (Eds.). Association for Computational Linguistics, Stroudsburg, PA, USA. – P. 116–127.

ЗАТТАНҒАН ТҰЛҒАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ СИПАТЫ

Тарихова Қ.Е.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың 2-курс магистранты, Алматы қ., Қазақстан

Резюме: Заттану – қазақ тілінде мол ұшырасатын құбылыстың бірі. Заттану арқылы жасалған сөздердің ерекшелігін сөзжасам саласының аясында ғана қарастыру аздық етеді. Мақалада заттанған атаулардың және олардан жасалған аталымдардың ерекшелігі мен сипаты, қазіргі көркем шығармадағы қолданысы, ауызекі тілдегі қолданысының дамуы халық танымы мен рухани-материалдық мәдениетінің негізінде қарастырылады.

Ғылымның заман ағымымен жылжуы, өзгеруі тілге де әсерін тигізеді. Жаңа ізденістер мен зерттеулерге жол ашады. Қазіргі таңда "тіл мен мәдениет, этнос" мәселесі түрлі ғылым саласында кешенді түрде зерттелу үстінде. Халықтың салт-санасын, тұрмыс-тіршілігін сол халықтың тілі арқылы тану ұстанымына сай зерттеу тіл біліміндегі тың бағыт ретінде орнықты. Бұл бағыт тілдегі адам факторын тіл табиғатымен тікелей байланыста зерттейтін антропологиялық лингвистика саласының негізін салды. Ендеше, антропоцентристік бағыт төңірегіндегі зерттеу жұмыстарында тіл тек құрылымдық жүйе ретінде қарастырылмай, тіл мен таным, тіл мен адам, тіл мен қоғам, тіл мен мәдениеттің байланысы жан-жақты зерттелуде.

Қазіргі кезеңде тіл білімінде тілдегі ұлттық рухты, ұлттық танымды, ұлттық сипатты, ұлттық болмысты тануға және оны танытуға негізделген зерттеу жұмыстары кездеседі. Десек те, халық танымының көрінісі ретінде тіл толық зерттелді деп айтуға болмайды [1, 4]. Осындай тың мәселелердің бірі – заттанған атаулардың жасалуындағы ойлаудың, танымның, болмыстың, сананың тілдегі таңбасын, көрінісін айқындау. Сөздердің мағынасы мен ұғымға ұлқатысты түрлі мәселелерді анықтау адамның танымына, ой деңгейіне, қиялының шарықтау шегімен тығыз байланысты екенін когнитивті тіл білімі дәлелдейді [2, 13].

Қазақ халқы – айтар сөзіне ерекше мән берген, сөз саптауда алдына жан салмаған дана халық. Айтар ойын ықшамдап, өзгешелеп, әр сөзді өз орнымен қолдана білген. Қазақ алғысын да, қарғысын да көркем тілмен жеткізген. Бұл тұрғыда заттану құбылысының алар орны ерекше. Бойына бірнеше мағынаны, танымды үстеп тұрған ойды бір ауыз сөзбен үнемді жеткізу – осы құбылыстың бірден-бір дәлелі.

Әлемнің тілдік бейнесінде ұлт танымын бейнелейтін заттанған сөздер өте көп. Соның ішінде қолданыста кеңінен таралған, теологиямен де байланысты сөздер: «жаратқан» және «жалған» сөздері. Алғашқы сөз жарату етістігінің заттануы арқылы жасалған. «Жаратқан» есімшесі «жаратушы, ием, басшы» деген мағынаны білдіреді [3, 153]. Ұлт танымында жаратушының рөлі ерекше. Себебі қазақ халқы ежелден тәңіршілдік дінді ұстанған, ата-бабаларымыз Ислам дініне жақын, дінге берік болуы себепті, аузынан Алласы түспеген діншіл халық болған. Қазіргі заманда да халқымыз дінге жақын болғандықтан, жазушылардың көркем шығармаларында көптеп көрініс табады.

Молдалардың айтуына қарағанда, жұма күні жаратқан тек өзінің сүйген құлдарын ғана алып кетеді екен... (Н.Ораз «Боранбай Барон»)

Жаратқанға серік қосып, қасынан орын тебетіндей, біздің тылсым ғалам жұмбақтары шешімін тапқан қайратты ақылымыз бар ма екен, тәйірі. (Д.Амантай «Тоты құс түсті көбелек»)

«Жаратқан» сөзі көбіне қаратпа ретінде қолданылып, одағаймен бірге кездесіп жатады. Бұл тұрғыда қазақ халқының қандай жағдай болмасын Тәңірге жалбарынып, сұрайтындығын, үнемі шүкір қылып, таңданса да Тәңірін тілге тиек ететінін көруге болады. Мысалы:

Айша есіктің алдындағы ербиіп тұрған мені көтеріп алып, бауырына қысып, аспандағы топ-толық Айға қарап:

– О, Жаратқан, басқа-басқа, мына үрпек балапандай үш нәрестенің не жазығы бар еді? – деді (Ш.Мұртаза «Ай мен Айша»).

Келесі – «жалған» субстантиваты. Бұл сөз құрылымдық тұрғыда сын есім қатарына жатқызылғанымен, «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде» зат есім ретінде қарастырылған. «Жалған» сөзі қазақтың танымында жарық дүние, өмір, тіршілік деген мағынаны білдіреді. Ғұмырын дінмен ұштастырған халқымыздың санасында «өмір» концептісі «қу тірлік», «жалған», «қу дүние» фреймдерімен ашылады.

Шыр етіп жарық жалғанның есігін ашқан жылы сыршыл суреткер о дүниеге аттанып кете барған (Д.Рамазан «Жан»).

– Мен екі себеппен келдім. Біріншісі: сен мына жалғандағы ең таза соңғы адам екенсің (Ә.Байбол «Құлдар патшалығы»).

Бұл жалғанда өзіңе арнап мүше сақтар, жамбас қақтар жақының болса – армансызсың (Д.Досжан «Қымыз»).

Келтірілген заттанған сөздер халық танымында, көркем әдеби тілде ғана емес, ауызекі сөйлеу тілінде де жиі кездесіп жатады.

Таным тұрғысынан сөйлеуге еніп кеткен заттанған сөздердің жиі кездесетіні – сан есімнен заттанған сөздер: *қырқы, жүзі, жетісі*. Халық санасына, күнделікті өміріне етене жақын араласып кеткен бұл заттанған сөздердің астарында үлкен мән-мағына жатыр. «Өлі жебемей, тірі байымайды» дейтін халқымыз о дүниелік болған туыстарының аруағын риза қылуды міндет деп есептейді. Жоғарыда аталған «қырқы», «жүз», «жетісі» заттанған сөздерінің барлығы – қайтыс болған адамның дүниеден озғанына сонша күн толғанына байланысты берілетін құдай асы болып саналады. Ата-бабамыздан қалған бұл дәстүр қазіргі күнге дейін сақталған. Сол себепті қазіргі қазақ жазушыларының көркем шығармаларында да жиі кездеседі.

Сосын Жұрқаның үйіне қайта келіп, жамыраса сөйлесе отырып, асын жеген. Одан кейін жетісі деп бір, қырқы деп екі, жүзі деп үшінші рет... (Т. Нұрмағанбетов «Періштелердің өлімі»)

Танымдық бағыттағы тілдік зерттеулерде түр-түс атауларын зерттеу – өзекті тақырыптардың бірі. Әйтсе де, күні бүгінге дейін шешілмеген мәселе – түр-түстердің ауыс мағыналылығы, омонимділігі және көп мағыналылығы мәселесі. Ауыспалы мағыналар халықтың болмысына, құндылығына, танымына байланысты қалыптасқан. Мысалы: «көк» – өсімдік, аспан; «ақ» – тазалық, тағам түру; «қара» – үлкен, ірі, таңба, нысан, белгі тағы сол сияқты. Табиғат құбылыстарымен біте қайнасып, оның көрінісі мен табиғи реңкін жадына тоқып өскен халқымыздың есебі

жоқ тіл байлығы бір сөздің асталы мағынасы сан түрлі тұспалмен де білдіріліп жатады [4, 52].

Ж.Р. Әмірова «Қазақ тіліндегі заттанудың функционалды аспектісі» еңбегінде түр-түстердің заттануының когнитивтік аспектісі жайында пікір білдіреді [5, 130]. Ғалым түс атауларының заттануы қазақ тілінде көп емес, тек табиғатпен немесе таныммен байланысты түс атаулары ғана заттану құбылысына ұшырайтындығын айтады. Мысал ретінде, көз спектріндегі бір-біріне қарама-қарсы құбылыс «ақ» пен «қара» түстерінің заттануын келтіреді. Бұл түске байланысты қазақ танымында «көзімнің ағы мен қарасы» тіркесі қалыптасқан. Түстер арасындағы негізгі болып саналатын ақ және қара түстері заттанған тұлға түріндегі концепт болып саналады. Себебі ақ тек қана түс атауын емес, сонымен қатар әділдікті, адалдықты білдіреді және өмір нәрі, ана сүті деген ұғымдармен де семантикасы ашыла түседі.

Төмен етектің қойнауындағы алақандай ауылға ағы келсе де, қызылы келсе де астаң-кестең болып жатып еді (Ж. Тайман). Есік алдындағы көлік қарасы молайыпты, манадан бері жсауған қар қойыртпақ лайға айналып кеткен (Ж. Қазымұратұлы). Аймақ тегіс жапатармағай қой сауып, аузымыз аққа бір жарыған еді (С. Мұратбеков).

Көк түсінің танымдық заттануына мысалдар:

Жәнібек тархан қолындағы бықсыған трубкасын керегенің көгіне қағып қойып, сөйлейтін ыңғай танытты (Қ.Жұмаділов «Дарабоз»). Бірде жер-көкке сыйғызбайды, бірде жерден алып, жерге салады (Б.Нұржекеев «Әй, дүние ай»). Бауға шығыршықталған жылтыр шынжырдың тізбектелген әрбір жеке түйіні жүріп келе жатқанда, көктен шашырап түскен сәуледен жалтылдап, оқта-текте ойнап кеткенде – қанжардың жүзіндей жарқылдайды (Д.Амантай «Көзіңнен айналдым»). Бұлар енді бірер ай бөктерде отырып, ел іргесі тыныш болса, жердің көгі жетіле арғы Барқытбел төсіндегі жайлауға шықпақ (Қ.Жұмаділов «Дарабоз»).

Танымдық, этнотілдік ерекшеліктердің басты көрсеткіші фразеологизмдер мен перифразалардан көрінеді. Бұл орайда заттанған фразеологизмдер мен перифразалық тіркестер де қазіргі көркем туындыларды көрініс тапқан. Мысалы:

– Тыйыш! – деді жаңағы қара сақал тағы қабағын шытып. Кемпір оған алая қарап, ернін жыбыр еткізді (Б.Нұржекеұлы «Әй, дүние ай»). Бас құданы қаумалай қоршап әңгімені әріден, беріден араластыра шертіп отырғанда мұрны едірейген жуан қара: «Өзіңіз қай жылғысыз?»- деп қалғаны (Т.Нұрмағанбетов «Бөрібайдың тымағын ит алып қашқан қыс»). Ұрысып-керісіп тамақтарын ішті. «Кім алдыға озады» – деген қызғаныш атты қызыл түлкі іштерін өртеді (Ә.Байбол «Құлдар патшалығы»).

Келтірілген мысалдардан келесідей қорытынды жасауға болады. Құрамында сындық мағынадан ауысып, заттық мағына иеленген түр-түс атаулары бар фразеологиялық тіркестерді салыстырмалы-салғастырмалы түрде зерттеген еңбектерге назар аударсақ, түр-түс атауларының жасалу жолына тек тілдік, яғни лингвистикалық жағдайлар әсер етіп қоймайды. Түс атауларының жасалу жолары түрлі экстралингвистикалық, тілдік емес жағдайлардың негізінде пайда болған. Атап айтар болсақ, ұлттар мен халықтардың мәдениеті мен өмірінен, болмысынан,

тұрмысы мен тіршілігінен, салт-сана, әдет-ғұрпынан, дәстүрінен, ұлттық менталитет пен когнитивтік ерекшеліктерден, сонымен қатар ұлттың тарихында болған әр түрлі жағдайлар мен оқиғалардың әсерінен пайда болған. Демек, халық танымында жүрген түрлі атаулар тек сындық, қимылдық, заттық мағына емес, халықтың тұрмысына қатысты этнолингвистикалық атау мағынасын да береді. Заттанған атаулар мен тіркестердің халық танымында, мақал-мәтелдерде жиі ұшырасатыны да – осы себептен. Демек, заттанудың маңызы құрылымда ғана емес, танымға, болмысқа байланысты қарастырылғанда одан сайын ашыла түседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Саменова С.Н. Заттанған сындардың танымдық және функционалдық қызметі. – Алматы, 2010. – 115 б.
2. Әлкебаева Д.А. Қазақ тілінің прагмастилистикасы. – Алматы: Қазақ университеті, 2008. – 258 б.
3. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 6-том. – Алматы, 2011. – 752 б.
4. Аитова Н.Н. Қазақ тіліндегі түр-түс атауларының когнитивтік семантикасы. – Ақтөбе, 2006. – 161 б.
5. Амирова Ж.Р. Функциональные аспекты субстициации в казахском языке. – Алматы, 2009. – 232 б.

ӘОЖ 811.13.127

ТҮРКІ ТІЛДЕС ХАЛЫҚТАРҒА ОРТАҚ МҰРА, Қ.А.ЯСАУИ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ИДЕЯЛЫҚ-КӨРКЕМДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Усербаева М.А., Раймбекова Х.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Аннотация. Общественная роль творчества А.Ясауи считается общим наследием тюркоязычных народов всего мира.

Abstract. The public role of work of Akhmet Yassau is considered to be the common heritage of Turkic-speaking people around the world.

Кеңес дәуірінде қожа-молда, сұлтан-төре, ақсүйектердің ұрпағы, халық жауларының ұл-қыздары деп қоғамда шеттеліп, іс-әрекет, еңбектері, шығармалары еленбей келген ұрпақ өкілдерін де тани түсуімізге тәуелсіздіктің арқасында жағдай туды.

Ахмет Ясауи негізін салған сопылық әдебиетті XIII-XIV ғасырларда, яғни Алтын Орда дәуіріндегі түркі ақын-жазушылары да нәзиралық дәстүрмен жазған шығармаларында, сондай-ақ тыңтума еңбектерінде де діннің негізгі қағидаларын арқау ете отырып, адамгершілік ізгі қасиеттерді жыр етті [1;89 б.]

Қоғам дамуындағы тарихи жағдайлар әдебиетіміздегі ежелден келе жатқан әр түрлі жанрларының әр кезеңдер мен дәуірлерде әр түрлі дамуына әсер етті.

Бүкіл әлемдегі түркі тілдес халықтарға ортақ мұра саналатын Ахмет Ясауидің ғажайып жырларын оқып үйренуге, зерттеуге, жариялауға біздің елімізде соңғы кезге дейін, яғни еліміз тәуелсіздігін алғанға дейін тыйым

салынып келгені мәлім. Тек елімізде қызу жүріп жатқан қоғамды қайта құру, жариялылық процесінің арқасында ғана Ахмет Ясауи туралы ашық сөйлесуге, айтуға, жазуға мүмкіндік туды. Ақын жырларын зерттеу, тәржіма жасау істері шындап қолға алына бастады. Еліміздің тәуелсіздігін алуы ұлттық рухани мұраларымыздың ақтаңдақ тұстарын айқындауға, тарихымыздағы теріс түсіндіріліп келген «діншілдер» «кертартпашылдықтар» мен «үстем тап өкілдер» деп келген жайттарды тарихи, әлеуметтік сипаттарын, іс-әрекет, мақсат-мүдделерін шынайы тануымызға жол ашты [2; 53 б.]

Діншіл, ескішіл, керітартпа (регрессивтік) әдебиеттің өкілдері деп қара бояу жағыла аталып, шығармалары кейінгі ұрпаққа жан-жақты танылмай келген орта ағасырлардағы Жүсіп Баласағұни, Махмұт Қашқари, Қ.А.Ясауи, С.Бақырған, А.Йүгінеки сияқты сөз зергерлері өздерінің шығармашылығына адамгершілік қасиеттерді насихаттауды еткен болатын. Сол сияқты туған халқының тәуелсіздігі арқау еткен Шәкәрім, Дулат, Шортанбай, Мұрат, Әбубәкір сияқты ХІХ ғасырда өмір сүрген сөз зергерлері мен ХХ ғасырдың басында ұлт мүддесі үшін көркемсөз қаруымен де, іс-әрекеттерімен де халқының болашағы үшін құрбан болған А.Байтұрсынов, М.Дулатов, Ж.Аймауытов, т.б. сандаған ардагер ата-ағаларымыздың ел үшін еткен еңбектерімен, шығармаларымен танысуға, шынайы танып білуімізге мүмкіндік туды. Әдебиетіміздің ақтаңдақ беттері ашылды [3; 127 б.]

Қожа Ахмет Ясауидің өмірі мен шығармашылығы өз тұсында да, кейінгі ғасырларда да халық арасында кеңінен танымал болып, оның аты өзінің көзі тірісінде-ақ халық аузында Әзірет Сұлтан деген атпен аталып, хикметтері халық аузында жатталып белгілі бір мақаммен айтылып жүрді. Хикметтері халық арасына қолжазба түрінде де таралып отырған болатын. Қожа Ахмет Ясауидің өмірі мен шығармашылығына қатысты деректер мен оның хикметтері ХІХ ғасырда түркі халықтарының мәдениеті мен ғылымының орталығы болған Стамбул, Ташкент, Қазан, Орынбор, Уфа сияқты қалаларындағы баспалардан жарық көріп, ХХ ғасырдың басында зерттеушілердің назарын аударғанмен кеңес дәуірінде көп жылдар бойы жарық көрмей, оқулықтар мен оқу құралдарынан орын ала алмай келді. ХХ ғасырдың 60-жылдарынан кейін шығармалары «Ертедегі әдебиет нұсқалары» сияқты ежелгі әдебиет үлгілері енгізілген жинақтарда ішінара жарық көргенмен толық жарияланбай, тұтастай алынып терең де тиянақты зерттеу объектісіне айнала қоймады.

Кейінірек оқулықтарға енгізіліп оқытыла бастаған кезде де шығармаларына әділ баға берілді деп айта алмаймыз. Заман таңдауына келеді деген өлеңдері мен кейбір сыншылдық сипаттағы шығармалары ғана сөз болып, дінмен байланыстырыла адамгершілік қасиеттерді насихат ететін қырлары шеттетіліп, сол кездегі ұрпаққа терең танылмай келді.

Қожа Ахмет Ясауидің әдеби мұрасын зерттеуге, ғылыми айналымға түсіруге 60-70-жылдары қазіргі Әбунасыр әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің (бұрынғы С.М.Киров атындағы Қазақ Мемлекеттік университеті) қазақ әдебиеті кафедрасының ғұлама ғалым Бейсенбай Кенжебаев бастаған ғалымдарының алатын орны зор болды. Олар Қожа Ахмет

Ясауидің өмірі мен шығармашылығына қатысты деректер мен оның хикметтерінің әр кездердегі басылымдарын кітапханалардың көне қолжазбалар қорынан, халық арасынан талмай іздеп тауып, жинақтап жариялауға, ақынның қазақ әдебиеті тарихындағы өзіндік орнын айқындап оның шығармаларының оқу бағдарламаларына енгізіліп, оқулықтарда орнығуына үлкен үлес қосты. Бұл мақсатта Р.Бердібай сияқты ұлттың шын мәніндегі жанашыры болып жүрген ғалымдар да өз үлестерін қосқан болатын.

Ахмет Ясауи де ертеден келе жатқан әдеби дәстүрді игерген, оның қыры мен сырын бойына сіңіре отырып сопылық әдебиетті түркі халықтары арасында орнықтырған, өзіндік өрнегімен, ақындық қасиетінің арқасында түрлендіре дамытқан ақын болды.

Ахмет Ясауи сопылық поэзияны халық ауыз әдебиетіндегі дәстүрлі жанрлардың үлгісінде жасады. Ол хикметтерінде исламдық танымды өлеңге түсіріп, ислам қайраткерлерінің өмірі мен қоғамдық іс-әрекеттерін, еңбектерін арқау етті. Ақынның бұл саладағы туындылары қазіргі кезде жарияланып, олардың сыры мен сипаты, мазмұны мен танымдық, тәрбиелік мәні жөніндегі ой-пікірлер айтылуда.

Ахмет Ясауи шығармашылығында діни исламдық таным тақырыптармен ғана шектеліп қоймай өзі өмір сүрген өмірдің шындығы, әлеуметтік қайшылықтар, халықтың тұрмыс-салты, адамгершілік, мораль мәселелері, білім-ғылым тақырыптарын да қозғап, олардың мәнін де насихат етті.

Қожа Ахмет Ясауидің өмірі мен шығармашылығын зерттеу бағытында қазіргі кезге дейін көптеген еңбектерде оның өмірі мен шығармашылығына талдаулар жасалынып біршама зерттеулер жасалғанымен әлі де айқындайтын, зерттей түсуді қажет ететін мәселелер қазақ әдебиеттану ғылымында жоқ емес.

Сонымен қатар Қ.А.Ясауи өмір сүрген дәуірден осы кезге дейін түркі халқы қасиет тұтып ғибадат етіп келетін Түркістан қаласы мен Қ.А.Ясауи кесенесінің ерекшеліктері, салыну тарихы, мәні жөніне де тоқталып, деректер негізінде баян еттік.

Қожа Ахмет Ясауидің өмірі мен шығармашылығын тану мақсатында қазіргі кезде көптеген іс-шаралардың атқарылып жатқандығы нақтылы мысалдар негізінде көрсетілді. Ақынның өмірі мен шығармашылығы жөнінде жазылған деректік, ғылыми сипаттағы еңбектер, ақын шығармаларының жариялану мәселесі, әр жылдардағы жарияланымдарының ерекшеліктері көрсетілді. Осы айтылған мәселелермен жан-жақты таныса келіп, бұл бағытта бірқатар үлкен жұмыс атқарылғанына көзіміз жеткендей болды.

Солай бола тұрса да қазақстандық әдебиеттану ғылымында Ясауидің шығармалары жинақталып, өмірі мен шығармашылығына, поэзиясына қатысты біршама зерттеулер жүргізілгенімен, әлі де ақын шығармаларының жарияланымдарында бірізділіктің сақтала қаймағандығын байқадық.

Түркі халықтарының орта ғасырдағы көрнекті сөз шебері Қожа Ахмет Ясауидің өмірі мен шығармашылығының қазақ әдебиеттану ғылымында зерттелу ерекшелігін айқындай отырып, оның танылу жайын, яғни өмірі мен

шығармаларының нақтылықты керек ететін мәселелерін айқындау, талдау жасау мақсат етілді [4; 96 б.]

Осы мақсаттарды орындау үшін төмендегідей міндеттерді нысана тұтып, талдауға тырыстық:

– Қожа Ахмет Ясауидің өмірі мен шығармашылығына қатысты деректерді жинақтау;

– Ақынның өмірі мен шығармашылығының ХІХ ғасыр мен ХХ ғасыр басындағы зерттелу, шығармаларының жарияланулар ерекшелігін таныту;

– Кеңес дәуірінде жарық көрген қазақ әдебиеттану ғылымындағы зерттеу еңбектердегі Ахмет Ясауидің өмірі мен шығармашылығының зерттелу ерекшеліктеріне назар аударып талдаулар жасау;

– Қазіргі еліміз тәуелсіздік алған кездегі зерттеу еңбектер мен ақын шығармаларының жариялануын салыстыру негізінде ерекшеліктерін көрсету.

Ғылыми мақаламамыздың негізіне З.Қабдолов, Р.Бердібай, З.Ахметов, М.Мырзахметұлы, Х.Сүйіншалиев, Н.Келімбетов, А.Қыраубайқызы, С.Дәуіт, т.б. ғалымдардың ой-пікірлері теориялық және әдіснамалық тұрғыдан басшылыққа алынды. Тарихи деректерге қатысты мәліметтер «Қазақстан тарихы», «Қазақстан тарихы. Очерктер» бойынша қарастырылды [5, 129 б.].

Қожа Ахмет Ясауидің өмірі мен шығармашылығының қазақ әдебиеттану ғылымындағы зерттелуін қарастыру барысында ақынның өмірі мен шығармашылығына байланысты әр түрлі пікірлердің бар екендігіне көз жеткізгендей болдық. Зерттеу жұмысымыздың жаңалығы деп қазақ әдебиеттану ғылымындағы зерттеу еңбектерде айтылып, жазылып келген әр түрлі деректер мен ой-пікірлерді салыстыра отырып олардың ерекшеліктерінің көрсетілуі, кейінгі кездердегі ғылыми айналымға әлі де толық түсе қоймаған зерттеулердегі ой-пікірлер ерекшеліктерінің көрсетіліп, жүйелей қарастырылуы деп білеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Атамұра, 2005. – 336 б.
2. Жармұхамедұлы М. Көненің көзі. Оқу құралы. – Алматы, Санат, 1996. – 144 б.
3. Қыраубаева А. Ежелгі әдебиет. – Астана: Елорда, 2001. – 224 б.
4. Нұртазина Н. Қазақ мәдениеті және Ислам: – Алматы, 2002. – 410 б.
5. Ахметбек А. Қожа Ахмет Иассауи: Көмекші оқу құралы. – Алматы, «Санат», 1998. – 112 б.

ЛЕКСИКАЛЫҚ МАҒЫНАНЫҢ ҰСАҚ БӨЛШЕКТЕРІ

Шаизах Б.Т.

Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

Семантика өзінің түп төркінін көне Қытай мен грек философтарының еңбектерінен бастау алады. Бертін келе Еуропа ойшылдарының еңбектерінде де ұшырасады. Жалпы он жетінші ғасырда Дж. Локтың еңбектерінде өз алдына бөлек шығып, жеке пән ретінде қалыптаса бастайды. Ғылыми айналымға

«семасиология» деген терминді 1839 жылы К.Рейзинг енгізді. Неміс зерттеушісі жаңа терминді грек тіліндегі «semasia» - мағына және «semanio» - білдіру деген сөздер арқылы жасап, оған «мағына туралы ғылым» деген анықтама береді. Ал он төрт жылдан кейін М.Бреаль «семантика» сөзі «мағыналар жайлы ғылым» дегенді білдіреді деп, жаңа пәннің атауын қалыптастырды. Осыдан бастап жиырмасыншы ғасырдың ортасына дейін семантика-семасиология сөздері синоним ретінде қатар қолданылып келеді. Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін семасиологияны ономасиологияға қарама-қарсы ұғым ретінде қойып, екеуінде семантиканың құрамдас бөлігі ретінде қарастырды. Ал семантика атауының ұғымы кеңейіп, мағыналарды зерттейтін ғылым атауы болды.

Ғалымдардың пайымдауынша «семантика» атауы тіл біліміне логика мен философия ғылымдарынан ауысқан. Ғ.Қ.Хасанов өзінің ғылыми монографиясында «семантиканы» екі жақты ғылым деп, семантика ғылымының екі концепциясын анықтайды. Семантиканың тар концепциясының зертеу объектісі – тіл бірліктері және олардың көрінуі, кең концепциясының зертеу объектісі – осы бірліктердің қолданыс кезіндегі мәні.

Орыс зерттеушісі Н.Ф.Алефиренко семантика ойлау мен сөйлеуден тұрады деп үш негізге сүйенеді деп тұжырымдайды. Олар қоршаған шындық дүние, адамның миы, тіл. Қоршаған дүние дегеніміз денотаттар, яғни, шындық болмыстың өкілдері. Екінші адам миының көріністері – ойлау, сана, таным. Ал үшінші бөлікке тіл бірліктері жатады. Осыдан тілдің үш құрамдас бөлігі шығады: тіл жүйесі – сөйлеу – сөйлеу қызметі.

Л.А.Новиков лексикалық семантиканың басты екі бағытқа бөліп көрсетеді. Олар: семасиология мен ономасиология. Семасиология дегеніміз таңба одан кейін барып мағына бойынша зерттейтін ғылым болса, ономасиология керісінше әуелі мағына содан кейін таңба бағыты бойынша зерттейтін ғылым.

Енді сөздің лексикалық мағынасына қарай ойыссақ. Қазақ тіл білімінде сөздің лексикалық мағынасын сөз еткен ғалымдардың берген анықтамаларына тоқталсақ. Т.Қордабаев «Сөздің лексикалық мағынасы – оның жеке тұрып білдіретін өзіне тән қоғам таныған мағынасы» десе, К.Аханов «Сөздің лексикалық мағынасы дегеніміз дыбыстық комплекстің ақиқат өмірдегі құбылыстардың бірімен белгілі бір тілде сөйлесуші коллектив арқылы белгіленген байланысы болып табылады» дейді. М.Оразов «Қазақ тілінің семантикасы» атты еңбегінде сөз мағынасы бірнеше қабаттан тұратын тілдік категория деп оған мынаандай анықтама береді : «Лексикалық мағына дегеніміз белгілі бір дыбыс не дыбыстар тізбегі мен шартты, тарихи және әлеуметтік байланысқа түскен объектив дүниедегі заттардың, амал-әрекеттердің, түрлі құбылыстардың адам санасындағы жалпыланған, дерексізденген бейнесі».

Кез-келген зат молекулалардан, ол молекулалар атомдардан, ал атомдардың электрон мен нейтрондардан тұратыны секілді сөздің лексикалық мағынасы да ірі-ұсақ бөлшектерден тұрады. Сема – лексикалық мағынаның

ұсақ бөлшегі. Бұл терминді Прието, 1977 «сөз мазмұнының фигурасы», Арнольд, 1966 «дифференциалды белгі», «семантикалық маркер» Катц, Фодор 1976, «семантикалық белгі» Уфимцева 1974, «сема» В.Скаличка 1967 деп атаған.

Бүгінгі таңда бұл кішкене бөлшек «сема» деген атауға ие болып, ғылыми айналымға енді. Л.А.Новиков «сема» терминін қысқалығының арқасында көптеген лингвистер тарапынан қолдауға ие болды деп болжайды және әрі қарай бөлшектеуге келмейтін бірлік ретінде қарастырды. Ал енді ғалымдардың сема дегеніміз не деген сұраққа берген жауаптарына тоқталсақ.

И.А.Стернин семаны құбылысты таңбалайтын, сөздің нақты белгілерін бейнелейтін бөлшек десе, Ч.Филлмор сөзді қабылдағанда туындайтын сұрақтардың орнын толтыратын мән деп көрсетеді.

Қазақ тіл білімінде бұл терминге алғаш анықтама берген М.Оразов: «сема» - сөздің ең кіші мағыналық бөлшегі, ары қарай бөлшектеуге келмейді деп қарастырады. «Біріншіден сема мен семема сөз мағынасына байланысты болса да, ешқашан толық мағына арқылы берілмейді, олар имплициттік сипатқа ие болады.» [Оразов, 1991, 179]. Ғалым сема мен семеманың айырмашылықтарына да тоқталады. Семема бірнеше семалардың қосындысынан жасалынады деген жаңсақ пікір. Семема сөйлеушінің аялық біліміне, мақсатына байланысты өзгеріп отырады, семалар бұндай өзгеріске түспейді. Сема деп біз дүниедегі атаулар түйсік арқылы қабылданған ақпараттармен сәйкес келсе, ал семема сол ақпараттар адам ойында дерексіздену немесе жалпылануына байланысты.

Н.И.Толстойдың пікірінше сөздің сыртқы тұрпаты – лексема, ішкі мазмұны – семема. Лексема арқылы сөздің сыртқы қабығы дыбысталуын түсінсек, семема арқылы сөздің мағынасын анықтаймыз. [Толстой, 1963, 30].

Кез-келген сема екі бөліктен тұрады: бірі – семантикалық белгі, екіншісі – семантикалық нақтылаушы.

Сөздің мағынасы құрамдық бөлшектерден семалардан тұрады. Тіл білімінде мағынаны құрайтындықтан оларды семема деп атайтындығы белгілі. Мағынаның барлық құрамдық бөлшегі біртұтас функционалды тілдік бірлік семеманы құрайды. Мағына тек бірнеше семемалар арқылы ажыратылуы мүмкін. Макрокомпоненттер лексикалық мағынаның горизонтальды ұйымдасуын көрсетсе, микрокомпоненттер вертикалды ұйымдасуын көрсетеді.

Мысалы мына сөздерді бір өріске енгізіп талдап көрсек: сәуірік, азбан, шартық, жасамалы. Көрсетілген атаулар еркек жылқы малының атаулары, бірақ олардың жас ерекшелігінде айырма бар. Жылқы тобын құрайтын атауларға сол жылқының жасына, жынысына сапалық қасиетке байланысты бар атауларды келтіруге болады және олар ары қарай ортақ және айырушы белгілеріне қарай бірнеше микротоптарға бөле аламыз. Жылқы атауының өзі семантикалық топтың атауы болғанымен үй жануарлары деп аталатын үлкен макротоптың ішіне енеді. Солай лексика семантикалық топтағы лексикалық бірліктердің инварианттық және дифференциалдық белгілерін ұйымдастырады. Инварианттық компонент лексика семантикалық топқа кіретін бірліктердің

бәрінің бойында болуы шарт. Бұл сапаны инварианттық компонент деп атайды. Лексика семантикалық топ ұсақталған сайын инварианттық сапа екеу-үшеу болып жасала береді. Мәселен, жоғарыдағы көрсетілген парадигма бойынша үш инварианттық компонент бар: үй жануары, жылқы, еркек жынысты жылқы атаулары.

Архисема семема құрылымында екі қызмет атқарады. Біріншісі – ол семаның тірегі, өзегі, ортасы. Архисемалар мағына құрылымында қатар түзеді, алайда бұл қатардағы архисемалар әр түрлі деңгейде болады. Архисема бір зат, құбылысты сипаттамайды, ол сол заттың барлық белгілерінің жиынтығынан қалыптасады.

Топтық семалар барлық сөйлеушілерге белгілі семема құрылымына енетін сема. Жекелік семалар бәріне белгілі болмайды, тек жеке қолданыста өмір сүреді. Семаларды бұлай алғаш бөлген ғалым – Б.Плотников. Топтық семалар жекелік семаға, жекелік сема топтық семаға ауысуы мүмкін. Жекелік сема сөйлеушінің өмірлік тәжірибесіне тікелей қатысты, яғни адамның жынысына, мамандығына қатысты.

Айыру күшіне байланысты семалар – архисема немесе дифференцияларды семаларға бөлінеді. Сөздер тобының мағыналарына ортақ болатын сема архисема сема деп аталады.

Архисема лексика-семантикалық топты құруға негіз болады. Бір топ құраған сөздердің мағыналарында ортақ бір архисема болады, сондықтан да архисема топтың семантикалық негізін құрайды.

Лексика-семантикалық топтарға әр түрлі топтардағы сөздер кіре алады. Яғни, ол сөз етістік те, сын есімде, зат есім де болуы мүмкін. Әрбір топтың негізін құрайтын архисема айырушы семалармен нақтыланады.

Дифференциалды семалар да белгілі бір қатар түзеді, архисеманы әр өрынан нақтылап, аша түседі. Мысалы: 1) қызметі, қолданылуы 2) пішіні мен құрамы 3) қасиеті.

Сөздің денотаты болатын тек нақты заттар ғана емес, абстрактылы сөздер де бола алады. Сөз – ойлаудың негізгі формалары ұғым мен түйсіктің көріну, берілу құралы. Сөз деп аталатын осы ойлаудың бірыңғай құбылыстары мағына компоненті болады, оны ғылымда сигнификат немесе десигнат деп атайды. Бұл компонентте ойлаудың екі формасы – ұғым мен түйсік (түсінік) болады. Сөйлеуде сөз ұғымның көрінісі, немесе түйсіктің (түсінік) репрезентанты болады. Лингвистикадын тыс факторларға ғалымдардың пайымдауынша зат (денотат) және ұғым мен түсінік енеді. Ішкі лингвистикалық факторлар, лексикалық мағынаны қалыптастырудағы қатынас, байланыстар енеді және сөздің арасындағы байланыстар да әсер етеді. Бұл байланыстар негізінен екі жағдайда көрінеді. Алдымен, бір тобы сөздің синтаксистік шеңберіне тәуелділігі, яғни контексте көрінеді. Ал басқасы сөздердің бір-біріне ұқсастығынан көрінеді. Бұл фактордың сөздердің лексикалық мағынасын қалыптастырудағы үлесін крассворд жасауда, ондағы сөздердің мағынасы қалай беріледі, содан байқауға болады. Көбіне, сөздің мағынасы анықтама түрінде беріледі де, бұл анықтамада мағынаның негізгі белгілері көрсетіледі. Бұл

факторлардан басқа мағынаны айқындаудың басқа жолдары, яғни коммуникативті, оның ішінде, дифференциалды, интегралды деген түрлері бар. [Хасанов, 2005, 82].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Новиков Л.А. Семантика русского языка. – М.: Высшая школа, 1982. – 272 с.
2. Лексикалық мағына: оқу құралы / Ғ. Қ. Хасанов. - Орал : Ағартушы, 2005. – 145.
3. Оразов М. Қазақ тілінің семантикасы – Алматы, Рауан, 1991. – 216 бет.
4. Аханов К. Тіл білімінің негіздері – Алматы, 1978.

УДК 81:572

МЕТОДОЛОГИЯ АНАЛИЗА МАСС-МЕДИА В АСПЕКТЕ БЛОГОСФЕРЫ

Ширина Е.В, Бабакова Л.Д., Нестерова А.С.

Южный федеральный университет, Донской государственный технический университет, г. Ростов-на-Дону, РФ

Түйін: Анализируются особенности методологии анализа блогов. Исследуется природа процесса формирования, проявления и функционирования блогов. Структура блога предельно определяется как результат действия различных факторов. Часть факторов отличаются унифицированным характером, другие же влияют на резкую тематическую дифференциацию отдельных блогов.

Summary: The features of the methodology of blog analysis are analyzed. The nature of the process of formation, manifestation and functioning of blogs is investigated. The structure of the blog is determined as a result of the action of various factors. Some factors differ in a unified nature, while others affect the sharp thematic differentiation of individual blogs.

Информационный скачок востребованности онлайн продукции в период глобальной пандемии образовал в масштабах единого информационного пространства сети Интернет совокупность, являющуюся интегральной частью системы масс-медиа в мире.

Роль, которую играют блоги в системе информационного обеспечения определяется тем, что они предназначены для аудитории, более или менее интегрированной в культуру современных СМИ, и интернет-пользователей. Перед всеми авторами блогов, в целом, стоят одинаковые цели и задачи: трансляция новой информации, ее оценка и интерпретация доступным и интересным для массового пользователя образом. Схожесть условий проявляется и в оснащении большинства блогов одинаковыми материально-техническими средствами: доступ в сеть Интернет, наличие камеры, микрофона и т.д. Несмотря на однородную структуру указанных элементов, блоги дифференцируются, так как находились под влиянием многих факторов, которые обуславливают функционирование информационной составляющей в целом. К важнейшим из них относятся:

- технические, экономические, культурные компетенции блогеров;

- интегрированность аудитории в специфику блога, на которую распространяется вещание;
- профессиональная подготовка оратора и риторический опыт блогеров;
- условия возникновения данного и целей информационного ресурса;
- пресово-читательские привычки аудитории, которой адресован блог.

В результате воздействия этих факторов, как доказывают исследования, получены довольно различные модели реализации блогов.

Блоги представляют собой совокупность, состоящую из различных элементов: художественных, графических, иллюстративных; элементов, которые отличаются формой подачи материала и выполняют особые функции. Объединенные в своего рода информационную совокупность, какой является блог, они дополняют друг друга. Система элементов произвольна и непостоянна, но именно способ их организации на заданной площадке определяет особенности, которые бросаются в глаза сразу после ознакомления с материалами блогов. Каждый элемент выполняет вполне определенную функцию, «работает» на достижение цели.

Следовательно, блог, понимаемый как продукт журналистско-ораторской деятельности, является суммарной совокупностью элементов (прессовых высказываний). Это или текстовые сочинения, приближенные в своем виде к художественным, научно-популярным или научным, или же фотографические и графические произведения. Всестороннее познание и описание разнообразных совокупностей (в пределах принятой модели), например, годового собрания трансляций блогов невозможно без познания простейших элементов их видовых групп. Именно поэтому для исследования этого неоднородного предмета применяется такой метод, который позволяет разделить на части сложную совокупность, дает возможность познакомиться с природой каждого из элементов отдельно, а также изучить его функцию, выполняемую в пределах совокупности, и тем самым — функцию совокупности, возникшей в результате подбора элементов.

Основным исследовательским методом, применяемым в настоящей работе, будет анализ содержания блогов, который, по В. Писареку, является комплектом методик систематического исследования потоков и наборов передач. Эти методики состоят в объективном (интерсубъективно согласованном) выделении и идентифицировании по мере возможности однозначным образом конкретизированных формальных или существенных элементов передач, а также (по мере возможности) в точной количественной оценке распределения этих элементов и, главным образом, в сопоставительном умозаключении. Оно ведет с помощью познания содержания передач к познанию других элементов и обусловленностей коммуникационного процесса.

Единицами этого анализа являются те элементы содержания, которые квалифицируются по категориям принятого ключа. В настоящей работе за единицу анализа принимается полное высказывание, понимаемое как единица

содержания блога, выделяющаяся по функциональности, содержанию и по графическому оформлению как отдельная совокупность, которая обычно имеет собственную подтему. Принимая во внимание средства изъяснения, выделяются языковые высказывания (иначе говоря — словесные), иллюстративные и словесно-иллюстрированные.

При количественном анализе содержания основное значение имеет установление единицы измерения. В настоящей работе такой единицей будут квадратные сантиметры, служащие для измерения площади, занимаемой прессовым высказыванием. Принимая во внимание почти полную издательскую однородность анализируемых еженедельников, данная единица, пожалуй, отличается точностью, хотя учитывается и то, что ее применение ограничено.

Анализ содержания как формализованная методика исследования блогов особенно применим тогда, когда мы соприкасаемся с материалом такого большого объема, что его невозможно охватить в целом (например, все выпуски старейших видеоблогов на YouTube). Такое положение способствует тому, что этот метод применяется в широких масштабах и пользуется большой популярностью при исследованиях средств масс-медиа. Выбор блогов для анализа зависит от многих факторов. Но его состоятельность всегда определяется репрезентативностью по отношению ко всей совокупности, на которую позже экстраполируется заключение в целом.

Характеризуя тематическую структуру блогов, можно сделать заключение, что ее определяют многие факторы. К важнейшим из них принадлежат:

- установки политического и социального характера, для реализации которых блог является главным инструментом осуществления информационно-просветительской деятельности;
- общественно-экономическая и культурная структура аудитории, которой адресован блог;
- редакционная политика в области тематики, на которую, несомненно, оказывает влияние профессиональная подготовка блогера;
- тематические интересы и предпочтения читателей;
- роль блога как основного источника информации о событиях и явлениях, происходящих в мире.

Тематическая структура конкретного блога является, несомненно, результатом действия приведенных выше факторов. Следует, однако, подчеркнуть, что некоторые из этих факторов отличаются унифицированным характером, другие же влияют на резкую тематическую дифференциацию отдельных блогов.

Список использованной литературы:

1. Малышева Е.Г., Рогалева О.С. Методология и методы медиаисследований – Омск: Изд-во Ом.гос. ун-та, 2016

2. Горячева О.Н., Гунько О.Г., Яковлева М.Г. Методы исследования массовой информации: учебное пособие – Набережные Челны: ИПЦ Набережночелнинского института К(П)ФУ, 2015

3. Фомичева И.Д. Об интеграции дисциплин //Исследования СМИ: методология, подходы, методы: учебно-методическое пособие. Материалы лекций для аспирантов факультета журналистики МГУ им. М.В. Ломоносова. – М.: Изд-во Моск. Ун-та; Факультет журналистики МГУ им. М.В. Ломоносова, 2011

4. Чельшева И. В. Теория и история российского медиаобразования / И.В. Чельшева. Таганрог: Изд-во Кучма, 2006. 206 с.

5. Белозерцев А. В. Особенности реализации личностно-ориентированной коммуникации в новых информационных технологиях: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Белозерцев Александр Владимирович. – Челябинск, 2008. – 211 с.

6. Горшкова, Е. И. Блог как вид интернет-коммуникации: дис....канд. филол. наук: 10.02.04 / Горшкова Евгения Игоревна. – СПб., 2013.– с. 263.

7. Интернет-пространство: речевой портрет пользователя / Т. И. Попова, И. М. Вознесенская, Д. В. Колесова, В. М. Савотина; под ред. Т. И. Поповой. – СПб.: Эйдос, 2012. – 224 с.

8. Карнуп, Е. В.. Многоязычная коммуникация в сети интернет как сфера реализации механизмов компрессии сообщений (на материале микроблогов системы твиттер): диссертация ... кандидата филологических наук: 10.02.21 / Карнуп Е. В.; [Место защиты:Российский государственный педагогический университет имени А.И. Герцена].- Санкт-Петербург, 2014.- 236 с.

9. Лазуткина Е.В. Особенности коммуникационной модели блогов//Вестник Ставропольского государственного университета. 2010. № 1. С. 201-207.

10. Макаров Ю.Н. Особенности воздействия интернет-коммуникаторов на социальные процессы в современном российском обществе (на примере блогов и социальных сетей): диссертация...кандидата Социологических наук: 22.00.04 / Макаров Ю. Н.; [Место защиты: Краснодарский университет Министерства внутренних дел Российской Федерации.]- Краснодар, 2016.- 172 с.

УДК 378 (075 8):811.161.

ОБУЧЕНИЕ ТЕМЕ «ОБОСОБЛЕННЫЕ ЧЛЕНЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ» В УЧЕБНИКАХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ 8 КЛАССА

Эргешбаева Н.А.
Университет КГУ имени И. Арабаева.,
Кистаубаева Д.М.
Университет «Мирас» г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақала тыныс белгілерінің қиын бөлімдерінің бірі – сөйлемнің оқшау мүшелеріне арналған. Мысалдарды талдау негізінде автор орыс тілі оқулықтарында материалдың қалай беріліп, оның қалай бекітілетінін ашып көрсетеді, оқшау мүшелердің сөйлеудегі рөлін, бұл тақырыптың 4-8-сыныптар аралығында қалай жүргізілетінін баяндайды.

Summar: The article is devoted to one of the difficult sections of punctuation - isolated members of a sentence. Based on the analysis of examples, the author reveals how the material is presented in textbooks on the Russian language and how it is consolidated, shows the role of isolated members in speech, how this topic is traced from grades 4 to 8.

В казахстанских учебниках по теме «Обособленные члены предложения» выстраивается методика обучения пунктуации; разнообразны упражнения по закреплению данной темы: пунктуационный разбор (умение сформулировать монологическое высказывание-рассуждение); упражнения на наблюдение за синтаксическими конструкциями; списывание; обучающие диктанты (комментированный, предупредительный, объяснительный, творческий); упражнения на реконструирование синтаксических конструкций; упражнения на конструирование (составление предложений по схемам, опорным словам, определённой теме, данной ситуации).

Познакомимся с некоторыми приёмами и формами работы на уроке, целью которых является развитие пунктуационной грамотности. Нами был проанализирован теоретический и дидактический материал в казахстанских учебниках. Логика расположения материала в параграфе подчинена индуктивному и дедуктивному принципам. В 1 части учебника русского языка для учащихся 4 класса общеобразовательной школы с русским языком обучения авторы учебника (Е.В.Богатырева и др.) подводят учащихся к теме синтаксиса «Главные и второстепенные члены предложения. Связь слов в предложении» (урок 10, стр. 26-29; урок 14, стр. 40-42) через ознакомительную тему (Виды речевой деятельности, Язык и языковые явления), фонетическую (Звуки и буквы, слог, ударение, звуко-буквенный анализ слов), морфологическую (Состав слова), орфографическую (Правописание гласных и согласных в корне слов, правописание приставок и суффиксов...). На этих уроках учащиеся вспоминают по схеме о главных членах предложения - подлежащем и сказуемом; о второстепенных членах предложения, поясняющих и уточняющих главные члены предложения [1, с. 40-42].

Затем в 4 части учебника русского языка учащиеся, знакомясь, вновь возвращаются к синтаксическим вопросам: виды предложений, обозначение подлежащего и сказуемого, на какие вопросы они отвечают, чем являются в предложении, понятие грамматической основы. Плавный переход к понятиям второстепенных членов предложения осуществляется через распространённость главных членов предложения второстепенными членами предложения: если они распространены второстепенными членами предложения – значит распространённое предложение, если их нет в предложении – значит предложение нераспространённое (109-110 темы «Мир звезд», стр. 12-16). На уроках 111-113 «Парад планет» (стр. 17-25) учащиеся подробно знакомятся с видами второстепенных членов предложения; дается подробное толкование понятий дополнение, определение, обстоятельство, вопросы, на которые они отвечают, схемы, т.е. графическое изображение их на письме [2, с. 12-16, 17-25].

В 4-ом классе закладывается основа для восприятия в 7 классе темы «Обособленные члены предложения». Рассмотрим, как в учебнике для 7 класса рассматривается и закрепляется тема «Обособленные члены предложения». В оглавлении учебника выделены только лексические темы, грамматические темы не вставлены [3, с. 15-20]. В первом занятии определены задачи, после

определения 5 задач по усвоению лексической темы «Климат и изменения климата» даются всего 2 задачи по грамматике, например: «Вы познакомьтесь с тем: что такое погода, климат; какой климат в нашей стране; почему меняется климат; почему происходят катаклизмы; как решить проблему изменения климата; что такое причастие, причастный оборот; что такое обособленное определение». Затем дается перечень компетенций, которыми овладеет учащийся после изучения данных тем и решения вышеназванных задач: «Вы научитесь: ... ставить знаки препинания при обособленных определениях; использовать паронимы; составлять словесный портрет причастия; писать гласные И, Ы после Ц в корне слова; писать НЕ с разными частями речи.

Во 2-ой главе «Обычаи и традиции» учащиеся знакомятся по грамматике русского языка с тем: что такое спряжение глагола, разноспрягаемые глаголы; что такое деепричастие, деепричастный оборот. Ученики научатся: ставить знаки препинания в предложениях с обособленными обстоятельствами и определениями; писать НЕ с разными частями речи; использовать в речи глаголы, деепричастия.

Во вступлении в главе 3 «Знания: мир и изучение иностранных языков» определены задачи для обучающихся по грамматике. Например, «Вы познакомьтесь с тем, что такое союзы, предлоги, обособленные приложения. Вы научитесь использовать правильно глагол, служебные части речи. Вы повторите, как писать НЕ с разными частями речи».

В главе 7 «День Победы» учащимся поставлены задачи: «Вы повторите, как: ставить знаки препинания в предложениях с обособленными определениями, обстоятельствами; правильно использовать глагол, служебные части речи».

В главе 9 «Если бы я правил миром...» учащимся предложено – «Вы повторите, как: ставить знаки препинания в предложениях с обособленными определениями и обстоятельствами, с вводными словами, с прямой речью; правильно употреблять глаголы разных наклонений». На этой теме заканчивается тема «Обособление» в 7 классе.

Рассмотрим, как в учебнике русского языка для 8 класса рассматривается и закрепляется тема «Обособленные члены предложения» [4, с. 24, 25-26]. На 2-ом уроке по лексической теме «Права родителей и детей» 1-ой главы (стр. 17) рассматриваются грамматические темы: «Омонимичные самостоятельные части речи и союзы. Знаки препинания при обособленных обстоятельствах, выраженных существительными с предлогами»; поставлены задача, формирование компетенции – уметь ставить знаки препинания в предложениях с обособленными обстоятельствами, выраженными существительными с предлогами. В правиле (стр. 24) показаны позиции обособления обстоятельств со значением уступки, причины, условия с предлогами и др., также схемы обособленных обстоятельств. В закрепление нового материала разработаны упр. 33, 34, 35А (стр.25-26) в которых ученикам надо объяснять условия обособления обстоятельств, выраженных сочетаниями существительными с

предлогами. На уроке «Семейные обязанности детей» предлагается грамматическая тема «Знаки препинания при обособленных несогласованных определениях»; определены задачи и формирование компетенции по закреплению этого правила. Под правилом (стр. 30) рекомендованы для детей упр. 43, 54А, 54Д, в которых надо указать условия обособления несогласованных определений.

В 4-ой теме «О спорт, ты – мир!» 11 главы «Развлечения и спорт» обозначена синтаксические темы «Знаки препинания при обособленных обстоятельствах» (стр. 44), Обстоятельства, выраженные одиночными деепричастиями и деепричастными оборотами, не обособляются. если...». Их реализация осуществляется в упр. 67А, 67Б, 69, 70, 81В, 82; для учащихся ставятся задания: прокомментировать, в каких случаях ставится запятая при обстоятельствах, в каких случаях – не ставится; обособляются ли в предложениях фразеологизмы, в составе которых есть деепричастия (9, стр. (44-54) [4, с. 44-54].

В 5-ой теме «Развлечения в нашей жизни» 11 главы «Развлечения и спорт» рассматриваются разные случаи постановки знаков препинания при обособленных определениях: когда определения выражены прилагательным в сравнительной степени или выражены инфинитивом; нераспространенное согласованное определение имеет добавочное обстоятельственное значение или уточняющее значение, или несет значительную смысловую нагрузку. Данные темы закрепляются в упр. 86А 88,93,94А, 98, и одно упражнение № 1 на уроке обобщения по главе 11 (стр. 55-66) [4, с.55-66].

Затем интересующая нас тема развивается в главе 1У «Космос»: «Знаки препинания при уточняющих обстоятельствах и уточняющих дополнениях». В 9-ой теме «Космос – это мы» 1У главы раскрывается тема «Уточняющие члены предложения» (стр. 99), «Знаки препинания при уточняющих обстоятельствах» (стр. 100) в отдельных рамочках, подчеркивается, что это обособленные члены предложения, которые уточняют, конкретизируют значение уточняемого члена предложения, являются тем же членом предложения, что и уточняемое ими слово, указано, при помощи каких союзов присоединяются. Данные правила закрепляются в упр. 155А, 155Б, 156А, 156Б (стр. 96-103). Интерес представляет упр. 159, в котором надо дописать определения к терминам.

Из уроков по теме 10 «Бесконечное пространство космоса» 3 упражнения закрепляют грамматическую тему «Уточняющие обстоятельства» (стр. 104-114). Занимательными являются упр. 161А: нужно составить схемы уточняющих обстоятельств; упр. 161В: надо учащимся составить визитную карточку одного уточняющего обстоятельства, которая включает в себя указанную информацию – способ выражения, связь с уточняемым словом, условия обособления, знаки препинания при нем; также упр. 176Г, в котором дается задание: составить «словесный портрет причастия» *установленными*.

На уроках темы 11 «Изучение космоса» главы 1У «Космос» рассматривается грамматическая тема «Знаки препинания при уточняющих дополнениях» (стр.116); конкретно показаны в правиле случаи выделения на

письме запятыми уточняющих дополнений при значении включения, исключения, замещения и выражении их существительными с предлогами *кроме, помимо, вместо, сверх, за исключением, исключая, наряду, с, включая...* Для закрепления данной темы в учебнике предложены 3 упр.: упр. 180, 181А и третье – упр. № 2 в обобщающем данную 1У главу занятии (стр. 121) [4, с. 121]. Закрепление навыков постановки знаков препинания при обособленных членах предложения организовано на уроках главы У111 «Музыка в современном обществе»: например, в упр. 332В темы 20 «Музыка в нашей жизни» надо составить схемы предложений с обособленными обстоятельствами.

В теме 21 «Универсальный язык музыки» главы У111 грамматическая тема «Приложение» дана в виде постановки проблемного вопроса в упр. 343А: что такое приложение? Какие приложения называются обособленными? Далее в последующем упражнении (упр. 343Б) идет подсказка учащимся: прочитайте схему «Обособленные приложения»; расскажите по ней об условиях обособления приложений и знаках препинания при них. В этой 21 теме еще 7 упражнений посвящены закреплению навыков обособления приложений (стр. 204-210). Заслуживает внимания упр. 349Б, в котором учащимся надо составить визитную карточку обособленного приложения, указывая способ выражения, условия обособления, знаки препинания при нем. Впервые знакомство учащихся с этой темой произошло в 7 классе в главе 111. Знания: мир и изучение иностранных языков (Приложение. Обособленные приложения, знаки препинания при них).

В 22 теме «Современная музыка» У111 главы грамматическая тема «Знаки препинания при обособленных приложениях» идет как повторение на материале 5 упражнений (упр. 353А, 353Г, 354, 355Б, 355Д, №2 в итоговом занятии по У111 главе, стр. 211-221) [4, с. 211-221]. На уроках темы 23 «Научные открытия» главы 1Х «Научные открытия и технологии» (стр. 222-232) 6 упражнений посвящены повторению темы «Обособленные члены предложения» (упр. 368В, 377, 378Г, 379А, 379В, 382В). 8 упражнений темы 24 «Технологии настоящего и будущего» 1Х главы «Научные открытия и технологии» (388В, 390В, 394Б, 396Б, 397, 400В, № 1, 2 итогового занятия главы, стр. 233-245) разработаны для закрепления и повторения грамматической темы «Обособленные члены предложения» [4, с. 233-245].

В школьных учебниках русского языка обособление определяется как интонационное и соответствующее ему пунктуационное выделение членов предложения с целью «придать им относительную смысловую самостоятельность, особую значимость в высказывании» [5, с. 142]. Обычно сразу же вслед за подобными определениями в учебниках, как мы видим, следуют детальные перечни правил постановки запятых при обособлении определений, приложений и обстоятельств, а также упражнения, направленные на закрепление этих правил. Однако уже само наличие строгих правил пунктуационного оформления обособленных членов вызывает вопрос: только ли стремлением говорящего или пишущего подчеркнуть особую значимость тех или иных членов предложения обусловлено это явление. Очевидно, что в основе обособления лежат причины, и

их очень важно установить. Ведь если школьники поймут суть правил, они гораздо лучше усвоят условия постановки запятых при обособлении, повысят уровень своей речевой культуры и расширят лингвистический кругозор.

Список использованной литературы:

1. Русский язык: Учебник для учащихся 4 класса общеобразовательной школы с русским языком обучения. Часть 1./ Е.В.Богатырева, Р.А.Бучина, Н.В.Регель, О.И. Труханова, Е.Э. Штукина. - Алматы: Алматыкітап баспасы, 2019.
2. Русский язык: Учебник для учащихся 4 класса общеобразовательной школы с русским языком обучения. Часть 4./ Е.В.Богатырева, Р.А.Бучина, Н.В.Регель, О.И. Труханова, Е.Э. Штукина. - Алматы: Алматыкітап баспасы, 2019.
3. Сабитова З.К. Русский язык. Учебник для 7 кл. общеобразоват. шк. – Алматы: Мектеп, 2017. – 336 с.: илл.
4. Сабитова З.К., Скляренко К.С. Русский язык. Учебник для 8 кл. общеобразовательной школы. – Алматы: Мектеп, 2018. – 264 с., илл.
5. Русский язык. 7 класс. Учебник для общеобразовательных учебных учреждений. Разумовская М.М., Львова С.И. и др. 2005: 142.

UDC 378.16

DEVELOPMENT OF SELF-EDUCATION COMPETENCE OF STUDENTS IN AN ELECTRONIC EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN FOREIGN LANGUAGE

Abdizhapparova G.T.
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Резюме: в данной статье говорится о применении информационно – коммуникационных технологий и Интернет-ресурсов, способствующих формированию коммуникативной компетенции обучающихся на уроках английского языка.

Түйін: бұл мақалада ағылшын тілі сабағында оқушылардың коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал ететін ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен интернет ресурстарын пайдалану туралы айтылады.

The need to transform education through a competency-based approach is related to new changes in the labor market and globalization. With the introduction of an efficiency-based approach in the field of education, it has become necessary to evaluate the results of the quality of education of students.

For example, the competency-based approach is considered from the methodological point of view of teaching, as a result of which students develop certain professional qualities and skills that meet the requirements set by educational standards: working with information (searching), processing, analysis, storage, etc.) communication skills and the ability to work in a team and independently, planning, evaluating and analyzing one's own activities, the ability to consciously approach problem solving [1].

Competence is a set of interrelated qualities (knowledge, abilities, skills, methods of activity) required for high-quality production activity, established for a specific area of the object and process.

Competence is a person's ability to acquire relevant skills, including personal attitudes towards him and the subject of the activity.

Anyway, for further explanation

In terms of competence, the developers of the "Strategy for Modernization of the Content of General Education" believe that the following should be included in the basic competence structure, and they recommend distinguishing professions.

- competence in the field of independent cognitive activity is based on mastering learning methods from various information sources, including extracurricular sources.

- ability in civic and social activities (appearing as a citizen, voter, consumer);

- competence in the field of social and labor activity (including analysis of the situation in the labor market, assessment of professional activity, approach to norms and ethics of relations, self-organization skills);

- competence in the sphere of life (including personal health, family life, etc.);

- competence in the field of culture and recreation (including the choice of ways and means of using free time, cultural and spiritual enrichment of a person).

In our research, we also distinguish between the concepts of competence and competence, because "competence" is a broad and comprehensive concept, and "competence" is often considered from the perspective of separate subject-action spheres. Therefore, the basis of performance is the basis of performance, which includes several components: motivation, value and activity [2].

As a result of the study of competence-based approaches in the field of education, several categories were identified, according to which each competence represents a certain amount of knowledge, skills and abilities. For example, functions are divided into the following categories:

- 1) Value-emotional competence provides a mechanism for self-determination of students in learning and other activities. As a result of this ability, the student's ability to form a value direction, perceive his role in the world around him, his attitude to his actions, and determine the level of responsibility in decision-making is determined. . Students can develop this skill through moral choice or moral dialogue.

- 2) General cultural competence enables students to participate in cultural dialogue, to find the cultural bases of family, social, social phenomena and customs, as well as to acquire the culture of self-education and self-development of students in everyday life and during the study period. vacation. From the point of view of teaching a foreign language, socio-cultural competence is considered, which includes the readiness and ability to compare and analyze teaching models and native languages, to study their cultural features, to create intercultural speech activities. Sizes and features of words.

- 3) Educational and cognitive abilities include elements of logical, methodical, educational activities related to real objects of knowledge. It includes knowledge and skills in organizing, planning, analyzing, reasoning, learning and self-evaluation of cognitive activities.

- 4) Information literacy provides the student with skills related to information in subject and educational areas, as well as in the surrounding world. In today's world,

communication skills are the key to success in various areas of communication, including professional environments. Competence is generally understood as the student's ability to work with information: search, select, highlight the main points [3].

Labor and economic conditions. The results of metabolism include a certain scheme of comprehensive educational activities that ensure the unhindered realization of a person's readiness for self-development and self-education. Meta-thematic results include the formation of students' ability to implement the following educational methods:

1) Identify and create learning objectives. (e.g. knowing enough English to travel abroad)

2) Determine the path to the goal, what part of the path you can take on your own, and what you need help with (you can use an electronic dictionary yourself, but you may need "third party" help. Understanding sentence structure and basic grammar).

3) Maintaining motivation during training (perhaps accomplishing the set goals according to the set plan).

4) Ability to evaluate the achieved results and analyze the reasons for failure

5) Active use of Internet technologies in education.

The subject outcomes include the mastery of skills related to the subject area, types of activities to acquire new knowledge in the subject area, their transformation and application in educational, educational and project-social contexts. There are scientific terms, basic concepts, methods and techniques for situations that make up scientific thinking.

The process of continuous self-learning is one of the most important aspects of a modern performance-based approach. Therefore, the quality of formation of professional skills can be evaluated depending on the level of formation of self-education skills. A high level of self-education allows students to increase their competitiveness in the labor market, as well as in the market of educational services, if necessary, to enter prestigious educational institutions and receive quality higher education. With this ability, the student constantly improves his qualifications in his professional field [4].

Self-discipline behavior is the foundation of self-discipline skills. This structure reflects the basic desire of students to expand their educational potential and increase their competitiveness. In this regard, the role of educational institutions in the process of forming values, continuous independent action and self-development for the professional and personal growth of future specialists is growing.

The ability to self-educate is considered one of the main skills and a necessary basis for the successful development of a person's personality and professional activity. Formation of self-education skills can be carried out only in self-education activities, which can be defined as a process of personal cognitive work aimed at improving foreign language communication skills. Self-directed learning develops the inner world of students.

This development is sustainable and necessary. This suggests that self-directed learning is a part of the learner's inner world as well as the result of his own behavior.

References:

1. Ариян М. А. Современные технологии обучения иностранным языкам в школе: учебное пособие. Нижний Новгород: ФГБОУ ВПО «НГЛУ», 2013. С. 63-75.
2. Барышников Н. В. Методика обучения второму иностранному языку в школе. М.: Просвещение, 2003. 159 с.
3. Божович Л. И. Проблемы формирования личности. М.: МПСИ, 2001. 349 с.
4. Бухаркина М.Ю. Метод проектов в обучении английскому языку // Иностранные языки в школе. 2005. № 3. С. 24-28.

UDC 81-11

SITUATIONAL APPROACH IN TEACHING ORAL SPEECH IN A FOREIGN LANGUAGE

Abdullayeva Sh. Kh.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада шет тілінде ауызша сөйлеуді оқытудағы ситуациялық тәсілдің маңыздылығы негізделді. Оқу-сөйлеу жағдайы студенттерді сөйлеу әрекетіне ынталандыруға арналған. Тек қарым-қатынас жүйесі ретінде көптеген маңызды қасиеттердің тиімді дамуы мүмкін. Шет тілі сабақтарында қолданылатын қарым-қатынастың оқу-сөйлеу жағдайларын модельдеу процесінде сөйлеу дағдылары мен дағдыларының мақсатты қалыптасуы мен дамуы жүреді, студенттердің сөздік қоры мен лингвистикалық көкжиегі кеңейеді.

Резюме: В данной статье обосновывается важность ситуативного подхода в обучении устной речи на иностранном языке. Учебно-речевая ситуация призвана мотивировать обучаемых к речевой деятельности. Только в ситуациях как системах взаимоотношений возможно эффективное развитие многих важнейших качеств. В процессе моделирования учебно-речевых ситуаций общения, применяемых на занятиях по иностранному языку, происходит целенаправленное формирование и развитие навыков и умений говорения, расширяется словарный запас и лингвистический кругозор обучаемых.

One of the most important principles of learning foreign languages of communication is situativeness. According to this principle, the exercise has a situational basis for students and increases motivation to speak, read, listen and write in a foreign language. The situation has become a familiar sign of a modern foreign language lesson. The main rule is the use of educational and speech situations in foreign language lessons.

The method of verbal (situational) learning developed directly from the method and is based on structural orientation in linguistics and behaviorism in psychology. This method appeared in the UK in the 1930s, the supporters of which were recognized by famous British scientists X. Palmer, A.Hornby, who sought to scientifically substantiate the oral basis of teaching and develop the basic provisions of the direct method. The followers of the oral method for the first time asked a question about the scientific choice of the teaching content, the completion of the

studied lexico-grammatical material and the sequence of its assimilation using certain methods and exercises.

Since the study of a foreign language takes place in an artificial language environment, the objective world is modeled using various situations: problematic, teaching and natural speech situations.

The creation of such situations in real communication comes from life itself, and in an educational situation there is only one case—an educational situation in which a teacher and a student communicate for the purpose of teaching and learning. In real life, a person interacts in completely different situations, so in the learning process there is a need to create natural conditions. The situation in English lessons should be as close as possible to natural conditions, since it determines the verbal behavior of communication [1].

In order for a student to perform the expected speech action, he must be placed in conditions that can cause this speech action. The main role is played by the teacher who initiates, organizes and manages relationships. The success of the development of communication skills depends on the teacher's relationship with the student in the student's language.

Practice shows that speech situations close to real life contribute to improving the effectiveness of the lesson, increasing the speech activity of students, increasing their interest in the language and, most importantly, creating speech situations and teacher activity in search.

Therefore, the organization of classes based on the application of the situational principle makes the process of learning to communicate in English natural, interesting and informative and is the main condition for successful mastery of a foreign language.

In modern methodology, the situation principle is considered as a means of implementing a communicative approach in teaching. According to A. N. Shchukin, the situational principle presupposes the organization and conduct of lessons in which the introduction and consolidation of educational material is carried out using topics and situations of communication reflecting the content of the chosen field of communication.

S. A. Buchbinder says that "a communicative situation is a set of situations, situations and relationships that force potential interlocutors to communicate." In general, the situation as a principle means that all speech exercises are performed on the basis and with the help of situations [2].

For the methodology of teaching foreign languages, repetitive, most common or standard situations are important, such as:

In "Dr.", "theater", "shop", that is, imaginary cases in which the speech activity of the interlocutors is carried out.

Therefore, it can be concluded that the conditions of communication are different. Depending on the goals and objectives of the lesson, a certain type of situation and type of relationship between students is chosen, which contributes to accessible, conscious and sustainable memorization of the material. The place and role of each situation indicated in the lesson is determined by the logic of the

educational process. Different types of situations increase students' academic performance, stimulate cognitive and creative activity, and are also used at all stages of learning the material. In the classroom, exercises are needed that provide an adequate communicative exercise. The description should be very brief, for example: "you are traveling around the city, shopping, talking about where and how you are going, etc."

Such tasks teach students speech interaction in foreign language lessons in a communicative-oriented learning environment.

In addition, various situational tasks are implemented in English lessons, each of which is important for the organization of the educational process. The teacher should know the role of each situational task when planning his activities with students, he cares about the implementation of not one, but the entire system of functions.

Situational focus helps to stimulate speech; and in this sense, exercises of this type can be called motivational exercises. Exercises should be structured in such a way that each speech action is performed as best as possible with an external reaction, which is the criterion for assessing the reliability and direction of this statement [3]. In these conditions, situational exercises imitate the natural process of communication, which makes it possible to bring the study of oral speech closer to the situation of natural communication.

Thus, the situation is the most important principle of learning a foreign language.

References:

1. Вайсбурд М. Л. Использование учебно-речевых ситуаций при обучении устной речи на иностранном языке: учебное пособие для проведения спецкурса по обучению иноязычному общению в системе повышения квалификации учителей. Обнинск: Титул, 2001. 128 с.
2. Зайцева С. Е. Коммуникативность как главная черта современного урока иностранного языка // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 15. – С. 396–400. – URL: <http://e-koncept.ru/2016/86982.htm>.
3. Nunan, D. Designing Tasks for Communicative Classroom [Текст] / D. Nunan. – Cambridge: CUP, 1991. – 96 p.

UDC: 378.1

THE STYLE OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION

Abdullina D.S.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: мақалада «педагогикалық қарым-қатынас» ұғымы коммуникативті құбылыс ретінде қарастырылады; педагогикалық қарым-қатынастың әртүрлі стильдері талданады: авторитарлық, либералдық және демократиялық. Қарым-қатынастың әртүрлі стильдерінің психологиялық-педагогикалық ерекшелігінің сипаттамасы, олардың педагогикалық қарым-қатынас кеңістігіндегі жағымды және жағымсыз көріністері берілген.

Резюме: в статье рассмотрено понятие «педагогическое общение» как коммуникативный феномен; проанализированы различные стили педагогического общения: авторитарный, либеральный и демократичный. Дана характеристика психолого-

педагогической специфики разных стилей общения, их позитивных и негативных проявлений в пространстве педагогических коммуникаций.

Education is not just an activity aimed at personal development, it is an aid in changing the inner emotional and cognitive experience of a child, as a result of his training and upbringing. That is, assistance in the child's awareness of his own aspirations and capabilities, in the development of his abilities and personal growth in general. It is assumed that this activity contributes to the development of spiritual needs for cognition, reflection, beauty, creativity and the disclosure of "individual talents of the individual in accordance with the prerequisites and motivations ...".

The success of the student's personality development depends on a successful psychological situation. And one of the reasons for this well-being is the correctly chosen style of pedagogical communication.

Communication between an adult and a child, a teacher and students is a collaboration that creates zones of the closest development of a personality, its individual qualities, needs and worldview.

Direct, live communication gives rise to emotions, experiences, affects, which is a condition for the student's personal growth. And the effectiveness of this communication, its influence on the student, depends on the style of communication chosen by the teacher [1].

The style of pedagogical communication is a certain set of typical requirements and techniques of a teaching and educational nature, which contain the expected results of the students' response behaviour. The style of pedagogical communication or leadership is expressed in various forms of organizing the activities of the teacher and student, and their communication.

Pedagogical communication in general has certain specifics. This specificity is due to various planned positions (functional, social, etc.), the roles of the subjects of communication. In the process of pedagogical communication, the teacher fulfills his role responsibilities for the management of the educational process.

The effectiveness of this choice and the action of these forms depends, among other things, on the level of the teacher's professional pedagogical level. The style of pedagogical communication consists of the teacher's ability to communicate, the nature of the relationship between the teacher and students, their personal and interpersonal characteristics. Being a category, socially and morally saturated, the communication style directly reflects the teacher's pedagogical culture, as well as the general culture of the teacher [2].

Russian psychological and pedagogical science traditionally distinguishes three main styles of pedagogical interaction: authoritarian, democratic and liberal. There are variations in the names of these styles: imperative, command-administrative, conniving, anarchic-ignoring, etc.

Authoritarian style. Being a once popular style of communication, he is still losing his position. With an authoritarian manner of communication, the teacher has sole authority to make a decision regarding the resolution of the problems posed, often by himself, affecting the activities of both the entire class team and personally each student in it. Often, based on personal motives, the teacher independently sets

goals and ways to achieve them. And also sets the degree of interaction when solving them. The authoritarian style manifests itself in the centralization of the entire educational process on the personality of the authoritarian, in the sole exercise of managerial functions, in the use mainly of orders, instructions. Authoritarianism is found in a decrease in self-analysis and self-control of the teacher and significantly hinders the development of independence and activity of students. "The authoritarian style of communication, according to N. F. Maslova, generates inadequate self-esteem of students, instills a cult of strength, forms neurotics, causes an inadequate level of pretensions in communicating with people around them" [3].

The liberal style of communication is characterized by the tendency of the teacher's desire to be least involved in the work in the classroom. Such teachers only formally perform their direct duties, limiting themselves exclusively to teaching.

The result of the chosen strategy is considered to be a lack of control over the activities of students and the dynamics of their personality formation. As a rule, academic performance in the classes of liberal teachers is unsatisfactory.

Inconsistency in decisions and actions taken, indecision in difficult situations characteristic of a liberal teacher. "The common features of conniving and authoritarian communication styles, despite the apparent opposite, are the distant relationship between the teacher and students, the lack of trust between them, the obvious isolation, alienation of the teacher, demonstrative emphasis on his dominant position." [3]

Democratic style of interaction. He is characterized by a wide connection with students, an expression of trust and respect for them, the teacher tries to normalize and strengthen emotional contact with the class without suppressing them. In their teaching activities, teachers who adhere to a democratic style, activate intellectual passion and motivation for cognitive activity. If a child feels tension, negativity in his direction from the teacher, indifference to his own experiences, misunderstanding, he has a negative attitude towards the teacher. This generates aggression and contradictions in the mutual understanding of the teacher and the student. The democratic style helps to avoid this almost completely. After all, there is a direct relationship between the ways of communication between the student and the teacher with the formation of the student's teaching motives. A friendly, trusting attitude promotes learning, increases self-confidence and motivates to actively acquire new knowledge and skills.

Practice shows that a teacher, using a democratic style, cannot exclude the use of the other two from his activities. The presence and use of some private techniques in the democratic style, for example, from the authoritarian style, is dictated, among other things, by some features of classroom collectives [4]. Observation of this phenomenon has shown that such a combination of styles often turns out to be quite effective, especially when working with teams or specific students showing a relatively low level of socio-pedagogical or personal development. But even in such a situation, when there is a need to mix styles, for example, democratic and authoritarian, the teacher should focus on the predominance of a democratic style of communication, interaction. It should be aimed at dialogue and trustful cooperation

with students. It is this approach that makes it possible to effectively achieve positive results of the personal development strategy of teacher-student interaction.

In conclusion, it is worth noting that within the framework of the scientific discussion, a different classification of styles of pedagogical interaction is proposed, based on the analysis of psychological mechanisms that determine a person's communicative strategy. This classification allows us to distinguish three styles that are fundamentally different in their psychological nature: authoritarian, manipulative and dialogical. However, this article presents a classification that is generally accepted by the pedagogical community at the moment.

References:

1. Подлиняев О.Л. Очерки о теориях личности в психологии и их педагогических проекциях: Учебное пособие. Иркутск: ФГБОУ ВО «ИГУ», 2016.
2. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений/ В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, А.И.Мищенко, Е.Н.Шиянов, М. . Издательство «Школа-Пресс», 2017.
3. Маслова Н.Ф. Психологическое благополучие школьников в системе современного образования. Учебное пособие. - СПб.: Нестор-История, 2016. 180 с.
4. Гуманистическая направленность штайнеровской педагогики: Учебно-метод. Пособие для преподавателей и студентов педагогических вузов /пер. с финн. А. Ойттинен. 2-е изд., испр. и доп. / Под ред. Е.Г. Речицкой. М. : Гуманитар. Издательский центр ВЛАДОС, 2016. 175 с.

UDC 811.111

EXTRACURRICULAR ACTIVITIES AS A MEANS OF MAINTAINING INTEREST IN LEARNING ENGLISH

Abdullina J.A.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мақалада ағылшын тілін жақсы меңгеруге ықпал ететін маңызды құралдардың бірі-мектептегі сыныптан тыс жұмыстар туралы айтылады. Бұл оқушылардың тәуелсіздігін дамытуға ықпал етеді, ағылшын тілін үйренуге қызығушылықты арттырады, өз білімін практикада қолдануға мүмкіндік береді, сонымен қатар оқушылардың білім қорын толықтырады, олардың білімдері мен дағдыларына сенуге мүмкіндік береді, өзіне деген сенімділікті арттырады. Ол студенттерді Ұлыбритания мәдениетімен, олар үйренетін тілмен көбірек таныстырады. Мұғалім ағылшын тілін үйренуге деген қызығушылықты үнемі қолдап, тереңдетіп, дамыта алатындай етіп сыныптан тыс жұмыстың мазмұны мен формасын қалыптастыруы керек.

Summary: В статье рассказывается об одном из важнейших инструментов, способствующих хорошему овладению английским языком-внеклассных мероприятиях в школе. Это способствует развитию самостоятельности учащихся, повышает интерес к изучению английского языка, позволяет применять свои знания на практике, а также пополняет базу знаний учащихся, позволяет им доверять своим знаниям и умениям, повышает уверенность в себе. Он больше знакомит студентов с культурой Великобритании, языком, который они изучают. Учитель должен формировать содержание и форму внеклассной работы, чтобы он мог постоянно поддерживать, углублять и развивать интерес к изучению английского языка.

One of the important means contributing to the better assimilation of the English language is extracurricular work at school. It promotes the development of students' independence, increases interest in learning English, gives the opportunity to apply their knowledge in practice, also replenishes the knowledge of students, gives them the opportunity to believe in their knowledge and skills, increases self-confidence. It introduces students more widely to the culture of Great Britain, the language they are learning. The teacher should form the content and form of extracurricular work in such a way as to constantly maintain, deepen and develop interest in learning English.

The forms and methods of extracurricular work are determined depending on the age and level of students' studies. In the methodology of teaching English, there are a lot of different types of extracurricular activities.

The objectives of extracurricular work in a foreign language are:

- 1) expansion and deepening of knowledge, skills and abilities in mastering foreign language communicative activity;
- 2) stimulating students' interest in studying the subject;
- 3) comprehensive personal development, including intellectual, emotional-volitional and spiritual-moral spheres.

Extracurricular work in a foreign language solves the following tasks:

- improvement of the knowledge, habits and skills acquired in the lessons of IA;
- development of students' creative abilities, independence, aesthetic tastes;
- fostering love and respect for the people of their native land and the country whose language is being studied.

There are various forms of extracurricular work: individual, group and mass.

I conduct individual extracurricular work with individual children whose knowledge is not at a very high level. They are happy to help in preparing for the event: they design the corridor and the assembly hall at the school, prepare messages or reports about the country of the language being studied, about outstanding people, help in the presentation and selection of musical accompaniment, etc. Strong students are involved in activities that include various contests, Olympiads, quizzes, business games, etc. Individual work can be carried out continuously or sporadically [1].

The group form of extracurricular work has a clear organizational structure and a relatively permanent composition of participants united by common interests. Various circles belong to this form: conversational, vocal, theatrical, translators, extracurricular reading, etc. Combined circles have proven themselves positively, where different types of activities are combined, for example, learning songs and preparing dramatizations, extracurricular reading and watching films with further discussion of what has been viewed. It is during extracurricular classes that the guys develop projects, prepare for competitions. Classes in circles are usually held regularly.

Mass forms of extracurricular work do not have a clear organizational structure. These include such events as amateur art evenings, festivals, contests, carnivals, themed evenings. These events are held sporadically.

All forms of extracurricular work are closely interrelated. Only the alternation of various forms of extracurricular work and their use in interrelation contribute to maintaining students' interest in extracurricular work, and provides a positive result.

I believe that extracurricular work occupies an important place in teaching English. Each school has students with different levels of knowledge in English. To interest them, I have to use different methods, I try to involve them in extracurricular activities. All students with different levels of language knowledge, but, most importantly, interested, participate in the preparation of school events.

It is also possible to distinguish such a form of extracurricular work as a Week of a foreign language at school. This form is mass in nature, as it provides for the participation of a wide contingent of students in it, and in its structure is complex, as it includes a complex of events that are different in meaning and form, which take place in a certain period of time and are aimed at implementing the tasks of an integrated approach to the education of schoolchildren.

A week of a foreign language is held during a certain period of the academic year according to a pre-compiled program that defines the goals, content and form of any of its components. The topics of the Week's events should be interesting, informative, accessible, related to the educational material and meet the age characteristics of students, the level of their language training [2].

Contests during the English Language Week related to the use of ICT are of increasing interest. Students come to the language lab after school hours to prepare a presentation on a given topic, make a slide show, apply a video, insert musical accompaniment. In the future, these works can be used in English lessons with the author's signature, which is also important. A prerequisite for the Week is the creation of an atmosphere of conviviality, ease. Students should feel satisfaction and joy from their participation in the holiday. Compulsory participation of schoolchildren is not provided for. The Week ends with the announcement on the line of winners, active participants of all competitions and their awarding. The order is read out, and certificates are awarded.

It is extracurricular activities that help to maintain motivation at the proper level, as well as interest in the country of the language being studied and in the subject itself. It should be noted that extracurricular work is based on a voluntary basis, it does not tolerate an authoritarian style of communication. The teacher is recommended to build a relationship with the student in such a way that they would turn out to be communication partners. This helps to remove psychological barriers and complexes that interfere with self-expression. Only with this approach will the student's personality develop comprehensively.

The importance of extracurricular work in a foreign language is not only in the formation and maintenance of interest and motivation to learn a language, but also in the formation of cognitive activity of students, in the reasonable organization of their leisure [3].

In conclusion, I would like to advise all English teachers not to be afraid to experiment and apply various forms of extracurricular work, alternate them with classroom work, give students more independence when preparing different forms. It is in extracurricular work against the background of the absence of an English-speaking environment that students have practice in the use of the English language, in mastering communicative competence, i.e. training is provided not so much for the language system as for practical mastery of a foreign language.

References:

1. Reshetnikova Z. B. How I support the student's interest in teaching English. //Foreign languages at school.— 2003. — № 2.
2. Shepeleva V. I. Principles of organization of extracurricular work. //Foreign languages at school.— 1975. — № 5.
3. Parshina I. V. Independent work of students in a foreign language.//Foreign languages at school.— 1987. — № 2

UDK 811

TECHNOLOGY OF TEACHING AMERICAN CULTURE IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS AT THE MIDDLE STAGE OF EDUCATION

Abdumavlenova Malika Makhsutzhankyzy
Master's student of the IN-NP-2111P-1 group
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада зерттеу американдық мәдениетті оқыту үшін оқу материалдарын таңдау критерийлерін анықтаудан және шет тілі сабақтарында американдық мәдениетті оқыту технологиясын жан жақты қарастырудан тұрады

Резюме: В данной статье рассматривалось использование определения критериев выбора учебных материалов для преподавания американской культуры и всестороннего рассмотрения технологии преподавания американской культуры на уроках иностранного языка

As the final result of training, communication skills must not only master students' foreign language communication skills, but also master a large amount of non-verbal information, which is necessary for full communication and mutual understanding, because if you do not understand the surrounding reality, the latter is impossible. Therefore, the opinions on the need for research institutes to study the specific situation of language countries have been generally recognized, and country-specific methods have become one of the basic principles of teaching foreign languages. National education standards believe that as the goal of teaching foreign languages at the basic level "the education of school children with a positive attitude in a foreign language, the culture of people who speak this language." The premise of foreign language education is to understand the culture, history, reality and traditions (linguistics, country studies) of the language country under study."

It is not accidental to study language and culture together at the same time, because it helps to successfully combine the elements of regional research with

language phenomena. These phenomena are not only a way of communication, but also a means to familiarize students with the new reality. This method of teaching foreign languages in schools not only helps to solve practical, general education, development and educational tasks more effectively, but also has huge opportunities for the formation and further development of learning motivation.

Today, society regards educating and cultivating a highly educated person with communicative skills in intercultural communication behavior as the main task of the school, mainly through a full understanding of the interlocutor's speech and the original text. This fact determines the relevance of the subject of our research work.

Linguistics helps to form the ideas of "stereotypes of national thinking" and "national psychology". Language and culture represent not only language, but also the culture of the country. This aspect increases the motivation for teaching—the law of interest takes effect [1].

Language units reflect the characteristics of the country, the way of life of the people, geographical characteristics, culture, economy, and politics. In terms of language and culture, the unit of language gives the amount of background knowledge. The language unit acts as a carrier of information about the particularity of mentality. This method eliminates the considerable difficulties that hinder the acquisition of language skills. This word is a container of knowledge. Language and culture are the main criteria for communication between people. Every modern civilized person is aware of the interconnectedness, integrity of the world and the necessity of cooperation between peoples and cultures. All aspects of culture—mentality, lifestyle, value system, national character, and beliefs play an important role in the field of international exchanges. Language originated in culture, developed in culture and displayed it. All the elements that make up the "world language picture" exist in a series of related systems: linguistics, cultural studies, sociolinguistics, ethno linguistics, and psycholinguistics.

The common direction of these systems is that people are the personality of language, language is the system that embodies cultural values, and culture is the highest level of language. When learning a foreign language, students are faced with many facts that have nothing to do with the fields of vocabulary, phonetics, grammar, or stylistics, but facts related to the fields of society, daily life, or history. The correct use or understanding of certain words or phrases sometimes requires an understanding of their origin, the circumstances in which they are recommended to be used, or the simplest information from the history, literature, and political reality of the language country under study. With the knowledge of the grammar, vocabulary and phonological norms of foreign languages, it is necessary to study the culture of its people—familiar with history, literature, geography, daily life, traditions, economy, national politics, and psychology. All this information is usually mentioned by the term "national research" that appeared in the 1880s, and the method of teaching this information when learning a foreign language began to be called "linguistics."

The study of foreign languages is closely related to the culture of native speakers of foreign languages, and it is also related to today. In terms of the humanization and democratization of school education, considerable attention is

focused on finding the most effective methods and forms of cooperation with students. Language and culture began to be regarded as axioms of foreign language teaching methods. There are more alternative solutions, and a more productive search for new ways to teach the subject as a whole will be [2].

The study of foreign languages is closely related to the culture of native speakers of foreign languages, and it is also related to today. In terms of the humanization and democratization of school education, people pay great attention to finding the most effective methods and forms of cooperation with students. Language and culture began to be regarded as axioms of foreign language teaching methods. There are more alternative solutions, and a more productive search for new ways to teach the subject as a whole will be.

So far, two methods of foreign language teaching culture have been formed: social studies and philology. Social science methods are based on disciplines traditionally related to the study of any foreign language. Country research is considered to be a comprehensive academic discipline, including various information about the language country studied. Unlike the basic science on which it is based, national research covers a variety of piecemeal information and is defined as a discipline in the field of geographic science, which is engaged in comprehensive research on materials, large areas, and countries.

According to the theory of the concept of "linguistics", this direction includes language teaching on the one hand, and on the other-the transmission of specific information about the language country under study. Since the central object is not the country, but the background information about native speakers, their culture is in a broad form, and it would be more correct to talk about "cultural research". Nevertheless, the term "linguistics" has firmly entered the practice of foreign language teaching [3].

However, it is necessary to understand the difference between traditional country studies and language country studies. Country studies are a social science discipline. No matter what language is used to teach, linguistics is a linguistic discipline. To a greater extent, it is not taught separately as a discipline, but in the course of learning a foreign language.

At the same time, foreign language and culture teaching is not only used as a means of interpersonal communication, but also as a means of enriching the personal spiritual world on the basis of obtaining knowledge about the culture of the language country (history, literature, music, etc.), about the structure of language, its system, characteristics, characteristics, etc.

The language component of foreign language teaching content includes specific knowledge (language and culture), as well as skills and abilities (verbal and non-verbal behavior). When selecting the content of the national culture part from various languages and cultural materials, content that has teaching value and can promote "not only communication in a foreign language, but also familiarity with the culture of the language country" should be selected.

Therefore, when choosing language materials, background, non-equivalent, connotation vocabulary units, idioms, nonverbal sign language, facial expressions

and daily behaviors that reflect the culture of the language country under study, the language component of the teaching content occupies an important position. Close attention should be paid to "national reality"—meaning having excellent national characteristics (for example, "Statue of Liberty") and background vocabulary—additional national color information. According to many researchers, it is these language and speech elements with a specific country orientation that differ in distinctive characteristics, and ignorance of them leads to difficulties in communicating in foreign languages, including through printed texts (in other words, it reduces students' communicative ability). The difference between these units is mainly due to "the comparative nature of the content plan of the foreign language unit due to the internal facts of the language compared with the native language unit.

Units with this specific national content include not only lexical, stable speech complexes, but also phonetic elements, including variable phrases and sentences, macro-words and micro-words. In all the processes of communicating with foreigners such as reading works of art, media, watching movies, listening to songs, etc., it is necessary to carefully select and study the language units that most vividly express and reflect the characteristics of national culture [4].

At the same time, foreign language and culture teaching is not only used as a means of interpersonal communication, but also as a means of enriching the personal spiritual world on the basis of obtaining knowledge about the culture of the language country (history, literature, music, etc.), about the structure of language, its system, characteristics, etc. Knowledge. It includes specific knowledge (language and culture), as well as skills and abilities (verbal and non-verbal behavior).

When selecting the content of the national culture part from various languages and cultural materials, content that has teaching value and can promote foreign language exchanges and familiarity with the culture of the language country should be selected. Therefore, when choosing language materials, background, non-equivalent, connotation vocabulary units, idioms, nonverbal sign language, facial expressions and daily behaviors that reflect the culture of the language country under study, the language component of the teaching content occupies an important position. In the foreign language teaching system as a foreign language culture, the most important means is to maintain the motivation for cognition, development and educational activities, so as to generate motivation for communication among students.

The linguistic and cultural methods of foreign language teaching not only help to solve practical, general education, development and educational tasks more effectively, but also provide huge opportunities for the origin and long-term support of learning motivation.

References:

1. Ариян М. А. Современные технологии с обучения иностранным языкам в школе: Учебно-методическое пособие. — Н. Новгород, 2013. — 108 с. .
2. А. В. Бабаянц // Иностранные языки в школе. -2014.- №3.- С. 60-66. .
3. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. — М.: Искусство, 2019. — 220 с. .

UDC 10.309.1

NON-STANDARD HOMEWORK IN ENGLISH AS A WAY TO INCREASE THE MOTIVATION OF STUDENTS FOR THE LANGUAGE BEING STUDIED

Akberdiyeva D.A.
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мақала студенттердің оқитын тілге деген ынтасын арттыру тәсілі ретінде ағылшын тіліндегі стандартты емес үй тапсырмасы тақырыбына арналған. Мақаланың басында үй тапсырмасының оқу процесіндегі рөлі қарастырылады, ол сізге өткен лексикалық немесе грамматикалық материалды қайталауға, белгілі бір саладағы білімді жалпылауға немесе тіпті тереңдетуге мүмкіндік береді.

Резюме: Статья посвящена теме нестандартного домашнего задания по английскому языку как способу повышения мотивации обучающихся к изучаемому языку. В начале статьи рассматривается роль домашнего задания в учебном процессе, которое позволяет повторить пройденный лексический или грамматический материал, обобщить или даже углубить знания в определенной области.

The modern world dictates its own rules, where it is impossible to stay in place, it is necessary to look for an innovative one, cultivating your profession. We need a new, fresh look at the lesson of creativity, a non-standard approach, a new direction in the teaching methodology. Working as a teacher at school raises many questions, for example, how to make the learning process exciting, effective, non-standard? The problem of finding effective methods and techniques of teaching a foreign language is very urgent. Among the various methods and techniques are non-standard forms of classes. Each lesson has a huge potential for solving new problems. But these tasks are often solved by means that do not lead to the expected positive result. A person facing a choice out of fear of making a mistake usually follows the crowd. After all, there is an opinion that most people are not wrong [1]. However, the German philosopher Hegel said: "when everyone thinks the same, no one thinks particularly."

Thinking like everyone else is standard thinking in accordance with stereotypes. Both the students and the teacher are interested in when the lesson is modern, and if the lesson is modern, it will certainly lay the foundation for the future.

A good lesson is not an easy task. The role of the teacher and the student in the activity is changing. The research student actively participates in the evaluation of his activities and the activities of his classmates, while the teacher only directs, directs and directs knowledge.

The main purpose of learning a foreign language is communication. In order to create a favorable climate that orients students to communicate, it is necessary to choose the forms of lessons that will stimulate students' activities. The experience of school teachers and the research of innovative teachers show that non-traditional

forms of teaching can maintain students' interest in the subject and increase motivation to learn.

However, there is no clear definition of a "non-standard subject" in pedagogy. The most common is the characteristic of such an activity as an improvised training session having a non-standard structure and an unusual organizational form. On the other hand, lessons in a particular learning technology can be called non-standard.

Non-traditional forms of classes allow not only to increase students' interest in the subject being studied, but also to develop their creative independence, teach them to work with various sources of knowledge. Such forms of conducting lessons "clean up" lesson traditions, enliven thought [2].

The task of the teacher is not only to explain the material. Sometimes during the game, students not only listen, but also remember a lot of things. That's why you will soon find standard classes in foreign schools, colleges and universities. What can you offer students? you can use elements of a theatrical performance: music, songs, singing, poetry and even dancing. Writing poetry is a great way to demonstrate imagination and a special sense of language.

The project method allows students to form the skills of independent research in this field, which will further help them to implement more complex projects in their professional activities. Each project (for example, developing a presentation, writing recipes, etc.) is associated with a specific topic and develops over a certain period of time.

Non-traditional game forms of the English lesson can take place in the form of the following games [3]:

- a business game, the time of which may take the entire lesson or several classes,
- a logic game,
- role-playing games in the classroom (staged),
- game organization of the educational process using game tasks (lesson-competition, lesson-competition, lesson-KVN).

Suitable for working in groups from school to adults. Usually at the first lesson (of course, at any time of the school year), students are given chopsticks, and everyone is asked to write their name. Then the student sticks are collected and placed in a pencil cup. They will be useful in this and subsequent sessions.

Instead of asking the students in order or in the order I chose, they pull the wand out of the glass without looking. Sometimes the same student meets twice in a row, but such randomization during selection increases Ed: a student who just answers, relaxes a little and does not think, rest does not work here. The same survey with the "circle" — there are comrades who consider themselves lazy, so they calculate what problem will cover them. On the other hand, with chopsticks you can't count anything, so you need to think [4].

I don't always use it, but where it is necessary-in the order of the survey there are tasks that a good teacher chooses.

A student throwing a cube talks about the picture on the theme of the past, for example, in the picture of a squirrel in the morgue, a student lists animals. You can change the images each time depending on past themes.

For high school students, this grammar can encourage students to learn hip-hop or rap songs using the grammar presented in the grammar lesson, students create their own fictional story. Creative homework. Work at home. Of course, it should also be "useful", but this does not prevent it from being interesting. Give your student the creative homework he wants. For example, if you are reading, ask him to prepare a summary of an episode of your favorite TV series. If you are researching the topic of "Food", ask her to make a menu for her restaurant. In addition, students are invited to create a presentation on a topic or work that I passed with a poster. You can come up with creative and fascinating homework for any grammatical or lexical topic. Any subject can be made interesting by linking the student's personal experience, his opinion or preferences. The same can be done with any lexical topic. Summing up, we can say that a non-standard lesson is an organic combination of education, development and learning. They are creative and unusual, and most importantly effective. Freed from the template, the teacher's pedagogical creativity creates interesting examples of non-standard forms of learning, which allows the teacher to develop interest in learning a foreign language, develop skills.

References:

1. Елухина Н. В. Роль дискурса в межкультурной коммуникации и методика формирования дискурсивной компетенции // ИЯШ 2015 № 3-14с.
2. Сосула И. Ю. Нетрадиционные формы урока иностранного языка как один из способов повышения эффективности обучения и интереса к иностранному языку // Молодой ученый. — 2017. — №30. — С. 82-84. — URL <https://moluch.ru/archive/164/45247/> (дата обращения: 18.09.2018).
3. Барменкова О.И. Видео занятия в системе обучения иностранной речи // ИЯШ — 2013 — №3. С.20–25.
4. Владимирова Л.П. Интернет на уроках иностранного языка // ИЯШ — 2016 — №3. С.39–41.

UDC 81'373.45

SEMANTIC FEATURES OF AMERICANISM IN MODERN GERMAN

Alimzhanova F.B.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақала неміс тіліндегі англицизм мен американизмге арналған. Мақалада ағылшын және американдық сөздердің неміс тіліне ену себептері қарастырылады, осы неологизмдерді қолданудың ең көп таралған жағдайлары қарастырылады

Резюме: Данная статья посвящена англицизмам и американизмам в немецком языке. В статье рассмотрены причины проникновения английских и американских слов в немецкий язык, рассмотрены наиболее распространенные ситуации употребления данных неологизмов.

In the issues of the formation of the German language in the course of historical development, the problem of the assimilation of foreign words occupies a very important place. The great influence of English on German and other languages is due to its role as a language of international communication, the exchange of knowledge in the field of science, culture and education, as well as in the redistribution of post-war Europe. The question of borrowing English words into the German language becomes relevant.

The process of integrating English borrowings into the German lexical-semantic system, their adaptation to new lexical-semantic conditions is complex and extensive, since semantics is a specialty that has a period of uncertainty. Therefore, semantic borrowing is one of the most important factors in the formation of the German word system during this period. As you know, vocabulary is the most changeable part of speech. It reflects changes and enriches the values of the history of social development [1].

English in our time has become a generator for the dissemination of dictionaries, genetically similar languages. This phenomenon cannot be ignored on the map of world languages, which contributes to the desire for unity. In the world map, language, in which the interaction of representatives of different communities changes the social structure, leads to the integration of world languages, the development of language communication and the development of international politics. It's time to deal with global linguistics, which refers to the dynamic process of linguistic hybridization in the era of globalization and the promotion of American theories in the languages of the world.

English, the widespread language of our time, laid the foundation for the expression of such genetically similar languages. In the multilingual language, the number of words borrowed from English increases (from -3 to 5% in French, up to 7% in German, up to 20% in Japanese) [2].

Nowadays, English has become a generator for the dissemination of dictionaries, genetically similar languages. This phenomenon cannot be ignored in the world languages map, which contributes to the pursuit of unity. In the world map, a language in which the interaction of representatives of different communities changes the social structure leads to the integration of world languages, the development of language communication and the development of international politics. It's time to look at global linguistics, which refers to the dynamic process of language hybridization in the age of globalization and pushes American theories into the languages of the world.

English, a widespread language of our time, laid the foundation for the expression of such genetically similar languages. The number of words borrowed from English increases in multilingual speech (from -3 to 5% in French, from 7% in German, from 20% in Japanese).

The widespread influence of the American version of English led to the development of a new stage of communication. English international borrowing covers virtually all areas: politics, economics, finance, trade, railways and travel. Today, the process of Anglo-Americanization of the German language is progressing

rapidly. There are many loans in German, which scientists call Denglisch (Denglisch, a combination of German — German and English — English). This concept is used to criticize the spread of Anglo-Americanism in German [3].

Borrowing is an important part of the development and history of the language, one of the main features of word addition; it is also a part of the language as part of its lexical wealth and serves as a source of new roots and word structures.

The lending process is observed in the culture of each language. In one language, similarities and differences arise from borrowing from someone else; similarly, parts of the vocabulary of one language are borrowed from other languages through the interaction of native speakers. A review of the scientific literature suggests that the classification of borrowing may change depending on the source of borrowing. According to this principle, borrowing is divided into phonetic, lump-sum, semantic borrowing of elements.

The foreign language semantics found in the original language can be reconstructed into a borrowed language in many directions. One of the guidelines that describe the emergence of semantic structures in the German language is the semantic calculation. Semantic calculus is not only a real translation of a word from one language to another, but also a semantic influence of a foreign language on the semantics of a borrowed language. The result of the semantic calculation process is the emergence of a psychological connection between a word and a new subject - the word and the relationship between its original meaning and its new meaning.

There is also a classification of borrowing by the degree of borrowing, for example: full borrowing.

The linguistic understanding of cripples depends on improving the vocabulary of the language without providing foreign language skins, as well as on the integration of the ways of thinking of both cultures and the recognition of their linguistic ideas about the world .

There are also complete assimilated words. Over time, under the influence of the language system of this country, these assimilated words have changed so much phonetically, grammatically and semantically that native speakers recognize them as their own. Fully assimilated words form the core of the vocabulary along with the original words.

The translation of lexical components from one language to another is a classic phenomenon.

At the same time, fresh lexical units based on the principle of semantic changes appeared in the lexicological and semantic adaptation of this syllable. This is the result of linguistic and civilized communication. It seems to be a consequence of linguistic and civilized communication. Contact with styles played a significant role in the development of linguistics. The effects of French and English have integrated significantly into the German language.

It is necessary to reckon with the directions established in our age of scientific and technical progress for the creation of international terminology, general terms, phenomena of progressive science and production, which still promotes the consolidation of borrowed words that have an international character. British and

American words have touched all the important spheres of life in Germany. English borrowings combine with German derivative components and form fresh tokens

You can list such, as, the CD, the e-mail, the Internet, the zoom, the clip, the hit, the talk show, these words we often meet and use. A fairly large number of Anglo-Americanisms are currently used in social networks, such as pop art, badminton, baseball, basketball, rugby, front office manager, business analyst and manager, teenagers, etc.

There are absolute, partially edited borrowings of phonetic and grammatical terms in the language. This borrowing adheres to the pronunciation and grammar rules of the English language. The derivational calculation reflects the morphological construction of the word. For example: die Lore (lorry), der Tunnel (tunnel), der Waggon.

Borrowing is the establishment of lexical units according to the standard of the correct words of a foreign language by correctly translating their essential parts or borrowing some meanings of words. V.N. Yartseva gives the following characterization of lime: "Lime is the basis of a new phraseology or a new meaning of a word by an accurate translation of the corresponding foreign-language language unit"[4]. Many scientists recognize the classification of cripples by N.M. Shan (lexical timpani - word-forming and semantic - and phrase-logical).

The word, which consists of translations of parts of a foreign–language word, is called a derivation skalk: (the German word Außenseiter is from the English outsider, Welthandelsorganization - World Trade Organization). In addition to the direct borrowing of a foreign–language dictionary, there are calculation movements in the German syllable - the formation of words from the source material, but from foreign-language examples. The linguistic meaning of cripples is contained in enriching their vocabulary without the introduction of a foreign shell. Calculating is the concept of lexical units according to the standard of certain words of a foreign language by translating their essential parts in detail or borrowing certain meanings of words [5].

Die Bedeutung der geliehenen Wörter kann sich in abgeleiteten Wörtern ausdehnen oder verengen. Die Erweiterung des Wertes ist mit dem Übergang zu einem anderen Merkmal verbunden, basierend auf der Ähnlichkeit des Namens der Substantivnamen. Wenn ein Wert erweitert wird, kann das Wort auch eine neue Bedeutung erhalten.

Der Unterschied besteht darin, dass die Enge des Wertes die Anzahl der mit einem Wort markierten Zeichen verringert, da das Wort in die Kategorie der besonderen fällt und stilistisch markiert wird .

Die Tatsache, dass das bestehende System keine vollständige Vorstellung vom System der Ausleihe des englischen Vokabulars liefert, stellt die Aufgabe für Wissenschaftler dar, den Kreis der geliehenen Einheiten zu erweitern, indem neue Verteilungssysteme bevorzugt werden. Die Komplexität der Sprachtypologie englisch-amerikanischer Herkunft in der deutschen Schrift in der morphologischen und semantischen Struktur der geliehenen Wörter. Die Planungsstrategie soll die

wichtigsten Punkte einbeziehen und den Unterschied zwischen Englisch und Deutsch verstehen:

Token-English borrowings are English-Americanisms that have been incorporated into the German language in a uniform form, with slight differences in the meaningful allocation.

In modern English there are about 3000 German words, most of which are scientific terms, and only experts are familiar with them.

It can be said that it is inevitable to borrow from other languages in German, because people from different countries interact with each other vividly. The problem is not borrowing, but the use of whom and how.

References:

1. Романов А.А., Морозова О.Н., Носкова С.Э. Quo vadis, Deutsch? Разговор с изучающим современный немецкий язык. Монография / А.А. Романов, О.Н. Морозова, С.Э. Носкова. – Тверь: Изд-во «Агросфера», 2017. – 222 с.

2. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. – 2-е изд., испр. и доп. – М.:

Высшая школа, . –2013- С. 144.

3. Морозова О.Н. Английские заимствования в современном немецком языке: лингводидактический аспект. /О.Н. Морозова // Мир лингвистики и коммуникации: электронный научный журнал. – 2012. – №12. – С. 39-46.

4. Большой энциклопедический словарь Языкознание / Под ред. В. Н. Ярцева. М.: Дрофа, 1998. С. 158. [ISBN 5-85270-307-9](#)

5. Морозова О.Н., Носкова С.Э. О некоторых тенденциях языковых изменений в германской лингвокультуре // Электронный научный журнал «Мир лингвистики и коммуникации». – Тверь: ТИПЛиМК, 2007. – №1. – С.37.

UDK 811.111

DEVELOPMENT OF A THEORETICAL MODEL FOR THE FORMATION OF COGNITIVE INDEPENDENCE OF STUDENTS IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE AND ITS IMPLEMENTATION PROGRAM

Aliyev R., Faizieva L.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мақалада шет тілін үйрену кезінде студенттердің танымдық тәуелсіздігін қалыптастырудың теориялық моделі және оны жүзеге асыру бағдарламасы туралы айтылады.

Резюме: В статье говорится о теоретической модели формирования когнитивной самостоятельности студентов во время изучения иностранного языка и программы ее реализации.

The study of any object involves not only the disclosure of its qualitative aspects, but also the knowledge of quantitative patterns, therefore, at present in pedagogy, belonging to the class of humanities, traditional research methods: observation and experiment are combined with the development of logical and mathematical theory. Traditional research methods are aimed at studying specific

qualitative dependencies, revealing specific patterns, but they cannot accurately determine the quantitative relationships between the quantities describing the processes under study. Only mathematical methods allow for a more complete and deep insight into the essence of the phenomenon under study, more accurate predictions about the development of the phenomenon in various conditions and allow them to be managed more effectively. A theoretical model of the phenomenon under study is considered to be a transitional link between the qualitative indicators of the subject of research and its quantitative characteristics. "A model is an auxiliary object or system that replaces the object being studied, presented in the most general form... in modern scientific cognition, information models are becoming increasingly important, which, being, as it were, "informational casts" of the original, can replace the latter at certain stages of research" [1]. It would be a simplification to reduce the model to reflection and reproduction. The functions of models are more diverse and depend on the directions of the cognition process. Firstly, the model can be used as a substitute for an object in order to discover new information about itself. Secondly, the model is used for experimental verification of creatively constructed theories of a high degree of generality.

Here is another definition of the model, which, in our opinion, does not contradict the previous one, but complements it: "A model is a mentally represented or materially realized system that adequately reflects the object of research or similarly reproduces specific properties and relationships. It should be able to present an object in such a way as to facilitate its study, provide new knowledge about this volume, make forecasts, better manage certain phenomena or optimize certain objects or processes. Everything should contribute to a better mastery or use of the object or process itself, or modeling of certain properties of the object" [2].

There are two approaches to building models in general. One of them is non-metric, it builds structural models that are used in psychology, sociology and pedagogy and give successful results. In such models, not purely quantitative dependencies between the components of the phenomenon under study are displayed, but a variety of relationships that, changing continuously, form a certain system.

When constructing a model for the formation of cognitive independence of students in the process of learning a foreign language, it was taken into account that its purpose is to increase the effectiveness of the formation of cognitive independence of students in the process of learning a foreign language. The model was based on the following approaches and principles of its functioning.

The development of a structural and functional model for the formation of competence for self-organization of educational activities of university students of the educational program "Foreign Language" was one of the key objectives of the study.

In a broad sense, modeling in science refers to a method of cognition that allows you to study, build and apply a model based on the theory of analogies. In accordance with this theory and on the basis of the assumed similarity, it is concluded that the properties found during modeling are inherent in the original object or phenomenon.

A scientific model is an ideal (mental) or material system capable of replacing the subject of research in such a way that it is possible to obtain and express new knowledge about this subject, its parameters, functions, and so on.

The term "model" comes from Latin, where it means "image", "reduced version". In French, the word "model" has the meaning of "analog", "scheme", "structure", etc. That is, a model is understood as an artificially created object that copies the original, and presented in the form of iconic images, structures and diagrams, in an abstract and simplified form, the structure of the phenomenon or process being studied.

A.P. Gladkova defines the model as "an artificially created sample, a special sign-symbolic form for reflecting and reproducing in a simpler form the structure of a multifactorial phenomenon, the direct consideration of which gives new knowledge about the object of study" [3].

V.E. Zhuravlev understands the pedagogical model as "a mentally represented object or process (or its certain sides), which, under certain conditions, replaces the original object in the process of research in such a way that the study of the model allows us to obtain new information about the original object" [4].

G. Ksheminsky notes that "the generalization of the definitions of the concept of "model" available in the scientific literature allows us to establish that their authors call the features peculiar to models: an artificially created sample; a structure reproducing part of reality in a simplified form; a visual form of reflection of the original, a specific image of an object in which real or assumed properties are reflected" [5].

The construction of pedagogical models and the modeling process as a whole were developed in the works of V.P. Dakhin, E.N. Zemlyanskaya, V.M. Monakhov, Y.Z. Kushner, V.A. Shtoff and others. According to these studies, the transfer to the original of the results obtained during the construction and testing of models is possible, provided that the framework of permissible simplifications is observed.

When developing a model for the formation of competence for self-organization of educational activities of university students of the educational program "Foreign Language", we adhered to the following requirements:

1. correctness – when modeling, it is necessary to observe the optimal ratio of elements, take into account their interrelationships in the same way as the original object;
2. functionality – the description of the functioning of the elements of a real-life and simulated system must match;
3. scientific – the conclusions made during the study of the model can be verified experimentally [6].

Out of all the variety of types of pedagogical models, the structural-functional model is notable for the fact that as a structural model it transfers the internal system, the device of the original, while the functional component describes certain significant qualities characteristic of this process, functions and ways of interaction of elements.

Having analyzed theoretical sources and relying on knowledge about the original, actually existing system of the educational process in higher education, we have developed a structural and functional model. The structural and functional model is an integral system consisting of regular, functionally related components (blocks). The components of the model reveal the internal structure of the process of forming the competence of self-organization of educational activities of students of the humanities. The components of the structural and functional model are based on systemic, activity-based and competence-based approaches to education, proving general and private pedagogical means of forming the competence of self-organization of educational activities of university students of the educational program "Foreign Language" in the study of special specialized disciplines (modules).

The arrangement of all components of the structural and functional model is sequential, mutually conditioning and complementing each other with functional purpose. At the same time, an integral process of forming the competence of self-organization of educational activities of university students is formed. All components are meaningfully filled, based on the specifics and functions of the described process.

The basis of the target component is a description of the purpose of forming the competence of self-organization of educational activities of university students in the study of special specialized disciplines (modules).

In the content block, in turn, we have identified a set of pedagogical conditions for the formation of competence for self-organization of educational activities of university students:

- 1) When studying special specialized disciplines (modules), apply active teaching methods aimed at activating the main components of self-organization: cognitive component, goal-setting, situation analysis.

- 2) A psychological and pedagogical program has been developed and implemented, taking into account the main components of self-organization: motivation, volitional regulation, reflexivity.

The procedural block includes methods and forms of training, in particular, active teaching methods and practice-oriented forms of work organization. The organization of the educational process in this way will allow students to develop reflexivity, a subjective position. This block reflects the logic and stages of the formation of the competence of self-organization of educational activities of university students, emphasizing the specifics of the activities of students and teachers as subjects of educational activity.

The control and evaluation component reveals the specifics of the current and final control by the teacher through individual and collective projects, subject and interdisciplinary Olympiads, creative contests; project works, essays, creative works on a given topic; participation in scientific conferences, design and publication of articles. And includes the student's self-control based on reflexivity.

When implementing the structural and functional model, we have focused on the use of humanitarian pedagogical technologies, such as the "case method", project

activities, portfolio creation, etc.; active teaching methods and practice-oriented forms of work organization. This approach will allow to develop the subjective position of the student, to use the reflexivity of activity through self-knowledge and self-expression.

The result of the implementation of the model is an increase in the level of competence formation of self-organization of educational activities of university students.

References:

1. Бижова И.А. Организация самостоятельной работы студентов языкового вуза с применением облачного сервиса на mail.ru и видео - контента на youtube // современные проблемы науки и образования. – 2020. – № 3.
2. Душеина Т.В. Проектная методика на уроках иностранного языка // Иностранные языки в школе. — 2013. — № 5. — С. 38-41.
3. Гладкова А.П. Формирование исследовательских умений младшего школьника во внеурочной деятельности: Автореф. дис. кандидата пед. наук на соискание ученой степени: Волгоград, 2013. – С.25.
4. Журавлев В.Е. Педагогические условия реализации личностноориентированного обучения в вузе системы МВД / В.Е. Журавлев // Вестник Бурятского Государственного Университета, 2013. – С. 15.
5. Кшеминский Г. Кайдзен в саморазвитии // Метео-Сити Наука развития, № 1– 2018. С.30- 34 [Электронный ресурс]. URL: <https://4brain.ru/blog/кайдзен>
6. Швабер К., Сазерленд Дж. СкрамГайд. Исчерпывающее руководство по скраму: правила игры. URL: <http://www.scrumguides.org/docs/scrumguide/v1/scrum-guide-rus.pdf>

UDC 81.11

ORGANIZATION OF INDIVIDUAL AND GROUP WORK IN TEACHING ENGLISH AT THE MIDDLE STAGE OF SCHOOL EDUCATION

Ashirbekova G. A.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Сабақта жеке және топтық жұмысты ұйымдастыру-оқушылардың дамуындағы өте маңызды кезең. Олардың демократиялық қоғамда өмір сүру қабілеті топтарда қалай жұмыс істейтініне байланысты. Топта бірлесіп жұмыс істеуге үйрете отырып, балаларды ұжымдық жұмыс нәтижелері үшін жауапкершілікке үйрету қажет; әр қатысушының соңғы нәтижеге қосқан үлесінің маңыздылығын түсіну; күштілерді әлсіздерді қолдауға және үйретуге, ал әлсіздерді күштілерді белсенді үйренуге және оларға қол жеткізуге ынталандыру

Резюме: Организация индивидуальной и групповой работы на уроке – это очень важный этап в развитии учащихся. От того, как они будут работать в группах, зависит их способность жить в демократическом обществе. Обучая сотрудничать в группе, необходимо учить детей ответственности за результаты коллективной работы; понимать важность вклада каждого участника в финальный результат; побуждать более сильных поддерживать и учить более слабых, а слабых активно учиться и тянуться за более сильными.

The research which I study is the problem of organizing individual and group forms of teaching in English lessons. The basis of the methodology of learning a foreign language is an active approach. The attitude to activity is not aimed at the assimilation of knowledge, but at the development of skills and abilities, the development of creative activity.

An active approach is understood as a way of organizing educational and cognitive activities of students, in which they actively participate in the learning process, and not passive "recipients" of information [1]. The student himself must actively study. The task of the teacher is to choose the necessary learning technology with a focus on the set goals. The activity of the teacher is changing: he organizes activities with the student, and not the "translator" of knowledge.

The service approach meets the necessary requirements for learning technologies that implement modern educational goals:

- ensures the inclusion of children in activities;
- creates favorable conditions for the practical application of all didactic principles of multilevel learning and an active approach;
- ensures the passage of all the necessary stages of assimilation of concepts, which allows to increase the stability of knowledge.
- creating conditions for independent learning of children in the process of cognitive, research activities, work with assignments,
- learning as interaction is the joint work of a teacher and students in the process of acquiring knowledge and solving problems, in connection with which the functions of the teacher's pedagogical activity change.

By setting new tasks for the teacher, the approach to activity gives a great impetus to the development of creativity in various fields of activity: whether it is the form of a lesson, an event, planning of the entire educational material or specific stages of the lesson, the use of new methods and technologies in the process of teaching and upbringing, or rethinking old classical methods.

The use of group technologies contributes to the implementation of this approach.

Group technologies as a collective activity:

- mutual enrichment of students in the group
- organization of joint actions leading to the activation of educational and cognitive processes.
- separation of basic actions and operations
- communication, communication, isolation, exchange are impossible without mutual understanding, and thanks to these relevant educational tasks, the conditions of activity and the choice of appropriate methods of action are planned
- joint use of action methods-the need to create different ways to obtain a set of activity products-problem solving
- mutual understanding is established by the nature of the inclusion of students in joint activities
- reflection, with the help of which the participant's attitude to his actions is established and adequate correction of this action is provided.

Group work is divided into two types: differential and unit. During the same job, all groups perform the same tasks. When differentiating, different groups perform different functions within a common theme for everyone. In addition, differentiated work changes individual and frontal work and helps to increase their efficiency [2].

Team members should be selected according to the following criteria:

- level of training;
- educational benefits;
- speed of operation;
- personal experience;
- communication;
- ability to perform relevant tasks;
- performance;
- emotions;
- advantages of external training.

A team whose members complement each other will be successful. It is not recommended to create permanent groups. A group can function successfully only with an optimal distribution of functions among its members.

Modern teamwork begins with front-line work, during which the teacher creates problems and gives tasks to groups.

The assessment for the completion of a common task is given to the group one by one. Everyone's responsibility is growing. He is responsible for the members of his team and personally reports to the teacher.

Practice shows that co-education is not only easier and more fun, but also much more effective.

The following general requirements apply to materials for group work:

1. tasks should be problematic, promote different opinions and serve as a basis for discussion;
2. tasks have a relatively high level of complexity;
3. the material should be divided into relatively independent units, depending on its structure, with which different groups or individual students can work in the same group.

The use of group learning is advisable not only in the lessons of the formation of lexical and grammatical skills, but also when working with text, when studying new material or repeating and activating past material, but also when studying the speech of dialogue and communication in the language being studied.

Interview. A common feature of this group of methods is their responsibility-interviewing as many members of the group as possible to determine opinions, opinions, answers to questions asked. To do this, students, working together, move freely between the audience, choose a person who answers their questions, writes answers on the page, and then chooses another, and so on.

This method has no age restrictions or thematic restrictions. This method is a means of intensive speech exercises, because if there are five students in a group, each of them forms their questions four times and gives four answers to the questions posed to them [3].

An interesting type of interview is tests. Test questions (in cards) are divided between students. Each student interviews other members of the group and records their responses. Individual results are collected and first reported to everyone confidentially, and then discussed in class with his consent. Tests are useful not only for studying foreign communication, but also for solving problems of development and upbringing.

Make "4 corners". Team members are encouraged to choose a topic of interest to them. The teacher writes the topics on the blackboard in advance. In addition, each object corresponds to a certain color (for example, red, yellow, green, blue), which, in turn, corresponds to one of the corners of the class (each of the four corners has a sheet of paper of one of the colors specified above). After students have read the topics and selected the appropriate option for them, they will switch to the subject at the appropriate angle. Thus, after the subjects are explained, the students themselves will be divided into groups.

Then each group discusses this topic. It is recommended that all students participate in the discussion. This stage lasts several minutes (the time may be initially limited) depending on the dynamics of the discussion in the group. After a group discussion, students are ready to answer questions from the teacher or students from other groups on their topic.

The teacher may invite students to talk about what they have learned from working together in a group. Then the group isolates one participant and shares the information discussed.

For example, a teacher writes the names of four famous writers of the language being studied. Students choose a writer who gets more information. In established groups, they exchange information and create a common story about the life of this writer.

This topic can be presented as follows: the teacher invites students to talk about one writer, but breaks his autobiography into four parts. Then the members of all the groups should structure their stories in such a way that all the parts are logically associated with each other.

The goal of differentiated work with groups is to develop the cognitive and creative abilities of students of different levels.

The main task of differentiated work with groups is to increase the efficiency of the educational process by creating specific conditions for the successful work of each group, subgroup, student. You don't need to distinguish all the stages of the lesson. I conduct differentiated work with groups in lessons on consolidating and repeating previously studied material.

References:

1. Zholtikova N.V. Learning in cooperation in English lessons as a means of forming communicative competence // Concept. – 2014. – No. 2. – pp. 136-140.
2. Mochkaeva I.A. Technology of group work organization // Municipal education: innovations and experiment. – 2015. – No. 4. – pp. 54-57.
3. Scrivener J. Learning teaching. – 3rd ed. – Macmillan Publishers Limited, 2011. – p. 186

LINGUISTIC INFORMATION ENVIRONMENT IN THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER OF A FOREIGN LANGUAGE

Astanova Ch.R.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мақала болашақ шет тілі мұғалімін даярлаудың лингвистикалық-ақпараттық контекст мәселесін қарастыруға, Мәдениетаралық коммуникацияның тиісті контекстінің лингводидактикалық әлеуетін талдауға, болашақ шет тілі мұғалімінің тұжырымдамасын, инвариантты және вариативті құрылымы мен лингвистикалық-ақпараттық даму механизмдерін анықтауға арналған.

Резюме: Статья посвящена рассмотрению проблемы лингвоинформационного контекста подготовки будущего учителя иностранного языка, анализу лингводидактического потенциала соответствующего контекста межкультурной коммуникации, определению понятия, инвариантной и вариативной структуры и механизмов лингвоинформационного развития будущего учителя иностранного языка.

The issue of creating a system of linguistic and informational instruction for a future foreign language teacher is currently being researched scientifically.

The works of philosophers who have studied educational issues in the logic of the post-non-classical scientific paradigm and a systematic approach, as well as philosophical and psychological studies that support the ideas of integration and nonlinearity of cognition processes associated with the revolution in the information age, serve as the foundation for determining the linguoinformational context of intercultural communication as a fundamental factor in developing a system of linguoinformational training [1]. The notions that personality development is presupposed in the logic of the idea of synergy and self-organization are significant for the current investigation.

Research on developing a "leading and core" communicative competence for a multilingual and multicultural personality of a future foreign language teacher, offering a chance to participate in intercultural communication, professionally oriented foreign language teaching, and the field of language learning for special purposes is crucial to understanding the essence of linguoinformational training of future foreign language teachers. A significant theoretical and methodological foundation for preparing a future foreign language teacher to engage in intercultural communication based on the development of communicative competence is provided by studies devoted to the training of foreign language teachers in the logic of a communicative approach in the context of a dialogue of cultures, communicative-activity, communicative-cognitive, and socio-cultural approaches. It also seems relevant to discuss the issues with the development of other professional competencies on its foundation.

The confirmation in linguodidactics of the idea of a multilingual and multicultural personality, whose formation is dependent on one or more levels of

communicative ability, represents a substantial update to the methodological perspectives of teaching intercultural communication.

This research served as the foundation for creating the competence model, which serves as the higher education sector's value-target orientation, including foreign language learning. The overall methodological viewpoint, which has been clearly articulated in modern methodological research, holds that intercultural communication cannot be viewed in isolation from the information space as an essential component of contemporary multiculturalism. In the totality of cultural, psychological, and linguistic interactional traits, this establishes the distinctive linguistic-informational environment of a future foreign language teacher's training [2].

The issue of using the linguistic-informational context in the preparation of experts in the teaching of foreign languages has been examined from a variety of angles: methods for utilizing the potential of information technologies in a multicultural and multilingual context, characteristics of information technology use in foreign language education, and the function and place of information technology in the teaching of foreign languages have all been identified.

Many studies on the definition and categorization of particular linguistic elements of intercultural communication in the linguoinformational space, as well as the relationships between these features and other kinds of intercultural communication, are of great interest.

The results of taking into account psychological, sociological, educational, methodological, and technical facets of the linguistic-informational context of intercultural communication are of scientific interest because they offer a comprehensive methodological representation of the linguistic-informational context of a foreign language teacher's preparation.

The complexity of this occurrence, according to the researchers, calls for multifaceted inquiry. In addition, it is acknowledged that the linguistic information space is undergoing rapid change, which makes synchronous mode research on this phenomenon challenging [3].

This means that regardless of the recently occurring substantive changes, the findings and judgments based on the results of the design of the system of linguistic and informational training of a prospective foreign language teacher should be universal in character. In line with the new paradigm of foreign language education, it should be noted that the concepts of competence and competence are the methodological foundation of such integration in the process of linguoinformational training of a future foreign language teacher.

This is in agreement with the idea of interdisciplinary integration of the training of a multilingual and multicultural personality of a future foreign language teacher in a linguoinformational context.

The comprehensive application of the linguistic-informational context as a factor of interdisciplinary integration of the entire educational process is thus made clear as a requirement, as is the linguistic-informational interaction between students

and teachers interested in the development and operation of competencies that ensure the effective activity of a future foreign language teacher.

One could contend that by this point, there has been a buildup of scientific evidence that attests to the systemic nature of the problem of designing a system of linguoinformational training for a future foreign language teacher, its theoretical and practical relevance, and at the same time notes the methodological challenges in designing a system of linguoinformational training of students - future foreign language teachers.

The university's linguistic and informational training of aspiring foreign language teachers has not yet received enough attention despite the importance of research in the field of foreign language teaching methods and the productivity of modern methodological approaches to teaching, the versatility and undeniable significance of research carried out on the issues of the formation of communicative competence and information competencies of a foreign language teacher, and the research on the problems of communicative competence and information competence. The hallmark of the current condition of the educational paradigm—dubbed post-non-classical in recent studies—is the beginning point of theoretical reasoning.

The analysis of scientific literature reveals that the development of the post-non-classical paradigm of foreign language education is connected to a revolution in the storage and acquisition of knowledge, and that it is impossible to solve many scientific problems without using knowledge from a variety of scientific disciplines in concert.

The post-non-classical educational paradigm's core principles demand that professionals engaged in the global teaching of foreign languages cooperate, communicate, and co-create.

The modern foreign language education system's staff members should be highly competent, prepared, and capable of ongoing self-education, creative self-development, and self-improvement of their own abilities, perception of themselves as citizens of a global society, critical analysis, comprehension, and implementation of innovative technologies in their work in the context of globalization of all spheres of activity focused on the complex development of a multilingual and multicultural society. Learning intercultural communication in its whole is the primary objective of language instruction. The building of communicative competencies in the area of foreign language education is the primary requirement and determinant of such development of a future foreign language teacher.

The studies that focus on the theoretical underpinnings and practical suggestions for constructing the processes of formation of various types of competence and competencies in higher foreign language education on the basis of specific levels of formation of communicative competence are of great interest.

Therefore, in the logic of the cognitive-activity approach, the development of linguistic and sociocultural competence of future specialists in the field of intercultural communication is studied; in the logic of the competence approach to the multilingual and multicultural training of the future foreign language teachers, the

development of linguodidactic competencies is taken into consideration; and from the standpoint of linguodidactics, the potential of multimedia complexes is examined when considering linguodidactics [4].

References:

1. Гураль С.К., Краснопеева Т.О., Смокотин В.М., Сорокоумова С. Н. Цели, задачи, принципы и содержание индивидуальных иноязычных образовательных траекторий с учетом латентных характеристик студентов // Язык и культура. 2019. № 47. С. 179-181.
2. Bezukladnikov K., Kruze B., Zhigalev B. Training A Pre-Service Foreign Language Teacher Within the Linguo-Informational Educational Environment // Advances in Intelligent Systems and Computing. 2019. Vol. 907. P. 14.
3. Безукладников К.Э., Назарова А.В. Обучение иноязычной монологической речи на интегративной основе // Язык и культура. 2017. № 39. С. 135.
4. Гураль С.К., Комарова Э.П., Бакленева С.А., Фетисов А.С. Теоретический контекст интегрированного предметно-языкового обучения в вузе // Язык и культура. 2020. № 49. С. 138.

UDC 372.881.111.1

INTRODUCTION TO THE VALUES OF THE NATIONAL CULTURE OF STUDENTS

Avazova Mukhlisa Shavkatkyzy
Master's student of the IN-NP-2211 group,
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мәдениетаралық коммуникация-бұл тараптардың коммуникациядағы өзара түсіністігіне айтарлықтай әсер ететін ойлау мен мінез-құлықтың сәйкес келмейтін ұлттық стереотиптері аясында жүзеге асырылатын мәдениеттердің тікелей өзара әрекеттесу процесі

Резюме: Межкультурная коммуникация - это процесс непосредственного взаимодействия культур, осуществляемого в рамках несовпадающих национальных стереотипов мышления и поведения, что существенно влияет на взаимопонимание сторон в коммуникации

The analysis of scientific literature has shown that today there is no single definition of the structure of national identity. The construction of the structure of national identity, as a rule, is carried out only according to some one criterion, which looks obviously incomplete. As a result, in ethnological and philosophical literature, the problem of structuring national identity continues to be one of the most controversial.

One of the options for structuring national identity, which has become widespread in philosophical literature, is structuring vertically. In this case, national identity is considered as a special kind of social consciousness, the structuring of which is based on the principle of reflection.

Similarly with public consciousness and self-consciousness in the structure of national self-consciousness, researchers identify levels that are designated differently.

We have considered the theoretical aspects of the problem of education of national identity by means of a foreign language. For practical confirmation of the theoretical provisions, an experimental study was conducted. Its purpose was to develop and implement conditions that ensure the effective education of the national identity of pedagogical university students by means of a foreign language.

A total of 120 students took part in the experiment. Experimental group 1 included (hereinafter EG 1) 40 students; experimental group 2 (EG 2) consisted of 30 students studying the special course "Holidays and traditions of Great Britain". 50 students acted as a control group. The main form of the organization of the experimental learning process was practical classes within the framework of the study of the academic discipline "Foreign language" by students.

The study was conducted in three stages - from 2022 to 2023. The first stage included a theoretical analysis of philosophical, historical-ethnographic, psychological and pedagogical literature on the research problem. At this stage, the main hypothesis of the study was formulated, a scientific and logical apparatus was developed, and the main theoretical tasks of the study were solved.

At the second stage, an ascertaining experiment was conducted, the purpose of which was to diagnose the formation of the national identity of students; an experimental research program was developed.

The third stage consisted in the implementation of a formative experiment. This stage was the final one, at which the results were processed.

The following experimental tasks were identified as the main ones:

- 1) checking the effectiveness of the pedagogical conditions formulated in the research hypothesis;
- 2) development and substantiation of methods for the formation of national consciousness of pedagogical university students;
- 3) generalization of the results of the experimental study.

The following methods were used to solve the tasks:

- purposeful pedagogical supervision;
- questionnaire and testing system;
- development and testing of a specially developed practical course in a foreign language "Holidays and traditions of Great Britain";
- conducting ascertaining and formative experiments;
- analysis of the results with subsequent processing of the received data.

In order to observe the formation and development of national consciousness among students by means of a foreign language, it became necessary to develop a methodology for monitoring. This requires the identification of criteria, indicators and levels of formation of the studied parameter of the personality of students. In addition, the study involves the identification of a set of diagnostic techniques that allow us to draw conclusions about the compliance of the results achieved with the tasks set in the experiment. The main objects of monitoring were the following structural components of national identity:

- information and cultural;
- emotional-value;

- behavioral-activity.

Based on the structural components of national identity, the following criteria were chosen to assess the effectiveness of the experimental work carried out: the integrity of knowledge about national culture; attitude to one's nation (its history, language, religion, mentality, lifestyle, national food, clothing, characteristics, ideal, personality qualities, ethno-cultural needs); creative activity of the individual; the degree of expression of the ethnonym or self-designation. This criterion was singled out by us as an independent one, because it most adequately reflects the formation of national (ethnic) identity in the structure of the national identity of the individual.

According to the hypothesis of our research, the education of students' national identity will be effective if they study a foreign language on the basis of an intercultural comparative approach in the context of a dialogue of cultures, actualizing students' need to study their native culture, encouraging them to analyze, reflect, because every lesson in a foreign language is a crossroads of cultures, because every foreign word reflects a foreign world and a foreign culture; behind every word there is an idea of the world conditioned by national consciousness [1]. The main postulate of the methodology of teaching a foreign language today is the idea that language should be considered in the educational process not just as an instrument of communication and cognition, but as a way by which we penetrate into the cultural field and the mentality of the nation. At the same time, language is the key to discovering the uniqueness and originality of one's own national identity. Thus, foreign language education has a completely unique additional advantage in terms of enriching the intellectual potential and emotional sphere of students, namely the possibility of developing individuality in the dialogue of cultures. Knowing someone else's culture and mentality is valuable in two ways.

On the one hand, it is connected with the enrichment of the picture of the world, the formation of a dialogical attitude to the phenomena of a different way of life, a different way of consciousness, a different hierarchy of values.

On the other hand, those who know someone else's culture better and more deeply comprehend their own, are more aware of themselves as its bearer. An intercultural approach to teaching a foreign language, involving consideration and discussion of universal problems from the perspective of not one, but two or more cultures, is an effective means of personal and national self-identification of students. Developing the ideas of reflecting the culture of the nation in the language and knowledge of the national and cultural peculiarities of speech, he raised the issue of an analytical approach to the study of foreign literature in comparison with the culture of his own people [2]. Only after experiencing the native culture in its living correlation with the cultures of the countries of the studied languages, one can become a real citizen of the Fatherland and a full-fledged citizen of the world. The perception of other cultures allows you to master the values of your native culture more deeply and comprehensively. Communication of representatives of different cultures is carried out within the framework of intercultural communication, considered as an adequate mutual understanding of communication participants who are representatives of different national

cultures [3], as a process of interaction of communication partners belonging to different ethnic and national cultures [4].

Intercultural communication is defined as "functionally conditioned communicative interaction of people who are carriers of different cultural communities due to their awareness of their belonging to different geopolitical, continental, regional, religious, national and ethnic communities, as well as social subcultures" [5]. According to scientists, "the pedagogical interpretation of intercultural communication involves the development of the ability to understand the common and different between native and foreign cultures in order to improve the properties of an intercultural-oriented personality who has a polyphonic vision of the world, tolerant behavior" [6]. Thus, intercultural communication involves mastering someone else's culture, comparing it with your native culture. In the process of intercultural communication, a person gets the opportunity not only to get acquainted with another culture, but also to better understand his own, as a result of which the cultural potential of the individual is enriched. Foreign language refers to the subjects of the general cultural block aimed at the formation and development of the worldview of pedagogical university students, the expansion of their common cultural horizons. Thus, the discipline "Foreign Language" harmoniously combines the conditions necessary for the education of national consciousness of pedagogical university students: familiarization with native culture through its comparison with the culture of the country of the studied language.

Immersion in the world of native and foreign languages forms students' personal beliefs, socio-cultural orientations, and global thinking. The language of the people is peculiar, original and reflects the historical and spiritual development of the people. Language reflects for a person the world around him, the culture created by man, stores it for a person and transmits it from generation to generation. Language is an instrument of cognition, with which a person learns about the world. Following S.G. Ter-Minasova, we believe that language shapes a person, determines his behavior, lifestyle, worldview, mentality, national character, ideology.

Language is a means of including an individual in the world of national culture as a treasure trove accumulated by the people, is a connecting thread to the cultural wealth of their own and foreign culture. It is through language contact that the interaction of various national and world cultures takes place, when language becomes a form of intercultural exchange.

References:

1.Зборовский, Г.Е. Национальное образование как социокультурный фактор этнонациональной идентификации молодежи / Г.Е. Зборовский, Е.А. Шуклина //Современная Россия: путь к миру – путь к себе: материалы XI всероссийской научно-практической конференции. – Екатеринбург, 2008. – С. 230-234.

2.Кудина, М.В. Национальное образование в эпоху глобальной цифровой революции / М.В. Кудина, Л.Б. Логунова. Ю.Ю. Петрунин // Вестник Московского университета. Серия 21: Управление (государство и общество). – 2019. – № 4. – С. 3-22.

3.Малыхина, Г.И., Миськевич, В.И. Образование и национальное самосознание / Г.И. Кондрашин, В.И. Миськевич // Европа: Актуальные проблемы этнокультуры: древность, средние века, новое и новейшее время: материалы IX Международной научно-теоретической конференции. – Минск: 2016. – С. 71-74.

4.Садыкова, А.Ю., Ягельницкая, Я.В. Региональное и национальное образование. Современные тенденции / А.Ю. Садыкова, Я.В. Ягельницкая // Философия в системе "НТПО": наука, технология, производство, образование: Сборник материалов межвузовской научной конференции / под редакцией Н.Ш. Валеевой. – Москва. – 2019. – С. 126-127.

5.Семенченко, И.В., Коваль, И.И. Национальное образование в сфере деятельности уральских земств // Десятые Большаковские чтения. Оренбургский край как историко-культурный феномен: сборник статей международной научно-практической конференции. В 2-х томах. Научный редактор С.В. Любичанковский. – Москва. – 2020. – С. 106-111.

6.Тунгалаг, Л.Т. Национальное культурное образование и личность // Байкальские встречи – VIII: Историко- культурное наследие региона как фактор социально-экономического развития // Материалы международной научно-практической конференции. Ответственный редактор Пшеничникова Р.И. – Пенза. – 2014. – С. 377-380.

UDC 81.11

THE POSSIBILITIES OF USING AUTHENTIC TEXT IN TEACHING INDEPENDENT READING

Babakhanova D. D.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мақалада өзіндік оқуды үйренуде шынайы мәтіндерді қолданудың маңыздылығы талданады. Шет тілінде оқуды оқыту тілдік материалды рецептивті меңгеруді қамтамасыз етуге және студенттер мен оқушылардың танымдық құзыреттілігін дамытуға арналған, өйткені бір жағынан бұл сөйлеу әрекетінің бір түрі, екінші жағынан, ақпараттық-академиялық дағдыларды қалыптастырудың негізі. Осы дағдыларға сүйене отырып, Адам заманауи ақпараттық ағындарды бағдарлай алады. Әдістемелік мақсатта жасалған табиғи сөйлеу туындысы болып табылатын түпнұсқалық материалдарды пайдалану сөйлеу әрекетінің барлық түрлеріне, атап айтқанда оқуға оқытуды тиімдірек жүзеге асыруға, шет тілі сабақтарында табиғи сөйлеу ортасына батыруға еліктеуге мүмкіндік береді.

Резюме: В статье анализируется важность использования аутентичных текстов в обучении самостоятельному чтению. Обучение чтению на иностранном языке призвано обеспечивать рецептивное овладение языковым материалом и развивать познавательную компетентность студентов и учащихся, так как, с одной стороны, это вид речевой деятельности, а с другой, основа для формирования информационно-академических умений. Опираясь на данные умения, человек способен ориентироваться в современных информационных потоках. Использование аутентичных материалов, представляющих собой естественное речевое произведение, созданное в методических целях, позволит с большей эффективностью осуществлять обучение всем видам речевой деятельности, в частности, чтению, имитировать погружение в естественную речевую среду на занятиях иностранного языка.

From the point of view of the current world situation at the present stage, foreign languages are becoming an integral part of our lives. This is primarily due to the processes of globalization, in which some cultures, mentalities and elements of some languages penetrate into other languages. New living conditions are being formed, and a person with knowledge of a foreign language gets the opportunity to find his place in a new society. Therefore, foreign languages occupy a very important place in the modern educational context. In this regard, the question arises about effective means of teaching a foreign language, expanding the scope of the school or university program of teaching foreign languages, which contributes to a broader knowledge of the culture and history of the language country being studied and, consequently, a deeper understanding of the mentality of a particular people. Literature, including really artistic texts, helps to expand the idea of what the world of a particular country looks like. Reading original texts that are not adapted from the point of view of knowledge of a foreign language expands the vocabulary of the student, develops the skills of analyzing the source material, and also allows them to improve the communicative abilities of students, which allows them to successfully communicate with representatives of certain nationalities in the future and easily adapt to global integration.

In our article we will focus on learning a foreign language as an important learning tool. The ability to learn allows students to enrich their spiritual world, develop the ability to adequately assess the flow of information. Reading as a type of independent speech activity is obliged to read an unfamiliar text, extract the necessary information from it and use it for certain purposes.

Scientists offer various classifications of types of training. For example, D. Rogova speaks about three types of training: research, introductory and control...thus, in educational practice, the types of training crystallize, the following names are assigned to them: researcher, acquaintance, observation. Mastering various types of learning is an important part of the culture of reading with a native speaker " [1].

During the viewing, students get a general idea of the content and topic of the text. The reader can also find certain information that determines the expediency of further study of the text.

In the process of learning, students separate basic information from secondary information. The reader reveals the meaning of the text through careful reading, analysis, translation with a dictionary, etc., and also criticizes what he has read and expresses his point of view on what he has read, which later manifests itself in repetition and discussion.

During the introduction, students receive the basic information and leave the second one; they restore the logical sequence of events of the text, partially filling the meaning of the text with imagination. Voluminous and usually original texts are used for reading.

The problem of authenticity of texts should also be considered in the context of this article. When studying a foreign language at the university, the teacher and students often go beyond the curriculum, trying to expand the range of issues studied.

This can be helped by original texts, that is, those that are taken from the language experience of native speakers for native speakers.

The original artistic text is accepted by students/students with great interest. It is distinguished by extensive information, especially in terms of linguistic, historical and socio-cultural material. They also have a certain vocabulary, which is unknown to students and creates certain problems for them. In order to overcome these linguistic and cultural barriers when reading an actual literary text, it is recommended to develop and apply a set of exercises that will help students understand the material being studied and develop the skills necessary for critical reading comprehension.

When working with an original artistic text, the following stages are traditionally distinguished: before the text (preliminary reading), text (reading) and after the text (after the text).

The stage before the text (pre-reading) prepares readers for the first reading of the text, awakens their interest in reading, overcomes the barrier of language problems. Students get a general idea of the topic of the text, get acquainted with a new vocabulary, identify problems with the text and answer questions before reading the text.

At the text stage (reading), students' speech skills are tested, and their further improvement is carried out. At the text stage of the work, tasks are performed for a detailed analysis of the text, understanding its content.

The period after the text (after reading) is a tool for developing effective oral or written speech skills. The stage of post-conflict work with the text is aimed at directing the reader to create oral or written speech based on the actual material read.

As an uncorrected literary text for working with students, we find a novel by the English writer Jerome K. Jerome chose "Three people on a boat, except dogs", which is the most famous work of the writer and an excellent example of humor and literary style. Based on this work, a textbook "reading English classics" was written, designed to teach students how to work with an inconsistent text of a work of fiction. As mentioned earlier, since inappropriate text creates a lot of problems, this guide is intended to help you work with it. The textbook "reading English classics " is aimed at developing reading and communicative reading skills, expanding the lexical stock of students, mastering the basics of artistic analysis of the text and understanding the author's thoughts, learning to work with vocabulary. The textbook consists of 19 chapters, each of which contains materials and exercises for working in the corresponding section of the source text of the novel. Jerome. Each chapter consists of four sections: preliminary reading, Reading and Coordination, subsequent reading (voice work, analytical speech).

The Pre-Reading section prepares students for the situations described in the chapter of the novel, introduces them to complex vocabulary, develops language prediction skills, includes a small vocabulary necessary for further work on the chapter, forms students' ideas about the realities of life, as well as about the history, geography and culture of the country in which the plot develops roman.

The ultimate goal of learning foreign languages is for students to acquire the skills and abilities to understand and understand a foreign language. However, since

students do not have sufficient contact with native speakers, this goal cannot be achieved effectively without using real material. Working with real texts leads to the revival and enrichment of the lexical stock of students, expands the socio-cultural component of their competence in foreign speech, strengthens the process of mastering a foreign language by adding additional motivation.

To effectively read original texts in a foreign language, the following basic skills are required: ignoring unnecessary and necessary semantic information; reading keywords; working with a dictionary; using comments and comments contained in the text; interpreting and converting text [2].

Thus, reading original texts forms linguistic and nationalistic competence, makes it possible to simultaneously address language and culture, allows comprehensively and effectively solving the tasks assigned to the university and school, using its educational, developmental and educational potential through a foreign language.

References:

1. Folomkina S.K. Teaching reading in a foreign language in a non-linguistic university. – M.: Higher School, 2005. - 253 p.
2. Pavlenko V.G. Organization of independent work of students in the study of a foreign language in a non-linguistic university. Actual problems of humanities and natural sciences. 2015. No. 8-2. pp. 102-104.

USAGE OF WEB PLATFORMS IN LANGUAGE LEARNING AMONG STUDENTS OF HIGH SCHOOL.

Baibossynova T.A.

Al-Farabi Kazakh National University; Almaty, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада жаңа тілді үйренудің маңыздылығы, әсіресе XXI ғасырда айтылады, өйткені ол әртүрлі мәдениеттер мен көзқарастардағы адамдармен байланысуға мүмкіндік береді. Web 2.0 пайда болуы адамдардың ақпаратқа қол жеткізу және пайдалану тәсілін өзгертіп, тіл үйренушілерге көптеген ресурстарды қамтамасыз етті. Мақалада оқушыларды шынайы мәдениетке баулу және тіл дағдыларын арттыруда онлайн тіл үйренудің тиімділігін қолдайтын зерттеулер келтірілген. Дегенмен, мақалада сонымен қатар олардың табыстылығы мен тиімділігін қамтамасыз ету үшін веб-негізделген тіл үйрену платформаларын одан әрі дамыту және қолданушыға ыңғайлы болу қажеттілігі мойындалады. Тұтастай алғанда, мақала цифрлық дәуірдегі ағылшын тілін үйренушілердің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін веб-негізделген тілді оқытуды одан әрі жетілдіруді қарастырады.

Summary: This article emphasizes the importance of learning a new language, particularly in the twenty-first century, as it enables individuals to connect with people from different cultures and perspectives. The advent of Web 2.0 has revolutionized the way people access and utilize information, providing a wealth of resources for language learners. The article cites research that supports the effectiveness of online language learning in exposing students to authentic culture and enhancing language skills. However, the article also acknowledges the need for further development and user-friendliness in web-based language learning platforms to ensure their

success and efficacy. Overall, the article advocates for the continued advancement of web-based language instruction to meet the needs of English language learners in the digital age.

Learning a new language is essential for education since it enables us to respect the customs, history, and other aspects of culture of different countries. Students will be able to communicate with speakers from this country without any difficulties. Particularly in the twenty-first century, when technologies give us numerous options to connect with anybody, everywhere. It is possible to greatly enhance outlooks and perspectives on life as well as our language skills by online language learning.

Web 2.0 enables Internet users to contribute to global information, whereas during the web 1.0 era, people largely used the internet to read. [1]

For instance, people can now stay in touch by becoming friends on Instagram, a well-known social networking site, and message or calling each other utilizing this free platform, as opposed to phoning or texting pals.

In this technological age, learning new things is not limited in the eyes of young people. We have access to a variety of resources so that we may properly use the information and learn new things.

Osuna and Meskill (1998) researched the role that online resources have in exposing students to authentic culture. Five online Spanish language exercises were given to thirteen college students as homework, and they were required to complete post-activity surveys to track their perceptions of the learning outcomes. Their responses demonstrated a high degree of satisfaction with both the Web's use for learning the target language and culture and the potential for including language and culture in the study of foreign languages. [2]

It has become increasingly important for English language learners to use web-based technology in recent years. Research in the area of web-based language instruction must continue to rely on strict scientific methodology, educational ideas, and well-targeted processes and approaches in order to guarantee the success and efficacy of WBLL systems. According to the findings of our study, some students are not entirely satisfied with language learning on the web platforms. Because of this, it requires additional development and user-friendliness. App developers should facilitate using platforms and make it more easier to understand how to use them. It is also needed to create perfect methods and approaches to study languages via web applications.

References:

[1] Faizi, R. (2018). Teachers' perceptions towards using Web 2.0 in language learning and teaching. *Education and Information Technologies*, 23(3), 1219-1230.

[2] Osuna, M. M., & Meskill, C. (1998). Using the World Wide Web to integrate Spanish language and culture: A pilot study. *Language Learning & Technology*, 1(2), 71-92

PHRASEOLOGISMS IN KAZAKH AND KYRGYZ

Bazaralieva Gulayim Kerimaliyevna, Senior Teacher,
Department of the State and Foreign Languages Institute
of Language and Literature named after Ch. Aytmatov of the NAS KR
Kyrgyz Republic

Түйін: Бұл мақалада Фразеологизм-құрамы мен құрылымы туралы зерттелді. Қырғыз және қазақ тілдеріндегі сөз тіркестерінің мағынасы осы екі халықтың өмірін ұлт ретінде жан-жақты анықтайды.

Резюме: В этой статье исследуется фразеология-состав и структура. Значение словосочетаний на кыргызском и казахском языках во многом определяет жизнь этих двух народов как нации.

Phrasology is a language unit composed of a combination of two or more words, the composition and structure of which are permanent and used in a ready-made form.

Phrasology is one of the most expressive fields in language and occupies a special place in oral and written literature, proving the particularity of anyone's thinking and wisdom. As part of the treasure trove of our people's language, it has not lost its meaning, even if the true source of the country's language wealth has been passed down from generation to generation. A phrase unit is an artistic phrase used to accurately express a person's thoughts in a short text, increase its artistic expressiveness and convey it to the reader or audience. The main background of the language and the color of the language and culture, as well as the following thematic issues when teaching and mastering the word, have contributed to the prosperity of comparative phrasology of Kyrgyz language.

We believe that the comparison of the linguistic units of Kyrgyz and Kazakh related to genetics in this article will provide good conditions for identifying the similarities, commonalities and differences between the two languages. We intend to investigate each of the above issues from the scientific and practical aspects, so that the conclusions drawn from it are already detailed, and what follows is the language and cultural relationship between the two twin countries. Of course, it is undeniable that research in this direction has been comprehensively developed in front of us. Our goal is to further deepen the experience gained in this area, based on previous research work, and within the framework of new topics [1].

We believe that the study of Kyrgyz-Kazakh is of great significance to Turkology and is one of the ways to enrich the linguistic foundations of related languages that affect each other. As we all know, the national treasures of any country are the mother tongue of this nation. The language of each country is a tool that introduces the customs of this country, the particularity of this language, the prospects, tomorrow and now, the history of the turn of the century and the path traveled. Many scientists emphasize that if it is not a national language, there is no national culture.

The meaning of phrase units in Kyrgyz and Kazakh comprehensively determines the life of these two peoples as a nation. The stable expression formed on the basis of the long-term daily lives of the two peoples can be found in the data we collect in both languages. These stable phrases are formed and developed in language use according to the customs, customs, culture, psychology, and history of each language use period. This is why the artistic terms of these two folk languages continue to develop and grow due to the particularity of their existence, and it is one of the values they have accumulated over the centuries.

Phraseology is a term composed of two words ("phrasis" is a package, and "logia" is a phrase formed by the Greek words "concept" and "doctrine"). Many scientists claim that the name is mainly used for two different meanings. First of all, it means that the study of sufficiently stable phrases in language from the perspective of modern and historical development is a field of knowledge, and secondly, a set of phrase units in a particular language. Therefore, some works on Kyrgyz language terms began to be published. In Kyrgyz and Kazakh philology, the phrasology unit still continues to arouse the interest and attention of researchers, and has become the main object of linguistics research. In this regard, we would like to dedicate this article to the history of phrasal studies of these two languages and research scientists.

In 1956, due to a scientific article by Zh, the Kyrgyz language was studied for the first time in the history of Turkology. Shukurovdun "The phrasology unit of aikalyshtar kondo in Kirghiz tilindegi" opened the way for the study of phrasology in Kyrgyz. His article "Kyrgyz tilinin tyyanaktuu koz tirkeshteri" is considered to be the first work in this direction. In this article, the author highlights the distinctive features of phrasology from proverbs, and pays more attention to the way phrasology is created, pointing out that "only one article and Kyrgyz cannot solve the problem of phrasology. To study all the problems of stable expression in a complete and in-depth manner, more work is needed."The research on phrasology in Kyrgyz linguistics continued after Zh [2].

The works of Shukurov and Zh. Osmotic pressure. His idiom research is considered to be a special type of idiom. Articles have been published one after another: "The idioms of makal, ylakap menen Karym-katyshy", "The idioms of Kyrgyz tilinda", "Vocabulary variants of idioms", "Synonyms of idioms" and so on. The candidate's thesis is defended by Zh. Osmonova's topic was "Idioms of Kyrgyz tilin", which became the first paper dedicated to the phrasology of Kyrgyz language. In 1972, he published the monograph "The Idioms of Kyrgyz Tirindji". Osmonova's work is considered valuable because it theoretically studies the units of phrases and fully reveals the nature of idioms.

This work provides us with extensive information about Kyrgyz language terms and was written by him. Osmotic pressure. The scientist's monograph traces the general linguistic properties of phrase units, their main properties, size, similar colors and characteristics of phrase units, free phrases, compound words and vocabulary units of phrase units, verb analysis, phrase units, phrase synonyms, phrase variability, and a comprehensive analysis of the morphology and lexicological use of phrase units.

In this regard, not only have articles and papers been written, but also the generalization of phrase units in the language has been established. The question raised is that the problem of pedagogical terminology that is still widely studied is not the appropriate level of attention of methodologists. Then what we want to point out is that studying the terminology of Kyrgyz from a methodological perspective is one of the urgent problems to be solved today.

And now in Kazakh linguistics, a special research on the theory of phrase units began in the middle of the twentieth century, when it was passed by I.Kenesbayev, A.Iskakov, M.Balakayev, R.Syzdykova, A.Bolganbayev, G.Kaliev, U.Aitbayev's work opened the study of Kazakh language [3].

I.Kenesbayev is a scientist who proposed to consider this phrase in Turkic ethnolinguistics as a separate field of linguistics and opened the way for a comprehensive study of Kazakh phrases. In the study of the phrase unit, I.Based on three signs or three criteria, Kenesbayev singled out phenomena such as "completeness of meaning, combination of words, and thoroughness of use", highlighting two main directions. The first of these is called the phrase unit, and the second-the phrase unit.

It can also be said that the most valuable work on general phraseology is I.Kenesbayev's works "Clear phrases about Kazakh", "Idioms and phrases about Kazakh". And now

In his work, M.Balakaev studied stable phrases into two groups: idioms and phrasology, R.Syzdykova, A.Bolganbayev, G.Kaliev, U.Scientists such as Aitbayev studied the phrasology of Kazakh.

As a result of these works, in the 40-50 of the twentieth century, the research object was designated as one of the fields of phrasology-linguistics, and for the first time opened the road of research related to it. Although many interesting phrasal problems have been revealed and proved in the research process, there are still enough phrasal problems that need to be studied. In short, if you do not study the linguistic units that reflect the linguistic wealth, national identity, traditions, cultural life and development history of each ethnic group, it is impossible to fully understand the richness of one's own language and the linguistic characteristics of the ethnic group.

Phrasology-has unique characteristics in terms of structure, personality, meaning and stability of style.

Kyrgyz language Phrasology Researcher R.Egemberdiev expressed his views on the prosperity and research of this general phrasology: "Phrasology—as a science systematically develops, from step to step, is summarized and expanded. Therefore, if we determine the semantic characteristics of phrasology in the 1940s and classify it in this direction, then in the 1950s, the research in the field of novel consumption clarified the specific differences between phrasology units and other language units. Since the 1960s, the morphological and grammatical characteristics of phrasology units have been studied in depth, and phrasology itself has further consolidated its position as an important and independent branch of language."We know that our

scientific research is part of this noble cause. Therefore, we believe that one of the main important issues is to compare two related languages-Kyrgyz and Kazakh.

At the beginning of the new century, the phraseology of Kazakh was learned in J.M.Konuratbaevdin's research has become extensive. In his research, he has conducted extensive analysis of the artistic characteristics, themes and grammatical structures of phrasology, as well as stylistic characteristics.

I would like to point out that one of the works that once again supplements the Kazakh language is his daughter G.The output of Sagidol "National culture mazmuns of poetic language units". Sagidol emphasized that this work has been highly appreciated by Kazakh researchers and is a scientific work that shows a new direction in the field of unit problems. Although this work was written to integrate Mongolian terms into Kazakh, the theoretical projects contained in this monograph are known for their originality and many novelties. We believe that the author's summary of phrasology in his monograph contributes to the development of the general theory of phrasology.

It's impossible not to mention R.A.Avakova's scientific work, he has contributed to the development of phrasology in Kazakh, and is committed to the general semantics of phrasology. The author is committed to forming national colors, history, customs, culture, political and economic conditions and the meaning, national psychological nature and symbolic characteristics of related linguistic units in the Kazakh vocabulary. In his research, the author set a goal to analyze the semantics of phrase units in Kazakh in all aspects, determine their theoretical problems and occurrence factors, show the national cultural characteristics that allow the semantics of phrases to be revealed, analyze the meaning of outdated phrases, and evaluate the pleonasm phenomenon with special expressions in language to determine the semantic characteristics of symbols in the composition of phrases.

It is worth noting that since the second half of the twentieth century, the Turkic and Romano-Germanic languages in Soviet linguistics have been studying the phrasal units of other languages.

We are not mistaken. The comparative research issues of Kyrgyz and Kazakh linguistic lexical issues and other languages directly related to our research work are carried out in these two languages and have led to the development of linguistics and translation theory [4].

It should be noted that with the activation of comparative Turkish studies and the strengthening of theoretical projects, there is no doubt that the work of German and Slavic researchers in this field will become the methodological basis of our research.

Many scientific works have been written on the study of Kyrgyz and Kazakh in Germanic and Slavic languages and their differences. According to the scientific works written, it can be noted that the typological research on the combination of Kyrgyz and Kazakh languages with Germanic and Slavic languages has been active since the 1980s. Over the years, the research of the two languages we have studied has been established, including Germanic, Slavic, and Roman. The research of

translation theory has begun, which includes the phonological, lexical, grammatical, and stylistic characteristics of these languages.

In short, the language, culture, etc. that we hope to study are not particularly obvious characteristics. The Kyrgyz and Kazakh peoples who have lived and lived for a long time will become an interesting topic for many scientists to study.

References:

1. Сағидолда Г. С. (2011). Түркі-моңғол дүние бейнесінің тілдік фрагменттері. – Астана: Сарыарқа. – 304 б.
2. Нұрдәулетова Б. И. (2011). Когнитивтік лингвистика. Оқулық. – Алматы: ҚР Жоғары оқу орындарының қауымдастығы, – 312 б. 46 Т
3. Akmataliyev, A. A., & Baigaziev, S. O. (2015). Explanatory Dictionary of the Kyrgyz Language (800 p). Bishkek: Eurasia Press.
4. Zhaparov, S., Konkobaev, K., & Osmonova, Z. (2015). Phraseological Dictionary of The Kyrgyz Language (789 p). Bishkek.

UDK 811.1

GAME AS A TYPE OF EDUCATIONAL ACTIVITY

Bizhanova G.K

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мектепке дейінгі жас ойынның классикалық жасы болып саналады. Отандық психология мен педагогикада ойын мектеп жасына дейінгі баланың дамуы үшін өте маңызды әрекет ретінде қарастырылады. Ойын құқығы өмірлік маңызды құқықтар арасындағы Бала құқықтары туралы конвенцияда жазылған. Ойын әрекеті баланың барлық психикалық процестерінің еріктілігінің қалыптасуына әсер етеді - бастауыштан күрделіге дейін.

Аннотация: Статья посвящена обзору возможностей дошкольный возраст считается классическим возрастом игры. В отечественной психологии и педагогике игра рассматривается как деятельность, имеющая очень большое значение для развития ребенка дошкольного возраста. Право на игру зафиксировано в конвенции о правах ребенка среди жизненно важных прав. Игровая деятельность влияет на формирование произвольности всех психических процессов ребенка - от элементарных до самых сложных.

Gaming activity – goes a long way in development. The game as an object of scientific research began to be studied in the 19th century. L.S. Vygotsky proved that the game has a dual nature developing and social. It is impossible to make a child play – it is a joy, it is a pleasure. But it is through the game that the child socializes, loses social relations. The game helps you adapt to the world around you. In preschool age, the role–playing game is the leading activity, the main mental development of the child takes place in it. Scientists have found that a special role in the formation of gender stability in boys and girls belongs to the role-playing game. Therefore, educators and parents should pay special attention to the selection of materials and equipment for the play activities of girls and boys.

The game occupies an important, if not to say, central place in the life of a preschooler, being a transformative type of his independent activity. In the game there is:

- the development of the child
- his actions are developing in the presentation;
- there is an orientation in the relationship between people

It is established that the game develops the ability to imagine, imaginative thinking. This happens because the child recreates in the game what he is interested in using conditional actions. At first, these are actions with toys, then with toy substitutes, then speech and imaginary actions [1].

Classification of preschool children's games:

- plot and role-playing:
- theatrical
- mobile
- didactic

Didactic games are a kind of games with rules specially created by pedagogy for the purpose of teaching and educating children. They are aimed at solving specific tasks of teaching children, but at the same time they manifest the educational and developmental influence of play activities.

The didactic game has a certain structure.

The structure is the main elements that characterize the game as a form of learning and gaming activity at the same time. The following structural components of the didactic game are distinguished

1. Didactic task;
2. Game challenge;
3. Game actions;
4. Rules of the game;
5. Result (summing up).

Didactic games differ in educational content, cognitive activity of children, game actions and rules, organization and relationships of children, the role of the teacher. The listed signs are inherent in all games, but in some, some are more distinct, in others - others. Often games correlate with the content of education and upbringing. In this classification, the following types of games can be represented: sensory education games, word games, nature familiarization games, the formation of mathematical representations, etc.

All didactic games can be divided into three main types

- games with didactic toys and real objects
- board-printed games,
- word games,

This grouping of games emphasizes their focus on learning, cognitive activity of children, but does not sufficiently reveal the basics of didactic play — the features of children's play activities, game tasks, game actions and rules, the organization of children's lives, the guidance of the educator [2].

The game has a great influence on the mental development of a preschooler, his will, the acquisition of social relations skills. For a preschool child, the game, according to K.D. Ushinsky, is "a feasible way to enter into the complexity of the world around him." The game has its own characteristics in different periods of preschool age. In order for educational activities to be organized effectively, it is necessary to take into account the specifics of the play activities of preschoolers at different stages of age. Preschool childhood is a period of initial personality formation, a period of development of personal behavior mechanisms [3].

By the age of three, a child has come a long way in his mental development. He already moves freely in space, speaks well, understands the speech of others, is consciously guided (or also consciously not guided) by the requirements and instructions of adults, shows initiative and independence. The game is social in its origin and in its nature. Preschool children need to have bright, emotionally colored ideas about the surrounding reality, people's relationships in a game situation. A younger preschooler is usually focused on his own actions and pays little attention to the actions of another child. However, gradually the baby begins to look at how another child is playing. Interest in the game of a peer just leads to attempts to establish certain relationships. The first forms of relationships are manifested in the child's desire to get closer to another child, to play with him next to him, in the desire to give up part of the space occupied for his game, in a timid smile presented to another at the moment when the children meet their eyes. Such light contacts do not yet change the very essence of the game: each child plays by himself, but individual attempts at a common game situation are already emerging. At the age of three or four, the child begins to communicate more intensively with his peers. He is actively looking for a reason to work together, to establish relationships. The main task of the teacher is to form in younger preschoolers game skills that contribute to the formation of an independent story game. The game will be of a developing nature if it is organized by a teacher on the principle of solving game problems. So, the game task can be directly set: "Put the doll to sleep", can be formulated in an indirect form: "The doll wants to sleep", and then less specifically: "The doll is tired" - in this case, the children themselves are looking for a solution to the task. There are many themes and role-playing accompaniments of gaming activities in the younger group of preschoolers. These are games with dolls (putting the doll to bed, the doll is sick, lunch for the doll, etc.), and games with cars and transport (car repairs, bus carries passengers, etc.), and games with toy animals (animal care, circus, etc.), and games in the store (vegetable, meat, clothing store, etc.), and hospital games (doctor's appointment, vaccinations, injections, etc.), etc [4].

During the middle preschool childhood, the child becomes more proactive. The educator needs to encourage children to plan, i.e. to create an elementary idea that will be embodied in the game, and also causes the child's speech activity and directs it to a peer. The educator helps the child to arrange the game with the necessary attributes (caps for the military, armbands with a red cross for a nurse, etc.), as well as story toys. The most popular subjects for children of the middle group are family games, and also at this age there is an interest in playing fairy tales. The game

becomes more complicated in terms of content, number of roles and role-playing dialogues. Game actions begin to be performed not for the sake of the games themselves, but for the sake of the meaning of the game. There is a separation of game and real interactions of children. Children's role-playing games have various topics that the child is familiar with from his own life experience. The child's attention is focused on the relationships of people associated with specific objective actions, through which children learn human relationships. A special role in the game is given to the exact observance of the rules, here leadership appears for the first time. For older children, it is very important not only to perform actions, but also how they are performed, there is a need for truthfulness in the image.

At the same time, there is also such a phenomenon as performing actions in a conditional plan (for example, as if they had lunch, etc.). For older preschoolers, the main thing is the relationship between people, game actions are performed by them not for the sake of the actions themselves, but for the sake of the relationships behind them. For this age, it is important to obey the rules arising from the role, and the correctness of these rules is strictly controlled by them. In addition, older preschoolers bring variety to theatrical games (dramatization by roles, table theater, puppet theater on a screen), which are the harbingers of a more complex director's game. With the introduction of the Federal State Educational Standard, the definition of new educational goals that provide for the achievement of not only subject, but also personal results, the value of the game increases even more. The use of the game for educational purposes during the implementation of the educational program allows you to develop communication skills, leadership qualities, form competencies and teach the child to study in emotionally comfortable conditions and forms, according to the tasks of age [5].

Children's games can take place in various pre-school activity centers containing a set of educational areas that ensure the versatile development of children in the main areas: physical, socio-personal, cognitive, speech and artistic and aesthetic. All activity centers should be created taking into account the integration of the educational areas contained in them. To implement the physical direction of children's development, a zone of motor activity is being created, where preschoolers are engaged in mobile play activities. To implement the socio-personal direction of children's development, centers of story-role-playing games, a mini-museum of dolls, corners of theatrical productions, thematic game compositions, etc. are being created. The artistic and aesthetic development of preschoolers is carried out not only directly in the centers of creativity, musical and theatrical activities, where children have the opportunity to play musical instruments, to beat various types of theaters (table, finger, picture theater.), but also in the play areas of the subject-spatial environment. For the cognitive and speech development of preschoolers, centers of educational games are being created, the content and organization of which are aimed at the development of children's cognitive activity, familiarization with reading cognitive and fiction literature, the formation of sensory perception, fine motor skills, imagination. These are nesting dolls with inserts, lacing, different types of mosaics, constructors, lego transformers, etc. Thus, the play activity of preschoolers, being the

leading one for this age, becomes both a form and a means of comprehensive development and education of children, integrating in all its directions. The accompanying role of the teacher is important, taking into account the age characteristics of preschoolers at all stages of their inclusion in the game, and therefore the educational space [6].

Conditionally, several types of didactic games can be distinguished, grouped by the type of activity of students. These are travel games, errand games, guess games, puzzle games, conversation games.

Travel games are designed to enhance the impression of drawing children's attention to what is nearby. They sharpen observation, expose overcoming difficulties. In these games, many ways of revealing cognitive content are used in combination with gaming activities: setting tasks, explaining how to solve it, step-by-step problem solving, etc.

Errand games are simpler in content, and the duration is shorter. They are based on actions with objects, toys, verbal instructions.

Games-assumptions ("what would be ..."). A task is set before the children and a situation is created that requires understanding of the subsequent action. At the same time, the mental activity of children is activated, they learn to listen to each other.

Puzzle games. They are based on a test of knowledge, resourcefulness. Solving riddles develops the ability to analyze, generalize, forms the ability to reason, draw conclusions [7].

Conversation games. They are based on communication. The main thing is the immediacy of experiences, interest, goodwill. Such a game imposes requirements for the activation of emotional and mental processes. It brings up the ability to listen to questions and answers, to focus on the content, to complement what has been said, to express judgments. Educational material for this type of games should be given in an optimal volume to arouse the interest of children. The organization of didactic games by the teacher is carried out in three main directions: preparation for the didactic game, its conduct and analysis

References:

1. Aylamazyan A.M. Actual methods of education and training: business game: textbook. – M.: MSU, 2019. – 56 p.
2. Antipina E.A. Theatrical activity in kindergarten: games, exercises, scenarios. – M.: Sphere, 2016. – 120 p.
3. Belaya K.Yu. Complex thematic planning and organization of the educational process in the preschool educational institution // Modern preschool education. Theory and practice. - 2015. – No. 7. – pp. 44-47.
4. Bondarenko A.K. Didactic games in kindergarten: a book for a kindergarten teacher. – M.: Enlightenment, 2017. – 160 p.
5. Adults and children play: from the experience of preschool educational institutions in Russia / comp. T. N. Doronova. – M.: LINK-PRESS, 2018. – 208 p.
6. Kondrashova N.V. Actual problems and trends in the development of preschool education in Russia at the present stage // Prospects of Science. - 2014. – No. 11. – pp. 24-31.
7. Sleptsova I.F. Fundamentals of personality-oriented interaction of a teacher with preschool children: theory and practice // Preschool education. - 2017 – No. 3 - pp. 74-80. 2.

Maksakov A.I. Teach by playing: Games and exercises with a sounding word. The manual for the educator of children. garden. – M.: Enlightenment, 2011. – 144 p.

UDC 372.881.111.1

DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF THE CONSTRUCT "COMMUNICATIVE COMPETENCE"

Duisenbekova Saule Zhorabekovna
Master's student of the IN-NP-2211 group,
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: толық негізі бар оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру шет тілін практикалық меңгеруді оқытудың мазмұнын құрайды. Мәселе мынада: коммуникативтік құзыреттілік компоненттерінің конвенциялық (қабылданған) құрамы оқушылардың шет тілді қарым-қатынасқа дайындығын толық анықтамайды.

Резюме: Формирование коммуникативной компетенции учащихся с полным основанием составляет содержание обучения практическому владению иностранным языком. Проблема состоит в том, что конвенциональный (принятый) состав компонентов коммуникативной компетенции не полностью определяет готовность учащихся к иноязычному общению.

Since the concept of "communicative competence" came into scientific use, hopes for effective mastery of a foreign language have been associated with this methodological construct. The popularity of the term was promoted by active research of communication models, which were based on communicative competence [1]. It was expected that if the communicative competence was formed and the solution of this problem was confirmed by pedagogical measurements, students would be able to successfully communicate in a foreign language. In fact, it turned out that school graduates who demonstrate a satisfactory level of results in language tests often suffer communicative failures in real communication in a foreign language.

The reason for the failures is that the control and measuring materials used cover only some components of the communicative competence, while other components of the construct of readiness for foreign language communication remain out of sight of students and teachers. In addition to language skills and speech skills, communicative success also depends on other properties of intelligence and personality in general, which determine readiness to communicate and overcome communication barriers.

The construct of communicative competence has been constantly developing, supplemented and reinterpreted under the influence of both new scientific data and a changing social order. The content of this concept has been influenced and continues to be influenced by such areas of research as the essence of language, speech and speech activity, the globalization of the English language and changes in these conditions of language norms. The role of cultural knowledge in mastering a foreign language has increased, this is also reflected in the interpretation of communicative competence. The understanding of communicative competence was supplemented

with knowledge about conversational discourse and the difference between this linguistic phenomenon and the written way of expressing thoughts. The interpretation of communicative competence began to take into account the peculiarities of personal and business communication. Studies of communicative activity in the conditions of communication with the help of ICT, etc., are multiplying [2].

From the very beginning of the development of the concept of "communicative competence", there has been a contradiction between supporters of a narrow and broad understanding of the knowledge and skills needed to communicate in a foreign language. If N. Chomsky, who proposed the concept of "linguistic competence" in the 1960s of the last century, considered mental ("knowledge") necessary and sufficient for communication the model of linguistic competence in the form of universal rules, then already at that time D. Hymes and S. Savignon defended the idea of not linguistic, but communicative competence. Soon the concept of "communicative ability" – ability / capacity also appeared, as L. Bachman, S. Savignon, H. Widdowson wrote about.

An important practical step in the study of communicative competence was the study of the speech functions necessary for students to communicate and request information, coordinate actions, influence others, be surprised, apologize. In connection with the research of speech functions, linguists have come to the attention of the problems of authenticity of speech forms and methods of speech activity.

The understanding of the essence of communicative competence has been significantly supplemented with sociolinguistic, discursive and strategic components. Let us explain that initially the cultural component of students' communicative competence was limited to knowledge about the diversity of the English language in different cultures.

Studies of communicative competence have been significantly supplemented with linguistic data on how the verbal interaction of communication participants is carried out.

A logical step in the study of communicative competence was the analysis of the organization of the utterance, including its logical construction. The necessity of studying communicative pragmatics, i.e. the relationship between the planned and achieved communicative result, was emphasized.

As English became a global means of intercultural communication, the need to purposefully teach not only the language, but also the cultural code of communication and behavior of representatives of different social groups became more and more realized. There was an urgent direction of research of the socio-cultural component, which complemented the general structure of the communicative competence of students.

The result of the gradual formation of the concept of communicative competence has become a construct that includes the following components (subcompetencies): linguistic, sociolinguistic, sociocultural, strategic, discursive and social [3].

Linguistic competence ensures that speech constructions are correct from the point of view of grammar, vocabulary and phonetics. Sociolinguistic competence

determines the choice of an adequate register of utterance, taking into account the social situation. Socio-cultural competence is manifested in the ability to observe the rules of participation in the life of another culture and effectively build an intercultural dialogue. Strategic competence makes it possible to compensate for the lack of language tools and prevent cases of misunderstanding. Discursive competence is needed to build coherent texts. Finally, social competence helps to establish contact, initiate, maintain and develop interpersonal communication.

It is also necessary to add pragmatic competence to the list of components of communicative competence as the ability to obtain the desired result of speech activity in the form of a transformed situation, the necessary response, termination of conflict, fuller mutual understanding, etc. If the formation of the pragmatic component of communicative competence is underestimated, the proposals made are not supported, attempts to convince generate resistance, innocent phrases cause offense, criticism is perceived as personal hostility, humor remains misunderstood, replicas expressing sincere feelings sound formal and cold.

A shorter list of components of communicative competence includes only four components: linguistic, speech, socio-cultural and compensatory [4].

The named components of communicative competence constitute the essence of the subject results of the school educational course of a foreign language.

The formation of students' communicative readiness in the educational course of a foreign language is determined by the content of the training. Research shows that starting from early preschool age, it is possible to form elements of not only linguistic, but also intellectual readiness of children for communicative and cognitive activity. To do this, it is necessary to include in the content of training such functions as, for example, the amount of RAM, attention management, arbitrary cognitive actions. In the field of personal readiness, the content of training includes social skills of interethnic interaction, cooperation in a team, participation in group project activities, etc. Thus, the content of the training contributes to the solution of not only educational, but also developmental, as well as educational tasks.

References:

1. Hall G. The Routledge Handbook of English Language Teaching. London: Routledge, 2016. 590 с.
2. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам. Базовый курс лекций: учеб. пособие для вузов. М.: ГЛЮССА-ПРЕСС, 2004. 336 с.
3. Ren W., Han Z. The representation of pragmatic knowledge in recent ELT textbooks // ELT Journal. 2016. № 70 (4). P. 424–434.
4. Lupyan G. The centrality of language in human cognition // Language Learning. 2015. Vol. 66 (3). P. 1–38

MONITORING SYSTEM AS A TOOL FOR MANAGING THE QUALITY OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL WORKERS

Izbasarova U.S.
Kazakhstan, Shymkent city, Miras Education

Түйін: Мақалада ғылыми-педагогикалық қызметкерлердің кәсіби құзыреттілігінің сапасын бақылаудың өзекті мәселелері қарастырылған. Ұсынылып отырған мониторинг жүйесі ЖОО-да қосымша кәсіби білім беруді дамытуды басқару үшін ақпаратты қалыптастыратын көмекші қызмет болып табылады.

Резюме: В статье рассматриваются актуальные вопросы мониторинга качества профессиональной компетентности научно-педагогических работников. Предложенная система мониторинга представляет собой вспомогательную деятельность, формирующую информацию для управления процессом развития дополнительного профессионального образования в вузе.

The actual problem of modern education is the problem of assessing learning outcomes. In the context of a dynamically developing socio-economic situation, an educational institution should develop according to the principle of qualitative diversity, responding in a timely and adequate manner to newly emerging needs for additional educational services. Quality management of education is the provision of design, achievement and maintenance of the quality of the conditions of the educational process, its implementation and results [1]. The variety of managerial decisions to improve the quality of professional competence of scientific and pedagogical workers is determined by the scale of the content of problems in the system of continuous professional development and their causes.

It is very important that, at the same time, uniform requirements for a managerial decision be met by all subjects of the educational process. The development and adoption of decisions, in our opinion, is a key procedure for managing the quality of the professional competence of teaching staff and, in general, the quality of additional education, because within its boundaries, monitoring and analysis of the implementation of this managerial decision and the organization of its activities are designed, implemented.

And this means that the quality management of the professional competence of teaching staff has a cyclical basis. It is the creation of a monitoring system that ensures continuous monitoring of all aspects of the multifaceted additional educational process, allows you to make management decisions that are adequate to the real state of affairs, and not based on intuition due to lack of information. Moreover, this system was created for a specific problem - the formation of professional competence of teaching staff in the process of advanced training.

When solving the main tasks of the process of additional education, monitoring can be considered from different positions. These positions are dictated by the object of monitoring, which is taken for consideration. The definition of monitoring as an independent function of managing the process of advanced training of scientific and pedagogical workers of the university is conditional and is associated with all

functions and stages of management. The organic connection of monitoring with other management functions is manifested in the fact that each management function acts as the main point of view of monitoring. Thus, monitoring affects goals, information, forecasts, decisions, organization and execution of activities, communication and correction.

The managerial aspect of the system developed by us for monitoring the quality of professional competence of scientific and pedagogical workers allows us to present our system as a complex of interrelated elements: forecasting - planning - organization - monitoring of implementation - analysis of results - managerial decision. The activity aspect allows us to distinguish another structure: goal - tasks - content - forms - methods - results. Based on the foregoing, under the monitoring of the quality of professional competence of a student of retraining and advanced training, we mean a step-by-step process of assessing the state of the phenomenon under study, analyzing facts that increase the efficiency of this process, and identifying the optimal content, forms, methods and means of its implementation [2].

In general, the technological process of monitoring the quality of professional competence of scientific and pedagogical workers is implemented in three stages: preparatory, initial information and final information. Consider the content of activities at each stage of monitoring. The preparatory stage of monitoring involves the definition of a clear goal, which is to improve the system of advanced training of scientific and pedagogical workers of the university in the context of reforming the system of higher professional education.

The organizational and preparatory work of this stage includes the definition of monitoring components, the selection of criteria and indicators for evaluation, the development of high-quality tools for the data system, and the establishment of the volume and type of information received. The initial information stage is associated with the collection of information using selected methods, quantitative and qualitative processing of the results obtained with a focus on the criteria-level approach. All information is focused on all levels of the system of continuous professional development and levels of monitoring the quality of professional competence of scientific and pedagogical workers.

At each level of the system of continuous professional development, there is a generalization of the initial data, their analysis and the adoption of a managerial decision. The whole system of monitoring the quality of professional competence of scientific and pedagogical workers is presented by us in the following sequence: the source of quality monitoring - the level of the system of continuous professional development - the position (role) of professional and pedagogical personnel - the level of monitoring - the source of information - indicators (monitoring content) - methodology - term - Responsible for the organization - storage - movement of information [3].

The use of this system for monitoring the quality of professional competence of scientific and pedagogical workers allows for continuous monitoring of all aspects of the qualitative transition of a teacher from one level of the system of continuous professional development to another, his continuous professional and pedagogical

growth and academic mobility of the organizer, the student's ability is carried out by the final control of relations, adjustment of the program for further PC. The monitoring system developed by us allows not only to increase the professional competence of teaching staff and the productivity (productivity) of their managerial activities, but also to successfully solve the problem of the quality of additional professional education and serves as a tool for program-targeted management. Taking into account the features of program-target management allows: to strengthen the role of the target stage of the management process, to orient it towards the achievement of final results; [4].

- cover all stages of the functioning of the system of additional education;
- ensure end-to-end planning; widely use the method of system analysis;
- expand the use of management methods;
- create priority provision of resources, etc.

The regulatory framework that ensures the organization and conduct of monitoring studies is the regulation on monitoring and the monitoring plan, which is built in accordance with the system and reflects its main points (indicators, technologies, deadlines, responsible persons, management decisions taken). Due to the fact that it is necessary to process a large amount of information, it is advisable to organize the work of a monitoring group headed by the dean of the faculty (specialists in the teaching and learning of the faculty of advanced training, coordinators of additional educational programs, teachers of advanced training courses, students).

References

1. Bordovsky G.A. Management of the quality of the educational process: monograph / G.A. Bordovsky, A.A. Nesterov, S.Yu. Trapicin. - St. Petersburg: Nauka, 2013. - 196 p.
2. Korotkov E.M. Management of the quality of education: textbook for universities / E.M. Korotkov. - M.: Academic Project: Mir, 2016. - 320 p.
3. Monitoring the quality of the formation of professional competence of professional and pedagogical staff: guidelines / Ed. L.I. Dudina. - Chelyabinsk: Yuzh.-Ural book. publishing house, 2014. - 154 p.
4. Коммуникативная компетентность и социально-психологические факторы ее развития / Н.Б. Буртовая. - Томск: Томск, 2014. - С. 17.

UDC 811.111

SEMANTIC CATEGORIES OF ADVERBS IN LINGUISTICS

Anora Jabbarova

Jizzakh state Pedagogical University, Uzbekistan

Түйін: Үстеулер зат есімдер немесе етістіктер сияқты басқа негізгі лексикалық категорияларға қарағанда өте күрделі және айтарлықтай аз зерттелген. Бұл мақаланың мақсаты-сөйлеудің осы бөлігіне өте қажет көңіл бөлу, сонымен қатар дәрежелік үстеулерді зерттеу және салыстыру. Біздің зерттеуіміз үшін біз үш үстеуді әрең, әрең және әрең алдық. Бұл үстеулер әдетте синоним болып саналғанымен, олар бір-бірінен сәл өзгеше және барлық мүмкін контексттерде бір-бірін алмастырмайды. Үстеулердің әрқайсысы әртүрлі сөздермен, әртүрлі регистрлер мен контексттерде кездеседі және әртүрлі сөз тіркестерін құрайды.

Айырмашылықтарды анықтау үшін біз негізінен үстеулердің әрқайсысының мағынасы мен қолданылуына және олар кездесетін сөздерге назар аударамыз.

Резюме: Наречия очень сложны и значительно менее изучены, чем другие основные лексические категории, такие как существительные или глаголы. Цель этой статьи — уделить столь необходимое внимание этой части речи, а также изучить и сравнить наречия степени. Для нашего исследования мы взяли три наречия едва ли, едва ли и едва ли. Хотя эти наречия обычно считаются синонимами, они немного отличаются друг от друга и не являются взаимозаменяемыми во всех возможных контекстах. Каждое из наречий встречается с разными словами, в разных регистрах и контекстах и образует разные словосочетания. Чтобы определить различия, мы обращаем внимание в основном на значение и употребление каждого из наречий и на слова, с которыми они встречаются.

Biber points out that “many adverbs have meaning that vary with context of use”, in other words, “the meaning of an adverb is often context-dependent”. As Chalker argues, “since adverbs as a whole are so complicated, there is no consensus as to what the broad categories should be” [1]. Various grammar books agree on the category of manner, place and time. However, they differ in further classification. Biber add the category of adverbs of degree, additive/restrictive adverbs, adverbs of stance and linking adverbs [1]. Chalker supplements focusing adverbs, intensifying adverbs, sentence adverbs, and connectors [2]. Leech determines, apart from the three main categories, the adverbs of degree, frequency, length of time, comment and attitude, viewpoint, adding and limiting adverbs, and linking adverbs. Last but not least, Alexander [3] adds intensifiers, viewpoint adverbs and connectives, adverbs of degree, focus, and frequency.

Quirk provide a slightly different classification, where adverbs of space substitute for adverbs of place and where there is no category of manner. They propose these categories: adverbs of space, time, process, respect, contingency, modality, and degree [4].

According to Biber, adverbs of degree “describe the extent to which a characteristic holds. They can be used to mark that the extent or degree is either greater or less than usual or than that of something else in the neighboring discourse. They occur as both adverbials and modifiers” [3: 554]. In a similar way, Leech and Svartvik maintain that these adverbs “have a heightening or lowering effect on some part of the sentence” [4].

There is no unified classification of adverbs of degree. Therefore, we give account of some of the concepts of categorization presented by various grammarians.

Biber et al. [5] divide degree adverbs into two categories:

1. amplifiers/intensifiers - degree adverbs that increase intensity; they indicate either degrees on a scale (e.g. *more, very, so*) or an endpoint on a scale (e.g. *totally, absolutely*)

2. diminishers/downtoners - degree adverbs which scale down the effect of the modified item; as with intensifiers, many indicate degrees on a scale (e.g. *less, slightly*) Huddleston and Pullum [6] present a more detailed classification:

1. maximal subgroup - indicates a degree at the top end of the scale; suggests either the completion of an accomplishment (e.g. *completely, entirely*) or extremely high degree of a gradable property (e.g. *absolutely, thoroughly*)

2. multal subgroup - covers a range on the scale from above the midpoint to near the top end (e.g. *profoundly, greatly*)
3. moderate subgroup - e.g. *moderately, partially*
4. paucal subgroup - e.g. *a bit, a little*
5. minimal subgroup - the adverbs are non-affirmative or negative (e.g. *barely, hardly, scarcely*)
6. approximating subgroup - e.g. *almost, nearly*
7. relative subgroup - do not identifies some constant area of the scale but quantifies the degree relative to some other situation (e.g. *enough, sufficiently*)

Quirk suggest that there are three ‘subroles’ of degree adverbs:

1. amplification - asserting a generalized high degree (e.g. *increasingly*)
2. diminution - asserting a generalized low degree (e.g. *a little*)
3. measure - without implication that the degree is notably high or low (e.g. *sufficiently*)

Though *barely, hardly, and scarcely* mostly appear as a subgroup of adverbs of degree, it is important to point out that some grammarians [6: 201; 18: 285] place them in a separate group. According to Chalker, the adverbs fall into group of intensifiers. Sinclair also creates a separate category and labels the adverbs ‘broad negatives’. The most convenient concept of classification for my thesis is provided by Quirk [7], who place the adverbs into group of intensifiers, specifically minimizers. I deal with this particular categorization in the next subchapter.

As Quirk [7] maintain, intensifiers “are broadly concerned with the semantic category of degree”. They emphasize that “the term ‘intensifier’ does not refer only to means whereby an *increase* in intensification is expressed. Rather, an intensifying subjunct indicates a point on an abstractly conceived intensity scale; and the point indicated may be relatively low or relatively high” [17: 589]. Quirk [17, 589-90] distinguish two subgroups of intensifiers:

1. amplifiers - maximizers (e.g. *completely*)
- boosters (e.g. *very much*)
2. downtoners - approximators (e.g. *almost*)
- compromisers (e.g. *more or less*)
- diminishers (e.g. *partly*)
- minimizers (e.g. *hardly*)

Furthermore, Quirk et al. point out that “amplifiers scale upwards from an assumed norm; downtoners have a lowering effect, usually scaling downwards from an assumed norm” [8]. From now on, I will concentrate only on the group of downtoners, as the adverbs *barely, hardly, and scarcely* fall into this category.

As has been already stated, downtoners “have a generally lowering effect” and they are classified into four groups:

1. approximators - serve to express an approximation (e.g. *almost, nearly*)
2. compromisers - have only a slight lowering effect (e.g. *kind of, sort of*)
3. diminishers - scale downwards and roughly mean ‘to a small extent’ (e.g. *slightly, quite*)
4. minimizers - are negative maximizers and roughly mean ‘(not) to any extent’

(e.g. *barely, hardly, scarcely*)

Quirk et al. further divide the minimizers into negatives (e.g. *barely, hardly, a little*) and nonassertives (e.g. *in the least, in the slightest, at all, a bit*) [9]. They argue that the negatives cannot be negated [17, 600].

Furthermore, Quirk et al. state that “the minimizers differ from other downtoners in providing a modification towards a version that is more strictly true rather than a denial of the truth value of what has been said” as in *I can barely understand him* (- in fact *I can't understand him*). As far as the syntactic features of downtoners are concerned, minimizer negatives cannot lie within the scope of clause interrogation and negation [17: 601]. As for the position of *barely, hardly, and scarcely*, Quirk et al. suggest that they tend to be restricted to *M* (*He could hardly be described as an expert*) or *iM* (*He hardly could be described as an expert*) position, however it is also emphasized that *iM* position is unacceptable to many people [9].

Synonymy is considered one of the ‘sense relations’, or in other words, “the meaning relations that hold within the vocabulary of a language between words themselves” [10]. Linsky states that “two linguistic expressions are synonymous if and only if they have the same meaning”. Harris focuses on the relationship between form and meaning and suggests that “there may be cases in which a difference of form between two expressions is not accompanied by a difference of meaning: in such cases we may speak of synonymous expressions” . In a similar way, Jackson claims that “synonymy deals with sameness of meaning, more than one word having the same meaning, or alternatively the same meaning being expressed by more than one word” [10].

As the analysis of the dictionary definitions shows, the adverbs *barely, hardly, and scarcely* are equal in some of their meanings. However, it is important to point out that they are not coincident in all contexts. Therefore, these adverbs cannot be called absolute synonyms. Moreover, according to the dictionaries, each of the adverbs forms different collocations and is part of different grammatical constructions. In this respect, *hardly* and *scarcely* seem to be more similar.

References:

1. Aijmer, Karin, and Bengt Altenberg, eds. *English Corpus Linguistics: Studies in Honour of Jan Svartvik*. London: Longman, 1991.
2. Alexander, L. G. *Longman English Grammar*. Harlow: Longman, 2005.
3. Biber, Douglas, et al. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman, 1999.
4. Blokh M.Y. *A Course in Theoretical English Grammar*. – Moskow, 1983.
5. Bowker, Lynne, and Pearson, Jennifer. *Working With Specialized Language : A Practical Guide to Using Corpora*. London: Routledge, 2002.
6. Chalker, Sylvia. *Current English Grammar*. London: Macmillan, 1984.
7. Harris, Roy. *Synonymy and Linguistic Analysis*. Toronto: University of Toronto Press, 1973.
8. Huddleston, Rodney. *Introduction to the Grammar of English*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
9. Huddleston, Rodney, and Pullum, Geoffrey K. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

UDC 811.111

**METHODOLOGY OF ADAPTATION OF FOREIGN TEXTBOOKS
FOR HIGHER EDUCATION TAKING INTO ACCOUNT
AND BASED ON THE MENTALITY OF THE INDIVIDUAL**

Kalmatayeva G.N.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мақалада университетте әлеуметтік-мәдени көзқараста шет тілдерін оқытуды ұйымдастырудың ерекшеліктері, яғни тек тілді ғана емес, сонымен қатар ана тілінде сөйлейтін елдердің мәдениеті мен дәстүрлерін терең зерттеу кезінде. Бұл тәсіл жеке тұлғаның менталитетін ескере отырып және оған негізделген шетелдік білім беру әдістерін алдын-ала бейімдеуді қамтиды.

Резюме: В статье раскрываются особенности организации обучения иностранным языкам в вузе при социокультурном подходе, т. е. при углубленном изучении не только языка, но и культуры, традиций стран носителей языка. Такой подход предполагает предварительную адаптацию иностранных образовательных методик с учетом и на основе менталитета личности.

In the context of the increasing use of foreign educational materials (educational and methodological complexes and textbooks), it seems appropriate to develop a methodology for adapting foreign educational materials taking into account and based on the mentality of the Kazakh society and personality in order to intensify foreign language teaching and improve the quality of mastering the material.

In the integral technology of the organization of educational and cognitive activity, which essentially boils down to managing the processes of solving educational tasks by students, an important element is the development of a culture of definition of concepts among students [1]. In the course of this work, students begin to understand the organizing role of definitions in understanding the subject as a whole.

The technology of working on a concept is usually effective if we take into account the principle of typing - the reduction of various types of concepts to a small number of standard samples of certain sizes, shapes and quality.

Thus, the technology of working on the concept takes the form of the following algorithm:

- 1) identification of the origins of the concept;
- 2) definition of the concept, its possible interpretations;
- 3) identification of the components of the concept;
- 4) philosophical interpretation of the concept;
- 5) identification of the conditions of existence of the concept;
- 6) consideration of generalizations and limitations of the concept;
- 7) identification of the practical application of the concept;

8) consideration of the possibility and extent of using the concept in other sections;

9) analysis of the use of the concept in other scientific disciplines.

It is advisable to use this technology especially carefully when introducing lexical units borrowed from other languages, foreign educational methods and workshops into the academic discipline [2].

As already noted, the use of foreign educational and methodological materials should be preceded by a special adaptation based on and taking into account the Kazakh mentality. The creation of a methodology for such adaptation allows you to systematize and unify the educational process, facilitates the work of the teacher.

It is advisable to develop a methodology for adapting foreign textbooks for the university, taking into account and based on the mentality of the individual, in five main areas:

1) updating the content of foreign language teaching in universities of various types, taking into account the transition to a comparable system of quality indicators and standards of education;

2) development, testing and implementation of new forms of final control of foreign language proficiency in universities, taking into account the requirements of the Council of Europe;

3) adaptation of the publishing house's textbooks to the conditions of study at a Kazakh university and the Kazakh mentality;

4) creation of a foreign language learning resource center;

5) development of intercultural competence of students [3].

Let's consider the above directions in more detail.

1. Updating the content of basic language education.

The modern content of language education has a level character and is focused on the requirements for foreign language proficiency in the system of level standards of the Council of Europe.

In the Kazakhstan Standard of General Complete Education, the requirements for the level of training of graduates in foreign languages are also prescribed taking into account the levels of the Council of Europe. Level programs and detailed codifiers of the content of education have been developed.

Graduate training levels on a pan-European scale:

- at the basic school level A2 (basic/elementary);

- in high school, basic level B1 (advanced/intermediate);

- in higher school - profile (linguistic) level B2 (high/upper-intermediate).

The material of most foreign textbooks strictly complies with international standards in the field of teaching English ELT (English Language Teaching). The standards are based on the concept of language proficiency levels. There are several basic levels: Basic, Elementary, Pre-Intermediate, Intermediate, Upper-Intermediate, Advanced, the names of which are often included in the title of textbooks.

The unification of Europe contributes to the development of universal requirements for proficiency in the basics of lingua franca ("unifying language", the

language of interethnic communication, which is a factor of cultural belonging and a criterion of cultural self-identification) of the modern world.

2. Development, testing and implementation of new forms of final control of the degree of foreign language proficiency in universities of various types, taking into account the requirements of the Council of Europe.

It is advisable to implement an approach to solving this problem based on the results of independent testing. Testing, according to experts, can provide significant assistance in developing a joint approach both to assessing the level of knowledge of students and to the criteria for evaluating the activities of teachers based on the test results.

However, it is necessary to develop preliminary principles for the formation of a bank of control tasks to determine the level of language training of students, the development of technologies for the preparation of control tasks, the methodology for applying a system of tasks that provide a standardized assessment of the level of language training of students.

Currently, the development of Tests in the format of a single national testing has become relevant. At the same time, some universities have introduced new forms of final control in a foreign language in a format close to international, and have developed a system of intermediate administrative control.

3. Adaptation of textbooks to the conditions of study in a Kazakh university, to the Kazakh mentality.

The accumulated experience of using foreign textbooks has raised the problem of their adaptation to the conditions of the Kazakh educational context, adaptation of the content and technologies of teaching a foreign language, taking into account the Kazakh national-cultural component and Kazakh traditions in the field of educational activities and methods of teaching foreign languages, i.e., by and large, to the Kazakh mentality.

When using foreign teaching kits, difficulties arise caused by [4]:

- differences in foreign and Kazakh general methodological culture, which are unknown to the authors of foreign textbooks and are not recognized by Kazakh teachers, creating "blind spots" in the content of foreign textbooks;

- differences between traditional Kazakh teaching methods (translation method, grammatical method) and the requirements of modern content and organization of education, on the basis of which foreign textbooks are built (communicative methodology);

- differences in the structure and structure of different languages that cannot be taken into account by textbook authors;

- the fact that foreign textbooks are designed for teachers' fluency in English, which cannot be fully said about most Kazakh teachers of a foreign language.

In this regard, the tasks of adapting foreign educational methods were:

- exclusion of those elements of foreign educational methods that cannot be adequately understood by Kazakhstani students or the understanding and assimilation of which is associated with significant difficulties;

- development of methodological recommendations for teachers on working with foreign textbooks, taking into account the conceptual provisions of the national policy of language education;

- explanation of cultural and national peculiarities, legal and ethical norms of the native-speaking country, bringing relevant analogues from Kazakh culture, national traditions and public life;

- creation of a series of educational materials in addition to foreign methodological manuals developed taking into account the Kazakh national and cultural component.

In addition to textbooks, other materials can be used in the educational process that allow the task of integrating basic and additional language education, such as reading books, grammars, dictionaries, multimedia tools, video courses, country studies materials, etc. The use of these auxiliary educational materials at the university also requires their preliminary adaptation.

4. Creation of a foreign language learning resource center.

A prerequisite for the organization of the educational process in a foreign language is the creation of an educational resource center.

The Foreign Language Resource Center is designed to provide a base for independent/autonomous educational activities of a foreign language learner. The tasks in this direction are the development of a methodological support unit for students and a block of training modules.

5. Development of intercultural competence.

Of particular interest in the context of language education are the issues of the development of intercultural competence based on materials of regional and cultural content. As part of the work in this direction, it is advisable to create software and methodological support for the regional component of the language education system, the formation of integrated interdisciplinary modules in a foreign language and humanitarian subjects.

The solution of the problem of the development of intercultural competence can be effectively provided only on the basis of the integrative principle, when strategic educational and educational tasks are solved not only using the potential of all leading educational fields and subjects, but also with their closest interrelation.

The orientation of the educational process in the language education system to the consistent development of intercultural competence involves the solution of the following tasks:

- teaching the norms of intercultural communication in foreign languages;

- socio-cultural development of students (co-study of the native language and native culture, foreign languages and cultures of other peoples, the development of students' abilities to represent their culture in the conditions of foreign-language intercultural communication);

- education of students' respect for other peoples and cultures, readiness for business cooperation and interaction, joint solution of universal problems.

The specifics of these tasks presuppose the coordination of their solutions within all humanitarian educational fields, including the development and widespread

implementation of integrative interdisciplinary modules that allow students to form and develop a holistic picture of the world.

Modern methodological research is based on a linguo-regional approach in teaching a foreign language. At the same time, vocabulary with a country-specific component (background and non-equivalent vocabulary), country-specific information affecting the most diverse aspects of the life of the country of the studied language, its history, literature, science, art, as well as traditions, customs and customs are highlighted.

The problem of content in teaching foreign languages continues to be one of the most urgent. The interrelation of the content of education with the social order of society is of no small importance. Currently, the role of teaching not only the language itself, but also the foreign language culture of native speakers of this language is growing.

The use of country-specific information in the learning process provides an increase in the cognitive activity of students, stimulates their communicative abilities, promotes the development of communicative skills and abilities, gives an incentive to work independently on the language and contributes to the solution of educational tasks.

The correct selection of topics and the choice of a suitable method of language learning at the university allows for scientific and pedagogical, social-educational and general development impact on the student's personality.

Since the language is closely connected with all spheres of society, a foreign language, as well as a native language, performs two important functions of communication and cognition, and communication is not only interpersonal, but also interethnic, interstate, international.

Adhering to the point of view of B. A. Serebrennikov, "to proceed from various facts of languages in order to then achieve generalizing theoretical abstractions," linking the philological and phylogenetic retrospective of the development of the English language and analyzing its interrelation and interdependence with concrete historical periods of the development of society, one can come to the following conclusion: language as a means of social consolidation of emerging concepts performs the functions of an instrument of cognition of the surrounding reality, therefore, in the modern period of transition to a post-industrial society, the functional side of the English language comes to the fore [5].

A necessary requirement for the methodology of mastering the English language, coming from both the individual in the process of education and the social order coming from society, is the socialization of the process of learning English, since this is an integral condition for the social adaptation of a specialist in a transitional period.

References:

1 Бим-Бад Б. М. Педагогическая антропология: Курс лекций. М.: Университет РАО, 2013.-159 с.

2. Уласевич С. Н, Хотунцева Е. А. Экспериментальная работа по теме «Интегративная модель основного и дополнительного языкового образования» 2011 -2016 гг. // Учитель. 2015. № 2 (март-апрель). – 147 с.

3. Зенина Л. Умение выстраивать «циклы работы». Рекомендации Майкла Уэста учителям иностранного языка, работающим в трудных условиях // Учитель. 2015. № 2 (март-апрель). – 125 с.

4. Crystal D. English as a Global Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. – 52 с.

5. Серебренников Б. А. Вероятностные обоснования в компаративистике. М.: КомКнига, 2015.- 61 с.

UDC 811.111

STRATEGIES FOR IMPLEMENTING AN INDIVIDUAL APPROACH TO STUDENTS OF NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES WHEN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Каприелова А.С.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мақалада әртүрлі психотиптерге жататын тілдік емес университеттер студенттерінің шет тілдерін оқытудағы жеке көзқарас мәселесі қарастырылады: экстраверт және интроверт. Шет тілдерін оқыту кезіндегі психологиялық аспектіні есепке алу оқу процесіне ақпараттық-коммуникациялық технологияларды белсенді енгізу кезеңіндегі уақыттың талабына айналады. Оқытудың мазмұны мен оны студенттердің жеке психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, дұрыс, барабар және шынайы оқу материалымен толтыру, оқытудың ұтымды ұйымдастырушылық формаларын құру және енгізу мәселелері анықталады.

Резюме: В статье рассматривается проблема индивидуального подхода при обучении иностранным языкам студентов неязыковых вузов, которые относятся к различным психотипам: экстраверт и интроверт. Учет психологического аспекта при изучении иностранных языков становится требованием времени в период активного внедрения информационно-коммуникационных технологий в учебный процесс. Определяются вопросы содержания обучения и наполнения его корректным, адекватным и аутентичным учебным материалом, принимающим во внимание индивидуально-психологические особенности студентов, создания и внедрения рациональных организационных форм обучения.

The quick changes that are occurring in the educational system and students' self-education in non-linguistic institutions present a variety of unique challenges to pedagogical theory and practice. These tasks have to do with issues like the use of logical organizational forms of education that take into account the psychological aspect, namely the students' affiliation with different psychotypes (extroverts, introverts, and ambiverts), which necessitates the need to choose educational material that takes into account their unique characteristics. The characteristics of the learning process, as well as the development of skills and capacities while taking into account the unique qualities of students in higher education institutions, are equally important when teaching foreign languages.

In this sense, it becomes crucial to take an individual approach to both the method used to instruct students at non-linguistic colleges and to each individual

student. When it was discovered that, unlike in "face-to-face" classes, each student had the opportunity to perceive and process educational material at his own pace, according to his individual characteristics, this problem became particularly acute during distance learning during the coronavirus - COVID-19 pandemic.

We agree with E.G. Lipatova's stance when it comes to the concerns of an individual approach, noting that "individualization of learning is the organization of the educational process, in which the choice of methods, techniques, and the pace of learning is determined by the individual characteristics of students"[1].

A technique to organizing the educational process that takes into consideration a student's particular traits, personality psychotype, intellectual growth, cognitive interests, motivation, etc. is known as individualization of learning. The effectiveness of training is influenced by these variables. In order to effectively execute the consideration of these elements in practice, scientists take into account all of the most significant individual characteristics of learners, which consideration may aid or impede the proper acquisition of a foreign language. We think that the usefulness of individualized instruction in non-linguistic institutions' foreign language courses stems from the variations in student psychotypes and personal traits.

Foreign language comprehension skills vary widely among students; although some are able to pick it up easily, others frequently struggle. Keeping in mind that there are different levels of training and methods for assimilation of the content in the first and second years is also important. The first step in a personalized method to teaching a foreign language is to research the interests and skills of the students and to assess the chances for their skill growth. In actuality, extrovert, introvert, and ambivert psychotypes of students are typically taken into consideration. As a result, non-linguistic universities' individualization of instruction is both episodic and systematic. We think that structured individual work for students should be organized in advance while taking into consideration their psychological make-up and membership in various personal psychotypes [2].

In order to distinguish between two opposing personality types, Carl Jung developed the phrase "extroversion - introversion" at the start of the twentieth century.

Individual psychological traits such as friendliness, talkativeness, ambition, assertiveness, activity, etc. were considered when identifying these psychotypes. According to G. Eysenck's studies, extroverts who are impulsive prefer to take chances, whereas introverts are not impulsive and are distinguished by advance preparation of their activities, adherence to moral and ethical norms, and communication challenges.

Extroverts are seen to have superior short-term memory, whilst introverts are thought to have better long-term memory. According to the study, introverts exhibit the opposite traits from extroverts in terms of consistency, rationality, scientific thinking, and analytical thinking. The belief of V.V. Belous, who distinguished extroverts and introverts with varying degrees of success in executing tasks connected to the reception and processing of information of specific and ambiguous nature, is quite interesting.

Each person possesses both extroverted and introverted characteristics. And the only way to distinguish between them is based on the ratio of these qualities. The peculiarities of teaching students foreign languages are currently the subject of a lot of psychological and educational studies.

Unfortunately, little research has been done on the topic of teaching non-linguistic university students while taking the psychological component into consideration. We made an effort in our study to take into account the introverts' and extroverts' personal psychotypes, which seem to us to be the most prevalent and significant while teaching foreign languages [3]. We were able to consider sociotypes like "extrovert" and "introvert" at the psychological, intellectual, and communicative levels thanks to the study of the broad experience of international and domestic teachers. The most crucial stage of learning a foreign language is the last one.

Extroverts were more adept at activities requiring interactive kinds of work when instructing foreign languages, whereas introverts excelled at analytical tasks. When working with text, for example, first we offer pre-text exercises like:

- *Before reading the article, discuss the questions concerning the problem;*
- *Read the article and decide if these statements are true (T) or false (F).*

The following tasks for extroverts will differ from tasks for introverts:

- *Make a plan of the article. Retell it according to your plan;*
- *Render the article using useful language.*

And for introverts, the most suitable tasks were working with the text according to a ready-made plan:

- *Choose the correct heading for each paragraph from the list of headers below;*
- *Render the article according to the plan obtained.*

The development of communicative ability in a foreign language is one of the key objectives of teaching foreign languages in a non-linguistic institution. Teachers utilize situational assignments, role-playing games, and debates in the classroom that demand heavy speech activity since extroverts are known for their friendliness, impulsivity, optimism, and feeling relaxed during the speech communication process.

Introverts are given the opportunity to play the part of a doctor they are familiar with when participating in "At the Doctor's" discussions; they are not pressured to come up with novel ideas, and we advise utilizing simple inquiries. Extroverts, on the other hand, behave as patients, improvising as necessary based on the circumstance because they nearly never follow a script but rather go their own route.

Due to the Forum module's ability to allow participants to converse asynchronously and at their own pace for extended periods of time, we found that introverts were better at their duties when using LMS MOODLE. Moreover, extroverts favored the "Chat" module, which permits concurrent written dialogue, or spontaneous, in-the-moment communication [4].

In the contemporary environment, it is more important to consider psychological factors when learning a foreign language. Extroverts and introverts require distinct approaches to learning foreign languages, according to studies; while

immersion in a linguistic context works for some, it can be tedious for others. Work that required a group effort was better suited to extroverts, while introverts preferred working alone.

Extroverts were better at interactive tasks, both in the "offline" and "online" formats, whereas introverts excelled in analytical tasks while teaching a foreign language. According to the study, extroversion has a major role in the effectiveness of professional communication in foreign languages since these personality traits help students enhance their communicative skills and creative thinking.

References:

1. Липатова Е.Г., Ольховик Н.Г., Баева Т.А., Мушенко Е.В., Степанян Л.А. English for medicine: английский язык для студентов медицинских специальностей: учебно-метод. пособие. Часть I – СПб.: Изд-во СЗГМУ им. И.И. Мечникова, 2016. – 80с.
2. Белоус В.В. Введение в психологию полиморфной индивидуальности: монография. – М.: КноРус, 2016. ISBN: 978-5-406-05485-7– 268 с.
3. Баграмова Н.В., Костина Е.А. Индивидуальные психологические особенности обучаемых, влияющие на эффективность овладения иностранным языком // Актуальные проблемы филологии и методики преподавания иностранных языков. 2018. № 12. С. 60-65. ISSN: 2542-1549
4. Кубачева К.И. Методика формирования языковой компетенции научных работников (аспирантов и соискателей) в области медицины в системе последиplomного образования (на материале английского языка): дис. ... канд. пед. наук. 13.00.02. – СПб., 2009. –244 с.

UDC 372.881.111.1

MODERN TECHNOLOGY OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE AND CULTURE TAKING INTO ACCOUNT THE NON-VERBAL COMPONENT OF COMMUNICATION

Kazikhanova Mokhirum Abdisamatovna
Master's student of the IN-NP-2111P-1 group
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Қазіргі таңда шет тілін үйренуге деген талап күннен күнге өсіп келуде. Бұл басқа елдермен экономикалық, саяси және әлеуметтік байланыстың артуына байланысты. Бүгінгі күнде шет тілін үйренудегі өзекті мәселелердің бірі-оның сөйлеушілердің дүниесін тереңірек зерттеу қажеттілігі. Қарым-қатынас құралы ретінде тілді меңгеру үшін әлеуметтік және саяси мәдениетті білу, қарым-қатынас жасау керек адамдардың ойлауын қалыптастырған тарихи-мәдени дәстүрлерді білу қажет. Бұл мақалада қарым-қатынастың вербалды емес құрамдас бөлігінің шет тілін үйрену процесіндегі рөлі мен орнымен таныстырылған. Шетел тілі мұғалімдеріне әлеуметтік-мәдени құзыреттілік неліктен қажет екендігінің себептерін көрсетілген.

Резюме: Сегодня спрос на изучение иностранного языка растет день ото дня. Это связано с усилением экономических, политических и социальных связей с другими странами. Одной из важных проблем в изучении иностранного языка на сегодняшний день является необходимость углубленного изучения мира его носителей. Чтобы овладеть языком как средством общения, необходимо знать социальную и политическую культуру, знать исторические и культурные традиции, сформировавшие мышление людей, с которыми приходится общаться. Данная статья знакомит с ролью и местом невербального

компонента общения в процессе обучения иностранному языку. Показаны причины, по которым учителям иностранных языков необходима социокультурная компетентность.

In the last decade, there has been a rapid development of international cooperation, which naturally has an impact on domestic pedagogy and, in particular, on the methodology of teaching a foreign language. The goal of teaching foreign languages is the formation of a linguistic personality capable of becoming an equal participant in intercultural communication. Modern methodology is moving from the transfer of knowledge about the language, to the teaching of knowledge that covers the world of the language being studied. Integration into this world becomes possible only in the conditions of co-study of language and culture. This understanding is reflected in such a complex methodological category as sociocultural competence [1]. Numerous works of domestic and foreign researchers are devoted to the content and component composition of sociocultural competence. The scientists came to the conclusion that in the process of formation of the named competence, culturally marked units of all levels of the language, including non-verbal means, reflecting the uniqueness of the culture of the studied linguocultural society, are subject to assimilation.

Particular attention in the framework of socio-cultural training, in our opinion, deserves the problem of teaching non-verbal means of communication.

Firstly, psychologists have long established that more than half of the information received in the process of dialogue is transmitted non-verbally. Therefore, without knowledge of its non-verbal code knowledge of a foreign language is impossible.

Second, much of our non-verbal behavior is acquired and nationally specific. On this occasion, V.U. Nogaeva noticed: "... Lack of possession of non-verbal means of communication hinders the understanding of foreign language information and, as a result, slows down the process of socio-cultural interaction in an intercultural context, since it is known that non-verbal means are culturally conditioned. Only if its participants are able to interpret non-verbal means of communication, communication can be completely successful" [2]. Therefore, the introduction of non-communicative means of interaction into the educational process can help in overcoming socio-cultural boundaries and contribute to the successful adaptation of a person in a different environment. Non-verbal communicative means are interdisciplinary in nature. They are studied by a number of such sciences as psychology, ethnography, sociology, pedagogy, psycholinguistics, physiognomy, etc. Since the information they transmit is multifaceted, representatives of various directions, within the framework of their orientation, consider means of non-verbal communication. [3]. So, some them inform about the emotions of the individual (positive emotions are expressed by a smile), others speak about his psychological state (nervousness can be determined by fingers convulsively sorting out foreign objects), others indicate a certain culture (showing the number "3" the carriers of German culture use more index and middle fingers) [4].

Since human communication contains verbal and non-verbal signals, communication can be safely called "a complex multifaceted process of establishing and developing contacts between people" [5], in the light of this statement, the study of non-verbal means of communication becomes an important task. The complexity of mastering the non-verbal means of the language being studied is due to several reasons:

Firstly, this is predetermined by the duality of the system: non-verbal units serve not only to convey information, but also reflect the subjective psychological state, they are an expression of the feelings and emotional background of the communicants. Secondly, the "decoding" of non-verbal signals is interpreted by each individual in accordance with his own life experience and view of the world. Thirdly, there are four relevant states in terms of the relationship between the meaning and the way in which nonverbal messages are presented:

- 1) the meaning and method of presentation are the same;
- 2) the value is different when the method matches;
- 3) the value is the same, the method is different;
- 4) the meaning and way of representation are absent in the native language.

Our communication is formed from conscious and unconscious behavioral strategies that are equally informative. In other words, not only a word, but also every movement of the body transmits some information that is "read" by the participants in communication. A non-verbal message should "transmit" some information to the participants in the intercultural dialogue, to which a response must necessarily follow. It can be represented as some kind of action or inaction, i.e. verbal or non-verbal response. The adequacy of obtaining information based on etiquette principles is a necessity for such responses. Speech etiquette is considered as "a system of communicative stereotypes, set expressions that serve to establish, maintain and break the contact of communicating", implemented "in direct contact communication, which is saturated with non-verbal components" [6].

Thus, mastery of a set of culturally determined signs of non-verbal language should take place during the entire period of learning a foreign language as a guarantee of the formation of a full participant in intercultural communication. Non-verbal means should be transferred from the category of alternative to the category of a constant of the learning process, since without a conscious understanding and knowledge of cultural differences that appear in the system of non-verbal means, communication between representatives of different cultures is impossible. Taking into account socio-cultural factors helps to eliminate typical interaction errors and misunderstandings. Following the socio-cultural approach in teaching a foreign language makes it possible to include non-verbal means of everyday and etiquette communication in the educational process, to identify specific features of the national character, to use them in the course of mastering the methods of non-verbal speech communication by students. The development of these means allows using all the mechanisms of a different linguoculture in a situation of intercultural communication, giving communicants the opportunity to accept and understand the surrounding reality, to solve specific pragmatic tasks [7].

References:

1. Azimov, E. G. A new dictionary of methodological terms and concepts (theory and practice of teaching languages). M.: Publishing house IKAR. 2008, p. 54.
2. Butovskaya, M. L. Body language: nature and culture (evolutionary and cross-cultural foundations of human non-verbal communication). M.: Scientific world. 2005. 441 p
3. Vereshchagin, E. M., Kostomarov, V.G. Language and culture. M.: Indrik. 2005. 569 p.
4. Vinichenko, V. A. Intercultural training as an effective technology of multicultural education [Electronic resource]. URL: rudocs.exdat.com/docs/index-30414.htm?olyl?page=7 (accessed 03/11/2017).
5. Eremenko, M. E. Pashukevich Yu.S., Kotova N.V., "The importance of non-verbal communicative behavior in the formation of communicative competence" St. Petersburg. 2009, p. 67.
6. Kolesnichenko, VL On the issue of the features of verbal and non-verbal communicative behavior of representatives of the English and Spanish linguocultures // Proceedings of the Intern. scientific-practical. Internet conference "Teacher of higher education in the 21st century" 2009 [Electronic resource]. URL: <http://www.t21.rgups.ru/archive/Arhiv2009s2> (date of access: 02/03/2017).
7. Competence-based approach in teaching foreign languages and problems of independent learning activity: Sat. scientific tr. / GOU VPO "Ural. state ped. un-t. Ekaterinburg. 2010. p. 67 - 70.

UDC 811.161.1

METHODS OF USING MODERNIZED MODELS FOR PERFORMING EXERCISES TO IMPROVE SPEECH SKILLS OF SPEAKING IN ENGLISH

Kenzhaly K.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада ағылшын тілінде сөйлеу дағдыларын жақсарту үшін жаттығулардың модернизацияланған модельдерін қолдану әдістері қарастырылады.

Резюме: В данной статье рассматриваются методы использования модернизированных моделей выполнения упражнений для улучшения речевых навыков разговорной речи на английском языке.

There is nothing complicated or supernatural in spoken English. Many Russian-speaking students do not speak a foreign language well, not because it is difficult, but simply because no one has taught them this. It is worth giving the skill a few hours a week - and the result will not take long [1].

All we need is to adjust the cranial box to this skill. With regular repetition of the same actions (pronunciation of English phrases), new neural connections will become stronger and stronger - and over time you will automatically do what now requires effort.

Exercise 1 – Stairs. The essence of the exercise is that you must first compose a phrase from one word, then a phrase, then a sentence, and so on and on. You decide when to stop. You can at least make up stories based on one word. For example: *Weather – Lovely weather – What a lovely weather – What a lovely weather today – What a lovely weather today, isn't it?*

You can play alone, or you can play in pairs. Even if there was no partner, you still need to say everything out loud, because pronunciation is as important a skill as building sentences. You can use new words as the first step of the ladder to better remember them [2].

Exercise 2 - Describe me. This exercise is common in European language schools. And we can already meet him at intensive courses and language camps. So what's the point? You prepare riddle words in advance. You can download an application for playing "crocodile" and take them from there. These will be words (or pictures) that need to be described in English without naming the word itself. Some words will be easy, others will have to sweat. For example: *A big machine, where you can put your clothes (Washing machine)*.

The easiest way to describe something physical. Abstract concepts and phenomena are more complicated. If you are confident in your abilities, you can try to describe cities or countries. The exercise helps to activate the passive vocabulary and teaches you to get out of situations where you forgot a particular word.

Exercise 3 – Pictures. Psychological tests are immediately recalled, where the patient is asked to describe what he saw in the picture. Yes, it looks that way. Just imagine that you are in the USA and your psychologist does not speak Russian. You can try it right now. Here's a picture for you. Careful, sticky.

Exercise 4- Story. Here you already need to come up with your own story by keywords. You can even come up with the words yourself. What if you have problems with creative thinking? Then all the more reason to try this exercise to kill two birds with one stone. The story can be 5-10 sentences long, it is not necessary to invent action-packed novels with five narrative lines and an unexpected ending. We just need to learn how to build sentences on the go.

Exercise 5- Improvisation. From simpler exercises, we are moving further and further along the difficulty levels. This exercise is difficult because you need to constantly think about what to say in the next second. It's difficult to do this in Russian, but it's doubly difficult in English. But all the more interesting. Prepare the topic of your improvisational story in advance and start talking. Bonus: you will improve not only speaking, but also speaking skills. The ability to choose words on the go will be useful for those who work with people or speak to an audience.

Imagine the situation. You were invited to the stage with a report. You have reported your material, and then the questions from the audience began. The person asks you to tell you something about pieces. Your fascinating story should last at least a minute.

Exercise 6 - Playing by roles. Another game for two. You and your partner have to act out a mini-scene. Define your roles in advance. It can be either "seller and buyer" or "Elon Musk and Bill Gates". And then — just communicate with each other within your roles. To some extent, this reduces the stress level when communicating (and for many who still have a language barrier, this is a lot of stress). So you're not so nervous anymore, because, firstly, it's just a game, and secondly, you're not speaking on your own behalf. Moreover, it's funny [3].

Exercise 7 – Dialogues. There are special simulators with dialogues on the Internet, where answers can be dictated over a microphone. We also have these in online courses. During the lesson, you learn new words, grammar, watch videos and perform other exercises, one of which is a dialogue. The virtual interlocutor speaks prepared phrases, and you can speak one of the suggested answers into the microphone. The robot recognizes your speech and counts it as an answer.

Another important point. It will be difficult for you to speak English until you start thinking in it. After all, this is how you yourself complicate your work twice. First you need to think through the idea in Russian, then translate it into English in your head, and only then voice it. When you learn to think in English, everything will happen faster. And it's not as difficult as it might seem. We have already told you more about this in our YouTube video.

References:

1. Бирюкова, О. А. Обучение говорению в старших классах: метод интервью на уроке английского языка / О. А. Бирюкова, Д. В. Семенова // Научное обозрение. Международный научно-практический журнал. - 2017. - № 2. - С. 1.

2. Каштанова, И. И. Обучение устной речи на основе модели коммуникативной ситуации в средней общеобразовательной школе / И. И. Каштанова, И. И. Некрасова // Теория и практика современной науки. -2016. - № 6-2 (12). - С. 733-738.

3. Семенова, Т. В. Ролевые игры в обучении иностранным языкам / Т. В. Семенова, М. В. Семенова // ИЯШ. - 2015. - № 1. - С. 16-18.

UDK 811

THE USE OF PROBLEMATIC SITUATIONS AS A MEANS OF FORMING SOCIO-LINGUISTIC COMPETENCE

Khudaibergenova Nargisa Khakimdzhanovna
Master's student of the IN-NP-2111P-1 group
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада проблемалық жағдайларды әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілікті қалыптастыру құралы ретінде пайдалану туралы зерттелді. Шет тілдерінің оқытушылары студенттердің коммуникативтік қабілеттерін дамыту үшін әлеуметтік-лингвистикалық, прагматикалық және лингвистикалық құзыреттіліктерді қалыптастыруға және сөйлеу әрекетінің барлық түрлерін бір уақытта дамытуға бағытталған шет тілін оқытудың жаңа әдістемелерін меңгеруі қажеттілігінен туды.

Резюме: В данной статье рассматривалось использование проблемных ситуаций как инструмента формирования социолингвистической компетенции преподавателями иностранных языков в связи с необходимостью овладения учащимися новыми методами преподавания иностранного языка, направленными на формирование социолингвистической, прагматической и лингвистической компетенций для развития коммуникативных способностей и одновременного освоения всех видов речевой деятельности.

The concept of modern education is based on three main terms: the deep professionalism of any university graduate, extensive intelligence and lofty spiritual ethics. Due to the recent significant expansion of international contacts, the Bologna

Agreement has stimulated the impetus for cooperation between countries. Therefore, this system of training experts organically includes a foreign language. Nowadays, under the conditions of the integration of the world cultural community and globalization, the importance of learning foreign languages in technical universities has been reflected. More and more students have the opportunity to communicate with representatives of different cultures as tourists during the holidays or for the purpose of further language learning to the country where the language is being studied. There is also an international academic mobility program that generates students' interest in learning foreign languages and makes it necessary to learn foreign languages. Knowledge of foreign languages is one of the selection criteria for employment. Students increasingly feel the importance of foreign language proficiency to achieving professional and educational goals, as well as means to improve their cultural level. The opportunity to obtain new scientific and technical information from major sources or conduct electronic communications with foreign colleagues, discuss their professional interests at international conferences and seminars, and contribute to the best professional training for future experts, which is feasible and has good foreign language skills.

The problematic system of teaching methods in foreign language universities is the conductor of the impulse to innovation and its sources. Starting from the formation of the basic and basic "elements" of the industry, it has become a specialized foreign language teacher with a series of abilities to introduce production, management, and innovative technologies. It is necessary to master new foreign language teaching methods aimed at forming sociolinguistics, pragmatics and language skills, while developing all types of speech activities; create and introduce new educational complexes in the educational process, which can teach with the new formulation of the content and goals of teaching foreign languages under changing conditions, it is assumed that due to the formation of communication skills and cross-cultural communication, there is a social and cultural component in the training plan. The new method promotes mutual exchanges and mutual enrichment at the interdisciplinary level-foreign languages help to better understand and assimilate the disciplines of the selected major and professional knowledge in turn can stimulate interest in foreign languages [1].

At present, there is a mandatory minimum content requirement for the main education plan of experts in a specific training field, which stipulates that in the case of the main foreign language communication of official and informal communication, use the most commonly used and relatively simple dictionary means to master dialogue and monological speech, understand the language etiquette rules, culture and traditions of the language country under study, and understand monologues and dialectical speeches in the field of professional and daily communication. This diversity of needs forces us to resort to the sequential allocation of tasks corresponding to each stage of training. Of course, the formation of social culture and language skills unites all stages, but communicative and professional skills are required in the later stages. Considering that technical universities usually have two years of "foreign language" subject teaching courses, the above needs will appear at

the end of the third semester. It was during this period that foreign language textbooks that provided materials for general science and general technical subjects could not help solve the tasks of communicative and professional competence, forcing teachers to find their own ways to optimize educational literature. Usually this kind of search leads to interdisciplinary contacts with professional departments, selection of foreign texts in the field of student training, and research on the possibility of mastering methods of communication between professional languages.

The attributes of a system cannot be reduced to the sum of the attributes of its elements. In this case, the elements are problematic methods (role-playing, discussion, projects), have different attributes, and allow you to form personal intelligence and communicative skills. All of these are connected to each other and used together, forming a higher level of new system quality [2].

In the late 1960s, problem-based learning was widely used in foreign language teaching. His task is to initialize the intellectual potential of the students and reveal hidden opportunities. The word "problem" is translated from Greek as "task, problem", which explains the main content of the problem method and the situation of the problem. The nature of problem-based learning cannot be revealed at the level of problem lectures. It is necessary to involve students in finding solutions to problems. Problem-based learning is a certain system of technology that provides a structural representation of the actions of the teacher to connect the mechanism of thinking, as well as the behavioral direction of the student in the stage of creating a problem situation. When implementing problem-based learning, teachers will not present ready-made information (knowledge) to students, but put the problem in front of them, providing conditions to stimulate the desire to find solutions to the problem.

In problem-based learning, three main forms can be distinguished:—Problem lectures that present materials in the problem version; Part-with the participation of teachers, students conduct search activities in seminars, practices, and laboratory courses;—The key concept of problem-based learning is the concept of "problem context". Problem situations are created directly by teachers on the basis of educational goals, including complex theoretical and practical problems that require expansion, research, and research, depending on the specific conditions and circumstances that create a certain environment. As a rule, a problematic situation has two aspects-motivations, the purpose of which is to realize and find a contradictory and emotional motivation to eliminate its desire, as long as the student acquires new knowledge; -Substantive, this is the formulation of contradictions with basic knowledge, and the coverage of any field of knowledge is insufficient. The content of educational materials determines the level of problem-based learning, that is, it depends on the existence of certain conditions that create problem situations of varying degrees of difficulty. Based on these signs, experts distinguished four levels of problems. 1. Ensure that the level of previously acquired knowledge is applied in new situations. 2. According to the reproduction, the level of activity is determined repeatedly. 3. Search and reproductive level. 4. Creative level. When formulating and highlighting problematic situations, teachers should follow the following requirements: Show and identify the contradictions that determine the emergence and

development of certain previously defined phenomena, rather than telling the truth in a readymade form; Link the complexity of the problem situation with the potential abilities of the trainees; -Guide students to maximize independence; -Based on solving system, science, vision and other didactic principles., In a problematic situation. [3].

The specific situation of the topic "Foreign language" and its complexity determine how to use problem-oriented tasks. These tasks help optimize students' speech activities and form skills for actually using foreign languages as a means of communication, improve the efficiency of the educational process, and achieve better results. The analysis of problematic situations enables students to activate cognitive needs, verbal thinking activities, develop creativity and independent activities, and better absorb new materials. The key to success lies in teachers assimilating the content and essence of the problem-oriented organizational theory that forms the process of communicative competence, mastering the forms, methods and techniques of problem learning, and systematically and creatively applying what they have learned in practice. Stable cognitive needs will not be formed without solving problems and situations without problems. The methods and techniques of students' independent activities to find ways and techniques to get rid of problem situations ensure the creative development of students' abilities at a sufficiently high level. Combining various ways to optimize students' learning into a single system based on the principle of problem-solving can become a condition for solving the problem of harmonious and all-round development of students' personalities. The problem-oriented approach in teaching enables students to focus on the analysis and solution of specific problem situations, which becomes the starting point in the learning process. Solving problems is not so much important as raising and formulating problems correctly. In solving this problem, students consciously acquire knowledge, which is found in the process of reading educational printed publications and Internet programs (for example, Web Quest) and various Internet websites in foreign language courses.

The interdisciplinary learning method encourages students to independently search for information from different fields, concentrate, group and analyze this information in the context of the specific task being solved. Foreign language teachers use problematic teaching methods to unobtrusively encourage students to work creatively, actively in the classroom, awaken their dormant abilities, and even predict events before reading the text; encourage them; make a project work based on reading stories [4].

As the priority direction of the personality-oriented method in foreign language teaching, problem nature has been implemented at all levels of the organization of educational materials and the educational process itself. This refers to the selection and organization of information and methodological support for the educational process, joint project activities with native speakers, and familiarization with cultural facts through language learning, which makes it possible to form the ability of intercultural communication while communicating social and cultural abilities. Form a new level of experts with creative ability, critical thinking, and professional ability,

able to develop and make decisions in unstable and rapidly changing situations, including through foreign languages, taking into account the particularity of another person's culture, involving the use of problematic methods [5].

Use problem methods (role-playing, discussion, and project) to gradually form critical thinking, so that students can achieve a higher level of communicative foreign language skills in the advanced training stage of technical universities. This method can be used for actual courses, from the first to the sixth semester of study. The problem method system can be used not only in the advanced stage, but also in the basic stage of training. In order to implement problem-based learning, it is necessary to carefully select teaching materials and formulate a set of exercises aimed at cultivating critical thinking among college students.

References:

1. Агапов, В.И. Основные методические приемы создания проблемных ситуаций в учебной лекции Текст. В.И. Агапов // Проблемное обучение в специализированном вузе: сб. науч. трудов / Под ред. Л.М. Колодкина. -Горький, 2015.-С. 57.
2. Азимов, Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) Текст. / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. М.: Изд-во «ИКАР», 2019. 448 с.
3. Аитов, В.Ф. Проблемно-проектный подход к формированию иноязычной профессиональной компетентности студентов: на примере неязыковых факультетов педагогических вузов Текст: дисс. д-ра пед. наук / В.Ф. Аитов. СПб, 2016. - 362 с.
4. Аттестация учителей иностранных языков общеобразовательных учреждений Текст.: методические рекомендации / Под общ. ред. Л.Я. Олиференко. 4-е изд. М.: Айрис-пресс, 2015. 96 с.
5. Афанасьев, В.В. Математическая статистика в педагогике Текст.: учебное пособие / В.В. Афанасьев, М.А. Сивов / Под ред. М.В. Новикова. Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2017. 76 с.

UDC 378.048.2

THE RELEVANCE OF THE STUDY OF TRANSLATION ISSUES IN THE FIELD OF OPTICAL INFORMATION TECHNOLOGY

Komekbaeva L.M
Kazakhstan, Shymkent city, Miras Education

Түйін: Бұл мақалада ғылыми-техникалық әдебиеттерді аударуға қатысты кейбір мәселелер қарастырылып, оның ішінде терминология мен оның ерекшеліктеріне ерекше назар аударылады. Қазіргі лингвистикалық ғылымның дамуы прагматикалық лингвистика, когнитивтік ғылым, коммуникативтік лингвистика, лингвомәдениеттану және т.б. сияқты жаңа бағыттардың қалыптасуымен, тіл мазмұнына, тілдегі адам факторына, оның іс-әрекеттері мен функцияларында тілді кешенді зерттеуге назардың артуымен сипатталады.

Резюме: В данной статье рассматриваются некоторые проблемы, связанные с переводом научно-технической литературы, в частности особое внимание уделяется терминологии и ее особенностям. Развитие современной лингвистической науки включает в себя прагматическую лингвистику, когнитивистику, коммуникативную лингвистику, лингвокультурологию и др. Он характеризуется формированием новых тенденций, усилением внимания к языковому содержанию, человеческому фактору в языке, комплексному изучению языка в его деятельности и функциях.

This article deals with some problems related to the translation of scientific and technical literature, and in particular, special attention is paid to terminology and its features. Due to the fact that a narrow area of research is selected, we should understand why.

First, Optoinformatics is a relatively new field of knowledge based on mathematics, it and optics, dealing with the processing and transmission of information and energy using quanta of the electromagnetic field – photons.

Secondly, many countries in our world are striving to become an "information society", where the creation and improvement of so - called" smart networks " - systems for high-speed and efficient provision of information, comes to the fore. Therefore, there is a need to develop such technical tools that would cope with the volume of transmitted information, as well as with the speed of its transmission. There is no doubt that Optoinformatics plays an important role in this.

Third, this trend is rapidly gaining momentum in Kazakh. This means that translating scientific and technical terminology in this area from Kazakh to English may cause some difficulties, which confirms the relevance of the study.

Due to the lack of knowledge of this topic, high-quality translation of scientific and technical literature based on Optoinformatics is a difficult, sometimes impossible task even for technical translators. The situation is aggravated by the almost complete lack of literature on translation in this area. For this reason, our research will help translators and students in translating texts and terminology in the subject area of Optoinformatics.

Medical texts, for example, also include terms from other fields of knowledge that are involved in technology, the promotion and marketing of goods and services, and their conceptual variations.

One of the violations of the "law of sign" is when a term is borrowed from one area of knowledge and transferred to another to Express similar concepts at first glance. This phenomenon is called inter-scientific terminological homonymy, i.e. the complete coincidence of the sound of words that are incompatible in meaning. As examples, we can use terms such as [1]:

1. transit-passing (e.g. of a signal); (builds) - transit a) theodolite; level b) transportation; transport; transit; (med.) transit (intestinal);

2. dissolution-chemical. dissolution, decomposition into components, solution; psychological. med. dysfunction, degeneration (type of disease; legal. termination of the contract, marriage, etc.; commercial. liquidation of the enterprise, society, etc.; med. a) dissolution; dilution b) decomposition, destruction, disintegration c) death;

3. input-tech. contribution; computer. entering information; input information, economy. donation, contribution, resource; input signal (med.) - input signal;

4. mediator-legal mediator, conciliator; musical device for plucking strings on some stringed instruments; med. chemical substances whose molecules are able to react with specific receptors of the cell membrane and change its permeability to certain ions.

To fully study the problem, first of all, it is necessary to consider the very concept of "technical translation". This term is used when exchanging special technical information between people who speak different languages.

Technical translation refers to the translation of technical and scientific texts. Translation of technical texts is the translation of materials with a scientific and technical orientation that contain scientific and technical terminology. Examples of technical material are: scientific articles on technical issues, technical documentation for machine-building equipment, manuals for the use of complex technical products, etc.

Many researchers compare technical translation with the translation of technical or scientific texts and find both similarities and differences.

Technical translation of texts conveys the close meaning of the original. Any deviations from the original can only be justified by the peculiarities of the Russian language or the requirements of the translation style.

Technical translation is based on a formal logical style. This style is characterized by accuracy, impersonality and non-emotionality. However, these characteristics may not fully reflect all the requirements for scientific style that must be met when translating technical texts.

The scientific style can be characterized by the following factors:

- 1) selection of language tools;
- 2) monologue statement;
- 3) preliminary consideration of the statement;
- 4) normalized speech.

To denote these concepts, you should refer to the etymology of the words "technical and scientific". The "scientific" lexeme implies a connection with science. This relationship is described in the chambers dictionary and is defined as "knowledge obtained through experiments and observations, critically analyzed, systematized, and subject to General principles." The lexeme "technical" is associated with technology, which is defined by the Concise Oxford English dictionary and provides for "the application of scientific knowledge for a practical purpose" [2].

Thus, it can be concluded that the translation of scientific texts is related to science in all its theoretical manifestations, and the translation of technical texts is related to how scientific knowledge is used for practical purposes.

More popular is the implementation of technical translations in writing, since this form captures information for a long time, which is required by science, which reflects the stable connections of the world.

The written form is more convenient and reliable for detecting the slightest informative inaccuracies and logical violations that are irrelevant in everyday communication, and in scientific communication can lead to the most serious distortions of the truth. When translating technical texts and documentation in the translated text, you should not miss any semantic nuances, as this can lead to distortion of the meaning of the original, which can be disastrous, especially for scientific texts.

The main feature of translation of technical texts is that this type of information translation focuses the translator on the knowledge of specialized terminology. It does not matter what language is used for translation, whether it is Chinese, English, Spanish, French or German, when translating technical texts, the translator may not have enough knowledge of their own, without knowledge of special terminology.

A translator who translates technical and scientific texts must know perfectly the terminology of the field of science to which the translated text belongs. The correct translation of a term is a very difficult task, but, despite this, terms have more semantic certainty and independence than words of spoken speech.

Translating terminology is a very time-consuming task. The translator must exclude the use of foreign words when translating technical texts. You should give preference to terms of Russian origin. For example, instead of the word "industry" should be used the word "industry", instead of the word "agriculture" - agriculture, total resistance - instead of "impedance".

The peculiarity of terms in translation is the clarity of semantic boundaries. Terms have more independence in relation to the context than ordinary words in the text.

Words of General vocabulary are often unemotional, while terms in the sphere of usage are unambiguous and devoid of expression. Terms belong to a special vocabulary. Special vocabulary is words or phrases that refer to concepts or objects related to various spheres of human labor activity [3].

Terms can have multiple meanings, just like everyday words in conversation. Such terms are homonymous. Their significance depends on what field of science or technology they are in. For example:

1) exchange - обмен веществ (мед.), курс иностранной валюты (бизнес), телефонная станция (связь);

2) switch- ликвидация по сдаче одних ценных бумаг и одновременное заключение сделок по другим (бирж.), кисточка хвоста (биол.), переключатель (связь);

3) rate - коммунальный налог (юриспруденция), коэффициент жесткости (авт.), скорость (связь) [4].

Another feature not so much of technical translation, but of the direction itself, in General, is the constant development, the emergence of new technologies, and, consequently, a lot of new terms and abbreviations. The translator must take this aspect into account in their work and be able to choose the appropriate equivalent in the language of translation.

In technical texts there are numbers, the translator designates them in accordance with the State system for ensuring the uniformity of measurements. Translators refer to national and international standards in the original language. All phrases are constructed in an impersonal form. The chevrons are replaced with quotation marks.

Technical texts contain a large number of terms. Technical texts are more specific and less informative. These texts are based on basic knowledge and knowledge about the world around them.

Let's make the following conclusion: when translating technical texts, it is unacceptable for a translator to take into account colloquial style, various abbreviations or interpretations.

Obviously, the technical text is intended for specialists in a particular field or area of knowledge, who in this case act as recipients.

When translating technical texts, the translator must:

- know at least two foreign languages;
- be erudite in terms and concepts, also in two languages;
- use different sources of information.

Translation of technical literature is considered a rather troublesome and laborious task, which, in addition to a significant amount of work, requires professional knowledge in a particular industry. The exact meaning of the text should not be distorted, and in addition, it is important to maintain the style of the original.

It should be taken into account that the translator must have an adequate understanding of the topic and meaning of the text being translated. The translator must convey the meaning of the terms as accurately as possible. The translator may be required to adapt the translated materials in language and meaning.

References:

1. Шевчук, В. Н. Электронные ресурсы переводчика/В. Н. Шевчук. М.: Зебра Е, 2013. – 130 с.
2. Smekaeв, V. p. Modern technical translation [Text]: textbook: English / V. P. Smekaeв. - М.: R. valent, 2014. 359 p.
3. Rarenko, M. B. Basic concepts of English translation studies. Terminal. dictionary-reference / M. B. Rarenko. - М.: ran INION. Humanit center. science-inform. research Department linguistics, 2014. - 250 p. – (Ser.: Theory and history of linguistics)
4. Boldonova, Mantatov V., Imikhelova S. // Eurasian Frontier: Values, Challenges and Interactions in Intercultural Dialogue. Saarbrucken: LAP Lambert Academic Publishing, 2013. — p.7

UDC 378.1

LEXICAL GAME AS A WAY OF LEARNING ENGLISH

Makarov Ruslan

Master's student of the IN-NP – 2111 group
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: мақалада шет тілін оқытудағы ойын технологиясының ғылыми негізделген сипаттамасы келтірілген. Лексиканы оқытудың негізгі тәсілдері қарастырылып, лексикалық бірлікте жұмыс істеудің негізгі кезеңдері анықталды. Лексикалық ойын тілдік материалды игеруге бағытталған әртүрлі жағдайларда әрекет ретінде лексикалық дағдыларды дамытуға ықпал ететіні анықталды.

Резюме: в статье представлена научно-обоснованная характеристика игровой технологии при обучении иностранному языку. Рассмотрены ключевые подходы к обучению лексике и выявлены основные этапы работы над лексической единицей. Выявлено, что лексическая игра как деятельность в условиях различных ситуаций, направленных на усвоение языкового материала, способствует развитию лексического навыка.

English as a means of international communication in politics, science, education and culture, economics and tourism is gaining great authority in the international arena and arouses a desire to master it in many countries of the world.

In the understanding of S.I. Lebedinsky, modern methods of teaching any language should create a comfortable atmosphere that will motivate and activate the activities of students in the educational process [1].

All these requirements are met by game technologies that provide communicative and psychological adaptation of students to the new language world in order to overcome the psychological barrier in the future and use, in particular, English as a means of communication [2].

The expediency of using gaming technologies in the methodology of English as a foreign language takes place in the works of such scientists as A.A. Akishina, A.A. Dzhanzakov, L.S. Kryuchkova, L.V. Lidak, N.V. Moshinskaya, N.L. Fedotov, F. Shiller, N.L. Shibko, etc.

As part of our work, we found it necessary, first of all, to define the concept of a game and identify its specific features, functions and varieties.

According to M.F. Stronin, the game is a situational-variative exercise, through which it is possible to repeat a speech pattern multiple times in conditions as close as possible to real communication with its inherent characteristics - emotionality, purposefulness of speech influence [3].

According to B.L. Kudryavtseva, a relaxed atmosphere is formed in the game, which helps to abstract from the situation to the lesson, which helps to remove the language barrier and more fully realize the communicative potential of students [4].

Among the main functions of games, methodologists distinguish such as didactic, entertaining, communicative, relaxing, socializing, which together contribute to creating an atmosphere of foreign language communication and are aimed at activating the reserve capabilities of the individual.

E.P. Passov refers to the main features of gaming activity as a means of learning motivation, lack of coercion, training and education in a team and through a team, the development of mental functions and abilities, learning with passion [5].

The above allows us to conclude that gaming technologies are able to intensify the learning process, since they have a huge range of methodological advantages associated primarily with their developing potential.

Such methodologists as E.I. Passov, Z.P. Trofimova and others formulate a number of the following requirements for the game as a teaching method:

- game – must be an element of the system;
- the use of the game should be determined by the purpose of the training, the content of the topic;
- the place of the game in the lesson on Russian as a foreign language is determined by the specific goals and objectives of the teacher, the specifics of the audience;
- the game must correspond to the level of language competence;
- the game should be effective;

- the game should be combined with other types of educational activities;
- the game should be adapted to the student population [5].

One of the main functions of the game methodology is to create problem-cognitive situations and manage the process of cognitive activity of students, taking into account their individual characteristics.

Thus, based on the above, we came to the conclusion that the game is not just a hobby in the classroom, but also one of the ways to achieve certain learning objectives, including when teaching vocabulary in classes in Russian as a foreign language.

Having considered the key approaches of well-known researchers to teaching vocabulary, we have revealed that the main purpose of teaching the lexical side of speech is the formation of students' lexical skills as one of the most important components of all types of speech activity.

A.N. Shchukin defines lexical skill as the ability to automatically recall from long-term memory a word, a phrase or a ready-made phrase corresponding to the communicative task of lexical units [5].

According to E.I. Passov, the process of formation of lexical skills and abilities includes three stages: a) formation of speech skills; b) improvement of speech skills; c) development of speech skills, which includes previously formed skills, both lexical and phonetic and grammatical [5].

Of course, communication in English as a foreign language cannot take place without students having a certain vocabulary, as well as the ability to use them in different types of speech activity. Therefore, work on the lexical side of speech and the establishment of a lexical minimum at all stages of English language learning is given a special place.

In this regard, adhering to the opinion of A.N. Shchukin, it is advisable to be guided by such criteria as the use of words in different spheres of communication, word-formation possibilities, word compatibility, stylistic neutrality, thematic value of the word, as well as country and cultural value when selecting a lexical minimum.

However, to master a foreign language vocabulary means not only to learn the meaning and form of lexical units included in the minimum, but also to be able to use them in productive and receptive types of speech activity.

The vocabulary of modern English has a huge number of words, diverse in meaning, origin, stylistic coloring and usage. Accordingly, the assimilation of English vocabulary by students causes them considerable difficulties. It is obvious that without a developed system of work on the word, it is difficult to achieve the desired and possible effect in teaching English.

Traditionally, the work on vocabulary includes three stages: introduction, consolidation and activation of the lexical unit in speech.

At the stage of introducing new lexical units, students are familiarized with the sound and graphic side of the word, as well as the semantics of new words using non-translatable (visibility, word-formation analysis, interpretation, inclusion in context, selection of synonyms, antonyms) and translation techniques [6].

Of course, the choice of a particular technique is determined by the peculiarity

of the lexical unit, as well as the volume of the dictionary that the student has.

At the stage of consolidation and activation of lexical material, it is advisable to use exercises for recognition, selection, coordination, sorting, arrangement, reproduction of context, composing a phrase with new words, addition and creation of a sentence or text, including with elements of a game character, contributing to the formation of lexical skills.

The most common are such lexical games as "Snowball", card game, lotto, crosswords, "Sea battle",

"Tic-tac-toe", "Bingo" and others that contribute to the development of attention, arbitrary memory, activation of speech-thinking activity of students, expansion of vocabulary and solid assimilation of the studied lexical material.

However, lexical games are effective only if the didactic sequence in the execution of the stages is observed. It is quite obvious that without a developed system of work on the word, it is difficult to achieve the desired effect in teaching foreigners the Russian language.

It should be noted that all stages of working with lexical material are interrelated and represent a single process of mastering the vocabulary of the English language.

Summarizing the above, we came to the conclusion that lexical play as an activity in various situations aimed at the assimilation of language material, provides the possibility of repeated repetition of new lexical units, trains students in the use of a speech pattern in a specific situation, which in general will contribute to the development of lexical skill.

References:

1. Лебединский С.И., Гербик Л.Ф. Методика преподавания русского языка как иностранного. Учебное пособие / С.И. Лебединский, Л.Ф. Гербик – Мн., 2011. – 309 с. 17.
2. Кудрявцева Б.Л., Бубенова Л.Б., Тимофеева А.А., Буланов С.В. Современные игровые технологии в изучении и освоении языков// Русский язык за рубежом. М., 2015. - № 3 - С. 43-57.
3. Матохина А.В., Харламова Н.В., Шабалина О.А., Куликов Е.А. Использование игровых образовательных технологий в системе обучения иностранного языка в современном вузе // Открытое образование. Т. 21. № 3. 2017 - с. 39-47.
4. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному / под ред. А. Н. Щукина. – М.: Рус. Язык, 2013 – 304 с.
5. Пассов Е.И. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования: методическое пособие для преподавателей английского языка как иностранного. — М.: Русский язык. Курсы, 2010.
6. Стронин М. Ф. Обучающие игры на уроке английского языка / М. Ф. Стронин - М.: Просвещение, 2016 - 370 с.

LINGUODIDACTIC POTENTIAL OF CORPUS TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF STUDENTS' PRAGMATIC COMPETENCE

Mamadaliyeva Yu. A.
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мақалада студенттердің прагматикалық құзыреттілігін қалыптастырудағы корпуслық технологиялардың лингводидактикалық әлеуеті қарастырылады. Заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологиялар шет тілін меңгеру процесін қарқындату үшін қосымша лингводидактикалық жағдайлар жасайды. Дискурсивті тәсілді іске асыру жағдайында корпуслық технологияларды пайдалану білім алушылардың тілдік тәжірибесін едәуір байытуға және прагматикалық құзыреттілікті қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, корпуслық технологиялар негізінде прагматикалық құзыреттілікті қалыптастыру әдістемесін әзірлеу жеке зерттеу тақырыбын ұсынбады, бұл осы жұмыстың өзектілігін анықтады.

Резюме: В статье рассматривается лингводидактический потенциал корпусных технологий в формировании прагматической компетенции студентов. Современные информационные и коммуникационные технологии создают дополнительные лингводидактические условия для интенсификации процесса овладения иностранным языком. Использование корпусных технологий в условиях реализации дискурсивного подхода позволит значительно обогатить языковую практику обучающихся и сформировать прагматическую компетенцию. Вместе с тем разработка методики формирования прагматической компетенции на основе корпусных технологий не представляла предмет отдельного исследования, что и определило актуальность данной работы.

The widespread use of modern information and communication technologies in the process of teaching a foreign language has contributed to the emergence of a number of methodological studies devoted to the linguodidactic potential of Corpus technologies. Scientists understand corpus technologies as a set of tools and methods for processing and analyzing data from electronic linguistic hulls. Like any ICT, Corpus technologies have unique linguodidactic properties. The study of research on language Corps and methods of teaching a foreign language based on them made it possible to highlight the following linguodidactic properties of Corpus technologies: multilingualism of the corpus, the ability to establish user search terms and expand/limit searches in the Corpus, context, internet access to the Corpus, hypertext structure of the data obtained. Taking into account these linguodidactic properties of Corpus technologies when developing appropriate teaching methods will make it possible to make the process of teaching a foreign language more efficient. In addition, Corpus technologies contribute to the development of students' skills in independent design activities. Concordance is one of the main tools in Corpus Linguistics. This allows you to search for a specific word or phrase in the case.

In recent years, many scientists have turned to the problem of using language Corps in Language Teaching. In particular, the subject of the research of scientists was the development of methods for the formation of lexical speech skills of students, including professional vocabulary and collocation, grammatical speech skills of students [1], written speech skills in the context of subject - language

integrated learning. It is clear that the linguodidactic potential of Corpus Technologies is far from being exhausted, which allows us to offer the possibility of forming pragmatic competencies of students on the basis of Corpus technologies.

Pragmatics is the branch of semiotics that studies how language is used in communication, no longer focusing on what is said, but on how it is said. The term "pragmatics" was coined in the first half of the twentieth century by Morris, who considered it as a component of semiotics along with semantics and syntax. While semantics answers the question of what a word means by considering it outside the context of circumstances and use, pragmatics, on the other hand, puts these situations first. Pragmatics is primarily concerned with how language is used in communication, and not with a set of rules for the correct formulation of sentences. Communication assumes the presence of at least two parties—the speaker and the listener, or the writer and the reader. Therefore, in pragmatics, the interaction of communicants is always considered. Thus, communication is much more than the speaker encoding the signs and the listener decoding them. It involves complex interpretation processes based not only on what is said from a semantic point of view, but also on what should be said depending on the socio-cultural situation. In this sense, pragmatics is "the art of analyzing the unspoken" [2]. The main question in pragmatics is: "what does the speaker (writer) mean by what is said (written) and how does the listener (or reader) understand it in a particular situation? ». In this regard, pragmatic competence is the ability of an individual to interpret and apply the rules for constructing statements, to use statements for various communicative functions in accordance with the peculiarities of the interaction of communicants and the social and cultural context of communication.

Considering that pragmatic competence is an integral part of foreign language communicative competence, is included in all its components, as well as its development occurs as other components of the ICC develop in a particular linguistic, speech or socio-cultural material, in our study we presented the content of pragmatic competence training through the content of teaching five other components of Foreign Language communicative competence of the Van Eco Model [3].

The formation of components of pragmatic competence is carried out on the basis of training a number of pragmatic markers. A pragmatic marker is understood as a set of lexical, grammatical and syntactic units of a language used to express the supposed meaning, organize discourse, and express an evaluative attitude to what is expressed. After the classification of the proposed pragmatic markers B. Fraser can distinguish four groups of markers: basic (lexical, mixed, syntactic), explanatory, parallel (vocative, protest markers) and discursive (contrast, elaborative, inferent, topic change markers). The formation of the social component of pragmatic competence is carried out through training in the use of parallel and explanatory markers. Social interaction involves the use of Appeal and assessment tools that vary depending on the social context of the relationship. The formation of the sociolinguistic component involves the training of basic lexical and mixed pragmatic markers. Depending on the case and modality, the speaker uses certain pragmatic lexical or syntactic markers. The formation of the socio-cultural component cannot be

carried out directly through the training of pragmatic markers, since socio-cultural references cannot be classified as pragmatic markers. This is due to the close relationship of this component of pragmatic competence with socio-cultural competence within the framework of communicative competence in a foreign language.

Thus, the formation of this component is carried out only in conjunction with the formation of socio-cultural competence. The formation of a speech component based on its content involves learning to use a set of appropriate discursive markers. The formation of the compensatory component occurs through the use of a whole set of pragmatic markers to fill in information gaps in other components.

The use of Corpus technologies in the methodology for the formation of pragmatic competence requires the separation of stages and steps for its effective implementation. In the methodological literature, there are enough works in which the authors have developed individual stages of teaching a foreign language on the basis of modern information and communication technologies. The main methodological research on the organization of project activities of students in the field of foreign language is the work of E. S. Polat, V. V. Safonova and P. V. Sysoev. In them, the authors identified several stages in the implementation of the project activities of schoolchildren and students. The proposed learning algorithms are generally didactic and can be refined and modified if necessary. The use of modern internet platforms and services forced to expand and supplement some stages proposed by E. S. Polat, V. V. Safonova and P. V. Sysoev. Based on the adaptation of the technology of teaching written speech through Corpus technologies outlined in the work of P. V. Sysoev and Yu. I. Semich, the stages and steps of the formation of pragmatic competence of students on the basis of Corpus technologies are presented.

References:

1. Chernyakova T.A. The use of the linguistic corpus in teaching a foreign language // Language and culture. 2011. No. 4 (16). p. 132.
2. Klochikhin V.V. Formation of students' collocation competence on the basis of an electronic linguistic corpus // Bulletin of the Tambov University. Series: Humanities. 2019. Vol. 24, No. 179. p. 80.
3. Zolotov P.Yu. Pragmatic markers as a structural component of the formation of foreign-language pragmatic competence of students // Derzhavinsky Forum. 2020. № 14. c. 166.

UDC 37.035.8

THE INFLUENCE OF SPIRITUAL VALUES ON THE DEVELOPMENT OF LANGUAGE CONSCIOUSNESS AS THE BASIS OF PERSONALITY FORMATION IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Menlibayeva D.A.
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада ағылшын тілін оқытуда жеке тұлғаны қалыптастырудың негізі ретінде тілдік сананың дамуына рухани құндылықтардың әсері қарастырылады.

Резюме: В данной статье рассматривается влияние духовных ценностей на развитие языкового сознания как основы формирования личности при обучении английскому языку.

In order to understand the essence of the term "moral concepts", it is necessary to refer to its components: "morality" and "concept" [1].

Morality is an important form of social consciousness and a public institution that regulates the forms of behavior of people in various fields. Morality is a system of rules, norms and principles that determine the behavior of people in relation to each other, to society and its institutions.

The level of a person's morality can be judged by how he has accepted and mastered morality, to what extent he correlates his beliefs and behavior with the current principles and norms of morality. Thus, morality is a characteristic of a person that combines the following properties and qualities that regulate – joint housing; those rules that gave rise to a joint hostel; norms that unite society, overcoming aggressiveness and individualism. In the process of development of society, the study of friendship, conscience, compassion, self-sacrifice, the meaning of life, etc. was added to this meaning.

Also, the term ethics can be used to define a certain system of moral and moral norms of a particular social group. Individual human behavior: honesty, decency, kindness, justice, discipline, truthfulness, diligence, collectivism. There is no consensus on the relationship between morality and morality. Morality is often interpreted as a synonym for morality. But since the time of Hegel, it has been customary to distinguish morality (German Moralitat, English moral, morality) from morality (German Sittlichkeit, English morals, virtues).

Based on the separation of these concepts, morality is an internal individual attitude of a person, while morality is considered only an external requirement for the behavior of an individual (along with the law). Morality and morality are studied by a special philosophical discipline – ethics. Ethics – (from other Greek - "ethos") philosophical study of morality and morality. The original meaning of the word "ethos" [2].

Categories of ethics are the basic concepts of ethical science that reflect the most essential elements of morality. They are not only theoretical constructions, but also what forms the formal apparatus of theory, and at the same time exists in the spontaneously forming consciousness of society.

For example, the category of justice, the content of which was interpreted by Aristotle, exists in the consciousness of every person, the consciousness of any society, social group. Moral categories are concepts of morality that have a universal character, which cover not individual relationships, but all areas of relationships, prompting a person to be guided by them everywhere and everywhere. This includes such categories as duty and honor, goodness and justice, dignity and happiness, etc.

When studying moral concepts, it is necessary to consider the normative-evaluative and value-oriented aspects of their content. Traditional ethical categories imply elements of an ideally prescribed nature, explanations of how a person should

imagine good and evil, duty, conscience, happiness, dignity, the meaning of life and how ways help to achieve them in practical moral behavior.

From the above definitions it becomes clear that in the scientific literature such terms as "moral categories", "moral concepts" and "ethical category" often sound the same and include a number of concepts: good, evil, duty, honor, conscience, happiness, love, mercy, freedom, etc [3].

This is not only morality, but also the concepts of the science of ethics (its theories) are common, traditionally formulated and historically proven. Thanks to them, the most important, nodal moments of human behavior, true moral attitudes, feelings, views and moral orientations of the individual are reflected in theoretical and ordinary moral consciousness. They form the basis of the apparatus of categorical ethics. Through them, moral phenomena are distinguished from the totality of the realities of public life.

A person's morality is assessed by the established behavior of his actions. G. According to Hegel, a person is not yet very good at performing this or that moral action; this is good only if the way of behavior is a permanent feature of his character. Knowledge of moral norms underlies the commission of certain actions. The child's behavior is based on his desires and motivations and is corrected by the teacher as a carrier of moral norms and requirements established by society. In order to act in accordance with the norms of morality, first of all the child must know about them [4]. Moral knowledge includes the degree of objective cognition and assimilation by a person of moral principles and norms, moral ideals and values accepted in society. At its core, moral norms, principles, values are nothing but moral concepts.

Ethics considers concepts as guiding moral values. But in fact, they become valuable only as a result of interest in them, since interest and preference form the basis of direction in life.

References:

1. Винеvская, А.В. Педагогические технологии: вопросы теории и практики внедрения: Учебно-методическое пособие / Авт. сост.: А.В. Винеvская / Под ред. И.А. Стеценко. – Ростов-на-Дону. – 2012. – 253с.
2. Данилюк, А.Я. Духовно-нравственное развитие младших школьников [Текст] / А. Я. Данилюк // Педагогика. – 2015. – № 9. – С. 88 -92.
3. Маслов, С.И. Дидактические основания духовно-нравственного воспитания [Текст] / С. И. Маслов // Педагогика. – 2016. – № 9. – С. 46 - 50.
4. Набока, О.В. Психолого-педагогические основы формирования нравственных понятий у младших школьников / О.В. Набока // Известия Южного федерального университета. Педагогические науки. – 2017. – №10. – С.112-118.

NASREDDIN RABGUZI'S WORK "KYSAS UL-ANBIA" (XIV CENTURY) AND LANGUAGE FEATURES

Moldaslamova A.K., Khudaibergenov A.A.
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Қазіргі түркі тілдерінің, оның ішінде қазақ тілінің де жасырлар бойы тарихи қалыптасу және даму процесін басынан өткеріп, ортақ белгілерін сақтай отырып, өзіндік ерекшеліктерін де қалыптастыруын айқындауда көне түркі жазба ескерткіштерінің орны ерекше. Халқымыздың рухани байлығын бойына жинақтаған тіліміздің тарихи қалыптасуында ежелгі дәуір мұралары мен өзге де туыстас түркі тілдеріне тән ортақ заңдылықтарды салыстырмалы-тарихи тұрғыдан зертемейінше өзекті ғылыми мәселелердің басын ашу

Резюме: Особое место занимают памятники древнетюркской письменности в определении того, как современные тюркские языки, в том числе казахский, на протяжении веков проходят процесс исторического становления и развития, формируют свои особенности, сохраняя общие черты. Раскрытие актуальных научных проблем в историческом становлении языка, накопившего духовное богатство нашего народа, без сравнительно-исторического изучения общих закономерностей, присущих наследию древних времен и другим родственным тюркским языкам.

A special place is occupied by monuments of ancient Turkic script to determine how modern Turkic languages, including Kazakh, have undergone centuries of historical formation and development to form their own characteristics, and are preserved in the historical formation of the language that has accumulated the spiritual wealth of our people. In the historical formation of the language, if there is no comparative historical research on the ancient heritage and other general patterns related to the characteristics of the Turkic language, it is not easy to reveal the actual situation. In this sense, the monuments of the Middle Turkic script are also the source of the history of the Kazakh language.

The main purpose of this work is to analyze vocabulary, decompose it into lexical semantic groups, determine the formation of grammatical names and verbs and grammatical categories, and scientifically understand the work of "Kissasul-Anbia" in Raguz, one of the monuments of the Altin tribe-Horezm, instead of conducting research on language. The linguistic characteristics of artistic and didactic works from the thirteenth to the fourteenth centuries are constantly compared with Kazakh materials in the course of the work, which in turn can determine the continuity of language development in the two eras to a certain extent [1].

The main research is the work of Rabguzi "Kissasul-Anbia", which dates back to the 13th to 14th centuries. It is a monument of the Golden Horde-Khorezm literary language in Turkic science. It is widely known among the Turkic peoples as a literary work.

The research materials were collected from the London edition, which is considered to be the complete version of many editions of the "Kissasul-Anbia" manuscript. We used the Turkish version, which released a fax of the London version because the Kaare Grenbek version is not in our hands.

In addition, articles published in various scientific publications at home and abroad, and the scientific conclusions of the world scientists of Turkology related to these issues in scientific works are used as the basis. A systematic scientific review was given, and the language of Rabguzi's work "Kissasul-Anbia" was analyzed linguistically.

The language of Rabguzi's work "Kissasul-Anbia", a monument to written literature in the Khorezm-Golden Horde era, is being considered from a scientific perspective for the first time. For the first time, this work conducted a systematic lexical and grammatical study of an unforgettable language. Language materials have been scientifically confirmed for the first time [2].

Several types of linguistic research methods and techniques are used in the work. There are mainly traditional description methods, historical comparison methods, diachronic synchronization methods, type comparison methods, morphological component analysis methods, retrospective analysis methods, historical semantic methods, etymological methods, semiotics methods, cognitive logic analysis methods.

The theoretical significance of the subject determines the relevance of the work. Lexical semantic language of monuments from the thirteenth to fourteenth centuries. Determining the basis of the grammatical system and distinguishing the historical location of the evolution and development of its structural model helps to solve the complex problems of Ortatulk's written monument language, revealing the common Turkic literary language. The study of the Kipchak language, which constitutes a large branch of modern Turkic, and the written monument language of the middle Turkic period have opened the way for the development of a common Turkic heritage through historical and linguistic continuity [3].

Rabguzi's work "Kisas Ur-Ambia" is an important encyclopedic literary work. On the one hand, it absorbs various literary schools, and on the other hand, it contains the richest research on the history of Turkic literature and language. In the writing process of the work, a complex language situation has been developed, which is reflected in the language of the work being studied.

This work was known to the scientific community for the first time, thanks to the Turkologist I. Ilminsky, he published the first edition of the monument. From the middle of the nineteenth century to today, various opinions have been expressed in this work, about the Turkic "Kissasul-Anbia" is the closest to linguistics in the study of the history of the Turkic language. When introducing the history of the Central Asian-Turkish literary language, A.N. Relying on the specific phonological and lexical characteristics of the language, Samoilovic called the language of Rabguz's works "the second stage of the development of the Kipchak-Oguz language [4].

In its phonetics, the characteristics of the Turkic language family in the northeast dominate

As a result of studying the words presented in the work, it turns out that the words of the Turkic language layer form the basis of his vocabulary. It turns out that this vocabulary layer is in turn composed of root words used in ancient Turkic monuments, thesaurus created with the help of the fourteenth century, and names

created on the basis of Turkic affixes, used to represent new concepts arising from changes in various fields of social and cultural life. Political, economic, scientific and cultural life.

References:

1. Самойлович А.Н. К истории литературного среднеазиатско-турецкого языка // Мир-Али Шир. -Л., 20158. С. - 25.
2. Малов С.Е. Мусульманские сказания о пророках по Рабгузи // Записки Коллегии Востоковедов. Т.1.V, (в честь академика Крачковского) – Л., 2010. -С. -530.
3. Насилов В.М. Язык тюркских памятников уйгурского письма XI -XV вв. -М.: Наука, 2009. -101 с.
4. Тенишев Э.Р. Новый список Рабгузи // Историко-лингвистический анализ старописьменных памятников. -Казань, 2006. - С. - 31.

UDC 8.372.881.111.1

PEDAGOGICAL AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Myrzabayeva A.S., Umarbekova G.T.
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Педагогикалық және ақпараттық технологиялар шет тілдерін оқытудың маңызды құрамдастары. Тіл үйренудегі педагогикалық және технологиялық құралдардың үйлесуі адамдардың шет тілін үйрену тәсіліне төңкеріс жасады. Педагогика мен технологияның интеграциясы оқу үдерісін жақсартады және білім алушылардың шет тілін тиімді меңгеруіне мүмкіндік береді.

Резюме: Педагогические и информационные технологии стали важнейшей составляющей в обучении иностранным языкам. Сочетание как педагогических, так и технологических инструментов в изучении языка произвело революцию в том, как люди изучают иностранный язык. Интеграция педагогики и технологий улучшает процесс обучения и позволяет учащимся более эффективно и результативно осваивать иностранный язык.

Incorporating pedagogical and information technologies in foreign language teaching also encourages autonomous learning and promotes learner-centered instruction. By using technology, teachers can develop more engaging and interactive learning activities that cater to different learning styles and allow learners to take control of their learning process.

Information and communication technologies (ICT) such as computers, tablets, smartphones, and the internet have opened up new possibilities in foreign language teaching. ICT tools provide learners with access to authentic language materials, interactive learning activities, and real-time communication with native speakers. The use of pedagogical technologies such as course management systems, online quizzes, and e-learning platforms offer personalized learning experiences and allow learners to study at their own pace [1].

Overall, the integration of pedagogical and information technologies in foreign language teaching has transformed the traditional classroom into a dynamic and

interactive learning environment. This approach to language learning has become increasingly popular and is expected to continue to evolve and improve in the future.

Pedagogical and information technologies are becoming increasingly important in teaching a foreign language. Pedagogical technologies refer to the various methods and approaches used in language teaching, such as the communicative approach, task-based language teaching, and content-based instruction. These approaches emphasize the importance of interaction and authentic communication in the language learning process.

Information technologies, on the other hand, refer to the use of digital tools and resources to support language learning. This includes online language learning platforms, mobile apps, virtual and augmented reality technologies, and computer-assisted language learning software.

The integration of pedagogical and information technologies in language teaching has many benefits. It allows for personalized and flexible learning experiences, as well as opportunities for more autonomous and self-directed learning. It also provides learners with immediate feedback and access to authentic materials and resources from around the world.

However, it is important to note that the use of technology in language teaching should not replace the role of the teacher or the importance of face-to-face interaction. Rather, it should be seen as a complementary tool to enhance and support language learning. Additionally, it is important to consider factors such as access to technology, digital literacy, and cultural considerations when implementing pedagogical and information technologies in language teaching.

Pedagogical technologies refer to a set of methods, techniques, and tools that teachers use to facilitate learning in the classroom. These technologies can help teachers create a learner-centered approach that encourages active participation and engagement from students [2].

In teaching a foreign language, pedagogical technologies play a crucial role in achieving successful language acquisition. One of the key principles of effective language teaching is that learners need to be actively engaged in the learning process. Therefore, teachers need to use a variety of pedagogical techniques to make the learning process enjoyable and engaging.

Some of the most commonly used pedagogical technologies in teaching a foreign language include communicative language teaching, task-based language teaching, and the use of multimedia tools such as videos, audio recordings, and interactive online activities. These technologies help students to develop their language skills in a natural and meaningful context, providing opportunities for practice and feedback.

In addition, pedagogical technologies can help teachers to differentiate instruction and cater to the diverse needs and learning styles of their students. For example, the use of visual aids and manipulatives can be particularly effective for kinesthetic learners, while online activities and multimedia tools can be beneficial for visual and auditory learners [3].

Overall, pedagogical technologies play a crucial role in teaching a foreign language and can help to create a more engaging and effective learning environment. By using a variety of techniques and tools, teachers can help their students develop the language skills they need to communicate effectively in real-world contexts.

There are many researchers who have studied and written about pedagogical technologies in teaching a foreign language. Here are a few examples:

Dr. Rod Ellis - Ellis is a prominent researcher in the field of second language acquisition and has written extensively on the use of technology in language learning. He has advocated for the use of technology as a tool for promoting communicative competence and has explored the use of computer-assisted language learning (CALL) and other forms of technology in language teaching.

Dr. Deborah Healey - Healey is a professor of TESOL (Teaching English to Speakers of Other Languages) at the University of Oregon and has conducted research on the use of technology in language teaching. She has written about the advantages and limitations of different types of technology, such as online games and social media, for language learning.

Dr. David Nunan - Nunan is a linguist and educator who has authored many books on language teaching and learning. He has emphasized the importance of pedagogical approaches that are student-centered and has explored the use of technology in promoting learner autonomy and personalized learning.

Dr. Graham Stanley - Stanley is a language teacher and teacher trainer who has written about the integration of technology into language teaching. He has highlighted the need for teachers to critically evaluate the use of technology in language learning and has emphasized the importance of balancing technology with other teaching approaches.

These are just a few examples of the many researchers who have contributed to the study of pedagogical technologies in teaching a foreign language.

Information technologies have transformed the way foreign languages are taught and learned. With the help of various software and online platforms, language learners can now have access to interactive and multimedia resources that enhance their learning experience. Information technologies have made it possible for learners to practice their listening, speaking, reading, and writing skills in a more engaging and interactive manner [4].

Some of the information technologies used in teaching a foreign language include:

-Language learning apps: There are many language learning apps available that provide interactive lessons and activities to learners. These apps often use gamification techniques to make the learning process more fun and engaging.

-Language learning software: Language learning software, such as Rosetta Stone, offers interactive lessons and multimedia resources to learners. This software also uses speech recognition technology to help learners improve their pronunciation.

-Online language learning platforms: There are many online language learning platforms, such as Duolingo, Busuu, and Babbel, that provide learners with access to interactive lessons, quizzes, and multimedia resources.

-Video conferencing software: Video conferencing software, such as Zoom and Skype, allows language learners to connect with native speakers for conversation practice and to receive feedback on their language skills.

Overall, information technologies have provided language learners with new and innovative ways to improve their language skills, making the learning process more accessible, engaging, and effective.

In conclusion, the use of both pedagogical and information technologies has greatly impacted the field of teaching foreign languages. Pedagogical technologies, such as communicative language teaching, task-based language teaching, and content and language integrated learning, provide a more student-centered approach and help to promote active learning, while information technologies, such as online resources, language learning apps, and computer-assisted language learning, provide additional opportunities for learners to practice their language skills and receive immediate feedback [5].

Technological advancements have transformed the way foreign languages are taught, making it more efficient and interactive. The use of pedagogical and information technologies have paved the way for personalized learning, real-time feedback, and adaptive assessments, enhancing the learning experience for students. Additionally, these technologies have made foreign language education more accessible and affordable to a wider audience, breaking down language barriers and promoting intercultural communication. As technology continues to evolve, it is essential for educators to stay up-to-date with the latest advancements to provide effective and engaging foreign language education.

When used effectively, these technologies can enhance the language learning experience and lead to improved proficiency levels. However, it is important for educators to carefully evaluate and select appropriate technologies based on the learning needs and goals of their students, and to ensure that these technologies are integrated in a meaningful and effective way into the language learning curriculum.

References:

- 1.Hockly, N., Dudeney, G., The CELTA course: Trainee book. Cambridge University Press.,2016
- 2.Beatty, K., Teaching and researching computer-assisted language learning. Longman., 2010
- 3.Hubbard, P., Computer-assisted language learning: Critical concepts in linguistics. Routledge., 2017
- 4.Shadiev, R., Hwang, W., Huang, Y. M., Review of trends from mobile learning studies: A meta-analysis. Computers & Education, 2018
- 5.Stockwell, G., Mobile-assisted language learning. In S. J. Hwang, & H. Y. Wu (Eds.), Mobile learning and English language teaching., New York: Routledge., 2013

FEATURES OF TRANSLATION OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS

Nabiyeva Sh. N.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада ағылшын фразеологизмдерінің аударма ерекшеліктері қарастырылады. Фразеологиялық бірліктерді, әсіресе бейнелі бірліктерді аудару айтарлықтай қиындықтар туғызады. Бұл олардың көпшілігінің белгілі бір сөйлеу стиліне жататын және көбінесе айқын ұлттық сипатқа ие жарқын, эмоционалды қарқынды бұрылыстармен түсіндіріледі. Сөздердің тұрақты тіркестерін аудару кезінде олар қолданылатын контексттің ерекшеліктерін де ескеру қажет. Көптеген ағылшын фразеологиялық бірліктері олардың аудармасын қиындататын полисемиялық және стилистикалық әртүрлілікпен сипатталады. Аудармашының көзқарасы бойынша фразеологиялық бірліктер екі топқа бөлінеді: аударма тілінде баламалары бар фразеологиялық бірліктер және баламасыз фразеологиялық бірліктер.

Резюме: В данной статье рассматриваются особенности перевода английских фразеологизмов. Перевод фразеологических единиц, особенно образных, представляет значительные трудности. Это объясняется тем, что многие из них являются яркими, эмоционально насыщенными оборотами, принадлежащими к определенному речевому стилю и часто носящими ярко выраженный национальный характер. При переводе устойчивых сочетаний слов следует также учитывать особенности контекста, в котором они употребляются. Для многих английских фразеологических единиц характерны многозначность и стилистическая разноплановость, что осложняет их перевод. С точки зрения переводчика, фразеологические единицы делятся на две группы: фразеологические единицы, имеющие эквиваленты в языке перевода, и безэквивалентные фразеологические единицы.

When translating a phraseology, the translator must give it meaning and show its image, find a similar expression in English and not miss the stylistic function of the phraseology. If there is no uniform drawing in English, the translator should look for an "example of conformity" [1].

A good knowledge of the recipient of phraseological units is necessary in order to recreate the phraseological units "author's changes" and convey the effects that they acquired during translation. Among the author's changes that emphasize the associative meaning of phraseological units are, in particular, the following stylistic methods:

1. Introduction to the phraseological circle of new components semantically related to the direct meaning, that is, the value of the original variable of the phrase.
2. Updating the lexical and grammatical composition of phraseology as a result of replacing its individual components with other words. Phraseological rotation has its own deformation, the text of which can be easily restored.
3. Separation of phraseology and the use of its component (or components) as a variable part of the phrase. In this case, a separate component (or components) is the carrier of the associative meaning of the entire phraseological unit, in which the whole essence of the statement is built. The full form of phraseology passes through the context, but it is impossible to understand it without recovery.

In this dialogue, one of the speakers complains about the disease, and the other interlocutor says that this is cowardice, not a disease. Phraseology is presented here with only one component to get cold feet to be a coward, be a coward.

4. Phraseological units may not be given completely, retaining only part of the components: "this corresponds to the book, I do not agree with the birds in the bushes. (J. Galsworthy) part of the parable is used here: "a bird in the hand is two words in the bush.(A tit in the hand is better than a spider in the sky). A bird in the Bush in this example means empty promises.

The possibility of obtaining a complete dictionary translation of a phraseological unit depends on the relationship between the units of English and Russian:

1. The phraseological unit of the Russian has an exact correspondence (semantic meaning + connotation), which does not depend on the context, that is, the phraseological unit of English, equivalent to the phraseological unit of the Russian, is translated with an equivalent.

2. Phraseology can be expressed in one or another agreement, usually with some deviations from the full translation, that is, a phraseological unit that is approximately equal to a phraseological unit is translated as a series, variant (analogue).

3. The phraseological unit in the Russian has neither an equivalent nor an analogue, is not translated into lexical order, i.e. the phraseological unit of IA, which is not equivalent to the phraseological unit, is transmitted by other phraseological means.

Simplifying the scheme, we can say that phraseological units with phraseological units are translated by phraseological units or other means of non-translational translation.

An equivalent adaptation of the Russian should repeat the mystical meaning of the translated phraseology, express the same emotional relations (positive, negative or neutral) and have the same (or at least neutral) stylistic character [2].

Russian Russian translator should be able to use phraseological and non-phraseological "types of translation" to achieve maximum compliance when translating phraseological units from English to Russian:

1. The equivalent, that is, the phraseological rotation that exists in the Russian language, also coincides in meaning with the English turnover based on the image, for example: as cold as Ice Cool, like ice, Augean stable(s) stables Avgia, The salt of the earth salt of the earth, swallow the pill swallow (bitter) pill.

2. An analogue, that is, such a stable Russian turn, which corresponds in meaning to the English language, but completely or partially differs in figurative terms. For example: a drop in a bucket a drop in the sea, fly in the oil a teaspoon of gravel in a container for honey, it is raining cats and dogs is poured out of a bucket.

3. Descriptive translation, that is, a translation with the transfer of the meaning of the English address by a free phrase. Descriptive translation is used when there are no equations and analogues in Russian, for example: rob Peter to pay Paul issuing

some loans to fulfill new loans (for transfer from one to another), to burn the candle on both ends to work from morning to evening.

4. Antonymic translation, that is, the transfer of a negative value through a positive design or vice versa, for example: do not lose your head on the head of the Cap, do not dive into debt on the head of the Cap, do not fall into the head of the Cap one pecker up.

5. Account. The calculus method is used in cases when the translator lays the figurative basis of phraseology or translation into English with other forms of translation is impossible, for example: when the moon shines with the sun (parable) when the sun shines, the moon is not visible.

6. Translation of the mixture. Russian Russian analog cannot fully express the meaning of English phraseology or has another special taste of place and time, a calculated translation is offered, followed by a descriptive translation for comparison, and a Russian analog, for example: carry coals to Newcastle for the transportation of coal to Newcastle, that is, for the transportation of something that is there enough (to get to Tula with a samovar).

In some cases, the translator excludes the entire possibility of using lexical translations, that is, meaningless dictionary translations that distort the meaning of English phraseological units or do not comply with the norms of the modern Russian language.

Phraseological units are widely used in literature of all styles. A competent translator should not make mistakes in translating a certain phraseological unit. Without knowledge of phraseology, clarity and expressiveness of speech, it is impossible to evaluate humor, wordplay, and sometimes the meaning of the whole speech.

The problem of translating phraseological units begins with their recognition in the text. Each language has several levels of phraseological units: written with the help of a dictionary, known to everyone; used, but marked with a vocabulary; known to everyone, but for some reason not supported by a vocabulary; known to individual social groups.

In any case, the first and most important condition is the knowledge of phraseological units in the text, as opposed to free language units. The most effective line is the ability to separate units in the text, which contradicts the total cost, since it usually refers to the origin of such units and the existence of descriptive value (for example: by that time he had reached the condition to see pink elephants. If we translate this phrase literally, "pink elephants" will create a completely absurd background.) Therefore, when a phrase appears in the text that logically contradicts the context, it should be considered as a possible idiom.

The second important condition of the process of cognition of phraseological units is the possibility of analyzing their speech functions. For example, the conflict between symbolic and literal meanings is often used by the author of a text to reproduce or comic effect any descriptive, aesthetic, emotional associations or other associations. In addition, phraseological units are fixed in certain socio-cultural strata of society and are a sign of the indirection of a certain class of text. Further,

phraseological units have a certain stylistic color: they can be elements of high, neutral or low style, professional or other jargon. For example, the appearance of phraseology in the Russian text "middle-half" refers to the relatively low social status of the associated hero, often with a Provençal dialect.

A translator may also face the problem of national and cultural differences between phraseological units with the same meaning in two different languages. A phraseology that makes sense can have different stylistic colors. In some cases, the use of phraseology in the original text is based on the use of the possibilities of national-cultural color, for example, to create an artistic image, then the presence of lexical conformity does not help the translator in solving problems [3]. For example, a phrase that can be phrasal (in ancient times) and retain its direct meaning (at the court of Queen Anne) when she is still alive. This phraseology cannot be translated with any Russian phraseology without losing the national and cultural color.

Problems may arise even when translating international phraseological units into different languages with the same source and almost the same meaning, but with different functional characteristics.

Another aspect of this problem is the similarity of phraseological units with different, even opposite meanings. Such an obvious similarity of the translator is often unsuccessful, therefore it is necessary to pay attention to the details of the phraseological expression, since coincidences can be very far from each other in form. For example, in English there are two very closely related proverbs: each known tree comes from a fruit (feeling) and as a tree, with a fruit whose meaning is very far from each other, so when translated they take completely different forms (and, accordingly, associations): the tree is recognizable by its fruits (a person confesses his deeds, is associated with the Bible), and an apple falls from an apple tree next to him (bad heritage, association with folk wisdom). One of the most difficult phraseological units to translate is phraseological units based on modern reality. Some of them quickly become popular, penetrate the international dictionaries of modern culture and are widely distributed; therefore, phraseological units are relatively easy to recognize in context and are usually translated using costs.

The system of phraseological units includes various historical phrases that have become catch phrases, but have different meanings for primitive and translational cultures. Some of them become multifaceted and are relatively easy to recover in translation, which, in turn, becomes a culture of translation. However, there are also phrases that have several idiomatic personalities depending on the context. So, the famous phrase of Oliver Cromwell (according to legend) sounds like this: "take your faith in God, my sons, and dry the powder! There are two ways to translate into Russian: believe in God and keep the gun dry! or to hope for God, but not to be evil, which basically represents the speech character of primitive unity.

References:

1. Maksimova K.A., Bakulina N.A., Mineeva O.A. Ways of translating English phraseological units into Russian // International Student Scientific Bulletin. – 2018. – No. 6. ; URL: <https://eduherald.ru/article/view?id=19288> (date of reference: 03/23/2023).
2. Arnold I.V. Lexicology of the modern English language : textbook / I.V.

Arnold. – 2nd ed., reprint. – Moscow : FLINT : Nauka, 2012. – 376 p.

3. Ukhtomsky A.V. Phraseological units in the modern English press, stereotype Publishing house. URSS. 2021. 160 s

UDC 81.11

METHODOLOGY FOR THE USE OF QUEST TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE SPEAKING

Nurbolatkyzy A.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақала мектепте шет тілін оқытудың жаңа құралдарын іздеуге арналған, атап айтқанда, авторлардың пікірінше, оқушылардың шет тіліндегі сөйлеу дағдыларын дамытудың тиімді құралы, алынған сынақ нәтижелері негізінде веб-квест жаңа дидактикалық модель ретінде шет тілін оқыту процесінде танымал бола бастаған технология осындай құрал бола алады.

Резюме: Данная статья посвящена поиску новых средств обучения иностранному языку в школе, в частности, эффективного средства для развития иноязычных речевых умений обучающихся. По мнению авторов, на основе полученных результатов пробного обучения, таким средством может выступить веб-квест технология, которая как новая дидактическая модель приобретает всё большую популярность в процессе обучения иностранному языку.

The modern education system has the function of searching for and improving new types, forms and means of educational activity. This applies to teaching a foreign language at school. One of the main goals of learning a foreign language is the formation and development of foreign communicative competencies of students, including the development of speech competencies. According to the definition of E. D.Asimov, A. N. Shchukin, speech competence consists in mastering the methods of formation and formation of thoughts through language and the ability to apply such methods in the process of perception and formation of speech. Further, they note that it must be mastered in the necessary and sufficient volume to solve the problems of interaction in the process of communication in accordance with the norms of the language being studied. [1]

In our opinion, when defining the term "speech", L.S. Vygotsky and S. L. Rubinstein should be directed. These scientists saw in external speech a complex process of transforming thought into a word, that is, speech is a material tool of thought. In direct speech, a thought is expressed. [2]

In the process of mastering a foreign language, as in practical disciplines, thought processes are activated, speech skills are developed. For students, one of the most difficult types of speech skills in a foreign language is speaking. [3]

Speech as a type of speech activity speech is a complex psycholinguistic process. N. D. Galskova defines the concept of speech as the ability to build monological utterances and participate in dialogic speech in accordance with the goals and conditions of communication. In addition, according to its logic, speech is a form of verbal communication, through which information is exchanged, communication and mutual

understanding are organized, and also affects the partner in accordance with communicative functions. For more effective development of monologue speech and dialogue of students, it is necessary to choose the appropriate teaching technology. According to the definition of A.N. Shchukin, the technology of teaching is a set of methods of work of a teacher, with the help of which the achievement of the learning goals set in the classroom is achieved with maximum efficiency in minimum time. This tool can be a web quest technology. The improvement of education based on new information developments involves the development of new changes in educational activities that use information and telecommunication learning resources. As N. D Galkova makes a note, middle-aged students (grades 5-7) are distinguished by high communication, which can positively affect the organization of pair and group work, which is typical for the use of communicative games. For the harmonious development of personality, the child must master new technologies and, accordingly, get acquainted with the Internet as a global source of information. It is impossible to imagine modern life without the Internet. Some use the World Wide Web for work, some for study, and some for entertainment. The Internet has penetrated into all spheres of our life. New information technologies are also taking an increasing place in the field of education. Their use in foreign language lessons increases the interest and cognitive dynamics of students, expands their horizons and allows them to use interactive technologies in learning a foreign language. One of the ways to solve this problem is the technology of teaching a web quest, which is gaining popularity in the process of learning a foreign language as a new didactic model. A web quest is a project task with elements of a role-playing game, for which information resources on the Internet are used. Web quests are developed to maximize the integration of the Internet into various academic subjects at different stages of training and cover a separate issue, academic discipline, subject.

A web quest is a didactic structure in which a student's interesting search activity is planned via the Internet and other media. The term "Quest" is a sign of modern youth. This is understood as a "game" in which the participant must achieve a certain goal (complete a specific task or "task"), get help from their knowledge and experience, as well as find the necessary information on the Internet.

Vorobyev G. A. web quests are defined as a separate category of educational projects of web projects. Webquest is a special type of transfer of materials by setting tasks in which students receive solutions to tasks or answers to questions from different sites on the Internet. The web quest technique was first proposed in 1995 by American Bernie Dodge and Australian Tom March. Bernie Dodge classified the types of tasks performed in a web quest. Types of tasks: repetitive task (Retelling Task), compilation Task (compilation Task), link search task (Mystery Task), Journalistic Task (Journalistic Task), situational task with specified conditions (design Task), creative task (Creative Product Task), search task (Consensus building Task) and others. This type of work is aimed not only at processing types of speech activity (reading, writing, listening, speech), but also at communication and speech skills (information retrieval, read conclusion, conclusions, statements and reasoning).

With an emphasis on the problem of typologization of web quests and their features, Pestretsova O.Yu. noted that web quests can include individual tasks,

academic discipline, subject, and also be interdisciplinary. A feature of educational web quests is that some or all of the information is available on various websites for independent or group work of students. The topics of web quests can be different, and problematic tasks can vary in complexity. Depending on the material being studied, the results of the web quest can be presented in the form of oral speech, computer presentation, essay, web page, website.

We conducted an experimental study with the participation of 5th grade students. At the beginning of the evaluation study, the initial level of development of speech skills of 5th grade students was monitored. The criteria for monitoring the level of development of speech skills were carried out in five aspects: content, vocabulary, grammar, pronunciation, interaction with the interlocutor. Then the lessons were conducted using a set of 10 web quests developed by the authors. For the effective development of their foreign language, we have developed web quests in accordance with the curriculum on 10 topics: school days, it's me!, My home, my castle, Family ties, World animals, Round the clock, In all weathers, Special days, Modern Living, Holidays. Each lesson is organized in a certain sequence according to the algorithm of working with the web quest technology: 1) record 2) Task 3) execution 4) Evaluation 5) Conclusion.

At the end of the evaluation study, the final level of development of students' foreign language skills was monitored. The evaluation criteria that existed at the beginning of the pilot study were used. The results of the evaluation study showed that the initial level of development of foreign language skills of students in the content aspect in the evaluation group is 28% quality, and at the final level-71% quality, positive dynamics-43% quality; in the lexical aspect, the initial level is 43%, and the final level is 43%, 64% quality, positive dynamics-21% of quality; in the grammatical aspect at the initial level-36% of quality; at the terminal level

49%, positive dynamics was 13%; at the initial level in the aspect of pronunciation, the quality was 50%, at the last level-57%, positive dynamics-7%; at the initial level in the aspect of interaction with the interlocutor, the quality was 50%, after passing the test-57%, positive dynamics-7%. adjectives.

The quality of the initial level of foreign language skills development for 5th grade students is 46%. and at the last level 57%., di namika positive 11%. by name. Based on the results obtained, the students demonstrated a high level of development of speech skills of a foreign language using the web quest technology.

Thus, it can be concluded that the use of web-quest technology that contributes to the successful development of foreign language skills of 5th grade students when learning a foreign language as a modern educational technology focused on the search activity of students, using information and generated Internet resources to perform a specific educational task.

References:

1. Гальскова, Н.Д. Методика обучения иностранным языкам: учеб.пособие / Н.Д. Гальскова, А.П. Василевич, Н.В. Акимова. – Ростов н/Д: Феникс, 2017. – 350 с.

2. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам. Теория и практика [Текст] : учеб. пособие для преподавателей и студ. / А. Н. Щукин. - 4-е изд. - М.: Филоматис: Омега-Л, 2010 - 476 с.
3. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии. – СПб. : Издательство «Питер», 2000. - 712 с.
4. Сокол И. Н. Классификация квестов // Молодойвченмй – 2014. – Вып. №6. – С.138-140.

UDC 37.035.8

FEATURES OF NOUNS IN ENGLISH AND KAZAKH

Nurzhan Ph.K.
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада ағылшын және қазақ тілдеріндегі зат есімдердің ерекшеліктері қарастырылады.

Резюме: В данной статье рассматриваются особенности существительных в английском и казахском языках.

By studying the language and culture of other peoples, a person becomes equal among them. Russian was once encouraged by Abai the Great Kazakhs to learn the Russian language, realizing that through the Russian language and Russian culture, our people can integrate into world culture. At the turn of the century, we face new challenges: while remaining faithful to our origins, developing our native language and culture, we must enter into the dynamic processes of the world technological and humanitarian plan. Knowledge of English provides this opportunity [1,86-88].

The purpose of this article is to consider grammatical and lexical problems that you often encounter when translating English texts. The article considers only some aspects of the phenomenon that is of linguistic and cultural interest from the point of view of translation at the phonological, grammatical or lexical levels and teaches the skills of correct understanding of the text in order to find an equivalent in the native language. Let's focus on phonetics first.

Due to the specifics of the subject, English has a great educational and developing potential. By studying English, students get the opportunity to get acquainted with samples of world and native culture. The process of teaching English involves students in discourse, since it is conducted in a broad socio-cultural context with a clear focus of each subject.

Discourse theory is one of the most actively developing areas of communicative linguistics. Various interpretations of this concept are recorded in linguistic dictionaries. With all the differences in approaches to the study of discourse and its phenomenological definition, the interpretation of this concept depends on the choice of the aspect of its study. In this work, we will begin with the postulate that discourse is "in the real coordinates of space and time, in situational and socially conditioned communicative activity " [2,48-50]. The definition of discourse as a linguistic unit of communication assumes that, like any linguistic unit, it has a

defining feature as a set of certain properties of the material (form) and ideal (content). Any sign itself is an object of the real world, so "its study is impossible separately from the environment in which it is located". Consequently, the modern stage of the development of science with the intensive emergence of new knowledge and ideas about various processes and phenomena is a more complex and multifaceted process that requires the creation of models or algorithms that simplify, visually and logically illustrate a certain part of reality.

The presentation of the results of reasoning, the description of facts and events in clear concepts and statements is called formalization. The degree of formalization of the object depends on what purpose the person pursues, for which tasks this description is intended. The next step after modeling and formalization is to create an algorithm.

The algorithm formalizes such a step-by-step procedure, which includes some initial scene, and then the resulting scene. The algorithm calculates the mutual correspondence between the source and the resulting images. The concept of an algorithm is often found in mathematics and computer science. The choice of the type of model and the way it is presented depends on the purpose and task of modeling. Material, mechanical models are often used for educational purposes. Layouts allow you to visually display very large and very small objects. Information models (iconic models, B.A. models describing facts, events, phenomena in natural language or with the help of texts created in one of the artificial, formal languages) are often used to obtain quantitative characteristics of the studied processes and phenomena.

Formal education models can be divided into four types: logical models, semantic networks, production models, frameworks.

A logical model is a formal system for constructing a text. Each sentence in this system represents declarative knowledge and is written as a formula. The rules of inference, which allow extracting new sentences from the original (axioms), constitute the procedural knowledge of this subject area.

Semantic networks. These models are based on the idea that any knowledge can be represented as a set of concepts of a certain area and connections (relations) between them. Knowledge of the procedural domain is implemented in the form of algorithms in which semantic networks change (for example, new nodes and connections are added) [3,71-78].

The product model is a combination of a logical model and a semantic network. The idea of rules (products) is derived from the logical model, and the description of knowledge in the form of a semantic network is derived from the network model. As a result of applying the output rules to a fragment of the network description, the semantic network is transformed by changing its fragments, adding new nodes or removing unnecessary nodes. Instead of the logical inference typical of logical models, knowledge-based inference appears in production models.

Framework models are the type of product that seems to be the most adequate in relation to the purpose and content of research, since it strictly presents the structure of information units, that is, knowledge is presented in the form of slots that develop and advance in space and time as a meaningful logical chain.

The system-forming characteristics of pedagogical discourse are goals, communicative strategies, genres, and the value component of intellectual interaction. Pedagogical discourse is a type of institutional discourse that has a human orientation [4,64-74]. Intellectual interaction leads to a mutual change in the intellectual characteristics of one or two subjects of speech interaction. Intellectual interaction arises in the unity of its components: educational-pedagogical, educational-practical, educational.

References:

1. Даркулова К.Н., Парпиева Н. Семантические группы отвлеченных существительных (на материале повести А.С. Пушкина «Пиковая дама»)// Молодежь – стратегический потенциал Казахстана: материалы Республиканской научно-практической конференции молодых ученых и студентов. - Талдыкорган: Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова, 2018.- С. 86-88.
2. Даркулова К.Н. Функционирование казахских слов в русскоязычной периодике Казахстана // Языкознание и литературоведение в синхронии и диахронии и методика преподавания языка и литературы. //Альманах современной науки и образования [Текст]. В 2ч. - Тамбов: «Грамота», 2018.- №8 (15):– Ч. 2. - С. 48-50
3. Даркулова К.Н. Казахская лексика в русскоязычной газетной публицистике Казахстана// Проблемы современной филологии в вузовском образовании: Материалы II Международной научно- практической конференции, 23-24 сентября 2008 г. /Отв. Ред И.Б. Ворожцова. – Ижевск: ИД «ERGO», 2018. - С. 71-78
4. Даркулова К.Н. Сингармонизм или ударение?// Научный журнал «Научное обозрение: гуманитарные исследования» - 2013.- № 3.- С. 66-74

UDK 811.111

ADVANTAGES AND DISADVANTAGE4S OF E-LEARNING

S.D.Polatova

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақала білім беру жүйесі дамуының қазіргі кезеңіндегі қашықтықтан оқыту мәселесін қарастырады, өйткені оның тиімділігі туралы даулар қазіргі уақытта да тоқтамайды. Қашықтықтан оқытудың негізгі ұғымдары, оның даму кезеңдері көрсетілген. Бұл оқыту формасының артықшылықтары мен кемшіліктеріне талдау жүргізіледі. Зерттелген деректер негізінде дәстүрлі білім беру нысандарындағы қашықтықтан оқытудың тиімділігі туралы қорытынды жасалды.

Аннотация: В данной статье рассматривается проблема дистанционного обучения на современном этапе развития системы образования, поскольку споры о его эффективности не прекращаются и в настоящее время. Освещаются основные понятия дистанционного обучения, этапы его развития. Осуществлен анализ достоинств и недостатков данной формы обучения. На основе изученных данных сделан вывод об эффективности внедрения дистанта в традиционные формы обучения.

Currently, the problem of translation of the educational process is very acute to work remotely or partially remotely at higher educational institutions. The purpose of

the article is to determine the effectiveness of the introduction of distance learning in universities with a traditional form of education.

Currently distance learning because the education system is atypical and equal to innovation. As with any innovation, it doesn't appeared spontaneously and was formed under the influence of factors and changes over a long period of time modern world. 1728 can be considered as the year of distance education. The London newspapers received an advertisement from Caleb Phillips's correspondence inviting students from anywhere in the country to study shorthand. This was the beginning of the development of distance learning. Since then, distance learning methods have been used

I. Pibman, C. Toussaint. G. Lanchensteidt, E. Ticknor and in 1892 the first remote program was released at the University of Chicago. Over time, computers began to be used to organize distance learning. This happened for the first time in the 1960s. Then IBM Coursewriter created a unique distance learning program [9]. The next step was taken with the emergence and spread of the Internet. In the 80s, distance learning technologies were improved and spread among companies and educational institutions.

Currently, there is no single definition of the concept of "distance learning". To whom to understand what it is, one must consider the explanations offered by such scholars, as A. Chut, L. Baltazar, L. Shatzer, I.V. Robert, A.W. Khutorskoy, D.M. Zhusibaliev. Analyzing the definitions, distance learning can be called a new type of education organized process for students separated from teachers in space and (or) time using traditional and special teaching methods and tools, based on the use of information and communication technologies [1].

All types of distance learning are divided into three groups: case technologies, telecommunications technology and internet technology. Each of these groups has its own characteristics [2].

So, case-technologies are a set of materials offered to students for familiarization. Teachers place these materials on special websites, platforms, sites called "cases". Students can contact the teacher by e-mail or other agreed means of communication and explain everything they have done while studying the presented materials.

Internet technologies include many online educational services. Internet: dedicated study sites, web pages, web forums, etc. This group is currently includes the largest number of services and is considered the most popular in remote control education.

Telecommunication technologies are based on real-time video lectures (synchronous interaction) and offline (asynchronous interaction). This type of remote training is rare compared to others because it requires great technical capabilities from teachers and students [3].

As with any type of education, distance learning has its advantages and disadvantages.

The first and most important advantage is affordability. Distance learning is available residents of large cities, as well as those living in remote settlements.

Daytime or may be externally impossible, for example due to or due to poor financial conditions difficulties in the transport system. Remote form means quick access to lectures, Library materials and other electronic resources anywhere in the country (and beyond and outside). Also, don't overlook the significant time and money savings, which is highly appreciated today. Distance learning is the most cost-effective option because tuition fees are usually quite low and there are many associated costs visit the educational institution and purchase study materials.

Another strong argument in favor of distance learning is parallelism. This means that training is conducted simultaneously with professional or other types of activities and does not have a negative impact on its quality. Sometimes people can't get an education for this very reason: due to special life circumstances, they can't leave work or home to attend classes in person.

A great alternative to such situations is distance learning. It is this factor that makes distance learning the most attractive option for people with limited mobility.

Another advantage is mass. For distance learning, the number of courses or groups should not be limited to a certain number of students, as is regulated for full-time education forms of education. This gives more opportunities to people interested in any profession, study it and become a sought-after specialist.

The flexibility (individuality) of the distance education system is also positive side of this shape. Flexibility refers to the time it takes to learn a certain block; the information is selected by each student and adjusted according to his needs and capabilities. This aspect meets the requirements of a personal approach to the educational process [4].

Unfortunately, many universities have a subjective attitude to students during admission to full-time or part-time education for various reasons. In distance learning, this assessment option is completely removed - the teacher has the opportunity to assess the student only on the basis of the knowledge imparted to them.

I would like to emphasize the emergence of independent work skills and independent decision-making of students. Students learn to analyze and systematize the material as part of the independent study of the main and additional material. This includes constant work on your own, self-education. These skills are prioritized within the educational aspect of education, as they meet the requirements of modern society. Today, there is an increasing demand for initiative and creativity from specialists, which is impossible without these skills.

For such people, clarifying the material during a face-to-face lecture or answering a question during a practical lesson is problematic. It is much easier to ask a question to the teacher via e-mail (chat) or written practical assignment. It removes many psychological barriers and makes learning so people are more successful.

It is also worth noting the main disadvantages of distance learning. Firstly, the readiness of technical universities, students, teachers for distance learning is a big problem:

You must have a laptop, computer or tablet in good condition. Not every student can do it is possible to buy, but constantly borrowing from friends will not work, because they will also need it technical tools.

Force majeure may be the lack of high-quality high-speed Internet for example, reading a lecture is very difficult. Also come at the same time a platform with a large number of participants can lead to resource overload and freezing. What often happens with students? The most common problem is the lack of electricity for some reason.

Secondly, the speed and quality of material reception is significantly reduced. The quality is decreasing education cannot be given. However, the literature may seem like reading a teacher's manual, and most importantly, it is very simple for a university student. However it is not enough, because the teacher's lectures can be based on the specified sources, but real life, this is his approach to a certain topic, problem, supplemented by personal experience.

Often there is a problem of copyright of the teacher who places his materials in the general overview, so some of them provide their materials only for the duration of the lesson, and then remove it from the public domain [5].

Also, the teacher has to evaluate the students' work again. There are optimal technological ways of remote knowledge verification. The completeness and quality of assimilation can be determined in a short period of time in a personal face-to-face conversation audience of the study material. In the case of distance learning, work on topics studied by students must be submitted in writing. Examining work takes a lot of time, and does not give a complete picture of the quality of the student's education.

Even measures such as installing a video camera will not solve the problem. The student can set show the sheet behind the monitor or find the correct answers and the questioner can call. Frankly speaking, the quality of the transmitted signal and the quality of the video camera can also hinder the identification of a person. In this case, the test result cannot fully reflect the student's current level of education.

Practical classes are a special nuance of distance learning. Not all students at the same time perform the tasks correctly even with the teacher's suggestion. Students will need to be explained in person, but errors can be detected and prevented from the beginning in face-to-face teaching much easier than in remote teaching. With an electronic system, most students get it wrong the first time.

The lack of interpersonal communication also has a negative effect on students. In the future, distance-educated professionals may face difficulties when working with a team, because they lack the experience of real business communication. University is before self-employment. It is necessary to train a person to work in a team as much as possible, which is not possible in distance learning [6].

Fourth, distance learning ensures that the student is in the place of residence, be it a hostel or an apartment. There are not always favorable conditions for studying.

After all, everyone has a family, relatives, who hinder the student in one way or another. It requires a high degree of self-control and motivation, which is not characteristic of every student.

Thus, distance learning is playing an increasingly important role in the education system.

The development of information and communication technologies in the field of education and the rapid decrease in the cost of services provided by them create conditions for distance learning to become the only accessible and attractive form of education. However, after analyzing the ratio of positive and negative aspects of distance education, we came to the conclusion that the mass introduction of distance education is not effective compared to the traditional education system, which is also proven by the ongoing pandemic period [2-6]. To improve the same quality

It is necessary to work to eliminate or reduce the effects of distance education, its negative aspects. For example, expanding the technical base of universities as much as possible, using synchronous and asynchronous learning equally, giving students as much detailed instructions as possible to complete tasks, and increasing the variability of ways of communicating with the teacher.

The effectiveness of distance learning depends not only on the teacher, but also on the student, for example, in order to reduce the negative impact on health, students should lead an active lifestyle as much as possible in their free time.

References:

1. Aleshkina O.V., Minalieva M.A., Rachiteleva N.A. Distance educational technologies - key to mass education of the XXI century // Actual pedagogical tasks: material VI medushnar. Science conf. (Chita, January 2015). - Chita: Molodoy uchenyi, 2015. - S. 63-65.
2. Bogdanova Yu.Z. Possibilities of online education in teaching foreign languages // Perspective science. - 2017. - No. 11 (98). - S. 112-115.
3. Bogdanova Yu.Z. Rhetoric as an important component of professional training of students // Mir science, culture, education. - 2018. - No. 5 (72). - S. 413-414.
4. Bogdanova Yu.Z. Innovative methods of teaching Russian language and speech culture non-language university // Perspectives of science. - 2019. - No. 3 (114). - S. 68-71.
5. Kasumova G.A. creative approach in teaching foreign language in university // Problems modern pedagogical education. - 2019. - No. 64-1. - S. 142-145.
6. Kasumova G.A., Molozhavenko V.L. Educational dialogue as a communicative component of speech culture // Innovation. Campaign. Education. - 2020. - No. 12. - S. 582-588.

UDC 811.111

CONTEXTUAL IMPLEMENTATION OF SET EXPRESSIONS IN ENGLISH

Pushko N.A.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада ағылшын тіліндегі жиынтық өрнектердің контекстік жүзеге асу мәселесі қарастырылады, жиынтық өрнектер ұғымының өзі және олардың қазіргі ағылшын тілінің сөздік қорын қалыптастырудағы маңызы ашылады.

Резюме: в данной статье рассматривается вопрос контекстной реализация устойчивых выражений в английском языке, раскрывается само понятие устойчивых

выражений и их значение в формировании словарного состава современного английского языка.

Every language has a whole set of set expressions. The English language is no exception: many of its idioms or phraseological units (in other words, complex expressions are called this in linguistics) reflect the culture of English-speaking peoples and the history of their formation. In addition to showing the knowledge and literacy of the speaker, complex expressions can give the speech a special sharpness and impurity. Therefore, it is necessary to pay special attention to them when learning a foreign language. The expression of the collection is more correct. The English language is very rich in idioms, which are widely used in everyday speech, in greeting or farewell, in business communication, in works of art, and even in technical and scientific texts.

It should be noted that in Western linguistics, along with the concept of idiom, the term compound word is more common in relation to complex expressions. It assigns all regular expressions as a special language class. Translation Techniques the translation and understanding of many regular expressions is usually not limited to the original translation of the words it contains. Often they need to be studied in the context of a text or conversation because their meaning is figuratively, 'between the lines. So if your American friend says, "Give me your hand, please," it doesn't mean she's asking you to give her your hand. The word "hand" means "to help something, to help".

Today, many common English expressions can be traced or serve as a basis for borrowing from other languages. For example, the phrase blue-blooded would be translated into Russian as "blue-blooded person", which is also a colloquial expression in the target language, acting as an idiom equivalent of the source language. In general, it should be said that in the translation of complex expressions, in addition to phraseological equivalents and analogical methods, other methods are used, such as description, antonymy, and combination [1].

Phraseologisms are a set of set expressions that express a common meaning and are functionally related to one word. For example: the soul goes to the heels - it becomes dangerous; open soul - sincere, open; the soul does not lie - it is not interesting; soul to soul - together; Do not underestimate the soul - love deeply.

In the system of phraseological units, the same phenomena are observed characteristic of the vocabulary of the Russian language:

- 1) polysemy;
- 2) homonymy;
- 3) synonymy;
- 4) antonymy.

Phraseological units have the same structure and different meanings, i.e. may be homonyms. Therefore, the phraseological units "stretching out a hand" and "stretching out a hand" are homonyms of "helping"; bending the back - a hump, bending the back - hard work; to laugh at a chicken is too absurd, and to laugh at a chicken is too rare; for memory - regardless of the text, sincerely, and for memory - to remember, not to forget someone or something.

Idioms of different structure can have the same meaning, i.e. to be synonymous. For example: kicking a bucket - playing the fool, driving a loafer; bring to clean water - remove the mask, catch a crime, open someone's cards, stick to a wall, put on a light, put in prison; blow all pipes - give a signal; to be closed - to get into trouble, to fall into a trap, to fall into someone's clutches; wearing glasses - predicting, blowing your nose, telling your teeth; skinning - cleaning the pockets, skinning and wrapping, taking to the tube to remove the last fur; drag gimp - drag a pipe, drag a rubber band, drag a cat by its tail [2].

Phraseologisms, like words, can express opposite meanings, i.e. can be an antonym. For example: blood mixed with milk - it is more beautiful to put in a coffin; in the hand - in the absence of the devil; with full spirit - with a young step; to go with the flow - to go against the flow, to live from bread to kvass - to live in a big way, a drop in the ocean - to excess, to count crows - to bend your back.

Phraseologisms have a number of features.

Phraseologisms are always complex in terms of their composition, they are formed as a result of the combination of several components that, as a rule, have a separate emphasis, but do not keep the meaning of words independently: puzzle, milk and blood, dog ate.

Phraseologisms are inseparable in terms of meaning and often have an undifferentiated meaning that can be expressed by one word: to expand the mind - to think, the fifth wheel of the cart is too much, reverse - back, the cat cried - a little, etc. True, this feature is not characteristic of all phraseological units. There are those who are equivalent to the perfect descriptive phrase: to get down - to get into a very difficult situation, to press all the pedals - to try to achieve something. Such phraseological units appear as a result of revising free phrases [3].

Phraseologisms, unlike free phrases, are characterized by a fixed composition. One or another part of a phraseological unit cannot be replaced by a word of the same meaning, and free phrases allow such replacement easily. For example, instead of the cat crying, you can't say "the cat cried", "the kitten cried", "the puppy cried", and instead of throwing with the mind, you can't say "disperse with the mind", "let's go". your head." And some phraseological units have options: with my heart and soul - with all my heart, a shadow on the wattle wall - casts a shadow on a clear day. But the presence of options does not mean that the composition of these phraseological units can be changed arbitrarily: "from the soul", "from all consciousness", as well as "cast a shadow on the wall" cannot be said.

Phraseological units differ in terms of repetition. Unlike free phrases created directly by us in the word, phraseological units are fixed in the language and are used in full as they are stored in our memory.

Most phraseological units are characterized by strict word order. For example, in phraseological units, components cannot be rearranged, everything flows, everything changes, there is neither light nor dawn; milk blood etc. At the same time, phraseological units of the verb type, that is, phraseological units consisting of a verb and its dependent words, allow to put the components in a different place: to take

water in the mouth - to take water in the mouth; leave no stone unturned - leave no stone unturned [4].

The diversity of the structure of a number of phraseological units is explained by the fact that phraseological units combine very different linguistic material and the boundaries of some phraseological units are not clearly defined.

Idiom or idiomatic phrase (from the Greek idiom, characteristic, originality) is a stable combined language unit whose meaning is not motivated by the words in it, who's meaning is not, reduced to units the whole meaning. Lexical idioms (a sentence or a set of words with a mixed meaning - the cat cried, a week without a year), syntactic phraseology (a syntactic structure in the form of a simple or complex sentence or a combination of words - Good, warm!), morphological phraseology (from the point of view of the modern language, in terms of morphological composition an inseparable, but whole element - a taste, a simple word divided into formants that have lost their semantic function as a cushion or complex). Idioms are very difficult for foreign language learners and require special explanation. Idioms are often taught in linguistics and cultural studies classes².

An idiom or idiom phrase in English is a phrase whose meaning does not correspond to the meaning of some of the words that make it up. Idioms are not considered part of a language, but belong to a culture and are used only within that culture. Because culture is usually a local concept, they are often meaningless without context.

Most idioms have deep roots, they are centuries old and traces of them can be found in many languages. Such phrases can be considered international. Literature and scientific and technical progress play a great role in the creation of proverbs. For example, the works of William Shakespeare brought about 2000 phrases to the language, which are still actively used today.

It is generally accepted that the role of idioms in the English language has increased significantly in recent years. Some of them push simple words into the background. Therefore, it is important that language learners not only recognize them by reading or listening, but also know how to use them despite difficulties. The main problems are: the number and variety of phraseological units, the figurative meaning of most of them; heterogeneity of their particle mobility and activity [5].

Different types of semantic complexity include: complete or partial revision of the meaning, non-contextual transformation of the meaning, archaic elements of the composition of phraseological units, etc.

These stability indicators constitute a minimal phraseological invariant, a minimal set of expressive and content-variable compositions.

V.V. Vinogradov also distinguished three main types of phraseological units in the classification according to the types of stability and motivation:

Phraseological combinations or idioms - these include phraseological units for which there is no discernible motive. They act as the equivalent of a word. Examples of idioms or idiomatic expressions include cover, cover, etc.

Phraseological units - includes phraseological units

Basic phraseological units with an inseparable general meaning formed as a result of the combination of the meanings of particles, for example: ram's horn, handshake, etc. In this group, V.V. Vinogradov also includes idioms: nursing home, crying, etc.

Phraseological combinations are turns containing an element describing a phraseologically related meaning that occurs only in a well-defined area of concepts and their actual meaning.

These restrictions are created by the specific laws of a certain language, for example: glasses, but: you can't say glasses; not to say categorically reject, but totally agree, etc.

References:

1. Квеселевич Д.И. Русско-английский фразеологический словарь. – М., 2011.
2. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка: опыт систематизированного описания. – М., 2016.
3. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. – М., 2015.
4. Смит Л. Фразеология английского языка. – М., 2018.
5. Ухтомский А.В. Фразеологизмы в современной английской прессе: уч. пособие. – М.: КомКнига, 2017. – 160 с.

UDC 81.11

EDUCATIONAL PODCASTS AS A MEANS OF DEVELOPING SKILLS

Sabit A. B.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақала оқу подкасттары арқылы оқушылардың сөйлеу және тыңдау дағдыларын дамыту мәселесіне арналған. Онда автор "оқу подкасттары" терминіне анықтама береді; подкасттардың әлеуметтік қызметінің сипаттамаларын сипаттайды; оқу подкасттарының әдістемелік мүмкіндіктерін анықтайды; оқу подкасттары арқылы дамитын сөйлеу және тыңдау дағдыларының номенклатурасын әзірлейді.

Резюме: Данная статья посвящена вопросу развития умений говорения и аудирования учащихся посредством учебных подкастов. В ней автор дает определение термину «учебные подкасты»; описывает характеристики социального сервиса подкастов; выявляет методические возможности учебных подкастов; разрабатывает номенклатуру умений говорения и аудирования, развиваемых посредством учебных подкастов.

Taking into account the aspects of a foreign language and a number of methodological studies on the study of types of speech activity using modern Internet technologies, including the second generation Web-2.0, it is necessary to identify methodological conditions for the development of speech and listening skills using educational podcasts. These methodological conditions make it possible to optimize the process of studying the established types of speech activity using Web 2.0 Internet technologies.

The first methodological condition for the development of speech and listening skills through educational podcasts is the formation of competencies (competencies in the field of information and communication technologies) in ICT training. There are

many terms in the scientific literature that are often used synonymously: "ICT competence", "ICT literacy", "computer literacy", "multimedia competence", etc. In our study, we use the term "ICT competence". We define its conceptual content. It should be noted that many definitions of this concept can be found in the scientific literature. In particular, A.B. Khutorskaya defines ICT competence very broadly and defines it as "the ability to independently search, analyze and select the necessary information, organize, transform, store and transmit it using specific objects (TV, tape recorder, telephone, fax, computer, printer, modem) and information technologies." In a series of works devoted to the competence approach, Winter has repeatedly defined the competence of ICT, in which an integral part of the competence of ICT is: "acceptance, processing, transmission of information; transformation of information (reading, synopsis), mass media, multimedia technologies, computer literacy; owner of electronic technologies, Internet" [1]. In their works O.P. Belan focuses on the effective side of working with Internet technologies and defines this type of competence as "experience working with the information itself, not with its tools". The analysis shows that these and many other definitions are of a general nature and can be applied to various subjects, since none of them corresponds to the nature of a specific topic of the curriculum.

In his works P.S. Sysoev and M. N. Evstigneev successfully tried to determine the nature of ICT competence in relation, in our opinion, to the methodology of teaching a foreign language. Thus, ICT competence is explained as "the ability to use the educational resources of the Internet, Internet 2.0 social services and other information and communication technologies in order to develop communication and speech skills in teaching a foreign language and culture of the studied country" [2]. In their works P. S. Sysoev and M.N. Evstigneev describes in detail the ICT competence component, which includes both knowledge and a list of skills related to the methodological potential of modern social services and services:

- search and selection of Internet resources for educational purposes;
- conducting a critical assessment and analysis of Internet resources on this topic;
- creation of educational internet resources (hotlist, multimedia-scrapbook, treasure hunt, subject samples, web quest);
- using Web technologies 1.0 in the development of speech activity types (ICQ, web forum, email group) ;
- using social activity of blogs when learning a foreign language;
- the use of social services "Wiki" when learning a foreign language;
- using the social podcast service when learning a foreign language;
- the use of the language corpus in the teaching of a foreign language;
- use electronic shells to create network tests;

It should be noted that the definition of P. S. Sysoev and M. N. Evstigneev and an integral part of the ICT competence are designed to assess the professional activity of a foreign language teacher [3]. The subjects of our study are high school students. Therefore, it is advisable to determine the ICT competence of a secondary school student studying a foreign language using new information technologies. The ICT competence of a student is the ability to acquire knowledge about a foreign language

and culture of the language country being studied, as well as to develop language skills and develop speech skills with the help of new information and communication technologies (social services and web services 1.0 and Web 2.0, Internet educational resources). ICT competence includes computer literacy, which consists of the ability of students to work with a computer and perform basic operations (open and store text, audio, video, photos, access the Internet, work with text editors, etc).

Modern programs "Internet for every school" and "Internet for every rural school" have made the Internet a reality for most national "educational" projects, in which Russian students of secondary schools predominate. Computerization of schools creates technical conditions for the use of computer educational programs and Internet resources in the learning process. The formation of ICT competencies among students includes the possibility of using educational Internet resources (hotlist, multimedia album, traja hant, subject model, webcwest), social services, blogs, wikis, podcasts, bookmarks, email groups, web forums, synchronous communication tools, language corpora, search engines, etc. D.the full use of these Internet resources and Internet network services for information exchange and synchronous and asynchronous communication determines the effectiveness of learning a foreign language based on them. Without the knowledge and skills that make up the ICT competence, students cannot fully participate in the work of the study group on the implementation of online projects. The lack of ICT competence among students does not allow them to use the full methodological and educational potential of information and communication technologies in the learning process. Thus, the competence of students in the field of ICT is the first methodological condition for the development of speech and listening skills using educational podcasts.

References:

1. Zholtikova N.V. Learning in cooperation in English lessons as a means of forming communicative competence // Concept. – 2014. – No. 2. – pp. 136-140.
2. Mochkaeva I.A. Technology of group work organization // Municipal education: innovations and experiment. – 2015. – No. 4. – pp. 54-57.
3. Scrivener J. Learning teaching. – 3rd ed. – Macmillan Publishers Limited, 2011. – p. 186

UDK: 81-112.4

ANALYSIS OF EXISTING EDUCATIONAL MATERIALS FOR TEACHING AMERICAN CULTURE

Seitmuratova A. Zh.

Master's student of the IN-NP-2111P-1 group
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мақалада ағылшын тілі сабақтарында оқушылардың сөйлеу қарым-қатынас мәдениетін оқытуға арналған оқу материалдарын қалыптастыру, оны мәдениетаралық қарым-қатынаста қолдану ерекшеліктері және оқушылардың өздеріне және айналасындағыларға моральдық көзқарасын тәрбиелеу туралы түсінік қарастырылады. Сайып келгенде, бұл шет тілін оқытудың түпкі мақсатын іске асыруға, атап айтқанда коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыруға ықпал етеді.

Резюме: В статье рассматривается формирования учебных материалов для обучения культуры речевого общения школьников на уроках английского языка, представления об особенностях его использования в межкультурной коммуникации и воспитания нравственного отношения школьников к самим себе и к окружающим. В конечном итоге это способствует реализации конечной цели обучения иностранному языку, а именно, формированию коммуникативной компетенции.

The organization and content of foreign language teaching in middle schools do not always reflect the true achievements of modern methods. The national education standard "Foreign Languages" contains general instructions for students to develop national abilities and language and communication skills. However, these plans do not reflect specific knowledge and need to provide students with information to develop language and cultural abilities, including the methods that should be used when selecting this information. Since all specific issues related to the organization of the educational process aimed at developing language and cultural abilities are not reflected, teachers must solve these problems independently.

In the process of teaching foreign languages, great attention should be paid to the selection of language materials, including the original text. As for the selection unit, I.I.Leif recommends choosing various texts that reflect the social and cultural background: "Art and information texts, newspaper and magazine articles, etc. The specificity of expression is reflected in the lyrics of the language country studied and has a special motivational nature" [1].

Therefore, the main unit of selecting the source material is text. Together with the text, the author recommends the use of visual materials, such as reproductions, comics, plot and scenario paintings, as well as visual text images, such as charts, tables, charts, maps, puzzles, etc.

It should be noted that textbooks are the main source of information and teaching methods in middle schools.

As we have already pointed out, one of the tasks of foreign language teaching in primary schools is to familiarize students with the culture, traditions and realities of the language countries studied at different stages according to the theme, direction and conditions of primary schools; cultivate the ability to communicate across cultures in foreign languages.

The result of learning a foreign language at the basic level should be the student's country-specific knowledge, obtained from real sources through the student's social experience: the country of the language studied, their culture, science, history and modern reality, public figures, places on the world stage, relations with the motherland, language means and speech, and non-verbal rules in the field of communication and behavior corresponding to the social status of the interlocutor. In addition, students should be able to apply the knowledge and skills they have learned in actual daily activities:

- Exchanges with foreigners, positioning in the modern multicultural world;
- Obtain information from a foreign language source for the purpose of education and self-education;
- Expand the boundaries of professional activity selection;

-Understand world cultural values, cultural heritage and foreign achievements; let representatives of other countries understand the cultural achievements of the motherland.

Today, in order to implement socio-cultural methods, modern UMCS provide a wide range of activities. Teachers should be guided by this variety of textbooks to achieve the desired results. Each textbook reflects the linguistic and cultural aspects in its own way. To prove this, we analyze textbooks with different structures and determine how language and cultural aspects are manifested in each textbook.

The first analysis textbook is for grades 5-9 "Happy English.ru" Author Kaufman M.Yu., Kaufman K.I.

A distinctive feature of this textbook is the link to the original storylines of all textbooks in this series. The content of textbook is saturated with a large number of materials related to a particular country, which helps to increase students' motivation. Follow the development of the event and predict the further development of the plot. The plot is constructed in such a way that the main characters-Russian Misha and his British friends travel around Russia, the United Kingdom (grades 5-8) and the United States (grades 9), and systematically exchange knowledge about the life and cultural characteristics of their country.

Such plot ideas provide a constant comparison between the culture of their country and the language country being studied. At the same time, according to the author, the desire to avoid imposing any stereotypes on third-party cultural perceptions should indirectly affect the prevention of rigid and unreasonable stereotypes in the perception of their national culture, because each country itself determines the stereotypes of foreigners' perceptions of it [2].

Within the framework of language and culture, students in grades 5-9 should be familiar with:

-Political structure and geography with the United States and the United Kingdom;

-And the history and traditions of the people of the language country studied;

-The main architectural, artistic, cultural, archaeological and natural attractions of the language country studied;

-Cultural heritage of English-speaking countries related to national culture;

-After being familiar with the history of English development and its role in the modern world, they will learn to feel the aesthetic side of the language they are learning;

-Teach the daily etiquette of language countries in formal and informal environments: in schools, on the street, at tables, at parties, in museums and other public places, in shops, restaurants, hospitals and other service places, etc.

. -Compared with national culture (poets, writers, scientists, artists, politicians, etc.), the cultural and historical figures of the language countries studied are outstanding.);

-Compared with domestic holidays, the main holidays in the United States and the United Kingdom;

-With British folklore and literature.

In addition, students should learn how to correctly represent their country in English, talk about attractions, traditions, value systems, and outstanding Russian figures.

Textbook's constant theme helps to solve the problem of expanding regional knowledge and socio-cultural skills: 100% English, friends, when English is in Rome, do the same homaps.

The category "100% English" refers only to specific words with British cultural characteristics that are completely borrowed and not translated into Russian. This part not only enriches students with new information, but also develops their interests. Students are invited to independently find a similar untranslatable truth in Russian and think about the origin of some familiar words (pizza, spaghetti, Puritan, double-decker bus, etc.).

In the "Friends" category, students are provided with words translated from other languages, including from English to Russian. In addition, they retain the same sounds and meanings as the original language (students, doctors, parks, popular, somrapu, traditional, supermarkets, airports, etc.).

The title "Focus on English" introduces students to the history and etiquette rules of the language country under study, and explains the particularity of using single words, expressions, and abbreviations (snailmail, Mc prefix in surname).

The title "When you are in Rome, like homaps" introduces students to phrases that are often found in conversations (very good! Very interesting! This is a good idea! I am Borg! Tell SAP Woi...?).

Textbook "Happy"English.ru "This book is not included in reading as a separate component. This is deliberate because it is impossible to allow mandatory weekly homeschooling classes for three hours a week. But the last two lessons of each lesson are based on such text. All texts are unified by the storyline of the textbook and the themes between them. This is one of the main disadvantages of textbook data [3].

The introduction in this section is related to the need to solve the problem:

1. Provide socio-cultural materials of a national and cultural nature. These texts tell about important events in the history of England from the twelfth to the sixteenth centuries. To understand the specific situation of the formation of the English language and the development of English culture, this stage is one of the most important stages. There are also some patterns and similarities in the development of other cultures and countries. The materials of history textbooks for grades 7-8 are aimed at these patterns and similarities.

2. Provide the materials necessary to form academic learning habits, because this is the beginning of the development of knowledge and academic skills in all disciplines.

The number of texts exceeds the educational standards of teaching, creating specific situations that students must face every day or encounter in an independent learning environment. These texts belong to the artistic genre. If you base the entire educational process only on historical documents that do not affect the image-emotion and feeling fields, it is impossible to form a complete concept of a specific

era. The formation of stable regional knowledge about the history of the language country studied takes place in an atmosphere of emotional sympathy for the heroes who lived and acted in a certain historical period.

Stories must be read because they are organically woven into the plot. Vocabulary cannot be actively mastered, but if the content of the text meets the specific interests and needs of students, then involuntary assimilation of vocabulary will occur, and it is much more stable than strict systematic memory.

Unfortunately, there are not enough visual elements in textbooks: plot-situational pictures, reproductions, comics.

The same applies to visual and textual materials (tables, charts, graphics, puzzles).

Therefore, each individual teacher needs to independently implement the principle of visibility and actively organize the educational process in the classroom.

Samples of printed information provided from the language countries studied, such as magazines, forms, theater and bus tickets, newspapers, telegrams, calendars, etc., It is very interesting for students because they reflect the current reality of the country. Their presence in textbook has significantly increased the motivation to learn English. This is one of the advantages of this textbook.

Next, we reviewed the "Spotlight" English curriculum for grades 5-9 of the elementary school. E.Vaulin, D.Dooley, O.E.Podolyako, V.Evans.

This educational and methodological complex provides detailed information about the cultures, customs, customs, and monuments of different countries in the "Sogpezh Culture", "Extensive reading", and "Curriculum (History)" sections. These textbook authors are not limited to English-speaking countries. These sections provide various national information, allowing students to learn more about culture, historical events, the characteristics of other countries, and their own countries.

In the case of the same speech, people from different English-speaking countries use different speech platitudes as a means of expressing their views and opinions. Students should use the expressions used by native speakers in the communication process to express their opinions in English.

Textbook "Spotlight" clearly shows the dialogue between cultures. After the text contains elements of foreign language culture, perform tasks to help students compare, analyze and highlight the information needed to compare with his culture. Language and cultural texts are followed by projects, tasks, and portfolios. You need to work creatively in the culture of your country and discover similarities and differences.

For example, in the 6th grade textbook "Spotlight", in the "Blog about Culture" section, traveling to the United Kingdom, a country that is part of the United Kingdom, it is necessary to work with the text, maps, and flags of each country. As homework, students are invited to prepare an article about their motherland, draw the Russian flag, and find a map [4].

The magazine "Spotlight op Russia" is part of the textbook "Spotlight", which provides information about Russia, its customs, traditions, modern lifestyle, geography and culture, and achievements in various fields. This magazine allows

students to take virtual trips in the Russian Federation and learn about the lifestyles of people in different regions of the Russian Federation. Regarding the text of City Day, the Russian Museum, a city with millions of people in Russia, allows students to realize that they are citizens of their country.

All of this creates an artificial foreign language that helps students communicate by immersing themselves in the cultures of other countries. We can say that this combination of education and methodology creates the foundation for active communication. This educational and methodical complex includes a large number of dialogue and listening tasks.

Based on the above situation, we can say that the correct organization of textbook "Spotlight" allows you to form students' language and cultural abilities and achieve the planned results in English class.

Therefore, we analyzed the existence of language and culture in textbook in middle school, and came to the conclusion that not all textbooks can fully cover the elements of regional research. Therefore, English teachers should use works of fiction and additional materials from English journals. In addition, it is important to take into account the current interests, needs, goals and motivations that are important to students.

References:

1. Лейфа И.И. Социокультурный аспект в формировании профессиональной компетенции будущих учителей ИЯ: Дис. канд. пед. наук. Моск. пед. гос. ун-т. - М., 2005. – 163 с.
2. Леонтьев А.А. Национально-культурная специфика речевого поведения. - М.: Академия, 2004. – 301 с.
3. Лопасова Ж.Я. Роль и место лингвострановедческого аспекта при обучении иностранным языкам // Филологические науки. Вопросы теории и практики. - 2010. - №1. – С. 73-77.
4. Малкова Ю.Л. Регионоведческий компонент и его роль в процессе обучения иностранному языку студентов технических специальностей. - Инновационные технологии в образовании: материалы научно-методической конференции 31 января - 1 февраля 2010. - Иваново, 2011. – 188 с.

UDC 372.881.111.1

MOBILE TECHNOLOGIES IN THE ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORKS IN A FOREIGN LANGUAGE

Serikbai Akmaral Bauyrzhankyzy
Master's student of the IN-NP-2111 group,
Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: мақалада мобильді технологиялар студенттің тілдік емес университетте шет тілдерін оқыту процесінде өзіндік жұмысының тиімді құралы ретінде қарастырылады. Оқытуда мобильді технологияларды қолдану Жоғары білімнің мемлекеттік білім беру стандартында көзделген құзыреттерді қалыптастыруға ықпал етеді.

Резюме: в статье рассматриваются мобильные технологии в качестве

эффективного средства для самостоятельной работы студента в процессе обучения иностранным языкам в неязыковом вузе. Использование мобильных технологий в обучении способствует формированию компетенций, предусмотренных государственным образовательным стандартом высшего образования.

It has become traditional to use information and communication technologies (ICT) as technical means of teaching in the process of teaching a foreign language in a non-linguistic university. The use of ICT in the educational process has a number of advantages:

- *attracting relevant forms and methods in classroom and extracurricular work;
- *increasing students' motivation due to the possibility of active participation in creative work; increasing the share of independent student work;
- *saving academic time; access to a variety of authentic materials;
- *a greater degree of illustrativeness;
- *reducing the teacher's voice load, etc.

But the use of ICT has some significant limitations and disadvantages. These include the insufficient equipment of classrooms with appropriate equipment (computers, projectors, screens, plasma TVs, tape recorders, CD players, audio speakers, etc.), the bulkiness of the required equipment, the lack of Internet in academic buildings, the inability of the teacher to solve emerging technical problems with ICT during the educational process, etc. [1]. Many difficulties can be avoided by mobile technologies (or mobile ICTs), which have all the advantages of ICTs, are relatively inexpensive and more widely available, and therefore are increasingly being used in the educational process. Mobile ICT is "a group of devices and technologies that allow communication and information exchange without reference to stationary equipment. Mobile ICTs include mobile phones, smartphones and communicators, pocket computers (PDAs), GPS devices, MP3 players, wireless Internet access (Wi-Fi), mobile cameras, tablet computers, portable sound and multimedia guides, portable game consoles" [2]. Ordinary netbooks and laptops are excluded from the list of mobile technologies, because they do not fully meet such requirements for mobile technologies as portability, compactness. In addition, mobile technologies can act as a means of selecting, storing, processing and managing information. Having the ability to accommodate several learning tools at once, they are able to replace such learning tools in the traditional version as a paper textbook, a tape recorder, a stationary computer. For example, a smartphone is a compact storage of an electronic version of a textbook and workbook for a foreign language textbook, audio and video accompaniment to them, a portable player of audio and video files and a minicomputer with access to information on the Internet via Wi-Fi or mobile communication.

As for the basic principle of working with information at a university, one of the leading goals of university education is the acquisition by a bachelor student of self-study skills, skills of independent work with information involving ICT.

Mobile technologies, providing the possibility of processing information in a foreign language with the involvement of various channels of its perception and reproduction, represent a kind of comprehensive learning tool that a student can use for self-study of a foreign language for professional improvement. But it is worth noting

that working with mobile technologies in general and with mobile applications in particular requires an initial level of formation of information and self-educational competencies, allowing you to improve and develop these competencies further. So, today there are a large number of mobile applications designed specifically for learning foreign languages, which is both a unique feature and an undeniable advantage of mobile technologies [3]. These applications themselves can act as learning tools and be classified accordingly.

Educational mobile applications can be divided into three groups according to the degree of application and integration into the learning process:

- 1) mobile applications-additions to textbooks;
- 2) mobile applications for self-study of disciplines;
- 3) mobile applications for distance (mobile) learning [4].

They allow the student to quickly, anywhere and at any time find the necessary information, including in a foreign language on any subject, including professional. Existing mobile applications are diverse and purposeful [5].

Based on the results of a survey conducted among students, the most popular mobile devices among students include smartphones and tablet PCs/tablets. Students actively use these devices for educational purposes, including when learning a foreign language — 93% of respondents, and only 7% do not use mobile technologies for learning purposes. When preparing for foreign language classes, students perform mainly such actions as working with a textbook and workbook in electronic form (87%), working with an online translator (79%), searching for linguistic and socio-cultural information on the Internet (55%) on a smartphone or tablet, searching for words in dictionaries (40%), learning a foreign language through mobile applications (23%) and social networks (10%). 75% of students use mobile technologies directly in the classroom, limiting themselves to working with an electronic textbook, translating texts in an electronic translator, searching for words in an electronic dictionary and rarely searching for linguistic and cultural information on the Internet.

Moreover, 63% of students who use mobile technologies in teaching note that they use mobile technologies for independent learning of a foreign language (English) language at home, outside the program. 58% use various websites with articles, lexical and grammatical material and other linguistic and socio-cultural information (text, audio and video), mobile applications aimed at teaching a foreign language are used by 13% of respondents (limited to one or two), the use of social networks was noted by 12% of students surveyed, 9% listen to audiobooks in a foreign language, 3% listen to songs in a foreign language for self-study, 5% use bilingual phrasebooks for self-study of a foreign language. All students (100%) resort to the help of electronic translators and dictionaries in their independent work. So, we see that mobile technologies are more successfully used during the student's independent work (in preparation for classes) and in the process of self-learning a foreign language directly.

27% of students do not use mobile technologies for self-learning a foreign language, noting that there is "no time", "inconvenient", "it is not clear how to use", "there is no desire", "there is no need", "there are other ways", "some applications require financial investments", "I have not heard anything about applications". These

answers indicate that many students do not know how to use mobile technologies effectively, do not know about the existence of mobile applications, or do not see the need to study something beyond what they ask at the university, filling in the existing gaps.

However, 93% of respondents explained that they study the subject by involving mobile technologies, since "the phone does not take up much space in the bag", "the mobile phone helps to facilitate work", "it is convenient", "it helps to quickly translate and search for the necessary information on the Internet", "it is convenient because the phone has everything: a dictionary, a textbook, and a translator", "you can store large amounts of information in your phone", "you can learn a lot of new things", "what is not clear on a pair, you can study yourself", "using mobile technologies will allow you to learn faster if you use them correctly", etc.

However, despite the noted positive aspects of mobile technologies, their effectiveness is not so high, because students of non-linguistic faculties of the university still have a low level of results of independent work. In our opinion, the reason for this is the inability of students to organize independent activities correctly, the inability to work independently, including the wrong choice and/or inefficient way of using self-learning tools. The analysis of the questionnaire showed that students do not use all the opportunities provided by mobile technologies for learning a foreign language, or in their incomplete volume. Many students note that they do not use the full potential of mobile technologies and want to know more about it.

Thus, the chosen learning tools significantly affect the achievement of the goals of the educational process. The variety of mobile applications created for learning a foreign language and ways of working with the use of mobile technologies allows them to act as a comprehensive learning tool aimed at the formation of pronunciation and lexico-grammatical skills, as well as all types of foreign language speech activity. Mobile technologies literally anywhere at any time makes it possible to use them especially effectively in the student's independent work, for self-learning a foreign language. A necessary condition for this is their thorough analysis, selection and creation of an algorithm for application, which is one of the urgent tasks facing specialists at the present stage of teaching foreign languages.

References:

1. Новосельцева Н. В. Мобильные технологии при обучении иностранным языкам в неязыковом вузе в рамках компетентностного подхода // Межкультурная коммуникация: аспекты дидактики: материалы межвуз. науч.-метод. сем., 20 нояб. 2015 г. / Бурят. гос. ун-т; отв. ред. Т. И. Гармаева. — Улан-Удэ, 2015. — 220 с.

2. Абрамов Р. Н. Мобильные коммуникационные технологии и повседневность [Электронный ресурс]. — URL: <http://www.old.jourssa.ru/2006/4/9bAbramov.pdf> (дата обращения 25.11.2016).

3. Almasri R. The Use of Mobile Technology in Education by International Students in United States Universities: Perceptions Regarding Mobile Applications for English language Learning. Pro Quest Dissertation and Theses, 2013.

4. Титова С. В., Авраменко А. П. Мобильное обучение иностранным языкам. — М.: Икар, 2014. — 224 с

5. Новосельцева Н. В. Мобильные приложения как средство обучения иностранному языку в неязыковом вузе // Лингвистические и методологические аспекты в преподавании

UDC 378.048.2

ACMEOLOGICAL SUPPORT OF THE PROCESS OF BECOMING A PROFESSIONAL CAREER OF A FUTURE SPECIALIST

Sultanova M.K.

Kazakhstan, Shymkent city, Miras Education

Түйін: Мақалада жас мамандардың мансап құру жолындағы негізгі мәселелерін анықтау және оларды шешудің мүмкін жолдары арқылы педагогикалық университет студенттерінің кәсіби мансабын қалыптастыруды акмеологиялық қамтамасыз ету ерекшеліктері ашылған.

Резюме: В статье раскрываются особенности акмеологического сопровождения становления профессиональной карьеры студентов педагогического вуза через определение основных проблем молодых специалистов на пути построения карьеры, и возможных путей их решения.

According to the changes in the political, economic, cultural and social life of our country, higher educational institutions feel a great responsibility, are qualified, masters of their work, competitive, wide-ranging, comprehensively developed, and demand changes in the content and characteristics of their socio-economic and spiritual development and the quality of work. In connection with the promotion, it is intended to train specialists who know their business well and have a lot of professional knowledge.

As a result of the implementation of the State program for the development of education in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020, "education that ensures the formation of a professionally competent individual, a competitive specialist capable of solving professional tasks independently and creatively, understanding the personal and social significance of professional activity, and being responsible for its results It is noted that an effective system of transfer management will be created.

At the present stage of development of society, a number of problems related to the formation of the professional career of university graduates are especially acute: on the one hand, this is the problem of providing the labor market with competent specialists focused on achieving success in their professional activities and able to build their career and professional development; on the other hand, the problem of employment, job search, planning their professional career by young professionals who have received a diploma of higher education.

In addition, graduates are not always able to realize their potential in a particular area, because they do not know the rules for preparing a resume, self-presentation, they do not know how to independently look for a job and negotiate, plan their professional path. The analysis of the problems outlined above indicates the need for special training for young specialists in the technology of finding a job and planning a professional career already at the stage of studying at a university.

It is also necessary to provide practical support for the process of planning a student's career, which primarily includes advising and informing students in the context of achieving life and professional goals at the stage of studying at a university and is one of the structural components of career guidance.

This brings us to the conclusion that it is possible to introduce science-based and experimentally proven innovations in teaching technologies, which can become a source of progress in the training of specialists. In this context, acmeological support of the educational process is the basis for solving the problems of developing the professional career of future specialists [1].

The "Acmeological Center" includes leading scientists in the field of pedagogy and psychology, who carry out work in the following areas: research activities (participation in federal and regional research programs and projects; creation and implementation of research laboratories; conducting scientific research and experimental work, scientific and practical conferences, symposiums, seminars, round tables, competitions and Olympiads; preparation and publication of scientific and methodological works of an acmeological orientation);

- scientific and methodological activities (provision of educational services through the implementation of social and educational programs aimed at the formation and improvement of professional competencies;
- development of scientific and methodological programs and technologies to support the professional and personal development of subjects in various fields of activity);
- practical activities (implementation of complex diagnostics, counseling, psycho-educational and psycho-prophylactic activities, comprehensive support for people of different categories) [2].

In the process of professional training at the university, conducts the following activities aimed at the effective planning of the career of a future specialist by students:

1. Questioning, psychological and pedagogical diagnostics of graduates (tests, oral and written surveys).

2. Monitoring of the professional and personal development of students in the process of studying at a university based on the profile of a psychologist (a map of the student's individual development).

3. Implementation of additional education programs that contribute to the formation of professional knowledge, skills, effective planning by students of their professional activities, with the subsequent involvement of certified students in the practical activities of the unity.

4. Psychological and pedagogical support for students' career planning (career planning trainings: leadership training, confident behavior training, student consultations regarding the choice of an individual educational route, individual career planning).

5. Preparation of a "Career Passport" for a student. Thus, presenting the innovative structure of a pedagogical university, the Acmeological Center effectively solves the problems of the professional development of young professionals [3].

Today, modernization of education is a requirement of the time. The importance of forming their professional competence in the training of future specialists is currently being systematically conducted with new technologies. For this, it is necessary to improve the professional competence of students from a theoretical and practical point of view, and examples such as retraining of specialists working in educational organizations, interactive education, increasing access to learning through various technological methods, modernization of education can be mentioned. Modernization of the education system in our country is carried out in three priority directions.

The first is to optimize educational organizations and introduce modern methods and technologies into the training process.

Second, it is important to modernize the educational process and improve the quality of teaching staff. It is necessary to strengthen the standards of special pedagogical education, the requirements for improving the qualifications of teachers of schools and higher educational institutions. Integrated centers for improving the qualifications of pedagogues should work in each region.

Thirdly, it is necessary to increase the efficiency and availability of educational services and create an independent system of qualification improvement.

Modernization of the educational process in the training of specialists began to enter the field of education. For example, today it can be said that the development of academic freedom has fundamentally changed the education system. The main principle of academic freedom is the student's ability to learn lessons related to his chosen subject and profession.

Elective courses are taught based on labor market demands. It is important to strengthen the directions that are in demand and have a future in the direction of modernization of the educational process. In addition, emphasis has been placed on learning languages, e-learning, inclusive education, issues of small complex schools, specialist training for 12-year school.

It should also be mentioned the training and retraining of future teachers who have developed high intellectual potential, are fluent in innovative technologies, and are oriented towards research activity. Systematic training of school teachers, scientists-teachers in professional development centers in the country and abroad is being undertaken [4].

In order to improve the effectiveness and availability of educational services, it is necessary to emphasize the implementation of innovative technologies, the use of computer capabilities, interactive education, distance learning, virtual pedagogy and others. Scientists-teachers, researchers, in cooperation with innovative teachers of the general secondary school, intend to increase the intellectual abilities of pupils and students by introducing innovative technologies at the school base.

Institutions of higher education in our country have begun to move to the world education system. In order to train qualified specialists who can increase the competitiveness of Kazakhstan, higher education institutions have started to use various innovative methods. "Academic mobility" program is implemented in a number of higher educational institutions in the country [5].

The development of a system of multi-stage educational grants for higher education, obtaining a double diploma, creating a system of specialized educational institutions for applied education taking into account regional specialties, modernizing teaching methods, developing online systems of education are considered as the main mechanisms of the above direction.

References:

1. State program of education development in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020. - Astana,
2. Zhuina D.V. On the activities of the scientific and practical center "Acmeological Center" // Akmeologiya: scientific and practical journal: spec. issue based on the materials of the section "Acmeology" of the V Congress of the RPO, February 16, 2012. - P. 44-45.
3. Melnikova T. N. Toponymy of England in its historical development, Saint Petersburg, 2014, 83 p.
4. Thunbaeva B.A. "Development of teacher's creative potential in the context of professional development: theory and practice." - Almaty, 2015.
5. Elkanov S.B. The basis of professional self-education of the future teacher. - M., 2016.

UDC 811.111

FEATURES OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES USING INTERACTIVE WHITEBOARDS

Syrlybayeva E.

«Miras» University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада интерактивті тақта мектептегі заманауи оқыту құралдарының бірі болып табылатыны және онымен жұмыс жасау технологиясын бүгінгі таңда мектептегі түрлі пән мұғалімдері белсенді түрде меңгеріп жатқаны айтылған. Алайда ағылшын тілі сабақтарында оқушылардың ынтасын арттыру мақсатында интерактивті тақтаны қолдану қазіргі ғылыми-әдістемелік әдебиеттерде жеткілікті зерттелмеген.

Резюме: В статье говорится о том, что интерактивная доска – одно из самых современных средств обучения в школе, технология работы с которой сегодня активно осваивается учителями самых разных школьных предметов. Однако использование интерактивной доски на уроках английского языка для повышения мотивации учащихся недостаточно исследовано в современной научно-методической литературе.

The Republic of Kazakhstan proved its independence to the whole world. The main task now is the successful growth of this state, the social and economic development of the people. There is no doubt that education and science are the basis of social and economic development of the state. The further development of our country, its position in the world will depend on the direction of education and its effectiveness.

President of the Republic of Kazakhstan Nazarbayev noted, it is clear that this places a great responsibility on the education sector, including the training of education specialists. The reform of the education system of the Republic of Kazakhstan determines the movement of society on the path of democratic development. In this regard, the attitude to education changed completely, new types

of education, schools of new directions appeared, which led to a completely new content of education. Among the complex issues of the agenda, bringing the education of the younger generation to the global level occupies a large place. One of the changes in various areas of society is the 12-year model of education.

The new educational paradigm looks at the child as a subject of educational activity, and on the basis of his creative interests, he forms a valuable tendency to education, is aimed at satisfying his cognitive and spiritual needs and the formation of a comprehensively developed, creative personality [1].

The interactive board allows: active explanation of the material, lighting, illumination, adding additional information using electronic markers.

Features of the interactive board allow students to understand how video and game programs can be successfully used for learning, develop creative activity, interest in the subject, and provide the best conditions for learning listening and speaking skills. ensures the effectiveness of mastering the material in the English language lesson.

An interactive whiteboard is one of the additional computer devices and a tool that combines two different tools for a lecturer or speaker: an information display and a whiteboard. There are several types of interactive whiteboards available today. Let's take a quick look at those used in education.

An interactive whiteboard is an essential learning tool in any classroom. This helps the teacher to convey the new material very nicely and quickly to the students. This board allows you to transfer information through various multimedia resources: teachers and students can understand and fully absorb the material. He explains complex tasks very well and gives tables.

While explaining the lesson, the teacher can stand in front of the blackboard and use text, audio, video documents, Internet resources at the same time. Providing methodological assistance to students during independent work with educational materials.

The interactive method of education is an effective method of education, which allows the student to become an active person in the organization of the educational process. Using the interactive board, students can listen to various works from the electronic textbook, as well as didactic material.

The use of the interactive board in the lesson helps to increase the students' interest in the subject. Working with the board is interesting even for students with poor reading skills, because in some cases the computer helps and shows them what they do not know.

The interactive board has many advantages over other teaching methods (comparative). Only teachers who use interactive whiteboards in their classrooms can talk about these achievements. It is possible to achieve good results in the classroom by working together with colleagues, which not only saves time and tasks, but also improves the quality of the presented materials.

According to teachers, the interactive program does half of their work, for example: performing certain materials on the interactive board, you can save the

changes in a file with symbols, which can be explained again to students who missed the lesson. or use next time.

Teachers save time by creating a database of teaching materials and using materials created by colleagues in the classroom. The use of an interactive board during the study of material allows you to expand the field of knowledge, so that the material prepared by teachers becomes more understandable for students. As many teachers have observed, the lesson is interesting and relevant (content) to students and they (students) remember it quickly. The interactive whiteboard with a high level of teaching quality saves the time of the teacher and there is no need to repeat the previously covered material a second time [2].

An interactive whiteboard should be understood correctly, it is not a magic wand. Why did he solve all the problems in the class and imitate the lesson? No need to think again. The interactive whiteboard can be used in all lessons, if not in every step of the lesson. As with anything, effective use of an interactive whiteboard can only be achieved if it is used in accordance with the objectives of the lesson.

They should be familiar with the software manual that comes with the interactive whiteboard and use it when preparing for the session. Teachers also need other political documents. Summarizing the above, let's say: it is necessary to prepare for the lesson in advance, only then the materials will be explained quickly.

Several materials can be used on the interactive board at the same time: video, sound, image, text, etc. If the lesson is in a coherent logical form until the end, then the lesson will reach its goal; Files saved during the lesson are distributed to the students: these files are also used to revise and supplement the material in the next lesson.

How an interactive whiteboard improves learning effectiveness. Using an interactive whiteboard in the classroom to improve the effectiveness of children's education at school. How to implement it?

How to use interactive whiteboard software to enhance interactive whiteboard presentations, demonstrations, and classroom simulations. Increasing student activity in the classroom. How to increase student performance when using an interactive whiteboard in the classroom. Increase the speed of lessons when using an interactive whiteboard. How to plan a lesson and increase its pace when working with an interactive whiteboard [3].

Lesson planning using information technologies is divided into 4 stages:

1. Conceptual stage. At this stage, the didactic goal is aimed at achieving the following results:

- formation, confirmation, generalization or improvement of knowledge;
- formation of skills;
- assimilation control, etc.

Based on the objectives of the lesson and its pedagogical tasks, the necessity of using information and communication technologies in the educational process has been proved. So, it can be called:

- lack of sources of educational materials;

- possibility of presentation in multimedia form informative material; (audio attachment to the lesson)
- the need to visually describe the phenomena, processes and relationships between the studied objects; (using an electronic game to repeat numbers and dates, using a presentation, etc.)
- the need to develop skills and knowledge of information search activity
- creation of conditions for effective implementation of progressive psychological and pedagogical methods (project activities, games, competitive forms of education, etc.);
- the need for an objective assessment of knowledge and skills in a short period of time.

According to these facts, the necessary electronic educational resources are selected for specific methodological purposes: teaching, information retrieval, modeling, demonstration, modeling, monitoring, learning and games, etc.

2. Technological stage. Based on the compiled requirements for didactic and methodological electronic educational resources, their multi-faceted analysis and selection is carried out.

The form of the foreign language lesson is also chosen (presentation lesson, studio lesson, virtual excursion, workshop, thematic project, teaching lesson, etc.). In addition, a more detailed analysis of the electronic resource (including, possibly, clarification or updating) is carried out. It is at this stage that the foreign language teacher determines the necessary tools and software (multimedia computer, software).

3. Operating period. At this stage, the main structural elements of the lesson are determined, the methods of interaction of various components (teacher - student - educational materials) and their functional relationships are selected.

At this stage, the details of the tasks assigned to the information and communication technology tools and the ways of their implementation, as well as the selection of the ways of cooperation of the student with the electronic resource and the teacher, are carried out [4].

Lesson planning is done step by step, and for each stage, the purpose, duration, form of organization of students' activity, teacher's activity and main types of his/her activity, form of intermediate control are determined. and so on. is determined.

4. Pedagogical application. The main goal of this period turning pedagogical principles into a concrete effect of education.

Effective process on the basis of NAT tools requires the solution of two main tasks. One of them is to determine the psychological state and level of knowledge of the audience today. The second (the task of managing students' cognitive activity) is the planning and implementation of the optimal sequence of activities that ensures the assimilation of the necessary knowledge in the minimum time or the maximum amount of knowledge in the given time. At this stage of the foreign language lesson, which includes the use of information technologies, the teacher mainly provides personal control of the students' work. It is not necessary to interfere with the discussion of the questions that have arisen among the students, so that the

knowledge gained in the lesson is important for them personally (prohibition of such conversations is reasonable only during the automated observation period).

Learning with an interactive whiteboard is much more effective than learning with a computer and projector because it has a number of advantages:

- using websites and other sources, the material is presented in a clear and understandable form, with the ability to draw and write on any applications and web resources, save watching videos, all notes taken during the lesson, without spending a lot of time, it can be printed;

- increases the interest of readers by using various interesting resources;

- provides great opportunities for participation in team work;

- improves personal and social skills;

- use of different teaching styles (adapting to specific requirements, the teacher can use all available resources);

- makes sure to pass the lesson at a good pace;

- allows you to save files used in the school network for duplication of materials;

- on the basis of the saved files, the gene can be recognized, it makes it easier to check the materials;

- ensures the use of materials created by teachers, exchange of materials with each other;

- invites teachers to professional maturity.

Subject teachers learn the technology of working with interactive whiteboards, each of them prepares lesson models, educational materials in the form of hypertext and interactive tasks, develops knowledge, skills, and professional qualities of students in the educational process.

During the week of various subjects, the school conducts open lessons, extracurricular activities and other activities using the interactive board. Especially in geometry when performing rectangular parallelepiped (cube), circle and circle, ray and straight line, curve and broken line, various construction works, without using a scale, protractor, compass, without spending extra time and effort, allows you to draw and write notes in any program.

The introduction of all possibilities of information and communication technologies in education helps to stimulate cognitive activity, creative searches, active orientation of students to themselves and their learning.

Here, the teacher is more of a coordinator, a consultant on complex issues, but not the only source of information.

Therefore, teaching with the help of an interactive board does not differ. No matter what technology and equipment a teacher uses.

We often use new technological methods of teaching in practical sessions with teachers who teach. Using innovative technology, the critical thinking program provides opportunities for students to make assumptions about the topic, set goals, ask questions, and fully understand the content.

This program poses challenges for both teachers and educators. To fulfill these tasks, the teacher organizes joint activities between his subject and the lesson. For example, when using this app in the classroom, students can:

- 1) allows free thinking;
- 2) develops the mind;
- 3) creative activity increases;
- 4) improving language skills;
- 5) complex search;
- 6) expresses his opinion;
- 7) teaches collective action.

It is with the help of strategies used in the lesson that he acquires knowledge as a person, as a comprehensive creative mind. During the analysis of pedagogical technologies, it is taken into account that the technology used corresponds to the topic and content of the lesson, is effective and systematic [5].

In this way, the introduction of technologies in the educational process contributes to the formation of the goal in establishing education; analyze modern pedagogical technologies on the basis of moral, intellectual, psychological, medical, ecological indicators, and also evaluate their effectiveness in the case of differentiated education; create pedagogical technologies based on prospective educational tools; contributes to the management of these processes on the basis of the entire state educational program and regulatory standards of technological processes.

References:

1. Vladimirova L.P. Internet at foreign language lessons. IYASH, No. 3, 2013. p. 33.
2. Dontsov D. English on the computer. We study, we translate, we speak. M., 2017. p. 41.
3. Karamysheva T. V. Learning foreign languages using a computer. (in questions and answers). SPB., 2015. p. 98.
4. Karpov A.S. Internet in the preparation of future teachers of a foreign language. IYASH, No. 4, 2018. p. 73.
5. Nelunova E.D. To the problem of computerization of teaching foreign languages. Yakutsk, 2020. p. 120.

UDK 811.1

GOOGLE-SERVICES IN THE WORK OF A VERBAL TEACHER

Tasanbayeva Z.R.
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Ағылшын тілі мұғалімінің жұмысына арналған Google қызметтерінің мүмкіндіктерін шолуға арналған. Біз Google қызметтерінің шартты түрде бөлінген екі тобы туралы айтып отырмыз: 1) ақпаратты іздеу, алу, сақтау және тарату (сайттар, Диск, іздеу, Академия, кітаптар, фотосуреттер. Picasa, YouTube, Google Google Shortener) және 2) оқу процесіне қатысушылар арасындағы өзара әрекеттесу (пошта, күнтізбе, құжат, кестелер, Презентация, пішіндер, сынып). Мақалада көрсетілген тәжірибелерді

суреттеу үшін авторлар зерттеудің практикалық нәтижелерін көрсететін Google сайтының құрды.

Резюме: Статъя посвящена обзору возможностей Google-сервисов для работы учителя английского языка. Речь идет о двух условно выделенных группах служб Google: 1) поиск, получение, хранение и трансляция информации (Сайты, Диск, Поиск, Академия, Книги, Фото, Picasa, YouTube, Google URL Shortener) и 2) взаимодействие между участниками образовательного процесса (Почта, Календарь, Документ, Таблицы, Презентация, Формы, Класс). Для иллюстрации умозаключений, отраженных в статье, авторами создан Google-сайт, где отражены практические результаты исследования.

Modernization of education in general and the school level in particular involves both the formation of universal educational actions among students, and gaining experience in the independent use of the information environment, the use of ICT in the learning process. "The task of the teacher is to teach how to use information technology for their educational and developmental purposes" [1].

It should be noted that, being engaged in this direction in pedagogy and private methods of teaching subjects, researchers often have to act as an "advocate" for certain services and their application in education. Undoubtedly, the implementation of various Internet services in the educational process "involves a lot of time or the need to own computer technologies at a professional level, and not at a user level" [2]. There are problems with the equipment of individual educational institutions with the necessary material and technical base.

However, do not forget that a teacher in Kazakhstan is not a "teacher", but, first of all, a carrier of culture, a mentor for his students. Under the influence of globalization and informatization in various spheres of life, the very concept of culture and its components are changing. "Such qualities of a person are becoming more and more in demand: as a high level of information culture, the ability to solve complex problems, make informed decisions, take the initiative, build effective communication" [3]. This should be taught, including by referring to the communication channels already used by students and their circle of communication, adapting them to the implementation of educational goals and objectives. At the same time, we emphasize that many resources (including Google services) are created for education and can automate the process of diagnosing learning outcomes (tests, surveys), the process of business communication with students, parents, colleagues (blogs, forums, LMS), the dissemination of educational information (disk, websites), etc.

A lot of works on the use of Google services in education have been published in periodicals and Internet resources: these are scientific articles, notes, video tutorials, reference books, tutorials, variants of teachers' own pages, class pages, educational institutions, etc. The researchers suggest using the capabilities of the Google platform for learning at all levels of education: from elementary to high school, emphasizing that Google services help to form a new educational environment that "promotes the activation of cognitive activity of students and the development of their creative, analytical abilities" [4].

Many materials indicate that Google services can provide "a wide variety of systems and solutions in creating an information and educational environment of an

educational institution" [5]. At the same time, the services have a significant advantage – they are free.

The purpose of the article is to identify the possibilities of their use in the activities of a verbal teacher in preparation for a lesson, in the learning process and for the diagnosis of results during the review of Google services.

The following research methods are used in the article: study and generalization of the works of modern researchers, analysis of the main provisions, synthesis, observation of existing Internet resources created on the Google platform, modeling of tests, questionnaires, hyperlink lists (website creation).

For convenience, we will conditionally divide part of Google services into two groups: 1) getting information and 2) interaction. Useful information about these services, examples of their use in the work of a verbal teacher are collected on the website [5]. The first group - search, receiving, storing and broadcasting information – includes Google Sites, Google Drive, Google Search, Google Academy, Google Books, Google Photos. Picasa, YouTube. Here we will call Google URL Shortener (Table 1).

Table 1. Google services for searching, receiving, storing and broadcasting information

Google service	Benefits for a verbal teacher
Google Sites is an Internet application that makes the process of creating a collective website as simple as editing a document. With the help of Google Sites, users can quickly collect various information in one place and easily share it for viewing and changing with a small group of people, an entire organization, or simply with the whole world" [4, p. 167].	The possibility of posting on your website or the site of the subject literature materials for lessons, links to useful resources for him, links to teachers' websites, materials for students and teachers: links to sites about writers, to libraries of literary texts, to documents from your Google Drive (Google Documents, Google Presentations, Google Tables with configured shared access for collective editing by students), links to surveys, tests and assignments created by the teacher (using Google forms), to a Google Classroom, the ability to embed an educational video from YouTube, etc.
Google Search is a search service that allows you to find special literature, various scientific information.	The ability to solve the problem of using low-quality electronic texts (digitized texts of various styles, especially artistic ones, are not formatted, contain automatic character recognition errors, poems lose their stanza division, prose texts are paragraphs), indicate publications with the preservation of the formatting of a printed book or article.
Google Drive is a free online office that includes a text, table processor, a program for creating presentations, as well as an Internet service for cloud file storage with file sharing functions [1].	The ability to create and store your files, having access to them from any computer or mobile device, user access settings to files (limited, for specific accounts, shared access by link). The teacher can allow commenting, viewing or editing files together with students, depending on the pedagogical task.
Google Books is "a database of electronic books, replenished both directly from	Books that are fully or partially available retain the original page formatting, which is quite

publishers and by large-scale digitization of paper materials in cooperation with libraries, archives and other information centers" [4].	important. A significant advantage of Google Books is the ability to search by text. The teacher has the opportunity to create a selection of necessary books, "complete" the library for the site, a list of hyperlinks on specific topics.
Google Academy , "being an integral part of the Google search engine, is a set of tools that allow you to search and cite scientific information, calculate scientometric indicators of publications and authors, determine the most authoritative scientific publications and much more" [5, p. 9].	Integrating with library, Google-Academy facilitates the search for scientific articles, by keywords, author surnames, by topic. The teacher can offer the high school student to get acquainted with specific articles, or create an annotated list of articles on a given topic (the work of the writer (s), the theoretical and literary aspect, questions of a historical and literary nature).
YouTube provides video hosting services. Having a Google account, the user can create his own video library of educational, historical, literary, artistic videos, upload self-made videos.	A literature teacher can find on You tube film adaptations of works of art, recordings of theatrical productions, TV and radio performances, audiobooks, videos of open lessons, educational videos on linguistic material, etc.
Google Photos. Picasa is an "online program for working with images and photos online. With its help, you can easily edit photos, view them as a slideshow, apply various effects to photos, create collages and much more" [5, p. 252].	For a teacher, a Google photo album can become a gallery of graphic materials, a platform for collecting images together with students. It is important to pay attention to the issue of authorship of the artist, illustrator, authenticity of associatively selected drawings and photographs, indication of the source.
GoogleURLShortener - a link shortening service called Goo.gl allows you to make the URL of the name short [2].	The service will help to make a huge link from a variety of characters short and convenient for the design of a list of references in an abstract, article, test paper.

It is known that in the general didactics and methodology of teaching literature, there are three stages in the teacher's work: 1) preparatory, 2) the stage of the lesson; 3) reflection. The role of each of them is difficult to overestimate. At the preparatory stage, there is planning, goal-setting, selection of material, selection of key aspects of studying the topic, selection of appropriate methods, teaching methods, forms of work in the lesson and feedback forms, determination of the DMS, selection of necessary equipment, drawing up a technological map of the lesson, a synopsis, building a monologue, formulation of questions, preparation and execution of tasks or exercises, thinking through differentiated homework, rehearsal. At the stage of the lesson, the prepared educational material is tested, during reflection, the teacher summarizes how much he managed to implement his plans, notes successful and unsuccessful educational situations, analyzes the reasons, corrects his developments, can share his pedagogical experience with colleagues.

In our opinion, Google services can be useful for a verbal teacher at each of these stages. So, in the search and selection of material, Google Search, Google Academy and Google Books, as well as You tube, which contains video materials in

abundance, greatly facilitate the work. You can get inspired by the ideas of colleagues by referring to their Google sites and videos of competitive lessons.

It is advisable to draw up a technological map of the lesson in Google Tables, setting up collective access to the file. An example of creating a template for such a collective technological map can be seen at the link [6] (work experience in the framework of advanced training courses "Implementation of the requirements of the Federal State Educational Standard in the content of the school course of Russian language and literature" (Far Eastern Federal University, School of Pedagogy). As a result of joint activities, we can get a template filled in with refined formulations depending on a specific topic.

This option has a number of advantages: firstly, the teacher can configure access to files with questions to specific students, thus dividing them into groups. Secondly, the teacher can get acquainted with the results of students' activities in advance and prepare questions that can expand and deepen or correct the train of thought of students. Thirdly, the teacher will see the degree of participation of each student in the task. And students can prepare for the lesson at a convenient time for themselves, without the need to organize a face-to-face meeting of group members, which is important due to their employment in the afternoon.

Collective document editing is the basis of wiki technology, the possibilities of which for making analytical observations on the text we considered in the article [link]. Subsections (tabs) build an analysis model, they can be set by the teacher. "The structure of the page can be as follows: 1. Introduction options: a) general characteristics of the work; b) reasoning about the whole and part; c) perception of the work by the reader. 2. Questions to focus on when analyzing the episode: a) previous events. b) what moment in the development of the plot of the work is associated with this episode, the psychological state of the character. c) the main content of this episode, the connection with the author's idea. d) the originality of the artistic form of this fragment. e) connection with the subsequent course of events. 3. Variants of conclusion: a) the role of this episode in the work; b) the characteristic features of the artistic world, the moral and aesthetic position of the writer in this fragment; c) your perception of the episode in the context of the whole work" [7].

Tasks that require painstaking search and selection of material, it is advisable to offer to perform at home. You can work on text, graphic, video and audio materials already prepared by the teacher directly in the lesson, if you have the necessary material and technical base.

Summarizing information from theoretical sources, observations of practical teachers, as well as personal experience of using Google services in the educational process, including teaching the basics of working in Google services as part of advanced training courses for teachers of literature), we come to the conclusion about the undoubted benefits and wide opportunities that open up for teachers of Russian language and literature, thanks to this platform. The use of Google services in the preparation and conduct of the lesson not only helps to activate the attention and co-creation of students, saves time in the lesson, but allows you to build an information and educational environment outside the classroom, and also helps the teacher to

implement interaction and information exchange during the educational process and self-development of its participants, as well as meet the requirements of standards.

References:

1. Google Docs [Electronic resource]. – Access mode: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/144023>
2. Google URL Shortener. [electronic resource]. – Access mode: <https://goo.gl>
3. Bizenkov E.A. Practical application of the GOOGLE SCHOLAR search and scientometric platform (GOOGLE ACADEMY). // International Journal of Applied and Fundamental Research. 2017. No. 10. pp. 9-15.
4. Experience of collective filling of the technological map of the lesson in the Google Spreadsheet. Electronic resource. – Access mode: <https://goo.gl/PZB1Nf>
5. Information about Google Classroom. [electronic resource]. – Access mode: <https://goo.gl/dQSrys>
6. Khudoverdova S.A. GOOGLE services as a means of forming students' information culture. // Actual problems of humanities and natural sciences. 2012. No.6. pp. 251-254.
7. Shmotyev A.Yu. Possibilities of using GOOGLE services in education // Electronic scientific journal "Science and Prospects". 2017. No. 3. [Electronic resource]. – Access mode: <https://elibrary.ru/item.asp?id=29935808>

UDC 37.035.8

PHRASEOLOGICAL UNITS AS A REFLECTION OF THE WAY OF LIFE IN THE LINGUISTIC PICTURE OF THE PEOPLES OF GREAT BRITAIN

Turalieva B.I.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада фразеологиялық бірліктер Ұлыбритания халықтарының тілдік көрінісіндегі өмір салтының көрінісі ретінде қарастырылады.

Резюме: В данной статье рассматриваются фразеологизмы как отражение образа жизни в языковой картине народов Великобритании.

Language as the main means of expressing thought reflects the cognitive process. The researchers focus on the question of the interaction of man, language and culture. Cultural concepts are best represented in the phrase logical picture of the world.

The linguistic picture of the world is a historically formed and reflected in the language set of ideas about the world. The concept of a linguistic picture of the world was first introduced in. It was used in the works of von Humboldt. The scientist reflects on the inner form of language and presents it as "The United energy of the people." Each language has its own linguistic picture of the world, according to which a native speaker organizes the content of his speech. This is how the perception of the world written in language looks like [1].

A special role in the study of the linguistic picture of the world is assigned to lexicology and, in particular, phraseology, since it is these phrase logical units that "indirectly reflect the worldview of the people, the social system, the ideology of their time." It is reflected-as the morning light is reflected in a dewdrop."

Based on this statement, it is correct to talk about the existence of a phrase logical picture of the world that most clearly reveals the national and cultural identity of various languages. Therefore, the comparative study of phraseology of different languages is of interest to a wide range of researchers. The comparative study touches upon some aspects of phrase logical meaning, ways of their implementation in speech, structural and grammatical features and features of the component composition of the Fe of individual languages. Various aspects of the paradigmatic and syntagmatic relations are of interest in both related and unrelated languages.

The categorial features of a hair dryer include stability, reproducibility in speech, isolated formality, the presence of at least one reinterpreted component in its composition, and the integrity of meaning. Imagery/disgust, predicatively/bias are considered as optional features of a hair dryer. The meaning of the verb belongs to a special linguistic category and has a complex structure consisting of subject-conceptual and connotative components. In each case, the semantics of an idiom may be dominated by the first or second of them, but there are no clear boundaries between them. Phraseology reflects the physical picture of the world, the socio-mental state of a person in this world and feelings, sensations, the inner world of the person himself. In this sense, phrase logical semantics is anthropocentric: a person is a carrier of culture, a certain system of knowledge, concepts, opinions about objective reality. This system is described in different sciences by different terms - "picture of the world", "model of the world", "image of the world", "conceptual system of the world" and, accordingly, is considered from different points of view. The appearance of this term in linguistics is due to research devoted to the problem of "man in language and human language" in all its versatility and complexity [2].

The picture of the world and its individual fragments, represented by linguistic means, is a system in which the unity and integrity of elements arise in the process of its functioning. Each element of this system performs a specific function. Each language is a special system that makes mistakes in the minds of native speakers of its language and forms their picture of the world. The relationship between language and culture can be viewed as a relationship between a part and a whole. Language can be considered as a component of culture and its instrument. However, the language is autonomous in relation to the general culture and can be considered as an autonomous semiotic system. From a linguocultural point of view, language and culture are considered forms of consciousness that reflect a person's worldview and are described in their synchronous interaction, since language serves as a means of accumulating and storing culturally important information.

People live in a world of stereotypes imposed on us by culture. The range of mental stereotypes of an ethnic group is known to each of its representatives. Images based on ensure the construction of a common and equal cultural space for native speakers, which is a condition for adequate communication between representatives of the linguistic and cultural community. Native speakers of a certain language have their own cultural code, with which they interpret the meaning of a hair dryer not only on a conscious, but also on an unconscious level. Thus, the language serves as a

repeater of the culture of the people, helping to understand their customs and traditions and reveal the linguistic and cultural identity of each people.

Of undeniable interest is the study of the implementation of concepts in the linguistic picture of the world, or rather in such a fragment as the phrase logical picture of the world. Curiosity was aroused by the fact that most of the FE reflected the history, life, culture, mentality, socio-economic life of people, way of thinking and peculiarities of their language. The study of the worldview presented in the phraseology of the Russian, English languages allows us to compare national stereotypes of behavior, traditions, cultural and national customs and life values of representatives of various societies [3].

It should be borne in mind that the concept is a scientific model with which it is possible to determine the object and design of the study, its scope, limitations, etc. to determine its characteristics, it is necessary to determine how the concept should be studied and what should be taken into account in language analysis. A concept in linguistics is considered as a certain concept, a unit of the mental level, which is stored orally in the memory of native speakers and is characterized by a set of cognitive and associative relationships characteristic of a particular language culture. Any concept includes many forms of human life that are predetermined by natural language, as well as language and are unthinkable without it. Linguistic and cultural analysis of the basic concepts of the inner and outer world of a person allows us to clarify the degree of influence of language on the worldview of a particular ethnic group, as well as how ethnic features are "layered" on universal conceptual structures [4].

Since the importance of idiomatic expressions in modern speech (oral and written) has increased dramatically over the past decade, FE is an obligatory part of the cultural minimum necessary for adequate communication in any language. Thus, in the phraseology of different languages, there are mutually exclusive formulas of family interaction within the same concept. However, in general, all three ethnic groups have the same analyzed views on family and marriage.

References:

1. Гак, В.Г. Национально-культурная специфика фразеологизмов // Фразеология в контексте культуры: по материалам междунар. симпоз., Москва, 8-10 июня 2018 г. / отв. ред. В.Н. Телия. – М., 2019. – С. 260-268.
2. Дубровская, О.Г. О наивной картине мира русских // Язык. Время. Личность: материалы междунар. конф. -Омск, 2018 – С. 35-38.
3. Бирих, А.К., Мокиенко, В.М., Степанова Л.И. Русская фразеология. Историкоэтимологический словарь. – Москва: Астрель, 2015. – 927 с.
4. Ломакина, О.В. Фразеология в тексте: функционирование и идиостиль: монография. – М.: РУДН, 2018. – 344 с.

TO THE QUESTION OF RELATIONSHIPS "TEACHER – STUDENT" IN THE PROCESS OF COMMUNICATION

Tuyakbai Parasat Onegenkyzy
Master's student of the IN-NP – 22 group
Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада философия, әлеуметтану, психолінгвистика, әлеуметтік психология, жалпы психология, педагогика және тәрбие психологиясы сияқты бірқатар басқа ғылымдар тұрғысынан зерттелетін педагогикалық қарым-қатынас мәселесі қарастырылады, олардың әрқайсысы бір немесе басқа қырларын қарастырады. бұл жалпы күрделі мәселе.

Резюме: в данной статье рассматривается вопрос педагогического общения, которое изучается с точки зрения целого ряда других наук: философии, социологии, психолінгвистики, социальной психологии, общей психологии, педагогики и педагогической психологии, – каждая из которых рассматривает ту или иную грань этой в целом комплексной проблемы.

Pedagogical communication is a special form of communication that carries its own characteristics and at the same time obeys general psychological laws; it is a combination of means and methods for realizing the goals and objectives of education and training; it is the nature of the interaction between the teacher and students. The teacher acts as the initiator and leader of the communication process, it is on him that the success of pedagogical communication depends, the content of which is the exchange of information, the organization of relations between the teacher and the student team, i.e. the teacher should set up the audience, create a favorable climate for subsequent communication. For a teacher to successfully communicate with students, on the one hand, a high level of professional qualification is required (mastery of methodological techniques, the presence of rhetorical abilities, organizational skills), and on the other hand, appropriate personal qualities (demanding of oneself and students, respect for students, tolerance, purposefulness, tact, fairness, benevolence, sociability, democracy).

In any model of teacher-student relationship, professionally important qualities of pedagogical communication are:

- *respect for students, ability to communicate, communicative qualities;
- * the ability to quickly and correctly navigate in changing communication conditions, the ability to change the speech impact in time depending on the communication situation, individual characteristics of students;
- *ability to maintain feedback in communication;
- * the ability to manage yourself, manage your mood, your emotions.

In the process of communication, as socio-psychological studies show, a person can be an initiator, can be a subject, and can in different situations be an active or passive participant in interaction.

The well-known psychologist V. A. Kan-Kalik identified the following styles of pedagogical communication:

*passion for joint creative activity: this style is based on the unity of the teacher's high professionalism and his ethical attitudes;

*friendly disposition: this style of communication provides a prerequisite for successful joint educational activities, it is a stimulator of the development and fruitfulness of the teacher's relationship with students;

*communication-distance: the essence of this style is that in the system of relations between the teacher and the trainees, distance acts as a limiter, such a style of communication dramatically reduces the overall creative level of collaboration between the teacher and students;

*communication-intimidation: this style of communication is associated with the inability to organize productive communication based on passion for joint activities;

*communication-flirting: this style is associated with the inability to organize productive pedagogical communication, it is aimed at gaining false cheap authority, and this contradicts the requirements of pedagogical ethics [1].

A variety of combinations of styles are possible, creating different results of establishing or destroying the interaction of those communicating, and the communication style of one teacher may be completely unacceptable for another. Personality plays an important role here. Whether pedagogical communication will be fruitful depends on the level of pedagogical skill and communicative culture of the teacher. Positive relationships develop between the teacher and students if the teacher treats each participant of communication kindly and with respect.

In the educational process, the teacher contacts the student, he evaluates his knowledge, actions, actions, but does not express his judgments about the student's personality. There is a situation when, for some reason, the teacher cannot respect the student, but he has no right to demonstrate his negative attitude towards this student.

Each personality is characterized by its own character (intellectual, emotional, moral strong-willed traits can be noted in the character structure), temperament (it is attributed to the main psychological characteristics of the personality), emotionality, abilities, sociability, strong-willed qualities, etc.

The personal characteristics of the teacher include:

*sustained interest in teaching;

*pedagogical and organizational skills;

*positive character traits: benevolence, sensitivity, endurance, exactingness, fairness, tact, resourcefulness;

* temperament that meets the requirements of pedagogical activity.

The process of communication between a teacher and students can be of two types: either mutual understanding or a manifestation of conflict. B. A. Kudryashov emphasizes the causes of conflicts arising in the educational process:

The teacher made a biased assessment of the student's knowledge.

There is tactlessness in communication.

The teacher's low level of proficiency in his subject.

Students have no desire to learn.

The teacher is not satisfied with the weak basic training, the lack of independent thinking and creativity among students, passivity in the classroom [2].

The student's personal characteristics include:

*intellectual traits (prudence, observation);

*emotional traits (cheerfulness, confidence);

*moral qualities (honesty, truthfulness, sense of duty);

*strong-willed qualities (courage, determination, initiative) [3].

In the process of communication, the installation, i.e. the development of an action in a certain way plays an important role. The attitude of the teacher to the student can be positive and negative. With a positive attitude to the student, the teacher strongly encourages the answers, judgments, actions of this student, gives minor hints when answering, shows a good disposition towards him with all his appearance, and with a negative attitude, the situation is the opposite: the teacher does not do even an elementary hint with an inaccurate answer, gives less time for the answer, etc. Naturally, the latter feel such an attitude towards them, and as a result there is mutual alienation, conflict.

In the modern educational process, the teacher's communication style with students plays a huge role in preventing conflicts between students and the teacher. A high school teacher forms an individual style of communication with students; he must know different methods of communication, because in different situations one or another style of communication may be more effective and acceptable. For example, a democratic style of communication is the most effective in the educational process, and in critical situations, an authoritarian style is acceptable and justified [4].

Summarizing the above, it should be emphasized that pedagogical communication is a creative process, including the exchange of information; the system of interaction "teacher-student"; the emotional background of the educational process. The effectiveness of communication depends on how high the authority of the teacher is, on his pedagogical skills, communicative culture, whether the teacher knows psychology and knows communication techniques and, of course, on the accumulated experience of the teacher. A variety of styles that can change depending on the conditions of the educational process, behavioural patterns, characterizes the teacher's communication with students. Special attention paid to the process of communication between the teacher and students can significantly improve both the quality of education in general and motivate the student to further self-education.

List of sources:

1. Kan-Kalik V. A. To the teacher about pedagogical communication. M.: Enlightenment, 1987. 254 p.

2. Kudryashov B. A., Prusova V. I., Beznovskaya V. V. Teachers and students: confrontation or cooperation? [electronic resource]. URL: <http://publikacia.net/archive/2016/1/4/10> (date of reference: 20.07.2016).

3. Zimnaya I. A. Pedagogical psychology: textbook for universities. M.: Logos, 2009. 382 p.

4. Rice O. I. Facilitation as a method of interactive learning [Electronic resource] // Psychology, sociology and pedagogy. 2014. No. 7. URL: <http://psychology.snauka.ru/2014/07/3317> (accessed: 27.08.2016).

COMMUNICATION AS A MULTILAYERED COMPLEX PHENOMENON AND THE GOAL OF LANGUAGE TEACHING

Umarbekova G.T.

«Miras» university, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада шет тілін оқыту ұғымының мәні, педагогикалық психологияның өзекті мәселелері оқыту принциптері, олардың анықтамалары мен түрлері қарастырылады. Оқу процесі көлемді, белгілі бір тәсілмен оқу процесінің әртүрлі түрлері бар. Дегенмен, оқытудың жалпы дидактикалық принциптерін және шет тілі сабақтарында шет тілінің коммуникативті құзыреттілігін қалыптастырудың нақты принциптерін ажыратуға болады

Резюме В этой статье раскрывается суть концепции обучения. Рассматриваются актуальные проблемы педагогической психологии, значение понятия обучения иностранному языку, актуальные проблемы педагогической психологии, принципы преподавания, их определения и виды. Процесс обучения обширен, существуют различные типы процесса обучения определенным образом. Однако можно выделить общие дидактические принципы обучения и специфические принципы формирования коммуникативной компетенции иностранного языка на занятиях по иностранному языку.

J.Richards says that the term “communication” refers to transfer of information from one person to another in the process of mutual activity. The subject of communication is the relationship between interlocutors. The purpose of communication is solution of the problems related to their relationship. The product of communication is interpretation of the information. Thus, in the process of FLT it is necessary to rely on communicative principles [1].

In the process of learning pupils get the knowledge of the surrounding world. With the help of English, they perform various problem tasks that develop thinking: games, puzzles, quizzes.

Pupils should take an active part in the learning process. To successfully learn a FL, pupils should take an active part in the process of communication. They should ask questions and explore different issues of the English language. They should experiment with the language and consider it as a means of communication and development.

Pupils should be asked to express their own opinions, feelings, and share experiences. To create motivation in the English language classroom, it is necessary to give learners the opportunity to tell their classmates and the teacher something meaningful to them. So, in order to consolidate the lexical and grammatical structures, pupils should make sentences that reflect their own experience.

Pupils should take part in activities that imitate real-life situations. Communication in the English language classroom is unnatural, since it only reflects real communication situations.

Collaboration and cooperation of learners should be encouraged. The teacher should create conditions for working in pairs or in groups. This will contribute to increasing duration of each pupil’s speech rather than in situations where pupils speak only with the teacher. Working in groups allows to speak English in an

informal setting and increases learners' motivation. It gives them opportunity to exchange ideas and to help each other.

Pupils should be responsible for their learning outcomes and develop their ability to learn. In addition to using their knowledge in practice, pupils learn how to make independent decisions, but not only to learn ready-made answers, since such tasks are performed when introducing or synthesizing grammatical and lexical material.

The role of the teacher is different. It depends on the task at each stage of the lesson. Each teacher has his/her own learning style, however, depending on the type of activities currently used in the classroom, the teacher must behave quite flexibly: to lead and support learners without constant dominating.

S. Attle and B. Baker emphasize that the teacher performs various roles during different lessons. He/she can be a transmitter of information, when learners need some basic data, an observer, when learners independently work in pairs or in groups. At such stages the teacher should walk around the class, helping individual pupils. The teacher can be a consultant, when learners need some independent advice or certain sources information. To implement all these principles of the communication process, certain conditions are necessary.

The first condition for communication to happen at a lesson is that it should be as close to real life as possible. There should be organized a favorable psychological climate and an atmosphere of cooperation.

The second condition is the teacher's ability to realize subject relations with pupils in the classroom and outside it, through organization of group, pair or individual activities, by planning as many situations of communication as possible and encouraging learners to take part in them.

The third condition is the availability of educational and methodological complex, which helps to implement communication-oriented learning [2].

For example, dealing with a new grammatical phenomenon starts with communication-directed exercises that help to explain the learner the purpose of studying. Pupils continue to work with a text, re-read it again and find some key structures. After checking the completed sentences, the problem-based question should be asked. Pupils make conclusion. Then they should formulate the rule themselves. Thus, learners come to conclusion themselves.

The next stage is clarification. The class continues work on the text. After introduction of the new material it is necessary to consolidate it. Pupils should understand the new structures, remember them and then correctly reproduce. To do this, it is necessary to use a variety of different ways to develop a new material: mechanical activities, drills, poems, rhymes, songs, work on the chain.

The use of mini-dialogues containing personal-oriented questions is one of the effective ways to achieve the learners' abilities to use grammatical structures in speech.

For systematization of grammatical material, the use of reference schemes and tables is productive. They allow learners to better memorize grammatical phenomena. Pupils can write such tables in special notebooks. They can create their own grammar reference books on the topics studied, and can refer to them at any time they need.

For example, introduction of the new lexis can occur within the framework of a single speech situation. First, pupils learn about the graphic and phonetic ways of words, then about their meaning and usage. When introducing the new lexis, the teacher can use such techniques as: contextual guess using illustrations in the textbook, similarities in writing and sounding in the Kazakh or Russian languages, knowledge of other subjects, learners' own assumptions, demonstration of realia, drawings on the blackboard, facial expressions, gestures, translation. To memorize lexis, learners can make special rubrics called "Vocabulary" in their notebooks. In such notebooks they can write words by topic or speech situations, record new word definitions, using a monolingual dictionary, make up word patterns of one semantic group.

In senior grades, special attention should be paid to grammatical forms of words, their compatibility, and word formation. One of the most effective techniques for memorizing the new lexis is the so-called "word storm". Pupils should be divided into teams. Words are recorded on the board for some time. Then words are pronounced, spelling errors are corrected, the number of correctly written words is counted, and the winner team is selected. Control over mastering lexical units can be carried out through the so-called "lexical level dictations". At home learners prepare words for dictation. The total number of words for active and passive learning should be, for example, 15. At the lesson, pupils are given limited time to write "self-dictation". Typically, the results of such dictations are either good or optimal. Pupils learn words that are closer to them, easier, more necessary, and they share active and passive vocabulary. Such dictations develop learners' memory, fast paced writing, spelling skills, create conditions for self-realization and self-control. In the senior classes word-formation dictations can be carried out on the same principle.

Within the framework of the communicative methodology, the teacher's task is to create conditions for facilitating communication between learners. Thus, the teacher should take into account the specific features of this type of speech activity, such as: motivation, purposefulness, activity, connection with the learner's personality and mental activity, independence and pace. If the goals and motives of communication are set properly, the characteristic features of the participants of communication, their age, level of development, etc. are taken into account, then the act of communication within this or that speech situation will take place.

Any English teacher should not only teach his/her pupils to speak English, but enrich pupils' speech. Emotional expressions decorate learners' speech and help to express their thoughts in an interesting way. So that learners could master such expressions and use them in their free spontaneous speech, the teacher should apply various techniques [3].

For example, interactive role-playing games and open discussions are related to creative tasks in the communicative method of the ELT. Their use is a good way of activating high school students to encourage them to speak verbally.

Such techniques, according to H.Brown, will motivate the oral-speech statement, as pupils have a goal; they are active in their implementation; there is a connection between the learner's personality and his/her mental activity. These techniques

contain the element of surprise. A competitive spirit, the ability to be independent and at the same time group work increases the learners' interest and their desire to speak English.

Reference:

1. Nikolova, A.: Speech tactics and language markers of disagreement and proneness to conflict in the process of inciting to action // Rusistika 2003: Language, communication, culture. University publishing house "Yepiskop Konstantin Preslavsky", 2021.

2. Kashkin, V. B.: Introduction to the communication theory: Tutorial. Voronezh: Publishing house of Voronezh State Technical University, 2014.

3. Daver, M.V., Mikheeva, T.B.: Communicative strategies of discourse in teaching foreign-language dialogue. Strategic approach: monograph // Saarbrucken (Germany): Academic Publishing, 2019.

UDC 81.11

**OPPORTUNITIES FOR COGNITIVE DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS
WITH THE HELP OF ENGLISH**

Umarova A. A.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мақалада ағылшын тілін қолдана отырып, мектеп жасына дейінгі балалардың когнитивті даму мүмкіндіктері талданады. Қазіргі уақытта шет тілдерін ерте оқыту біздің елімізде де, Батыс Еуропа елдерінде де білім беру саясатындағы басым бағыттардың бірі болып табылады. Когнитивті саланың дамуы мектепке дейінгі жаста өте маңызды. Дәл осы жаста интеллекттің бейнелі негізі қаланады, ал танымның бейнелі формаларын игеру баланы логиканың объективті заңдылықтарын түсінуге жетелейді, тұжырымдамалық ойлаудың дамуына ықпал етеді.

Резюме: В статье анализируются возможности когнитивного развития дошкольников с помощью английского языка. В настоящее время раннее обучение иностранным языкам является одним из приоритетных направлений в образовательной политике как в нашей стране, так и западноевропейских стран. Развитие когнитивной сферы очень важно в дошкольном возрасте. Именно в этом возрасте закладывается образный фундамент интеллекта, а усвоение образных форм познания подводит ребенка к пониманию объективных законов логики, способствует развитию понятийного мышления.

In modern society, the problem of proper development and upbringing of children in modern life often arises. At this stage of the development of the world, society needs comprehensively developed individuals with knowledge and skills in many areas of life. The importance of a comprehensive member of society originated in the last century, at the beginning of the development of globalization. And now the issue of children's development is becoming relevant in the international arena.

There are many classifications of the stages of a child's cognitive development that can help determine which additional courses and classes may be useful for the child and, conversely, may be harmful. In his research, this work of J. Piaget's classification is based on his work "speech and thinking of a child". In the course of this work, an empirical study was conducted aimed at studying the impact of learning

a foreign language on children 5-7 years old, which, according to the previously mentioned classification, belongs to the third stage of cognitive development of children "intuitive thinking".

It has long been proven that learning a foreign language (several languages) affects the development of children: cognitive, psychological, emotional, etc. there is a separate science that studies this effect, cognitive linguistics. The field of cognitive linguistics includes the "psychological" foundations of understanding and producing speech in terms of how it is presented ("presented") structures of language knowledge and how they participate in information processing. By definition V.3. Demyankova and E.S. Kubryakova, cognitive linguistics studies language as a cognitive mechanism that plays a role in encoding and transforming information [1].

At the preschool stage of speech development, its sound side is formed. It begins to understand the peculiarities of pronunciation: children and adults, to a lesser extent national peculiarities. At this age, the methods of perception of sounds are preserved, so children can understand words pronounced in the "children's" language: incorrect word formation, etc. as they get older, the sounds and sound images of the words are separated, which helps the child to hear mistakes and speak correctly later. At the end of the preschool period, the phonemic development process is completed.

The topic of early language learning is often discussed at conferences devoted to the problems of children's development: cognitive, social, cultural, emotional, etc. since the range of issues is constantly expanding, this topic is solved by specialists in various fields: linguistics and psychology, pedagogy and sociology. The origin of such a science as Psycholinguistics is mainly related to this problem. There are more negative reviews about early language learning in our country (studies conducted during the Soviet period play an important role here, which show the negative impact of learning a second language on the overall development of children). But in the USA in Europe it is very difficult to find a family that speaks only one language. Based on the trends of world development, it should be recognized that bilingualism and multilingualism is a necessary skill, without which it is very difficult to compete in the international arena.

When thinking about multilingualism, one should consider such an option as artificial bilingualism. In this type of bilingualism, a person artificially learns a foreign language: teaches courses, with a teacher, or watches instructional videos. This kind of bilingualism is characteristic of the people of our country.

The opposite of this type of bilingualism is natural bilingualism. In this case, a person naturally gets a second language: the surrounding, family, etc. a variation of such bilingualism can be considered interracial families: for example, a Russian mother and a German father. After that, the child can immediately master two languages in the family, and at the age of five, go through a complete separation of these languages in the child's mind, and he will be able to freely use both languages.

Early learning of a foreign language makes a great contribution to the comprehensive development of a child and at the same time contributes to the development of his cognitive, linguistic, social, emotional and creative skills. In addition, learning a foreign language can help you see your language through the

prism and cultural characteristics of another language, which can develop imaginative thinking, and then a large and diverse vocabulary.

It is proved that speech and thinking are closely related. Firstly, speech reflects what and how a person thinks, how he thinks. Secondly, speech helps to form thinking itself; for example, memorizing words and rules of a foreign language contributes to the development of memory, attention and logical thinking. The speech of a child learning a foreign language may differ from the speech of peers with richness and diversity.

The most favorable time for the first acquaintance with foreign languages is the period from 3-4 to 7 years (according to the UNESCO age period, it is called the first childhood). There is strong evidence for this. It is at this age that the child develops logical forms of thinking and arbitrary attention. The latter is actively formed in connection with the inclusion of an adult child in a new activity and with the help of certain means of attracting and organizing his attention. The child consciously uses methods of memorization: repeats what needs to be remembered, tries to understand, to understand memory in a certain sequence. However, it should be noted that involuntary memory is still effective [2].

The modern foreign educational environment is aimed not at learning, but at the comprehensive development of the child's personality, thinking and communicative abilities. Determining the relationship between the special educational environment, individual learning characteristics and psychological patterns of preschool children's development allows us to develop and implement specially developed technologies aimed at improving the quality and degree of foreign language proficiency in the educational process [3].

During the research work, all the tasks were completed, all the research goals were achieved.

The theoretical chapter examines the impact of learning a foreign language on the cognitive development of preschoolers, presents the opinions of domestic and foreign researchers.

In general, according to G.Piaget's classification, the stages of cognitive development of children (all characteristics of each stage of development) and the stages of speech formation were studied. Various ways of teaching preschool children a foreign language and their features are considered. The methods, techniques and forms that are used in learning English at preschool age have been worked out

In this work, an empirical study of the influence of learning a foreign language on the cognitive abilities of preschoolers (5-6 years old) was conducted. All stages of the preparation and conduct of this study are described in detail.

When evaluating and analyzing the results of the study, it was found that the differences in the final test scores of groups of children who study a foreign language and are not familiar with English are not sufficiently different to talk about the positive impact of learning a foreign language on the cognitive development of children of this age.

Depending on the results, a decision was made on further studies, the use of longer and additional methods.

References:

1. Galskova, N.D., Gez N.I. Theory of teaching foreign languages: Linguodidactics and methodology. - 8th ed., ispr. and add. – Moscow: Academy, 2015. – 363 p.
2. Salnikova E.S. Teaching preschoolers English // Science Time. 2015. № 6 (18). с. 446
3. Fomina E.O. Teaching English as a foreign language to different age groups in non-bilingual kindergarten // Young scientist. 2020. № 18 (308). с. 523

UDC 811.111

CASE STUDY ON TEACHERS' CHALLENGES IN EVALUATING SUMMATIVE ASSESSMENT PAPERS

Korkem Ybyrayeva, Aigul Azhigaliyeva
Global Perspectives teacher at
Nazarbayev Intellectual School of Chemistry and Biology in Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Зерттеу ағылышын тілі мұғалімдерінің 7-сынып оқушыларының жазбаша емтихан жұмыстарын бағалау кезінде кездесетін мәселелерін қарастырады. Зерттеу Шымкент қаласындағы химия-биология бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебінде жүргізілді. Сапалы деректер фокус-топтық сұхбат арқылы жиналды. Жартылай құрылымдалған сұхбат алты ағылышын тілі мұғалімінен алынды. Деректер жас мұғалімдердің жазбаша бағаларын бағалауда қиындықтарға тап болатынын көрсетті; мәселелер олардың тәжірибесінің аздығына, критериялды бағалау туралы білімінің болмауы және басқа тәжірибелі әріптестермен ынтымақтастықтың болмауына байланысты. Жақсы дайындалған мұғалімдер жазба жұмыстарын критерийлер бойынша бағалайтыны анықталды; олар студенттермен эмоционалдық байланыстарды жойып, бейтарап және әділ болуға тырысады. Емтихан жұмыстарын бағалау кезінде мұғалімдер үшін жиі кездесетін мәселе – мектеп әкімшілігі белгілеген қатаң мерзімдер.

Резюме: В исследовании рассматриваются проблемы, с которыми сталкиваются учителя английского языка при оценке письменных экзаменационных работ учащихся 7-х классов. Исследование проводилось в Назарбаев Интеллектуальной школе химико-биологического направления в Шымкенте. Качественные данные были собраны с помощью фокус-групповых интервью. Полуструктурированные интервью были взяты у шести учителей английского языка. Данные показали, что молодые учителя сталкиваются с проблемами при оценке письменных оценок; проблемы связаны с их недостаточным опытом, отсутствием знаний о критериальном оценивании и отсутствием сотрудничества с другими опытными коллегами. Выявлено, что хорошо подготовленные учителя оценивают письменные работы по критериям; они устраняют эмоциональные связи со студентами и пытаются быть беспристрастными и справедливыми. Общей проблемой для учителей при оценке экзаменационных работ являются жесткие сроки, установленные администрацией школы.

English language is one of the major subjects in secondary and high schools in Kazakhstan. English comprehension covers reproductive and productive skills. Reproductive skills cover listening and reading tasks, while productive skills are speaking and writing tasks. In terms of complexity and assessment, production skills require more time and effort than re-production skills (5, p. 426). The ability to write in a foreign language is recognized as an important skill for education, business and personal development (8, pp. 39-40); enhances students' critical as well as logical thinking capacity (6, p.143); develops

self-reflection on the origin of their beliefs (4, p.266). The best way to test students' writing ability is to get them to write by considering at least two basic components, namely clear instructions to be followed as well as assessment to evaluate the writing assignments.

Writing can be time consuming and difficult to teach, and the reasons are that teachers feel unqualified, unconfident in their teaching of writing and they try to avoid teaching writing tasks. At the same time, writing assessment requires more time, effort, good teaching qualification, and certainly objectivity. Moreover, evaluation of writing examination papers is a complex task as teachers need to consider students' writing ability, correct spelling, grammar accuracy, coherence and cohesion, and content with logical development of ideas (1, p.18). All mentioned factors will differentiate the text quality between one student and the other. Besides, teachers have to aware of the way they assess students' writings by considering heterogeneous items such as spelling, writing speed, capitalization, punctuation, handwriting, and writing quality.

There are three types of rating scales in evaluating writing that can be developed by teachers; the first is trait scales, the second is holistic scales, and the third is analytic scales. The first, primary trait scoring is defined as an approach for evaluating constructed writing responses, in which scores are based on one or more specific aspects of performance that are important for the successful completion of the task such as (1) Entire Exercise, (2) Use of Dialogue, (3) Point of View, (4) Tenses (3, pp.67-71). The second, holistic scoring is the assigning of a single score to a written assignment based on the overall impression on it. It was widely used because of its practicality, for example, TOEFL Writing Test (Test of English as a Foreign Language) applies this assessment method. The third, analytic scoring rates students' writing assignments on several aspects of criteria namely, (1) Content, (2) Organization, (3) Cohesion and Coherence, (4) Vocabulary, (5) Grammar, (6) Register (7, p.977). Analytical scoring schemes provide more detailed information about a student's performance in various aspects of writing; one of the widely used analytical scales was created by Jacobs et al. (1981). Similarly, IELTS Writing Section (International English Language Testing System) applies the analytical scoring system. Writing assessment rating is crucial because scoring is ultimately what will be used in making decisions about students' performance.

Assessment criteria channels the way in which teachers perceive and evaluate students' knowledge and exam performance. After creating the evaluation criteria for teachers/examiners, the next step is to design writing scale descriptors for students/test takers. However, Sihomning (7, p.981) states that the potential problem by using scale descriptors tends to make unclear or imprecise distinction between the levels such as "excellent", "very good", "good", "satisfactory", "unsatisfactory" and so on. The final task in scoring procedures for writing assessment is calculating overall scores. If two individual teacher/examiners score, it is assumed that they will read and rate each writing paper independently, and an ultimate score can be the sum of the average of the two examiners' score. One of the criticisms is that descriptors can be designed intuitively and often do not sufficiently represent the features of a student discourse (7, p.988). This approach brings subjective interpretations and inaccurate ratings of the paper.

Different examiners/teachers can give different judgments for students' writing papers due to different sources of variability (e.g. subjectivity, tasks). Several studies have already revealed that there are differences in writing skill evaluation between experienced teachers and inexperienced/untrained teachers (1, p. 22). Moreover, compared to experienced examiners, unskilled examiner-teachers are less likely to revise their spelling, punctuation, grammar, or text ideas; it results in their own poor writing skills (9, pp. 414-415). The difference in writing evaluation scores can be of the following reasons, firstly, because teachers use different scoring systems (e.g. primary trait scoring, holistic scoring, or analytical scoring): secondly, examiners/teachers use more subjective interpretations of the paper judgment than objective ones; thirdly, teachers' experience and trainings impact the evaluation judgment.

Research objective

The current research sets the following research objectives:

1. The purpose of this qualitative case study is to investigate the challenges of English language teachers in assessing writing examination papers of 7th grade students in Nazarbayev Intellectual School of Chemistry and Biology in South Kazakhstan.
2. The second objective is to learn in-depth about ESL teachers' opinions on how to overcome assessment challenges in grading examination papers.
3. The third purpose is to seek applicable recommendations in order to overcome current challenges encountered by ESL teachers of 7th grade students.

Research questions

1. What are the experiences of ESL teachers in evaluating writing examination papers of 7th grade students?
2. What are the challenges and problems of ESL teachers in evaluating writing examination papers of 7th grade students?
3. How to overcome the evaluation challenges?

Methodology

The study employs a qualitative research method, in particular, a case study design. According to Creswell (2, p.96), a case study is as "a bounded system" for one or multiple bounded systems. A case study research design helps to understand the phenomenon in-depth by looking for explanations, exploration and description in the particular context. The research was undertaken at one of the schools for gifted children in south Kazakhstan. The participants of the study are English language teachers educating 7th grade students. The reason for choosing these six teachers as the participants of the research is based on the consideration that the teachers have taught English and evaluated students' examination papers including writing papers for the academic year 2021-2022.

The data was collected by using semi-structured interviews because it is the most important data collection instrument in qualitative research to find out opinions and experiences on the participants' minds. Before the interview, each participant was given a Consent form with rights, obligations, and possible risks of the research. After signing the consent form, participants answered questions and it was recorded

into the audio recorder. The focus group interview lasted 2 hours. The data obtained from the interview were then transcribed and finally analyzed descriptively.

Table 1. Characteristics of participants

Participants	Job experience as a teacher	Job experience at school for gifted children	Educational background
Respondent 1	15 years	6 years	Ph.Degree in Professional Education
Respondent 2	2 years	2 years	Bachelor Degree in Two Foreign Languages
Respondent 3	9 months	9 months	Master Degree in Education
Respondent 4	more than 20 years	a year	Bachelor Degree in Teaching English
Respondent 5	8 years	Two years	Master Degree in Two Foreign Languages
Respondent 6	11 years	10 years	Master Degree in School Education

Findings and Discussion

From the transcribed interview, it was found that two of teachers' problems in assessing students' writing is the marking scheme. In particular, inexperienced teachers were confused in marking the examination papers in the first term.

Respondent 3: I guess I have learnt about this marking scheme since the third term. During the first and the second term we kind evaluated them looking at the grammar and the vocabulary, that kind of stuff. But not the marking scheme that we do right now.

While experienced and well-trained teachers were familiar with assessment criteria and they marked papers according to them.

Respondent 4: I don't know what they are talking about. I have four criteria to evaluate. These are task achievement, task response, grammar, vocabulary, and organization. That is it!

Respondent 2: But all these criteria are included in the mark scheme.

Respondent 5: Yes, the same. I agree with my colleagues. I have the same opinion. I use these criteria: grammar, lexical resources, content or task achievement, and organization.

Teachers responded to the question of maximum points for the marking scheme and how they used the marking scheme for writing skill.

Respondent 5: Six is maximum. And I assess all criteria separately. For example, 6 for organization, grammar is 3 out of 6. Then I summarize them and receive an average score. I have done this marking method since the first term.

Respondent 3: No, I did not do the same thing. I guess I did it from the beginning of the third term. I did so because we had meetings/seminars with the school principal. In those seminars, he taught this assessment scheme, and then I learnt how to use that scheme.

Respondent 5: I have been using these marking criteria since 2015. When I

taught 7th graders, I started reading about assessment by the Centre of Pedagogical Excellence. The seminars were held by more experienced teachers who exchanged experiences with us.

Respondent 4: When I joined this school, I had no clue and no understanding of criteria assessment. That was a total mess for me. Thankfully, the other colleagues told me about the criteria. Somebody told me about those four criteria and that is where I got it. Certainly not a mentor, other colleagues. I tried to find out about the assessment then...

Also, teachers faced some challenges in evaluating papers according to the marking scheme. The first challenge was related to handwriting. Some students' writing are unclear and difficult to read, however the marking scheme does not include illegibility.

Respondent 6: There are students whose handwriting leaves much to be desired. I continually keep on instructing students to write clearly and accurately. It takes time to understand their handwriting; however, I cannot lower the score for that. Even sometimes, it seems to me that some students do it deliberately as they have poor writing skill.

The second challenge was related to the cases when a teacher can be doubtful about correctness of scoring. In such situations teachers exchange papers for double-checking and a colleague reviewing the same paper. This practice gave advantages outcome such as

Respondent 1: Of course, I have challenges from the very beginning whether to give 6 or 5, 3 or 4. Marking scheme is halfway of the whole thing. However, the other thing is to be accurate and to give the right score. I think it is always challenging for me. Nevertheless, as time passes by, I think by practice this skill will come. Another thing that helped me that was a seminar conducted by the principal. That was a huge help for me.

Respondent 5: Three I have exchanged my students' examination papers Summative Assessment for Unit and for Term with my colleague (Aida). After comparisons and after exchanging I can say that it was clearer on how to evaluate students' writing papers. By this exchange method I got a clear and accurate score for each student.

There were cases when teachers could not mark the paper according to the mark scheme because the teacher was confused whether to assess with 5 or 6 points. Thus the teacher took into consideration other skills. For example,

Respondent 3: In some kind of situations, I have challenges. For example, for grammar and vocabulary, a student can get 5, but for other two criteria he can lower marks. Therefore, I do not know what to mark, like 5 or 6 points out of 6. In such cases, I look at other skills like speaking or listening skills and then if a student achieved a higher score in them, then I can give a high score for writing too.

The teacher (Respondent 3) explained her decisions in assessing students' assignments as firstly, she was teaching school children for the first time, secondly, she had part-time job and less collaboration with colleagues, and lastly, she had not undergone any trainings on assessment and designing of Summative Assessment for

the Unit and Summative Assessment for the term.

In addition, another considerable challenge is the tough deadline. Teachers lack time in scoring the students' writing, as they have to mark a large number of students. Deadlines are too short so teachers had to check, comment, and evaluate one paper within 15 minutes. Otherwise, teachers could not reach the deadlines and register the scores in the journal.

Respondent 4: I need more time to check each student's paper. However, I had to...had to devote about 10-15 minutes for each paper. In fact, it should be about 30-40 minutes ideally, but I have other many-many duties to do.

Respondent 1: Well, I need about 30 minutes to check, comment, correct mistakes, mark the paper. I think the deadline should be prolonged, then assessment will be qualitative.

There are some problems faced by the teachers in assessing 7th grade students' writing. It was found that inexperienced and young teachers lack of trainings and collegial support. As a result, they encounter many challenges in evaluating papers, the marking scheme is not used properly. It is related to the study conducted by Brown (1, pp.22-25) when teachers feel unqualified and unconfident in their writing and assessment. Writing skills is difficult to teach, moreover, writing assessment is time consuming, therefore unqualified teachers need training. Teachers also found that seminars and experience sharing meetings are beneficial to understand assessment. In line with (1, pp.21-22) stated that there are divergences in writing skill evaluation between experienced and untrained teachers. Interviewed teachers with one voice stated that the principal's seminar was a good help to revise/understand marking scheme. Teachers also found that some students' handwriting are unclear and illegible. However, teachers cannot lower the score for illegibility, as the marking scheme does not cover this criterion. Brown (1, p.25) emphasizes that teachers have to be aware of text construction, logical development; teachers also have to pay attention to students' handwriting.

In addition, teachers have a shortage of time in evaluating the students' examination papers, as they have to mark a good deal of students. Besides, a teacher has to evaluate and check/comment on all four skills (listening, reading, writing, and speaking) and fulfill other work duties such as teaching 25 hours in a week, report writing, conducting extra-curricular activities with students. Therefore, teachers will not be able to make an ideal assessment on students' writing.

The collected data also showed that teachers do not use a specific criterion in assessing the students' writing for some reasons. Firstly, inexperienced and young teachers are not familiar with the writing scoring rubrics. Although mentors should explain and support new staff members in the beginning. Secondly, it is very time consuming task to do since the teacher has to assess a large number of students within 2 days and register their scores in the journal. Thirdly, teachers are overwhelmed with 25 working hours and consequently they lack time to gather and discuss the rubric and marking scheme.

There are three types of rating scales in evaluating writing that can be developed by teachers; the first is trait scales (3, pp.67-73), the second is holistic

scales (7, p.977), and the third is analytic scales (IELTS exam). Interviewed teachers do not use the specific one rating scale; they mixed their general judgment and analytical scale. In order to avoid subjectivity, teachers share papers and make a double check. As a result, two teachers make an average score for one paper. In this way teachers attempt to reach objectivity.

Conclusion and Recommendation

It is concluded that teachers faced some problems in assessing 7th grade students' writing papers. Teachers found that collaborative meetings and experience exchange is required to achieve objectivity. In addition, it is found that it is difficult to check the students' handwriting; it is needed to consider eligibility criteria. In addition, teachers lack time in assessing; they need 3-5 days to evaluate all exam papers properly. Besides, teachers need to develop a certain scoring rubric to assess students' writing that can give a clear judgment on students' writing in the form of final score.

References:

1. Brown, H. D. 2010. Language assessment: principal and classroom practices. New York: Pearson Education.
2. Creswell, J. W. (2007) Qualitative Enquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches, Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
3. Frey, B. B. (Ed.). (2018). The SAGE encyclopedia of educational research, measurement, and evaluation. Sage Publications.
4. Hudd, Suzanne S. And Eric Franklyn Broson. 2007. Moving forward looking forward: Teaching sociology. 35 (3): 264 – 273.
5. Jaashan, H. M. S. (2022). Teaching figures of speech as a productive skill and its influence on EFL learners' creative writing. Journal of Language and Linguistic Studies, 18.
6. Malcom, Nancy L. 2006. Analyzing the news: Teaching critical thinking skills in a writing intensive social problems course: teaching sociology. 34 (2): 143-149.
7. Sihombing, R. (2016, September). TEACHERS' PROBLEMS AND SOLUTIONS IN ASSESSING STUDENTS' WRITING IN SENIOR HIGH SCHOOL LEVEL: AUTHENTIC ASSESSMENT OR TRADITIONAL ASSESSMENT. In Sriwijaya University Learning and Education International Conference (Vol. 2, No. 1, pp. 977-992).
8. Weigle, S. C. 2002. Assessing writing. Cambridge University Press: United Kingdom
9. Graham, S., & Harris, K. R. (1997). It can be taught but it does not develop naturally: Myths and realities in writing instruction. School Psychology Review, 26, 414-415.

UDC 81-11

PEDAGOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF UNIVERSAL MORAL VALUES IN STUDENTS BY MEANS OF A FOREIGN LANGUAGES

Zhanabai B.K

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Жалпыадамзаттық құндылықтарды дамыту, жаңа типті тұлғаны қалыптастыру – адамзат дамуының ең маңызды кезеңі. Бүгінгі мақалада біз үйлесімді дамыған тұлғаның жеке басын қалыптастыру, оның адамгершілік санасын қалай жетілдіру және оның жолдарын іздестіретін боламыз. Тұлғаның дамуының жалпы

жүйесіндегі негізгі өзегін және жас ерекшеліктерін ескере отырып, жалпыадамзаттық адамгершілік құндылықтарға негізделген оқыту мен тәрбиелеу мәселелері анықталады.

Резюме: Развитие общечеловеческих ценностей, формирование личности нового типа-важнейший этап развития человечества. В сегодняшней статье мы расскажем о том, как формировать гармонично развитую личность, как совершенствовать ее нравственное сознание и искать ее пути. С учетом основного ядра и возрастных особенностей в общей системе развития личности определяются проблемы обучения и воспитания, основанные на общечеловеческих нравственных ценностях.

The most important goal is modern education, and one of the priorities of society and the state is the education of a moral, responsible, initiative and competent citizen of Kazakhstan. In the new educational standard of general education, the educational process should be understood not only as the process of mastering the system of knowledge, skills and competencies that form the instrumental basis of the student's educational activities, but also as a process of personal development, spiritual, moral and social perception.

A. Comensky in his treatise "instructions for morality" quoted the ancient Roman philosopher Seneca, who wrote: "first learn good morality, and then wisdom. It's hard to learn the second without the first." In it, he also quoted the famous folk saying: "whoever excels in science, if he lags behind in virtue, he lags behind his time." [1]

The process of education, aimed primarily at the development of the personality of each person in accordance with generally accepted moral ideals, attitudes, norms of behavior, at the same time determines the integral spiritual, moral, socio-psychological and moral "image" of society.

Psychological and pedagogical studies confirm that children are very sensitive to the expressive means of literature and the value orientations that it carries. By listening and reading folk tales, sayings and proverbs, getting acquainted with folk music, children acquire new knowledge about life – about the work of people, about what the people value in a person, and what they condemn as they understand beauty, get an idea of good and evil. Oral folk art is a huge layer of culture, both national and international. The activity of a child in the process of learning a foreign language should not be limited only to involving him in play activities. When studying the lexical material, it is necessary to pay attention to the problems of society, family, ecology, etc. For example, the theme "my family" allows us to affirm in the hearts of children benevolence, caring attitude towards loved ones. This is also facilitated by the nature of the text material used in the lessons. Reading texts of a regional nature, children's attention is drawn to both similarities and differences in the relationships, behavior and customs of people living in different countries. Children can make a similar story about their family, about the hobbies and interests of the people of our country, which will also be a training of lexical and grammatical skills. When discussing cultural and regional information embedded in the texts, the guys are happy to use poetic and musical fragments that affirm universal values.

The main provision of value-oriented education concerns pedagogical technologies. The idea is to move from explanation to understanding, from monologue to dialogue, from social control to development, from management to

self-government. And here the main task of the teacher is communication, mutual understanding with students. The task of education in the spirit of universal values is the formation of an appropriate orientation of personality. G.G. Sergeicheva defines the orientation of personality as "the interaction of dominant relationships to people, society, the collective, work, and oneself." The orientation of personality as a mental education consists of three interrelated components: cognitive (knowledge, beliefs, views), effective-practical (skills, habits, character traits), emotional-volitional (aspirations, feelings, needs, interests). Value ideals are deep and multifaceted [2]. Nevertheless, it is possible to single out one, the main characteristic of universal values, which is manifested in all others and is the basis for the formation of the value orientation of the individual. Such a characteristic is the attitude towards people.

Key words: spiritual and moral education, values, foreign language, Psychological and pedagogical aspects.

The educational component is one of the most important areas of implementation . This includes intellectual education, civic and patriotic, as well as spiritual and moral education. The spiritual and moral development of the student is the most important aspect of the socialization of the individual in the conditions of rapid development of society, a factor of gradual and conscious inclusion in various spheres of social activity and public life.

It is quite obvious that in order to become full participants in the global cultural process, modern schoolchildren need to assimilate those spiritual and moral values that have been accumulated by mankind for centuries. An individual and an entire nation, entering the universal cultural space, must possess various means of interethnic communication. From this point of view, knowledge of at least one foreign language plays a huge role.

Thematic lessons play an important role in the implementation of spiritual and moral education in the English lesson. At such lessons, children are introduced to the spirit and culture of the native-speaking people. In order for students to correctly perceive the fact of someone else's culture, they need, first of all, to provide support for their native culture. As a result, comparing a foreign peer and themselves, countries, students identify common and specific, which contributes to unification, rapprochement, development of understanding and good attitude towards the country, its people, traditions. To achieve these goals, a wide variety of forms and techniques of academic and extracurricular work are used in English lessons.

For example, working on the topic "My family" in the 5th grade, students study the family tree of their family, and then provide projects of family trees up to the fifth generation.

An important principle of the new process of educating the modern generation is the principle of cultural conformity. This means that the child not only gets acquainted with the culture of the country of the language being studied, but also compares it with his own. In other words, the culture, customs, customs of another country allow students to be educated in the context of a dialogue of cultures.

In my opinion, the use of a song is an effective method of teaching in foreign language lessons, both for moral education and for improving listening and speaking.

The song introduces an element of conviviality and unconventionality into the language learning process, which has a significant impact on the emotional sphere of the trainees. Foreign language activity against the background of music contributes not only to memorizing the material, but also relieves fatigue in the learning process. Thus, the use of various forms, methods and techniques in foreign language lessons has great opportunities for the implementation of educational tasks in English lessons. An important role in the education of morality in English lessons lies precisely in the methodically correct selection of material for the lesson and the methodology of its use.

The specificity of a foreign language is that, on the one hand, mastering foreign language speech activity is a very laborious mental process that requires students to mobilize their attention, memory, determination, will, and on the other hand, the process of mastering a foreign language itself stimulates further knowledge of the world and spiritual values of the peoples of other countries, their psychology, image life.

The study of language and culture, moral values simultaneously ensures both the effective achievement of practical, educational and developmental goals, and contains significant opportunities for challenging and further maintaining the motivation of students. For fruitful and effective work of students in the classroom, the teacher should use non-traditional forms of conducting classes. Such classes should include:

- *lesson – excursion;*
- *video tutorial;*
- *lesson – performance;*
- *lesson –holiday;*
- *lesson – interview;*
- *integrated lesson, etc.*

Spiritual and moral education is a process of organized, purposeful both external and internal (emotional and heart the influence of the teacher on the spiritual and moral sphere of the individual, which is the backbone of her inner world.

E.V. Bondarevskaya identifies the following concepts characteristic of the educational process [3]:

- *education of a humane personality (charity, virtue, etc.);*
- *education of a free personality (high level of self-awareness, independence of decision-making, etc.);*
- *education of a person of culture (knowledge of native and foreign languages, literature, history, intelligence, etc.);*
- *education of a creative personality (creativity, developed intelligence, knowledge, skills, etc.);*
- *education of the spiritual personality (the need for knowledge, the need for beauty, etc.);*
- *education of a moral person (honor, dignity, conscience, the concept of duty, respect for human dignity, etc.).*

In modern society, the secondary school has largely lost its social and educational functions. Education has dissolved into the widely understood term "education". Since any area of behavior and life of students affects the sphere of morality, one way or another, the school binds and directs students to moral education, to stimulate the moral development of the individual. And moral education is considered as a leading component of the system of comprehensive harmonious development of the child. We found out that the education of students in a comprehensive school is associated with at least provisions:

Firstly, our society needs to train widely educated, highly moral people who have not only knowledge, but also excellent personality traits.

Secondly, in the modern world, a person lives and develops surrounded by a variety of different sources of strong influence: both positive and negative.

Thirdly, education in itself does not guarantee a high level of spiritual and moral education, because education is a quality of personality that determines a person's daily behavior, his attitude to other people based on respect and goodwill to each person. K.D.Ushinsky wrote: "Moral influence is the main task of education". That is why the school, solving the tasks of education, should rely on the rational and moral in a person, help each pupil to determine the value foundations of their own life, to gain a sense of responsibility for preserving the moral foundations of society. The goals of education are inextricably linked with all general education subjects studied in a modern general education school. And one of the most important subjects that forms the moral image of a child is undoubtedly a foreign language. And not only because foreign languages, in general, and English, in particular, are a means of communication between people representing different countries and peoples. But also because in the course of studying foreign languages, problems are touched upon and discussed that allow the formation of critical thinking skills, allowing one to correlate one's views with the norms of public morality. It is at the foreign language lesson that the teacher has the opportunity to form the student's worldview, his moral image, since the subject "Foreign language", in addition to the field of specific linguistic and extra linguistic competencies, touches on the issues of the child's attitude and behavior in a particular life. The upbringing of a person, the formation of the properties of a spiritually developed personality, love for his country, the need to create and improve is the most important condition for the successful development of Kazakhstan.

References:

1. Zimnyaya pedagogical psychology 2005, textbook for higher educational institutions
2. Utepbergenova Z. D. pedagogical psychology: textbook, Almaty: Nur-print, 2015
3. Mukanova N. E., Tulegenova B. N. pedagogical skills: educational and methodological manual 2020

TYOLOGY OF BRITISH-AMERICAN DIFFERENCES IN LEXICAL NOMINATION

Zhapbarova Indira Turlybekovna
Master's student of the IN-NP-2211 group,
Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақала ағылшын тілінің аймақтық өзгергіштігі мәселелеріне, атап айтқанда лексикалық номинациядағы Британдық-американдық айырмашылықтарға, атап айтқанда әлем бейнесін тұжырымдамалау сипатына және қазіргі кезеңдегі осындай айырмашылықтардың лексикографиялық көрінісіне арналған.

Резюме: Данная статья посвящена проблемам региональной вариативности английского языка, а именно британо-американским различиям в лексической номинации, в частности в характере концептуализации картины мира, и лексикографическому представлению таких различий на современном этапе.

The problems of variability, in particular the regional variability of nationally inhomogeneous languages, have long attracted the attention of domestic and foreign linguists. In the second half of the XX century, a large number of studies aimed at studying this problem were carried out in the course of sociolinguistics. For the first time, a systematic analysis of the American and British variants in comparative terms was carried out by A.D. Schweitzer in his doctoral dissertation in 1966. At that time, the status of the variants of nationally inhomogeneous languages was vigorously debated: whether to consider them as different languages or as dialects of the same language. A.D. Schweitzer proved that a language serving two or more nations is one language, and in this regard introduced the concept of a national variant. On the basis of a systematic comparison conducted by him, A.D. Schweitzer showed that American English and British English are two microsystems that are part of one macro system of the English language. Works Schweitzer laid the foundation for the study of other ethnically inhomogeneous languages, in particular Spanish [1].

The topic of the work lies at the intersection of two topical areas of modern language science: the theory of lexical nomination and educational lexicography.

As you know, English has several national variants, but two of the most common and influential variants are of particular pragmatic value - British English and American English. When training specialists in cross-cultural communication in the field of English, knowledge of common and different things is needed, first of all, between these two options.

It should be noted that recently there has been a process of globalization of the English language, which ceases to be the "property" of the UK or the USA and acquires some new features as a language of international communication (the so-called "transatlantic English" [2]. The need to adhere to one or another national variant when teaching English is questioned [2]. The linguistic literature also says that the development of the English language is less determined by how native speakers use it [3]. Some linguists call for a change in the methodology of teaching English as a foreign language with a departure from the "nationalist" approach, from

following "national linguistic norms" [4]. However, by tradition, the process of teaching English continues to be based on the British or American versions, on textbooks and lexicographic sources published in the UK and the USA.

Currently, the role of American English as the language of international communication is much more significant than the British version. This is due to the fact that the carriers of the American version are approximately three times more than the carriers of the British version, in addition, the United States occupies a dominant position in the world. Nevertheless, there is such a thing as tradition, and the British version retains its position, because its history is much longer, and on its basis the American version of the English language later developed. For many, the British version is the standard of the English language: this is the option preferred in many countries when teaching English as a foreign language, and today it is the British educational lexicography that is one of the most developed.

In recent years, the problem of regional variability of the English language has practically ceased to be the subject of special study, and although the status of British English and American English as two national variants of the English language is generally recognized, the tasks of modern language science include further, deeper study of the differences and interrelationships of these variants.

Outlining new approaches to the study of national variants of the English language, Serova I.G. writes: "It is clear, for example, that for more than four centuries of the formation and development of the American national-state community, it has developed its own characteristics of material and spiritual culture, its own conceptual sphere, different from the former metropolis. If the British and Americans represent different nations, and British and American English are recognized as two national variants of the same language, then there is another task — reconstruction and comparison of those pictures of the world that are represented by these variants — their identity, partial difference or complete" [4].

Also, Serova I.G. writes about the need to study the dynamic aspects of the regional variability of the English language, to study not only the systemic, but also the functional characteristics of linguistic facts, relying on the achievements of computer and corpus linguistics: "the use of existing language data corpora and electronic resources will bring to a new level the study of nominative and communicative characteristics of lexical units as common English, and locally labeled, including their frequency, pragmatic, connotative and combinable capabilities. Since the linguocreative activity of a person is associated with the categorization and conceptualization of the world, with cognitive-classifying activity, the task arises of studying national identity in the perception of the world and in the organization of the linguistic picture of the world through the study of units of common English usage and locally labeled elements at the level of cognitive analysis. Do the correlative units (British — American or Common English - locally labeled) denote the same concept or different concepts? . The study of the non-identity of the English language, as well as other multinational languages, using the achievements of modern science, including from the standpoint of the cognitive-discursive paradigm in linguistics is of great interest not only for the development of English and

linguistics in general, not only for other fields of humanitarian knowledge — sociology, sociolinguistics, linguoculturology, psycholinguistics - but also in practical terms: for the training of qualified specialists in intercultural communication" [5].

Separately, it should be noted that the British-American differences are not limited to the VE: AE pairs, and in most cases, to disclose the system-functional and pragmatic characteristics of regionally labeled units, it is necessary to involve units of the all-English fund. The analysis revealed cases of an extensive system of verbalization of common concepts in the American/British variants and the All-English foundation, for example: VE rubbish 'garbage, unnecessary trash' - AE garbage 'wet garbage'; iras h 'dry garbage' — CE litter 'garbage thrown on the ground'; refuse (belongs to the official style).

The semasiological approach allowed us to identify units that are identical in terms of expression and verbalize different concepts — the so-called "false friends", for example: the nominative unit class in VE has the meaning of "bachelor's degree category", in AE — "graduation (students or students of the same year)", in CE - 'a group of students or students who study together', 'courses', 'lesson'.

As you know, a large number of British-American lexical differences belong to the colloquial style, especially American slang is widely described and recorded in dictionaries. However, it is quite rare to fix pairs or rows of correlative units of the nomination in the British/American versions and/or the General English fund belonging to one or another functional style, since the existing dictionaries practically do not reflect the systemic connections of such units. During the analysis, we were able to identify differences of this type, for example, 'television, TV': CE television / TV — BE box / telly — AE tube. In this series of correlative units, common English units are stylistically neutral, British and American units belong to the colloquial style.

A small number of regionally labeled terms in the selected area against the background of the general English vocabulary can be explained by a number of factors. Firstly, British and American English are national variants of the same language, and, of course, the Common English foundation forms the main core of the vocabulary. Secondly, the scientific picture of the world in two versions of the English language differs from the naive degree of universality, there is more generality in it than in the naive picture of the world. Thirdly, extralinguistic factors are also important: permanent ties between the UK and the USA, processes of globalization in various spheres of trade, etc.

The British-American differences are explained by differences in the principles of representation of the world picture by linguistic means and once again testify to the high nominative potential of the English language and the real realization of this potential by its native speakers in the process of communication on both sides of the ocean. It seems that at present, in an era when the English language is going through a stage of globalization and the impact of contradictory trends, the conducted research will contribute to the development of an objective approach to its study and fixing the features of its variants from cognitive and communicative positions.

References:

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика: синонимические средства языка: Избр. Труды / Ю. Д. Апресян.-2-е изд. испр. и доп.-М.: Шк. Яз. Русской культуры: Вост. Лит., 1995 . 472 с.
2. Зарецкая Е.Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации. -М.: Дело, 1998.-480 с.
- 3.Ощепкова В.В. Язык и культура Великобритании, США, Канады, Австралии, Новой Зеландии. М./СПб.: ГЛОССА/КАРО, 2006. - 336 с.
4. Реформатский А.А. Введение в языковедение: Учебник для вузов/Под ред. В.А. Виноградова. 5-е изд., испр, - М.: Аспект Пресс, 2004. -536 с.
5. Серова И.Г. Тендер как новая область знания // Типы знаний и их репрезентация в языке: Сб. науч. тр. / Отв. ред. Н.Н. Болдырев. -Тамбов: ТГУ, 2007. 311 с. - С. 45-54.

UDC 378.048.2

ADDITIONAL PROFESSIONAL EDUCATION OF TEACHERS IN THE FIELD OF HEALTH SAVING: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Zholdayakhova G.A.
Kazakhstan, Shymkent city, Miras Education

Түйін: Мақалада жоғары оқу орнынан кейінгі кәсіптік білім беру жүйесінің дағдарысына байланысты педагогикалық корпусының денсаулықты сақтау және қалыптастырушы функцияларды, денсаулық сақтау саласындағы өзін-өзі дамытуға дайын болмауының себептері мен кемшіліктері, денсаулықты қорғау және нығайту жөніндегі іс-шараларды жүзеге асыруға мұғалімдерді даярлау саласындағы «Педагогикалық білім» бағыты бойынша жоғары кәсіби білім берудің заманауи стандарттары сипатталған.

Резюме: В статье охарактеризованы причины недостаточной готовности российского педагогического корпуса к реализации здоровьесберегающей и здоровьесформирующей функций, саморазвитию в области здоровья, связанные с кризисом системы послевузовского профессионального образования и недостатками современных стандартов высшего профессионального образования по направлению «Педагогическое образование» в области подготовки педагогов к осуществлению деятельности по охране и укреплению здоровья.

Today, the problems of maintaining children's health and teaching them the skills of a healthy lifestyle are becoming more and more relevant. Children's health is the policy on which our future is built. Therefore, the most important task facing the pedagogic staff of the school and the public of parents today is to raise a healthy generation. Children's health is one of the most important indicators describing the economic, social and intellectual progress of society. High school is one of the most important periods in a student's life. The growth and development of the organism, biological and social maturity are observed in the student, his attitude towards life, readiness for creative and productive activities are formed [1].

Therefore, it can be said that the formation of healthy living skills is realized in the entire pedagogical process. Health levels of schoolchildren in Kazakhstan are one of the main issues. Education is a process of educating and training generations for

the benefit of a person, society, and the state. There are many changes in the field of modern education.

These changes are not only in some areas of education, but also radical changes in the general education and training system. Taking into account the current international experience and the traditions of Kazakhstani schools, we notice that the model of national education has been formed.

Therefore, education in the Republic of Kazakhstan is taking a new turn. It aims to constantly improve the moral, rational, aesthetic, physiological and psychological condition of an individual in order to ensure economic and spiritual development [2]. In this regard, education of a creative, active, socially responsible, reasonable, professionally educated, competent, healthy individual with a culture of health is the first priority. However, according to media materials and statistical data, at the end of the 20th century, at the beginning of the 21st century, it was observed that the health of schoolchildren decreased sharply. The latest statistical data prove that the health condition of students worsens 4-5 times during the period of studying at school. Anecdotal evidence confirms that the student will get some kind of illness in this school.

Low level of health culture, causes of disregard for health, 40% of students are considered to be because they do not know the theory of healthy lifestyle. Therefore, there is a need for schools to educate students in a healthy lifestyle, to form it using special methods.

It is shown that the manifestation of children's health levels is in most cases the responsibility of schools. Therefore, the health of students should be a particularly urgent issue at school. That is why the problem of students' health has now gone beyond the pedagogical framework and has acquired social significance. What does this mean? All those who value the health of the nation and our future generation should also strengthen the health of the younger generation [3].

The basis and goal of the entire work of a general educational institution should be the spiritual and physical health of each student. It also depends on the health of the nation and the viability of our country.

Conducting educational work in schools in accordance with the requirements of modern times, effectively solving the problems of maintaining and strengthening the health of students depends on the joint effective work of medical workers and teachers. There is a need to justify effective ways and means of solving this problem in the pedagogical process. Formation of a healthy lifestyle of students is carried out first of all during the teaching process.

In modern pedagogy, the teaching process is considered as teaching the student to know from the unknown and, in cooperation with the teacher, the appropriate skill and skill. The teaching process is created on the basis of various pedagogical technologies, that is, on the basis of a set of methods and ways of spending the efforts, time, and health of the student and teacher, which make this process more efficient and effective [4].

When it comes to glorifying a healthy lifestyle in the pedagogical process, first of all it should be mentioned about healthcare technology. I believe that it is

necessary to organize healthy life skills of students at school, take into account the psychophysiological characteristics of students, and use pedagogical technologies in classes in a high-quality and effective manner.

Therefore, it is necessary to create a health environment for students at school, that is, a program for maintaining and strengthening the health of students. It is clear that the implementation of these measures has a positive value in the formation of personal characteristics.

References

1. Dykhan L.B. Theory and practice of health-saving activities at school / L.B. Dykhan. - Rostov n / D: Phoenix, 2019. - 412p. - (Teacher's Library) Health-saving environment of a vocational education institution: Scientific and methodological recommendations for organizing a health-saving environment in a pedagogical college and university to ensure the quality of continuous professional education
2. T.S. Ivanova, T.N. Levan / Ivanova T.S., Korchagina Yu.V., Levan T.N., Panteeva O.V., Cherepanova E.I. — M.: MGPI, 2013. — 152 p.
3. Journal "Family and Health", No. 11-2009
4. Le-van T.N. Managerial functions of a teacher in the field of health protection and promotion from the standpoint of the analysis of the modern legal framework // Modern problems of science and education. - 2012. – p-25

UDC 378.1

ON THE QUESTION OF THE ONTOLOGY OF JOURNALISTIC STYLE

Zholmakhan Aruzhan
Master's student of the IN-NP – 2111 group
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: мақаланың мақсаты-публицист стиліне жаңа кешенді көзқарас беру. Қазіргі ағылшын публицистикасының негізгі түрлерін (эссеизм, шешендік өнер, бұқаралық ақпарат құралдары және хабар тарату прозасы) салыстыра отырып, автор оны біртұтас сипаттау үшін жаңа критерийлерді енгізудің шұғыл қажеттілігі туралы қорытынды жасайды.

Резюме: цель статьи - дать новое комплексное видение стиля публициста. Сравнивая основные разновидности современной английской публицистики (эссеизм, ораторское искусство, массмедийная и радиовещательная проза), автор делает вывод о настоящей необходимости введения новых критериев для ее унифицированного описания.

All the variety of research in the field of journalism has allowed us to fully determine the main linguistic characteristics and the conceptual essence of individual categories of journalistic style, but has not formed a single generalized unified idea of this functional register. Obviously, for this kind of linguistic generalizations, the researcher needs to rise to a different level of linguistic abstraction, "detach" from the usual typological characteristics of a particular direction in journalism, a particular genre, and try to look at this register of language from the standpoint of functional stylistics, suitable to the definition of style, as a single multidimensional and

heterogeneous formation in the language.

The definition of style obviously depends on the interpretation of the essence of the language. And although its main features – social essence, communicative function, reflective and cognitive ability, systemic character – are recognized by all linguists, the existing definitions of language are far from ambiguous, which to a certain extent affects the differences in the definition of style.

A similar vagueness of views in this direction persists in modern Anglo-American linguistics. The issues of stylistic stratification of the vocabulary of the language, the marking of linguistic units, the existence of separate stylistic subsystems (functional styles of the language), as a rule, are considered outside the systematic approach, as particular issues of lexicology, grammar, translation practice, etc. As a consequence, the very allocation of stylistics as a separate branch of linguistics is questioned by some modern Western linguists [1].

Taking into account the "unsatisfactory state of affairs" in the field of style definition, A.A. Lipgart, in his doctoral dissertation, suggests abandoning attempts to compare various theoretical views on this issue, moving on to clarifying the connections of linguopoetics and linguostylistics, understood in accordance with O.S. Akhmanova's definition as "a branch of linguistics that studies the phenomena of language from the point of view of their ability express a variety of emotional-expressive-evaluative overtones (connotations)" [2].

This definition most accurately reflects the main feature of linguistics – its attention to the properties of linguistic units that are additional in comparison with the transfer of direct conceptual content, that is, their ability to have connotations in the broadest sense of the term. The specified definition of the style of O.S. In addition to the obvious conciseness associated with the objective need to interpret the term in the most concise, concise form, it turns out to be insufficiently complete for another reason: it lacks an indication of the linguistic heterogeneity of the corresponding functional style, that the degree of implementation of the impact function in journalistic texts can be completely different depending on their conceptual orientation and the degree of their expressiveness.

It is possible to single out a journalistic style based on its opposition to other styles of language, such as scientific or artistic-fiction, makes sense at the initial stage of research and when comparing texts whose stylistic affiliation is obvious even without special study, but it is absolutely ineffective when linguopoetic analysis of texts at higher levels of abstraction from specific language material, in the case that when the style of the material under study is less clear. The fact is that all functional varieties of language do not represent some kind of homogeneous and non-separable education. The identification of linguistic units inherent in the texts of journalism, and naturally not found in the texts of fiction, has scientific value, but in no way describes the nature of the functioning of linguistic units within the register and their dynamics, does not allow us to understand how the texts belonging to the same functional style relate to their linguistic characteristics. A real understanding of this is possible only when realizing the categorical nature of the opposition of the three main functions of language.

Within the framework of the present study, journalistic texts are interpreted as part of a more global functional and stylistic system of developed literary languages, where they coexist with works of speech of a different orientation and are distinguished from them not by arbitrarily selected features, but on the basis of a consistent description of their conceptual and linguistic characteristics. Thus, the study of journalistic speech receives a solid methodological basis and can claim the status of an independent direction of philological research, which resulted in the definition of the linguistic characteristics of journalism in contrast to the linguistic characteristics of artistic, scientific and official business speech [3].

The scientific substantiation of what similar and distinctive features of texts related to the journalistic style play a decisive role when they are included or excluded from this register leads us to an extremely methodologically complex problem of identity/difference within the framework of variation/invariance, which requires the involvement of a special scientific apparatus and appropriate heuristic techniques.

The general focus of the journalistic register on the implementation of two linguistic functions: communication and influence is manifested in different ways in different groups of texts. As the text of R.V. Emerson's biography testifies, the function of communication can be reoriented into the function of communication. Such texts will obviously represent "transitional" cases from journalism to texts of the intellectual and official-business types. On the other hand, the text of the biography of Princess Diana testifies to the dominance of the influence function in it, typical for the texts of fiction and everyday speech styles, which also indicates its "transitional" nature.

This state of affairs makes it especially relevant to identify invariant characteristics of journalism, which are unifying for all texts of this style, allowing you to uniquely determine the relationship of a particular text to the functional style of journalism.

The scientific substantiation of what similar and distinctive features of texts related to the journalistic style play a decisive role when they are included or excluded from this register leads us to an extremely methodologically complex problem of identity/difference within the framework of variation/invariance, which requires the involvement of a special scientific apparatus and appropriate heuristic techniques.

The general focus of the journalistic register on the implementation of two linguistic functions: communication and influence is manifested in different ways in different groups of texts. As evidenced by the analysis of the language material, in some cases the communication function can be reoriented into a message function. Such texts will obviously represent "transitional" cases from journalism to texts of the intellectual and official business styles. On the other hand, in other types of journalistic texts, the dominance of the impact function is observed, typical for texts of artistic-fiction and everyday-speech styles, which also indicates their "transitional" nature.

This state of affairs makes it especially relevant to identify invariant

characteristics of journalism, which are unifying for all texts of this style, allowing you to uniquely determine the relationship of a particular text to the functional style of journalism. Obviously, the journalistic style register consists of texts that are similar in conceptual parameters, but differ in linguistic characteristics. The boundaries of the register, therefore, will pass where these properties will receive the greatest or least expression: where in a journalistic text, in fact, the language function of communication will be reoriented to the message in the absence of the implementation of the impact function, and where the impact function will clearly dominate, subordinating the communication function.

The functional and stylistic identity of the texts of the entire journalistic register is ensured by the fact that, when varying at the linguistic level, texts of all varieties combine a significant number of similar characteristics and that with greater or lesser rigor of presentation and, despite the differences in content-intent of statements, there is also a fundamental similarity between them at the content level. This circumstance makes it most relevant to identify invariant conceptual and linguistic characteristics of the journalistic style, which include truth, reasonableness, sufficiency, standardization and expressiveness.

References:

1. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge: University Press, 1999. – 489 p.

2. Липгарт А.А. Лингвопоэтическое исследование художественного текста: теория и практика (на материале английской литературы XVI – XX веков). – Диссертация на соискание учёной степени д-ра филологических наук. – М., 2006.

3. Комарова А.И. Теория и практика изучения языка для специальных целей. – Диссертация на соискание учёной степени доктора филологических наук. – М., 2013.

UDC 37.035.8

VISIBILITY IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE AT THE JUNIOR STAGE IN SECONDARY SCHOOL

Zhumatai N.N.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада орта мектептің кіші кезеңінде шет тілін үйрену процесінің көрнекілігі қарастырылады.

Резюме: В данной статье рассматривается наглядность в процессе изучения иностранного языка на младшем этапе средней школы.

The use of language fits seamlessly into the picture of a person's mental activity, since for the development of personality we need to communicate with other people. The language allows you to plan intellectual activities. In recent decades, there has been a particularly increased interest in learning another language as a means of intercultural, business and interpersonal communication.

The principle of visibility is a set of norms arising from the regularity of the learning process and applicable to the cognition of reality based on observations, reasoning and practice on the way from the concrete to the abstract and back [1,29-31].

This principle prevailed in ancient times. The students observed certain adult activities. It is based on imitation. Since the founding of schools, oral teaching methods have appeared. The main way of teaching is that the teacher transmits ready-made information in written, oral, and then in printed form, and then assimilates it by students. The word is the main carrier of information, and learning through books is one of the main tasks of education.

In the era of great discoveries and inventions, oral methods lose their significance. Development acquires visual teaching methods, methods that help to apply knowledge in practice.

The modern interpretation of the principle of visibility includes the following main provisions [2,288]:

1. Learning refers to the organization of sensory learning of the student.

Sensory cognition as a reflection of the surrounding reality in sensations, perceptions, representations, concrete-imaginative thinking can have an independent significance in the development of a student or be a means of forming abstractions.

In the first case, the purpose of training is to accumulate a variety of sensory images, their systematization and generalization. The student receives new knowledge that contributes to the development of general education. In other cases, sensory images are considered as a means of facilitating the assimilation of concepts of laws, rules, theory. As soon as students assimilate concepts, sensory images are forgotten and become unnecessary.

2. One of the aspects of the organization of sensory learning in the learning process is the use of visual aids.

Images of real objects, phenomena, properties, processes can be represented in the form of images on a picture, diagram, mannequin, film. Then students will be able to visualize the real world using these instructions, which will increase awareness of knowledge, increase interest in learning, and facilitate mental work.

In teaching a foreign language, learning is defined as a specially organized presentation of non-linguistic and linguistic material working in speech, in order to help students understand, master the language and use it for communication. Visibility can serve as a support in understanding the material perceived by ear, ensures its correct thinking at the stage of acquaintance, stimulates speaking in a foreign language [3,214]. Visibility can be widely used for teaching aspects of language and forms of speech activity

In addition, visibility facilitates both understanding and speaking a foreign language: students should only think about language design.

The use of visual clarity in the form of various images, diagrams, drawings, cartoons, diagrams, collages, audio and video recordings allows students to quickly master the skills of negotiating on topics that were not prepared in the context of a specific situation.

Thus, visual materials contribute to the creative development of students, exclude the imposition of teaching content, strengthen their motivation to learn a foreign language and, consequently, increase the effectiveness of teaching a foreign language.

Analyzing the effectiveness and place of visibility in the English lesson, I can conclude that it plays a special role in teaching foreign languages. Learning models the world of a foreign language environment in the process of communication, creating situations similar to real ones in which students begin to react and speak the language. The use of visibility attracts the child's attention in the lesson, encourages him to talk, makes the lesson bright and interesting.

Based on practical experience, we can say with confidence that visual techniques in English lessons help students to assimilate language material meaningfully and with interest. In addition, visibility mobilizes the mental activity of students, arouses interest in learning German, expands the volume of assimilable material, reduces fatigue, trains creative imagination, freely mobilizes, facilitates the whole process of learning German. The use of visibility attracts the child's attention in the lesson, encourages him to speak, the creation of students' own game, monologue or dialogue makes the lesson bright and interesting.

References:

1. Алексеева И.В. Ситуативные картинки на уроках иностранного языка //Иностранные языки в школе. – 2015. - №6. – С. 29-31.
2. Бабинская П.К., Андреасян И.М. и др. Практический курс преподавания иностранных языков: Учеб. Пособие – изд. 2-е. - Минск: ТетраСистемс, 2013, - 288 с.
3. Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам, - 2-е изд. - М.: Просвещение, 2015. – 214 с.

ОГЛАВЛЕНИЕ

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

1	Абдрахманов А.В. ОСОБЕННОСТИ И ФАКТОРЫ УСПЕШНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ	4
2	Адамбаева Ж.С. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ФОРМ ОБУЧЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	6
3	Акбарова Н.М., Эсенаманова А.К. БАЗОВЫЕ НАВЫКИ XXI-ВЕКА И ИХ ФОРМИРОВАНИЕ	10
4	Аманкулова У.К., Нуридинова Г.А., Байболат Б. ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ӨЗІНДІК ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	13
5	Атаева Ж.М. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ КҮЙЗЕЛІСІНІҢ ПСИХОФИЗИОЛОГИЯЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАРКЕРЛЕРІ	16
6	Ахмеджанова Д.Ж., Бейсенова Г.К., Ешмуратова Г.Ж БОЛАШАҚ ТУРИЗМ МАМАНДАРЫНЫҢ КӘСІБИ-ШЕТ ТІЛІНДЕ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	21
7	Бабичева А. С. ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОСОЗНАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ УЧЕНИЧЕСКОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ	24
8	Баймбетова М.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРДЫ ДАМУДЫҢ ЖАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	28
9	Балтабаева А.М. ЛЕКЦИЯ С ЗАРАНЕЕ ЗАПЛАНИРОВАННЫМИ ОШИБКАМИ КАК ОСНОВА ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ НА НАЧАЛЬНЫХ КУРСАХ	33
10	Бекжігіт А.Н., Нуридинова Г.А. ЖОО ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІН-ӨЗІ РАСТАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	36
11	Воробьева В.-Н. ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ ПОСРЕДСТВОМ КОММУНИКАТИВНО-ДЕЛОВЫХ ИГР НА УРОКАХ В СТАРШИХ КЛАССАХ	40
12	Елганова М.Т., Утеева Г.Т., Мауленбердиева Г.Б. АРТ-ТЕРАПИЯ ЖАСӨСПІРМДЕРДІҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ- ҚҰЛҚЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҮЗЕТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	44
13	Ермахан Т.А. БІЛІМ АЛУШЫНЫҢ ҚИЫН ӨМІРЛІК ЖАҒДАЙЛАРДЫ ЖЕҢУ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ТАҢДАУҒА ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІ ҚОЛДАУЫ	49

14	Жолтаева А. И. ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ВИРТУАЛДЫ ФИЗИКАЛЫҚ ЭКСПЕРИМЕНТТЕРДІ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ	54
15	Зейнулла Қ.Б. БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ ЖАЛПЫЛАНҒАН ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ ЖӘНЕ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ	58
16	Илиясова Г. МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ САПАСЫНЫҢ МОНИТОРИНГІ.....	62
17	Илиясова Г. МЕТОДЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ В ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ.....	65
18	Иманова К.А., Туякова Н.Н., Заманова М.С. БӘСЕКЕЛЕСТІК ОРТА - МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА МОТИВАЦИЯ ЖӘНЕ ЫНТАЛАНДЫРУ РЕТІНДЕ.....	69
19	Issabaeva A.S. THE SPECIFICITY OF THE ADAPTATION PROCESS IN THE PERSPECTIVE OF A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PHENOMENON.....	71
20	Каракулова Л.Ж. COGNITIVE STYLES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES.....	75
21	Кенесбай Н.Е., Манап А.Ж., СОЦИАЛЬНО-ЛИЧНОСТНАЯ ГОТОВНОСТЬ К ШКОЛЕ КАК ОСНОВА УСПЕШНОГО ОБУЧЕНИЯ.....	78
22	Кенесбай Н.Е. РЕЧЬ ПЕДАГОГА КАК ОСНОВНОЙ ИСТОЧНИК РАЗВИТИЯ РЕЧИ ДЕТЕЙ.....	81
23	Куанышбаева Г.Б. ТҰЛҒАНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘЛ-АУҚАТЫНЫҢ ОҚУ ЖӘНЕ КӘСІПТІК ҚЫЗМЕТТЕГІ РӨЛІ.....	85
24	Кужагулова Г.Е., Мүтәлі Ө.И., Қасымова Г.А. ОҚУШЫЛАРДЫҢ СЫНЫПТАН ТЫС МУЗЫКАЛЫҚ ДРАМАТУРГИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДА ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	89
25	Кужагулова Г.Е., Тұрғанбек Е.Б., Ульман Е.А. ҚАЗІРГІ ҚОҒАМ ДАМУЫ ЖАҒДАЙЫНДА ОҚУШЫЛАРҒА МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	93
26	Қалдарова А.О. ЖОО БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ШЕТЕЛДІК СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІНЕ БЕЙІМДЕУ.....	97
27	Қамбарбекқызы Ф. ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЗЕТ ЕТЕТІН БІЛІМ АЛУШЫНЫҢ ОТБАСЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ.....	100
28	Мақсатқызы Г. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ИНТЕЛЛЕКТИСІН ДАМУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	104
29	Мақсұтова И.М. СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНДА ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	107

30	Манабаева С.Е., Ешенкулова Д.Б., Сикимбаева А.Б. ОРГАНИЗАЦИЯ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ОСОБЕННОСТЕЙ УСПЕШНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ.....	111
31	Мауленбердиева Г.Б., Хамракулов Т., Сманова Б.І. МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ЧЕРЕЗ ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ.....	117
32	Мауленбердиева Г.Б., Садирмекова Н.К., СИСТЕМНОЕ МЫШЛЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ ПЕДАГОГИКИ И ПСИХОЛОГИИ МЫШЛЕНИЯ.....	120
33	Мейрбеков Б.Б., Күрманбай А.Е., Өсер А.С. ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ОРТАЛЫҚТАРЫ МЕН МЕКТЕП ҮЙРМЕСІНДЕ ОҚУШЫЛАРҒА МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР	124
34	Мурзахмат кызы Каныкей ИГРЫ ПРИМЕНЯЕМЫЕ НА УРОКАХ КЫРГЫЗСКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ.....	126
35	Мырзали Н. Е. БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МЕН ДАМУДЫҢ ФОРМАЛАРЫ, ӘДІСТЕРІ МЕН ҚҰРАЛДАРЫ	130
36	Нигматулина М.М. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ СТУДЕНТОВ В ЭТНИЧЕСКИХ ГРУППАХ.....	134
37	Пересеп А.Т. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ МЕДИАБІЛІМ МАЗМҰНЫН ДАЙЫНДАУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ШАРТТАРЫ.....	137
38	Сайдирасулова Г.У. СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ОТБАСЫЛЫҚ ТӘРБИЕ ТҮРЛЕРІНІҢ ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ	141
39	Сапаралы А. Ғ., Нуридинова Г.А. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	144
40	Сейталиева Э.С., Касымалиева Г.О., Кудайбердиева Н. УРОВНИ РАЗВИТИЯ ПРОСТРАНСТВЕННОГО МЫШЛЕНИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ.....	147
41	Сикимбаева А.Б., Алимкулова У.К. БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ ВИРТУАЛДЫ АКАДЕМИЯЛЫҚ ҰТҚЫРЛЫҒЫ ПРОЦЕСС ЖӘНЕ ТҮЛҒАЛЫҚ САПА РЕТІНДЕ.....	150
42	Сихынбаева Ж.С. БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ.....	155
43	Сманова Б.І., Ризаева Л.А., Мықтыбекқызы Г. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫНА БАУЛУДА МҰҒАЛІМНІҢ РОЛІ.....	159
44	Тулегенова З.О. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН АҚПАРАТТЫҚ-БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ ДАМУ	163

45	Утеева Г.Т., Ешенкулова Э.Б., Елганова М.Т. ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ СЫНИ ОЙЛАУДЫ ДАМУЫ АӘДІСТЕРІН ҚОЛДАМУ	167
----	--	-----

ФИЛОЛОГИЯ

1	Абралиева Б.Қ. АБАЙ МЕН ШӘКӘРІМ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫС..	171
2	Арысланова Б.К., Кадырова Э.П. ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТІҢ БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРЫНДА ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	173
3	Арыстанбек А.Б. ҚАЗАҚ МЕКТЕП ОҚУЛЫҚТАРЫНДАҒЫ ТІЛДІК БАҒДАРДЫҢ БЕРІЛУІНЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР	178
4	Вербоватая Ю.В. ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕЧЕВЫХ СТРАТЕГИЙ СТЕНДАП-АРТИСТАМИ	181
5	Ғиззат Ә.Т. ҚҰЖАТ ТІЛІ – РЕСМИ-ІСКЕРИ СТИЛЬДІҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ НЕГІЗІ	185
6	Әбдіқадырова Ж. КАУЗАЛДЫҚ КАТЕГОРИЯСЫНЫҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ДЕТЕРМИНИЗММЕН БАЙЛАНЫСЫ	189
7	Кидирбаева Гулмира Тулегеновна ЗЕЙНОЛЛА СӘНІК ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ КӨРКЕМДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕР	192
8	Кидирбаева Гулмира Тулегеновна ЗЕЙНОЛЛА СӘНІКТІҢ «БАСБАЙ» РОМАНЫНДАҒЫ ҚҰБЫЛТУ МЕН АЙШЫҚТАУ ТҮРЛЕРІНІҢ ҚОЛДАНЫСЫ	196
9	Кистаубаева Д.М. АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ТЕМЕ «ОБОСОБЛЕННЫЕ ЧЛЕНЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ» В КАЗАХСТАНСКИХ УЧЕБНИКАХ	200
10	Кожаметова Сауле Намазбаевна ФИТОТОПОНИМЫ КАЗАХСТАНА	204
11	Матвеева Г.Г., Мясичев Г.И. ПРАГМАЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ В ИЗУЧЕНИИ ПРОМЕЖУТОЧНЫХ ЯВЛЕНИЙ В ЯЗЫКЕ КАК СИСТЕМЕ	209
12	Матвеева Г.Г., Семенова М.Ю., Шураева Ф.М., Мясичева М.А. ДИНАМИЧЕСКИЙ ХАРАКТЕР ИЗМЕНЧИВОСТИ РЕЧЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ ПИСАТЕЛЯ В ПРАГМАТИКЕ ЯЗЫКА ЛИЧНОЙ ПЕРЕПИСКИ	211
13	Мясичева М.А., Николенко О.В. ОСОБЕННОСТИ ЭМФАТИЧЕСКОГО ПЕРИОДА В СЕМАНТИКЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ ЯЗЫКА ИСПАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ)	214
14	Первухина С.В. ФУНКЦИОНАЛЬНОСТЬ КОНТЕКСТА	217
15	Семенова М. Ю., Шиповская А. В. СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ АНГЛИЙСКИХ ФРАЗОВЫХ ГЛАГОЛОВ В ПЕРЕВОДЧЕСКОМ АСПЕКТЕ	219

16	Семенова М.Ю., Аленцов Е.А., Недоступ Е.А. ТОКЕНИЗАЦИЯ: СУЩНОСТЬ ПРОЦЕССА И ВОЗМОЖНОЕ РЕШЕНИЕ ВОЗНИКАЮЩИХ ПРОБЛЕМ.....	221
17	Тарихова Қ.Е. ЗАТТАНҒАН ТҮЛҒАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ СИПАТЫ.....	225
18	Усербаева М.А., Раймбекова Х.А. ТҮРКІ ТІЛДЕС ХАЛЫҚТАРҒА ОРТАҚ МҮРА, Қ.А.ЯСАУИ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ИДЕЯЛЫҚ-КӨРКЕМДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ....	228
19	Шаизах Б.Т. ЛЕКСИКАЛЫҚ МАҒЫНАНЫҢ ҰСАҚ БӨЛШЕКТЕРІ.....	231
20	Ширина Е.В., Бабакова Л.Д., Нестерова А.С. МЕТОДОЛОГИЯ АНАЛИЗА МАСС-МЕДИА В АСПЕКТЕ БЛОГОСФЕРЫ.....	235
21	Эргешбаева Н.А. Кистаубаева Д.М. ОБУЧЕНИЕ ТЕМЕ «ОБОСОБЛЕННЫЕ ЧЛЕНЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ» В УЧЕБНИКАХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ 8 КЛАССА.....	238
22	Abdizhapparova G.T. DEVELOPMENT OF SELF-EDUCATION COMPETENCE OF STUDENTS IN AN ELECTRONIC EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN FOREIGN LANGUAGE.....	243
23	Abdullayeva Sh. Kh. SITUATIONAL APPROACH IN TEACHING ORAL SPEECH IN A FOREIGN LANGUAGE.....	246
24	Abdullina D.S. THE STYLE OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION.....	248
25	Abdullina J.A. EXTRACURRICULAR ACTIVITIES AS A MEANS OF MAINTAINING INTEREST IN LEARNING ENGLISH.....	251
26	Abdumavlenova Malika Makhsutzhankyzy TECHNOLOGY OF TEACHING AMERICAN CULTURE IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS AT THE MIDDLE STAGE OF EDUCATION.....	254
27	Akberdiyeva D.A. NON-STANDARD HOMEWORK IN ENGLISH AS A WAY TO INCREASE THE MOTIVATION OF STUDENTS FOR THE LANGUAGE BEING SDUDIED	258
28	Alimzhanova F.B. SEMANTIC FEATURES OF AMERICANISM IN MODERN GERMAN.....	260
29	Aliyev R., Faizieva L. DEVELOPMENT OF A THEORETICAL MODEL FOR THE FORMATION OF COGNITIVE INDEPENDENCE OF STUDENTS IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE AND ITS IMPLEMENTATION PROGRAM.....	264
30	Ashirbekova G. A. ORGANIZATION OF INDIVIDUAL AND GROUP WORK IN TEACHING ENGLISH AT THE MIDDLE STAGE OF SCHOOL EDUCATION.....	268
31	Astanova Ch.R. LINGUISTIC INFORMATION ENVIRONMENT IN THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE TEACHER OF A FOREIGN LANGUAGE.....	272
32	Avazova M.Sh. INTRODUCTION TO THE VALUES OF THE NATIONAL CULTURE OF STUDENTS.....	275

33	Babakhanova D. D. THE POSSIBILITIES OF USING AUTHENTIC TEXT IN TEACHING INDEPENDENT READING.....	279
34	Baibossynova T.A. USAGE OF WEB PLATFORMS IN LANGUAGE LEARNING AMONG STUDENTS OF HIGH SCHOOL.....	282
35	Bazaralieva G.K. PHRASEOLOGISMS IN KAZAKH AND KYRGYZ.....	284
36	Bizhanova G.K. GAME AS A TYPE OF EDUCATIONAL ACTIVITY.....	288
37	Duisenbekova S.Zh. DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF THE CONSTRUCT "COMMUNICATIVE COMPETENCE"	293
38	Izbasarova U.S. MONITORING SYSTEM AS A TOOL FOR MANAGING THE QUALITY OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF SCINTIFIC AND PEDAGOGICAL WORKERS.....	296
39	Jabbarova A. SEMANTIC CATEGORIES OF ADVERBS IN LINGUISTICS.....	298
40	Kalmatayeva G.N. METHODOLOGY OF ADAPTATION OF FOREIGN TEXTBOOKS FOR HIGHER EDUCATION TAKING INTO ACCOUNT AND BASED ON THE MENTALITY OF THE INDIVIDUAL	302
41	Kapriyelova A.S. STRATEGIES FOR IMPLEMENTING AN INDIVIDUAL APPROACH TO STUDENTS OF NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES WHEN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE	307
42	Kazikhanova M.A. MODERN TECHNOLOGY OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE AND CULTURE TAKING INTO ACCOUNT THE NON-VERBAL COMPONENT OF COMMUNICATION.....	310
43	Kenzhaly K. METHODS OF USING MODERNIZED MODELS FOR PERFORMING EXERCISES TO IMPROVE SPEECH SKILLS OF SPEAKING IN ENGLISH	313
44	Khudaibergenova N.Kh. THE USE OF PROBLEMATIC SITUATIONS AS A MEANS OF FORMING SOCIO-LINGUISTIC COMPETENCE.....	315
45	Komekbaeva L.M THE RELEVANCE OF THE STUDY OF TRANSLATION ISSUES IN THE FIELD OF OPTICAL INFORMATION TECHNOLOGY.....	319
46	Makarov Ruslan LEXICAL GAME AS A WAY OF LEARNING ENGLISH.....	323
47	Mamadaliyeva Yu. A. LINGUODIDACTIC POTENTIAL OF CORPUS TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF STUDENTS' PRAGMATIC COMPETENCE.....	327
48	Menlibayeva D.A. THE INFLUENCE OF SPIRITUAL VALUES ON THE DEVELOPMENT OF LANGUAGE CONSCIOUSNESS AS THE BASIS OF PERSONALITY FORMATION IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING.....	329

49	Moldaslamova A.K., Khudaibergenov A.A NASREDDIN RABGUZI'S WORK "KYSAS UL-ANBIA" (XIV CENTURY) AND LANGUAGE FEATURES.....	332
50	Myrzabayeva A.S., Umarbekova G.T. PEDAGOGICAL AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE.....	334
51	Nabiyeva Sh.N. FEATURES OF TRANSLATION OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS.....	338
52	Nurbolatkyzy A. METHODOLOGY FOR THE USE OF QUEST TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE SPEAKING.....	342
53	Nurzhan Ph.K. FEATURES OF NOUNS IN ENGLISH AND KAZAKH	345
54	S.D.Polatova ADVANTAGES AND DISADVANTAGE4S OF E-LEARNING.....	347
55	Pushko N.A. CONTEXTUAL IMPLEMENTATION OF SET EXPRESSIONS IN ENGLISH.....	351
56	Sabit A. B. EDUCATIONAL PODCASTS AS A MEANS OF DEVELOPING SKILLS....	355
57	Seitmuratova A. Zh. ANALYSIS OF EXISTING EDUCATIONAL MATERIALS FOR TEACHING AMERICAN CULTURE.....	357
58	Serikbai Akmaral Bauyrzhankyzy MOBILE TECHNOLOGIES IN THE ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORKS IN A FOREIGN LANGUAGE.....	362
59	Sultanova M.K. ACMEOLOGICAL SUPPORT OF THE PROCESS OF BECOMING A PROFESSIONAL CAREER OF A FUTURE SPECIALIST.....	366
60	Syrlybayeva E. FEATURES OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES USING INTERACTIVE WHITEBOARDS.....	369
61	Tasanbayeva Z.R. GOOGLE-SERVICES IN THE WORK OF A VERBAL TEACHER.....	374
62	Turalieva B.I. PHRASEOLOGICAL UNITS AS A REFLECTION OF THE WAY OF LIFE IN THE LINGUISTIC PICTURE OF THE PEOPLES OF GREAT.....	379
63	Tuyakbai P.O. TO THE QUESTION OF RELATIONSHIPS "TEACHER – STUDENT" IN THE PROCESS OF COMMUNICATION.....	382
64	Umarbekova G.T. COMMUNICATION AS A MULTILAYERED COMPLEX PHENOMENON AND THE GOAL OF LANGUAGE TEACHING	385
65	Umarova A. A. OPPORTUNITIES FOR COGNITIVE DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS WITH THE HELP OF ENGLISH.....	388
66	Ybyrayeva K., Azhigaliyeva A. CASE STUDY ON TEACHERS’ CHALLENGES IN EVALUATING SUMMATIVE ASSESSMENT PAPERS	391

67	Zhanabai B.K PEDAGOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF UNIVERSAL MORAL VALUES IN STUDENTS BY MEANS OF A FOREIGN LANGUAGES.....	397
68	Zhapbarova I.T. TYOLOGY OF BRITISH-AMERICAN DIFFERENCES IN LEXICAL NOMINATION.....	402
69	Zholdayakhova G.A. ADDITIONAL PROFESSIONAL EDUCATION OF TEACHERS IN THE FIELD OF HEALTH SAVING: PROBLEMS AND SOLUTIONS.....	405
70	Zholmakhan A. ON THE QUESTION OF THE ONTOLOGY OF JOURNALISTIC STYLE.....	407
71	Zhumatai N.N. VISIBILITY IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE AT THE JUNIOR STAGE IN SECONDARY SCHOOL	410

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2023»
атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции
«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2023»

II ТОМ

Оргкомитет не несет ответственности за материалы, не содержащие научной новизны
или оформленные с нарушением грамматики.

Подготовка оригинал-макета: Т.С. Митрошенко

Подписано в печать 29.05.2023г. Формат бумаги А4.
Бумага типографская. Тираж 100 экз.
Типография «Әлем». Заказ № _____
г. Шымкент, ул. Иляева, 7

+ 7 702 331 44 37, +7 776 331 44 37
Email: alembaspasy@mail.ru